

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata

16. évfolyam

2021

3. szám (2. különszám)

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata
16. évfolyam (2021) 3. szám (2. különszám)

Tanulmány

Menyhárd Attila:

A szerződés érvénytelensége mint jogvédelmi eszköz 7

Leszkoven László:

„Érvénytelenségi határkérdések” – úszó határok az érvénytelenség és hatálytalanság problémakörében 24

Nochta Tibor:

Az érvénytelenség és a szerződésszegés összefüggéseiről 39

Sándor István:

A feltűnő értékaránytalanság egyes elméleti és gyakorlati aspektusai.....50

Deli Gergely:

Mi van az érvénytelenségen túl? – Észrevételek római jogi források alapján.....70

Pusztahelyi Réka:

A végakarát tisztességtelen befolyásolása mint érvénytelenségi ok a magyar bírói gyakorlatban90

Juhász Ágnes:

A módosító ügylet érvénytelensége105

Halász Csenge:

Jóerkölcsbe ütköző szerződések a hazai esetjog tükrében122

Prugberger Tamás:

Az akarat hiba miatti jognyilatkozat és az általános szerződési feltétel, valamint az annak alapján kötött munkaszerződés megtámadását érintő munkajogi szabályozás problémája136

Rácz Zoltán:

Hányszor lehet a munkaviszonyt felmondani, avagy a hatálytalanság a munkajogban145

Palásti Gábor Péter:

Harmadik államok imperatív szabályai, mint a szerződés érvényességét befolyásoló tényező154

Mélypataki Gábor:

Elektronikus közlés dilemmái a munkajogban171

Török-Tóth Soma:

Érvénytelenségek kölcsönhatása – a kötelező ügylet érvénytelenségének hatásai, különös tekintettel az engedményezésre181

Sápi Edit:

A feltűnő értékkülönbség kezelési lehetőségei a szerzői jogi viszonyokban197

Kriston Edit:	
<i>Az értékaránytalanság, mint érvénytelenségi ok a családtagok vagyoni szerződéseiben</i>	211
Máté Gergő:	
<i>Az ajánlat hatálytalansága és érvénytelensége a közbeszerzési jogban</i>	226
Strihó Krisztina:	
<i>Arculatátvitel – véleményvezér – érvénytelenség</i>	237
Pomeisl András József:	
<i>Az érvénytelenség további jogkövetkezményei, különös tekintettel az árfolyamkockázat fogyasztóra telepítése tisztességtelenségének megállapítása esetén alkalmazandó jogkövetkezményekre</i>	250
Dúl János:	
<i>A vagyonezelési szerződés érvénytelenségével és hatálytalanságával összefüggő egyes kérdések</i>	269
Bartha-Tóth Martina:	
<i>Az érvénytelenség mint a fogyasztói jogvédelem eszköze</i>	289
Stefán Ibolya:	
<i>Az okos szerződések létrejöttének és érvénytelenségének kérdései</i>	298

Előszó

Az érvénytelenség és hatálytalanság igazi „ezerarcú” jogintézmények. Nemcsak a különböző jogágakban, jogterületeken hordoznak egymástól eltérő jelentést: gyakran *egyazon jogterületen belül is*. Anyagi és eljárásjog, magánjog és közjog egyaránt dolgoznak e fogalmakkal, de külön magyarázatra nem is szorul – mást értenek alattuk. Ám a vizsgált jogintézmények az egyes elkülönült civilisztikai területeken is kaleidoszkóp-szerűen csillogó árnyalataitokat tárják elénk.

Az érvénytelenség és hatálytalanság jogintézményeinek nincs egységesen alkalmazott meghatározása, kizárólagosan helyesnek tekintendő még kevésbé. A fogalom magánjogi gyökerét leginkább a jogi hiányosság, fogyatékoság, jogi hatás vagy hatály nélküliség írhatja körül. Maga *Grosschmid* is így fogalmazott a telekkönyvi szolgáltatás kapcsán: „Érvénytelenség – mi az? Szemben azon külső látszattal, mintha itt jogilag *történt* volna valami, fennforgása annak, hogy nem történt semmi. Pontosabban szemben azzal, ami (tényleg) csakugyan *történt*, fennforgása annak, hogy nem úgy történt, hogy a történeteknek látszóhoz fűződni szokott jogkövetkeztetések beálltak volna. Az érvénytelenség ekként két valaminek az összetétele. Valaminek, ami fix, t. i. a jogi negatívumnak. És valaminek, ami fokozatokban elmosódó, t. i. az ellenkező látszatának.” Valóban: ha a kiindulópontként rögzített fogalmi bizonytalanság nem lenne elég, még számolni kell azzal is, hogy a jogi értelemben hiányos, hibádzó hatású jogügyletek nyomot hagynak a jogi környezetben, a jogászoknak pedig e további, „reflex-hatásokkal” is kezdeni kell valamit... Itt kezdődik a következő probléma – bár még az előzőt sem tisztáztuk igazán –, tudniillik, hogy mit tegyen, mit tehet a jogrend a hibás ügylet jogi hatásaival. E két valami – a jogi negatívum és a valóságban „lecsapódó látszat” – összetétele a mai napig erősen foglalkoztatja a jogászságot.

Nincsen egyetlen tudomány sem – írta egy helyen *Beck Salamon* –, mely a mindennapi, gyakorlati életre való jelentőség nélkül meg tudna élni. A polgári jog a mindennapi élet gyakorlati tudománya, melyet az elméletnek messzemenően támogatnia kell. Elmélet és gyakorlat: egyik sem lehet meg a másik nélkül. Minden bölcselkedésnek értéket és létjogosultságot azok a szálak adnak, melyek a gyakorlati étellel összekötik. Minden tudománynak Anteusa a gyakorlati élet.

Beck Salamonnak e megállapításai a konferencián elhangzott és a kötetben megjelenő tanulmányokra is igazak. A szerzők a polgári jogi tudomány és a gyakorlat képviselői – többen az elmélet és a praktikum egyaránt neves művelői – igazolták a felidézett gondolatok valóságtartalmát. S hogy a polgári jog nagyon is dinamikus jogterület, mely állandó fejlődésben van, bizonyítja a figyelemre méltó tanulmányok egész sora.

A jogi definícióról mondta Grosschmid, hogy amint megalkotódik, további jelentéstartalommal nyomban meg is toldódik. Tapasztaljuk mindannyian, hogy a kiválasztott témában felszínre hozott, kifejtett elemek csillogásához hozzátesz maga a kutatás is: a kutatómunka jó energiája. A kutatók – mint minden jogalkalmazó – jogot formáló erők is egyben. Sok esetben az adott jogintézményről kiderül, hogy nem az, aminek elsőre tűnik: több, kevesebb vagy más tartalommal bír. Megszokott – letisztázottnak vélt – jogi fogalmak a kutatás módszeres, néha intuitív folyamatában alkalmanként eddig ismeretlen arcukat fedik fel. Érdemes a legkisebb porcikáig ismertnek gondolt jogintézményeket újra és újra mélyebb elemzésnek alávetni és nagyon is hasznos, ha figyelmünket a határterületekre is engedjük (mintegy „küikalandozni”). *Nizsalovszky Endre* „Fogyatékos jogügyletek” című tanulmányában fogalmazott úgy, hogy „az új irányok képviselőiről közelebbi megfigyelés után legtöbbször kiderül, hogy *nem annyira új fogalmakat látnak, mint a régi fogalmakat látják némileg másképp.*”

A konferencián részben e megállapítás fényében szándékosan nyitottunk teret klasszikus civilisztikai kutatások mellett rokon-, illetve határterületek előtt is. Hisszük, hogy minden előadás – úgy, mint minden könyv, melyet elolvassunk – hozzánk tesz valamit. Gondolatot ébreszt, magot ültet, ami idővel kihajt majd. Nem minden kötetbeli tanulmány találkozott a szerkesztők eredeti elképzelésével, de ez nem baj. A most még szokatlannak tűnő megállapításokról az is kiderülhet, hogy megállják a helyüket. Akárhogyan is: nem lehet minden leközölt vélemény mellé – Rejtő Jenő után szabadon – már most forgalom irányítót állítani.

A konferencia igazolta, hogy az érvénytelenség kérdéskörét illetően a kutatóközpont jól választott témát. A kötetben 21 tanulmány található, melyek valamennyien az érvénytelenség és hatálytalanság vezérfonalára lettek felfűzve: klasszikus és modern köntösben, anyagi jogi és eljárásjogi indíttatású egyaránt.

Külön öröm, hogy a konferencia az előadáson való felszólalás lehetősége mellett publikációs lehetőséget is teremtett a fiatal, tehetséges kollégák számára.

Leszkoven László
egyetemi docens

A szerződés érvénytelensége mint jogvédelmi eszköz

Menyhárd Attila*

A szerződés érvénytelensége a társadalmi cselekvés korlátja, és kevésbé szankció. E korlát célja köz- vagy magánérdekek védelme. Az érvénytelen szerződés társadalmi kapcsolat, így az érvénytelenség következményei az érvénytelenség társadalmi hatásairól szólnak. Az érvénytelenség következményeinek a szabályai amagyar szerződési jogban extenzív állami beavatkozást jelentenek és jól illeszkednek abba a folyamatba, amely megkérdőjelezi a szerződési szabadságra épülő hagyományos szerződési modell fenntarthatóságát. Az eredeti állapot helyreállítása vagy az értékbeli restitúció a szerződési szabadság és a magánautonómia védelmét preferáló megoldás. Ezzel szemben a bírósági szerződésmódosítással való érvényessé tétel paternalista megközelítést tükröz, és ez vonatkozik a részleges érvénytelenség szabályaira is. A bíróság ezekben az esetekben voltaképpen az egyik fél érdekeit védi meg a másik féllal szemben. Ezeket a sajátosságokat és hatásokat elemzi részletesen a tanulmány.

Kulcsszavak: az érvénytelenség következményei, szerződési szabadság, bírósági szerződésmódosítás, részleges érvénytelenség, paternalizmus

Invalidity of contract as a mean of legal protection

Invalidity of contracts is to be seen much more as a limit on social conduct than a sanction. This limit has a function of protecting private or public interests. Contract is a social relationship. Invalid contract is a social relationship as well. Thus, the consequences of invalidity are about the social consequences of invalidity. In Hungarian contract law, the consequences of invalidity present extensive statutory intervention and strengthen the trend that challenges the sustainability of the traditional model based on freedom of contract. Restitution (in kind or in value) prefers maintaining party autonomy and freedom of contract. 'Curing' the contract via judicial amendment, on the other hand, is a strong paternalism. The same is true as to partial invalidity. In these cases, the court would protect the interests of one of the parties against the interests of the other. These phenomena are analysed in this contribution.

Keywords: consequences of invalidity, freedom of contract, judicial amendment, partial invalidity, paternalism

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1015>

1. A szerződési koncepció válsága

Már a hetvenes években erőteljesen megjelent az a gondolat a szerződési jogi szakirodalomban, hogy a szerződés jogintézményének a modelljét és koncepcionális kereteit a társadalmi és gazdasági változások következményeinek a mentén újra kell gondolni. Ezeknek a gondolatoknak a középpontjában a szerződési szabadság háttérbe szorulása állt. *Patrick S. Atiyah* az angol szerződési jog történelmi fejlődését a XVIII. századtól bemutatva jutott arra a következtetésre, hogy a

* Egyetemi tanár, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

szződési szabadság paradigmájára alapított szerződés-fogalom helyett a szerződéssel közvetített árucseré egyensúlyára nagyobb mértékben építő koncepcióra van szükség.¹ Grant Gilmore, aki néhány évvel korábban az amerikai gondolkodás szempontjából vizsgálta ezt a kérdést, a „*The Death of Contract*” című munkájában azt fogalmazta meg, hogy a hagyományos, szerződési szabadságra épülő szerződési modell egyre kevésbé értelmes. A szerződő felek jogait és kötelezettségeit ugyanis, ideértve a kártérítési felelősséget is, sokkal inkább olyan törvényi szabályokból vezetjük le, mint például a termékfelelősség vagy a szavatosság, és egyre kevésbé döntőek a szerződés rendelkezései.² Ezek a tendenciák az európai jogi környezetben az elmúlt évtizedekben általában is nyilvánvalóvá váltak és jelentősen erősödtek. Ennek az okai az állam növekvő gazdasági szerepvállalásában és a jogalkotás erősödő szerepében keresendők, ahogyan azt Atiyah és Gilmore is kiemelték.

Éppen a fent említett művek megjelenésének időszakában jelentek meg az európai jogalkotásokban az általános szerződési feltételek kikényszeríthetőségét szabályozó törvények,³ amelyek erősen relativizálták a szerződési szabadság szerepét és rejtett kogenciát vezettek be a szerződési jogokba.⁴ A technológiai fejlődés kihívásaira a választ az európai jogalkotó is elsősorban a termékfelelősségi szabályokban keresi,⁵ ami előrevetíti a szerződésszegésért való felelősség szabályaival szemben a szerződésen kívüli felelősség szerepének további erősödését a kockázattelepítésben. Egyre inkább jellemző az is, hogy a szerződési jogviszonyok tartalmát az állam *ad hoc* jogalkotással írja felül.⁶ A liberális piacgazdaság modelljét megjelenítő, szerződési szabadságra épülő koncepció valójában már régóta nem feleltethető meg a társadalmi és jogi valóságnak. Egyre nyilvánvalóbb továbbá a fentiek szerint már évtizedekkel ezelőtt megfogalmazott igény az állami beavatkozás szerepét és mértékét is megfelelő módon tükröző szerződési koncepció megfogalmazására. A válasz erre a hiányra egyre nyilvánvalóbb, mára már égető feladatként mutatkozik, mert a szerződésekre adott jelenlegi magyarázatok egyre inkább légtüres térbe kerülnek. A szerződési jogviszonyok társadalmi kapcsolatként való szemlélete ehhez valószínűleg jó kiindulópont lehet.⁷

¹ ATIYAH, Patrick Selim.: *The Rise and Fall of Freedom of Contract*, Clarendon Press, Oxford, 1979, 779. o.

² GILMORE, Grant: *The Death of Contract* (ed. Collins, Ronald K. L.), The Ohio State University Press, Columbus, 1995 (a könyv eredeti megjelenése 1974), 101. o.

³ AGB-Gesetz (1976), Unfair Contract Terms Act (1977), Magyarországon az 1977-es Ptk. novella.

⁴ Az általános szerződési feltételekbe foglalt megállapodások kikényszeríthetősége a jóhiszeműség és tisztesség (*Treu und Glauben*) tesztjéhez (AGB-Gesetz) vagy az ésszerűségi (*reasonableness*) kritériumnak való megfeleléshez (UCTA) kötött.

⁵ White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust, Brussels, 19.2.2020 COM (2020) 65; Report from the commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee / Report on the safety and liability implications of Artificial Intelligence, the Internet of Things and robotics, Brussels, 19.2.2020 COM (2020) 64

⁶ Ez volt a jellemző megoldás a deviza-alapú hitelezés és a pénzügyi válság társadalmi következményeire számos országban.

⁷ Erről lásd bővebben: MENYHÁRD Attila: *Promoting Social justice in Private Law*, In: *Ad hoc* legislativa v súkromnom práve / *Ad hoc* Legislation in Private Law (ed. Csach, Kristián), Stefan Luby Foundation and Faculty of Law, Trnava University, Trnava, 2019, 11-28. o.

Ezt a feladatot a jelen munka sem tudja teljesíteni. A tanulmány célja az, hogy az érvénytelenség következményeinek a hazai polgári jogban kirajzolódó változásaival támassza alá a fenti téziseket és egyúttal egy kis lépést tegyen egy megoldás kirajzolása felé ezeknek a változásoknak a tudatosításával.

2. A szerződés érvénytelenségének a funkciója

A szerződés gazdasági értelemben a jövőbe vetített árucseré,⁸ jogi értelemben pedig a társadalmi érdekérvényesítés eszköze. Ezért jelent a szerződés *társadalmi kapcsolatot*.⁹ Az érvénytelenség a joghatás megtagadása, ami társadalmi szempontból az egyéni érdekérvényesítés megakadályozását jelenti. Az érvénytelenségnek, mint jogintézménynek a célja az, hogy a magán- és a közérdeket el nem fogadott mértékben sértő tranzakciók jogi hatását megakadályozza. Ilyen értelemben az *érvénytelenség* önmagában inkább a *társadalmi cselekvés korlátja*, és kevésbé szankció. A jogi hatás megtagadásának szükségszerű következménye a teljesítések jogcímének (jogi alapjának) a hiánya; ennek következtében a teljesített szolgáltatások visszakövetelésének a lehetősége. Az érvénytelenség jelentőséget ebben a körben kap, mert itt jelentkeznek a következményei.

Mivel a szerződés intézményesen az árucseréhez kötött, a piaci paradigmához is szorosan kötődik. A tranzakció akkor piaci alapú, ha önkéntes és informált döntésen alapszik. Az önkéntesség és az informáltság hiánya piaci hiba. Azok az érdekek, amelyek védelme érdekében az érvénytelenséget eredményező helyzeteket érvénytelenségi okokként a jog meghatározza, jellemzően az önkéntesség,¹⁰ az informáltság,¹¹ illetőleg az általános társadalmi értékrend olyan alapvető elemei, mint a jogrend, a piacgazdaság, a demokrácia, társadalmi szolidaritás, stb.¹² Azok az érvénytelenségi okok, amelyek valamilyen módon tételesen vagy doktrinálisan valójában a szerződés nemlétezésének egyes helyzeteit azonosítják (pl. alaki hiba, színlelés, fizikai kényszer, képviseleti jog hiánya), az esetlegességük folytán a szabályozás szerkezete és elvi alapjai szempontjából kevésbé érdekesek.

Első pillantásra teoretikusnak tűnhet az a kérdés, hogy az érvénytelenség, pontosabban a célzott joghatás kiváltásának a megtagadása mint az érvénytelenség jogi következménye önmagában szankció-e. Valójában azonban ez nem egyszerűen elméleti felvetés, hanem jogpolitikai előkérdése lenne annak, hogy az érvénytelenség következményeiként számon tartott szabályok milyen célokat szolgálnak, azaz céljuk-e az érvénytelenséghez vezető magatartásnak a szankcionálása vagy csak egy jogi helyzetnek a jogi belső logikájából is fakadó következményeit határozzák meg.

Az érvénytelenségnek az egyetlen, szigorú értelemben vett jogkövetkezmenye a

⁸ MACNEIL, Ian R.: The Many Futures of Contracts, *Southern California Law Review*, 1973/47., 691-816. o., 715. o.

⁹ KOHLER, Josef: *Philosophy of Law*, The Macmillan Company, New York, 1921, 51. o.

¹⁰ Vö.: jogellenes fenyegetés, tisztességtelen szerződési feltételek, uzsora, feltűnő értékaránytalanság, cselekvőképesség korlátozottsága

¹¹ Vö.: tévedés, megtévesztés

¹² Vö.: jogszabályba, illetőleg jóerkölcsbe ütköző szerződések semmissége

jogi hatás megtagadása a létrejött szerződéstől¹³, ideértve azt is, hogy a szerződés nem biztosítja az annak alapján átszármaztatott tulajdon, jog, követelés vagy szerződési pozíció jogcímét. A Ptk. 6:109. §-ában, 6:112. §-ában, 6:113. §-ában és 6:115. §-ában meghatározott jogosultságok és kötelezettségek nem a szerződés érvénytelenségének a jogi hatásai, hanem a végrehajtott vagyontranszfer jogi alapjának a hiánya okán a feleknek biztosított jogosultságok és rájuk terhelt kötelezettségek. A Ptk. 6:110. §-ában és 6:111. §-ában a jogalkotó alakító jogot biztosít a bíróságnak és a feleknek, a részleges érvénytelenség (Ptk. 6:114. §) kapcsán pedig erősen kérdéses, hogy az az érvénytelenség alapjához vagy következményeihez kapcsolódó rendelkezés-e. A jelen tanulmány tárgyát képező vizsgálat szempontjából azonban nem központi kérdés az érvénytelenség következményeinek az elhelyezése a jogi hatások rendszerében.

E helyütt erős állítást csak arra nézve fogalmaznánk meg, hogy a jogi hatás megtagadása önmagában szankció. Ahogy a magyar jogirodalomban *Asztalos László*¹⁴ és vele egyetértve *Weiss Emilia*¹⁵ is kifejtik, *az érvénytelenség már önmagában szankció*, amelyhez másodlagos szankcióként kapcsolódhatnak további reparatív¹⁶ és represszív¹⁷ szankciók. A ma hatályos szabályozás a szerződés érvénytelenségéhez reparatív¹⁸ vagy korrektív¹⁹ szankciókat kapcsol másodlagos szankcióként. Az érvénytelenség azért tekinthető már önmagában is szankciónak, mert ha a szerződést társadalmi-gazdasági érdekérvényesítési mechanizmusnak fogjuk fel, akkor az érvénytelenség, azaz a megállapodáshoz fűződő jogi hatás megtagadása és a jogcím hiánya folytán a tulajdonjogban²⁰ a jogosulti alanyváltozás, azaz a jogutódlás kizárása azt jelenti, hogy a jog megakadályozza a felek érdekeinek a megállapodás tartalma szerint való érvényesítését. *A társadalmi-gazdasági érdekérvényesítés megakadályozása az, amit a szerződés érvénytelensége szankcióként biztosít.*

3. Az eredeti állapot helyreállítása

Egy polgári törvénykönyv szerződési jogi szabályainak nem feltétlenül kell a szerződés érvénytelenségéhez kapcsolt másodlagos szankciókat meghatározniuk. A szerződés érvénytelenségének természetes, a polgári jog belső logikájából fakadó következménye az, hogy a szerződés alapján való teljesítés – ha történt ilyen – a másik fél jogszerzését megalapozó jogcím hiánya alapján visszakövetelhető. Így például, ha az érvénytelen szerződés rendeltetése az volt, hogy tulajdon átruházásához biztosítsa a jogcímét, és ezt az érvénytelenség következtében nem

¹³ Ptk. 6:108. § (1) bekezdés, első mondat

¹⁴ ASZTALOS László: *A polgári jogi szankció*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 177. o.

¹⁵ WEISS Emilia: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969, 174. o.

¹⁶ Az eredeti állapot helyreállítása és azzal ekvivalens szankciók.

¹⁷ Az állam javára való marasztalás vagy azzal funkcionálisan ekvivalens eszközök.

¹⁸ Az eredeti állapot helyreállítása és azzal funkcionálisan ekvivalens szankciók.

¹⁹ Konvalidáció a felek által vagy bírósági szerződésmódosítással.

²⁰ Vagy más jogosultságban, követelésben, szerződési pozícióban.

tudja teljesíteni, akkor a jogcím hiányában a tulajdon nem szállt át. Ezért az átruházó fél, a szerződéshez fűződő joghatások hiánya folytán őt továbbra is megillető tulajdonjoga alapján tulajdoni igényt érvényesíthet és a dolgot tulajdonosként visszakövetelheti. Ha pedig ez nem lehetséges, mert a tulajdonjogát – másnak a megszerzése vagy a dolog megszűnése folytán – elvesztette, restitúciós igénnyel, jogalap nélküli gazdagodás címén követelheti vissza annak értékét. A szerződés érvénytelenségének természetes következménye a teljesítés visszakövetelése tulajdoni igénnyel vagy jogalap nélküli gazdagodásként. A szerződés érvénytelenségének a következményeit tehát akkor is megfelelően kezelni tudja a jog, ha erre semmilyen speciális szabályt nem nyújt egy polgári törvénykönyv, így ezek a szabályok nem szükségképpen képezik a szerződési jog részét. Ahogy a II. világháború előtti magánjogban, úgy a külföldi – akár kodifikált, akár nem kodifikált – magánjogokban is a jogalap nélküli gazdagodás szabályai adják a sztenderd megoldást.

A jogalap nélküli gazdagodás szabályainak az érvénytelen szerződés alapján nyújtott teljesítések restituálására való alkalmazása azonban nem lehet adekvát megoldás, ha a jog nem vesz tudomást arról, hogy a gazdagodás egy létező szerződés alapján, a fél döntése nyomán, kölcsönös szolgáltatások teljesítése miatt állt elő.²¹ Ezt vagy a bírói gyakorlat tudja kezelni az egymással szembeállított jogalap nélküli gazdagodási igények kapcsán alkalmazott korrekciós mechanizmusokkal²² vagy a jogalkotónak indokolt speciális szabályokat megfogalmaznia az érvénytelen szerződés alapján nyújtott teljesítésekkel kapcsolatos restitúciós igényekre. A magyar jogalkotó ez utóbbi megoldást tudatos döntéssel választotta az 1959-es Ptk. előkészítése során.

Azzal, hogy az 1959-es Ptk. a szerződés érvénytelenségének (jog)következményeit speciális, kötelmi jogi rezsim alá rendezte és ekként fogalmazta meg, egyúttal a magyar polgári jogban ki is emelte a jogalap nélküli gazdagodás keretei közül. Ettől azonban a logika még ugyanaz maradt: a felek által egymásnak teljesített szolgáltatások visszajárnak, ha pedig ez nem lehetséges, akkor pénzbeli elszámolásnak van helye a felek között.²³

4. A restitúciós igények korrekciója

Az eredeti állapot helyreállítása olyan megoldás, amely a felek szerződési szabadságát teljes mértékben tiszteletben tartja. Ha felek közötti vagyonmozgás a jog által támasztott korlátok folytán nem vihető véghez, az eredeti állapotot kell helyreállítani, azaz olyan helyzetnek kell létrejönnie, mintha a felek a szerződést meg sem kötötték volna. Olyan érvénytelenségi helyzetek esetében azonban, amelyek

²¹ Vö.: NIZSALOVSKY Endre: *Fogyatékos jogügyletek*, Magyar Jogászegyleti Értekezések. 1933/1., 149-179. o.

²² VÉKÁS Lajos: *Parerga – Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, HVG-ORAC, Budapest, 2008, 188. skk.

²³ Ehhez biztosította a normatív alapot az 1959-es Ptk. szerződésnek a határozathozatalig való hatályossá nyilvánításáról és az ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatás visszatérítéséről rendelkező 237. §-ának (2) bekezdése.

valamelyik (vagy mindegyik) félnek a csalárd magatartására vezethetők vissza, felmerül az igény az elsődleges szankciónál erősebb preventív hatás elérésére a jogrendszerben. Az eredeti állapot helyreállítása elsődleges szankcióként csak azzal a hátránnyal fenyegeti az érvénytelenséget előidéző felet, hogy nem tudja azt az érdeket érvényesíteni, amely őt a szerződés megkötésében vezette, de az érvénytelenség következtében a helyzete nem lesz hátrányosabb annál, mint amilyen a szerződés megkötését megelőzően volt. A magánjogi szankciórendszerben ezért problémát jelent, hogy az eredeti állapot helyreállítása elsődleges jogkövetkezményként meglehetősen korlátozott prevenció hatást tud biztosítani.

A valós prevenció hatás azzal a megoldással biztosítható, hogy az érvénytelenségi okot előidéző fél irányában a bíróság megtagadja a restitúciót azzal, hogy elutasítja az érvénytelenséget okozó félnek a másik fél számára nyújtott szolgáltatás visszatérítésére irányuló keresetét. Ehhez a megoldáshoz a jogi alapot a kontinentális jogokban a jóhiszeműség és tisztesség követelményének a generálklauzulája vagy azzal funkcionálisan ekvivalens más szabály tudja biztosítani. Nincs ugyanis akadálya olyan döntésnek, amellyel a bíróság elutasítja az érvénytelen szerződés alapján nyújtott szolgáltatás visszakövetelésére irányuló keresetet arra hivatkozva, hogy a követelés teljesítése a jóhiszeműség és tisztesség követelményébe ütközik. Ez a gondolat összhangban van a bíróság szerepének és tekintélyének a megóvásával is. Aligha vitatható egy olyan doktrína alátámasztottsága, amely szerint a bíróság a visszatérítés elrendelésével nem mentesítheti a felet a jogellenes magatartás következményei alól. Ez a helyzet a restitúciós értéket valójában *naturalis obligatio*vá teszi, mert anélkül tagadja meg a bírósági kikényszerítését, hogy anyagi jogi jogosultságot biztosítana a fél számára annak a megtartására. Nagyon szépen fejezte ki ezt a gondolatot *Wilmot* bíró a *Collins v. Blantern* ügyben, azzal, hogy „*beszennyezett kezek nem érinthetik az igazság tiszta forrását.*”²⁴ Ez az alapja az angol jogban kialakult *in pari delicto* doktrínának, amely szerint a tilos szerződés érvénytelenségét előidéző fél nem érvényesíthet olyan követelést a másik féllal szemben, amely őt a szerződés érvénytelensége folytán illetné meg.

Jóllehet a restitúciós igény megtagadása ezekben a helyzetekben logikus, továbbá a polgári jog általános elveivel és szerkezetével is teljes egészében konzisztens és alátámasztott, az eredménye mégis vitatható. Ez a megoldás ugyanis olyan represszív szankció, amely funkcionálisan leginkább a büntető kártérítéshez

²⁴ „[A]ll writers upon our law agree in this, no polluted hand shall touch the pure fountains of justice” John Eardley Wilmot in *Collins v. Blantern* (1767) 2 Wilson 34, 2 Smith's L.C.. 5th ed., 310. o.

hasonlít.²⁵ A polgári jog sohasem volt mentes büntető elemektől,²⁶ ezért teoretikus alapon meggyőzően aligha kifogásolható represszív szankciók alkalmazása a polgári jogi jogviszonyokban. A restitúció megtagadása azonban azzal jár, hogy az alperes vagyoni előnyt tarthat meg, amelyre nincsen jogi alapja. A polgári jog egyik sajátossága – szemben a büntetőjoggal – hogy a bírósági döntések kétoldalú, kölcsönös legitimációt igényelnek. Nemcsak felperesi vagy alperesi oldalon kell tehát alátámasztottnak lennie a döntésnek, hanem mindkét fél oldalán, vagyis nemcsak az a kérdés, hogy a kötelezett miért viseli el a joghátrányt, hanem az is, hogy a joghátrány kedvezményezettje miért kap (ha kap) ebből előnyt. Ez pedig, ahogy a büntető kártérítésnél, ebben a helyzetben is hiányzik. Más szóval, legitim lehet az érvénytelenséget okozó felet megbüntetni a jogrend általa okozott sérelméért, azonban nem legitim a másik felet gazdagítani azzal a vagyoni előnnyel, amelyet pusztán azért tarthat meg, hogy a másik felet ezzel a jog büntesse.

További problémát jelent, hogy abban az esetben, ha az érvénytelenséget mind a két fél okozta (kétoldalú turpitude), akkor az egymással szembeni restitúció megtagadásával a jog valójában azt éri el, hogy a semmisség következménye nem fog érvényesülni, hiszen egyik fél sem fordulhat eredménnyel bírósághoz az érvénytelenségből fakadó követelés érvényesítése érdekében. Amellett, hogy ez önmagában is probléma, sajátos kontextust kap a kérdés az európai uniós jog kikényszerítésének a kapcsán. A *Courage v Crehan* ügyben, az egyik fél a per tárgyát képező szerződés kartelltilalomba való ütközésére hivatkozott a tagállami bíróság előtti perben. Az angol bíróságok az *in pari delicto* doktrínát alkalmazták olyan tényállásban, amely releváns volt az európai uniós versenyjogi szabályok szempontjából is. Az Európai Bíróság egyértelműen fogalmazta meg azt az elvárást, hogy a tagállamok bíróságai nem alkalmazhatnak olyan doktrínát, amely korlátozza az európai uniós versenyjogi jogsértéssel kötött szerződés semmisségéhez fűződő következmények érvényesülését.²⁷

A jóhiszeműség és tisztesség követelményének a generálklauzulája a magyar joggyakorlat számára is megnyitná a lehetőséget az érvénytelenségi okot előidéző fél restitúciós követelésének az elutasítására, a magyar bírói gyakorlat azonban erre nem bizonyult nyitottnak.

²⁵ A visszakövetelési igény megtagadásának büntető szankció jellegét szemléletesen hangsúlyozta *Barna Ignác* a Polgári Törvénykönyv tervezete kapcsán 1914-ben tartott előadáson tett hozzászólásában: „nem lehet kétes, hogy minő jellege van annak a szolgáltatásnak, amit az egyik (hibás) fél teljesített és a mi a másikonál marad. Akár ide, vagy oda forogtatjuk, ez semmi más, mint poena. Ez poenalis természetű dolog, mert az állam küzd az erkölcstelenségek ellen, és ép úgy, ahogy megtagadja az egyoldalú turpitude esetében a *condictiót ob turpem causam*, ép úgy segít magán a *condictio* kizárásával itt is, mert ha a fél visszakövetelhetné az ő saját szolgáltatását, akkor nem bűnhődnék; spekulálhatna, mert visszakapja, amit szolgáltatott. Mivel bűnhődik ekkor?” *Barna Ignác* hozzászólása *Schuster Rudolf* előadásához. *Schuster Rudolf*: Turpis causa és a polgári törvénykönyv javaslata, (előadás), *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1914/68., 19. o.

²⁶ E helyütt való részletes tárgyalás nélkül ld. MENYHÁRD Attila: *Büntető elemek a polgári jogban*, In: *Lege et Fide – Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára* (szerk. Görög Márta – Gellén Klára), *Iurisperitus* Kiadó, Szeged, 2016, 373-386. o. <http://www.juris.u-szeged.hu/download.php?docID=62437>

²⁷ A Bíróság C-453/99. *Courage Ltd* kontra *Bernard Crehan* és *Bernard Crehan* kontra *Courage Ltd* és társai ügyben 2001. szeptember 20-án hozott ítélete, ECLI:EU:C:2001:465

A fentiekben leírt dilemma feloldására vezette be az 1959-es Ptk. az állam javára való marasztalás jogintézményét, amelyet a 2013-as Ptk. előkészítése során a jogalkotó elvetett és ezzel kivezetett a magyar jogrendből. Az állam javára való marasztalásról az volt az általános vélemény, hogy az egy, a piacgazdasági viszonyoktól idegen, szocialista jogintézmény. Ez a kép azonban egyoldalú és felületes. Az állam javára való marasztalás (magánjogi elkobzás) gondolata már a II. világháborút megelőzően, a magánjogi kodifikációról zajló szakmai diskurzus során éppen azért merült fel, mert ebben látták a megoldást a restitúciós érték kiadására irányuló követelés elutasítása kapcsán felmerülő problémákra. Ha a restituálandó érték az állam (a köz) javára kerül elvonásra, akkor megvalósul a másodlagos szankciók preventív hatása, hiszen azt a szerződés érvénytelenségének az okát előidéző fél nem kapja vissza, ugyanakkor nem merül fel legitimációs probléma, mert azt nem tarthatja meg a másik fél sem. A magánjogi „elkobzás” egyébként nem idegen megoldás piacgazdasági környezetben sem. Magánjogi elkobzási rendszert vezetett be például a 2002-es angol *Proceeds of Crime Act*, amely büntetőbírói bűnösséget kimondó ítélet nélkül, főszabályként büntető eljárástól, vagy annak eredményétől függetlenül is lehetővé teszi a jogellenes magatartással szerzett előny elvonását.²⁸ Az elkobzást magánjogi szempontok alapján rendeli el a bíróság, ha bebizonyosodik, hogy valaki jogellenes cselekményt követett el vagy pénzt jogellenes magatartás keretében akart felhasználni.²⁹

5. A konvalidáció

Az érvénytelenségi ok bírósági szerződésmódosítással való kiküszöbölésének a lehetőségét az 1977-es Ptk. novella vezette be a magyar polgári jogba. Ez a lehetőség erőteljes értékválasztást hordoz. Ahogy arról fentebb már szó esett, az eredeti állapot helyreállítása vagy az értékbeli restitúció a szerződési szabadság védelmét preferáló megoldás, míg a szerződés bírósági korrekciója paternalista megközelítést tükröz. Az eredeti állapot helyreállítása (vagy értékbeli restitúció) ugyanis nem akar egyik félre sem olyan szerződést kényszeríteni, amit az nem akar megkötni. Ebben a helyzetben is lehetősége van a feleknek arra, hogy szerződésüket újratárgyalják, és érvényes formában kössék meg újra, a korábban már teljesített szolgáltatásaikat pedig beszámítsák az immár érvényes szerződés alapján teljesítendő kötelezettségeikbe.

Ezzel szemben a szerződés módosításával a bíróság ad olyan tartalmú szerződést a feleknek, amelyet legalább az egyikük nem kötött volna meg; hiszen, ha neki az megfelelné, akkor a szerződést ezzel a tartalommal újratárgyalták volna, és nem kerülne sor a perre. A szerződés „megmentésére” való törekvés önmagában nem

²⁸ *Proceeds of Crime Act 2002*, s. 241. (3). A magánjogi elkobzást egy külön az erre a célra létrehozott intézmény, az *Assets Recovery Agency* kérelmére ítéli meg a bíróság.

²⁹ Más helyütt korábban részletesen kifejtettem az állam javára való marasztalás bevezetésének az előzményeivel, alkalmazásával és a jogintézmény előnyeivel kapcsolatos álláspontomat. Erre ismételt kifejtés helyett itt csak utalnék: MENYHÁRD Attila: Az állam javára való marasztalásról, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/4., 29-37. o.

lehet legitim, hiszen egy szerződés létezése nem lehet önmagában védendő érték. A bíróság ezzel voltaképpen a szerződés fennállásában bízó fél érdekeit védi meg a másik féllel szemben; nem világos azonban, hogy a két szerződő fél közül, ilyen helyzetben, milyen alapon lehet helyes az egyik fél érdekeit a másik fél érdekeivel szemben előnyben részesíteni ahelyett, hogy a bíróság a szerződés megkötését megelőző helyzetbe vinné vissza a feleket és biztosítaná annak a lehetőségét, hogy újratárgyalják a szerződést.

Az érvénytelenségi ok kiküszöbölése kapcsán alakuló bírói gyakorlatban jól érzékelhető a hangsúlyeltolódás a paternalista szemlélet felé. Míg egy 1998-ban közzétett döntésében a Legfelsőbb Bíróság azt hangsúlyozta, hogy a felek érdekeinek a kiegyensúlyozott figyelembevételét az eredeti állapot helyreállítása teszi lehetővé,³⁰ addig 2001-ben már azt az elvet fogalmazta meg, hogy az eredeti állapot helyreállítása és a bírósági szerződésmódosítás egyenrangú megoldások, a választás a bíróság diszkrecionális jogköre.³¹ A döntés diszkrecionális jellegére való utalás egyúttal azt is sugallja, hogy a bírói gyakorlat nem kíván jogpolitikai szempontokat megfogalmazni annak kapcsán, hogy mikor helyes a bírósági szerződésmódosítással való konvalidáció eszközét alkalmazni az eredeti állapot helyreállításával szemben.

A 2013-s Ptk. megoldásai kettős, egymásnak ellentmondó szemléletet tükröznek. A kötelező írásbeliség hiánya esetén a teljesítés konvalidáló hatása³² liberális, kereskedelmi jogias megközelítést tükröz, és a felek általi konvalidáció lehetősége a tranzakciók feletti állami kontroll háttérbe szorulását mutatja. A Ptk. 6:111. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezés értelmében a szerződést a felek a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal érvényessé tehetik azzal, hogy az érvénytelenségi okot utólag kiküszöbölik, vagy annak más okból való megszűnése esetén a szerződési akaratukat megerősítik. Az a lehetőség a felek számára az 1959-es Ptk. alkalmazása körében is nyitott volt, hogy a szerződésüket újratárgyalják és érvényes formában kössék meg ismét. Ez azonban új szerződés volt, és nem a korábban megkötött érvénytelen szerződéssel azonos jogügylet, mert az érvénytelen és az érvényesen újra megkötött szerződés között nem volt kapcsolat. A Ptk. megoldása ehhez képest azt a lehetőséget biztosítja a felek számára, hogy az érvénytelen szerződést a megkötésére visszamenőlegesen tegyék érvényessé. A Ptk. 6:111. §-ának (3) bekezdése pedig erre az esetre azt a lehetőséget is biztosítja a felek számára, hogy a konvalidálás helyett az érvénytelenségi rezsimit válasszák. Ez a szabály annyiban feleslegesnek tűnik, hogy ha a felek nem konvalidálják a szerződést annak módosításával, de új szerződést kötnek, akkor törvényi rendelkezés hiányában is szükségképpen ez lesz a helyzet.

A bírósági szerződésmódosítással való érvényessé nyilvánítás lehetősége azonban erősíti azt a paternalista szemléletet, amely a szerződési szabadság tiszteletben tartásával szemben a szerződés megmentését tartja értéknek. A bírósági szerződésmódosításnak ugyanis az egyik fél nyilvánvalóan vesztese lesz; ha nem így lenne, a perre sem került volna sor. Úgy tűnik, hogy ennek az egyetlen indoka

³⁰ BH 1998. 377.

³¹ BH 2001. 473.

³² Ptk. 6:94. §

valamiféle „gazdasági célszerűség”,³³ amelynek a tartalmát azonban a jogalkotó hozzávetőlegesen sem határozza meg és támpontokat sem ad ennek az értelmezéséhez. Az ugyanakkor nyilvánvaló, hogy ezzel a felhatalmazással élve a bíróság felülhelyezkedik a felek szerződési akaratán és maga ad a feleknek olyan szerződést, amelyet helyesnek tart, azonban amelyik legalább az egyik fél érdekeit sérti (ha nem sértené, nem a bíróságnak kellene beavatkoznia). Ez a korrekciós mechanizmus valószínűleg illeszkedik abba a trendbe, amely széles körben biztosítja az állami beavatkozás lehetőségét a szerződés jogviszonyokba a másik fél érdekeinek a védelmében, így nem inkonzisztens a szerződési jogi szabályozási és doktrinális keretekkel. Ennek a lehetőségnek a megerősítése azonban világosan mutat abba az irányba, amely a hangsúlyt a privátautonómiával szemben az állami igazságtétel irányába tolja el. Ez egyértelműen paternalista vonulat és kevésbé illeszkedik abba a szabályozási koncepcióba, amely a Ptk. szabályait az üzleti élet viszonyaira törekedett modellezni.

A Ptk. szövege, az 1959-es Ptk. szabályaitól eltérően, az „érdeksérelem” és nem az „érvénytelenségi ok” kiküszöböléséről szól. Így látszólag, és a feltehetően tudatos jogalkotói törekvés szerint, a korábbi szabályokhoz képest még rugalmasabban engedi meg a bírósági korrekciót. Viszonylag könnyű azonban belátni, hogy ha a bíróság az érvénytelenség okát a szerződés módosításával nem küszöböli ki, akkor egy egyébként még érvénytelenségi okban szenvedő szerződést nyilvánít a jogi szabályozással szemben érvényesnek. A bíróságnak adott felhatalmazás azonban csak a felek jogainak és kötelezettségeinek (a szerződés tartalmának) a felülírására terjedhet ki, de arra nem, hogy egy meglévő érvénytelenségi ok esetén a bíróság eltekinthessen az érvénytelenségtől és a szerződést a megállapítható érvénytelenség ellenére érvényessé nyilvánítsa. Ezért a bírósági szerződésmódosítással való érvényessé nyilvánítás szükségképpen feltételezi, hogy a módosítással az érintett érvénytelenségi ok kiküszöbölésére is sor kerül.

Kérdéses továbbá, hogy mennyire legitím az érvénytelenséggel okozott érdeksérelem elhárítása úgy, hogy a bíróság közben a másik félnek okoz érdeksérelmet. Arra a Ptk. szövege ugyanis nem utal, hogy a bírósági szerződésmódosítással való érvényessé nyilvánításnak az is a feltétele lenne, hogy a bíróság által módosított szerződés mindkét fél érdekeinek megfeleljen. Egy ilyen elvárásnak azonban nem is lenne értelme, hiszen ésszerűen eljáró felekről feltételezhető, hogy bírósági döntés nélkül is megállapodtak volna ilyen megoldásban.

6. Részleges érvénytelenség

Úgy tűnik, hogy a szerződés részbeni vagy teljes érvénytelenségének a problémája nem tartozik sem az elmélet, sem a gyakorlat számára a gyakran elemzett szerződési jogi kérdések közé. A szakirodalom, a gyakorlat és a kodifikáció is elsősorban az egyes érvénytelenségi okokra és az érvénytelenség következményeire fókuszál,

³³ VÉKÁS Lajos in: Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvhöz (szerk. Vékás Lajos – Gárdos Péter), Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2020, 1643. o. (6:110. §)

pedig az állami beavatkozásnak a szerződéses jogviszonyokra gyakorolt hatását és mélységét az rajzolja ki, hogy a szerződés egy részének érvénytelensége esetén a szerződésnek hibában nem szenvedő részét a jog kikényszeríthetőnek tartja-e vagy sem. Első pillantásra logikus, a magánautonómiát mindenekfelett tiszteletben tartó álláspont lehet a szerződéses akarat egysége alapján azt mondani, hogy amennyiben valamennyi szerződő fél szerződéses akaratát nem érvényesülhet maradéktalanul azzal a tartalommal, amelyet a szerződésükben kifejezésre juttattak, a szerződés egy része sem kényszeríthető ki. A szerződés részbeni érvénytelensége ugyanis valamelyik felet olyan kötelezettség teljesítésére kényszerítheti, amelyet ő a másik félnek a részbeni érvénytelenség következtében csökkentett tartalmú szolgáltatására tekintettel nem vállalt volna. Ennek ellenére egyetlen modern jogrendszer sem követ ilyen megoldást, és ennek alapos okai vannak.

6.1. A teljes érvénytelenség diszfunkcionális következményei

6.1.1. Az érvénytelenségi helyzetek heterogenitása. Az érvénytelenségi okok kapcsán általában tradicionálisan valamely, a szolgáltatás tárgyával, az ellenszolgáltatással, a kötelezettségvállalás jogcímével, a szerződéses szándék képzésének szabadságával vagy a szerződési tartalom ellenőrizhetőségének hiányával kapcsolatos elvárások fogalmazódnak meg. Nagyon sok olyan helyzet van azonban, amikor az érvénytelenségi ok nem a szerződés „magához” kapcsolódik, hanem valamely mellékkötelezettséghez, vagy egy komplex szerződésnek csak egy, a többitől különválasztható részét érinti. A kogens szerződési jogi szabályok kapcsán természetesnek tekintjük, hogy az eltérés következménye a kogens szabály szerződéses tartalomává válása, jogszabály által előírt kötelező tartalmi elemek hiánya esetén pedig a szerződéses akarat nem szenved csorbát, hiszen a szerződés a felek által kölcsönösen szándékozott tartalommal jön létre, a szerződéses tartalom nem vált kikötések kikényszerítésének megtagadása nem érinti a felek szerződéses akaratát.

6.1.2. A szerződéses akaratosság meghatározásának bizonytalansága. Abban az esetben, ha a szerződés tartalmának csak egy részét érinti a jog által megakadályozott kikényszeríthetőség, és a felek a szerződést a jog által érvénytelennek minősített rész nélkül is egyébként változatlan tartalommal kötötték volna meg, nincs ok az ügylet megengedett tartalmától megtagadni a kikényszeríthetőséget. A jog által elérni kívánt cél ezekben a helyzetekben is megvalósul, semmilyen jogpolitikai indok nem szól amellett, hogy a szerződés megengedett tartalmától a jog a kikényszeríthetőséget megtagadja. Problémát okoz azonban, hogy *utólag nem lehetséges annak teljes bizonyossággal való meghatározása, hogy a felek a szerződést az érvénytelennek tekintett rész nélkül is megkötötték volna-e.* A felek tudattartalmának és szándékának a meghatározása egy korábbi időpontban a jog számára bizonyítás útján általában nem lehetséges. Van, amikor a felek maguk a szerződésben rendelkeznek arról, hogy a szerződés egy részének érvénytelensége érinti-e a szerződés érvénytelenséggel nem érintett részének kikényszeríthetőségét. Ilyen esetekben általában nincs ok arra, hogy a bíróság ezt a szerződés értelmezése során ne vegye figyelembe és a szerződés részleges érvénytelenségét állapítsa meg, ha az érvénytelenségi ok a szerződésnek

ezt a rendelkezését nem érinti.

6.1.3. A szerződési tartalom szabályozásának célja. A jogszabályi tilalmak és kötelező erővel a szerződés tartalmává váló, eltérést nem engedő jogszabályok mögött általában jól meghatározható jogpolitikai célok húzódnak meg. A jogalkotó célja ezekkel a normákkal az, hogy a jogrend alapvető értékei ne sérüljenek azáltal, hogy kikényszeríthetővé válnak a társadalmi értékeléssel össze nem egyeztethető megállapodások, de nem több. A szerződés teljes érvénytelensége ennek figyelmen kívül hagyása esetén azt eredményezné, hogy a fél olyan alkutól is szabadulhat, amelytől a jogrend a kikényszerítést egyébként nem tagadja meg.

6.1.4. A felek jog által védett érdekei. A szerződés érvénytelenségeinek egyes esetei gyakran az egyik szerződő fél jól körülírható érdekeit védik. A kikényszeríthetőség megtagadása a teljes szerződéstől sokszor járna a valós érdekvédelmen túlmutató eredménnyel, így a teljes érvénytelenség vagy a másik szerződő fél érdekeit sértené olyan helyzetekben, amelyekben ezt a jogrend által védett fél érdekei már nem kívánják meg, vagy pedig az érvénytelenség éppen a védelemben részesített fél érdekei ellen hatna.

6.2. A komplex értékelés igénye. Az az újabb magyar jogirodalom eredményei alapján is megállapítható, hogy a magyar polgári jogban is *komplex kérdésnek kell kezelni a szerződés részleges érvénytelenségét*. Az 1959-es Ptk. eredeti szövege a szerződési akarat egységéből kiindulva a szerződés egy részét érintő érvénytelenség esetén az egész szerződés érvénytelenségét tekintette főszabálynak és ez alól akkor engedett kivételt, ha jogszabály ettől eltérően rendelkezett, népgazdasági érdekek a szerződés részleges érvénytelensége mellett szóltak, vagy ha megállapítható volt, hogy a felek a szerződést az érvénytelen rész nélkül is megkötötték volna. A mértékadó jogirodalom azonban erősen kritizálta ezt a megoldást. A kritika egyik fő iránya az volt, hogy az egyes érvénytelenségi okok, illetőleg a szerződésnek az érvénytelenségi ok által érintett elemei szükségképpen eltérően hatnak a szerződés részbeni vagy teljes érvénytelenségének a megállapíthatóságára. A kérdés így jóval komplexebb megközelítést igényel annál, amelyet a normatív szabályozás tükröz. A kritika másik fő iránya pedig megkérdőjelezte annak a főszabálynak a helyességét, amely a szerződéses akarat egységének talaján a szerződés teljes érvénytelenségéből indult ki.

Az érvénytelenség részlegességének vagy teljességének komplex megközelítése több szempontból is szükséges. A törvényi szabályozás a feleknek a szerződés megkötésének időpontjában irányadó szerződéses akaratából indult ki a szerződéses akarategység elve alapján, a felek akaratára azonban több szempontból sem lehet döntő. A szerződés megkötéséhez vezető szándék egysége helyett már eredetileg is abból kellett volna kiindulnia a jogalkotónak, hogy a szerződés tartalma és célja is gazdasági egységet képez, ennek vizsgálata nélkül nem vezethet megfelelő eredményre semmilyen részleges érvénytelenségi szabály. A helyesnek tartott differenciált megközelítés szerint azonban a szerződéses jogviszony egyes elemei sem vizsgálhatók azonos kritériumrendszer mentén. Ennek alapján már a régebbi

jogirodalomban is megfogalmazásra került,³⁴ hogy a szerződés érvénytelenségi okkal nem érintett részeinek fenntartása is csak a szerződés tárgyának vonatkozásában lehetséges, és akkor, ha az a jogviszony elkülöníthető részét képezi. A mértékadó szakirodalom már az 1959-es Ptk. részleges érvénytelenségi szabályának kapcsán is hangsúlyozta, hogy „a részbeni érvénytelenségnek az egész szerződés megdőlését eredményező főszabálya önmagában is vitatható” és éppen annak kimondása lenne indokolt, hogy „a részben érvénytelen szerződés *nem hat* ki az egészre, hanem csak akkor, ha az érvénytelennek bizonyuló rész törvénybe-ütközése *minőségileg mássá teszi* az egész jogviszonyt.³⁵ Ezt a differenciált megközelítést egyébként a korábbi bírói gyakorlat is alkalmazta, akár olyan módon is, hogy ellenszolgáltatás fejében való jogátruházás esetén, ha a jog csak az ingyenes cserét engedte meg, az ellenszolgáltatásra vonatkozó részében tekintették a szerződést érvénytelennek, de a lebonyolított csere tekintetében nem.³⁶ Valójában már a részleges érvénytelenségi főszabályt sem tekintették őszintének, elsősorban amiatt, hogy a bírói gyakorlat számára széles körben áll nyitva a jogviszony korrekciójának lehetősége.³⁷

6.3. Részleges érvénytelenség és paternalizmus. Az 1959-es Ptk.-nak a részleges érvénytelenségre vonatkozó szabályai a Ptk. 1993-as módosításának az eredményeként jelentősen változtak. A rendszerváltás utáni szemléletváltást is tükrözve a jogalkotó megfordította az addigi szabályt, amely a szerződés részbeni érvénytelensége esetére főszabályként az egész szerződés megdőléséről rendelkezett. Az 1959-es Ptk. 239. §-ának a Polgári Törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1993. évi XCII. törvény 9. §-ával beiktatott új rendelkezése a szerződés egy részének érvénytelensége esetére *a részleges érvénytelenséget tette főszabállyá*. A módosítás indoka az a megfontolás volt, hogy a forgalmi folyamatok zavartalanságát, a szerződést kötő felek autonómiájának érvényesülését jobban szolgálja az, ha a Ptk. a felek által a szerződéssel elérni kívánt joghatás beállását csak az érvénytelen kikötésre nézve akadályozza meg. A jogalkotó által adott autentikus értelmezés szerint *annak megállapítása során, hogy a szerződést a felek az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg, elsősorban a felek érdekét kell vizsgálni*. Azaz, akkor dől csak meg a szerződés egésze, ha az érvénytelen részhez fűződő joghatás bekövetkezte olyan lényeges a felek számára, hogy annak elmaradása esetén a szerződés létrejött, illetve fennmaradása nem áll érdekükben. A szerződés részbeni érvénytelensége esetén így az érvénytelenség jogkövetkezményei csak az érvénytelen kikötésre vonatkozóan állnak be.³⁸

Az 1959-es Ptk. részleges érvénytelenségre vonatkozó szabályai a szerződési szabadság és a privátautonómia elsődlegességét tükrözték: ha a jogrend nem biztosítja a felek által megkötött szerződésnek a felek által szándékolt tartalmával való kikényszeríthetőségét, akkor a felek nem kapnak az érvénytelen részekről megszabadított, éppen ezért más tartalmú szerződést, hanem a szerződés

³⁴ ASZTALOS i.m. 191. o.

³⁵ ASZTALOS i.m. 192. o.

³⁶ WEISS i.m. 531. o.

³⁷ Uo. 533. o.

³⁸ A Polgári Törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1993. évi XCII. törvény javaslatának 9. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

érvénytelensége folytán nekik kell döntenük arról, hogy módosított, teljes egészében érvényes tartalommal kötnek-e új szerződést vagy sem. Az 1993-as módosítás megfordított logikája inkább paternalista szemléletet tükröz, mert bírósági (azaz állami) érdekmérlegeléshez köti, hogy a szerződés fennmarad-e az érvénytelen részek kihúzásával.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény, valamint egyes törvények fogyasztóvédelemmel összefüggő jogharmonizációs célú módosításáról 2006. évi III. törvény előkészítése során a Ptk. 239. §-ának felülvizsgálatára is sor került. E felülvizsgálat alapvetően abból a szempontból értékelte a részleges érvénytelenségének az 1959-es Ptk. 239. §-ában szabályozott főszabályát, hogy az megfelel-e az európai közösségi szintű harmonizált fogyasztóvédelmi szabályozás követelményeinek. A jogalkotó megállapítása szerint a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló közösségi szintű normák olyan szabályozás kialakítását követeli meg a tagállamoktól, „amely alapján a fogyasztót nem kötik a professzionális szerződéses partnere által egyoldalúan kialakított tisztességtelen szerződési feltételek, a szerződés ugyanakkor ezen feltételek nélkül továbbra is fennmarad, ha részbeni érvénytelenség miatt nem dől meg. A közösségi szabályozás csak a fogyasztókkal kötött szerződések kikötéseire vonatkozik, azonban nem csupán az általános szerződési feltételekre, hanem valamennyi egyoldalúan kialakított, akár egyedi kikötésre alkalmazást nyer.”³⁹ Hivatkozva a magyar Kormánynek az Európai Bíróság előtt akkor folyamatban lévő C-302/04. sz. Ynos Kft. kontra Varga János ügyben⁴⁰ képviselt álláspontjára is, a jogalkotó abból indult ki, hogy az 1959-es Ptk. 239. §-ának helyes értelmezésével arra a következtetésre kell jutni, hogy az összhangban van azzal, a 93/13/EGK tanácsi irányelv 6. cikkének (1) bekezdésében foglalt elvárással, amely szerint „ha a szerződés a tisztességtelen feltételek kihagyásával is teljesíthető, a szerződés változatlan feltételekkel továbbra is köti a feleket.” A vonatkozó magyar bírói gyakorlat⁴¹ vizsgálata sem vezetett más eredményre és a jogalkotó is irányadónak tekintette azt, hogy az 1959-es Ptk. 239. §-ának értelmezése során a bíróságnak nem azt kell vizsgálnia, hogy az adott eljárásban résztvevő felek kötöttek volna-e az érintett szerződési feltétel nélkül szerződést, hanem azt, hogy egy hasonló esetben bármilyen más, ésszerűen eljáró fél milyen magatartást tanúsított volna. Kifejezetten hangsúlyozva az 1959-es Ptk. részleges érvénytelenség főszabályát kimondó rendelkezésében az „a felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg” fordulatot, és a Ptk. értelmezése során e kritérium objektív vizsgálatának szükségességét, a jogalkotó arra a végső következtetésre jutott, hogy „a helyes értelmezés arra utal, hogy azt kell vizsgálni, hogy a felek konszenzusa az adott kikötés nélkül létrejött volna-e vagy sem, és a 239. § nem értelmezhető úgy, miszerint önmagában az, hogy az egyik fél az érvénytelen kikötés nélkül nem kötötte

³⁹ Általános indokolás a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény, valamint egyes törvények fogyasztóvédelemmel összefüggő jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2006. évi III. törvény tervezetéhez.

⁴⁰ A Bíróság C302/04. sz. Ynos Kft. kontra Varga János ügyben 2006. január 10-én hozott ítélete, ECLI:EU:C:2006:9

⁴¹ BH 2001.436., Legf. Bír. Gfv. II. 33.548/1999.

volna meg a szerződést, alapot adna a szerződés teljes érvénytelenségére.”⁴²

A 2013-as Ptk. részleges érvénytelenségre vonatkozó szabályai megmaradtak ezeken az elvi alapokon, azonban sajátos rezsimet hoztak létre azzal, hogy a részleges érvénytelenség esetén nem szorítkoznak arra, hogy az érvénytelen tartalom nem képezi a szerződés részét („*blue pencil rule*”), hanem az érvénytelenség jogkövetkezményeinek az érvénytelen részre való alkalmazásával (Ptk. 6:114. § (1) bekezdés) megnyitják a konvalidáció lehetőségét is. Ez a megoldás összhangban van a szerződésmódosítással való érvényessé tétel szabályaival, hiszen ha a szerződés teljességét érintő érvénytelenségi ok esetén lehetőség van a szerződés „meggyógyítására”, akkor logikus, hogy a szerződésnek csak egy részét érintő érvénytelenségi ok esetén is lehetőség van erre. Ezzel azonban csak tovább erősödik a bíróság szerződésalakító jogköre.

7. Következtetések

A szerződési szabadság háttérbe szorulása és az állami szerepvállalás erősödése a szerződő felek jogainak és kötelezettségeinek a formálásában olyan, történelmi léptékű fejlődés, amely szükségessé teszi a szerződésről alkotott paradigmatisz tételeinknek és a szerződés fogalmának az újragondolását. Ebben a tendenciába illeszkednek a magyar polgári jognak a szerződés érvénytelenségének következményeit rendező szabályai is. Az érvénytelen szerződés alapján nyújtott szolgáltatások restituálását a polgári jog jellemzően a jogalap nélküli gazdagodási igények mentén rendezzi. Ennek a megoldásnak a gyengesége, hogy nem vesz tudomást a felek közötti szerződés létezéséről és arról, hogy a felek a teljesítéseket erre tekintettel nyújtották egymásnak. Az 1959-es Ptk. ezért önálló elszámolási rezsimet vezetett be, amelynek elsődleges célja az érvénytelen szerződés alapján teljesített szolgáltatások értékbeli vagy természetbeni visszatérítése. Ennek kapcsán külön problémaként jelentkezik a szerződés érvénytelenségét csalárdul előidéző féllel szemben a visszajáró szolgáltatás megtagadása és az állam javára való marasztalás vagy más hasonló eszköz szerepe.

Az eredeti állapot helyreállítása vagy az értékbeli restitúció a szerződési szabadság és a magánautonómia védelmét preferáló megoldás. Ezzel szemben a bírósági szerződésmódosítással való érvényessé tétel paternalista megközelítést tükröz. A bíróság ezzel voltaképpen az egyén érdekeit védi meg a másik féllel szemben; nem világos azonban, hogy a két szerződő fél közül, ilyen helyzetben, mennyiben lehet legitim az egyik fél érdekeinek a preferálása a másik fél érdekeivel szemben, ahelyett, hogy a bíróság a szerződés megkötését megelőző helyzetbe vinné vissza a feleket és biztosítaná annak a lehetőségét, hogy újratárgyalják a tranzakciót. A bírósági szerződésmódosításnak az egyik fél nyilvánvalóan vesztese lesz; ha nem így lenne, a perre sem került volna sor. Ezzel a felhatalmazással élve a bíróság felülhelyezkedik a felek szerződési akaratán, és maga ad a feleknek olyan

⁴² A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény, valamint egyes törvények fogyasztóvédelemmel összefüggő jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2006. évi III. törvény tervezetének 7. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

szerződést, amelyet helyesnek tart, de amelyik legalább az egyik fél érdekeit sérti. Ennek a lehetőségnek a megerősítése a Ptk.-ban a hangsúlyt a privátautonómiával szemben még inkább az állami igazságtétel irányába tolja el.

A Ptk. szövege, látszólag, és a feltehetően tudatos jogalkotói törekvés szerint, a korábbi szabályokhoz képest még rugalmasabban engedi meg a bírósági korrekciót. A bíróságnak adott felhatalmazás azonban csak a felek jogainak és kötelezettségeinek (a szerződés tartalmának) a felülírására terjedhet ki, arra nem, hogy egy meglévő érvénytelenségi ok esetén a bíróság eltekinthessen az érvénytelenségtől és a szerződést a megállapítható érvénytelenség ellenére érvényessé nyilvánítsa. Ezért a bírósági szerződésmódosítással való érvényessé nyilvánítás szükségképpen feltételezi, hogy a módosítással az érintett érvénytelenségi ok kiküszöbölésére is sor kerül.

A részleges érvénytelenséggel kapcsolatos szabályok változásai is erősítik ezt a paternalista megközelítést. A részleges érvénytelenséggel kapcsolatos szabályok akkor támogatnák a magánautonómiát és a szerződési szabadságot, ha részleges érvénytelenség esetén az egész szerződés megdőlné és ezzel megnyílna a lehetőség arra, hogy a felek azt újratárgyalják és újrakössék. Ilyen szabály érvényesülését azonban az érvénytelenségi helyzetek heterogenitása, a szerződéses akarategység meghatározásának bizonytalansága, a szerződési tartalom szabályozásának a céljához kapcsolódó szempontok és a felek jog által védett érdekeinek a figyelembe vétele sem indokolja.

Az 1959-es Ptk. részleges érvénytelenségre vonatkozó szabályai a szerződési szabadság és a privátautonómia elsődlegességét tükrözték: ha a jogrend nem biztosítja a felek által megkötött szerződésnek a felek által szándékolt tartalmával való kikényszeríthetőségét, akkor a felek nem kapnak az érvénytelen részekről megszabadított, éppen ezért más tartalmú szerződést, hanem a szerződés érvénytelensége folytán nekik kell döntenüik arról, hogy módosított, teljes egészében érvényes tartalommal kötnek-e új szerződést vagy sem. A hatályos szabályozás megfordított logikája inkább paternalista szemléletet tükröz, mert bírósági (azaz állami) érdek mérlegeléshez köti, hogy a szerződés fennmarad-e az érvénytelen részek kihúzásával. A Ptk. részleges érvénytelenségre vonatkozó szabályai megmaradtak ezeken az elvi alapokon, azonban sajátos rezsimet hoztak létre azzal, hogy a részleges érvénytelenség esetén nem szorítkoznak arra, hogy az érvénytelen tartalom nem képezi a szerződés részét („blue pencil rule”), hanem az érvénytelenség jogkövetkezményeinek az érvénytelen részre való alkalmazásával megnyitják a konvalidáció lehetőségét is. Ez a megoldás összhangban van a szerződésmódosítással való érvényessé tétel szabályaival, hiszen ha a szerződés teljességét érintő érvénytelenségi ok esetén lehetőség van a szerződés „meggyógyítására”, akkor logikus, hogy a szerződésnek csak egy részét érintő érvénytelenségi ok esetén is lehetőség van erre. Ezzel azonban csak tovább erősödik a bíróság szerződésalakító jogköre és még inkább halványul a magánautonómia szerepe.

Irodalomjegyzék

- ASZTALOS László: *A polgári jogi szankció*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966
 - ATIYAH, P. S.: *The Rise and Fall of Freedom of Contract*, Clarendon Press, Oxford, 1979
 - GILMORE, Grant: *The Death of Contract* (ed. Collins, Ronald K. L.), The Ohio State University Press, Columbus, 1995
 - KOHLER, Josef: *Philosophy of Law*, The Macmillan Company, New York, 1921
 - MACNEIL, Ian R.: The Many Futures of Contracts, *Southern California Law Review*, 1973/47., 691-816. o.
 - MENYHÁRD Attila: Az állam javára való marasztalásról, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/4., 29-37. o.
 - MENYHÁRD Attila: *Büntető elemek a polgári jogban*, In: *Lege et Fide – Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára* (szerk. Görög Márta – Gellén Klára), Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2016, 373-386. o.
 - MENYHÁRD Attila: *Promoting Social justice in Private Law*, In: *Ad hoc legislatíva v súkromnom práve / Ad hoc Legislation in Private Law* (ed. Csach, Kristián), Stefan Luby Foundation and Faculty of Law, Trnava University, Trnava, 2019, 11-28. o.
 - NIZSALOVSKY Endre: *Fogyatékos jogügyletek*, Magyar Jogászegyleti Értekezések. 1933/1., 149-179. o.
 - VÉKÁS Lajos: *Parerga – Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, HVG-ORAC, Budapest, 2008
 - WEISS Emilia: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969
-
-

„Érvénytelenségi határkérdések” – úszó határok az érvénytelenség és hatálytalanság problémakörében*

Leszkoven László**

A tanulmány a polgári jogi érvénytelenség és hatálytalanság jogintézményeinek alapvető, fogalmi kérdéseivel foglalkozik. Az „úszó határok” kifejezés a fogalmak közötti átmenetet, az elhatárolás elmosódottságát hivatott érzékeltetni. A tanulmányban kitérünk a „nem létező” (*non existens*) szerződések kérdéseire, röviden bemutatva az elméleti és a gyakorlati reakciókat. Áttekintjük a két fogalom kombinációjaként előálló egyes jogi jelenségek közül a legfontosabbakat, elsősorban a relatív hatálytalanság esetköreit, például a fedezetelvonó szerződés (*actio Pauliana*) és az elővásárlási jog megsértése miatti személyi hatálytalanság esetét. Kitérünk a generálklauzulákon keresztüli szabályozás néhány jellemzőjére, ebben a vonatkozásban a jóerkölcsbe ütköző szerződés semmisségi tényállásának a polgári jog alapelveivel, elsősorban a jóhiszeműség és tisztesség (*Treu und Glauben*) elvével való kapcsolatára mutatunk rá.

Kulcsszavak: érvénytelenség, hatálytalanság, relatív hatálytalanság, fedezetelvonó szerződés, konszenzus/disszenzus, nem létező ügylet, jogügyleti/szerződési akarat

Blurred borderlines of invalidity questions - “Floating boundaries” in terms of invalidity and ineffectiveness

The paper examines the fundamental conceptual issues of invalidity and ineffectiveness in civil law. The term “floating boundaries” is intended to illustrate the transition between definitions and the blurred boundaries. In this study, we expound the issues of “non-existent” contracts, briefly presenting theoretical and practical reactions. We review the most important legal phenomena that occur as a combination of the two concepts. We primarily explore cases of relative ineffectiveness, e.g. fraudulent contract (*actio Pauliana*) and the personal ineffectiveness due to the infringement of pre-emption right. We discuss some characteristics of regulating by general clauses. In this regard, we point out the relationship between the immoral contracts and the basic principles of civil law, in particular the principles of good faith and fair dealing (*Treu und Glauben*).

Keywords: invalidity, ineffectiveness, relative ineffectiveness, fraudulent contract, consent / dissent, non-existent transaction, contractual intention

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1016>

Az úszó határok kifejezést rövid időn belül másodszer vesszük elő, második alkalommal kölcsönözzük *Szászy-Schwarz Gusztávtól*. Szászy-Schwarz így vezette be egyik – *Úszó határok a jogban* címet viselő – jogászegyleti előadását.

* A tanulmány „Az érvénytelenség és hatálytalanság vizsgálata az új Ptk. tükrében” elnevezésű, K124797 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K17 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

** Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

„Talán leghelyesebb, ha mindjárt azon kezdem, mit értek az „úszó határok” kifejezése alatt. Vannak fogalmak, életben és tudományban egyaránt, melyeknek határai matematikai pontossággal jelölhetők körül, körvonalaik élesek és kétségtelenek, akár egy silhouett. Hogy hol a határ délelőtt és délután, egyik év vége és a másik kezdete közt, az északi és déli földgömb között, az élet és a halál között, múlt és jövő között – mindezek térben, időben, képzeletben ép oly pontosan határolhatók el egymástól, akár a matematikában megkülönböztethető az x az $x+1$ -től vagy $x-1$ -től. De élet és tudomány más fogalmakat is produkál. Hol van a határvonal a patak és a folyó között? Hol a határ domb meg hegy között? Erdő és liget között? Sok és kevés között? Az eféle kérdés oly megfeythetetlen, mint az az ismeretes sophista kérdés, hogy hányadik hajszál kihullása teszi az embert kopasszá? Domb és hegy, patak és folyó, liget és erdő, - a határ az ilyen szomszédfogalmak közt nem állandó és biztos, mint amaz első csoportnál, hanem mozgó és bizonytalan, lebegő akár a lég, egymásba folyó akár a víz – az ilyen fogalmak határait nevezem ‘úszónak’(...)”¹

Ilyen úszó határokkal telített a magánjog és ez alól az érvénytelenség hatálytalanság kérdésköre sem jelent kivételt. Rögtön kezdhethetjük is azzal, hogy már a két fogalom is nélkülözi a határozott körvonalakat. Szeretnénk előre bocsátani, hogy a jelen tanulmányban nem törekedtünk a témakör kimerítő és részletes elemzésére, sokkal inkább a számtalan értelmezési és megközelítési lehetőség felvillantása lebegett a szemünk előtt.

Korábbi magánjogunkat egyfajta *gyűjtőfogalomként* szolgálta a *hatálytalanság* kifejezés. Talán nem is gondolnánk, hogy az érvénytelenség és hatálytalanság mára letisztulni látszó – bár körvonalaiiban és tartalmában megállapodottnak ma sem mondható – fogalmait milyen komoly jogintézményi mozgás, mondhatni „fogalmi dinamika” jellemezte.

Szladits Károly „A magyar magánjog vázlata” című könyvében így írt: „Ha valamely tényállásban megvan a jogügylet külső látszata, de a jogügylet egyik-másik kelléke hiányzik, akkor érvénytelen jogügylettel van dolgunk. Az érvénytelenség főfajai: a semmisség és a megtámadhatóság. Találkozunk azonban közbülső, átmeneti alakzatokkal is.”² Szladits nyomán haladt Szász István is, aki szerint „[a] jogügylet hatálytalan (tágabb értelemben véve), ha nem hozza létre a felek által célzott joghatásokat. Ez abban az esetben következik be, ha a jogügyletnek valamelyik hatályossági kelléke hiányzik.”³ Ennek a hatálytalanságnak – mint írja – különböző okai lehetnek⁴. Megközelítése szerint ilyen például – a bővebb kifejtéstől ezúttal eltekintve és a magyarázatot is szűkre szabva – ha az ügylet tényállása nem jött létre (nem létezik), aminek igen szerteágazó esetköre ismert. Tágabb értelemben hatálytalanságról van szó akkor is, ha az ügylet létrejött ugyan, de valamilyen jogi hibában szenved, melyet a jogalkotó lényegesnek tekint és emiatt

¹ Lásd még NIZSALOVSKY Endre: *Az érdekkutató jogtudomány a magánjogban*, A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának Kiadványai, V. Kötet, 7. szám, Debrecen, 1933

² SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlata, II. rész*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933, 162. o.

³ SZÁSZ István: *A magyar magánjog általános rész, II. kötet*, Egyetemi nyomda, Budapest 1947, 215. o.

⁴ Ezek az okok nem esnek egybe azzal, amit ma értünk egy jogügylet hatálya alatt.

a remélt joghatásokat nem vagy csak tökéletlenül fejt ki. Ez utóbbi esetkörben említi a semmis és a megtámadható ügyletet, mondani sem szükséges: a maitól némiképpen eltérő érvénytelenségi okokkal. Hatálytalan lehet tágabb értelemben véve a jogügylet azáltal is, hogy valamilyen szűkebb értelemben vett hatályossági kelléke hiányzik: ez a kategória hasonlít leginkább – ha azt nem is fedi le egészen – a mai felfogásra. Ide soroljuk a feltételhez vagy kezdő időhatárhoz kötődő vagy harmadik személy jóváhagyását igénylő ügyleteket, de a bontó feltétel melletti és a felmondás vagy elállás következtében hatályukat veszített szerződéseket stb. És vannak jogunkban átmeneti alakzatok is, melyek – írja Szászy – a semmisség, a megtámadhatóság és a szűkebb értelemben vett hatálytalanság *kombinációjából* állnak elő.⁵ Ilyenek például a relatív (viszonylagos) semmisség vagy a jelen tanulmányban – fogalmazzunk így: jobban megfigyelt – *viszonylagos hatálytalanság*.

Való igaz: ezekben a jogi helyzetekben a tényállás valamiféle hiányossága, csonkasága azzal a következménnyel jár, hogy a kívánt joghatás elmarad, nem áll be. Mondhatnánk azt is, hogy nem úgy áll be, mint az történni szokott. Példának okáért az egyik alany (cselekvőképességében korlátozott személy, fogyasztó stb.) jog által védelemre érdemesnek ítélt – „privilegizált” – érdeke igazít a jogalkotó hozzáállásán, vagy azért, mert a tényállásba harmadik – a szerződésben részt nem vevő – jelenléte ezt indokolja (elővásárlásra jogosult, hitelező stb.). Erre is, arra is találunk példát.

Nizsalovszky egy tanulmányában így szól: *„fogyatékos jogügyletek alatt általában azokat a jelenségeket értem, amelyek a jogügyletek külső tényállásának képét mutatják, anélkül, hogy a jogügyletthez fűződő hatást valóban előidéznék. Ahhoz tehát, hogy fogyatékos jogügyletről szólhassunk, nézetem szerint szükséges legalább annyi, hogy a jogügylet egész külső tényállása megvalósuljon.”*⁶ Ehhez – mármint „a külső tényállás minimumához” – egyszerű megközelítésben az szükséges, hogy a felek a szerződésnek mindazon pontjaiban, amely lényegesnek minősül megállapodjanak és hogy jognyilatkozataikat egymással megfelelően közöljék is. Az is előfordulhat, hogy a jogügylet még nem teljes – írja Nizsalovszky – mert például a megkívánt tényállás valamely eleme hiányzik. Az ilyen ügylet még nincs befejezve, s csak a még hiányzó tényállási elem hozzájárulásával (bekövetkeztével, előállításával stb.) válik valójában ügyletté (ekkor egészül ki).⁷

1. Az első kérdés tehát: lenni vagy nem lenni?

Ha egy jogügylet – vagy általában a jogügyletek – érvénytelensége kerül szóba, elsőként azt kell eldönteni: létezik-e egyáltalán a szerződés. Itt jegyezzük meg, hogy az alábbiakban általában a szerződéses ügyletekről, s nem az egyoldalú

⁵ SZÁSZY i.m. 215. o.

⁶ NIZSALOVSKY Endre: Fogyatékos jogügyletek, Magyar Jogászegyleti Értekezések, 1933. április, 158. o.

⁷ NIZSALOVSKY i.m. 159. o. Ebből a szempontból is nagyon érdekes kérdés, hogy mikortól és milyen „készültségi fok” függvényében szólunk egyáltalán szerződésről. Többek között ez a hozzáállás dönti el, hogy a harmadik személy hozzájárulását igénylő szerződést egyelőre nemlétezőnek tekintünk (a hozzájárulás megadásáig) vagy pedig a harmadik személy nyilatkozatát az egyébként kész ügylet hatályosságához követeljük meg.

jogügyletekről ejtünk szót. A példáinkat is a szerződések jogából merítjük. Időről időre ugyanakkor kitérünk olyan kérdésekre is, melyek kifejezetten az egyoldalú jogügyletekkel függenek össze. Így például említést érdemel a PJD2020. szám alatt publikált eseti döntés, mely szerint *a szerződést létrehozó jognyilatkozat önálló érvénytelenségét nem lehet megállapítani*. Kimondja továbbá azt is a döntés, hogy a bejegyzési engedély megadása az adásvételi szerződés teljesítése az eladó részéről, *így (sic!) kizárt* e jognyilatkozat érvénytelenségének a vizsgálata. A döntés maga érdekes, de a közzétett határozat „döntvényfeje” ebben a formában nem állja meg a helyét.

Eörsi is leszögezi, hogy az érvénytelen és hatálytalan szerződéseket meg kell különböztetni a nem létező szerződésektől. Álláspontja szerint nem létezik a szerződés, ha *a felek nem állapodnak meg a lényeges kérdésekben* vagy ha a szerződés tartalmának értelmezésére irányuló kísérlet során kitűnik, hogy a szerződés tartalma nem állapítható meg, a felek között valójában nincs megegyezés.⁸ Rejtett a disszenzus akkor, ha a szerződési nyilatkozatok egybe nem csengése a felek előtt (sem) nyilvánvaló. Ilyenkor alapvetően az értelmezés szabályai segítenek a konfliktus feloldásában. De a titkos fenntartás (*reservatio mentalis*) alapvetően közömbös.

Lényegében ezt a megközelítést vallja a jelenlegi polgári jog, további pontosítások és finomítások megejtésével. A szerződés fogalma – joghatás kiváltását célzó egybehangzó akaratnyilatkozat – is a *konszenzust* helyezi a középpontba: a „nem létező szerződés” leggyakoribb előfordulási esete kétséget kizáróan a *disszenzus*. A feleknek a lényeges és a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges.⁹ Hatályos jogunkban főszabályként akarategység (konszenzus) kialakulását követeljük meg ahhoz, hogy egyáltalán szerződésről beszélhessünk.

A „létezik vagy nem?” kérdésének eldöntése ebből következően amolyan „szerződésontológiai előkérdés” is. Eörsi is határozottan rámutatott: „*A nem létező, érvénytelen és hatálytalan szerződések megkülönböztetésének gyakorlati jelentősége van. A nem létező szerződésből semmiféle joghatás nem származhat, az érvénytelen szerződés – amint az a részletes tárgyalása során kitűnik – bizonyos joghatásokat maga után vonhat, a hatálytalanság viszont nem érinti a szerződés hatályossága idején a szerződés értelmében beálló jogkövetkezményeket.*”¹⁰ Mivel *a nem létező szerződéshez szerződési jogkövetkezmények – értelemszerűen – nem kapcsolhatók*, ezért kontraktuális alapon tárgyalásuk nem is lehetséges.¹¹ A bíróságnak először azt kell vizsgálnia, hogy a szerződés létrejött-e, volt-e a feleknek

⁸ EÖRSI Gyula: *Kötelmi jog. Általános rész*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1983, 94. o.

⁹ Ptk. 6:63.§ (2) bekezdés

¹⁰ EÖRSI i.m. 94. o.

¹¹ Lásd ehhez BH2017. 60. döntést az illetékességi okra nézve. Az EBH2004. 1146. szerint pedig az álképviselő által kötött ügylet esetében nem keletkezik szerződés, nemlétező ügylet szerződéses kötelezettséget nem fakaszt. Az ilyen „szerződésből” eredő elszámolásra a jogalap nélküli gazdagodás szabályait kell megfelelően alkalmazni.

szerződési akarata, és ezt követően vizsgálandók a semmisségi és megtámadhatósági okok.¹²

A jog persze gyakran kipótolja a konszenzus egy-egy első látásra hiányzó elemét. Ez megvalósulhat tételes szabályozás segítségével, „fikciószerű” vagy vélelmeket alkalmazó jogtechnikai megoldásokkal. Jogalkotói vélekedések és vélelmek széles tárháza áll előttünk például akkor, amikor úgy tekintünk a *diszpozitív szabályokra*, mint a felek vélelmezett akaratára, ez a helyzet, amikor a *szokások* vagy alkalmazott *gyakorlat* automatikus szerződési tartalommal válásáról ejtünk szót. A bírói gyakorlatban fellelhető döntések is gyakran támaszkodnak az „úgy kell tekinteni, mintha...” vagy „arra kell következtetni, hogy...” fordulattal bevezetett jogi tényekre, amelyek aztán jogviszonyformáló erőt fejtenek ki. Ezek egy része érvénytelenségi határkérdéseket is felvet. Gondoljunk a jogalkotó által a felektől elvárt kötelező gondosság (pl. *culpa in contrahendo*) mércéjére: az annak való megfelelés vagy meg nem felelés fogja „az érvénytelenség képzeletbeli mérlegének ugyancsak képzelt nyelvét” ide-oda billenteni.

Más, kézzelfoghatóbb példákat is elővehetünk. A vételi jog kikötésekor a feleknek meg kell határozniuk az opciós vételárat, ennek az árnak azonban nem kell már a vételi jogot alapító szerződésben szerepelnie. Lehetőség nyílik arra, hogy a vételi jogot alapító szerződésben a felek a vételárat az annak megállapítására irányuló, kölcsönös együttműködést igénylő eljárás meghatározásával rögzítsék¹³, és elfogadta a Kúria azt is, ha vételár egyösszegű meghatározását a vételi jog gyakorlása után lefolytatandó szakértői eljárástól teszik a felek függővé.¹⁴ A vevői hatalmassággal a jövőben létrehozandó adásvételi szerződés vételárának tehát meghatározhatónak, de nem feltétlenül eleve határozottnak kell lennie. Az opciós vételár meghatározásának ilyen (ideiglenes, pótolható) hiányosságát a vételi jogot alapító szerződésben a jog tudomásul veszi. De *ha az ár nem kalkulálható* a szerződés alapján és *ezért bizonytalan*, azt már nem tűri el és végzetes hibának tekinti (*nem létező szerződés*).

Ha viszont a vételár kialakítása *nem jogszerű* vagy a felek *elszámolása hiányos* (hibás), úgy ez már a létrejött szerződés jogi hibáját – *érvénytelenségét* – eredményezheti. Így például érvénytelennek mondta ki a bíróság azokat az opciós szerződéseket, ahol a biztosítéki vételi jog gyakorlásakor a biztosítéki jogosult által fizetendő vételárat az adós aktuálisan fennálló tartozásával azonos összegben határozták meg, mert ezt a megoldást az elszámolási kötelezettség és a *lex commissoria* tilalmának megkerülésére alkalmasnak tartották.¹⁵ Több szempontból is figyelmet érdemel a Pécsi Ítéltábla BDT2017. 3717. számon közzétett eseti döntése: tisztességtelen a zálogszerződésnek az a kikötése, amely kizárólag a zálogjogosultat jogosítja fel a zálogtárgy bírósági végrehajtáson kívüli értékesítése esetén a legalacsonyabb eladási ár számításának alapjául szolgáló értébecslés elkészítőjének kiválasztására, és egyoldalúan kötelezi a zálogkötelezettet arra, hogy

¹² BH2013. 64. Lásd ehhez a kérdéshez az 1/2010. (VI.28.) PK véleményt és a 2/2010. (VI.28.) PK véleményt is.

¹³ BH2014. 245.

¹⁴ BH2012. 200.

¹⁵ Lásd pl. BH2008. 48.

az értébecslést már előre a szerződésben elfogadja. Ezen a határterületen mozog és a „nemlétező vagy érvénytelen” kérdését érinti a BDT2012. 2725. számon elérhető döntés is, melyet a Fővárosi Ítéltábla hozott: az opciós szerződést nem teszi érvénytelenné, ha a felek a piaci árhoz és annak megállapítását elősegítő eljáráshoz kötött opciós vételárban állapotlan meg. Amennyiben a biztosítékként felajánlott ingatlan forgalmi értéke - különösen az arra fordított beruházás értéknövelő hatásától, illetve a piaci viszonyoktól függően - lényegesen megváltozhat, az értékarányosság fenntartása céljából a felek az opciós vételárat a tulajdonátszállás időpontjában irányadó forgalmi értékhez viszonyítva is meghatározhatják. Az ilyen megállapodás sem jogszabályba, sem jóerkölcsbe ütközőnek nem minősül. E döntések kitűnően érzékeltetik azokat a gazdasági életben érvényesülő jogi kihívásokat, melyek a megállapodások érvénytelensége körében nap mint nap felmerülnek.

A fentebb említetthez hasonló – a hiányos konszenzuselemet „kipótló-értelmező” – megoldást alkalmazott a bíróság *a szerződés tárgyára vonatkozóan*, tehát nem az ellenszolgáltatás meghatározását vizsgálva a BH2019. 15. számon közzétett eseti döntésben, kimondva, hogy bár a vételi jogot alapító szerződésnek kötelező, lényeges tartalmi eleme az érintett dolog megjelölése, de *ez a követelmény teljesül*, ha a szerződésben rögzített adatokra figyelemmel *nyilvánvaló, hogy a felek előtt a vételi jog tárgya nem kétséges*.

2. Kitérő: amikor a követelés „közvetlenül végrehajtható módon” nem jön létre

Sokkal „finomabb” megítélést követel az az az eset, ha egy – egyébként létrejött és létező – követelés jogi hibája abban áll, hogy az valamilyen további többlet-kritériumokat nem elégít ki és ennek következtében – nem általában, hanem ebből a szempontból – kell jogilag hibásnak tekinteni. Erre szolgálhat példaként a Vht. 23/C.§ alá eső végrehajtható követelés. Mivel *végrehajtási záradékkal csak közokirat látható el, amennyiben az okirat nem közokirat* (Kjtv. 120-129.§ megsértése miatt, a 131.§ (1) bekezdés értelmében), ez a végrehajtási záradékkal ellátást *megakadályozza*. Több esetben mondta ki a Kúria: a közokirat hiányossága miatt a követelés *végrehajtható követelésként* nem jött létre érvényesen.¹⁶ A témánknál maradván ilyenkor a jogi csonkaság abban áll, hogy az okiratba foglalt követeléshez a közvetlen végrehajthatóság kedvezményét – valójában privilégiumát – nem kapcsolja hozzá az anyagi jog. Ez pedig alapot ad a végrehajtás megszüntetésére (régii Pp. 369. § a) pont).

¹⁶ Kúria Pfv.21.325/2016/6.

3. Az álképviselet

A nem létező szerződés további példajaként említhető az *álcépviselet*. Ha valaki képviseleti jog nélkül vagy annak kereteit túllépve tesz képviselőként nyilatkozatot, e jognyilatkozat a képviseltre nézve joghatásokat nem vált ki. Az álcépviselő által kötött szerződés a képviseltet nem jogosítja és nem kötelezi.¹⁷ *Fehérváry* megfogalmazásában ilyenkor a döntés hatalmasságát a törvény az állítólagos képviselt kezébe adja: *ő az ügy ura (dominus negotii)*, aki – mondja Fehérváry – *vagy ratihabeál ezzel verus procurator-rá avatja ex tunc a gestort vagy megtagad vele minden közösséget*.¹⁸ Ám ha a képviselő eljárását a képviselt utólag jóváhagyja, ez visszamenőlegesen orvosolja az egyébként hibás és – tudomásul vétel, megerősítés hiányában főszabály szerint joghatály nélküli – eljárást. Magyarázatra nem szoruló iskolapélda, mondhatnánk. Lásd például a BH2014. 303. szám alatt közzétett eseti döntés indokolását, mely arra is kitér, hogy ez *a jóváhagyás nincs alakszerűséghez kötve*. Alapvetően időkorláthoz sincs, ám a „képviselet” személy hallgatása alatt rendszerint egyébként is eldől az álcépviselő által megtett jognyilatkozat sorsa.

Eörsi többször említett tankönyvében *érvénytelenséget fűzött az álcépviselői nyilatkozathoz* – szemben a Fehérváry által is megfogalmazott általános véleménnyel (vagyis: *negotium non existens*) – és nem is teljesen alaptalanul.¹⁹ A jogi irodalom által a nem létező ügyletként való felfogás mellett felhozott legfontosabbnak látszó érv – tudniillik hogy nincs olyan nyilatkozat, mely a képviselt nyilatkozatának minősülne – az érvénytelenség jogi következményét is alátámaszthatná. Az utólagos jóváhagyás lehetősége is megfeleltethető az érvénytelenség körében alkalmazott orvoslásnak, mindenesetre ez nézőpont kérdése.²⁰

A jóváhagyás alakszerűsége – inkább annak *alakszerűtlenségének kimondása* – már elgondolkodtató: álláspontunk szerint indokolt lenne a jóváhagyásra a Ptk. 6:6.§ (2) bekezdés rendelkezésének alaki szinkronszabályát alkalmazni. A Ptk. hivatkozott rendelkezése kimondja, hogy *ha a jognyilatkozat meghatározott alakban tehető meg érvényesen, a jognyilatkozat megerősítése is a meghatározott alakban érvényes*. Márpedig akár az érvénytelenség orvoslásaként, akár egy nem létező ügyletbe életet lehelő jogi aktusként tekintünk a ratihabitatorra, egészen biztosan a jogviszony megerősítésével állunk szemben.

A most érintett „lételméleti” kérdésnél maradva: az álcépviselő vagy képviselővé válik vagy kárfelelősséggel fog tartozni. *Kivételes jelenség, hogy a jog a más nevében jogosulatlanul nyilatkozó személyt – az álcépviselőt – benntartja („benne ragasztja”) a kötelemben*. Erre példa a 2017. évi CLXXXV. törvény (váltótörvény) 8. § szabálya, mely kimondja, hogy ha valaki váltót ír alá olyan személy képviselőjeként, akinek képviseletére nem jogosult, maga válik a váltói alapján kötelezetté. Ugyanez

¹⁷ EBH2004. 1146.

¹⁸ FEHÉRVÁRY Jenő: *Magyar magánjog kistükre*, Budai Nyomda, Budapest, 1941, 54. o.

¹⁹ EÖRSI i.m. 79. o. Ezen az állásponton volt az 1959. évi IV. törvény magyarázata is (2002.) 758. o.

²⁰ A kérdéskörrel újabban *Török Tamás* foglalkozott. L. TÖRÖK Tamás: Az érdekellentét, az álcépviselet, a vélelmezett képviselet és a látszaton alapuló képviselet, *Gazdaság és Jog*, 2020/1., 1-9. o.

áll arra az esetre is, ha képviseleti jogkörét túllépi. Ennek okát a váltókötelezettég szigorú formális természetében kereshetjük.

Érdekességgként említjük a BDT2018. 3824. számú eseti döntést. Az ügyben a jogi személy „adós” nevében eljáró képviselőket – miután a perben fény derült arra, hogy a jogi személy kölcsönvevők nem is léteznek – úgy tekintette a bíróság, hogy ők a maguk nevében maradnak kötelemben. A döntvény fejrésze így szól: „[h]a a kölcsönszerződés megkötésekor eljáró természetes személyek mint nem létező cégek „képviselői” a kölcsönadót a szerződés alanya – a kölcsönvevő – tekintetében megtévesztették, a kölcsönadó a szerződést az alanyban való tévedésre hivatkozással megtámadhatja. Megtámadás hiányában a kölcsönszerződés érvényes, és a kölcsönadó és a kölcsönt ténylegesen igénybe vevő természetes személyek között jön létre.” Az ítélet indoklása rögzíti: a szerződésben szereplő cégek jogképességét az alpereseknek kellett bizonyítaniuk azért, hogy a cégek léteznek, és nem önállóan, a saját nevükben kötöttek kölcsönszerződést.” A bizonyítás sikertelenségét a bíróság az alperesek terhére értékelte és az alpereseknek a kölcsön visszafizetéséért a kölcsönszerződésbe foglalt, a főadással egyetemleges és feltétlen kötelezettségvállalását önálló (hol kölcsön-, hol kezesi) kötelezettségnek tekintette. Vagyis a bíróság a bizonyítási teher jogintézményére támaszkodva lényegében „kikerülte” a szerződés létre nem jöttének kérdését: a képviselőként eljáró természetes személyeket saját személyükben tartotta bent a kötelemben.

4. A képviselő és a képviselt közötti érdekellentét: koncepcionális váltás a jogi következményben

Maradunk még egy kicsit a képviselet témakörénél, de a képbe új színárnyalatokat keverünk. A képviselet intézményének gyökerét érintő kérdés *a képviselt és a képviselő közötti érdekellentét* és életbevágó annak mikénti kezelése. A rPtk. 221.§ (3) bekezdésének rendelkezése szerint a képviselő nem járhat el, ha a szembenálló vagy ellentétesen érdekelt fél ő maga vagy olyan személy, akit ugyancsak ő képvisel. Kivételt csak akkor tett a törvény, ha a képviselő jogi személy volt, ilyenkor a képviselt kifejezett engedélyét kívánta meg. Ilyen esetben a képviselő „képviseleti hatalma” is aggályossá válik: az ügyletkötésnél a szembenálló alanyok érdekei – ha nem is feltétlenül, de rendszerint – ellentétesek, kérdéses, hogy kézben tarthatja-e ilyen esetben a képviselő a személyében összefutó szálakat? A jogi helyzetre az egyik lehetséges válasz éppen az a tilalom, melyre a rPtk. felhívott rendelkezésének *kategorikus szóhangzata* következtetni enged: a képviselő ilyenkor nem járhat el, az ellenszegülés jogsabályt sért, ezért a nyilatkozat semmis. Vékás Lajos az *akaratnyilvánítás hibájának* tekinti ezt az esetet: „ilyenkor ugyanis a képviselő jognyilatkozata nem juttatja hitelesen kifejezésre a képviselt szerződési akaratát a szerződéskötő partner felé.”²¹ A másik megközelítés korábban abból indult ki, hogy

²¹ VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2019, 124. o. Emlékeim szerint *Bíró György* professor is úgy fogalmazott egy szerződéstani előadásában, hogy a

a képviselőnek ilyen esetben egyszerűen nincs képviseleti joga és ezért álképviselőnek kell őt tekinteni, akinek eljárását a „képviselt személy” utólag jóváhagyhatja. A képviselői érdekelletét mellett megszülető jognyilatkozat jogi csonkaságához, fogyatékoságához nem fér kétség: ami vitás volt a régi Ptk. hatálya alatt, a hiba *jogi jellege* és hogy mi legyen a *jogalkotói hozzáállás*.

Az új Polgári Törvénykönyv észleli a jogi hibát és jogkövetkezményként a Ptk. 6:13. § szabályában érvénytelenséget állapít meg, de annak az álképviselt tényállásához közelebb álló alakját, vagyis a *megtámadhatóságot* alkalmazza. Ez azt jelenti, hogy a törvény itt is a sérelmet szenvedő fél – a képviselt személy – belátására bízta annak eldöntését, hogy kívánja-e az érvénytelenség beállítását vagy a képviselő mögé áll s jóváhagyja annak nyilatkozatát. A helyzet lényegét tekintve hasonló, mint a megtámadhatóság eseteiben általában. A relatív (feltételes) érvénytelenség alkalmazásának indoka is világos, a képviselti mérlegelés és döntés szempontjai is lényegében egybeesnek az álképviselti *ratihabitatio* jogi helyzetével.

5. A relatív (viszonylagos) hatálytalanságról

Abban az esetben, ha a hatálytalanság kifejezést – korábbi magánjogunktól eltérően nem „gyűjtőfogalomként” hanem – szűkebb értelemben használjuk, a relatív hatálytalanság esetköreit kell szemügyre vennünk. Akkor legalábbis, ha az érvénytelenséggel határos, jogi hibás tényállások után nyomozunk. *A relatív hatálytalanság eseteiben a viszonylagosság (vagyis a relatív jelleg) abban áll, hogy a jogügylet hatásai bizonyos személlyel vagy személyekkel szemben beállnak, mások irányában azonban nem.* Ezért is szokás a jogi hibának ezt az előfordulási formáját személyi hatálytalanság névvel illetni. Klasszikus példaként hozható az *actio Pauliana*, a fedezetelvonó szerződés relatív hatálytalansága. Erre az alábbiakban részletesen kitérünk.

A viszonylagos hatálytalanság anyagi jogban ismert és szabályozott esete áll elő, amikor a Ptk. 6:195. § (1) bekezdése a követelés *engedményezését kizáró kikötés harmadik személlyel szembeni hatálytalanságát* mondja ki. Ilyenkor a szerződéses kikötés érvényes lehet, megsértése szerződésszegésnek minősül s jellemzően kártérítést von(hat) maga után: de harmadikkal szemben nem lehet rá hivatkozni. Az erre irányuló kikötés érvényessége az engedményező és a kötelezett szerződési szabadságából, a követelés feletti elismert rendelkezési jogból adódik a relatív hatálytalanság kimondásával pedig a polgári jog elsősorban harmadik személyek jövőbeli jogszerzési lehetőségét védi.

Másik példa jobban kidomborítja a relatív hatálytalanság természetét. A Ptk. 6:417. § (2) bekezdése kimondja, hogy a kezes a jogosulttal szemben felhozhatja a kötelezettet a jogosulttal szemben megillető kifogásokat. *A kezesség elvállalása után a kezessel szemben nem hatályos a kötelezettnek olyan jognyilatkozata, melyben e kifogásokról lemond.* A jogi következmény az előbb említett példa szerint alakul: a kötelezett esetleges joglemondása érvényes lehet és a hitelező vagy jogutódja

képviselőnek önálló, saját érdeke nem lehet a képviselet ellátása közben: ő nem véletlenül „képviselő...” Idegen érdek hordozója.

irányában hatályos is, ám a kezessel szemben a joglemondásra nem lehet hivatkozni annak relatív – a kezesi érdeket védő – hatálytalansága miatt. A relatív hatálytalanság előírása ebben az esetben egyértelműen az idegen követelés kielégítéséért helytállási kötelezettséget vállaló kezes vagyoni érdekeit tartja szem előtt – a kezesi kötelem szigorúan vett járulékoságából kiindulva.

Végül ismét az engedményezés témaköréből merítünk: a Ptk. 6:197. § (2) bekezdésének első fordulata kimondja, hogy a kötelezett értesítését követően az engedménnyel szemben hatálytalan a kötelezett és az engedményező szerződésének módosítása. E szabály szabályban is felismerhető a jogóvó célzat, mely az engedményes kijátszásának megakadályozását hivatott garantálni az értesítés időpontjában fennálló állapot konzerválásával.

6. Az elővásárlási jog megsértése – relatív hatálytalanság

Az elővásárlási jog megsértésével kötött elidegenítő szerződés viszonylagos hatálytalansága a fedezetelvonás ellen védő hatálytalanság (*actio Pauliana*) mellett a relatív hatálytalanság másik gyakori esete. Az elővásárlási joggal kapcsolatos vitás kérdések köréből kiemelhetők azok az esetek, amelyek az elővásárlási jog, mint alakító jog (hatalmasság) megkerülésére, kijátszására irányulnak. A téma kimerítő tárgyalásra egy ilyen rövid tanulmány keretében vállalkozni nyilvánvalóan lehetetlen szolgáltatásra irányulna, ezért csak néhány érdekes kérdés felvillantását tűzzük ki célként.

Az utóbbi időben több eseti döntés is napvilágot látott, amelyben az elővásárlási jog sérelmét az a körülmény vetette fel, hogy az eladó az elővásárlási joggal érintett dolgot egyéb vagyontárgyakkal együtt – mintegy dologösszességként – kívánta értékesíteni és az így kapott vételi ajánlatot közölte a jogosulttal. A Legfelsőbb Bíróság már a BH 1984.270. számú döntésében rögzítette, hogy a tulajdonos a rendelkezési jogát korlátozó elővásárlási jogot nem játszhatja ki azzal, hogy az elővásárlási joggal terhelt dolgot egy másik dologgal együtt adja el és a vételárat egységesen állapítja meg. Ez felveti a jogszabály megkerülésének célzatát, ezzel a szerződés semmisségét okozza. A 2/2009. (VI.24) PK véleményben kifejtett jogértelmezés alapján az elővásárlásra jogosult ilyen esetben csak teljes terjedelmében fogadhatja el a vele közölt ajánlatot annak érdekében, hogy a „hatalmasság gyakorlásával” konszenzus állhasson elő és az adásvételi szerződés létrejöhessen.²² Elsőbbségi joga tehát az eladó nyilatkozata – ajánlatközlés tartalma – folytán mintegy maga után vonja az elővásárlási joggal nem, de az eladási ajánlattal érintett dolgot is.

Ha azonban a jogosult nem kíván elfogadó nyilatkozatot tenni többre, mint amit az elővásárlási joga lefed, kényszerhelyzetbe kerül: neki kell – mint a PK vélemény hangsúlyozza perben – bizonyítania, hogy a dologösszességként való értékesítés visszaélésszerű joggyakorlást jelent az eladó részéről, mert csak így nyílik meg számára az eladó által közölt ajánlat megbontásának lehetősége.²³ Sikeres

²² BH 2018.200.

²³ EBH 2010.2226., BH 2016.34., 2/2009. (VI.24.) PK vélemény, 9. c) pont

hivatkozás esetén a jogosulttal közölt, dologösszességre vonatkozó ajánlat *a dolgokra egyedileg vonatkozó szerződéses ajánlat(ok)ra esik szét*: az elővásárlási jog megghiúsítását célzó, rosszhiszemű, tisztességtelen, visszaélészerű joggyakorlás ugyanis nem részesül támogatásban.

7. A fedezetelvonó szerződés relatív hatálytalansága, relatív tulajdon (?)

A viszonylagos hatálytalanság másik „nagy klasszikusa”: a fedezetelvonó szerződés tilalma más szempontból lehet tanulságos. Helytállóan mutatott rá a közelmúltban *Menyhárd Attila* arra, hogy a polgári jog igen *elnagyoltan bánik a fedezetelvonó szerződés (actio Pauliana) relatív hatálytalanságának kérdésével*.²⁴ Annyiban mindenképpen, hogy a Ptk. 6:120.§ rendelkezése – ebben a vonatkozásban lényegét tekintve a rPtk. 203. § (1) bekezdésével egyezően – a fedezetelvonó szerződés hatálytalanságát tárgyalja, a következőképpen: *„[a]z a szerződés, amellyel harmadik személy igényének kielégítési alapját részben vagy egészben elvonták, e harmadik személy irányában hatálytalan, ha a szerző fél rosszhiszemű volt, vagy rá nézve a szerződésből ingyenes előny származott.”*

A szerző hivatkozott tanulmányában rámutat, hogy a kódex szóhasználatával ellentétben *nem maga az átruházó szerződés*, ami itt *hatálytalan* és a jogi csonkaság okát máshol keresi. Álláspontja szerint *a hatálytalanság a tulajdonjog átszállására vonatkozik*, ez lesz a hitelező irányában hatálytalan.

A kötelmi kötelező ügylet és a rendelkezés megkülönböztetésének szükségességére nézve egyetértünk a szerzővel, végkövetkeztetését azonban nem osztjuk a vevői tulajdonjog relatív jellegére nézve. *Nézetünk szerint a jogszerző személyre átszálló tulajdonjog az érvényes átruházó szerződés következtében teljes, nem csonka tulajdonjog*. Nem keletkezik tehát relatív tulajdon. A fedezetelvonó szerződés érvényessége az elmélet és a gyakorlat szerint egyaránt vitán felül áll, érte ez alatt, hogy a Ptk. 6:120.§ alkalmazása eleve érvényes szerződést feltételez. Ha az átruházás érvénytelen lenne, úgy ennek következményeit kell(ene) levonni. Ezt egyértelműen tükrözi az ítélkezési gyakorlat is.²⁵

A fedezetelvonó szerződés *csonkaságát más megközelítéssel* – a Ptk. 6:120. § (3) bekezdésének szabályából kiindulva – *lehet és kell megragadni*. E rendelkezés szerint *a jogszerző fél köteles túrni*, hogy a fedezetelvonó szerződéssel rá átszállott vagyontárgyra a harmadik személy (a hitelező) végrehajtást vezessen és az általa megszerzett *vagyontárgyból kielégítést* keressen. A kielégítés túrésére irányuló kereseti kérelem mellőzhetetlen, nem elegendő a jogügylet relatív hatálytalanságának megállapítását kérni.²⁶ Az, hogy a hitelező túrésra kötelezést kénytelen kérni, éppen amellettt bizonyít, hogy a tulajdonjog igenis átszállt a jogszerzőre. A jog e szabállyal *a vevő (megajándékozott stb.) jogát lényegét tekintve*

²⁴ MENYHÁRD Attila: *Az érvénytelenség, mint jogvédelmi eszköz a jogpolitikai törekvések erőterében* (tudományos előadás), „Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban” c. online konferencia, Miskolc, 2020. november 12-13.

²⁵ Lásd például a BH 2018.78. és EBH 2012.P.2. szám alatt közzétett határozatokat.

²⁶ BDT 2011.2479.

visszafojtja a tūrési kötelezettség kimondásával. Ez azonban a nézetünk szerint helyes megközelítéssel nem annyira a rendelkező ügylet hatálytalanságából, hanem a harmadik személynek *a dologra koncentráló kielégítési joga elismeréséből és annak biztosításából következik.* A fedezetelvonó szerződés jogi hibája ugyanis abban áll, hogy olyan vagyontárgyat vont ki a hitelező érdekköréből, melyből a hitelező kielégítést kereshetett volna. A törvény nem tiltja – nem tilthatja meg – általános érvénnyel az adósnak, hogy a tulajdonában álló dolgok feletti rendelkezési jogát gyakorolja (ennek természetes következményeként el kell ismerni az átruházás érvényességét). *Az actio Paulina szabályával a jog lényegében a hitelező felé szavatoló vagyont óvja meg,* pontosabban e vagyoni kört a jogszabályban meghatározott feltételek fennállása esetén – a rosszhiszemű vagy ingyenes átruházások ellenében is – a hitelező *rendelkezésére tartja.*

A helyzet némileg a korlátolt felelősség esetköreire emlékeztet, azokra a jogi helyzetekre, ahol a jog a szerző fél érdekét *hátrébb szorítja,* mert a harmadik személynek az érdekét védelemre érdemesebbnek ítéli. A Ptk. 6:120. §-ban szabályozott megoldás a tulajdonjog megszerzését nem vonja kétségbe, de annak érvényessége elismerése mellett az új tulajdonost az idegen követelés végrehajtási kielégítésének tūrésére kötelezi. Ez végeredményben *cum viribus helytállási kötelezettség* előírása, nagyon hasonlóan ahhoz, amikor a megajándékozott személynek a kötelesrész kielégítéséért való felelősségét, helytállási kötelezettségét írja elő a törvény.²⁷ A tulajdonjog tehát teljes (nem keletkezik tehát sem osztott, relatív tulajdon), ám a kielégítés tūrésének kötelezettége *árnyékot vet rá.*

8. Generálklauzulák, nyitott normák

Valódi határkérdéseket vetnek fel az érvénytelenség jogterületén mozgó generálklauzulák, pontosabban szólva a generálklauzulákkal való szabályozás módszere. *A nyitott normák, keretszabályok, kitöltetlen vagy blanketta jogszabályok* stb. – hogy a számtalan lehetséges elnevezésből néhányat említsünk – gyakori szereplői a magánjogi tényállásoknak. A kérdéssel korábban már érintőlegesen foglalkoztunk.²⁸ Jelen tanulmányunkat is idevágó gondolatokkal zárjuk.

Ilyen, a generálklauzulával való szabályozásra mintaként szolgáló norma a *nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközés érvénytelenségét* kimondó szabály. A jóerkölcsbe ütközésre utalás egy érdekes, de nem rendhagyó és ritkának véggépp nem nevezhető jogtechnikai megoldás. Lényege abban foglalható össze, hogy a jogi tilalom meghatározása utaló tétellel történik. Helyesen állapította meg *Lábady Tamás* is: *„sok esetben fordul elő, hogy a kiegészítésre szoruló magánjogi szabály a maga kiegészítését más „kulturhatalmaktól”, jogon kívüli társadalmi szabályokból, a metajurisztika köréből veszi. A társadalom különböző kultúrjelenségei közül szabályjellege van az erkölcsnek, a vallásnak, a szokásnak, az illemnek és a*

²⁷ Ptk. 7:84. §

²⁸ LESZKOVEN László: A generálklauzulákról – a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmissége kapcsán, *Gazdaság és Jog*, 2020/11-12., 40-43. o.

*konvenciónak.*²⁹ A megoldás értéke a rugalmasság biztosításában rejlik és helyes alkalmazás mellett több előnye van, mint hátránya.

A jóerkölcsbe ütközés tilalma a korlátozza a szerződési akaratot, helyesebben szólva *meghatározza, kijelöli annak határait, az alapvetően szabad mozgás kereteit.* A jóerkölcsbe ütközés tilalmáról szólva nem csak annak „jogon kívüli eszmére” utalása érdemel említést: nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a törvényi tilalom egyfajta *alapelvi olvasztótégelyként működik*, amennyiben szinte magától értetődő természetességgel fejezi ki a polgári jog alapelveivel fennálló kapcsolatát.

Pedig ez a kapcsolat nem mindig gördülékeny. A Győri Ítéltábla egyik közzétett ítélete úgy rendelkezik, hogy *„az érvényesen létrejött szerződés (vagy valamely szerződési kikötése) érvénytelenségét a bíróság a Ptk.-ban tételesen meghatározott semmisségi-, illetve megtámadási okok alapján állapíthatja meg. Semmisségi okokat külön törvények is meghatározhatnak. A semmis szerződés érvénytelenségére - ha a törvény kivételt nem tesz - bárki határidő nélkül hivatkozhat [rPtk. 234. § (1) bek.]. A szerződés, illetve annak részbeni érvénytelensége [rPtk. 239. § (1) bek.] általános jogkövetkezménye, hogy a szerződés (illetve annak meghatározott része) joghatás kiváltására nem alkalmas. (...) A Ptk. bevezető rendelkezései között szabályozott alapelvek, így a jóhiszeműség és tisztesség követelménye, az együttműködési kötelezettség [rPtk. 4. § (1) bek.], valamint a joggal való visszaélés tilalma [rPtk. 5. § (1) bek.] azonban nem semmisségi, avagy megtámadhatósági okok, amelyekre hivatkozással a szerződés érvénytelensége megállapítása kérhető. Bár az egymással polgári jogi jogviszonyra lépő feleknek a szerződések megkötése és teljesítése során is figyelemmel kell lenniük a Ptk. valamennyi szabályát átható alapelvi követelményekre, azok esetleges sérelme jogszabályba ütközésre hivatkozással [rPtk. 200. § (2) bek.] mégsem eredményezi a szerződés érvénytelenségét.”*³⁰

Régi vesszőparipánkat vesszük ezzel elő. Az ítéltábla döntése nem egyedülálló példája az alapelvi rendelkezések álláspontunk szerint méltatlanul mostoha kezelésének³¹, viszont örömmel tapasztalunk némi mértékváltást – *Beck Salamon* egyik tanulmányának címét idézve – a kérdés megítélésében. Magyarázatra nem szorul, hogy *a generálklauzulába sűrített jogalkotói elvárás konkretizáló kibontásakor nagy körültekintéssel és óvatossággal kell eljárni.*³² Ha azonban megbizonyosodunk az adott jogi ténynek a jóhiszeműség és tisztesség elvét sértő jellegéről, akkor az ilyen szerződéshez, szerződéses kikötéshez nem fűződhet az állam általi elismertség, nem kapcsolódhat hozzá kötőerő.

²⁹ LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*, Szent István Társulat, Budapest, 2017, 254. o.

³⁰ Lásd még EBH 2009.1972.

³¹ Egy eseti döntése indokolásában fogalmazott így a bíróság: „az alapelveknek - főszabály szerint - normatartalma nincs, és mint generálklauzula a konkrét jogszabályok helyes értelmezéséhez nyújtanak eligazítást, ezért az egyes jogviták nem közvetlenül az alapelvek mentén bírálhatók el, az alapelv megsértésére való hivatkozás a konkrét jogszabálysértés megjelölését nem pótolja, ennek hiányában az alapelv megsértésére való hivatkozás felülvizsgálat alapja nem lehet.” Kúria Pfv. 20.989/2016/8.

³² Erre *Beck Salamon* is figyelmeztetett, amikor így írt: a *dolus generalis* intézménye „*oly bűvös talizmán, amellyel okosan kell élni – de, amely a legnagyobb szolgálatokat teheti a magasabb erkölcsnek, a tételes jogszabályok felett élő igazságnak.*” BECK Salamon: *Jog és igazság viaskodása, Polgári Jog*, 1928/8. sz., 157-162a. o., 162. o.

A jóhiszeműség és tisztesség elvéhez fűzött Kommentár rögzíti: „ha a bíróság valamely jogviszony egy elemével kapcsolatban a jóhiszeműség és tisztesség követelményébe ütközést állapítja meg, az adott elemet megalapozó jogi tényt (pl. szerződéses kikötést) *figyelman kívül kell hagynia*. Ez a következmény a szerződések esetében *levezethető a tilos szerződés semmisségét kimondó 6:95.§-ból is*.”³³ A Ptk. 1:3.§ rendelkezését sértő tény tehát – helyes megközelítésben – *lényegét tekintve az érvénytelenség általános következményét váltja ki: az ilyen ügyletre nem lehet jogot alapítani, vagyis a felek által célzott joghatások nem érhetők el. Ez az a jogkövetkezmény, amelyet semmisség esetén a bíróságnak hivatalból kell alkalmaznia*, illetve amelyre – ha törvény kivételt nem tesz – bárki határidő nélkül hivatkozhat.³⁴ A BH2010. 296. számú eseti döntésében például a Kúria rögzítette elvi éllel, hogy az elővásárlási jog gyakorlása körében a bíróság hivatalból vizsgálja, hogy a felek joggyakorlása megfelel-e a Ptk. alapelvi rendelkezéseinek, a jóhiszeműség és a tisztesség követelményének. Fentebb már szóba hoztuk a dologösszességként való értékesítés jogszerűségének kérdését rámutatva arra, hogy az összetett, többféle nézőpontból is szemlélhető jogi helyzet megoldását végülis az alapelveknek megfelelés „fordítópontján” találta meg a joggyakorlat.³⁵

Hatályos polgári jogunkra vonatkoztatva is messzemenően egyet kell érteni *Harasztosi* 1935-ben papírra vetett gondolataival: mai felfogás szerint „konjunktúrája” csak annak a generális jogszabálynak van, mely *az élet felfogása, a méltányosság, a Treu und Glauben elve, a kölcsönös hűség és bizalom követelménye alapján írja elő a kötelezettségek teljesítését*.³⁶ Nem áll messze ettől a megállapítástól Szladitsnak a Grosschmid Glosszában kifejtett nézete: „a magyar ember nem pusztán méltányosság szerint, hanem *'becsülettel, emberséggel'* (Arany János) *teljesíti kötelességét*.”³⁷ Ha élő jogszabályként ebben a formában nem is találkozunk e fogalmakkal, semmiképpen nem haszontalan Szladits normaszöveg javaslatát idézni: „*a kötelezettség teljesítésében az adósnak, a teljesítés átvételében a hitelezőnek becsülettel és emberséggel kell eljárnia, úgy amint azt, tekintettel az eset körülményeire és az élet felfogására, a jóhiszeműség és a tisztesség megkívánja*.”³⁸

Vékás Lajos a Kommentárban úgy foglalt állást, hogy a jóhiszeműség és tisztesség elvének „bírói gyakorlata az 1991. óta eltelt viszonylag hosszú idő ellenére még nem tekinthető kialakultnak.”³⁹ Ez a vélekedés alkalmasint igaz, de a folyamat ma is zajlik. „A döntési és cselekvési szabadságot biztosító magánautonómia (...) a kölcsönös bizalom elvével kapja meg kiegyensúlyozott tartalmát, a kölcsönös

³³ VÉKÁS Lajos, in. Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez (szerk.: Vékás Lajos – Gárdos Péter) 1. kötet, Wolters Kluwer, Budapest, 2018, (a továbbiakban Kommentár), 52. o.

³⁴ 1/2010. PK vélemény. 2. pont.

³⁵ 2/2009. (VI.24) PK vélemény, 9. o.

³⁶ HARASZTOSI KIRÁLY Ferenc: *Kitöltetlen jogszabályok gazdasági jogunkban, különösen a karteljogban*, Magyar Jogászegyleti Értekezések, III. évfolyam 11. (1935. július), 309-337. o., 311. o. A dolgozat a kartelljog speciális témakörében mozog, ám megállapításai sok esetben általános értelemben (környezetben) is megállják a helyüket.

³⁷ *Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez* (szerk.: Szladits Károly):, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933 (a továbbiakban Glossza), 547.o.

³⁸ Glossza, 548.o.

³⁹ Kommentár, 51. o.

bizalomhoz pedig kölcsönösen a jóhiszeműség és tisztesség követelménye szerint kell eljárni. A *magánautonómia* széles körű elismerése és a *jóhiszeműség és tisztesség* követelménye szorosan összetartoznak tehát és a Ptk. *ikerpilléreit* képezik.⁴⁰ Zárásként annyit jegyzünk meg: hálásak lehetünk azért, hogy e két pillérnek a magyar magánjogtudományban időtálló támaszai vannak, melyre az alakuló bírói gyakorlat is bátran támaszkodhat.⁴¹

Irodalomjegyzék

- BECK Salamon: Jog és igazság viaskodása, *Polgári Jog*, 1928/8. sz., 157-162a. o.
- EÖRSI Gyula: *Kötelmi jog. Általános rész*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1983
- FEHÉRVÁRY Jenő: *Magyar magánjog kistükre*, Budai Nyomda, Budapest, 1941
- HARASZTOSI KIRÁLY Ferenc: *Kitöltetlen jogszabályok gazdasági jogunkban, különösen a karteljogban*, Magyar Jogászegyleti Értekezések, III. évfolyam 11. (1935. július), 309-337. o.
- LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*, Szent István Társulat, Budapest, 2017
- LESZKOVEN László: A generálklauzulákról – a jóerkölcsebe ütköző szerződések semmissége kapcsán, *Gazdaság és Jog*, 2020/11-12., 40-43. o.
- MENYHÁRD Attila: *Az érvénytelenség, mint jogvédelmi eszköz a jogpolitikai törekvések erőterében* (tudományos előadás), „Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban” c. online konferencia, Miskolc, 2020. november 12-13.
- NIZSALOVSKY Endre: *Az érdekkutató jogtudomány a magánjogban*, A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának Kiadványai, V. Kötet, 7. szám, Debrecen, 1933
- NIZSALOVSKY Endre: Fogyatékos jogügyletek, Magyar Jogászegyleti Értekezések, 1933. április, 158. o.
- SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja, II. rész*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933
- SZLADITS Károly: *Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933
- SZÁSZY István: *A magyar magánjog általános rész, II. kötet*, Egyetemi nyomda, Budapest 1947
- TÖRÖK Tamás: Az érdekellentét, az álképviselő, a vélelmezett képviselő és a látszaton alapuló képviselő, *Gazdaság és Jog*, 2020/1., 1-9. o.
- VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2019
- VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez, 1. kötet*, Wolters Kluwer, Budapest, 2018

⁴⁰ Kommentár uo.

⁴¹ Gondolunk itt elsősorban – de nem kizárólagosan – az idén évfordulós Szladits Károly munkásságára.

Az érvénytelenség és a szerződésszegés összefüggéseiről

Nochta Tibor*

A tanulmányban felvázolt tézisek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az érvénytelenség és a szerződésszegés intézményei, mint a magánjogi jogellenesség fontos esetei, egymással összefüggenek, egymásra hatással vannak, amely fontos irányokat szab az elmélet, a jogalkotás és a joggyakorlat számára egyaránt. A szerződés ezen létszakaszait nem lehetséges izoláltan kezelni, ugyanakkor az elhatárolások fontosságára is figyelemmel kell lennie az elméletnek és a bírói gyakorlatnak.

Kulcsszavak: szerződés, érvénytelenség, szerződésszegés, szerződéskötés, teljesítés

The relationship between invalidity and breach of contract

On the basis of the thesis outlined in the study, we can conclude that the institutions of invalidity and breach of contract, as important cases of illegality under private law, are related and interdependent, which sets important directions for theory, legislation and jurisprudence. It is not possible to treat these stages of the treaty isolated, but the importance of delimitations must also be taken into account by theory and judicial practice.

Keywords: contract, invalidity, breach of contract, conclusion of contract, performance

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1017>

1. A témaválasztás indokairól

A szerződés kétségtelenül olyan jogi Fenomén, amellyel összefüggésben a magánjogi jogintézmények páratlan gazdagsága tárul elénk. Társadalmi, gazdasági célja és hatása pozitív, mert, az egymásra utalt jogalanyokat összekötve, az érdekek összehangolását keresve eszközéül szolgál a gazdasági, társadalmi szükségletek kielégítésének, emellett a magánautonómia nélkülözhetetlen támasza is.¹

Ha hálózat-elméleti megközelítést alkalmaznánk rá akkor akár azt is mondhatnánk, hogy korunkban a gazdasági-társadalmi kapcsolatok egyik legfontosabb hálózatát teremtik meg az egyre összetettebbé váló szerződéses viszonyok.² A szerződés a globalizált világunkban kétségtelenül a törvény legmérték

* Egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

¹ EÖRSI Gyula: A szerződés jogintézményének alapvető közös jellegzetességei. (A tervszerződések című könyv első fejezete.1957, Akadémiai Kiadó, Budapest), in: *Eörsi Gyula Emlékkönyv* (szerk.: Verebics János), Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 123-133.o.

² BARABÁSI Albert-László: *Behálózva. A hálózatok új tudománya*, (Ford.: Vicsek Mária), Libri Kiadó, Budapest, 2018, 226-235. o.

alternatívája lett.³ Páratlanul színes és gazdag dogmatikájának is köszönhető ez a szerepe. A jog általi védelme és tisztelete közügy, közérdek.

A régi és a hatályos magyar Ptk.-ban található szerződési szabályokra, alapvetően az jellemző, hogy a szerződést, mint folyamatot ragadják meg és az egyes létszakaszokhoz a kódexek a szerződés ellen ható szubjektív és objektív körülményeket azért kapcsolják mindjárt hozzá, mert a közérdek, a jog-és forgalombiztonság, valamint a felek méltányos érdekei védelmének biztosítását ezekkel a nem kívánatos következményekkel szemben jogilag garantálni kell.

Ebben a kontextusban merül fel leginkább az előadásban vállalt érvénytelenség és szerződésszegés összehasonlítása, egymásra hatásuk méltatása.

Rövid referátumomban tehát arra törekszem, hogy igazoljam az érvénytelenség és a szerződésszegés kapcsolatának bemutatásával azt a tézisemet, mely szerint a szerződési intézmények egymással való összefüggései feltárása nélkül (mely törvényszerűen az elhatárolásukkal párosul) azokat nem érthetjük meg igazán.

2. A szerződések érvényességéről és érvénytelenségéről

A szerződési jog elsődleges viszonyítási pontja az érvényesség, azaz csak az érvényes szerződés biztosíthatja, hogy a felek által célzott joghatás bekövetkezik, ha azonban a szerződés érvénytelen akkor ez az eredmény nem állhat be, mert a jog ezt nem engedheti meg⁴. Tehát csak az érvényes szerződéssel valósulhat meg a felek akaratmegegyezésének megfelelő szerződési tartalom, azaz állhatnak be a célzott pozitív joghatások.⁵ A polgári jogi kódexek az érvényes jogügyletet általában csak definiálják, inkább azt részletezik, hogy mit és hogyan nem szabad, illetve, hogy milyen következménnyel jár az, ha a felek akarata és a nyilatkozata nincs egymással összhangban, vagy a törvényben foglalt követelményeknek nem megfelelő, továbbá az elérni kívánt joghatás milyen okokból tilalmazott a jogrend által. Az érvénytelenségre vonatkozó szabályok ekként a szerződés külső, a jogalkotó által megszabott normatív feltételeit rögzítik.

Az érvénytelenség dogmatikai természete szerint a jogviszony keletkezéshez fűződő objektív negatív magánjogi szankció.⁶ Az érvénytelenség deklarálásával a törvényi jog negatív ítéletet mond a magánautonómiát leginkább kifejező szerződés fölött, de általában orvosolhatóan kedvezőtlen ez az értékelés.

Az érvénytelenség intézménye a szerződési szabadság egyik szükséges polgári jogi korlátját is megteremti ugyan, de ennek célja, hogy védje a közérdeket, a gyengéket, a rászorulókat, a kihasználhatókat, a fogyasztókat, de a versenytársakat is.⁷ Az érvénytelenség által a szerződés relatív szerkezete kinyílik és összekapcsolódik

³ GALGANO, Francesco, Globalizáció a jog tükrében. A gazdaság jogi elemzése, HVG-ORAC, Budapest, 2006, 92-100. o.

⁴ WEISS Emília: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, KJK, Budapest, 1969, 162-163. o.

⁵ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja (szerk.: Osztovits András), Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014, 210. o.

⁶ ASZTALOS László: *A polgári jogi szankció*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 177.o.

⁷ WELLMANN György: *Az érvénytelenség*, Az új Ptk. MagyarzataV/VI. (szerk. Wellmann György), Polgári Jog. Kötelmi jog I. és. II. rész, HVG-ORAC, Budapest, 2014, 150-151. o.; MENYHÁRD Attila, Az uszorás

a harmadik személyek és a közérdek oltalmával. Az érvénytelen szerződés jogkövetkezményei is sok esetben átlépik a szerződés határait, mert bár felek által kívánt célzott joghatást az állam nem ismeri el, de szükség lehet elszámolásra, a harmadik személyek különböző érdeksérelmei orvoslására.⁸

Az érvénytelen szerződések jogkövetkezményeinek kiküszöbölése nem pusztán a sértett jogalanyok köre, a lehetséges érdeksérelmek sokfélesége miatt rendkívül nehéz, hanem azért, mert azt is el kell döntenie, hogy kit hatalmaz fel a jogalkotó a jogkövetkezmények kezdeményezésére illetőleg alkalmazására. Nem utolsó sorban e jogi rezsim hatékonysága nagymértékben függ az időtényezőktől. A szerződéskötéskor fennállott törvényben meghatározott érvénytelenségi ok bizonyítása nehézségeket okozhat, ezért az elévülés és az elbirtoklás keretei közé indokolt szorítani az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonását.

Mindkét érvénytelenségi esetre a semmisségre és a megtámadhatóságra egyaránt kijelenthető, hogy a felek által kötött érvénytelen szerződés nem eredményez teljesítendő kötelezettségeket és nem jár együtt jogosultságok megszerzésével, hiányzik annak a kikényszeríthetősége is. Jelesül az érvénytelen szerződés esetében a kötelelem keletkeztető joghatás marad el.⁹

Az érvénytelenség funkciója az is, hogy megakadályozza a piaci árukapcsolatok rendjét megzavaró vagyoni viszonyok kialakulását és beteljesedését.

3. Az érvénytelenség jogkövetkezményeiről

Amennyiben az érvénytelen szerződés alapján a felek részéről teljesítés történt a közöttük lévő jogviszony rendezése sokszor nem problémamentes. A joghatás megtagadásából eredő – a forgalmi élet igazságosságának és célszerűségének is megfelelő – adekvát érvénytelenségi szankció alkalmazása sok nehézséggel jár a bírói gyakorlatban.

Különösen helye lehet az érvényesség nyilvánításnak, ha az érvénytelen szerződés teljesítése után hosszabb idő telt el, és ez alatt lényeges értékeltőlódás is végbemehetett a szolgáltatásban, ami pedig az eredeti állapot helyreállítását nehezebbé is teszi.¹⁰ Érvénytelen szerződés érvényesség nyilvánítása esetén a felek úgy kötelesek teljesíteni, és a szerződésszegésért úgy felelnek, mintha a szerződés megkötésétől fogva érvényes lett volna.

A Kúria legújabb gyakorlata szerint elsősorban a szerződés érvényesség

szerződésről, in: *Liber Amicorum, Studia L. Vékás Dedicata* (szerk.: Kisfaludi András – Peschka Vilmos), ELTE ÁJK, Budapest, 1999, 221-240. o.

⁸ Ptk. 6:115. § (3) bekezdés

⁹ Kiss Gábor – Sándor István: *A szerződések érvénytelensége*, HVG-ORAC Kiadó Budapest 2008, 361. o..

¹⁰ Ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között mutatkozó különbség oly mértékben kirívó, amelynek kiküszöbölése nem áll egyik fél érdekében sem a szerződéskötés előtt fennállott helyzet visszaállítása indokolt (BH 2001. 473.). Hasonlóképpen foglalt állást egy másik ítélet is: az adott körülmények az aránytalanság kiküszöbölésére nem nyújtanak kellő alapot. Így az eredeti állapotot az érvénytelenség jogkövetkezményeként az adott esetben nem visszaállítani, hanem fenntartani kell (BH 1998. 377.). Egy harmadik döntésben a felek kinyilvánított akaratára tekintettel mellőzte a Legfelsőbb Bíróság az érvénytelen szerződés érvényesség nyilvánítását (BH 1998. 226.).

nyilvánítására kell törekedni. Ezt tükrözik a devizaalapú hitelezési ügyekkel kapcsolatban született kúriai határozatok is.¹¹

A Ptk. lényegében valamennyi érvénytelenségi ok tekintetében biztosítja a felek általi orvoslás lehetőségét *ex tunc* vagy *ex nunc* hatállyal.

A cél mindkét esetben a szerződés lehetőség szerinti megmentése. Az érvényessé válás a törvény erejénél fogva következik be, ha a felek az érvénytelenségi okot utólag kiküszöbölik, vagy annak más okból való megszűnése esetén a szerződési akaratakat megerősítik.¹² A jogkövetkezményeket a bíróság általi érvényessé nyilvánításhoz hasonlóan kell levonni.

In integrum restitutióra csak természetben kerülhet sor, éspedig a kölcsönösen teljesített szolgáltatások egyidejű visszatérítésével. A bíróság akkor rendeli el az eredeti állapot helyreállítását, ha az mindkét fél részéről az természetben lehetséges. Az eredeti állapot helyreállítását kérő felet az elévülés vagy elbirtoklás beálltától függetlenül terheli az általa kapott szolgáltatás visszaadásának kötelezettsége. Ha tehát a fél *in integrum restitutiót* kér, nem hivatkozhat arra, hogy az általa visszaadandó pénzzolgáltatásra vonatkozó igény már elévült, még ha az elévülési idő el is telt. Ugyanez vonatkozik az elbirtokló félre is.

A szolgáltatások értékegyensúlyát az eredeti állapot helyreállítás során is biztosítani kell. Erre különös okot adhat a szolgáltatás értékének időközbeni jelentős megváltozása. Ez az értékelődés olyan mértékű is lehet, hogy az eredeti állapot természetben helyre lehet állítani ugyan, de az *in integrum restitutio* valamelyik fél lényeges jogi érdekét sértené, és ezért inkább az alaptalan gazdagodás elve szerinti vitarendezést kell előnyben részesíteni.

Az érvénytelen szerződés alapján történt teljesítés mindent megváltoztat. A használat ellenértéke, a hasznok, költségek, károk felmerülése olyan többlettényállási elemek, amelyekhez az érvénytelen szerződés csupán a feltételt adta. A Ptk. a megállapodott bírói gyakorlatot elfogadva tételesen mondja ki, hogy az érvénytelen szerződéshez kapcsolódó, az eredeti állapot helyreállítása keretében nem orvosolt többlettényállási elemeket a megfelelő anyagi jogi szabályok alapján kell megítélni. A jogalap nélküli birtoklás szabályai kerülhetnek alkalmazásra mindenekelőtt olyan esetekben, amikor az egyik (vagy mindkét) fél szolgáltatásának restituálása keretében a hasznokat, illetve a kamatokat nem sikerült elszámolni. Ha az egyik fél egyáltalán nem teljesített vagy ingyenesen jutott a szolgáltatáshoz, e szolgáltatás hasznát vagy kamatait a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint köteles a másik félnek megtéríteni.

Ha az érvénytelenségi ok a szerződés meghatározott részét érinti, az érvénytelenség jogkövetkezményeit a szerződésnek csak erre a részére kell alkalmazni (részleges érvénytelenség). A bíróság tehát – ha annak eljárásjogi feltételei teljesülnek – a szerződés teljes érvénytelenségét csak akkor állapíthatja

¹¹Kúria a 6/2013. PJE határozat 4. pontjában foglaltak szerint: „Ha a bíróság a szerződés érvénytelenségét állapítja meg – a jogkövetkezmények alkalmazására irányuló kereset (vizontkereset) esetén, feltéve, hogy az érvénytelenség oka kiküszöbölhető vagy utóbb megszűnt – a bíróságnak elsősorban a szerződés érvényessé nyilvánítására kell törekednie”.

¹²BECK Salamon: Kötelemvalótlás. Pesti Lloyd-Társulat. „A polgári Jog Könyvtára” 2. Füzet. Budapest, 1927, 49-57. o.

meg, illetve annak további jogkövetkezményeit csak akkor vonhatja le, ha az érvénytelenség a szerződés egészére kihat, ellenkező esetben kizárólag a szerződés részleges érvénytelensége jöhet szóba. A szerződés részleges érvénytelensége akkor merülhet fel, ha a szerződésnek a már megkötésétől kezdve jogi hibában szenvedő feltétele a szerződés többi feltételétől jól elkülöníthető, és e feltétel érvénytelensége a szerződés egészére nem hat ki.

A szerződés részbeni érvénytelensége esetén az egész szerződés akkor dől meg, ha feltehető, hogy a felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg. Speciális Ptk-beli norma, hogy a fogyasztói szerződés részbeni érvénytelensége esetén ez csak akkor a következmény, ha a szerződés az érvénytelen rész nélkül nem teljesíthető.

4. A szerződésszegés intézményéről és az érvénytelenséggel való összefüggéseiről

A szerződésszegés ugyan általában a teljesítés létszakaszában merül fel, de sok esetben a szerződés kötéskori körülményekre, a felek akkori magatartására is visszavezethető. Elvárható, hogy a szerződéskötéskor a felek mérlegeljék, hogy mit vállalnak a teljesítőképességük ismeretében és ez alapján mire szól az alkujuk. Így példának okáért a Ptk.6:91. §-ban a megtévesztés, mint megtámadhatósági ok a vállalkozási szerződések esetében, ha a teljesítés pályázati pénzből történik, de előre tudja a vállalkozó, hogy a pályázat feltételének nem felel meg, az előrevetíti a szerződésszegést.

A kockázatok telepítési, elosztási és bizonyítási szabályok a szerződéskötő feleket arra kell, hogy ösztönözzék, hogy már a szerződéskötéskor feltárják a lehetséges következménykárokat, ennek ismeretében határozzák meg a szerződés tartalmát (szolgáltatás és ellenszolgáltatás, arányát, a felelősségkorlátozás vagy kizárás lehetőségeit, mértékét, a kockázatok biztosítását, felelősségbiztosítási szerződéssel stb.).¹³

Fontos különbségeket jelentenek a következő szabályok:

- Amíg az érvénytelenségnek zárt rendszere van, azaz az érvénytelenségi okokat a Ptk. taxálja, a szerződésszegés esetében ez nem így van „bármely körülmény, állapot, amely a szerződés ellen hat az szerződésszegés!” Ezt, a hatályos Ptk. a következőképpen fogalmazza meg: „*Szerződésszegés bármely szerződészerű kötelezettség teljesítésének elmaradása*”.¹⁴

- Szerződésszegés esetén – eltérően az érvénytelenségtől – követelhető a szolgáltatás teljesítése.¹⁵

¹³ WELSER, Rudolf – ZÖHLING-JUD, Brigitta: *Grundriss des bürgerlichen Rechts. Band II: Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht* (14. Auflage), Manz Verlag, Wien, 2015, 49-50 o.; MEDICUS, Dieter: *Schuldrecht I. Allgemeiner Teil*. (17. Auflage), C.H.Beck Verlag, München, 2006, 113-114. o.

¹⁴ Ptk. 6:137. §

¹⁵ Ptk. 6:138. §

- Esetleg konkuráló jogcímek közötti választás lehetősége is felmerül az érvénytelenség és a szerződésszegés relációjában. Hibás teljesítésből fakadó szavatossági igény (szerződéskötéskor fel nem tárt, javíthatatlan hiba miatti elállás) helyett például a jogosult – megtévesztés vagy tévedés alapján – érvénytelenség megállapítását kéri.¹⁶

- A kötelezett nem követelheti az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének pénzbeni megtérítését, ha a jogosult bizonyítja, hogy a számára teljesített szolgáltatást visszatéríteni olyan okból nem tudja, amelyért a kötelezett felelős. Ha a jogosult a szolgáltatás ellenértékét megfizette, kérheti annak visszatérítését akkor is, ha ő a számára teljesített szolgáltatást visszatéríteni nem tudja, és bizonyítja, hogy ennek oka olyan körülményre vezethető vissza, amelyért a kötelezett felelős.¹⁷

- A szerződésszegésen alapuló felelősség körében az előreláthatóság objektív, nem a szerződő fél adottságaira, személyes körülményeire tekintettel vizsgálendő és alapvetően a referencia időpontja: a szerződéskötés, de „nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa” feltételnél is objektív, tehát nem a szerződő fél adottságaira, személyes körülményeire tekintettel vizsgálendő, de e feltétel referencia időpontja: a szerződésszegés.

- A kötelezett hibásan teljesít, ha a szolgáltatás a teljesítés időpontjában nem felel meg a szerződésben vagy jogszabályban megállapított minőségi követelményeknek. Nem teljesít hibásan a kötelezett, ha a jogosult a hibát a szerződéskötés időpontjában ismerte, vagy a hibát a szerződéskötés időpontjában ismernie kellett. (Ekkor a szolgáltatás fizikailag ugyan hibás, azonban jogilag hibátlan, mert ilyen minőségben képezte a szerződés részét.)¹⁸

- A szerződéskötés kori jogszabályba ütközés - amely semmisségi érvénytelenséggel jár - és a teljesítéskor fennálló jogszabályban meghatározott minőségi követelménynek meg nem felelés - amely hibás teljesítésben álló szerződésszegés - esetében melyik jogkövetkezményt vonjuk le? A jogszabályba ütközés következményeinek levonása érvénytelenségnél semmisség, szerződésszegésnél hibás teljesítés, ha nem felel meg a szolgáltatás a jogszabályban is foglalt minőségi követelményeknek.¹⁹

- Felelősségkizárás, illetve -korlátozás a szerződésszegésért lehet érvénytelen is. Akkor érvénytelen ha szándékosan okozott, továbbá emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító szerződésszegésért való felelősség korlátozására vagy kizárására vonatkozik. Ez ráadásul feltétlen érvénytelenségi azaz semmisségi eset.

- A Ptk. szerint a lehetetlen szolgáltatásra kötött szerződés semmis, ha a lehetetlenség objektíve kiküszöbölhetetlen. De a szolgáltatás nem lehetetlen azért, mert a kötelezett a szerződés megkötésekor (még) nem rendelkezik a szolgáltatás tárgyával. A Ptk. arra ad módot a kötelezettnek, hogy a szerződéskötéskor jogi okból fennálló lehetetlenséget a teljesítési határidőig orvosolja: a dolgot beszerezze, a jogot megszerezze vagy a szerződésszerű teljesítés feltételeit más módon biztosítsa.

¹⁶ Ptk. 6:159.§ (2) bekezdés, a)-b) pont

¹⁷ Ptk. 6:113.§ (2) bekezdés

¹⁸ Ptk. 6:157. §

¹⁹ Ptk. 6:157. §

A kötelezettet a jogszavatossági kötelezettség is a teljesítésre ösztönzi. Előfordul például, hogy valamely dolog tulajdonjogának átruházását vállaló kötelezett a szerződéskötéskor még nem tulajdonos, de a teljesítés időpontjában már az lesz: harmadik személytől kötelmi jogcíme alapján követelheti az eladott dolgot vagy – fajlagos szolgáltatás esetén – beszerezheti azt, és így lehetővé válik a szerződésszerű teljesítés. Hasonló a helyzet használati kötelezettségek esetében is. Ha a teljesítésre mégsem kerül sor, a jogosult a késedelemből származó igényt érvényesíthet vagy jogszavatossági igényt támaszthat a kötelezettel szemben, végső soron pedig a szerződés lehetetlenülésére kerül sor, és ennek következményeit kell levonnia a Ptk. 6:179-6:182. §§-ai szerint.

- Aki kötelezettsége teljesítéséhez vagy joga gyakorlásához más személy közreműködését veszi igénybe, az igénybe vett személy magatartásáért úgy felel, mintha maga járt volna el. (csak az közreműködő, akivel a szerződésszegőnek közvetlen szerződéses kapcsolata van) Ha a kötelezettnek más személy igénybevételére nem volt joga, felelős mindazokért a károkért is, amelyek e személy igénybevétele nélkül nem következtek volna be. (a pusztá okozatosság megalapozza a felelősséget) A kötelezett a közreműködővel szemben – annak szerződésszegése miatt – mindaddig érvényesítheti jogait, amíg a jogosulttal szemben helytállni tartozik.

- Vállalkozások közötti szerződés esetén az ellenkező bizonyításáig tisztességtelen kikötésnek kell tekinteni a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a jogosult hátrányára eltérő olyan szerződési feltételt, amely a pénztartozás teljesítésére hatvan napnál hosszabb határidőt határoz meg. Pénztartozás fizetésére kötelezett szerződő hatóságnak szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződése esetén a pénztartozás teljesítésére a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a jogosult hátrányára kikötött olyan határidőt, amely a hatvan napot nem haladja meg – mint tisztességtelen kikötést –, a jogosult megtámadhatja.

5. Rövid hazai esetjogi áttekintés

A vonatkozó hazai bírói gyakorlat is jól mutatja, hogy számos esetben az érvénytelenség és a szerződésszegés intézményei „közel kerülnek egymáshoz”. Ezekben az esetekben a bíróságok is abból indulnak ki, hogy a szerződés egyes létszakaszait nem lehetséges izoláltan kezelni, mert azok hatnak egymásra. A továbbiakban ismertetett publikált döntések ezt a helyeselhető irányt igazolják.

A szerződésnek a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnően nagy értékkülönbségére alapított megtámadására nem ad okot az, hogy az alperesnek nem váltak be a számításai, a szerződésből nem származott olyan haszna, mint amivel a szerződéskötéskor kalkulált.²⁰

A szolgáltatás és ellenszolgáltatás arányait a szerződés megkötésének

²⁰ BH 2012. 225.

időpontjára vetítetten a szerződésben kikötött teljesítések alapján kell és lehet elbírálni.²¹

Ellentétes a jóhiszeműség és tisztesség elvével, egyoldalú és indokolatlan előnyt biztosít az ingatlanközvetítő számára, ha az általános szerződési feltételei szerint akkor is jogosult a jutalékra, ha nem a közvetítő tevékenysége eredményeként jön létre az ingatlan-adásvétel.²²

Fogyasztói szerződés esetén a világos és érthető megfogalmazás szempontjából mérlegelni kell, hogy a fogyasztó a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül eljáró személy, aki különleges szakismerettel és szakértelemmel nem rendelkezik, az ügyletkötés kockázata viszont őt is terheli. A jóhiszeműség és tisztesség követelményének, az együttműködési kötelezettségnek megfelelően elvárható viszont a fogyasztótól is, hogy a nagy összegű és hosszabb távra szóló pénzügyi ügylet jellegéhez, a vállalt kockázat mértékéhez igazodóan tájékozódjon a szerződés megkötése előtt. A szerződési feltételeket tartalmazó okiratot – az átlagfogyasztótól elvárható gondossággal – át kell tanulmányoznia, és ha a szerződésben olyan rendelkezéseket észlel, amelyeket nem ért, megfelelő magyarázatot kell igényelnie. A pénzügyi kötelekben – az átlagfogyasztó által nem feltétlenül ismert – szak kifejezések használata, adott esetben matematikai formulák, képletek alkalmazása elkerülhetetlen, azok nem tisztességtelenek önmagában azért, mert megértésük a szerződés elmélyültebb tanulmányozását, esetleg szakember segítségének igénybevételét teszi szükségessé.²³

A fogyasztói kölcsönszerződésben szereplő, egyedileg meg nem tárgyalta kikötés tisztességtelensége akkor is megállapítható, ha az adott szerződési feltétel a jogszabályi rendelkezéseknek sem felel meg. Ez esetben az uniós jogon alapuló speciális jogkövetkezmény érvényesül, ami a fogyasztónak a tisztességtelen kikötésben meghatározott kötelezettségétől való szabadulásában áll. Az ily módon már nem létező kötelezettség szempontjából a felek megállapodásának tárgyát és módját meghatározó jogi szabályozásnak és az adott szerződési feltétel ezen alapuló érvénytelenségének nincs jelentősége, hiszen a vizsgált feltétel tartalmi okból semmis.²⁴

Ha a fogyasztói szerződés valamely egyedileg meg nem tárgyalta kikötésének tisztességtelenségét a bíróság megállapította, akkor az a fogyasztót nem kötelezi. Ha a bíróság e jogkövetkezményt az uniós jog alapján hivatalból kimondta, az érvénytelenség jogkövetkezményei az egész szerződésre nem alkalmazhatóak akkor sem, ha ugyanezen szerződési feltétel jogszabályba ütközik.²⁵

A Legfelsőbb Bíróság mértékadó ítéletei (pl. EBH 2003. 867.) nem minősítették jogi okból lehetetlen célra irányulónak és semmisnek a tulajdonátruházásra kötött szerződést azért, mert a kötelezett a szerződéskötéskor még nem tulajdonosa az átruházni kívánt dolognak. A Legfelsőbb Bíróság helyes álláspontja szerint az ilyen szerződés érvényes, mert a *nemo plus iuris* elve nem a szerződéskötés, hanem a

²¹ BH 1998. 377.

²² BDT 2013. 2945

²³ BDT 2013. 2889.

²⁴ BDT 2014. 3058.

²⁵ BDT 2014. 3097.

teljesítés (a tulajdonátruházás) időpontjában követeli meg azt, hogy a kötelezett a vállalt kötelezettség teljesítésére képes legyen.

Jogszabály nem tiltja, hogy az eladó olyan dologra kössön adásvételi szerződést, ami a szerződés időpontjában még nem áll a tulajdonában. Ilyen esetben az eladó köteles a dolog tulajdonjogát megszerezni annak érdekében, hogy azt a vevőre átruházhassa. Az átruházásért jogszatosság terheli.²⁶

Eredményesen nem támadható meg a szerződés, ha a fél az értékaránytalanság ismeretében kötötte meg a szerződést vagy őt a forgalmi érték felderítésében gondatlanság terheli.²⁷

6. Az érvénytelenség és a szerződésszegés kártérítési védettségéről

A szerződő feleknek az érvénytelen szerződésből fakadó kárigényét – tekintettel arra, hogy a felek között szerződéses kapcsolat érvényesen nem jött létre – a Ptk. szerint a szerződésen kívüli kártérítési szabályok szerint kell elbírálni. Ennek megfelelően a szerződés érvénytelenségét okozó fél szerződő partnere teljes kárát köteles megtéríteni, kivéve, ha sikeresen kimenti magát a felelősség alól a felróhatósága hiányának bizonyításával. Ebben az esetben csak az érvénytelen szerződés megkötés körében általa okozott költségekben álló kár (negatív interesse) megtérítésére köteles.

A szerződés fennálltában jóhiszeműen bízó harmadik személynek az érvénytelen szerződéshez kapcsolódó kártérítési igényét ugyancsak a deliktális kártérítési szabályok szerint kell megítélni. A kártérítési felelősség a szerződés érvénytelenségét okozó felet terheli. Ha a szerződő felek együtt idézték elő az érvénytelenséget, a harmadik személlyel szemben egyenlő arányban felelnek.²⁸ A jóhiszemű harmadik személlyel szemben felróhatóan eljáró szerződő fél egyedül felel a teljes kárért, függetlenül attól, hogy az érvénytelenséget melyikük okozta.

A szerződésszegés kártérítési védettsége kockázatelosztáson alapul és csupán részben a felróhatóságon.²⁹ A kimentés nem lehetséges csupán a felróhatóság hiányának bizonyításával, de vannak olyan szerződések (ún. gondossági kötelmek) melyek esetében az elvárható gondos eljárás kizárja a szerződésszegés megállapítását. Szerződésszegés hiányában nincs jogellenesség, így kártérítési

²⁶ EBH 2003. 867

²⁷ PJD 2018. 9. 6

²⁸ Ezeket a szabályokat alkalmazta a Legfelsőbb Bíróság elvi határozatában egy részbeni színleltéssel miatt érvénytelen szerződéssel harmadik személynek okozott kár megtérítése esetében. (EBH 2002.644.)

²⁹ HARTKAMP, A.S.: Einführung in das neue Niederländische Schuldrecht, Teil I. Rechtsgeschäfte und Verträge, *Archiv für die zivilistische Praxis*, 1991/5., 396-410. o., WELSER – ZÖHLING-JUD i.m. 102-104. o. Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz (szerk.: Vékás Lajos – Gárdos Péter), Wolters Kluwer, Budapest, 2014; A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013.évi V. törvény és kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja (szerk.: Osztoivits András), Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014, III. kötet., LESZKOVEN László: *Szerződésszegés a polgári jogban*, Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2018, VÉKÁS Lajos: Szerződésszegési kártérítési felelősség a bírói gyakorlatban, *Magyar Jog*, 2020/10., 557-566. o., 560. o.; FUGLINSZKY Ádám: Az előreláthatósági klauzula egyes kérdései, avagy kinek, mikor és mit kell előrelátnia, *Magyar Jog*, 2011/7., 412-425. o., KEMENES István, A kontraktuális kártérítés egyes kérdései, *Magyar Jog*, 2017/1., 1-10. o.

felelősséget se lehet megállapítani.³⁰

7. Zárszó

Összefoglalásként az előadásban felvázolt tézisek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az érvénytelenség és a szerződésszegés intézményei, mint a magánjogi jogellenesség fontos esetei, egymással összefüggenek, egymásra hatással vannak, amely fontos irányokat szab az elmélet, a jogalkotás és a joggyakorlat számára egyaránt.

Irodalomjegyzék

- ASZTALOS László: *A polgári jogi szankció*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966
- BARABÁSI Albert-László: *Behálózva. A hálózatok új tudománya*, (Ford.: Vicsek Mária), Libri Kiadó, Budapest, 2018
- BECK Salamon: Kötelemvalóulás. Pesti Lloyd-Társulat. „ A polgári Jog Könyvtára” 2. Füzet. Budapest, 1927, 49-57. o.
- EÖRSI Gyula: A szerződés jogintézményének alapvető közös jellegzetességei. (A tervszerződések című könyv első fejezete.1957, Akadémiai Kiadó, Budapest), in: Eörsi Gyula Emlékkönyv (szerk.: Verebics János), Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 123-133. o.
- FUGLINSZKY Ádám: Az előreláthatósági klauzula egyes kérdései, avagy kinek, mikor és mit kell előrelátnia, *Magyar Jog*, 2011/7., 412-425. o.
- FUGLINSZKI Ádám: *Kártérítési jog*, HVG-ORAC, Budapest, 2015
- GALGANO, Francesco, *Globalizáció a jog tükrében. A gazdaság jogi elemzése*, HVG-ORAC, Budapest, 2006
- HARTKAMP, A.S.: Einführung in das neue Niederländische Schuldrecht, Teil I. Rechtsgeschäfte und Verträge, *Archiv für die civilistische Praxis*, 1991/5., 396-410. o.
- KEMENES István, A kontraktuális kártérítés egyes kérdései, *Magyar Jog*, 2017/1., 1-10. o.
- KISS Gábor – SÁNDOR István: *A szerződések érvénytelensége*, HVG- ORAC Kiadó Budapest 2008
- LESZKOVEN László: *Szerződésszegés a polgári jogban*, Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2018 MEDICUS, Dieter: *Schuldrecht I. Allgemeiner Teil.* (17. Auflage), C.H.Beck Verlag, München, 2006
- MENYHÁRD Attila, Az uzorás szerződésről, in: *Liber Amicorum, Studia L.Vékás Dedicata* (szerk.: Kisfaludi András – Peschka Vilmos), ELTE ÁJK, Budapest, 1999, 221-240. o.
- OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*, III. kötet, Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014,

³⁰ FUGLINSZKI Ádám: *Kártérítési jog*, HVG-ORAC, Budapest, 2015, 108. o. Idézi: KEMENES István i.m. 9. o.

-
- VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*, Wolters Kluwer, Budapest, 2014
 - VÉKÁS Lajos: Szerződésszegési kártérítési felelősség a bírói gyakorlatban, *Magyar Jog*, 2020/10., 557-566. o.
 - WEISS Emília: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, KJK, Budapest, 1969
 - WELLMANN György: *Az érvénytelenség*, Az új Ptk. Magyarázata V/VI. (szerk. Welmann György), Polgári Jog. Kötelmi jog I. és II. rész, HVG-ORAC, Budapest, 2014
 - WELSER, Rudolf – ZÖHLING-JUD, Brigitta: *Grundriss des bürgerlichen Rechts. Band II: Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht* (14. Auflage), Manz Verlag, Wien, 2015
-
-

A feltűnő értékaránytalanság egyes elméleti és gyakorlati aspektusai

Sándor István*

A tanulmány célja a feltűnő értékaránytalanság egyes elméleti hátterének és gyakorlati problémáinak elemzése. A szerző rámutat arra, hogy az érték fogalma tekintetében különböző megközelítések érvényesülnek a közgazdasági és a jogi szakirodalomban, amelyek a joggyakorlatban is teret nyernek. Számos esetben nehezen értelmezhető az érték megállapítása egyes speciális szolgáltatások esetében, valamint a feltűnő aránytalanság vonatkozásában egyéb tényezőket is szükséges figyelembe venni, többek között annak felismerhetőségét. Tekintettel a magánjogban ismert további érvénytelenségi okokra (pl. tévedés, megtévesztés, uszolás szerződés stb.) a feltűnő értékaránytalanság a fentiekben kifejtettek miatt érvénytelenségi okként csak kivételesen alkalmazható és a létjogosultsága is megkérdőjelezhető.
Kulcsszavak: feltűnő értékaránytalanság, érvénytelenség, megtámadás, szolgáltatás értéke, objektív forgalmi érték

Some theoretical and practical aspects of the obvious disproportionality

The aim of the study is to analyse some theoretical background and practical problems of obvious disproportionality. The author points out that there are different approaches to the concept of value in the economic and legal literature, which are also gaining ground in legal practice. In many cases, the determination of value for certain specific services is difficult to interpret, and other factors, including its recognisability, need to be taken into account in relation to the obvious disproportionality. Given the other grounds for invalidity known in private law (e.g. error, misrepresentation, usurious contract, etc.), the obvious disproportionality due to the above can only be used as an exceptional ground for invalidity and its raison d'être may be questioned.

Keywords: obvious disproportionality, invalidity, contesting, value of performance, objective commercial value

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1019>

1. Bevezetés

A magánjogunkban a szerződések vonatkozásában főszabály szerint a visszterhesség követelménye érvényesül, amelytől a felek a szerződési szabadság elve alapján eltérhetnek.¹ Ennek az alapvetésnek a kiegészítését képezi az, hogy a szerződés érvényességének megtámadására van lehetőség abban az esetben, ha a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy értékaránytalanság áll fenn anélkül, hogy az egyik felet

* Egyetemi tanár, az MTA doktora, Eötvös Lóránt Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék.

¹ Ptk. 6:61. §-a és 6:59. § (2) bekezdés

az ingyenes juttatás szándéka vezetné.² A szabály vonatkozásában, mind a joggyakorlatban, mind a jogirodalomban számos kérdés merül fel, amelyek elemzése egészen messzire vezethet, akár a szabály létjogosultságának megalapozottságát is felveti. A tanulmány célja az, hogy ezekre a problémákra hívja fel a figyelmet.

2. Előzetes kérdések

2.1. A feltűnő értékaránytalanság létjogosultságának problematikájáról.

A feltűnő értékaránytalanság szabályának alkalmazása esetében két fontos elv ütközése tapasztalható. A piacgazdaság viszonyai között teljes mértékben elfogadott, hogy az áruk forgalmazása és szolgáltatások nyújtása során a bekerülési költségeket meghaladja az értékesítésből származó bevétel, vagyis profitot termeljen a gazdasági vagy kereskedelmi tevékenység.³ A közelmúlt magyar magánjogi irodalmában is ehhez kapcsolódó álláspontokkal találkozunk. *Kecskés László* professzor szerint alkotmányossági szempontból támadható a szabályozás, mivel a „méltányosság és a jogbiztonság ütközik egymással”,⁴ és véleménye szerint legfeljebb a magánszemélyek egymás közötti szerződéses jogviszonyában lehet indokolt a feltűnő értékaránytalanság szabályának alkalmazása,⁵ de ez is csak fenntartásokkal, mivel számos más jogi eszközt biztosít a polgári jogi kódexünk a sérelem kiküszöbölésére.⁶ *Vékás Lajos* professzor hasonló szellemben arra mutat rá, hogy a fejlett piacgazdaságban a kereskedelmi forgalom követelményei a magánjogi szerződések esetében is alkalmazandók, így csak a fogyasztóvédelem terén indokolt bizonyos védelmi helyzetek megteremtése.⁷

² Ptk. 6:98. §

³ Ez már a római jogban is általánosan elfogadott és a joggyakorlatban is megjelent elv volt. *Papirius Iustus* például úgy foglalt állást, hogy „*Quibus mensuris aut pretiis negotiatores vina compararent, in contrahentium potestate esse*”. („[h]ogy a kereskedők milyen mérték szerint és milyen vételárért veszik meg a bort, ez a szerződők hatalmában áll.”). *Papir. D. 18, 1, 71.* Paulus pedig kifejezetten azt írja, hogy „[...] *in emendo et vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit, minoris emere, quod minoris sit, pluris vendere, et ita invicem se circumscribere*.” („[...] az adásvételnél természetesen meg van engedve, hogy ami többet ér, azt olcsóbban vegyűk meg, s ami kevesebb értékű, azt drágábban adjuk el, és így kölcsönösen rászedjük egymást [...]). *Paul. D. 19, 2, 22, 3.* Fordítás: *Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intézményei*, Oktatási Hivatal, Budapest, 2020, 516. o. Általánosságban a római jog liberális volt a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti nagyobb mértékű értékkülönbség esetén is, és csak szűk körben alkalmazott korrekciós szabályokat, például megtévesztés vagy felentúli sérelem (*laesio enormis*) esetén. *L. Földi – Hamza: i. m. 486. o. és 516. o.*

⁴ *Kecskés László* a munkaközössége: *A szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránytalansági problémái a szerződési jogban II. A felén túli sérelem (laesio enormis) klasszikus intézményének megjelenése és alkalmazása a magyar jogban*, *Magyar Jog*, 1999/3., 129-142. o., 135. o.

⁵ *Kecskés i. m. 137. o.*

⁶ Nagyon találó az a megfogalmazás, miszerint: „*A vagyonával rendelkező, önmaga és tulajdona védelmére feljogosított, a személyi integritását féltve őrző polgár magánjogi képéhez lealacsonyító a döntésképtelenség és a felelőtlenség képzetét párosítan!*”. *Kecskés i. m. 138. o.*

⁷ *Vékás Lajos*: *Autópálya-használati szerződések és a Ptk. 201. § (2) bekezdése*, *Magyar Jog*, 1998/6., 321-327. o., 322. o. Hasonló álláspontot képvisel *Kemenes István*: *A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban*, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2002/2., 7-27. o., 23. o.

Más oldalról megközelítve jogos társadalmi elvárásnak tűnik, hogy a kiszolgáltatott vagy bizonyos élethelyzetekben nem kellő jártassággal rendelkező személyek számára a jog biztosítson korrekciós lehetőséget arra az esetre, ha az ilyen körülmények miatt önhibájukon kívül hátrányt szenvednek. Ennek tipikus megjelenési formája a jogtörténetben elsősorban a túlzott mértékű kamat kikötése volt,⁸ amelyet az erre rászoruló helyzetben lévő emberek védelme érdekében korlátoztak koronként eltérő szabályokkal.⁹

Mindkét megközelítésben fellelhető társadalmi igazság, ezért is meglehetősen nehéz a feltűnő értékaránytalanság szabályának létjogosultságát megállapítani. Az egyik fő kérdés ebből a szempontból az, hogy milyen más magánjogi szabályok biztosítanak védeltséget a piacgazdaság természetes mechanizmusa alapján jelentkező és már a társadalmi igazságosság eszméjét veszélyeztető jelenségekkel szemben.

2.2. A feltűnő értékaránytalanság egyes elhatárolási szempontjai. A feltűnő értékaránytalanság elhatárolandó a jogalap nélküli gazdagodástól. Ez utóbbi esete áll fenn akkor, amikor valaki a szerződéses jogviszony hiányában vagy akár annak megléte esetén többet teljesít, mint amire kötelezve volt.¹⁰ A feltűnő értékaránytalanság érvénytelenségi ok, míg a jogalap nélküli gazdagodás alapvetően szubszidiárius tényállás, ami akkor alkalmazható, ha a felek közötti vagyoneletelődés más jogalapon nem bírálható el. Önmagában azonban a felek közötti szerződéses jogviszony nem zárja ki a jogalap nélküli gazdagodás szabályainak alkalmazhatóságát.¹¹ Azokban az esetekben tehát, amikor a felek közti vagyoneletelődésre a szerződéses jogviszony nem adott jogalapot és a

⁸ Már római jog különböző korszakaiban is konkrét szabályok voltak irányadók a kiköthető kamat (*fenus*) mértékére vonatkozóan az uszorás szerződések visszaszorítása érdekében. Lásd ehhez FÖLDI – HAMZA i. m. 416-417. o. A középkorban pedig az egyház kifejezetten tiltotta az uszorát, mivel úgy tartotta, hogy a pénz, ellentétben az állatokkal, nem fiadzik. Ebből ered a „*pecunia pecuniam parire non potest*” elve (vagyon nem képes vagyont termelni). Lásd továbbá „*mutuum date nil inde aperantis*” (Lukács evangéliuma 6,34.35 – „[...] és adjatok kölcsönt semmit sem várva érte”), illetve „*pecunia pecuniam parire non debet*” (Decretum Gratiani II, C. 14. qu. 3. cau. 3,4. – vagyon nem képes vagyont termelni).

⁹ A kiszolgáltatott helyzetben lévő fél pozíciója kialakulhat könnyelműség, tapasztalatlanság, függő helyzet vagy rászorultság miatt is. A korábbi magyar jogalkotás elsősorban büntetőjogi szinten foglalkozott ezzel a témakörrel, és az 1883. évi XXV. tc. már bűncselekménynek minősítette a túlzott mértékű kamatkikötést és 1-től 6 hónapig terjedő fogházzal és pénzbüntetéssel sújtotta, minősített esetben pedig 2 évig terjedő fogház büntetés kiszabását is lehetővé tette. A megengedhető kamat mértéke a 8 %-os évi kamat volt. Az 1920. évi XXV. tc. az árdragító intézkedéseket is büntette, az 1920. évi XXVI. tc. pedig uszorabírótság felállításáról is rendelkezett. Leggyakoribb formája a kamatuzsora, de ismert az áru-, a kenyér-, a gabona-, illetve húszsora fogalma is. Lásd ehhez a kérdéskörhöz FÖLDI András: *Néhány észrevétel az uszora kérdéséhez összehasonlító jogtörténeti perspektívában*, in: Tanulmányok az uszoráról (szerk.: Filó Mihály), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 18-30. o.; FRIVALDSZKY János: *Az uszora és a kamat megítélése Arisztotelésznél, Aquinói Szent Tamás és némely neotomista természetjogász gondolataiban*, in: *Tanulmányok az uszoráról* (szerk.: Filó Mihály), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 75-107. o., MENYHÁRD Attila: *A magánjogi uszora*, in: *Tanulmányok az uszoráról* (szerk.: Filó Mihály), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 225-252. o.

¹⁰ BH 1977.275.

¹¹ A bírósági gyakorlatból ebben a körben szeretnénk hivatkozni a következő eseti döntésre: „[a] a vagyoneletelődésre a szerződéses jogviszony nem ad jogalapot és az igazolatlanul előállott gazdagodás a szerződésszegés szabályai alapján sem orvosolható, annak visszatérítésére a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint kerül sor”. BH 2010.333.

szerződésszegés esete sem áll fenn, úgy a jogalap nélküli gazdagodás szabályai alkalmazhatók.¹² Ilyen eset lehet például a túlfizetés,¹³ a szerződéses kötelezettség teljesítésén felül nyújtott értéknövelő szolgáltatás stb.¹⁴ Ha a szerződésben kikötött ellenszolgáltatás mértékére a szerződés megfelelő jogalapot nyújt, úgy a felek közti túlzott vagyoneletelődést a feltűnő értékaránytalanság, míg ha többlétszolgáltatásra a szerződés nem nyújt megfelelő jogalapot, úgy a jogalap nélküli gazdagodás szabályai orvosolhatják.

A feltűnő értékaránytalansággal jelentős hasonlóságokat mutat a tévedés tényállása, mivel mindkét esetben arról van szó, hogy a szerződő fél nincs tisztában egy lényeges körülménnyel, a szolgáltatása fejében járó ellenszolgáltatás értékaránytalanságával. A tévedés tényállása tágabb esetkört ölel fel, mivel nem csak a szolgáltatások közötti különbség esetén alkalmazható, másrésztől viszont szűkebb, mivel nem csak az objektív értékaránytalanságot kell figyelembe venni, hanem azt is, hogy annak fel nem ismerését a másik fél okozza, vagy legalább felismerhesse.¹⁵ Ehhez képest a feltűnő értékaránytalanság esetében a sérelmet szenvedő fél részéről kell a felismerhetőség hiányának fennállnia.

Szintén elhatárolandó a feltűnő értékaránytalansággal megkötött szerződéstől a megtévesztés, amely esetében a sérelmet szenvedő fél tévedését a vele szerződő fél szándékosan idézi elő.¹⁶ Ehhez hasonlóan a jogellenes fenyegetés esetében a sérelmet szenvedő féllel szerződő fél szintén tudatos és szándékos magatartása szükséges.¹⁷ Eltérést jelent tehát ezeknél az érvénytelenségi okoknál, hogy a sérelmet okozó fél tudatos magatartása szükséges, míg a feltűnő értékaránytalanságnál ez nem feltétel.

A feltűnő értékaránytalansághoz jelentős mértékben hasonlít az uzorás szerződés tényállása. Ez utóbbi esetében a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt köt ki.¹⁸ Többlet tényállási elemként jelentkezik az uzorás szerződésnél, hogy a másik fél helyzetének kihasználásával kerüljön sor az aránytalan előny kikötésére, vagyis a sérelmet okozó fél szándékos magatartása okozza az érdeksérelmet. Ehhez képest a feltűnő értékaránytalanság tényállása közömbös a sérelmet szenvedő féllel szerződést kötő partner magatartásával kapcsolatban, vagyis annak szándékosságának hiányában is alkalmazható, így valójában általánosabb. Másrésztől az uzorás szerződés esetében

¹² VÉKÁS Lajos, in: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz* (szerk.: Vékás Lajos – Gárdos Péter), Wolters Kluwer, Budapest, 2014, II. kötet, 2344-2345. o.

¹³ BH 1977.275.

¹⁴ BH 1979.217., BH 1981.204., BH 1992.412. Lásd ehhez MENYHÁRD Attila, in: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja* (szerk.: Osztovíts András), Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014, IV. kötet, 357. o. és 363-364. o.; POMEISL András, in: *Az új Ptk. magyarázata* (szerk.: Wellmann György), HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013, 536. o.

¹⁵ Ptk. 6:90. § (1) bekezdés

¹⁶ Ptk. 6:91. § (1) bekezdés

¹⁷ Ptk. 6:91. § (2) bekezdés

¹⁸ Ptk. 6:97. §.

a bírósági gyakorlat az aránytalan előnyt általában a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnően nagy értékaránytalansággal azonosítja.¹⁹

A jóerkölcsbe ütköző szerződéssel is párhuzamba állítható a feltűnő értékaránytalanság. A jóerkölcsbe ütköző szerződés esetében azonban többlet tényállási elem az, hogy a szerződés a társadalom általános értékítéletét sértse, vagyis nem a szerződő fél egyedi érdeksérelme a meghatározó, hanem a szerződés erkölcsi elítélése,²⁰ ami egy további objektív tényező.²¹

3. A feltűnő értékaránytalanság tényállásával kapcsolatos problémák

A feltűnő értékaránytalanság törvényi tényállása alapján a következő kérdések merülnek fel:

- fennáll-e az ingyenes juttatás szándéka?
- mi az értéke a felek szolgáltatásainak?
- van-e aránytalanság és az feltűnően nagy-e?
- mikor állt fenn az aránytalanság?
- felismerhető volt-e, vagy vállalta-e annak kockázatát a sérelmet szenvedő fél?

3.1. Az ingyenes juttatás szándékának hiánya. Ha a felek közötti szerződés alapján az egyik fél szolgáltatásához kapcsolódóan egyáltalán nincs ellenszolgáltatás, úgy egyértelműen megállapítható az ingyenes juttatás (pl. ajándékozási szerződés, haszonkölcsön szerződés stb.). A problémákat a részbeni ingyenesség szándékának megítélése okozza, amely esetében a felek motivációja (pl. a kapcsolatuk [rokonság, érzelmi viszonyok], marketingcélok, stb.) vizsgálendő.²² Az ilyen ajándékozással vegyes visszerthes szerződések esetében egy külső szemlélő, így a bíróságok számára is nehezen fedezhető fel az ingyenes juttatás szándéka mellett annak konkrét mértéke.

3.2. A szolgáltatás értéke. A szolgáltatás értékének meghatározása problematikus, mivel azt számos megközelítés eltérően kezeli. E tekintetben elkerülhetetlen a közgazdaságtanban kialakult nézetek figyelembe vétele.

3.2.1. Az érték megállapításának szempontjai. A teljesség igénye nélkül, az alábbiakban néhány jelentős közgazdasági megközelítésre kívánunk utalni az érték fogalmával kapcsolatban. Az érték meghatározása tekintetében találkozunk olyan állásponttal, hogy az egyenlő a befektetett munkával és egyéb költségekkel (*labores et expensae*), vagyis a termelési költség (előállítási költség minden járulékos

¹⁹ Ezt a gyakorlatot bírálja: MENYHÁRD Attila: Az uzorás szerződésről, in: *Liber Amicorum – Studia L. Vékás Dedicata* (szerk.: Kisfaludi András – Peschka Vilmos), ELTE-ÁJK, Budapest, 1999, 221-240. o., 234. o. Lásd ehhez továbbá: TÖRŐ András: A szerződések érvénytelensége a gyakorlatban, in: *A polgári jogi tudományos diákkör évkönyve. 2000–2001-es tanév* (szerk.: Bodzási Balázs – Szatmári Csaba), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2001, 219-224. o., 222. o.

²⁰ Kiss Gábor, in: Kiss Gábor – Sándor István: *A szerződések érvénytelensége*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014, 143-144. o.

²¹ MENYHÁRD Attila: *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004, 99. o.

²² Lásd ehhez BH 2004.149., BH 2003.205., BDT 2008.1831.

költséggel együtt) teszi ki a dolog természetes értékét (lásd *David Ricardo*). Ez azonban csak azokra a javakra igaz, amiket tetszőlegesen előállíthatunk, ellentétben az egyedi dolgokkal (pl. műalkotások). Ehhez kötődik az a megközelítés, amely szerint az újratermelési költséget kell figyelembe venni (*Henry Charles Carey*), ez azonban a technikai fejlődés miatt folyamatosan értékcsökkenést eredményez. Hasonló szempontokon nyugszik az a vélemény, amely szerint a termék előállításához szükséges munka mennyisége határozza meg a termék értékét (*Karl Marx*). Ennek azonban jelentős kritikája, hogy egyes termékek esetében mégis eltérést eredményez, így például. egy asztal elkészítése fából vagy aranyból, illetve egy kenyér megsütése és egy fa elégetése ugyanolyan mértékű munkát feltételez, a végeredmény azonban mégis jelentősen eltérő értéket képvisel.

Más megközelítés szerint a javak hasznossága, használati érte,²³ határértéke az irányadó a dolog értéke tekintetében.²⁴ Ezt korrigálja továbbá a szubjektív értékítélet, vagyis az érték az adott személy egyéni értékelésétől függ (*Friedrich von Wieser*), és az összértékfüggvény, amely alapján az egyén gazdasági helyzete is befolyásolja az értéket, nem csak az igényének a mértéke.²⁵

Sok esetben leegyszerűsíthető a szolgáltatás értéke, ha a csere szempontjából vizsgáljuk, ami alapján az érték azonosításra kerül az árral.²⁶ A bírósági gyakorlatban is ez az objektív érték mérő a kiinduló pont, de ehhez képest egyéb, szubjektív szempontok is érvényesülnek, így a használati érték, a szerződő fél gazdasági

²³ „Az érték szónak, és ezt jól meg kell jegyeznünk, két különböző értelme van; hol egy bizonyos tárgy hasznosságát fejezi ki, hol pedig a tárgy birtoklásával járó azt a képességet, hogy érte más árukat lehet vásárolni. Az egyiket „használati értéknek”, a másikat „csereértéknek” nevezhetjük. A legnagyobb használati értékkel bíró dolgoknak gyakran csekély vagy éppenséggel semmi a csereértéke, viszont a legnagyobb csereértékű dolgoknak sokszor nincs vagy csak kevés a használati értéke. Semmi sem hasznosabb a víznél, de vásárolni vagy cserébe kapni jóformán semmit sem lehet érte. A gyémántnak viszont alig van használati értéke, általában mégis nagyon nagy mennyiségű árú kapható érte”. L. SMITH, Adam: *A nemzetek gazdasága. E gazdaság természetének és okainak vizsgálata.* (Ford.: Bilek Rudolf), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959, 17. o.

²⁴ Vö.: *Heinrich Gossen* első törvényével, amely szerint az igény fokozatosan csökken annak kielégítésével, illetve Gossen második törvényével, ami az igények fontosság szerinti sorrendjéről szól.

²⁵ „Észlelt értéknek nevezzük a fogyasztó által a termékhez (szolgáltatáshoz) kötött észlelt előnyöket, észlelt tranzakciós értéknek hívjuk az észlelt előnyök és az észlelt költségek arányát, míg észlelt tranzakciós haszonnak nevezzük az észlelt költségek (a vevő szemével többségében az árak) és az észlelt referenciaköltségek (többségében referenciaárak) arányát”. GYULAVÁRI Tamás: *Fogyasztói árelfogadás az interneten* (PhD értekezés), Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Doktori Iskola, Budapest, 2005, 39. o.

²⁶ „Az ár az áru értékének pénzben történő kifejezése. A piaci árat rövidebb távon közvetlenül a kereslet és kínálat alakítja, amelyet egyrészt a termelők ráfordításai, költségei, másrészt a vevők rendelkezésére álló pénz mennyisége, a vevők értékítélete, a termékeknek tulajdonított hasznosság, szükségletkielégítő képesség stb. befolyásol. A kereslet növekedése, illetve ennek következtében a kínálat relatív csökkenése általában áremelkedést, kereslet csökkenése pedig árcsökkenést von maga után. A kereslet-kínálat hatására tehát az árak a piacon állandóan ingadoznak, hol fölfelé, hol pedig lefelé mozognak. Nemcsak a kereslet és a kínálat hat azonban az árakra, hanem az ár is befolyásolja a kereslet és kínálat alakulását. Emelkedő ár ösztönzi a kínálatot és csökkenti a keresletet. Versenypiac esetén az az általános, hogy a vevő és az eladó is abban a helyzetben van, hogy igazán autonóm módon csak a keresett, illetve kínált mennyiség nagyságát döntheti el, és nem az árat. Az egyes szereplők számára az ár megváltoztathatatlan külső adottság”. L. FARKASNÉ FEKETE Mária – MOLNÁR József: *Közgazdaságtan I. Mikroökonómia.*, Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen, 2007, 27-28. o.

helyzete és igényei is. Kiválóan foglalja össze ezt a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának 267. számú állásfoglalása, amely alapján az értékkülönbség (aránytalanság) nagyságának megállapítása során a szerződés egész tartalmát vizsgálni kell, a forgalmi (érték-) viszonyokat figyelembe kell venni, továbbá az adott jogügylet sajátosságaira és a szolgáltatás ellenszolgáltatás meghatározásának módjára is hangsúlyt kell helyezni. Elsődlegesen tehát a forgalmi értéket kell figyelembe venni, amit azonban sok esetben megnehezít az egyes árucikkek, szolgáltatások, vagyontárgyak kereskedelmi forgalomban alkalmazott árának jelentős eltérése és ingadozása. A forgalmi érték mellett azonban egyéb tényezőket is számításba kell venni, így különösen a kereslet és kínálat viszonyát a szerződés megkötésének időpontjában, a felek speciális igényeit, a szolgáltatás minőségi és újabban divatossági sajátosságait. Szolgáltatások esetében az adott kereskedelmi, gazdasági ágazatban megvalósuló piaci versenyben kialakult, szokásosnak minősülő díjakat kell figyelembe venni.²⁷

3.2.2. Az objektív forgalmi érték. Általánosan elfogadott, hogy a fenti szempontok alapján tehát az értékaránytalanság esetében elsődlegesen az objektív forgalmi értéket kell figyelembe venni. Ez azonban további problémákat vet fel, miszerint sok esetben az adott szolgáltatásnak nincs piaci ára, vagyis objektív forgalmi értéke, illetve az adott áru speciális jellegéből adódóan az nem, vagy csak nehezen állapítható meg.

Az értékaránytalanság megállapítására csak akkor kerülhet sor, ha lehetőség van a szolgáltatások értékének konkrét meghatározására,²⁸ ami alapvetően szakértői kérdéseket vet fel.²⁹ A joggyakorlatból ilyen esetként említhető a társaságbeli részesedés értékének meghatározása, mivel az nem azonos a saját tőke és a jegyzett tőke arányával, tekintettel arra, hogy egyéb, elsődlegesen pénzben ki nem fejezhető előnyök és hátrányok is kötődhetnek hozzá.³⁰ Különösen nehézséget okoz olyan egyedi szolgáltatások objektív forgalmi értékét meghatározni, mint például egy kft. üzletrész adásvételi szerződése alapján az üzletrész értéke. Nyilvánvalóan csak részinformációt ad az adott kft. vagyonának mértéke, hiszen az üzletrész értékét jelentősen befolyásolhatja az ahhoz fűződő szavazati jog és a taggyűlés hatáskörbe tartozó határozatok meghozatalához előírt többség közötti viszony, az üzletrészhez kapcsolódó esetleges többletjogok (szavazatelsőbbség, osztalékelsőbbség stb.), illetve kötelezettségek (pl. pótbefizetési kötelezettség, mellékszolgáltatás stb.). Különösen nehezíti a szolgáltatások értékének összehasonlítását egy olyan eset, ahol a vevő nem csak az üzletrész vételárának megfizetésére, hanem további, a társaság tőkéjének és likviditásának stabilizálása érdekében a társaságnak teljesítendő fizetési kötelezettségeket is vállal.³¹ Korlátolt felelősségű társaságbeli üzletrész tekintetében azt is figyelembe kell venni, hogy annak értékesíthetősége korlátozott, így ha az eladó „szabadulni akar” üzletrésztől, sokkal nehezebb a helyzete, mint esetleg más

²⁷ EBH 2001.436.

²⁸ Fővárosi Ítéletábla 15.Gf.40.280/2006/6. számú ítélete.

²⁹ Természetesen, ha a felek elfogadják a szakértő véleményét vagy az értékbecslést, akkor ezzel egyúttal az értékaránytalanság kockázatát eleve vállalják. BH 2018.279., 10. pont

³⁰ BDT 2011.2551.

³¹ BH 2002.149.

vagyoni értékű jogoknál. Különösen nehezítheti az értékesíthetőséget és behatárolja a potenciális vevők körét az, ha az üzletrész csak kisebbségi jogokat biztosít a társaságban. Ebből eredően kft. üzletrészesének értékesítése során ezt is figyelembe kell venni,³² így csak nagyon szűk körben van lehetőség az értéknek megállapítására. Kft. üzletrészesének értékesítése esetében az előzőeken túlmenően további nehézséget jelent, ha egy cégcsoport valamely társaságában meglévő részesedés átruházására kerül sor. Ilyen esetben a forgalmi érték megállapítása során figyelembe kell venni az adott társaságnak a cégcsoporton belüli többi társasággal fennálló viszonyát, az egymás közötti kapcsolatot (sok esetben a nyereséges tevékenység egy cégcsoporton belül egy meghatározott társasághoz kerül becsatornázásra, így az adott esetben nyereséges tevékenységet kifejtő cég üzleti könyvei mégsem biztos, hogy a társaság eredményességét tükrözik). A társaság üzletrészesének értékét befolyásolja a társaság vagyona, de emellett elsődlegesen azt kell figyelembe venni, hogy harmadik személynek milyen áron lehetett volna a társaságbeli részesedést értékesíteni, ami tekintetében a bizonyítási teher természetesen a szerződést megtámadó félnél van.³³ Az üzletrész forgalmi értékének megállapítása során komplex módon kell vizsgálni a társaság gazdasági helyzetét, emellett figyelmet kell fordítani arra is, hogy milyen személyi kapcsolódási pontok vannak a felek és az adásvételi szerződésben szereplő társasági részesedéshez kapcsolódóan.³⁴ Itt szeretnénk utalni arra is, hogy amennyiben az üzletrészt megszerző félnek lehetősége volt a kft. működését és vagyoni helyzetét megismerni (mert például ügyvezetője volt a társaságnak), úgy ezt is figyelembe kell venni.³⁵ Hasonló a helyzet kft. üzletrészes cseréje esetén is. A cserével kapcsolatban az üzletrészes értéke közti feltűnő értékaránytalanság megítélésénél jelentős szerepe van az üzletrészes megszerzéséhez fűződő érdekeknek, az üzletrész megszerzésével járó, pénzben ki nem fejezhető előnyöknek.³⁶

Jól példázza a bírósággyakorlatot a Kúria a közelmúltban meghozott határozata, amikor azt fejtegette az ítélete indokolásában, hogy „[e]gy üzletrész értéke nehezen határozható meg, számos tényezőtől függ, ezért annak tekintetében kialakult számítási metódus, katalógus, egyéb nincsen. A való forgalmi érték az, amiért a dolog az adott körülmények között, az adott piacon eladható”.³⁷

Hasonló a helyzet más gazdasági társaságok esetében is. A gazdasági társaságbeli részesedés értékének meghatározása nemcsak a kft. üzletrészesre, hanem részvénytársaság részvénye esetén is problémát jelenthet. A zártkörűen működő részvénytársaság részvényeinek valós értéke – a feltűnő értékaránytalanság megítélése szempontjából – például nem azonos a tulajdonos gazdasági társaság vagyonában a számviteli törvény szerint nyilvántartott, saját tőke/jegyzett tőke aránya alapján számítandó értékével.³⁸ Összességében tehát a társaság értékét alapvetően nem lehet csak a törzstőke vagy alaptőke alapján megállapítani, így az

³² Legfelsőbb Bíróság Gf. II. 31.290/2001/4. számú ítélete.

³³ Fővárosi Ítéltábla 10.Gf.40.532/2003/7. számú ítélete.

³⁴ Lásd ehhez a Legfelsőbb Bíróság Gfv.XI.30.305/2006/6. számú ítéletét.

³⁵ EBH 2006.1528.

³⁶ BDT 2011.2551.

³⁷ A Kúria Pfv.20.452/2018/. számú precedensképes határozatának 13. pontja.

³⁸ BDT 2011.2509. Lásd továbbá: EBH 2007.1625.

üzletrész vagy részvény értékét sem tükrözi teljes körűen a törzsbetét mértéke, vagy a részvény értéke.³⁹ Hasonló a helyzet más értékpapíroknál is.⁴⁰ Ezeken a tényezőknél kívül az értékesítés módja is befolyásolja az értékét, így például a felszámolás során értékesített vagyontárgy esetében, ahol a forgalomban elérhető legmagasabb érték képezi a piaci értéket.⁴¹

Szintén nehézséget okoz a szolgáltatások arányosságának megállapítása olyan esetben, ahol több különböző típusú szolgáltatás együttes értékesítése történik. Konkrét esetben az alperes a Robur típusú, lángos sütésre átalakított büfé gépkocsiját értékesítette oly módon, hogy egyúttal két általa bevezetett értékesítő helyről is levonult a vevő javára. Ezt követően a vevő saját elhatározásából nem folytatott lángos sütési tevékenységet az eladó alperes által átadott helyeken, viszont a szerződést feltűnő értékkülönbségre hivatkozva megtámadta. A perben eljáró bíróságok a feltűnően nagy értékaránytalanságot (értékkülönbséget) a gépkocsi forgalmi értéke alapján megállapították, azonban a törvényességi óvás keretében a Legfelsőbb Bíróság vizsgálta a szerződésben szereplő eladói szolgáltatások komplexitását is. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy nem pusztán gépkocsi adásvételi szerződést kötöttek a felek, hanem az eladó átengedte két korábbi értékesítő helyének vevő általi működtetését is, így a vételár nem kizárólagosan a gépkocsi ellenértékeként került megállapításra, így a szerződésben szereplő szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnően nagy értékaránytalansága (különbsége) nem állapítható meg.⁴²

Egy szerződéses jogviszony komplexitását bizonyítja az újabb joggyakorlatból a PPP (*public-private-partnership*) szerződések esete is. A PPP szerződésnek nevezett jogi konstrukció tartalmában megfelel az ún. direkt (közvetlen) lízingnek, vagyis ilyen esetben a lízingbeadó a saját maga által előállított (kivitelezett) létesítményre köt tartós használati szerződést a lízingbe vevővel. A szolgáltatási díjat a felek nem csupán a létesítmény használati értékéhez, hanem – a tartós használatot követő tulajdonszerzés jogosultságára figyelemmel – a bekerülési költséghez is igazítják. Ebből eredően a „PPP konstrukcióban lízingelt létesítmény szolgáltatási díjának egyik „szelete”, a bekerülési költség feltűnő aránytalansága szempontjából a szűken vett kivitelezési költségeken felül figyelembe kell venni a tervezési, szervezési, engedélyeztetési, jogi és adminisztratív költségeket, valamint a beruházó saját haszonkulcsát is. Az ügylet körülményei között mérlegelni kell, hogy az önkormányzat jelentős, egyösszegű saját finanszírozás helyett úgy szerezhet tulajdonjogot a futamidő leteltével, hogy már a létesítmény megvalósításától kezdődően, a futamidő teljes időtartama alatt használhatja azt, ellenértékét pedig elegendő részletekben kiegyenlítenie, majd véglegesen tulajdonjogot szerezhet”.⁴³

Érdekes kérdést vet fel a sikerdíjas, jutalékos díjazás mellett megkötött szerződésekben szereplő szolgáltatások közötti értékaránytalanság vizsgálata. Ilyen

³⁹ Lásd ehhez: BDT 2005.51.

⁴⁰ BH 2002.149., BH 2004.195. Legfelsőbb Bíróság Gf. II. 31.290/2001/4. számú ítélete. Legfelsőbb Bíróság Gfv.XI.30.305/2006/6. számú ítélete, Fővárosi Ítéltábla 10.Gf.40.532/2003/7. számú ítélete, EBH 2006.1528., BDT 2011.2551., BDT 2011.2509., EBH 2007.1625.

⁴¹ BDT 2008.1809

⁴² BH 1988.399.

⁴³ BDT 2013.2943.

esetekben – függetlenül a szerződés elnevezésétől (pl. megbízás) – az eredménykötelem jellege alapján kell elbírálni a jogviszonyt, mivel az ilyen típusú díjkikötést a felek azért alkalmazzák, hogy a megbízottat az eredmény elérése érdekében „érdekelte tegye, nagyobb erőfeszítésre készítse”. Ilyen esetben tehát a díjazást nem a megbízottnál felmerülő költségekkel, elvégzett munkával kell összehasonlítani, hanem azt kell vizsgálni, hogy az adott tevékenység sikerorientált alapon történő elvégzésének az üzleti életben milyen elfogadott díjazása alakult ki.⁴⁴

3.2.3. Egyéb szempontok. A forgalmi érték alakulását elsődlegesen a kereslet és kínálat piaccgazdasági mechanizmusai befolyásolják, amit azonban kiigazít a szerződő felek gazdasági helyzete, igénye is. Az objektív módon meghatározható érték mellett tehát jelentős szerepet játszik a szerződő fél szubjektív helyzete is, amit szintén figyelembe kell venni. A szerződő fél szubjektív hozzáállása a szerződéshez bizonyos fokig átfedésben is van az értékaránytalanság felismerhetőségével és annak kockázatának vállalásával. Ehhez kapcsolódóan a joggyakorlatból az alábbi esetekre szeretnénk figyelmet fordítani.

A vevő a számára magasnak tekintett 5 millió Ft vételár mellett tárgyalásokat folytatott az eladóval az ingatlan megvétele érdekében, mert a megvásárolni kívánt ingatlanhoz hasonló adottságút a város más részén sem talált, és 4 millió Ft vételárért meg is vásárolta az ingatlant. Az ügyben meghozott bíróság döntés indokolása szerint a feltűnően nagy értékkülönbség esete még akkor sem áll fenn, ha ingatlanforgalmi szakértő utóbb 2 millió 600 ezer forintban állapította meg az ingatlan forgalmi értékét. A Legfelsőbb Bíróság ezt azzal indokolta, hogy „[...] a felperes maga kezdeményezte, majd a megjelölt eladási ár ismeretében – alkut kínálva – kitartóan szorgalmazta az adásvételi szerződés megkötését. Ilyen körülmények között pedig a fentebb részletezett elvekből következően a viszonyos engedmények tételével kölcsönösen kialakított 4.000.000 forint vételár és az ingatlan 2.600.000 forint forgalmi értéke között mutatkozó értékkülönbséget nem lehet kirívóan nagyinak tekinteni”.⁴⁵ Nem elegendő tehát annak vizsgálata, hogy a hasonló szolgáltatások (pl. hasonló tulajdonságokkal és elhelyezkedéssel rendelkező ingatlanok) milyen ellenérték fejében kerülnek teljesítésre, azaz az összehasonlító adatok mellett a feleknek a konkrét szerződéssel kapcsolatos egyedi igényeit is figyelembe kell venni, csakúgy, mint a szerződéskötés valamennyi körülményét.⁴⁶

A konkrét szerződést teljes egészében szükséges vizsgálni, és az érvénytelenség megállapítása tekintetében nem lehet csak egy-egy szolgáltatást kiemelni, így például vállalkozási szerződés esetében a vállalkozó egyes részteljesítéseit és azok ellenértékeit nem lehet külön-külön összevetve feltűnő értékkülönbséget megállapítani.⁴⁷ Hasonló elvet érvényesített a bíróság, amikor a vállalkozó alkufolyamat végén fix áras építési szerződést kötött a megrendelővel. A felek a

⁴⁴ BH 2002.321. Érdemes párhuzamot vonni a munkaszerződésekkel, amelyek esetében sem feltétlenül a munkában töltött idő alapján állapítható meg a munka értéke, hanem sok esetben a munkateljesítménytől is függ. PÁL Lajos: A munka értéke, avagy a szőlőmunkás egy dénárja, *Munkajog*, 2019/1., 11-21. o., 16. o.

⁴⁵ BH 1994.187.

⁴⁶ BH 2002.94.

⁴⁷ BH 1990.222.

teljesítés során szereztek arról tudomást, hogy a vállalkozó által elvégzendő egyik munkarész – nevezetesen egy szobor alapjának elkészítése – szükségtelenné vált, mivel a kibontott munkaterületen a korábban elbontottnak vélt régi alap még mindig megtalálható volt és alkalmasnak minősült átalakítás nélkül a kívánt funkció betöltésére. Az eljáró megyei bíróság a fixdíjas vállalkozási szerződésre tekintettel az ily módon elmaradó, de a szerződésszerű teljesítést nem gátló új körülmény miatt nem ítélte feltűnően nagy értékkülönbséggel létrejött szerződésnek az építési szerződést.⁴⁸

3.2.4 A szolgáltatás értékének meghatározhatatlansága. A szolgáltatás tárgyát képező dolog lehetséges értékének megállapítása önmagában a dolog különlegessége vagy egyedisége miatt is nehézkes, például használt cikk, művészeti alkotás esetében. A magyar magánjog alapvetően nem értékeli az előszereteti értéket, azonban bizonyos dolgok esetében ez is jelentősen befolyásolja az ellenszolgáltatás mértékét. Vékás professzor a bírósági gyakorlatot vizsgáló tanulmányában már 1985-ben rámutatott arra, hogy vannak olyan szolgáltatások – így például a használt cikkek, festmények, stb. – ahol a forgalmi érték meghatározása különös nehézséget okoz, továbbá vannak olyan szerződéses előzmények – így licitálás, versenytárgyalás – amelyek esetében a feltűnő értékkülönbségre alapított megtámadás sikeressége indokolatlan előnyhöz juttathatná a legjobb árat kínáló felet.⁴⁹

3.3. A feltűnően nagy aránytalanság. Lényeges kérdést vet fel a normaszövegben a „feltűnően nagy aránytalanság” fogalmának tartalma. A feltűnő szó önmagában azt jelenti, hogy jól látható, látványos, észrevehető, és ez a „nagy” jelzőt még tovább fokozza.⁵⁰ A feltűnően nagy aránytalanság tehát azt hivatott kifejezni, hogy látványosan tetemes eltérés áll fenn a felek szolgáltatásai között.

A szinallagmatikus kötelmet eredményező szerződések főszabályként alkalmazásának elvét egészíti ki a római jogban már ismert *laesio enormis*hoz hasonló esetére megtámadási lehetőséget biztosító modern szabály.⁵¹ Nem

⁴⁸ BDT 2005.21.

⁴⁹ VÉKÁS Lajos: Kritikai értékelés a Ptk. 201. §-ának gyakorlatáról, *Magyar Jog*, 1985/4., 781-792. o., 786. o. Vékás Lajos párhuzamot von az osztrák ABGB 934. §-ával – és a kötelmi viszonyokról szóló 1978. évi jugoszláv törvénnyel –, amelynek alkalmazása kereskedelmi ügylet, szerencseszerződés, árverési ügylet, egyezség, művészeti alkotás első vételénél fel sem merülhet. L. VÉKÁS: *Autópálya-használati...* i. m., 322. o.

⁵⁰ Feltűnő: „kiemelkedő, kirívó, szembeötlő, szemet szűrő, rikító, szembeszökő, szembetűnő, kiugró, figyelemfelkeltő, kimagasló, hivalkodó, extravagáns, harsány, markáns, látványos, észrevehető, jól látható”. Nagy: „óriási, terjedelmes, hatalmas, nagyméretű, természetes, monumentális, kiterjedt, tágas, grandiózus, irdatlan, böhöm, gigantikus, méretes, kolosszális, fergeteges, jókora, orbitális, tekintélyes, gigászi, kapitális, terebélyes, tetemes, bazinagy, magas, giganagy, kolosszus, behemót, robusztus, ormóttan, bősze”. Szinonimaszótár (<https://szinonimaszotar.hu/>)

⁵¹ A *laesio enormis*, illetve a *laesio ultra dimidium* elnevezések középkori eredetűek. A *laesio enormis* szabályai Diocletianus császár kora óta ismertek. Amennyiben az eladó az adásvétel közvetett tárgyát képező ingatlan értékének felét sem kapja meg vételárként, úgy választási lehetőség illette meg, és vagy a szerződés felbontását kezdeményezhette vagy a vételár kiegészítését a teljes értékre. A *laesio enormis* római jogi szabályainak kialakulásával és a jogirodalmával kapcsolatban lásd DÖMÖTÖR László: Szempontok a feléntúli sérelem doktrínájának jogösszehasonlító vizsgálatához, in: *Jogi Tanulmányok 1996* (szerk.: Harmathy Attila), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 275-280. o.; DÖMÖTÖR

egyedülálló a feltűnő értékaránytalansággal megkötött szerződések megtámadásának lehetősége, érvénytelenné nyilvánítása a jogtörténetben. A római jogban is ismeretes volt a *laesio enormis* intézménye, amellyel az ingatlanukat a forgalmi érték felénél kisebb összegű vételárért értékesítő eladókat védték, és biztosítottak részükre megtámadási lehetőséget.⁵² Ezt a szabályt a középkorban a glosszátorok és a kommentátorok fejlesztették tovább, a kánonjogban is megtalálható volt,⁵³ majd az újkori magánjogi kódexekben is szerepelt. Az ALR a kölcsönszerződések esetében az adós számára biztosított megtámadási jogot, a francia Code civil (1674. §) az ingatlan eladója számára adott megtámadási lehetőséget két éves határidőn belül, amennyiben az ingatlan forgalmi értéke és a vételár jelentősen eltért (*lésion énorme*).⁵⁴ Az itáliai királyság 1865. évi polgári törvénykönyve (1529. cikkelye) a felértúli sérelemhez kötötte a megtámadási jog gyakorlását ingatlan eladása esetén.⁵⁵ Az osztrák ABGB-ben valamennyi szerződésre általános jelleggel került beépítésre a felértúli sérelem szabálya. A német BGB-ben csak az uzorás szerződések (*Wucher*) érvénytelensége került szabályozásra és ezt vette át a svájci Kötelmi Törvénykönyv (OR) is. Közép- és Kelet-Európában az 1964. évi szovjet Ptk. (58. §), az 1964. évi lengyel Ptk. – hasonlóan a bolgár Ptk. megoldásához – az érvénytelenség jogkövetkezményét fűzi a kizsákmányoló, uzorás szerződésekhez, míg az 1964. évi csehszlovák Ptk. elállási jogot biztosított a sérelmet szenvedő fél számára.⁵⁶ A magyar magánjogban nem volt előzménye a feltűnő értékaránytalansággal megkötött szerződések megtámadhatóságának, sőt a magánjogi irodalomban kifejezetten a kereskedelmi forgalom biztonságával ellentétesnek ítélték meg ennek a szabálynak az esetleges bevezetését.⁵⁷

A Ptk. 1957. évi tervezetében már szabályozásra került a szolgáltatás ellenszolgáltatás feltűnően nagy értékkülönbségének esete, ami az uzorás szerződésekkel szembeni jogvédelmet is biztosítani kívánta és megtámadási jogot adott a sérelmet szenvedő félnek. A szabályozással kapcsolatban kifejezésre jutott számos kritikai észrevétel alapján az 1959. májusi tervezet már külön tényállási

László: Észrevételek a *laesio enormis* és továbbélése kérdéshez, *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Budapestinensis*, 1995/96., 45-48. o.; SIKLÓSI Iván: A jogügyleti érvénytelenség dogmatörténetéből. in: *Összehasonlító jogtörténet* (szerk.: Földi András), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012, 462-465. o.; SIKLÓSI Iván: A felén túli sérelem jogi konstrukciója a római jogban és annak továbbélése során, in: *Tanulmányok az uzoráról* (szerk.: Filó Mihály), 31-45. o.

⁵² Lásd ehhez FÖLDI – HAMZA: i. m. 513. o.; SIKLÓSI Iván: Az érvénytelenségi ok kiküszöbölésének néhány kérdése a római jogban és annak továbbélése során, *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Budapestinensis*, 2005/42., 67-70. o.

⁵³ III. Sándor pápa (1159 – 1181) Quum Dilecti dekretáliájában található meg először a kánonjogban ez a szabály. A kánonjogban került kidolgozásra a *laesio enormissima* kategóriája. Lásd ehhez DÖMÖTÖR: *Szempontok...* i. m., 290. o.; DÖMÖTÖR László: Észrevételek a felértúli sérelem kánonjogi fejlődésének kérdéséhez, in: *Jogi Tanulmányok 1998* (szerk.: Harmathy Attila), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 79-82. o.

⁵⁴ Code Civil, Art. 1674

⁵⁵ Az 1942. évi, ma is hatályos olasz polgári törvénykönyv (1448. és 1450. §-a) az Itáliai Királyság 1865. évi polgári törvénykönyvének szabályozásához képest már nem csak ingatlan esetében alkalmazható.

⁵⁶ WEISS Emília: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969, 264-268. o.

⁵⁷ Lásd ehhez KECSKÉS: i. m. 129–130. o.; SZÉCSÉNYI László: Jegyzetek a Ptk. 201. §-a (2) bekezdésének alkalmazásához, *Bírák Lapja*, 1999/2., 14-24. o. (a továbbiakban SZÉCSÉNYI [1]), 16. o.

elemet biztosított az uzorás szerződésnek a semmisség jogkövetkezményével és a feltűnő értékkülönbözettel megkötött szerződésnek a megtámadhatóság jogkövetkezményével. A gyakorlatban számos esetben felmerült a régi Ptk. 201. § (2) bekezdésére alapított peres jogvita,⁵⁸ ezért a bírósági gyakorlat egységesítése érdekében a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma 1985. december 16-án kibocsátotta a 267. számú állásfoglalását.

A szerződés érvénytelensége csak akkor állapítható meg, ha a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között feltűnően nagy értékaránytalanság áll fenn.⁵⁹ A Ptk.-beli szabály nem ad pontos támpontot arra vonatkozóan, hogy milyen mértékű, illetve arányú eltérést tekinthetünk feltűnően nagyknak. A joggyakorlatra hárul ennek részletes kimunkálása, ami az e témakörben kialakult gazdag judikatúra alapján is csak általános jelleggel írható körül, vagyis konkrét százalékos eltérést, mint zsinórmértéket – eltérően a jogtörténetből hivatkozott jogalkotói megoldásokkal – nem lehet megállapítani, minden konkrét eset körülményeit egyedileg szükséges vizsgálni.⁶⁰

A bírósági gyakorlatban számos ítélet foglalkozott ezzel a kérdéskörrel, és általában a 20 – 30 %-os értékkülönbözetet még nem minősíti feltűnően aránytalannak.⁶¹ A forgalmi értéktől 40 %-os eltérést mutató, ingatlan adásvételi szerződésben kikötött vételárat azonban már feltűnően nagy értékkülönbségnek ítélte meg a Legfelsőbb Bíróság, figyelembe véve azt is, hogy az adott ügyben nem merült fel olyan, a PK 267. számú állásfoglalásában felsorolt különleges körülmény, ami az ilyen mértékű aránytalanságot indokolta volna.⁶² A bírósági gyakorlat tehát nem a klasszikus, a római jogban ismert és később számos újkori magánjogi kódexben alapul szolgáló felértékelési sérelem szabályait alkalmazza, így nem pusztán az objektív értékaránytalanságot vizsgálja, hanem az eset összes körülményének mérlegelése alapján dönt az értékkülönbség (aránytalanság) feltűnően nagy mértékének fennállásáról.⁶³

3.4. Az aránytalanság időpontja. A feltűnően nagy értékaránytalanságnak a szerződés megkötésekor kell fennállnia. A konkrét szolgáltatás, illetve a kötelem

⁵⁸ „Ennek a 'népszerűségnek' az oka nem utolsó sorban abban keresendő, hogy a Ptk. 201. §-a (2) bekezdésének alkalmazási feltételei enyhébbek, illetve az érvényesíthetőség határideje kedvezőbb, mint a Kódex más hasonló célú intézményeinél”. VÉKÁS Lajos: Kritikai értékelés... i.m., 783. o. A más, hasonló célú intézmények, így az uzorás, a jó erkölcsbe ütközés, a tévedés vagy megtévesztés és a hibás teljesítés alkalmazásának lehetőségeiről a Ptk. 201. § (2) bekezdése helyett összefoglalóan lásd: LAJER Zsolt: A feltűnő értékaránytalanság tilalmáról, *Magyar Jog*, 1999/2., 103-109. o., 106-108. o.

⁵⁹ A bírósági gyakorlat az „értékkülönbség” kifejezést a gyakorlatban – éppen az objektíve nem mérhető különbség miatt – az „értékaránytalanságra” váltotta fel. A Ptk. ennek megfelelően a régi Ptk.-hoz képest egyértelműen az értékaránytalanság terminológiát alkalmazza.

⁶⁰ Lásd ehhez BH 1994.592.

⁶¹ Legfelsőbb Bíróság Gf. I. 30.398/1998/8. és Gf. I. 31.078/1998/5. számú ítélete; az első ítéletnél 25 %-os, míg a második ítéletnél 22 %-os korrekcióról döntött a Legfelsőbb Bíróság, mindkét esetben ingatlan forgalmi értékével kapcsolatban.

⁶² Legfelsőbb Bíróság Gfv. IX. 30.250/2006/5. számú ítélete.

⁶³ Ezt a jogirodalom folyamatosan éles kritikával illeti. Szécsényi László szerint „A bírói gyakorlat tehát úgy szubjektívizálja az objektív alapú megtámadást, hogy e szubjektív tényezőkre hivatkozással mentesíti magát a tényállás alkalmazhatóságának számszerű (objektív) feltételeinek meghatározása alól”. SZÉCSÉNYI [1] i. m. 22. o.

közvetett tárgyát képező vagyontárgy értékének a szerződéskötést követő emelkedése csakúgy, mint a szerződéskötést megelőzően az adott vagyontárgy megszerzésére fordított költség mértéke (bekerülési érték) önmagában nem alapozza meg a feltűnő értékaránytalanságot. Az adott szolgáltatások tekintetében azok értékét mindig a konkrét szerződés megkötésének időpontját alapul véve kell vizsgálni.⁶⁴

A joggyakorlat általában nem tolerálja a szolgáltatás értékének idővel történő akár jelentős változását, ezt tulajdonképpen a felek üzleti kockázata körébe utalja. Ennek megfelelően nem találta megalapozottnak a választottbíróóság bérleti szerződés esetében a bérleti díj tekintetében a feltűnően nagy értékaránytalanságot abban az esetben, amikor a bérlő az üzletközpont megnyitása előtt kötött bérleti szerződést, és később arra hivatkozott, hogy az alacsony üzleti forgalom, a gyenge látogatottság miatt az üzletközpontban a bérleti díj feltűnő értékkülönbséget eredményez. A szerződés megkötésekor – mivel az üzletközpont még nem nyitott ki – ezek a tényezők nem mutakozhattak, csak a későbbiekben merülhettek fel, így az erre való hivatkozást, mint megalapozatlant utasította el a választottbíróóság.⁶⁵

Vételi jogot alapító szerződések esetében fontos kérdést vet fel, hogy az opciós jog gyakorlása esetén milyen időpontot kell figyelembe venni a feltűnően nagy értékkülönbség vizsgálatához. E kérdéskör elemzése során el kell határolni egymástól a vételi jogot alapító szerződést és a vételi jog gyakorlása alapján létrejövő adásvételt. Önmagában az opciós szerződés, vagyis a vételi jogot alapító szerződés esetében ritka a feltűnő értékaránytalanság lehetősége, ez alapvetően akkor merülhet fel, ha az opciós díj eltúlzott mértékű. Ténylegesen azonban a vételi jog gyakorlása során létrejövő adásvételi szerződésben szereplő szolgáltatásokat szükséges összevetni egymással. Ebből logikusan eredően a vételi jog gyakorlásának időpontját kell figyelembe venni a szolgáltatások értékének összehasonlítása során.⁶⁶ Ennek ellenére az egységesnek tűnő gyakorlattól eltérő határozatot hozott a Legfelsőbb Bíróság akkor, amikor az opciós szerződést a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő aránytalansága címén meg nem támadhatónak nyilvánította, és csak az opciós jog gyakorlása folytán létrejött adásvételi szerződés esetében tartotta elfogadhatónak a feltűnő értékaránytalanságra való hivatkozást.⁶⁷

Itt kell megemlíteni azt, hogy a szerződés érvényességnek megtámadására egy éves határidő áll rendelkezésre, ami a szerződés megkötésétől,⁶⁸ és nem a szolgáltatás teljesítésétől kezdődik.⁶⁹

⁶⁴ BH 1998.377., BH 2009.177.

⁶⁵ UJLAKI László: Bérleti szerződés megtámadása megtévesztés, jogszabályba ütközés és feltűnő értékaránytalanság jogcímen, *Gazdaság és Jog*, 2001/10., 23. o.

⁶⁶ *Wellmann György* álláspontját látszik elfogadni a bírsági gyakorlat ebben a kérdésben, vagyis elhatárolandó egymástól az opciós szerződés és a vételi jog gyakorlásának következményeként létrejövő adásvétel, amiből egyenesen következik, hogy a vételi jog gyakorlásának időpontja lesz irányadó a szolgáltatások értékének meghatározása és összehasonlítása során. *WELLMANN György*: Megtámadható-e feltűnően nagy értékkülönbség jogcímen a vételi jogot engedő szerződés, illetve a vételi jog gyakorlása folytán létrejövő adásvétel?, *Gazdaság és Jog*, 2007/1., 10-14. o., 10-12. o.

⁶⁷ Legfelsőbb Bíróság a Gfv.IX.30.250/2006. számú ítélete.

⁶⁸ A korábbi bírsági gyakorlatból lásd BH 1998.377., BH 2009.177.

⁶⁹ BDT 2006/2.26. Ettől eltérő álláspontra helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság a Gfv.XI.30.215/2007/3. számú ítéletében, amely indokolása szerint: „Ebből az következik, hogy a szolgáltatás és

3.5. Az aránytalanság felismerhetősége. Szükséges továbbá értékelni azt, hogy a szerződés megkötése során mi motiválta a feleket. Így például ha mindenképpen értékesíteni akarták az adásvétel tárgyát, tudatában voltak-e az értékaránytalanságnak az ügyletkötéskor,⁷⁰ vagy vállalták-e annak kockázatát. Ez utóbbira jó példa az, amikor a szerződő felek azért cserélik el ingatlanukat, mert házasságuk felbontása miatt külön kívánnak költözni.⁷¹ Ha a vevő valamely ingatlan tulajdonjogának megszerzéséhez – számolva a forgalmi értéket esetleg meghaladó vételárral is – következetesen ragaszkodik, az adásvételi szerződés létrejöttéhez való fokozott érdekeltsége folytán feltűnő értékaránytalanságra hivatkozással a szerződést alappal csak akkor támadhatja meg, ha az értékaránytalanság kirívóan nagy.⁷² Az adásvételi szerződés feltűnő értékaránytalanság címén történő megtámadása például nem alapos, ha az eladó a szerződéskötés időpontjában tudatában volt az ingatlan valós forgalmi értékének, és ennek ellenére, egyéb indokok miatt a szerződéskötés mellett döntött. Mivel ezzel vállalva az alacsonyabb forgalmi értéken történő értékesítésből adódó veszteséget, ezért a szerződés érvényességét alappal nem támadhatja meg sikeresen. A megtámadási jog ugyanis nem szolgálhat a megbánt szerződéstől való szabadulás vagy kedvezőbb szerződési feltételek kikényszerítésének eszközével.⁷³

Hasonlóan vállalta az üzleti kockázatot az eladó abban az esetben, amikor a kft.-beli üzletrésznének értékesítése előtt jó egy évig tárgyalt, és bár bizonytalan volt abban, hogy jó üzletet köt-e, mégis aláírta az értékesítésre irányuló szerződést. Ezzel az eladó kifejezetten vállalta a szerződés megkötésével járó üzleti kockázatot.⁷⁴

A vételi jog gyakorlása alapján létrejövő adásvétel esetében is fennállhatnak a feltűnő értékaránytalanság feltételei. Önmagában azzal, hogy a vételárat egy meghatározott kölcsöntartozás összegéhez igazítják a felek, még nem eredményezi az opciós szerződés érvénytelenségét. Ehhez az előzőek szerint kiszámított vételárnak és az ingatlan forgalmi értékének feltűnően nagy értékkülönbsége szükséges.⁷⁵

A bírósági gyakorlat – a PK 267. számú állásfoglalása alapján – számos esetben figyelembe veszi a *nemo turpitudinem suam* elvét és a hátrányt szenvedő félnek a szerződés megkötése során kifejtett magatartását is értékeli. Vékás professzor álláspontja szerint ezt általános jelleggel szükséges alkalmazni, ami „a forgalom biztonsága érdekében szubjektív alapú féket épít be annak érdekében, hogy a feltűnő értékkülönbség megállapítása ne objektív alapon történjen, és a sérelmet

ellenszolgáltatás között fennálló feltűnően nagy értékkülönbség miatt sérelmet szenvedő eladó számára a megtámadási határidő az érvényes és bejegyzésre alkalmas okirat aláírása napján megkezdődik. A határidő megkezdődésének nem feltétele az eladó tulajdonjogának az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése, és ilyen ok miatt annak megtörténteig az nem hosszabbítható meg.”

⁷⁰ BH 1990.57., BH 2011.343.

⁷¹ BH 1995.152.

⁷² BH 1994.187.

⁷³ BDT 2009.2060.

⁷⁴ A Kúria Pfv.20.452/2018/. számú precedensképes határozatának 11. pontja.

⁷⁵ EBH 2007.1602.

szenvető fél tudatos gondatlanság vagy rosszhiszeműsége kizárja a megtámadás lehetőségét”.⁷⁶

A felek előzetes várakozása szintén nem megfelelő alap arra, hogy a szerződésben szereplő szolgáltatások értékaránytalansága megállapítást nyerjen. Ha a szerződő félnek nem váltak be az előzetes számításai és a szerződésből nem származott olyan haszna, mint amivel a szerződéskötéskor kalkulált, az nem megfelelő jogalap az értékaránytalanság megállapítására. Különösen nem alapítható erre a szerződés érvényességének megtámadása, ha hosszú távú szerződés során a piaci körülmények lényegesen változnak.⁷⁷

A felek motivációja tekintetében különösen tanulságos az a jogeset, amelyben a házastársak a bontóperben olyan tartalmú egyezségeket kötöttek, amely alapján a férj a házastársi közös vagyonba tartozó ingatlan öt megillető 1/2-ed tulajdoni hányadát a feleségnél elhelyezésre kerülő két gyermekének eladta. Az ingatlan adásvételi szerződésben szereplő vételárat a felek akként határozták meg, hogy a feleség kétszáz havi gyermektartásdíjról megfizetéséről lemondott, pontosabban ez beszámításba került a vételárba. Utóbb a férj a bontóperben kötött egyezségeket feltűnően nagy értékkülönbségre hivatkozva megtámadta és az I. fokon eljáró bíróság a kereseti követelést elutasította, míg a II. fokon eljáró bíróság a szerződés érvénytelenségét állapította meg. A Legfelsőbb Bíróság ítéletében a következőket állapította meg: „[a]z adott esetben nem fér kétség ahhoz, hogy a felperes és az I. r. alperes – mindkettőjük által tudottan – kölcsönösen nem a reális értékviszonyokat vették alapul a szerződés megkötésekor. Vagyonai viszonyaik végleges rendezése érdekében a felperes azt akarta elérni, hogy a gyermekei után őt terhelő tartásdíj-fizetési kötelezettsége alól – a gyermekek szükségleteinek jövőbeni változására tekintet nélkül – végleg mentesüljön, az I. r. alperest pedig az a cél irányította, hogy az ingatlanon fennálló közös tulajdon oly módon szűnjék meg, hogy annak fejében egyösszegű megváltási ár megfizetésére ne legyen köteles. Ezzel a II. és III. r. alperesek tulajdonszerzése ellenében a közös gyermekek ellátásával a jövőben felmerülő valamennyi terhet az I. r. alperes vállalta magára. A felperes ezt a megállapodást – a perben alacsony mértékben igazolt jövedelme, de ennek ellenére bizonyítottan igen kedvező vagyonai viszonyai mellett – a szerződést készítő ügyvéd figyelemfelhívása ellenére alkalmasnak látta a vagyonszociális igények teljes körű rendezésére. A felek kinyilvánított szerződési akaratában tehát mindkettőjük érdeke megfelelő súllyal érvényre jutott. Ezért az eset összes körülményei és a speciális családjogi szempont figyelembevételével a szerződésben a felperes szolgáltatása és az I. r. alperes ellenszolgáltatása feltűnően értékaránytalannak nem tekinthető”.⁷⁸

Amennyiben követelések engedményezésére irányuló szerződést kötnek a felek, úgy főszabályként érvényesül az egyenértékűség elve. Abban az esetben viszont, ha az engedményező a követelést kifejezetten bizonytalan követelésként ruházza át az engedményesre, úgy az engedményes számára jelentős kockázatot jelenthet a követelés érvényesítése, behajthatósága, valamint a megtérülés mértéke, várható időpontja, a követelés behajtásával kapcsolatban felmerülő költségek mértéke. Ilyen

⁷⁶ VÉKÁS: Autópálya-használati... i. m. 324. o.

⁷⁷ BH 2012.225.

⁷⁸ BH 1998.17.

esetben az engedményezési szerződést feltűnően aránytalan értékkülönbözet (értékaránytalanság) címén nem lehet eredményesen megtámadni.⁷⁹ Általánosságban is elmondható, hogy a kockázati elemet magában hordozó szerződés utóbb feltűnő értékaránytalanság címén nem támadható meg. „A Ptk. 201. §-ának (2) bekezdésével kapcsolatban kialakult (...) bírói gyakorlat az ellenszolgáltatással szemben álló szolgáltatás értékének bizonytalanságát olyan kockázati (szerencse) elemnek tekinti, amely a szerződés feltűnően aránytalan értékkülönbözetre alapított megtámadását – egészen kivételes esetektől eltekintve – kizárja”.⁸⁰

Vannak olyan szerződéstípusok, amelyek fogalmi elemét képezi annak lehetősége, hogy a szerződésben szereplő szolgáltatás és ellenszolgáltatás nem feltétlenül értékarányos anélkül, hogy a felek valamelyikét az ingyenes juttatás szándéka vezérelné. Ilyen például a tartási szerződés, az életjáradéki szerződés, a biztosítási szerződés, amelyek esetében feltűnő értékaránytalanság címén sikeresen nem támadható meg a szerződés érvényessége.⁸¹

Megemlítendő, hogy lehetősége van a feleknek az érvényesség megtámadásának jogát kizárni a szerződésükben a feltűnő értékaránytalanság alapján, ami teljes mértékben összhangban áll a kockázatvállalással kapcsolatos szabállyal. Ez alól kivételt csak a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződések képeznek.⁸²

4. Záró következtetések

A gazdag bírósági esetjog alapján megállapítható, hogy a feltűnő értékaránytalanság központi problémáját legtöbb esetben az érték megállapítása képezi. Ehhez kapcsolódóan a következő esetkörök merülhetnek fel:

a) Elsődlegesen az objektív forgalmi értékből kell kiindulni, ami egyúttal azt is feltételezi, hogy az adott szolgáltatás nem egyedi, vagyis összehasonlítható adatok alapján megállapítható. Ha egy szolgáltatásnak van piaci értéke, akkor viszont megítélés szerint a sérelmet szenvedő fél részéről az a hivatkozás, hogy nem ismerhette fel a feltűnő értékaránytalanságot, kifejezetten aggályos és az adott helyzetben általában elvárható magatartás követelményébe ütközik.

b) Az objektív forgalmi érték megállapítása számos esetben lehetetlen, figyelembe véve az adott szolgáltatás egyediségét (pl. műalkotások), vagy a körülmények miatt nem alkalmazható (pl. versenytárgyalás).

c) Bizonyos szolgáltatások esetében (pl. társaságbeli részesedés átruházása, komplex jogviszonyok stb.) az érték megállapítására ugyan kísérletet tesz a bírósági gyakorlat, azonban ezekben az esetekben az önmagában objektív módon nem lehetséges, számos szubjektív elemet is szükséges vizsgálni.

d) Az előző c) pontban írtakhoz képest egyébként az objektív forgalmi értéken túlmenően minden esetben szubjektív szempontokat is vizsgálni kell, így elsősorban

⁷⁹ BDT 2007.175.

⁸⁰ Fővárosi Ítéletábrla 15.Gf.40.280/2006/6. számú határozata.

⁸¹ BH 1995.644.. BDT 2009.2002.

⁸² Ptk. 6:98. § (2) bekezdés. Vö.: Ptk. 6:100. §

a szerződő felek gazdasági helyzetét és igényeit, valamint a szolgáltatás hasznosságát. A joggyakorlatban ezeket a szubjektív elemeket kell objektívizálni az érték megállapítása során, amelyek azonban már túlmutatnak a szolgáltatás értékén és feltételezik azt, hogy a felek a szolgáltatások valós (objektív, forgalmi) értékét ismerik. Ezzel valójában *ex asse* kizárják az arra való hivatkozást, hogy az értékaránytalanság nem volt felismerhető.

e) Az értékaránytalanság csak akkor okoz érvénytelenséget, ha az feltűnően nagy, vagyis az előző a) pontban írtak alapján megítélésem szerint ez általában egyúttal felismerhető is kell, hogy legyen, ha valaki az átlagember gondosságát tanúsítja. Amennyiben a másik fél tudatos magatartása okozza a fel nem ismerhetőséget (tévedésbe ejtés, megtévesztés), vagy legalábbis a másik fél felismerhette azt, úgy a feltűnő értékaránytalanság helyett a tévedés, illetve a megtévesztés vagy esetleg az uzsorás, illetve a jóerkölcsbe ütköző szerződés tényállása alkalmazható.

A fentiekből kitűnik, hogy a feltűnő értékaránytalanság tényállásának megvalósulása csak kivételesen merül fel, amit a bírósági gyakorlatból ismert jogesetekben meghozott döntések is alátámasztanak. Ennek számos esetben az érték megállapíthatatlansága az oka, ami eleve kizárja a szabály alkalmazhatóságát. További jelentős tényező az, hogy megítélésem szerint a „feltűnően nagy” értékaránytalanság, mint tényállási elem valójában magába olvasztja annak felismerhetőségét az átlagember számára. Ha a tudatosan és felelősen eljáró személyt tekintjük a magánjogi jogviszonyokban példaképnek, akkor pedig valójában létjogosultsága sincs, hiszen a másik fél részéről megvalósuló szubjektív elemek figyelembe vétele alapján alkalmazható egyéb tényállások (uzsorás szerződés, tévedés, megtévesztés stb.) megfelelő jogvédelmet biztosítanak. Talán az egyetlen előnye a feltűnő értékaránytalanság szabályának az, hogy a rendelkezésre álló egyéb, hasonló védelmet nyújtani hivatott szabályok tényállási elemeihez képest az igényérvényesítő személy számára könnyebb bizonyítási lehetőséget kínál, hiszen a vele szerződő fél szubjektív tudatállapotát és szándékát nem kell bizonyítania.

Irodalomjegyzék

- DÖMÖTÖR László: Észrevételek a *laesio enormis* és továbbélése kérdéshez, *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Budapestinensis*, 1995/96., 45-48. o.
- DÖMÖTÖR László: Észrevételek a feléntúli sérelem kánonjogi fejlődésének kérdéséhez, in: *Jogi Tanulmányok 1998* (szerk.: Harmathy Attila), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 79-82. o.
- DÖMÖTÖR László: Szempontok a feléntúli sérelem doktrínájának jogösszehasonlító vizsgálatához, in: *Jogi Tanulmányok 1996* (szerk.: Harmathy Attila), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 275-280. o.
- FARKASNÉ FEKETE Mária – MOLNÁR József: *Közgazdaságtan I. Mikroökonómia*, Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen, 2007

- FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Oktatási Hivatal, Budapest, 2020
- FÖLDI András: *Néhány észrevétel az uzsora kérdéséhez összehasonlító jogtörténeti perspektívában*, in: *Tanulmányok az uzsoráról* (szerk.: Filó Mihály), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 18-30. o.;
- FRIVALDSZKY János: Az uzsora és a kamat megítélése Arisztotelésznél, Aquinói Szent Tamás és némely neotomista természetjogász gondolataiban, in: *Tanulmányok az uzsoráról* (szerk.: Filó Mihály), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 75–107. o.
- GYULAVÁRI Tamás: *Fogyasztói árelfogadás az interneten* (PhD értekezés), Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Doktori Iskola, Budapest, 2005
- KECSKÉS László: A szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránytalansági problémái a szerződési jogban II. A felén túli sérelem (laesio enormis) klasszikus intézményének megjelenése és alkalmazása a magyar jogban, *Magyar Jog*, 1999/3., 129-142. o.
- KEMENES István: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2002/2., 7-27. o.
- KISS Gábor – SÁNDOR István: *A szerződések érvénytelensége*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014
- LAJER Zsolt: A feltűnő értékaránytalanság tilalmáról, *Magyar Jog*, 1999/2., 103-109. o.
- MENYHÁRD Attila: *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004
- MENYHÁRD Attila: A magánjogi uzsora, in: *Tanulmányok az uzsoráról* (szerk.: Filó Mihály), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 225–252. o.
- MENYHÁRD Attila: Az uzsorás szerződésről, in: *Liber Amicorum – Studia L. Vékás Dedicata*. Budapest (szerk.: Kisfaludi András – Peschka Vilmos), ELTE-ÁJK, Budapest, 1999, 221-240. o.
- OSZTOVITS András: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja* (szerk.:), Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014, IV. kötet
- PÁL Lajos: A munka értéke, avagy a szőlőmunkás egy dénárja, *Munkajog*, 2019/1., 11-21. o.
- SIKLÓSI Iván: A felén túli sérelem jogi konstrukciója a római jogban és annak továbbélése során, in: *Tanulmányok az uzsoráról* (szerk.: Filó Mihály), 31-45. o.
- SIKLÓSI Iván: A jogügyleti érvénytelenség dogmatörténetéből. in: *Összehasonlító jogtörténet* (szerk.: Földi András), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012, 462-465. o.
- SIKLÓSI Iván: Az érvénytelenségi ok kiküszöbölésének néhány kérdése a római jogban és annak továbbélése során, *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Budapestinensis*, 2005/42., 67-70. o.
- SMITH, Adam: *A nemzetek gazdagsága. E gazdaság természetének és okainak vizsgálata*. (Ford.: Bilek Rudolf), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959

-
- SZÉCSÉNYI László: Jegyzetek a Ptk. 201. §-a (2) bekezdésének alkalmazásához, *Bírák Lapja*, 1999/2., 14-24. o.
 - TÖRŐ András: A szerződések érvénytelensége a gyakorlatban, in: *A polgári jogi tudományos diákkör évkönyve. 2000–2001-es tanév* (szerk.: Bodzási Balázs – Szatmári Csaba), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2001, 219-224. o.
 - UJLAKI László: Bérleti szerződés megtámadása megtévesztés, jogszabályba ütközés és feltűnő értékaránytalanság jogcímén, *Gazdaság és Jog*, 2001/10., 23. o.
 - VÉKÁS Lajos: Autópálya-használati szerződések és a Ptk. 201. § (2) bekezdése, *Magyar Jog*, 1998/6., 321-327. o.,
 - VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz* (szerk.:), Wolters Kluwer, Budapest, 2014, II. kötet
 - VÉKÁS Lajos: Kritikai értékelés a Ptk. 201. §-ának gyakorlatáról, *Magyar Jog*, 1985/4., 781-792. o.,
 - WEISS Emilia: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969, 264-268. o.
 - WELLMANN György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013
 - WELLMANN György: Megtámadható-e feltűnően nagy értékkülönbség jogcímén a vételi jogot engedő szerződés, illetve a vételi jog gyakorlása folytán létrejövő adásvétel?, *Gazdaság és Jog*, 2007/1., 10-14. o.
-
-

Mi van az érvénytelenségen túl? – Észrevételek római jogi források alapján

Deli Gergely*

Jelen tanulmány hipotézise, hogy a római jogászok modern szakirodalomtól és törvénykönyvektől eltérően közelítették meg az érvénytelenség jelenségét. A források alapján az érvénytelenség modern doktrínájának három alaptétele kérdőjelezhető meg. Egyrészt a római jogi tapasztalat azt mutatja, hogy az érvénytelenségnek helye lehet a szerződés későbbi létszakaszaiban is, nem csak a szerződéskötés időpontjában. Másrészt a római jogban nem váltak el olyan élesen az érvénytelenség jogkövetkezményei, a szerződés érvényessé nyilvánítása, illetve az eredeti állapot helyreállítása. Harmadrészt az érvénytelenséget büntető szankcióként is érdemes lehet tételezni.

Kulcsszavak: érvénytelenség, utólagos érvénytelenség, érvényessé nyilvánítás, eredeti állapot helyreállítása

What is beyond Invalidity? – Remarks Based on Roman Legal Sources

The hypothesis of the present paper is that Roman lawyers regarded the phenomenon of invalidity differently compared to the mainstream modern literature and legal codes. According to the sources, one may question three basic principles of the modern doctrine on invalidity. First, as the Roman experience shows, invalidity may emerge subsequently not only at the formation of the contract. Second, in Roman law, there was no sharp distinction between the legal consequences of invalidity, i.e. convalescence and reinstatement into the former legal position. Third, invalidity might be well regarded as a punitive sanction.

Key words: invalidity, subsequent invalidity, convalescence, reinstatement into the former legal position

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1020>

* Egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jegtörténeti Tanszék.

1. Bevezetés

Ezen tanulmány hipotézise, hogy a kurrens szakirodalomban¹ elterjedt nézetekkel szemben, amelyek inkább a folyamatosságot² és a hasonlóságot³ hangsúlyozzák,⁴ a római jogászok modern szakirodalomtól és törvénykönyvektől⁵ eltérően közelítették meg az érvénytelenség jelenségét.

A modern tan a jog felől tekint érvénytelenségre, a római a társadalmi realitás felől közelítette meg azt.⁶ A modern kodifikátor a társadalmi valóság, jogi szféra, ezen belül a nem létezés,⁷ létezés, érvényesség, hatályosság szűkülő koncentrikus köreiből belülről kifelé néz.⁸ A rómaiak perspektívája ennek szöges ellentéte volt: ők a társadalmi valóság felől tekintettek a jogra, azaz kívülről befelé.⁹

A modern felfogás szerint, ha nincs érvénytelenségi ok, a jogügylet érvényes.¹⁰ A római inkább akként szabályozott, hogy ha a társadalmi realitás alátámasztotta egy tranzakció érvényességét, akkor az érvényes volt. A modern megközelítésben az érvénytelenségen túl a nem-jog van. A római szerint az érvénytelenségen túl a társadalmi realitás van.

¹ KISS Gábor – SÁNDOR István: *A szerződések érvénytelensége*. HVG-ORAC, Budapest, 2014, 19, 332. o.; BALOGH Áron Péter: A kollektív szerződések nem létezése és érvénytelensége a Kúria döntéseinek fényében, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2., 150-163. o., 152. o.

² HAMZA Gábor: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002; SIKLÓSI Iván: Az érvénytelenségi ok kiküszöbölésének néhány kérdése a római jogban és annak továbbélése során, *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 2005/42., 65-100. o., 68. o.

³ FÖLDI András: "False Friends" and Some Other Phenomena Reflecting the Historical Determination of the Terminology of Hungarian Private Law, *International Journal for the Semiotics of Law – Revue internationale de Sémiotique juridique*, 2020/33., 729-747. o. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11196-020-09727-4> (2021. január 12.)

⁴ Lásd például: BENEDEK Ferenc – PÓKECZ KOVÁCS Attila: *Római magánjog*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2020⁸, 296. o.; CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János – PÓKECZ KOVÁCS Attila: *A római jog alapfogalmai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2018, 118. o.

⁵ Erről lásd: SIKLÓSI Iván: *A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban*. (ELTE Jogi Kari Tudomány 23.), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014

⁶ NEMES Szilvia: Adok-kapok, avagy egy sajátos adásvétel Petronius Satyriconjában, *Antik Tanulmányok*, 2015/2., 195-211. o., 200. o.

⁷ SIKLÓSI Iván: A nemlétező szerződés jogdogmatikai kategóriája és esetkörei a római jogban, *Jogelméleti Szemle* 2005/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/siklosi24.html> (2021. január 12.)

⁸ SIKLÓSI Iván: A jogügyleti érvénytelenség néhány kérdése a római jogban, különös tekintettel a civiljogi és a praetori jogi érvénytelenség distinkciójára, valamint a „megtámadhatóság” problémájára, *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 2010/47., 79-117. o.

⁹ A római érvénytelenség tanához ld. KELEMEN Miklós: A római jog mélységei és magasságai. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 2014/51., 235-244. o.; ERDŐDY János: Recenzió „Siklósi Iván: A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban” című művéről. *Iustum Aequum Salutare* 2016/2., 357-366. o., 363. o.

¹⁰ GASS István: Alapvetések és alapkérdések a szerződés fogalmának témaköréből. in: *Studia in honorem Gábor Hamza. Ünnepi tanulmányok Hamza Gábor 70. születésnapja tiszteletére* (szerk.: Boóc Ádám – Sándor István), Közjegyzői Akadémia Kiadó, Budapest, 2019, 117-132. o., 121. o.

Az érvénytelenség tanában ez a paradigmaváltás valamikor a továbbélés¹¹ során következett be. A pandektisztikában¹² már élesen kirajzolódnak a modern tan kontúrjai, amelyek máig meghatározzák a kontinentális jogrendszerek megközelítését. Az új magyar Ptk.¹³ tovább növelte a különbséget azáltal, hogy saját helyet, *sedes materiae*-t biztosított az érvénytelenség intézményének.¹⁴ Ezzel a kodifikátori szikével még élesebben kihúzta az érvénytelenség önálló formáját, már-már jogintézményi rangra emelte azt, de a rendszertani módosítással egyben talán egy további lépést is tett az érvénytelenség doktrínájának túldogmatizálása útján.¹⁵

A „szemléletbeli váltás lényege abból a felismerésből ered – fogalmaz Kemenes –, hogy az érvénytelenség lényegét tekintve a szerződési jog intézménye, amely sem alkalmazási körénél, sem logikájánál, sem eljárási szabályainál, sem pedig a szankciós jogkövetkezményeinél fogva nem térhet ki a magánjog intakt rendszeréből.”¹⁶

Az érvénytelenség kiszakítása a jog és a társadalmi viszonyok szimbiózisából részben annak köszönhető, hogy az érvénytelenség lassú történeti erózió révén általános hatású életjelenségből gazdasági szempontokra redukálódott. „Az érvénytelenség funkciója az, hogy megakadályozza a piaci árukapcsolatok rendjét megzavaró vagyoni viszonyok kialakulását és beteljesedését” – állítja az érvénytelenség problémakörének egyik kiváló hazai ismerője.¹⁷

Véleményem szerint e paradigmaváltás, azaz az érvénytelenség súlypontjának áthelyezése a társadalmi mezőből a jogi mezőbe előnyökkel és hátrányokkal is járt. Előnyt jelent a dogmatikus kidolgozottságból eredő nagyobb jogbiztonság, a hátrányt pedig a kategóriák merevsége okozza. Magasabb nézőpontból szemlélve a változást, lényegében a jog hajlékonyságát áldozták fel a doktrinér jogbiztonság oltárán. Ez azonban szükségszerűen azzal járt együtt, hogy a magánjogi értelemben vett jogbiztonságot művileg leválasztották a társadalmi realitástól. Azonban az érvénytelenség tanában fent jelzett szemléletváltozás nem csupán jogfilozófiai vagy jogszociológiai szempontból érdekes. Hűsbavágó gyakorlati következményei is lehetnek, amelyek megrengethetik a berögzült dogmatikai sémákat.

Ha a klasszikus római jog egyszerre életszerű és zseniális, azaz tulajdonképpen elegáns megoldásai alapján értékeljük a modern érvénytelenség tant, azt láthatjuk, hogy a hatályos polgári törvénykönyvek központi dogmái is megkérdőjelezhetők.

Jelen tanulmányban három ilyen alapvető aspektussal foglalkozom.

¹¹ Ehhez részletesebben lásd: SIKLÓSI Iván: A jogügyleti érvénytelenség fogalom- és dogmatörténetéből. in: *Összehasonlító jogtörténet* (szerk.: FÖLDI András), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 479–505. o.; RIGÓ Balázs: E pluribus unum? Recenzió Földi András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet* című tankönyvéről, *Jogelméleti Szemle*, 2013/4., 220–225. o., 223. o.

¹² CERTICKY Mária: A szerződéskötésre irányuló nyilatkozatok elméleti kérdései a természetjogi és a pandektista felfogás tükrében, *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/2., 43–57. o., 56. o.

¹³ FÖLDI András: Az új Polgári Törvénykönyv és a római jogi tradíció. in: *Ad geographiam historico-iuridicam ope iuris Romani colendam. Studia in honorem Gábor Hamza* (szerk.: Földi András – Sándor István – Siklósi Iván), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 175–188. o., 184. o.

¹⁴ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.), VI. könyv, VI. cím.

¹⁵ VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 109. o.

¹⁶ KEMENES István: Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben I. rész, *Gazdaság és Jog*, 2016/1., 3–8. o.

¹⁷ KEMENES: i. m. 3. o.

Egyrészt a római jogi tapasztalat alapján szükséges lehet árnyalni a modern tan azon alapállítását, hogy „*az érvénytelenség a szerződés megkötéséhez kapcsolódó jogintézmény, amely a szerződés létrejöttének (keletkezési létszakának) valamilyen rendellenessége miatt a felek által célzott joghatás beálltát kizárja*”.¹⁸ A római jogi forrás ezzel szemben azt jelzi, hogy az érvénytelenségnek helye lehet a szerződés későbbi létszakaszaiban is.

Másrészt felpuhul az az alapvető distinkció, amelyet a modern tan az érvénytelenségi jogkövetkezmények körében konstruált. A római jogban nem vált szét olyan élesen a szerződés érvényessé nyilvánítása és az eredeti állapot helyreállítása, mint ahogy azt a modern jogalkotó kodifikálta.

Harmadrészt érdemes azon is elgondolkodnunk, hogy a modern tan az érvénytelenséget nem a feleket büntető szankcióként tételezi. Ez a megközelítés azzal járhat, hogy a magánjogi szabályozás köréből a társadalmi életviszonyokat jelenleg még egyedül alakító etikus lény, az ember háttérbe szorul. Elemezzük most e három kérdéskört mélyebben!

2. Érvénytelenség a szerződés különböző létszakaszaiban

Természetesen általában igaz, hogy az érvénytelenség kérdése többnyire eldől a szerződés megkötésekor. Azonban a római jogi források alapján nem kizárt az utólagos érvénytelenség esete is,¹⁹ és itt nem a végrendelet utólagos érvénytelenségének tankönyvi esetére kell gondolnunk. Legalábbis ezt sugallja számunkra a *Digesta* egy titokzatos szövege.²⁰

Si quis, cum aliter eum convenisset obligari, aliter per machinationem obligatus est, erit quidem suptilitate iuris obstrictus, sed doli exceptione uti potest: quia enim per dolum obligatus est, competit ei exceptio. Idem est et si nullus dolus intercessit stipulantis, sed ipsa res in se dolum habet: cum enim quis petat ex ea stipulatione, hoc ipso dolo facit, quod petit.

Ez a fragmentum a *Digesta*-ban egyedülként tartalmazza az „*ipsa res in se dolum habet*” kitételét. A *ius commune* jogászait erre a felén túli sérelem (*laesio enormis*)²¹

¹⁸ Uo.

¹⁹ Ez elfogadott a végrendeletek esetében. Lásd: SIKLÓSI Iván: A végrendelet visszavonásának dogmatikai megítélése, különös tekintettel az utólagos érvénytelenség elméleti problematikájára, *Jogtörténeti tanulmányok* 2008/9., Pécs, 353-376. o.; SIKLÓSI Iván: Der Widerruf des Testaments aus der Sicht der Rechtsdogmatik und die Probleme der nachträglichen Ungültigkeit der Rechtsgeschäfte, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, Sectio Iuridica, 2007/48., 341-368. o.; ERDŐS Gergely: A végrendelet visszavonásának dogmatikai kérdései, *Ars Boni joci folyóirat*, 2014. július 7. <http://arsboni.hu/a-vegrendelet-visszavonasanak-dogmatikai-kerdesei.html> (2021. január 16.)

²⁰ Ulp. 48 Sab. D.45.1.36.

²¹ SIKLÓSI Iván: Az érvénytelenségi ok kiküszöbölésének néhány kérdése a római jogban és annak továbbélése során, *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 2005/42., 65-100. o.; JUSZTINGER János: Észrevételek a felentúli sérelem római jogi forrásaihoz. in: *PhD Tanulmányok 9.* (szerk.: Ádám Antal), Pécs, 2010, 358-365. o., 365. o.; PÓKECZ Kovács Attila: Laesio enormis and its survival in modern civil codes. in: *Kúpna zmluva – história a súčasnosť* II. (szerk.: Erik Štenpien), Košice, 2014, 219-244. o., 225. és 231. o.; PÓKECZ Kovács Attila: A felentúli sérelem dogmatikai konstrukciója a római jogban és a modern polgári törvénykönyvekben,

doktrínáját alkalmazták.²² Tették mindezt anélkül, hogy ezen jogintézmények összekapcsolására bármilyen, a szövegben fellelhető indokuk lett volna. Mindenesetre úgy vélték, hogy a feltűnő értékaránytalanság önmagában, bármelyik fél dolózus machinációja nélkül elégséges indokul szolgál a jogi szankcióra.²³ Ilyenkor nem valamelyik fél tevékenységében, hanem magában a létrejött ügyletben van a hiba. Ez a középkori tan igencsak szívósnak bizonyult és máig számos szerző²⁴ véli úgy, hogy a *dolus in re* és a felén túli sérelem dogmatikailag érintkeznek.

E megközelítéssel a magam részéről nem értek egyet. Véleményem szerint a *dolus in re* jelensége egyszerűen a szigorú alakbeliségekhez kötött szóbeli szerződés, a *stipulatio* sajátosságaiból eredt. Nem gondolom azonban azt, szemben *Gandolfival*,²⁵ hogy a probléma a *stipulatio* alakszerűségei és a felek akarata között állna fenn. És azzal sem értek egyet, hogy a konfliktust egy korábbi alakszerűtlen megállapodás (*pactum*) és a merev *stipulatio* közötti áthidalhatatlan eltérés okozná, ahogy azt *Biondi*²⁶ és *Longo*²⁷ vélte.

A valódi probléma véleményem szerint a nyelv természetszerű pontatlanságából fakad.²⁸ A felek megegyeznek valamiben és ügyletkötés kori akaratukat ennek megfelelően a nyelv útján kölcsönösen és megegyezően kommunikálják is. Azonban a nyelv pontatlansága következtében később egy olyan körülmény merül fel, amelyre a szerződéskötés kor nem gondoltak, és amelynek tudatában az adott formában valószínűleg nem is kötöttek volna meg a szerződést. Például, valaki megígéri, hogy a másik a szóban forgó dolgot zavartalanul birtokolhatja (*habere licere*). Később egy harmadik, kívülálló személy mégis akadályozza a birtoklást. Az ígéret látszólag lefedi

Jura, 2014/2., 116-126. o., 125. o.; SÁNDOR István: Recenzió Frivaldszky János: Tanulmányok a jog erkölcsi alapjairól szóló kötetéről. *Jogelméleti Szemle*, 2015/3., 149-156. o., 152. o.; BOÓC Ádám: Feltűnő értékaránytalanság az új Polgári Törvénykönyvben – objektív vagy szubjektív mérce? in: *Studia in Honorem Péter Miskolczi-Bodnár* (szerk.: Homicskó Árpád Olivér – Szuchy Róbert), Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2017, 69-82. o.

²² *Gordley* úgy véli, hogy a *dolus re ipsa* először Vacariusnál merült fel. Lásd GORDLEY, James: *Ius Quaerens Intellectum, The Method of the Medieval Civilians*. in: *The Creation of the Ius Commune* (szerk.: John W. Cairns – Paul J. du Plessis), Edinburgh University Press, 2010, 100. o.

²³ SIKLÓSI Iván: A felén túli sérelem jogi konstrukciója a római jogban és annak továbbélése során. in: *Tanulmányok az uzsoráról* (szerk.: FILÓ Mihály), Budapest, 2016, 31-45. o.; FÖLDI András: Néhány észrevétel az uzsora kérdéséhez összehasonlító jogtörténeti perspektívában. in: *Tanulmányok az uzsoráról* (szerk.: FILÓ Mihály), Budapest, 2016, 21. o.

²⁴ Lásd például GORDLEY, James: Good faith in contract law in the medieval ius commune. in: *Good Faith in European Contract Law* (szerk.: Reinhard Zimmermann – Simon Whittaker), Cambridge University Press, 2000,

102. o.; FRANSEN, Gérald: Le dol dans la conclusion des actes juridiques selon le droit canonique du Moyen Age. *Universitas Catholica Lovaniensis*, 1945, T. XI, fasc. 4, 21. o.; GREBIENIOW, Aleksander M: Die laesio enormis und der dolus re ipsa heute: die Verschuldensfrage. in: *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 85 (2017), 192-229. o., 200. o.

²⁵ GANDOLFI, Giuseppe: *Studi sull'interpretazione degli atti negoziali in diritto romano*. Milano, Giuffrè, 1966, 159-160. o.

²⁶ BIONDI, Biondo: *Contratto e stipulatio: corso di lezioni*. Milan, Giuffrè, 1953, 323. o.

²⁷ LONGO, Giannetto: *Diritto romano, Diritto delle obbligazioni. Vol. II: Parte speciale*. Roma, Soc. Ed. del "Foro italiano", 1954, 111-112. o.

²⁸ A rómaiaknak egyébként sem volt erősségük a fogalmi pontosság, illetve következetesség, ld. SIKLÓSI Iván: A jogügyletek érvénytelenségével összefüggő terminológiai kérdések a római jogban, *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 43/2006., 203-222. o.

ezt az esetet is, azonban észszerűen senki sem tehető felelőssé egy idegen magatartásáért. Ezért a szerződéses ígéret pusztán az azt adót és jogutódjait köti, hiába férne bele más is nyelvileg az adott ígéretbe. A szerződéssel nincs semmi gond, a felek nem manipulálták egymást, mégis maga az így létrejött ügylet dolózus, mert nyelvileg olyan tényállásokat is lefed, amelyek szubszumálása súlyos értékaránytalanságot idézne elő a felek felelősségének terjedelme tekintetében, vagy észszerűtlen eredményre vezetne.

E megközelítést alátámasztja, hogy a *Digesta* megelőző fragmentumában²⁹ *Paulus* arról beszél, hogy a bérlet, illetve adásvétel esetében nem annyira a kimondott szavak, hanem a felek konszenzusa a döntő. A kompilátorok azon választása, hogy ezek után illesztették be az anyagba *Ulpianus dolus in re ipsa*ra vonatkozó részletét, arra utalhat, hogy a nyelvi megformálás és a felek akarata közötti eltérésről van szó. Ezt erősíti, hogy az ezután következő,³⁰ legközelebbi *Ulpianus*tól származó szöveg³¹ a fent bemutatott, zavartalan birtoklásra vonatkozó példát taglalja.

Az elemzett fragmentum alapján lényegében kétféle *dolus*-t különböztethetünk meg. Az egyszerű és gyakrabban előforduló *dolus*-t, amely a felek esetleges félrevezető ténykedéseire utal a szerződéskötés során. Ezt nevezhetjük akár *dolus in contrahendónak* is. A másik *dolus* már nem a szerződéskötés folyamatában, hanem magában a létrejött ügyletben rejlik. Maga az adott *stipulatio*s ígéret nyelvi jelentéstartománya olyan, hogy súlyos érdekromlással járó élethelyzetet is takarhat. Nem arról van szó tehát, hogy a szerződéses kötelezettségek teljesítése lenne dolózus. Hanem arról, hogy azt kérni, amit egyébként a leköteleződés szavai lefednek, de észszerűen mégsem terjedhetett ki rá a szerződéskötéskori akarat,³² önmagában dolózus.

Ezt a problémát manapság csak nehézkesen tudnánk szubszumálni a tévedés, a megtévesztés, a fenyegetés, a kényszer, a feltűnő értékaránytalanság, vagy a *clausula rebus sic stantibus* fogalmai alá. Az ügyletben magában rejlő hiba nem az ügylet létrejöttének, hanem a már létrejött ügyletnek a problémája.

²⁹ Paul. D.45.1.35.2.

³⁰ A vizsgált fragmentumot közvetlenül követő *Paulus*-részletet, amely egy erszényben tárolt pénzüsszegre vonatkozik, véleményem szerint okszerűtlen a *dolus in re ipsa* problémájával összekötni. Itt ugyanis nem magával az ügylettel, a *stipulatio*val van baj, hanem egyszerűen egy váratlan és elháríthatatlan káresemény következett be a szerződéskötés óta. Ezt a szöveget a kompilátorok valószínűleg annak érzékeltetésére helyezték el a két, összefüggő *Ulpianus*-szöveg közé, hogy a megfelelő gondosságot tanúsító adóst a *vis maior* sem hozhatja feltűnően értékaránytalan helyzetbe. Ez a gondolatmenet inkább a jog szövegben kifejtett merevségének (*suptilitate iuris*) oldásához és nem a *dolus in re ipsa* problematikájához kötődik. A *suptilitate iuris* kifejezésről részletesebben lásd KOSCHEMBAHR-LYSKOWSKI, Ignacy: *Theorie der Exceptionen nach klassischem römischem Recht*. Berlin, J. Guttentag, 1893, 166-167. o.

³¹ Ulp. D.45.1.38.

³² Az akarathibák okozta érvénytelenségről ld. MENYHÁRD Attila: *A szerződés akarathibák miatti érvénytelensége*, Budapest, 2000, 198. o.

3. Az érvényessé nyilvánítás és az eredeti állapot helyreállításának dichotómiája

Második állításunk az volt, hogy az érvényessé nyilvánítás³³ és az *in integrum restitutio*³⁴ jogkövetkezmenyei³⁵ nem válnak annyira élesen el, ahogy azt a hatályos Ptk.-nk³⁶ szabályozza.³⁷ Elsőre talán meglepő, hogy egyes római jogi esetekben a szerződés megmentése és a jogviszony felszámolása nem feltétlenül zárják ki egymást! Ékes példája ennek Rutiliana esete.³⁸

Aemilius Larianus ab Ovinio fundum Rutilianum lege commissoria emerat data parte pecuniae, ita ut si intra duos menses ab emptione reliqui pretii partem dimidiam non solvisset, inemptus esset, item si intra alios duos menses reliquum pretium non numerasset, similiter esset inemptus. Intra priores duos menses Lariano defuncto Rutiliana pupillaris aetatis successerat, cuius tutores in solutione cessaverunt. Venditor denuntiationibus tutoribus saepe datis post annum eandem possessionem Claudio Telemacho vendiderat. Pupilla in integrum restitui desiderabat: victa tam apud praetorem quam apud praefectum urbi provocaverat. Putabam bene iudicatum, quod pater eius, non ipsa contraxerat: imperator autem motus est, quod dies committendi in tempus pupillae incidisset eaque effecisset, ne pareretur legi venditionis. Dicebam posse magis ea ratione restitui eam, quod venditor denuntiando post diem, quo placuerat esse commissum, et pretium petendo recessisse a lege sua videretur: non me moveri quod dies postea transisset, non magis quam si creditor pignus distraxisset, post mortem debitoris die solutionis finita. Quia tamen lex commissoria displicebat ei, pronuntiavit in integrum restituendam. Movit etiam illud imperatorem, quod priores tutores, qui non restitui desiderassent, suspecti pronuntiati erant.

A tényállás szerint Aemilius Larianus részletre egy mezőgazdasági ingatlant vásárolt Oviniustól. A szerződés megkötésekor a vételár egy részét átadta, a maradék pedig két egyenlő részletben kettő, illetve négy hónappal később volt esedékes. A családfő azonban az első két hónap során meghalt. Egyedüli örököse a lánya volt, Rutiliana, aki serdületlen önjogúként gyámokra szorult, akik azonban az eladó többszöri felszólítása ellenére sem fizették meg az esedékes első részletet. Ovinius ezért egy évvel később egy harmadik félnek, Claudius Telemachusnak³⁹ adta el a földet. A lány

³³ Ptk. 6:110. §

³⁴ SIKLÓSI Iván: Az eredeti állapot helyreállítása mint érvénytelenségi jogkövetkezmény problémaköréhez a római jogban és a magyar polgári jogban, *Jog – Állam – Politika*, 2012/2., 75-90. o.

³⁵ Erről részletesebben ld. MENYHÁRD Attila: A jó erkölcsbe ütköző szerződések érvénytelenségének jogkövetkezmenyei, *Magyar Jog*, 1999/4., 223-228. o., 227. o.; MOLNÁR Hella: Az érvénytelenség jogkövetkezmenyei. in: *A polgári jogi tudományos diákkör évkönyve 2003-2004 és 2004-2005-ös tanév* (szerk.: Bajorfi Ákos – Bodzás Balázs – Molnár Márta), Polgári Jogi Tudományos Diákkör Egyesülete, Budapest, 2007, 293-316. o., 316. o.

³⁶ Ptk. 6:112. §

³⁷ Vö.: KEMENES: i. m.

³⁸ Paul. 1 decr. D.4.4.38pr.

³⁹ *Liebs* az AE, 1981, 842-4 alapján egy gazdag, xanthoszi ifjúként azonosította e személyt. Lásd LIEBS, Detlef: *Hofjuristen der römischen Kaiser bis Justinian*. Bayerische Akademie der Wissenschaften,

az eredeti állapot helyreállítását szerette volna elérni, azonban a *praetor* és a *praefectus urbi* is elutasította kérelmét. Paulus szerint helyesen, mert az apja és nem ő maga kötötte a szerződést. A császárhoz fellebbező⁴⁰ Rutiliana azonban végül meghallgatásra talált. Az uralkodó azzal indokolta a szerződéses kikötés figyelmen kívül hagyását, hogy a határidő a gyámság idejére esett, és ez akadályozta a szerződéses kikötésnek megfelelő teljesítést. A jogtudós szerint azonban észszerűbb lett volna ezt a döntést azzal indokolni, hogy az eladó a vételárrészlet követelésével felemésztette az ára újbóli eladását lehetővé tevő jogát.⁴¹ Paulus számára a határidőre vonatkozó érv azért sem volt meggyőző, mert a záloghitelező az adós halálát követően is eladhatja a zálogtárgyat, ha a határidő lejárt. A császárnak azonban nem tetszett a szerződéses kikötés, így megadta az eredeti állapot helyreállítását, és azt is figyelembe vette, hogy az érintett gyámokat, mivel nem kívánták az eredeti állapot helyreállítását, megbízhatatlannak minősítették.

Számos régebbi szerző az eredeti állapot helyreállítására⁴² iránti kérelem tárgyaként a már átadott vételárrészlet visszaszerzését jelölte meg. Véleményem szerint többről van itt szó. Rutiliana az első két hónapos határidő előtti helyzetbe kívánt kerülni. Nem egyszerűen a már kifizetett összeg érdekelte, hanem abba a helyzetben akarta tudni magát, hogy a szerződés teljesülését befolyásolhassa. Nem a pénz, hanem a föld kellett neki.⁴³ Erre utal egyrészt, hogy Paulus éppen azt emeli ki, hogy nem ő,

München, 2010, 235. o., lj. 2. E problémáról lásd még LEUNISSEN, Paul M. M.: *Konsuln und Konsulare in der Zeit von Commodus bis Severus Alexander (180-235 n. Chr). Prosopographische Untersuchungen zur senatorischen Elite im römischen Kaiserreich*. Amsterdam, Gieben, 1989, 191. o., lj. 271.

⁴⁰ WANKERL, Veronika: 'Appello ad principem'. *Urteilstil und Urteilstchnik in kaiserlichen Berufungsentscheidungen (Augustus bis Caracalla)*. München, C. H. Beck, 2009, 95. o.

⁴¹ E problémakör hatályos jogi aspektusaihoz lásd: PUSZTAHELYI Réka: A szerződés egyoldalú megszüntetéséhez való jog visszaélésszerű gyakorlása. in: Ünnepi tanulmányok Bíró György professzor 60. születésnapjára (szerk. Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2015, 435-449. o.

⁴² E problémakörrel lásd BURDESE, Alberto: Di un particolare caso di applicazione della 'restitutio in integrum'. in: *Festschrift für F. Schulz* (szerk.: Vincenzo Arangio Ruiz – Hans Niedermeyer), Weimar, Hermann Böhlau Nachfolger, 1951, 81. o.

⁴³ Így már a Glossa is, Id. Gl. restitui ad D. 4.4.38 pr. (Digestum vetus, Lugduni, 1558, 364). A későbbi irodalomból lásd WIEACKER, Franz: *Lex commissoria. Erfüllungszwang und Widerruf im römischen Kaufrecht*. Springer-Verlag Berlin, Heidelberg, 1932, 60. o.; SANFILIPPO, Cesare: *Pauli Decretorum libri tres*. Milano, Giuffrè, 1938, 25. o. és 28. o.; CERVENCA, Giuliano: *Studi vari sulla 'restitutio in integrum'*. Milano, Giuffrè, 1964, 63; Frank PETERS: *Die Rücktrittsvorbehalte des römischen Kaufrecht*. Köln-Wien, Böhlau, 1973, 80. o.; LIEBS, Detlef: Der Sieg der schönen Rutiliana, 'Lex commissoria displicebat'. in: *Festschrift für M. Kaser zum 70. Geburtstag*, München, 1976, 375. o.; HONORÉ, Tony: *Emperors and Lawyers*. Oxford, Oxford University Press, 1994, 21; . o.; GUARINO, Antonio: *Diritto privato romano*. Jovene, Napoli, 2001, 898. o., lj. 783; BIANCHINI, Mariagrazia – CRIFÒ, Giuliano – D'IPPOLITO, Federico M.: *Materiali per un 'Corpus iudiciorum'*. Torino, G. Giappichelli, 2002, 9. o.; MUSUMECI, Francesco: *Ancora sulla 'in integrum restitutio' di Rutiliana, in 'Cunabula Iuris'*. *Studi storico giuridici per G. Broggin*. Milano, Giuffrè, 2002, 250. sk; SCHELTEMA, Arjan Hinrik: *De goederenrechtelijke werking van de ontbindende voorwaarde*. Den Haag, Universiteit Leiden, 2003, 78. o., lj. 129; LIEBS, Detlef: *Vor den Richtern Roms. Berühmte Prozesse der Antike*. München, C.H. Beck, 2007, 238. o.; LOVATO, Andrea: Giulio Paolo e il 'decretum principis'. in: *Studi in onore di R. Martini, II*. Milano, Giuffrè Editore, 2009, 499. o.; NICOSIA, Elenore: *Sub condicione resolvitur'. Le clausole di risoluzione della 'emptio venditio'*. Parte prima. Catania, Liberia Editrice Torre, 2009, 139. o.; BRUTTI, Massimo: *Il diritto privato nell'antica Roma*. Torino, G. Giappichelli Editore, 2011, 639sk; BASSANELLI SOMMARIVA, Gisella: *Lezioni di diritto privato romano, III. Istituzioni*. Rimini, Università, 2012, 308. o.; BRUTTI, Massimo: Il dialogo tra giuristi e imperatori. in: *Ius controversum' e processo fra tarda Repubblica ed età dei Severi* (Atti del Convegno,

hanem apja kötötte a szerződést. Ennek csak úgy van értelme, ha az *in integrum restitutio* a lányt szerződéses partnerré lépteti elő. Másrészt a szerződéskötés előtti állapot visszaállítása esetén annak sem lenne érdemi szerepe, hogy a császár nemtetszését fejezte ki a szerződéses kikötéssel kapcsolatban.

A szöveg alapján valószínűsíthető, hogy az adásvételi szerződés megkötésekor és az első vételárreszlet kiegyenlítésekor Aemilius Larianus ugyan megszerezte a föld tulajdonjogát⁴⁴ (legalábbis jogcímet arra, hogy annak később teljes értékű tulajdona lehessen),⁴⁵ de vélhetően nem lépett birtokba. Az eladó később ugyanis gond nélkül eladta harmadik személynek a földet,⁴⁶ amit nyilván nehezebben tehetett volna meg, ha nem ő van birtokban. Ezenkívül úgy tűnik, hogy Rutiliana nem a kedvező birtokosi helyzetből védekezett valamely kifogással, hanem az eredeti állapot helyreállítását kezdeményezte. Ráadásul a gyámok eljárását sem azért kifogásolták, mert átengedték a föld birtoklását, hanem azért, mert az *in integrum restitutió*t hátráltatták. Másrészt a második eladásra csak egy év múltán került sor, és a szövegben semmi jele nincs annak, hogy az azelőtti tíz hónapban a vevő lett volna birtokban, holott ez számos megoldandó kérdést vetett volna fel (mondjuk a gyümölcsök vonatkozásában). Végül az eladó csak az elmaradt vételárreszleteket követelte, nem a föld birtokának visszaadását. Ráadásul Rutiliana, serdületlen lévén, jogilag a birtokláshoz szükséges akaratot sem fejthette ki. Tényszerűen mégis meg akarta szerezni a földet, holott ahhoz nem sok köze volt, pusztán annyi, hogy örökölt egy kötelezettségekkel is járó szerződéses pozíciót, amelynek segítségével véglegesen megszerezhetette volna az ingatlant.

Wieacker nyomán⁴⁷ azonban elképzelhető az is, hogy a két adásvétel közül az egyik pusztá átadással (*traditio*) valósult meg. Ez azért fontos, mert itáliai földről lévén szó, átruházásának egy ősi, ünnepélyes jogügylet, *mancipatio* formájában kellett (volna) megtörténnie. Ráadásul az előbbi ügylet nem is követel meg személyes jelenléte. Így feltehető, hogy az első vevő mégis birtokba lépett, de csak *traditio* jogcímén, így nem vált azonnal tulajdonossá. Ezért a részletek nem fizetésekor az eladó esetleg *mancipatio*val ismét eladhatta a földet. Mindennek azonban a mi szempontunkból nincs jelentősége, mert nem az ügyletkötés módja, hanem az ügyletkötéssel járó jogi hatás érdekes a számunkra. Ez pedig mindkét esetben ugyanaz: jog arra, hogy a földet bizonyos feltételek teljesülése esetén tulajdonosként élvezhessék.

Paulus azért tartja helyesnek az alsóbb fokokon eljáró jogalkalmazó szervek döntését, mert a szerződést nem Rutiliana, hanem az apja kötötte. Mi ennek a

Firenze, 21–23 ottobre 2010) (szerk.: Valerio Marotta – Emanuele Stolfi), Roma, L'Erma di Bretschneider, 2012, 185sk.

⁴⁴ A jogi háttérrel lásd ARCHI, Gian Gualberto: *Il trasferimento della proprietà nella compravendita romana*. Padova, Cedam, 1934, 123. o.

⁴⁵ A tulajdonjog-fenntartás hatályos jogi problémáiról kiváló összefoglalót nyújt LESZKOVEN László: A tulajdonjog-fenntartás egyes kérdései, in: Az uniós csatlakozás hatása a letelepedés és a szolgáltatás szabad áramlása körében. POT konferenciakötet (szerk. Miskolci Bodnár Péter), Novotni Alapítvány, Miskolc, 2005, 81-91. o.

⁴⁶ Az eladó úgy vélte, hogy az újbóli eladással a lex commissoriából eredő jogát érvényesíti. Lásd LOUET, Georges – BRODEAU, Julien: *Recueil de plusieurs notables arrêts donnez en la Cour de Parlement de Paris, II*. Paris, La veuve de Damien Foucault, 1678, 290. o.

⁴⁷ WIEACKER: i. m. 60. o.

jelentősége? A jogtudós hatalmi szóval nem kívánt szerződéses kapcsolatot létrehozni olyan felek között (Oviniusról és Rutiliáról van szó), akikről nem tudni, hogy maguktól szerződtek volna-e egymással.

A szöveg a császár döntésének háttéréről két információt közöl.⁴⁸ Egyrészt az indokot rögzíti, miszerint az eredeti állapot helyreállítására azért került sor, mert a jogügyleti klauzula a lánygyermek serdületlensége idejére esett, másrészt, hogy maga a klauzula nem nyerte el a császár tetszését.⁴⁹ Hogyan tudjuk ezt a két szempontot összehangolni? Magyarázatul szolgálhat, hogy a szerződéses klauzula a szokásoshoz képest két szempontból is előnytelenebb volt a vevő szempontjából. Egyrészt, ugyan mezőgazdasági ingatlanról volt szó, amely azonban, mint láttuk, feltehetően nem került a vevő birtokába szerződéskötéskor. Így az a kikötés, amelynek értelmében a már befizetett vételár részlet elveszik, különösen méltánytalan volt, hiszen a vevő, nem lévén birtokban, az esetleges gyümölcsöket sem tarthatta meg.⁵⁰

Másrészt a konkrét szerződéses klauzula nagyon hasonló helyzetet teremtett a zálogjog körében felmerülő, dologi jogi és a későbbiekben tilalmazott *lex commissoria*hoz. Miért volt tiltott a hitelezőnek a dolog tulajdonjogának megszerzése, ha az eladó a dolgot is, és a már befizetett vételár részleteket is megtarthatta? A jogosultak mindkét esetben sokat nyertek az üzleten. A záloghitelező az adósságnál nyilván jóval értékesebb zálogtárgyat szerzte meg, az eladó pedig a részleteket. Az első lehetőséget nem lehetett másképp moderálni, csak úgy, hogy a záloghitelező csupán eladási jogot szerez, amiből a követelését kiegészítheti, a fennmaradó összeget azonban vissza kell adnia. Így a szerződéses szolgáltatások viszonylagos egyensúlyban maradnak. A kötelmi jogi *lex commissoria* esetében viszont az érintett ügyletek tárgya többnyire mezőgazdasági ingatlan vagy egyéb „gyümölcsötzethető” dolog (pl. rabszolga) volt. Így az elveszített vételár részletek funkcionálisan bérleti díj szerepét tölthették be, és a vevő, noha a dolgot magát elveszítette, annak gyümölcsseit mégis megtarthatta. Nem érvényesül ez az egyensúly azonban akkor, ha, ahogy azt a jelen esetben feltételeztük, a vevő nem lépett birtokba. Így a birtokbaadással nem járó szerződéses *lex commissoria* közelít a zálogjogi *lex commissoria*hoz, mert egyoldalú haszonszerzést tesz lehetővé a jogosult számára. Talán éppen emiatt állított fel Paulus zálogjogi analógiát a szövegben.

És csak még egy apróság, az érdekesség kedvéért. A modern szabály szerint, ha a fél az eredeti állapot helyreállítása jogcímén kötelmi igényt érvényesít (például a vételárat követeli vissza), ezt az elévülési, ha pedig tulajdoni igényt, akkor az elbirtoklási időn belül teheti meg.⁵¹ Vizsgált római jogi forrásunkban is eltelt már az az egy év, amelyen belül az eredeti állapot helyreállítása főszabály szerint kérelmezhető volt. A császári döntés mégis megadta ezt a jogsegélyt. Vajon miért?

⁴⁸ Ugyan a szöveg utóélete során, a 13. században Odofredusnak és Vivianusnak köszönhetően felmerül még egy harmadik szempont is, Rutiliana szépsége, ezt a nézetet azonban nem osztom.

⁴⁹ Részletesebben lásd LIEBS: Vor den Richtern Roms..., 373. o.

⁵⁰ Más forrásszövegek ilyen esetben kifejezetten megengedik a gyümölcsök megtartását, lásd például Nerat. D.18.3.5.

⁵¹ KEMENES: i. m. 6. o.

A császár érvének központi eleme a kikötésben foglalt határnap. A szöveg ezen fordulatát az új német fordítás akképp értelmezi, hogy a gyámolt közreműködése akadályozta meg a vételi kikötés érvényesülését, azaz az „*ea*” vonatkozó névmást a pupillára vonatkoztatja. Ezen értelmezés nehezen egyeztethető össze azzal, hogy a megakadályozás tényére mint múltbeli dologra utal a császári indokolás. Ezért helyesebbnek tartom, ha az *ea* névmást az időpontra (*dies committendi*) vonatkoztatjuk.

A *dies*-t a római jogi források használják nőneműként is,⁵² különösen akkor, ha egy meghatározott, kitűzött napról van szó.⁵³ Pont úgy, ahogy a jelen esetben. Ráadásul a római szemléletmódtól nem idegen a napok megszemélyesítése sem,⁵⁴ és ilyenkor is inkább a nőnemű formával találkozunk. A perszonifikáció kapcsán elég, ha arra a tételre gondolunk, hogy a pontosan meghatározott határidő lejártakor a jogosultnak nem szükséges külön felhívást eszközölnie:⁵⁵ *dies interpellat pro homine*.⁵⁶

Köztudomású,⁵⁷ hogy a *dies nefasti* alkalmával nem lehetett jogi cselekményeket végezni. A korai római felfogásban a nap milyensége befolyásolhatta az akkor végzett cselekmények (szakrális) jogi érvényességét. Elképzelhető, hogy ez a hagyomány befolyásolta a határidő, a *dies* megközelítését a klasszikus korban is.

Azaz lényegében a határnap milyensége, nevezetesen az, hogy Rutiliana serdületlensége idejére esett, okozta a szerződési klauzulának megfelelő teljesítés elmaradását. A szövegből egyértelműen kiderül, hogy a jogi eljárásokat Rutiliana még serdületlen korában indította, hiszen a szöveg ekkor még pupillaként hivatkozik rá.⁵⁸ Sőt az is valószínűsíthető, hogy még a császári döntés időpontjában is serdületlen volt. Ezt onnan gyaníthatjuk, hogy mivel saját gyámjaival is érdekellentétben állt, új gyámot vagy gyámokat kapott. Legalábbis erre enged következtetni az a kitétel, amely gyámjait korábbi gyámoknak nevezi.

Hogy a határidőre vonatkozó felfogásunk helyes, az is mutatja, hogy Paulus ellenérve⁵⁹ is erre, és nem a pupillára vonatkozik. A *lex commissoria* ezen megközelítésben tehát azért nem tetszett a császárnak, mert egy olyan határidőt tartalmazott, amelyen a szerződészerű teljesítés nem volt lehetséges.

Ebből a csodálatosan sokrétű jogesetből most számunkra az az aspektus érdemel figyelmet, hogy a Rutiliana által igényelt *in integrum restitutio* nem a jogviszony megszűnését, hanem éppen ellenkezőleg, annak megmentését célozta!

⁵² HEUMANN, Hermann Gottlieb – SECKEL, Emil: *Handlexikon zu den Quellen des Römischen Rechts*, Jena, Gustav Fischer Verlag, 1926, s.v. *dies*.

⁵³ Konkrét szöveghelyek, ahol a *dies* nőnemű: Pomp. D.12.6.16.1; Paul. D.36.2.21pr; Pomp. D.38.4.13.3; Cels. D.46.3.70.

⁵⁴ Jól szemlélteti ezt a Pygmalion-epizód, ahol az ünnepek napjai mind nőneműek. Lásd Ov. *Met*, 10, 270.

⁵⁵ C.8.37.12.

⁵⁶ Ez az elv a Marc. D.22.1.32pr-n alapszik, a továbbélés során alakult ki. Erről részletesebben lásd MAYER, Markus Antonius: *Der Kauf nach dem Augsburger Stadtrecht von 1276 im Vergleich zum gemeinen römischen Recht*. Berlin, LIT Verlag Münster, 2009, 97. o., lj. 362.

⁵⁷ A szakirodalom óvatosabb e tekintetben, lásd RÜPKE, Jörg: *Kalender und Öffentlichkeit: die Geschichte der Repräsentation und religiösen Qualifikation von Zeit in Rom*. Berlin, Walter de Gruyter, 1995, 270. o.

⁵⁸ KUPISCH, Berthold: Rutiliana pupilla', schön oder energisch? *ZSS*, XCIV, 1977, 247. o.

⁵⁹ BRUTTI: Il dialogo tra giuristi..., 183. o.

Rutilia ugyanis az első kéthónapos határidő előtti helyzetbe kívánt kerülni. Nem egyszerűen a már kifizetett összeg visszakapása érdekelte, hanem abba a helyzetbe akarta magát tudni, hogy a szerződés teljesülését befolyásolhassa. Az eredeti állapot helyreállítása révén azt kívánta elérni, hogy szerződésszerűen teljesíthesse a vételárrészeket, és így megvásárolhassa a földet.

Azaz, a Ptk.-ba foglalt dichotómiával szemben előfordulhatnak olyan élethelyzetek, amikor túl szűk lehet az a kondíció, hogy az eredeti állapot helyreállítására csak akkor kerülhet sor, ha a nyújtott szolgáltatás természetben visszaadható.⁶⁰

Azaz lényegében a rómaiak a határidő perszonifikációja révén voltak képesek méltányosan kezelni olyan helyzeteket, amelyeket a modern tan egyéb dogmatikai megoldásokkal, konkrétan a határidő nyugvásával közelítene meg. Más kérdés, hogy a jelen esetben ez sem segítene, mert ha Rutiliana a pernyertessége idején még tényleg gyámolt volt, a határidőnek még akkor is nyugodnia kellett volna.

4. Az érvénytelenség mint szankció

Harmadrészt azt állítottuk, hogy az a megközelítés, miszerint az érvénytelenség nem szankció, és nem a feleket bünteti, átgondolásra szorulhat.⁶¹ Ez, a gazdasági szemellenző mögül megalkotott tézis álláspontom szerint elrekesztheti a személyt mint etikus tényezőt a saját maga létrehozta jogviszonytól mint társadalmi realitástól. Az érvénytelenségi jogkövetkezmények egyik fontos funkciója lenne, hogy irányt szabjon a társadalmilag helyeselt magatartásoknak. Lássuk, mire is gondolok pontosan!

Ulpianus egy fragmentuma értelmében, ha egy válófélben lévő nő és férfi megegyeznek abban, hogy a férfinak a hozományt teljes egészében vissza kell adnia, hiába nincs rá elég pénze, akkor ez a megállapodás érvénytelennek tekintendő. Az indokolás szerint az ilyen megállapodáshoz azért nem fűződik az állami úton való kikényszeríthetőség, mert a jó erkölcsökbe ütközik, mivel sérti azt az áthagyományozódott tiszteletet, amelyet a férfiak felé tanúsítani kell.

*Eleganter quaerit Pomponius libro quinto decimo ex Sabino, si paciscatur maritus, ne in id quod facere possit condemnetur, sed in solidum, an hoc pactum servandum sit? Et negat servari oportere, quod quidem et mihi videtur verum: namque contra bonos mores id pactum esse melius est dicere, quippe cum contra receptam reverentiam, quae maritis exhibenda est, id esse apparet.*⁶²

Ez a fragmentum összetett érvelési láncot tartalmaz, melyet három különböző összetevőre bonthatunk. Először is, a megállapodás jogilag kikényszeríthetetlen

⁶⁰ KEMENES: i. m. 5. o.

⁶¹ KEMENES István: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban, *Polgári Jogi Kodifikáció 2002/2.*, 7. o. ; KÁLMÁN Annamária: *Gondolatok a szerződés érvénytelenségének jogkövetkezményeiről*, Acta Universitatis Szegediensis. Forum: Publicationse Doctorandorum Judiciorum (főszerk.: Homoki-Nagy Mária), Szeged, 2015, 85-102. o., 86. o.

⁶² Ulp. 36 ad sab. D. 24, 3, 14, 1.

mivolta⁶³ annak erkölcstelen természetéből ered. Másodjára, az erkölcstelensége abból következik, hogy ellentmond a tisztelet (*reverentia*)⁶⁴ követelményének. És végül, a tisztelet sérelmét az okozza, hogy összeegyeztethetetlen a férjnek tanúsítandó magatartással.

A remekjogász érvelése három, egymásra épülő arisztotelészi szillogizmust tartalmaz.⁶⁵ Ezek úgy kapcsolódnak össze, hogy az előző következtetés ún. alárendelt feltételként (premissza minorként) jelenik meg az utána lévő, magasabb szintű konklúzióban. A három szillogizmus így alkot meggyőző érvelés láncolatot.

Meg kell említenünk azonban egy problémát is az indokolás kapcsán. A leggyengébb láncszeme maga a kiindulópontja. A házastársak között ugyanis sosem volt bevett szokás, hogy a feleség a hozományából egy adott összeget meghagy az elvált férjének, ha annak szüksége van rá. Ezt a megoldást a joggyakorlat vezette be. A csódbbe ment férjek minimális életszínvonalát tehát nem korábbi feleségeik, hanem a bírák biztosították.

Ulpianus több más, mai szemmel meggyőzőbb érvet tudott volna felhozni a tiszteletre vonatkozó érv helyett. Érvelhetett például volna azzal, hogy a megegyezés egyenlőtlen, a férjet igen hátrányosan érinti, ebből eredően pedig érvénytelen. Álláspontját indokolhatta továbbá azzal is, hogy a kérdéses *pactum* az igazságszolgáltatás tekintélyét rombolja, hiszen egy lerögzült bíró gyakorlatot kíván megkerülni. Hangoztathatta volna továbbá azt is, hogy egy ilyen szerződés társadalmilag sem kívánatos, mert a férjet mindenféle anyagi lehetőség nélkül hagyja, amely szociális feszültséget gerjeszthet.

Hogy Ulpianus mégis a jó erkölcsökre hivatkozott,⁶⁶ az indokolhatja, hogy a rómaiak számára az érvénytelenség nem egyszerűen gazdasági szankció, hanem attól sokkal több. Az érvénytelenség egyrészt bünteti a társadalmilag nemkívánatos magatartást, másrészt példát ad arra, hogy miképp kell helyesen viselkedni.⁶⁷

Egyébként a jó erkölcsökre vonatkozó megoldásokban is észlelhetjük az érvénytelenség tanára vonatkozó általános érvényű szemléletváltást. A modern kódex szerint semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan⁶⁸ a jóerkölcsbe ütközik.⁶⁹ A római felfogás értelmében, mivel a szerződés a jó erkölcsbe ütközik, semmis. Látszólag nincs nagy különbség az oksági viszonyban, de a perspektíva egymással

⁶³ A tagadások a sztoikus logikában nagy figyelmet kaptak. L. POHLENZ, Max: *Die Stoa. Geschichte einer geistigen Bewegung*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1949, 48. o.

⁶⁴ POHLENZ: i. m. 50. o.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ A jogi érvelésben megfogalmazott vélekedések nyelvi kifejeződéséhez lásd: POZSONYI Norbert: A lakás bérbeadójának zálogjoga a bérlő vagyontárgyain. in: *Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára* (szerk.: Jakab Éva – Pozsonyi Norbert), Szeged, 2014, 381-382. o.

⁶⁷ A jóság mint minőség jogi relevanciával bír számos egyéb esetben is. A *iusiurandum bonae copiae* esküről lásd például: PÓKECZ KOVÁCS Attila: A gazdasági- és hitelválság megoldásának jogi eszközei és közjogi következményei a római köztársaság végén (Kr. e. 49-47). in: *Universitas „unius rei”*. *Tanulmányok a római jog és továbbélése köréből* (szerk.: P. Szabó Béla – Újvári Emese), Debrecen, 2014, 203-204. o.

⁶⁸ A nyilvánvaló kitételről lásd: MENYHÁRD Attila: *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*. Gondolat, Budapest, 2004, 254-255. o.; FÓNAGY Sándor: Jóerkölcsbe ütköző szerződés vs. csalárd ügylet, *Gazdaság és Jog* 2011/6., 9-13. o.

⁶⁹ Ptk. 6:96. §

tökéletesen ellentétes. A modern megközelítés szerint van a szerződés, ami a jó erkölcsökbe ütközik,⁷⁰ a római szerint vannak a jó erkölcsök és ebbe ütközik a szerződés.

A fragmentum még egy fontos szempontból tér el a modern elképzelésektől. Manapság a jó erkölcsök jogi intézményére úgy tekintünk, mint amely megakadályozza azt, hogy a jog segítségével nyilvánvalóan⁷¹ erkölcstelen célokat lehessen megvalósítani.⁷² Azaz lényegében a jogot, a jog tekintélyét⁷³ védjük az erkölcstelen tartalmú és célú megállapodásoktól. A klasszikus kori római jogtudósok azonban ennek épp az ellenkezőjét vallották. A jó erkölcsökre való hivatkozás funkciója náluk az volt, hogy a társadalom erkölcsi viszonyait⁷⁴ védjék a jog indokolatlan intrúziója ellen.

A fenti esetben a férj és a feleség közt létrejött megállapodás mint magántörvény (*lex privata*) sem ronthatta le a viszonyukra vonatkozó erkölcsi normákat. Ha a modern alapjogi védelem gondolatának előzményeit keressük a római jogban, véleményem szerint itt érdemes elidőznünk. A római „alapjogi védelem” nem egyszerűen az állammal szembeni védelem volt, hanem egyben magával a joggal szembeni védelem is. Ez nem bizonyos jogosultságok magánszemélyek közti érvényesülését (*unmittelbare Drittwirkung*)⁷⁵ jelentette. Célja inkább az volt, hogy a magánszemélyek egyező akarattal se tudják a jog normatív erejét az erkölcsi viszonyok lerontására felhasználni.

5. Összefoglaló

Összefoglalva az eddig elhangzottakat, láttuk, hogy a modern érvénytelenség doktrína alaptételeinek⁷⁶ egyike sem abszolút érvényű. Egyrészt érvénytelenségről nem csupán a szerződés létrejöttének fázisában érdemes beszélnünk. Másrészt az érvénytelenség jogkövetkezményei, a szerződés fenntartása és az eredeti állapot helyreállítása nem feltétlenül zárják ki egymást. Harmadrészt nem feltétlenül

⁷⁰ SZALMA József: A jószokások (jóerkölcs) és a közrend megsértésének jogi következményei a magyar polgári jogban, *Magyar Jog*, 2011/7., 399. o.

⁷¹ Értelmezhetetlennek tartja a nyilvánvaló jelzőt Vajna. L. VAJNA Zita Barbara: Jóerkölcsbe ütköző szerződések. *Iustum Aequum Salutare*, 2013/3., 215-229, 216. o.

⁷² SOPOVNE BACHMANN Katalin – BOLERÁČKY Margit: Semmis az a szerződés, amely jóerkölcsbe ütközik, *Magyar Jog*, 1996/6., 350. o.

⁷³ Így VAJNA: i. m. 222. o.

⁷⁴ Az erkölcsi- és az államrend összefüggéseire nézve ld.: HAMZA Gábor: A cicerói állambölcselet és a modern politikai tanok, *Revista Crítica de Historia de Relaciones Laborales y de la Política Social* 2013/7. <http://www.eumed.net/rev/historia/07/marco-tulio-ciceron.html> (2021. január 17.); továbbá KELEMEN Miklós: *Premodern állam: Polisz és birodalom. A római közjog és politikafilozófia államfelfogása: Cicero. A görög és római politikai gondolkodás jellemzői.* http://archiv.akk.uni-nke.hu/uploads/media_items/praemodern-allam-tanulmany-0515-1-cicero.original.pdf (2021. január 17.)

⁷⁵ Erről a magyar irodalomban lásd: GÁRDOS OROSZ Fruzsina: *Alkotmányos polgári jog?: Az alapvető jogok alkalmazása a magánjogi jogvitákban*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2011

⁷⁶ Ezekről jó összefoglalást nyújt SIKLÓSI Iván: Some thoughts on the inexistence, invalidity and ineffectiveness of juridical acts in Roman law and in its subsequent fate, *Journal on European History of Lawm*, 2017/1., 90-97. o.

haszontalan, ha az érvénytelenségnek bizonyos esetekben szankciós jelleget tulajdonítunk.

Érdeemes a római forrásokat minduntalan újraolvasni, mert nagy segítséget nyújthatnak nekünk abban, hogy kilássunk szűkre szabott dogmatizmusunk⁷⁷ szorító spanyolcsizmájából, és megőrizzük a magánjog hagyományos primátusát a jogrendben, amely abból fakadt, hogy a társadalmi viszonyokat legrugalmasabban és legéletszerűbben alakítani képes jogág. Különösen fontos ez az intés manapság, amikor a technikai fejlődés és elidegenedés következtében egyre fontosabbá válik az a tudás, amely a jogi megoldásokat a humánus életviszonyok felől képes magyarázni.

Irodalomjegyzék

- ARCHI, Gian Gualberto: *Il trasferimento della proprietà nella compravendita romana*. Padova, Cedam, 1934
- BALOGH Áron Péter: A kollektív szerződések nem létezése és érvénytelensége a Kúria döntéseinek fényében, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2., 150-163. o.
- BASSANELLI SOMMARIVA, Gisella: *Lezioni di diritto privato romano, III. Istituzioni*. Rimini, Università, 2012
- BENEDEK Ferenc – PÓKECZ KOVÁCS Attila: *Római magánjog*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2020
- BIANCHINI, Mariagrazia – CRIFÒ, Giuliano –. D'IPPOLITO, Federico M: *Materiali per un 'Corpus iudiciorum'*. Torino, G. Giappichelli, 2002
- BIONDI, Biondo: *Contratto e stipulatio: corso di lezioni*. Milan, Giuffrè, 1953
- BOÓC Ádám: Feltűnő értékaránytalanság az új Polgári Törvénykönyvben – objektív vagy szubjektív mérce? in: *Studia in Honorem Péter Miskolczi-Bodnár* (szerk.: Homicskó Árpád Olivér – Szuchy Róbert), Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2017, 69-82. o.
- BRUTTI, Massimo: Il dialogo tra giuristi e imperatori. in: *'Ius controversum' e processo fra tarda Repubblica ed età dei Severi* (Atti del Convegno, Firenze, 21–23 ottobre 2010) (szerk.: Valerio Marotta – Emanuele Stolfi), Roma, L'Erma di Bretschneider, 2012, 97-204. o.
- BRUTTI, Massimo: *Il diritto privato nell'antica Roma*. Torino, G. Giappichelli Editore, 2011
- BURDESE, Alberto: Di un particolare caso di applicazione della 'restitutio in integrum'. in: *Festschrift für F. Schulz* (szerk.: Vincenzo Arangio Ruiz – Hans Niedermeyer), Weimar, Hermann Böhlhaus Nachfolger, 1951
- CERTICKY Mária: A szerződéskötésre irányuló nyilatkozatok elméleti kérdései a természetjogi és a pandektista felfogás tükrében, *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/2., 43-57. o.
- CERVENCA, Giuliano: *Studi vari sulla 'restitutio in integrum'*. Milano, Giuffrè, 1964

⁷⁷ Hasonlóan óvatos SIKLÓSI Iván: A sematizmus és dogmatizmus veszélyeiről a romanisztikai és a civilisztikai kutatások során. in: *Studia in honorem Gábor Hamza. Ünnepi tanulmányok Hamza Gábor 70. születésnapja tiszteletére* (szerk.: Boóc Ádám – Sándor István), Budapest, 2019, 247-256. o.

- CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János – PÓKECZ KOVÁCS Attila: *A római jog alapfogalmai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2018
- ERDŐS Gergely: A végrendelet visszavonásának dogmatikai kérdései, *Ars Boni jogi folyóirat*, 2014. július 7. <http://arsboni.hu/a-vegrendelet-visszavonasanak-dogmatikai-kerdesei.html> (2021. január 16.)
- ERDŐDY János: Recenzió „Siklósi Iván: A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban” című művéről. *Iustum Aequum Salutare* 2016/2., 357–366. o.
- FÓNAGY Sándor: Jóerkölcsbe ütköző szerződés vs. csalárd ügylet, *Gazdaság és Jog* 2011/6., 9-13. o.
- FÖLDI András: Az új Polgári Törvénykönyv és a római jogi tradíció. in: *Ad geographiam historico-iuridicam ope iuris Romani colendam. Studia in honorem Gábor Hamza* (szerk.: Földi András – Sándor István – Siklósi Iván), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 175-188. o.
- FÖLDI András: “False Friends” and Some Other Phenomena Reflecting the Historical Determination of the Terminology of Hungarian Private Law, *International Journal for the Semiotics of Law – Revue internationale de Sémiotique juridique*, 2020/33., 729-747. o. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11196-020-09727-4> (2021. január 12.)
- FÖLDI András: Néhány észrevétel az uzsora kérdéséhez összehasonlító jogtörténeti perspektívában. in: *Tanulmányok az uzsoráról* (szerk.: FILÓ Mihály), Budapest, 2016, 17-30. o.
- FRANSEN, Gérald: Le dol dans la conclusion des actes juridiques selon le droit canonique du Moyen Age. *Universitas Catholica Lovaniensis*, 1945, T. XI, fasc. 4, 61-96. o.
- GANDOLFI, Giuseppe: *Studi sull’interpretazione degli atti negoziali in diritto romano*. Milano, Giuffrè, 1966, 159-160. o.
- GÁRDOS OROSZ Fruzsina: *Alkotmányos polgári jog?: Az alapvető jogok alkalmazása a magánjogi jogvitákban*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2011
- GASS István: Alapvetések és alapkérdések a szerződés fogalmának témaköréből. in: *Studia in honorem Gábor Hamza. Ünnepi tanulmányok Hamza Gábor 70. születésnapja tiszteletére* (szerk.: Boóc Ádám – Sándor István), Közjegyzői Akadémia Kiadó, Budapest, 2019, 117-132. o.
- GORDLEY, James: Good faith in contract law in the medieval ius commune. in: *Good Faith in European Contract Law* (szerk.: Reinhard Zimmermann – Simon Whittaker), Cambridge University Press, 2000
- GORDLEY, James: Ius Quaerens Intellectum, The Method of the Medieval Civilians. in: *The Creation of the Ius Commune* (szerk.: John W. Cairns – Paul J. du Plessis), Edinburgh University Press, 2010
- GREBIENIOW, Aleksander M: Die laesio enormis und der dolus re ipsa heute: die Verschuldensfrage. in: *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 85 (2017), 192-229. o.
- GUARINO, Antonio: *Diritto privato romano*. Jovene, Napoli, 2001

- HAMZA Gábor: A cicerói állambölcselet és a modern politikai tanok, *Revista Crítica de Historia de las Relaciones Laborales y de la Política Social* 2013/7. <http://www.eumed.net/rev/historia/07/marco-tulio-ciceron.html> (2021. január 17.)
- HAMZA Gábor: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002
- HEUMANN, Hermann Gottlieb – SECKEL, Emil: *Handlexikon zu den Quellen des Römischen Rechts*, Jena, Gustav Fischer Verlag, 1926
- HONORÉ, Tony: *Emperors and Lawyers.* Oxford, Oxford University Press, 1994
- JUSZTINGER János: Észrevételek a feléntúli sérelem római jogi forrásaihoz. in: *PhD Tanulmányok 9.* (szerk.: Ádám Antal), Pécs, 2010, 358-365. o.
- KÁLMÁN Annamária: *Gondolatok a szerződés érvénytelenségének jogkövetkezményeiről*, Acta Universitatis Szegediensis. Forum: Publicationse Doctorandorum Judiciorum (főszerk.: Homoki-Nagy Mária), Szeged, 2015, 85-102. o.
- KELEMEN Miklós: A római jog mélységei és magasságai. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 2014/51., 235-244. o.
- KELEMEN Miklós: *Premodern állam: Polisz és birodalom. A római közjog és politikafilozófia államfelfogása: Cicero. A görög és római politikai gondolkodás jellemzői.* http://archiv.akk.uni-nke.hu/uploads/media_items/preamodern-állam-tanulmány-0515-1-cicero.original.pdf (2021. január 17.)
- KEMENES István: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2002/2., 7-27. o.
- KEMENES István: Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben I. rész, *Gazdaság és Jog*, 2016/1., 3-8. o.
- KISS Gábor – SÁNDOR István: *A szerződések érvénytelensége.* HVG-ORAC, Budapest, 2014
- KOSCHEMBAHR-LYSKOWSKI, Ignacy: *Theorie der Exceptionen nach klassischem römischem Recht.* Berlin, J. Guttentag, 1893
- KUPISCH, Berthold: 'Rutiliana pupilla', schön oder energisch?, *Zeitschrift für Rechtsgeschichte*, ZRG RA 94 (1977), 247–266. o.
- LESZKOVEN László: A tulajdonjog-fenntartás egyes kérdései, in: *Az uniós csatlakozás hatása a letelepedés és a szolgáltatás szabad áramlása körében. POT konferenciakötet* (szerk. Miskolczi Bodnár Péter), Novotni Alapítvány, Miskolc, 2005, 81-91. o.
- LEUNISSEN, Paul M. M.: *Konsuln und Konsulare in der Zeit von Commodus bis Severus Alexander (180-235 n. Chr).* Prosopographische Untersuchungen zur senatorischen Elite im römischen Kaiserreich. Amsterdam, Gieben, 1989
- LIEBS, Detlef: Der Sieg der schönen Rutiliana, 'Lex commissoria displicebat'. in: *Festschrift für M. Kaser zum 70. Geburtstag*, München, 1976
- LIEBS, Detlef: *Hofjuristen der römischen Kaiser bis Justinian.* Bayerische Akademie der Wissenschaften, München, 2010

- LIEBS, Detlef: *Vor den Richtern Roms. Berühmte Prozesse der Antike*. München, C.H. Beck, 2007
- LONGO, Giannetto: *Diritto romano, Diritto delle obbligazioni. Vol. II: Parte speciale*. Roma, Soc. Ed. del "Foro italiano", 1954
- LOUET, Georges – BRODEAU, Julien: *Recueil de plusieurs notables arrests donnez en la Cour de Parlement de Paris, II*. Paris, La veuve de Damien Foucault, 1678
- LOVATO, Andrea: Giulio Paolo e il 'decretum principis'. in: *Studi in onore di R. Martini, II*. Milano, Giuffrè Editore, 2009
- MAYER, Markus Antonius: *Der Kauf nach dem Augsburger Stadtrecht von 1276 im Vergleich zum gemeinen römischen Recht*. Berlin, LIT Verlag Münster, 2009
- MENYHÁRD Attila: *A jóerkölsbe ütköző szerződések*. Gondolat, Budapest, 2004
- MENYHÁRD Attila: A jó erkölcsbe ütköző szerződések érvénytelenségének jogkövetkezményei, *Magyar Jog*, 1999/4., 223-228. o.
- MENYHÁRD Attila: *A szerződés akarathibák miatti érvénytelensége*, Budapest, 2000
- MOLNÁR Hella: Az érvénytelenség jogkövetkezményei. in: *A polgári jogi tudományos diákkör évkönyve 2003-2004 és 2004-2005-ös tanév* (szerk.: Bajorfi Ákos – Bodzási Balázs – Molnár Márta), Polgári Jogi Tudományos Diákkör Egyesülete, Budapest, 2007, 293-316. o.
- MUSUMECCI, Francesco: *Ancora sulla 'in integrum restitutio' di Rutiliana, in 'Cunabula Iuris'*. *Studi storico giuridici per G. Broggin*. Milano, Giuffrè, 2002
- NEMES Szilvia: Adok-kapok, avagy egy sajátos adásvétel Petronius Satyriconjában, *Antik Tanulmányok*, 2015/2., 195-211. o.
- NICOSIA, Elenore: *'Sub condicione resolvitur'. Le clause di risoluzione della 'emptio venditio'*. Parte prima. Catania, Liberia Editrice Torre, 2009
- PETERS, Frank: *Die Rücktrittsvorbehalte des römischen Kaufrecht*. Köln-Wien, Böhlau, 1973
- POHLENZ, Max: *Die Stoa. Geschichte einer geistigen Bewegung*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1949
- PÓKECZ KOVÁCS Attila: A feléntúli sérelem dogmatikai konstrukciója a római jogban és a modern polgári törvénykönyvekben, *Jura*, 2014/2., 116-126. o.
- PÓKECZ KOVÁCS Attila: A gazdasági- és hitelválság megoldásának jogi eszközei és közjogi következményei a római köztársaság végén (Kr. e. 49-47). in: *Universitas „unius rei”*. *Tanulmányok a római jog és továbbélése köréből* (szerk.: P. Szabó Béla – Újvári Emese), Debrecen, 2014, 197-216. o.
- PÓKECZ KOVÁCS Attila: Laesio enormis and its survival in modern civil codes. in: *Kúpna zmluva – história a súčasnosť* II. (szerk.: Erik Štenpien), Košice, 2014, 219-244. o.
- POZSONYI Norbert: A lakás bérbeadójának zálogjoga a bérlő vagyontárgyain. in: *Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára* (szerk.: Jakab Éva – Pozsonyi Norbert), Szeged, 2014, 381-382. o.
- PUSZTAHELYI Réka: A szerződés egyoldalú megszüntetéséhez való jog visszaélésszerű gyakorlása. in: *Ünnepi tanulmányok Bíró György professzor 60. születésnapjára* (szerk. Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László –

- Pusztahelyi Réka), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2015, 435-449. o.
- RIGÓ Balázs: E pluribus unum? Recenzió Földi András (szerk.): Összehasonlító jogtörténet című tankönyvéről, *Jogelméleti Szemle*, 2013/4., 220-225. o.
 - RÜPKE, Jörg: *Kalender und Öffentlichkeit: die Geschichte der Repräsentation und religiösen Qualifikation von Zeit in Rom*. Berlin, Walter de Gruyter, 1995
 - SÁNDOR István: Recenzió Frivaldszky János: Tanulmányok a jog erkölcsi alapjairól szóló kötetéről. *Jogelméleti Szemle*, 2015/3., 149-156. o.
 - SANFILIPPO, Cesare: *Pauli Decretorum libri tres*. Milano, Giuffrè, 1938
 - SIKLÓSI Iván: A felén túli sérelem jogi konstrukciója a római jogban és annak továbbélése során. in: *Tanulmányok az uzsoráról* (szerk.: FILÓ Mihály), Budapest, 2016, 31-45. o.
 - SCHELTEMA, Arjan Hinrik: *De goederenrechtelijke werking van de ontbindende voorwaarde*. Den Haag, Universiteit Leiden, 2003
 - SIKLÓSI Iván: A jogügyletek érvénytelenségével összefüggő terminológiai kérdések a római jogban, *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 2006/43., 203-222. o.
 - SIKLÓSI Iván: A jogügyleti érvénytelenség fogalom- és dogmatörténetéből. in: *Összehasonlító jogtörténet* (szerk.: FÖLDI András), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 479–505. o.
 - SIKLÓSI Iván: A jogügyleti érvénytelenség néhány kérdése a római jogban, különös tekintettel a civiljogi és a praetori jogi érvénytelenség distinkciójára, valamint a „megtámadhatóság” problémájára, *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 2010/47., 79–117. o.
 - SIKLÓSI Iván: *A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban*. (ELTE Jogi Kari Tudomány 23.), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014
 - SIKLÓSI Iván: A nemlétező szerződés jogdogmatikai kategóriája és esetkörei a római jogban, *Jogelméleti Szemle* 2005/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/siklosi24.html> (2021. január 12.)
 - SIKLÓSI Iván: A sematizmus és dogmatizmus veszélyeiről a romanisztikai és a civilisztikai kutatások során. in: *Studia in honorem Gábor Hamza. Ünnepi tanulmányok Hamza Gábor 70. születésnapja tiszteletére* (szerk.: Boóc Ádám – Sándor István), Budapest, 2019, 247-256. o.
 - SIKLÓSI Iván: A végrendelet visszavonásának dogmatikai megítélése, különös tekintettel az utólagos érvénytelenség elméleti problematikájára, *Jogtörténeti tanulmányok* 2008/9., Pécs, 353-376. o.
 - SIKLÓSI Iván: Az eredeti állapot helyreállítása mint érvénytelenségi jogkövetkezmény problémaköréhez a római jogban és a magyar polgári jogban, *Jog – Állam – Politika*, 2012/2., 75-90. o.
 - SIKLÓSI Iván: Az érvénytelenségi ok kiküszöbölésének néhány kérdése a római jogban és annak továbbélése során, *Acta Facultatis Politico-iuridicae*

- Universitatis Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 2005/42., 65-100. o.
- SIKLÓSI Iván: Der Widerruf des Testaments aus der Sicht der Rechtsdogmatik und die Probleme der nachträglichen Ungültigkeit der Rechtsgeschäfte, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae, Sectio Iuridica*, 2007/48., 341-368. o.
 - SIKLÓSI Iván: Some thoughts on the inexistence, invalidity and ineffectiveness of juridical acts in Roman law and in its subsequent fate, *Journal on European History of Law*, 2017/1., 90-97. o.
 - SOPOVNE BACHMANN Katalin – BOLERÁ CZKY Margit: Semmis az a szerződés, amely jóerkölcsbe ütközik, *Magyar Jog*, 1996/6., 347-351. o.
 - SZALMA József: A jószokások (jóerkölcs) és a közrend megsértésének jogi következményei a magyar polgári jogban, *Magyar Jog*, 2011/7., 397-411. o.
 - VAJNA Zita Barbara: Jóerkölcsbe ütköző szerződések. *Iustum Aequum Salutare*, 2013/3., 215-229. o.
 - VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016
 - WANKERL, Veronika: 'Appello ad principem'. *Urteilsstil und Urteiltstechnik in kaiserlichen Berufungsentscheidungen (Augustus bis Caracalla)*. München, C. H. Beck, 2009
 - WIEACKER, Franz: 'Lex commissoria'. *Erfüllungszwang und Widerruf im römischen Kaufrecht*. Springer-Verlag Berlin, Heidelberg, 1932
-
-

A végakarát tisztességtelen befolyásolása mint érvénytelenségi ok a magyar bírói gyakorlatban*

Pusztahelyi Réka**

Egy közelmúltban publikált kúriai döntés a végrendelet érvénytelenségének dogmatikai szempontból egy rendkívül érdekes, míg az ítélkezési gyakorlat számára komoly bizonyítási kihívást jelentő tényállására hívja fel a figyelmet, az örökhatyói akarat tisztességtelen befolyásolására. Jelen tanulmányban kitűzött célunk a vonatkozó bírói gyakorlaton keresztül feltárni a tisztességtelen befolyásolás tényálláselemeit, egyes kiemelt határozatok ismertetésével rávilágítani ezen érvénytelenségi ok körüli bizonytalanságokra, miközben figyelemmel vagyunk más jogintézményekkel (így például a jó erkölcsbe ütközés, vagy a végrendelet tételénél való közreműködés) való kapcsolatára is.

Kulcsszavak: tisztességtelen befolyásolás, végrendelet érvénytelensége, végrendeletkezési szabadság, jó erkölcsbe ütközés, közreműködés végrendelet tételében

Undue influence upon testamentary disposition as a ground of invalidity in the Hungarian judicial practice

According to one of the judgments recently published by the Curia, the supreme court of Hungary draws attention to a special ground of invalidity of the last will which is interesting in the academic point of view, however, frustrating in the light of the challenging burden of proof which lies with the party contesting the will and in the light of its evidential difficulties the courts should face, as well. This essay is intended to reveal the factual and legal elements of this rule, to point out the uncertainty and opacity surrounding the case law decisions, while its connections with other legal institutions (invalid devise made in favour of participating person, contradiction to good morals etc.) are also put into focus.

Keywords: undue influence, invalid testament, testamentary freedom, contradiction to good morals, participating in writing last will

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1021>

1. Bevezetés

A BH 2020. 270. számon publikált kúriai döntés a végrendelet érvénytelenségének dogmatikai szempontból egy rendkívül érdekes, míg az ítélkezési gyakorlat számára komoly bizonyítási kihívást jelentő tényállására hívja fel a figyelmet, az örökhatyói akarat tisztességtelen befolyásolására.

* A tanulmány „Az érvénytelenség és hatálytalanság vizsgálata az új Ptk. tükrében” elnevezésű, K124797 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K17 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

** Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

A római jogi közös hagyományokon nyugvó intézmény az európai jogi kultúra része, amely a végintézkedések körében a végintézkedési szabadság részelemét jelentő szabad örökhagyói akaratelhatározást biztosító egyik védelmi bástya. A jogalkalmazó számára azonban azt a súlyos paradoxont hordozza, hogy a tisztességtelen befolyás hatására tett végrendelet – illetve ritka esetben öröklési szerződés – sikeres megtámadása megfosztja a végintézkedést annak jogi hatásától, miközben csak vélelmezheti, hogy mi lehetett az örökhagyó valós végakarata, hiszen azt nem tudja kétséget kizáróan kikövetkeztetni sem egy korábbi végrendeletből, illetve a törvényes öröklés rendjéből sem. Ezen túlmenően, a végakarát érvényre jutását e szabály csak közvetetten, a korábbi végrendeletben juttatásban részesített és/vagy a törvényes örökös javára biztosítja.

Az érvénytelenségi ok fogalmi megragadására a bírósági határozatok jellemzően az alábbi általánosan elfogadott jogtudományi meghatározást idézik: tisztességtelen befolyásolásnak minősül az olyan meg nem engedett aktív vagy passzív magatartás (hízelgés, testi vagy szellemi gyengeség kihasználása), mely a társadalom erkölcsi megítélése szerint alkalmas arra, hogy az örökhagyót a tények helyes értékelésén alapuló, valóságos végrendelezési akaratától eltérő végintézkedés tételére készítse.¹ A tisztességtelen befolyásolás ezáltal a végakarát nyilvánítása okának a felderítését teszi lehetővé: az akaratnyilvánításhoz vezető motívumok teljes és korlátlan mérlegelésének lehetőségét nyitja meg.²

A hangsúly tehát egyrészt a *magatartás meg nem engedett voltán*³ van. Nem a pusztá befolyásoláson, hanem annak tisztességtelen jellegén van a figyelem, amelynek megállapítása sokszor csak közvetett bizonyítékokon és a társadalom (feltehető) erkölcsi ítéletén nyugszik. Másrészt az érvénytelenség megállapításához szükséges további feltétel az is, hogy az *örökhagyó eredetileg feltételezhető akaratelhatározását alapjaiban változtassa meg*. Mérlegelni szükséges tehát azt, hogy másnak a rábeszélésére határozta-e el magát a végrendelezésre, illetve azt, hogy annak tartalmát más ráhatása folytán alakította-e ki. Az így kifejezett végakarát tehát valóban nem az örökhagyó saját elképzelése, mert saját elhatározása nem is volt, illetve, ha ki is alakult volna, az a befolyásoló személy akaratával szemben nem juthatott volna érvényre.⁴

Jelen tanulmányban az elmúlt két évtizedben született bírósági határozatok közül kiragadott néhány döntés rövid elemzését kívánjuk elvégezni: milyen feltárandó tényálláselemek mentén és hogyan jutott az ítélkező fórum végül arra a döntésre, hogy a tisztességtelen befolyás megvalósult és hatással volt a végintézkedésre; vagy pedig arra, hogy mégsem. Előre bocsáthatjuk, hogy a vizsgálat alá vont esetek nagy többségében a tisztességtelen befolyásra történő felperesi hivatkozás ellenére a

¹ GELLÉRT György: A végrendelet érvénytelensége és hatálytalansága, in: *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata* (szerk.: Gellért György) II. kötet, KJK-Kerszöv, Budapest, 2004, 2412. o.

² VILÁGHY Miklós: *Öröklési jog*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994, 82. o.

³ „A jog által már nem tolerálható, jogellenesnek minősülő eltolódás”-ként ragadta meg *Leszkoven László*. Vö. LESZKOVEN László: A polgári jog alapelvei. in: *Civilisztika I.* (szerk.: Barzó Tímea – Papp Tekla) Dialóg Campus, Budapest, 2018, 34. o.

⁴ BACSÓ Jenő – PALLÓSI Gizella – SÓTH Lászlóné – SZOLCSÁNSZKY Vilmos: *Az öröklési jog kézikönyve*, KJK, Budapest, 1984, 318. o.

bíróság nem állapította meg a végintézkedés érvénytelenségét, jellemzően annak bizonyítatlan volta miatt.⁵

A tisztességtelen befolyásolás tényállása a jó erkölcsbe ütköző szerződések semmisségét kimondó szabályhoz hasonlóan generálklauzula. *Jogon kívüli magatartásszabályokat és értékrendet von be a magánjogi szabályozás körébe.*⁶ Az egyes tényálláselemek, mint bizonyítandó körülmények, ezáltal az életismeret világánál kapják meg igazi értelmüket.⁷

Széles az a paletta, amelyen a példátlan mértékű befolyásolás és az örökös általi finom ösztökélés, érzelmi zsarolás ugyanúgy helyet kap. A bizonyítékok széleskörű és szabad mérlegelését követően, a bíró a meggyőződése alapján dönt.⁸

2. A tisztességtelen befolyásolás doktrínája a BH 2020. 270. sz. döntés tükrében

A döntés alapjául szolgáló tényállás szerint az örökhagyónál már 2006-ban pszichiátriai problémákat állapítottak meg. Agyi érelmeszesedése miatt sajnos 2009-re állapota olyannyira leromlott, hogy idősek otthonában történő elhelyezése elkerülhetetlenné vált, és cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezése iránt is eljárás indult.

Saját gyermekei nem lévén, elhunyt férje unokaöccse viselte ekkortájt gondját, akit még 2004-ben kelt végrendeletében általános örökösének nevezett meg, hiszen férje halálát követően ő volt az egyetlen támasza. Ő volt, aki intézte ügyeit, és akit ideiglenes gondnokként is kirendeltek.

A luxus körülményeket biztosító szociális intézményben az idős hölgyet tüntető figyelemmel vették körül. Az intézmény lakóinak szervezett programokon kívül az intézmény vezetője, a III. r. alperes, illetve annak élettársa, az intézményvezető helyettes és ott szociális munkásként dolgozó IV. r. alperes többször vacsorázni is elvitték, illetve elkísérték a bankba is. A számlákról felvett összegeket egyébként az intézmény széfjében helyezték el, de pontos nyilvántartást ezekről az összegekről nem vezettek. Még egy bécsi többnapos kirándulást is tervbe vettek. Az örökhagyó korábbi mértéktartó életviteléhez képest egyébként a nyaralások, a kirándulás, a színház- és múzeumlátogatás költségei olyan többletköltségeként jelentkeztek, amelyek meghaladták az ideiglenes gondnok, az I. r. felperes önálló döntési

⁵ Legfelsőbb Bíróság Pfv.21321/2007/6., Legfelsőbb Bíróság Pfv.V.20922/1993., Legfelsőbb Bíróság Pfv.22183/2007/6., Legfelsőbb Bíróság Pfv.21660/2009/4., Kúria Pfv.21143/2018/8., Kúria Pfv.20590/2013/12., Kúria Pfv.22038/2015/4., Kúria Pfv.20149/2013/4., Fővárosi Törvényszék P.23712/2009/47., Fővárosi Törvényszék Pf.632003/2007/1., Fővárosi Törvényszék P.25076/2014/70., Fővárosi Törvényszék P.23712/2009/47., Fővárosi Ítéltábla Pf.21504/2008/3., Fővárosi Ítéltábla Pf.20116/2011/5., Fővárosi Ítéltábla Pf.20975/2015/7., Fővárosi Ítéltábla Pf.20803/2008/3., Fővárosi Ítéltábla Pf.20528/2015/7., BH 2015. 335., BH 2002. 563., BH 1995. 407., BH 1996. 152.

⁶ MENYHÁRD Attila: *A jó erkölcsbe ütköző szerződések*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004, 283. o.

⁷ KRÁLIK Lajos: A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének 991.§-ához: Az illetlen befolyás. *Magyar Jogász Egyleti Értekezések*, XXI. kötet, 1901/3., Franklin Nyomda, Budapest, 71-92., 73. o.

⁸ A tisztességtelen befolyásolás magyar fejlődésének, illetve további részkérdéseinek kifejtésére lásd: PUSZTAHELYI Réka: A végrendelező akaratának tisztességtelen befolyásolása (Jogtudományi Közlöny 2021/9. szám 397-408. o.)

jogkörét, a gondnokrendelésben megszabott értékhatárt, és ezt a gyámhatósági jóváhagyástól függő finanszírozási problémát a III.-IV. r. alperesek az örökgyógyó felé az I. r. alperes elutasító hozzáállásaként tolmácsolták.

A III. és IV. r. alperes az örökgyógyóhoz érkező vendégeknél – így többek között I. r. felperesnél, az örökgyógyó barátnőjénél, a II. r. alperesnél, sőt az idős hölgy korábbi ügyvédjénél, aki vele több évtizede baráti kapcsolatban állt – a látogatást csak valamelyikük jelenlétében tették lehetővé. Több tanúvallomásból is kitűnik, hogy az örökgyógyót fokozatosan ezen személyek ellen, különösen I. r. felperes ellen hangolták.

Az örökgyógyó 2010. május 7-én újból végrendeletet adott. A végrendeletben az örökgyógyó kijelentette, hogy minden eddig alkotott végintézkedését visszavonja, és azok minden rendelkezését érvénytelennek és hatálytalannak tekinti. Kijelentette, hogy a korábbi végrendeletét azért kívánja megváltoztatni, mert az abban nevezett személy nem felel meg a követelményeinek, méltatlanná vált az öröklésre. Rendelkezése szerint a halálakor meglévő minden vagyonát – ideértve a lakását és a benne lévő ingóságokat, valamint a banki követeléseit is – egymás közt egyenlő arányban a hozzá közel álló személyek örököljék. A végintézkedés szerint e személyek: a B. M.-né, az örökgyógyó volt házvezetőnője, a per során elhunyt volt I. rendű alperes; a legközelebbi barátnője, a II. rendű alperes; valamint a III.-V. rendű alperes. Az V. rendű alperes az örökgyógyó számláit vezető bank fiókvezetője volt.

Az örökgyógyó 2010. szeptember 21-én hunyt el, a közjegyző a második, 2010. május 7-én kelt végrendeletnek megfelelően adta át a hagyatékot. A felperes megtámadta a végrendeletet, egyrészt az örökgyógyó cselekvőképtelenségére, másrészt tisztességtelen befolyásolásra is hivatkozott.

Az első és másodfokon eljáró bíróságok egyezően állapították meg azt, hogy az örökgyógyó nem volt cselekvőképtelen a végrendelet megtételkor, továbbá a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezési per sem fejeződött be az örökgyógyó halála előtt. Megállapították viszont a tisztességtelen befolyásolás mint érvénytelenségi ok fennállását, és erre tekintettel a második végrendeletet teljes egészében érvénytelenné nyilvánították. Az ítélet érvelése szerint a második végrendelet megtételére kizárólag II. és IV. r. alperesek tisztességtelen befolyásolása miatt került sor, az örökgyógyó ennek hiányában újabb végrendeletet nem készített volna, így csak a második végrendeletben örökösként megnevezett I. és II. r. alperesek sem örököltek volna, erre tekintettel nem pusztán csak egyes végrendeleti rendelkezések, hanem a teljes végrendelet érvénytelen.⁹

A Kúria a közzétett ítélet rendelkező részét a következőképpen fogalmazta meg: „Tisztességtelen befolyásolás – egyebek mellett – akkor valósul meg, ha valaki azért, hogy ő vagy az általa támogatott személy a hagyatékból részesüljön, *olyan etikátlan magatartást* tanúsít, amely *alkalmas az örökgyógyó végintézkedési akaratának a*

⁹ Meg kívánjuk jegyezni, hogy a tényállásalemelek sok tekintetben hasonlítanak egy 15 évvel korábbi ügyre: „*az alperesek a felperes súlyos betegségét és hosszan tartó kórházi ápolását kihasználva bírták rá a kiszolgáltatott helyzetben lévő idős és általános agyi érlemeszedése miatt könnyen befolyásolható örökgyógyót a javukra szóló végrendelet elkészítésére.*” Ebben az ügyben is volt korábbi végrendelet, amelyben általános örököséül az elhunyt a házastársát jelölte meg. Pfv.V.21.254/1995. Idézi: SÓTH Lászlóné: *Végintézkedések*, HVG-ORAC, Budapest, 2001, 188-189. o.

befolyásolására. Ilyen magatartás *különösen*, ha az adott személy az örökgyógyó idős korából és hanyatló egészségi, illetve szellemi állapotából adódó *kiszolgáltatott helyzetével visszaélve* – részben formális gesztusokkal és valótlan állításokkal – *az örökgyógyó bizalmába férkőzik*; az előtte ismert, *korábban megnevezett örököszt hamis színben feltüntető*, vagy őt lejárató valótlan nyilatkozatokat tesz.”

A Kúria meghatározása nem kimerítő jellegű, viszont plasztikusan ragadja meg a Ptk. ezen értelmezésre szoruló, nyitott törvényi tényállását, amelynek elemei: 1) az örökgyógyó kiszolgáltatott helyzete, befolyásolhatósága (szubjektív oldal), 2) a befolyásolásra alkalmat adó uralmi-hatalmi helyzet (ez utóbbi az objektív oldal – a kettő együtt a statikus oldal), 3) az ezt kihasználó személy erre való törekvése, fellépése (dinamikus oldal) és végül 4) az örökgyógyói végakarát befolyásolása: az örökgyógyó egyébként az adott végrendeleti rendelkezést nem tette volna meg (az eredmény).

2.1. Mit is jelent a befolyásolás tisztességtelensége? *„A magánjogi szabály erkölcsi normára utalása: tudatos értékválasztás.”* – fogalmazta meg *Lábady Tamás*.¹⁰ A jog a tisztességtelen befolyásolás generálklauzulája által erkölcsi szabályok érvényesülését biztosítja, olyan normarendszer és értékrendszer tiszteletben tartását, amelyek *térben és időben változnak, és az adott társadalmi és gazdasági berendezkedést tükrözik vissza*.¹¹ *Jhering* tanítását úgy interpretálja *Pokol Béla*, hogy *„az emberi cselekvések nem önmagukban jók vagy rosszak morális értelemben, hanem ha szublimáltak is, de a társadalom fennállásához és harmonikus működéséhez szükséges célok és funkciók biztosítása szempontjából minősülnek ilyenek*.”¹²

A befolyásolás akkor tisztességtelen, tehát jogellenes, ha a társadalom értékrendje által elítélt módon került rá sor. E tisztességtelen, erkölcstelen magatartás váltja ki a végrendelezés pillanatában fennálló hiányosságot, az örökgyógyói akarat fogyatékoságát. Ez egyben azt jelenti, hogy a végrendelet, mint jogügylet megtételének időpontjában fennálló körülményeken túl fel kell tárnunk annak motívumait is. A végintézkedési rendelkezés érvénytelenségében, a jogi hatás megtagadásában e dinamikus mozzanat nyer döntő értékelést, az érvénytelenség mint szankció szubjektív, „represszív” vonással telítődik.¹³ Bár ez az érvénytelenségi ok az örökgyógyói akarat fogyatékoságai közé sorolt, azonban maga a következmény, a végrendeleti juttatás megszerzése (mint meg nem engedett jogi hatás) is kiváltja a társadalom negatív értékelését. A tisztességtelen befolyásolás tényállása így a célzott jogi hatás hibái közé sorolt jó erkölcsbe ütközés tartalmi körébe is vonható, a hatalmi helyzet kihasználását tiltó erkölcsi parancsot sérti. Az erkölcsi szabály sérelme nem mosható azonban össze az érvénytelen végrendelettel kizárt, kitagadott törvényes örökösnek vagy a korábbi, hatálytalanított végrendeletben megnevezett örökösöknek az egyidejű érdeksérelmével. Ezen

¹⁰ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 1997, 197. o.

¹¹ VÖ. MENYHÁRD: i. m. 101. o.

¹² POKOL Béla: *Jog és morál. Acta Universitatis Szegediensis: forum: acta juridica et politica*, 2011/2., 109-155., 112. o.

¹³ ASZTALOS László: *A polgári jogi szankció*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 185. o.

túlmenően, a tisztességtelen befolyásolás miatti érvénytelenséget szintén szükséges megkülönböztetni a végrendelet nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző feltétele érvénytelenségétől, mert ez utóbbi esetben az örökhagyó valós és befolyásmentes akarata olyan jogi hatásra irányul, amely társadalmilag meg nem engedett.

Vajon az ítélkező bírónak milyen etikai szempontokra kell, illetve lehet támaszkodnia annak feltárása érdekében, hogy vajon a befolyásolás tisztességtelennek minősül-e vagy sem? A fenti határozat rendelkező része az alábbi példával érzékelteti ezt az etikátlan magatartást: „Ilyen magatartás *különösen*, ha az adott személy az örökhagyó idős korából és hanyatló egészségi, illetve szellemi állapotából adódó *kiszolgáltatott helyzetével visszaélve* – részben formális gesztusokkal és valótlan állításokkal – *az örökhagyó bizalmába férkőzik*; az előtte ismert, *korábban megnevezett örökös hamis színben feltüntető*, vagy őt lejárató valótlan nyilatkozatokat tesz.”

E konkrét magyarázat az értékelésben háttérbe szorítja a tisztességtelen befolyást kifejtő személy javára szóló végrendeleti juttatás kérdését, és ehelyett a korábban megnevezett örökös hátrányát okozó magatartást helyezi előtérbe, hangsúlyt helyezve ezáltal az örökös érdeksérelmére. Visszatérve a törvényi tényállás fenti tartalmához (statikus oldal, dinamikus oldal és eredmény), érzékelhetjük, hogy ez a definíció valóban csak a befolyásolás tisztességtelenségére, azaz a statikus és dinamikus oldalra vonatkoztatható. Továbbá megállapíthatjuk, hogy ez a határozat a tisztességtelen befolyásolást egy aktív és célzatos magatartásként ragadja meg.

Milyen etikai normák megszegéséről van jelen esetben szó? A Menyhárd Attila által feltárt, a jó erkölcsöt sértő kategóriák közül a hatalmi helyzet kihasználásának tilalma áll a legszorosabb kapcsolatban a meg nem engedett befolyásolással.¹⁴ Jelen tényállásban a hatalmi helyzet gyökere nem pusztán az örökhagyó idős korából és hanyatló egészségi és szellemi állapotából fakadó kiszolgáltatottsága, hanem az, hogy egy bennlakásos szociális intézményben gondoskodnak ellátásáról. Az örökhagyóról való mindennapi gondoskodás, az egészségügyi ellátása, különösen annak tartóssága olyan hatalmi-uralmi helyzetet (objektív oldal) eredményez, amely az örökhagyó kitétségét, befolyásolhatóságát (szubjektív oldal) tovább fokozza.

E körülmények között kell vizsgálni, megvalósul-e a jó erkölcs sérelme. Az általános erkölcsi elveken és értékeken túlmenően nem hagyhatók figyelmen kívül *a szigorúbb hivatásbeli erkölcsi követelmények* sem. Az egészségügyi dolgozók¹⁵ vagy az orvosok¹⁶ etikai kódexei tilalmazzák azt, hogy az egészségügyi dolgozó vagy az

¹⁴ MENYHÁRD i.m. 101. o.

¹⁵ Vö. a Magyar Egészségügyi Szakdolgozói Kamara Etikai Kódexe II/17. pont „Az egészségügyi szakdolgozó nem használhatja fel a beteggel való kapcsolatát, vagy szakmai pozícióját arra, hogy ő vagy közeli hozzátartozója személyes, vagy üzleti kapcsolatot létesítsen a betegével, vagy annak közeli hozzátartozójával.” II/18. „Azzal a személlyel, akinek egészségügyi ellátásában részt vesz, az egészségügyi szakdolgozó vagy közeli hozzátartozója nem köthet tartási, öröklési, életjáradéki, ajándékozási szerződést, valamint haszonélvezetre irányuló, illetve kölcsönszerződést.”

¹⁶ Vö. Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe II.2.2. pont (15) bekezdés Az orvos soha nem használhatja ki a beteggel való kapcsolatát vagy szakmai pozícióját arra, hogy személyes vagy üzleti kapcsolatot létesítsen a betegével, vagy annak közeli hozzátartozójával, különösen, ha az a beteg kiszolgáltatott helyzetének kihasználására vagy az orvos tisztességtelen előnyszerzésére irányul. Illetve: II. 15. pont: Az orvosi hálapénzre, hálaszolgáltatásra vonatkozó egyes szabályok.

orvos a beteggel való kapcsolatát vagy szakmai pozícióját használja ki személyes vagy üzleti kapcsolat létesítésére. Az orvosok etikai kódexe külön nevesíti a beteg kiszolgáltatott helyzetének kihasználását vagy az orvos tisztességtelen előnyszerzési célját. Az egészségügyi dolgozók esetében pedig a kódex kifejezetten tiltja a tartási, életjáradéki, ajándékozási stb. szerződéseket. Összegezvén, e szigorúbb szakmai-etikai követelmények az orvos/ápoló-beteg közötti viszony tisztességtelen kihasználásával szemben még érzékenyebbek.

Ha az *erkölcsi követelmények időben változó természetére* tekintünk, akkor az etikai szabályok szigorodásának lehetünk tanúi. Maga az orvoskamari etikai iránymutatás jelenleg hatályos szövegváltozata a hálapénzt a "megtúrt rossz" kategóriájába sorolja. E kódex az etikai vétség alól felmentő – a hálapénzre adott és egyértelműen ideiglenes – szabályok hatálya alól eleve kiemelt olyan egyéb előnyöket, juttatásokat, amelyeket ezek szerint továbbra is mélyen elítél a szakmabeliek közössége. Mint a helyzet kihasználásával elért speciális vagyoni előnyt, a végrendeleti juttatást sem sorolhatjuk a hálapénz kategóriájába, így enyhébb megítélésre sem érdemes.

Az erkölcsi mérce szigorodása az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 2021. január 1-jén hatályba lépett új 138/A. §-ában is megnyilvánul. Ennek alapján az egészségügyi dolgozó vagy az egészségügyben dolgozó az egészségügyi szolgáltatás nyújtása során a jogszabályban vagy jogszabály alapján meghatározott térítési díjon felül az egészségügyi szolgáltatás nyújtásáért – illetve a nyújtása alatt és azt követően – semmilyen pénzbeli, gazdasági szolgáltatás keretében nyújtott vagy természetbeni ellenszolgáltatást vagy egyéb előnyt nem kérhet, illetve nem fogadhat el.¹⁷

Időben visszalépve egy 1996-ban publikált döntés ellenben nem látta fennállóknak a tisztességtelen befolyásolást akkor, amikor az örökgyógy, aki az alperes (az örökös) önkormányzattól házi szociális gondozásban részesült, a halála napján a körzeti orvos és a gazdasági ügyintéző hölgy, mint tanúk együttes jelenlétében¹⁸ úgy végrendelkezett, hogy általános örökösévé az alperesi önkormányzatot tette meg, és törvényes örökös unokáját, a felperest – minthogy tőle a megromlott kapcsolatukra tekintettel segítséget nem várhat – kizárta az öröklésből.¹⁹ Hozzá kell tennünk, hogy a szűkszavú bírósági határozat csak röviden utal arra, hogy a felperes nem tudta bizonyítani a tisztességtelen befolyásolás fennálltát.²⁰

Figyelmünket egy 2018-ban hozott kúriai döntésre kell még ráirányítanunk.²¹ Az ügyben a paranoid személyiségzavarban és súlyos anyakomplexusban szenvedő örökgyógy 1998-tól kezdve szüleivel bentlakásos intézményben élt. Szülei 2005-ben bekövetkezett halálát követően, a cselekvőképességét részlegesen korlátozó gondnokság alá helyezett örökgyógy, 62 évesen több ápolót is megkért arra, hogy édesanyjának szólíthassa őket. E kívánság elől csak az I.r. alperes nem zárkózott el.

¹⁷ 1997. évi CLIV. tv. 138/A. §. A szakasz kisebb kivételeket tesz: az egyszeri kisértékű ajándék elfogadására.

¹⁸ E jogesetben a közreműködőre vonatkozó szabályok alkalmazása sem merült fel.

¹⁹ BH 1996.152.

²⁰ Vö. a 3. alfejezetet.

²¹ Kúria Pfv.21466/2017/6. sz. határozata végrendelet érvénytelenségének megállapítása tárgyában

Ezt követően, 2007-ben az I. r. alperes és házastársa, a II. r. alperes javára az örökgyógyó közvégrendeletet tett, őket általános örökösének nevezte. 2012-ben bekövetkezett haláláig az I. r. alperes kitüntetett figyelmet és gondoskodást tanúsított irányában. Jelen ügyben megállapította-e a Kúria a befolyásolás tisztességtelenségét?

A következőképpen érvelt: *„A tisztességtelenség fogalma tehát társadalmi értékítéletet fejez ki, a befolyásolás tisztességtelenségének megítélése során azonban nem az általános társadalmi értékítéletnek kell elsődleges jelentőséget tulajdonítani, hanem az örökgyógyó és a nevezett örökös viszonyát kell vizsgálni.”*

Mindebből számunkra az a kérdés merül fel: valóban helyénvaló-e, ha a bíróság a befolyásolás tisztességtelensége megállapításakor nem egy általános társadalmi mérce, hanem egy *egyéniesített, az örökgyógyó és a nevezett örökös közötti viszonyra szabott erkölcsi mércével dolgozzon?* Véleményünk szerint jelen esetben ez nem helyes, mert egyúttal a befolyásolás tisztességtelenségét kapcsolatba kívánja hozni az örökgyógyói végakarát esetleg egyeseket felháborító megnyilvánulásával: [a végintézkedési szabadság] *„az örökgyógyónak akkor is elvitathatatlan joga, ha a végakarata szerinti eredmény a társadalomban, életszerűen: az öröklésben érdekeltekben, valamint ezeknek és az örökgyógyónak a környezetében nem vált ki helyeslést. Ha tehát a végrendelet tartalma az örökgyógyó személyiségével adekvát, az tisztességtelen befolyásolás okából nem érvénytelen.”*²²

A Kúria e döntése által is idézett másik ügyben²³ az örökgyógyó a válása időszakában, 2001-ben ismerkedett meg a későbbi élettársával, az alperessel. Az örökgyógyó már ekkor alkoholistának minősült, számára a külvilágból sem a barátok, sem a szomszédok, sem a saját gyermeke nem bírt jelentőséggel. Érzelmi világát az alkohol töltötte ki, ahhoz a személyhez ragaszkodott, *„akire számíthatott, hogy számára biztonságot nyújt, a betevő falatját, de legfőképpen italszükségletét is biztosítja.”*²⁴ Az örökgyógyó az élettársa javára 2004 folyamán úgy végrendelezett, hogy a tulajdonában álló, édesanyja haszonélvezeti jogával terhelt 6/16 tulajdoni hányadból 3/16 illetőséget ő örököljön, míg a másik 3/16 illetőséget gyermeke örökölje, kötelesrész kielégítése fejében. A bíróság nem minősítette az alperes és az örökgyógyó közötti kapcsolatot, illetve az alperes magatartását tisztességtelen befolyásolásnak. Ítéletében elősorban az örökgyógyó végakarátának indokoltságát emelte ki, még ha az szemben is áll a társadalmi etikai elvárásokkal: *„Összességében tehát az állapítható meg, hogy noha az örökgyógyó társadalmi szempontból helyteleníthető döntést hozott végakarata megfogalmazásakor, az azonban személyiségével adekvát volt, így ez a döntése nem írható felül, e joga el nem vonható.”*

Véleményünk szerint ezekben a döntésekben a bíróság az egyén legbelső, csakis őrá és lelkiismeretére tartozó morális döntését és a közösség által elfogadott erkölcsi szabályrendszert (amely a belső moralitás és a jogi norma világa között közvetít) mosta egybe, nem ügyelve e két erkölcsi-moralitási értékrendszer közötti szintbeli

²² Kúria Pfv.21466/2017/6. sz. határozata végrendelet érvénytelenségének megállapítása tárgyában

²³ Debreceni Ítéltábla Pf.20158/2008/3. számú határozata

²⁴ Uo.

különbségre.²⁵ Ha valóban pusztán erre alapozta döntését, akkor lényegében nem tárta fel sem a nevezett örökösök részéről kifejtett befolyásolás jellegét, annak tisztességtelenségét, sem annak hatását, miszerint valóban az örökhagyó saját akaratelhatározása híján végrendelkezett-e a javukra. Mindenesetre megjegyzendő, hogy az utóbbi döntésben a tisztességtelen befolyásolásra alkalmat adó hatalmi helyzet az élettársi kapcsolat volt, nem pedig ápoló – ápoló közötti viszony.

A bírói értékelés óvatossága – természetesen helyes érvelés mellett – arra int minket, hogy a tisztességtelen befolyásolás törvényi tényállását rendkívül szorosan kell értelmezni, és kizárólag annak kétségtelen bizonyítása vezethet a végintézkedés érvénytelenségéhez.²⁶

Ha a fenti bírói döntéseket a *mens testatoris* és a végrendelkezési szabadság irányából szemléljük, akkor pedig megint csak arra visszasságra kell rámutatnunk, hogy az örökhagyó valós akaratát alapvetően befolyásoló magatartásról van jelen esetben szó. Így véleményünk szerint a végrendeleti akarat ilyen természetű fogyatékoságával szemben nem hívható fel eredménnyel az örökhagyói akarat érvényre juttatásának követelménye.

2.2. A befolyásolás tisztességtelensége és a végintézkedési rendelkezés tisztességtelensége. Összemosódik az a különbség is, amely a tisztességtelen befolyásolás hatására tett végrendeletben rejlő akarati fogyatékoság, és az örökhagyó által kívánt, jó erkölcsöt sértő feltétel érvénytelensége között fennáll. E fenti döntésből azt kell(ene) feltételeznünk, hogy az alpereseket a 2005-ben született végrendelettel a korlátozottan cselekvőképes, érzelmileg kiszolgáltatott örökhagyó "magához láncolta" és – ahogyan a határozat maga is kiemeli – „[a]z, hogy az örökhagyó igényeinek, elvárásainak az alperesek - elsősorban az I. rendű alperes - mindenben megfelelni igyekeztek, még akkor sem jelenti az ő végakarata tisztességtelen befolyásolását, ha ettől az alperesek vagyoni hasznot reméltek.” Ebből az következik, hogy 2005-től 2012-ig, az örökhagyó haláláig az I.r. alperes nemcsak szakmájából fakadó kötelességtudata alapján látta el az örökhagyó gondozását, hanem a végrendelettel kilátásba helyezett anyagi juttatás ellenében is. Részéről ez a motívum morálisan akkor is elítélhető, a saját szakmája etikai szabályaival ellentétes, ha a végrendelet az örökhagyó részéről fennálló szeretetigénynek és függőségnek, azaz személyiségének egyenes következménye.

A másodfokú bíróság az örökhagyói akarat befolyásmentességét egyébként azzal látta igazoltnak, hogy a közvégrendeletét a megtételét követően haláláig, azaz 5 éven keresztül nem vonta vissza, nem változtatta meg.²⁷ Mivel a fennálló hatalmi helyzet, az érzelmi függőség ebben az időszakban nem szűnt meg, ezért ez a tény a befolyásolástól való mentességet nem támaszthatja alá.

2.3. Az örökhagyó akaratával ellentétes végintézkedés: a valódi akarat feltárhatósága és a részleges érvénytelenség kérdése. A tisztességtelen befolyásolás mint statikus és dinamikus oldal egysége mellett megkívánt feltétel az

²⁵ Lásd PESCHKA Vilmos: *Az etika vonzásában. Jogelméleti problémák az etika aspektusából* – Jogtudományi értekezések, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 122. skk.

²⁶ A bizonyítás kérdéséhez vö. PUSZTAHELYI: i.m. 406. o.

²⁷ Budapest Környéki Törvényszék Pf.21033/2016/4. számú határozata

is, hogy az örökagyót olyan végintézkedési rendelkezés megtételére készítse, amelyet egyébként az örökagyó nem tett volna meg.

Hogyan képes feltárni ezt a bíróság? Mennyiben hagyatkozhat az örökagyó által korábban megtett végrendeletek tartalmára? Mennyiben befolyásolja döntését az a tény, hogy az érvénytelenség miatt megdőlt végrendelet helyett (a végrendeletet megtámadó viszonylatában) a korábbi végrendelet vagy a törvényes öröklés szabályai fognak érvényesülni?

E kérdések megválaszolásánál egyrészt figyelembe kell venni a végintézkedések érvénytelenségének relatív jellegét és a megtámadás szabályait, másrészt pedig azt a tényt, hogy a Ptk. a Mtj. rendelkezésével szemben nem jogosítja fel a bíróságot arra, hogy saját maga feltárhassa, mi lett volna az örökagyó valódi akarata és ennek megfelelően állapítsa meg az öröklés rendjét.²⁸ Az érvénytelenség mint szankció tehát elfojtja a meg nem engedett jogi hatást, de csak korlátok között képes biztosítani az örökagyó valódi akaratának érvényre jutását.

Mint látjuk, a BH 2020.270. sz. döntésben a korábban megtett és visszavont végrendeletben megjelölt általános örökös sikerrel támadta meg a végrendeletet. A Kúria a tisztességtelen magatartás egyik elemeként emelte ki a döntés rendelkező részében a korábbi végrendeletben megnevezett örökös lejárató magatartásokat.²⁹

A tisztességtelen befolyásolás hatására megtett végrendelet esetében is alkalmazandó a részleges érvénytelenség elve: Ha a végrendelet több rendelkezése közül valamelyik érvénytelen vagy hatálytalan, a többi rendelkezés érvényes vagy hatályos marad, feltéve, hogy az örökagyó eltérően nem rendelkezik, és a végrendelet részleges fennmaradása feltehető akaratával nem ellentétes.³⁰ Viszont, ha a perben a bíróság megbizonyosodik arról, hogy nemhogy más tartalommal, de a tisztességtelen befolyásolás nélkül az örökagyó egyáltalán nem tett volna (újabb) végrendeletet, akkor a részleges érvénytelenség alkalmazására sem nyílik lehetőség.³¹

3. Öröklési szerződés jó erkölcsbe ütközése és a tisztességtelen befolyásolás

A következő kérdésünk az, vajon az öröklési szerződés érvénytelenségével kapcsolatos bírói gyakorlatban feltűntek-e olyan döntések, amelyek a szerződési jogban érvényesülő jó erkölcsbe ütközést és a végintézkedések körében érvényesülő tisztességtelen befolyásolás tényállását párhuzamba állították.

²⁸ Ha minden kétséget kizáró biztossággal megállapítható, hogy az örökagyó a megtámadott téves intézkedés helyett milyen intézkedést akart tenni, az intézkedést ily értelemben kell helyesbíteni. Mtj. 1953.§ második bekezdés. Bár a szakasz téves intézkedést említ, azonban a rendszertani értelmezés azt erősíti, hogy ez a tisztességtelen befolyásolás következményét is felöleli.

²⁹ Véleményünk szerint itt nem az örökös érdeksérelme a lényeg, hanem az a tény, hogy az örökagyót korábbi kapcsolataitól a befolyásoló személy el kívánta vágni, azokat eltorzítani próbálta. Hasonló volt a helyzet a Pfv.V.21.254/1995. sz. ügyben is.

³⁰ Ptk. 7:47. §

³¹ Vö. BH2020.270. sz. döntésben az örökagyó barátnője, a II. r. alperes javára szóló rendelkezés kérdését.

Erre a kapcsolatra világít rá *Anka Tibor*: a tisztességtelen befolyás – a jó erkölcsbe ütköző magatartáshoz hasonló, de annak szintjét el nem érő – olyan érvénytelenségi ok, amelyet a magánjog az élők közötti jogügyletek tekintetében – legalábbis kifejezetten – nem ismer, s csak a végrendeletekre nézve tulajdonít neki érvénytelenséget eredményező hatást.³² Rámutat arra, hogy a tisztességtelen befolyásolás jelensége az élők közötti ügyletekben is jelentkezhet, legfeljebb más érvénytelenségi ok (pl. jó erkölcsbe ütközés) címkéje alatt.³³

Az öröklési szerződés hidat alkot az öröklési jogi és szerződési jogi érvénytelenségi szabályok között. *Weiss Emília* mutatott rá arra, hogy a régi Ptk. indokolásával szemben a bírói gyakorlat régtől fogva afelé hajlott, hogy az öröklési szerződés érvénytelenségére inkább az öröklési jogi szabályokat alkalmazza, mintsem a szerződési szabályokat.³⁴ Elismerte viszont egyes szerződési érvénytelenségi okoknak, így a szerződés színlelt volta, a jó erkölcsbe ütközés, vagy a régi Ptk. idején a gondozásra irányuló öröklési szerződés érvénytelensége tényállás alkalmazhatóságát. Az öröklési szerződés színlelt volta mögött rendszerint a tartási vagy életjáradéki szolgáltatás nem teljesítésére hivatkozással a kötelezési igény kijátszását jelölte még indítékként, amely az új Ptk. megváltozott szabályaira tekintettel vélhetően meg fog szűnni. A kizárólag gondozásra irányuló öröklési szerződések sem érvénytelenek már az új Ptk. rendelkezései tükrében. Viszont az új Ptk. továbbra is lehetővé teszi az öröklési szerződés jó erkölcsbe ütközése megállapíthatóságát.

A jó erkölcsbe ütközés és a tisztességtelen befolyásolás viszonya feltárására a BH 2019. 77. számon publikált döntést kívánjuk felhasználni. A tényállás szerint az örökgyógyó 2008-ban az alperes alapítvánnyal olyan öröklési szerződést kötött, amelyben tartás fejében több százmillió forint értékű vagyona névére nevezte általános örököséül. Az alapítvány egyébként az örökgyógyó számára szükséglet hiányában ténylegesen nem teljesített szerződéses szolgáltatást. Az örökgyógyó 2011-ben hunyt el. A törvényes örökös, az örökgyógyó testvére többek között a jó erkölcsbe ütközés alapján támadta meg az öröklési szerződést. A perben a felperes az öröklési szerződés megkötésében közreműködő, az okiratot szerkesztő ügyvéd³⁵ részéről kifejtett tisztességtelen befolyásolásra is hivatkozott, azonban a Ptk. 649.§ c) pontjára nem, csak a) és b) pontjára alapította támadta meg a végintézkedést.

A bíróság mindamelllett, hogy nem állapította meg az öröklési szerződés jó erkölcsbe ütköző jellegét, egyben felhívta arra a felperes figyelmét, hogy a

³² ANKA Tibor: Végintézkedésen alapuló öröklés, in: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja* (szerk.: Osztoivits András), IV. kötet, Opten Kiadó, Budapest, 2014. 557. o.

³³ A BH 2013. 95. számú döntésben a bíróság jó erkölcsbe ütközés címén megállapította annak az ajándékozási szerződésnek a semmisségét, amelyet a szellemi leépülése és alkoholizmusa miatt kiszolgáltatott helyzetben lévő ajándékozó a házastársával közösen lakott ingatlanára kötött, azt a helyzetét kihasználó, vele az ajándékozást semmilyen módon nem indokoló kapcsolatban lévő megajándékozottal.

³⁴ Weiss Emília: Az öröklési szerződés – az öröklési jog és a szerződési jog határán, *Közjegyzők Közölnye*, 1997/4., 2-7., 5. o.

³⁵ Az okiratszerkesztő ügyvéd az alapítvány alapítója volt. A régi Ptk.-val szemben az új Ptk. már kifejezett rendelkezésben tilalmazza a jogi személy mint örökös javára szóló végrendekezésben a jogi személy tagja, vezető tisztviselője stb. közreműködését. Vö. Ptk. 7:19.§ (4) bekezdés

jóerkölcsbe ütközés miatt a szerződés érvénytelensége nem állapítható meg olyan körülmény alapján, ami a törvényben nevesített más érvénytelenségi ok alapjául szolgál. A felhívott korábbi bírói gyakorlat³⁶ ugyanis azzal a tanulással szolgál, hogy a jó erkölcsbe ütközés mint semmisségi ok hivatalbóli észlelése mögé a bíróság sem plántálhat olyan egyéb, törvényben nevesített érvénytelenségi okot, amely megkívánja a sérelmet szenvedett részéről való megtámadást.

A fenti ügyben azonban az öröklési szerződés végintézkedési minősége eleve a felperes általi megtámadást feltételezi. A jó erkölcsbe ütközés és a tisztességtelen befolyásolás tényállásait illetően arra kell figyelmet fordítani, hogy a jó erkölcsbe ütközés szerződési jogi kategóriája helyett a tisztességtelen befolyás minőségében más, összetettebb tényállást jelent, a tényálláselemek bizonyítása elkerülhetetlen.

A bíróság szerint a tisztességtelen befolyásolásra való pusztá hivatkozás sem elegendő az öröklési szerződés jó erkölcsbe ütközésének megállapításához és más okból sem minősítette annak. Ha a tisztességtelen befolyásolás tényálláselemei (befolyásolhatóság, annak tisztességtelen kihasználása, az örökhagyói akarat eltérítése) maradéktalanul nem valósulnak meg, akkor önmagában az ügyvéd közreműködése során kifejtett ráhatás állított tisztességtelensége miatt a bíróság nem fogja a szerződést jó erkölcsbe ütközőnek minősíteni. Továbbá azt érzékelhetjük, hogy a bíróság a jó erkölcsbe ütközést ettől súlyosabb tényállások szintjén húzza meg, a szerződési szabadság tiszteletben tartásával indokolva.³⁷

4. Közreműködés, érdemtelenység és a tisztességtelen befolyásolás

Az örökhagyói akarat szabadságának védelme ráirányítja a figyelmet további olyan öröklési jogi intézményekre, amelyek funkciója szintén az, hogy a végakarát meg nem engedett befolyásolását kivédjék. Ide sorolhatjuk a végrendelet tételében a tanú vagy más közreműködő személy javára szóló juttatás érvénytelenségét és az érdemteleniséget mint kiesési okot.

A közreműködés fogalmát a Ptk. a bírói gyakorlat nyomán fogalmazza meg. Közreműködőnek minősül a végrendelet megfogalmazója, szerkesztője, leírója és minden olyan személy, akinek tevékenysége a végrendelet tartalmának érdemi befolyásolására nyújt lehetőséget.³⁸

Itt kell hozzáfűznünk, hogy az új Ptk. nagyobb figyelmet fordít a közreműködő fogalmára, illetve a közreműködésből fakadó érvénytelenségre. Így a jogi személy

³⁶ EBH 2012. P.17. A döntés rendelkező része ettől általánosabban fogalmaz, a jó erkölcsbe ütközés tényállását kiegészítő tényállással "degradálva": „A szerződés jó erkölcsbe ütközés miatti érvénytelensége önmagában olyan körülmények alapján nem állapítható meg, amelyek a törvényben nevesített érvénytelenségi ok alapjául szolgálnak.”

³⁷ „A bírói gyakorlat e körben nem csak magát a szerződéses szolgáltatást vizsgálja, hanem az ügy valamennyi lényeges körülményét, feltárva a szerződést kötő felek szándékát, továbbá értékelve a szerződéssel elért, megvalósítani kívánt célt is. A jóerkölcs olyan társadalmi kategória, amelynek vizsgálatakor a bíróság absztrakció útján a társadalomban általánosan elfogadott erkölcsi normák, értékítélet alapján minősíti az egyedi szerződéseket. Következésképpen nem a szerződést kötő felek érdeksérelmét, az egyes szerződő felek konkrét joghátrányát kell értékelni, hanem a jogügylet egészének társadalmi megítélését.” Vö.: BH 2019. 77.

³⁸ Ptk. 7:19.§ (3) bekezdés

érdekeit hordozó/érvényesítő tag, vezető tisztségviselő, képviselő, felügyelőbizottsági tag vagy munkavállaló közreműködőként való eljárása a jogi személynek rendelt juttatást szintén érvénytelenné teszi. Mindez az jelenti, hogy ha a jogi személy javára kifejtett ráhatás, mint tisztességtelen befolyásolás bizonyítása sikertelen is, a Ptk. 7:19.§ (4) bekezdése alapján az mégis érvénytelen, kivéve, ha a végrendeletet vagy annak vonatkozó részét saját kezűleg írta.

A két szabály közötti eltérést – valószínűleg a tisztességtelen befolyásolás bizonyítási nehézségeiből fakadóan – fokozatbeli különbségként ragadja meg a bírói gyakorlat. *„A Ptk. 632. §-ával a törvény az örökgyói akarat szabad, minden – a tisztességtelen befolyásolás szintjét el nem érő – ráhatástól is mentes kinyilvánítását kívánta biztosítani, mégpedig elsősorban a juttatásban részesülő személlyel, másodsorban annak hozzátartozójával szemben.”*³⁹

Ezzel szemben helyesebbnek érezzük Weiss Emília meglátását, aki szerint a közreműködőre irányadó szabályt a bírói gyakorlat egyenesen úgy kezeli, mint megdönthetetlen vélelmet, *„hogy pusztán a végrendelet leírása, vagy akár az örökgyói akarat megfelelő formába öntése, ha azt az öröklésben érdekelt személy végzi, akadályozza az örökgyói akarat szabad, befolyásolástól mentes alakulását.”*⁴⁰ A közreműködőre irányadó szabály ilyen formában az örökgyó befolyásmentes akaratnyilvánítását védő formális szabály, amely viszont nem enged semmilyen irányban mérlegelési lehetőséget sem, érvényesülése feltétlen. A közreműködői minőség megállapításához elegendő, hogy tevékenysége a végrendelet tartalmának érdemi befolyásolására nyújtson lehetőséget, nem szükséges, hogy ez a befolyásolás meg is valósuljon.

Tanulmányos ezért a Fővárosi Ítéltábla 1.Pf.20.223/2013/14. számú döntése, amely rávilágított arra, hogy bár az örökös adott mintát az örökgyónak a végrendelete elkészítéséhez, azonban az örökgyó végintézkedési szándéka már előzetesen rögzült, ő kérte meg erre az örököst. Az örökös olyan végrendelet megtételében segédkezett tehát, amely az örökgyó saját akaratelhatározásával volt egyező tartalmú.⁴¹ Magatartása így nem minősülhet tisztességtelen befolyásolásnak sem és a végrendelet sajátkézzel írt volta a közreműködő javára tett juttatás érvénytelenségét is kizárja.

A jelenlegi bírói gyakorlat egyöntetű abban a kérdésben, hogy öröklési szerződés esetében nem alkalmazható a közreműködő javára szóló juttatást érvénytelenítő szabály. Hiszen a szerződés mind a két szerződő fél akaratát hordozza, helytelen volna az örökös hozzátartozójának tanúkenti eljárását ez okból kizárni. *„Az öröklési szerződés esetében viszont nemcsak az örökgyó akaratának érvényre juttatását kell védeni, hiszen a szerződés az örökgyó és a szerződéses örökös egybehangzó akaratnyilvánításával jön létre, akik mindkettőjük érdekeit érvényesítve határozzák meg a szerződés tartalmát, és annak megkötésénél együttműködni kötelesek.”*⁴²

³⁹ Vö. BH 2000.494.; BH 1998.176.

⁴⁰ WEISS Emília: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/6., 16-28. o.

⁴¹ A bírói gyakorlatban visszatérően jelentkezik a kényszerített, diktált, minta alapján leírt illetve átmásolt végrendeletek érvénytelenségére hivatkozás. Jellemzően ez önmagában még nem elegendő a tisztességtelen befolyásolás bizonyításához.

⁴² BH 2002. 269.

Viszont ezáltal a végintézkedések ezen csoportjánál az örökhagyó akaratszabadságát védő egyik eszköz teljes egészében kiesik.

Végezetül, a végakarát tisztességtelen befolyásolása nemcsak érvénytelenséghez vezető tényállásban jelentkezhetsz, hanem az öröklésből való kiesést is eredményezheti, a magatartást tanúsító örökös érdemtelenége alapján: "aki szándékos eljárásával az örökhagyó végakarátának szabad nyilvánítását megakadályozta, a végakarát érvényesítését megghiúsította vagy ezek valamelyikét megkísérelte".⁴³ A felperes keresetében a tisztességtelen befolyásolás mellett az érdemtelenesre is hivatkozhat. E hivatkozást önmagában azonban a bíróság nem tekintheti a végrendelet megtámadásának, a végrendelet érvénytelenségét csak kifejezetten érvényesített megtámadási ok alapján állapíthatja meg.

5. Zárszó gyanánt

A tisztességtelen befolyásolás a jó erkölcsbe ütköző magatartást szankcionáló speciális, a jelenleg hatályos magyar jogban kizárólag az öröklési jog területére korlátozódó érvénytelenségi ok. Mint érvénytelenségi ok specialitását egyrészt a végrendelet megtámadására vonatkozó szabályok szolgáltatják, másrészt az a körülmény, hogy az örökhagyói végakarát tisztességtelen befolyásolását rendkívül nehéz bizonyítani. Harmadrészt nem feledkezhetsz meg arról sem, hogy a végintézkedési szabadság tiszteletben tartása is megfontoltságra inti az ítélező bírót.

Ezenkívül, még a kellő részletességgel feltárt tényállás mellett is sokszor jelentős kihívást jelent a bírónak abban a kérdésben döntenie, vajon a befolyásolás valóban olyan mértékű, illetve jellegű, amely a társadalom negatív értékelését kiváltja. A jó erkölcs időben és térben változó követelménye a tisztességtelen befolyásolás tényállásán keresztül is átszövi a jog világát, amely a bírót értékelésre és állásfoglalásra kényszeríti. Olyan körülmények mérlegelésére, mint például az örökhagyó befolyásolható, kiszolgáltatott helyzete, az egyes szakmai etikai szabályok rigorózussága, a tisztességtelen befolyásolás, mint magatartás aktív vagy passzív természete, az örökhagyó és a befolyásoló személy közötti speciális kapcsolat.

Irodalomjegyzék

- ANKA Tibor: Végintézkedésen alapuló öröklés. in: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja* (szerk.: Osztoivits András), IV. kötet, Budapest, Opten Kiadó, 2014
- ASZTALOS László: *A polgári jogi szankció*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966
- BACSÓ Jenő – PALLÓSI Gizella – SÓTH Lászlóné – SZOLCSÁNSZKY Vilmos: *Az öröklési jog kézikönyve*, KJK, Budapest, 1984

⁴³ Ptk. 7:6.§ (1) bekezdés, b) pont

-
- GELLÉRT György: A végrendelet érvénytelensége és hatálytalansága, in: *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata* (szerk.: Gellért György) II. kötet, KJK-Kerszöv, Budapest, 2004
 - KRÁLIK Lajos: A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének 991.§-ához: Az illetlen befolyás. *Magyar Jogász Egyleti Értekezések*, XXI. kötet, 1901/3., Budapest, Franklin Nyomda, 71-92. o.
 - LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 1997
 - LESZKOVEN László: A polgári jog alapelvei, in: *Civilisztika I.* (szerk.: Barzó Tímea – Papp Tekla) Dialóg Campus, Budapest, 2018
 - MENYHÁRD Attila: *A jó erkölcsbe ütköző szerződések*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2004
 - PESCHKA Vilmos: *Az etika vonzásában. Jogelméleti problémák az etika aspektusából* - Jogtudományi értekezések, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980
 - POKOL Béla: Jog és morál, *Acta Universitatis Szegediensis: forum: acta juridica et politica*, 2011/2., 109-155. o.
 - SÓTH Lászlóné: *Végintézkedések*, HVG-ORAC, Budapest, 2001
 - VILÁGHY Miklós: *Öröklési jog*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994
 - WEISS Emília: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/6., 16-28. o.
 - WEISS Emília: Az öröklési szerződés – az öröklési jog és a szerződési jog határán, *Közjegyzők Közlönye*, 1997/4., 2-7. o.
-
-

A módosító ügylet érvénytelensége*

Juhász Ágnes**

Az érvénytelenség polgári jogi alapintézmény: a polgári jognak nincs olyan területe, amelyhez valamilyen mértékben ne kapcsolódna. A jelen tanulmány az érvénytelenség témakörét a szerződési jog területére szűkítve, azon belül egy konkrét ügyletre, a szerződés módosítására irányuló megállapodásra fókuszálva vizsgálja. Ennek során a szerző a szerződés érvénytelensége és módosítása közötti lehetséges kapcsolódási pontok rövid bemutatását követően a módosító ügylet érvényességének – érvénytelenségének részletkérdéseit járja körül, arra a kérdésre keresve a választ, hogy a polgári jogi kódex által rögzített egyes érvénytelenségi okok miképpen érvényesülnek a szerződés módosítására irányuló szerződés vonatkozásában. A tanulmányban helyet kap továbbá a jogszabályba ütköző szerződés problémája is, figyelemmel a közbeszerzési jogban szabályozott, ún. lényeges szerződésmódosítás esetkére.

Kulcsszavak: szerződés érvénytelensége, szerződés módosítása, alaki hiba orvoslása, jogszabályba ütköző szerződésmódosítás, közbeszerzési szerződés, lényeges szerződésmódosítás

Invalidity of the amendment contract

Invalidity is a basic legal institution of civil law; there are only few areas of civil law which are not affected by invalidity rules. In this study, the problematic of invalidity will be narrowed to a certain legal transaction, the contract amendment. After reviewing the potential connection points between the invalidity and the amendment of contract, the validity and invalidity of contract amendment will be comprehensively examined in order to answer the question, how the grounds of invalidity prevail in case of an agreement amending the contract. The problematic of illegal (or prohibited) contract will also be discussed regarding the case 'substantial modification of public procurement contract' regulated by the public procurement rules.

Keywords: invalidity of contract, amendment of contract, remedying formal discrepancies, illegal amendment of contract, public procurement contract, substantial modification of public procurement contract

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1022>

1. Bevezető gondolatok. A szerződés módosításának és érvénytelenségének lehetséges kapcsolódási pontjai

A polgári jogi kutatások során mindig érdekes és kihívást jelentő feladat, amikor több különböző jogintézmény határterületén mozogva próbáljuk meghatározni, feltárni azok egymáshoz való viszonyrendszerét. A szerződés érvénytelensége és módosítása – mint szerződési jogi alapintézmények – között számos kapcsolódási

* A tanulmány „Az érvénytelenség és hatálytalanság vizsgálata az új Ptk. tükrében” elnevezésű, K124797 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K17 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

** Habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

pont fedezhető fel, amelyek mindegyike külön-külön is érdekes és önmagában is önálló tanulmány témájául szolgálhatna.

A jelen tanulmány ugyanakkor témakörét tekintve ennél jóval szűkebb, egy kisebb cél elérését tűzi ki céljául, amikor arra vállalkozik, hogy a módosító ügylet érvénytelenségével kapcsolatosan felmerülő egyes kérdésekre kísérel meg válaszokat adni.

A szerződés módosító ügylet érvénytelenségével kapcsolatos egyes konkrét kérdések vizsgálatát megelőzően azonban lényeges a szerződés érvénytelensége és a szerződés módosítása közötti viszony feltárása, amelynek során számos kapcsolódási (elhatárolási) pont határozható meg.¹

1. A két jogintézmény közötti legkézenfekvőbb kapcsolódási pontot az érvénytelen szerződés orvoslásának esetköre képezi, amikor a bíróság az érvénytelen szerződést – a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal – érvényessé nyilvánítja, amennyiben az érvénytelenség miatti érdeksérelem a szerződés megfelelő módosításával kiküszöbölhető.² Az a tény, hogy a bíróság a felek között fennálló szerződéses jogviszonyba alakító jelleggel nyúl bele, bizonyos szempontból hasonlatossá teszi a 2013. évi V. törvény (a továbbiakban Ptk.) 6:192. § (1) bekezdésében meghatározott esetkörrel, amikor a bíróság a felek kérelmére – a Ptk.-ban taxatívén meghatározott okok fennállása esetén – módosítja a fennálló szerződést.

Az említett jogintézmények közötti szembetűnő hasonlóság a gyakorló jogászok körében is számos kérdést vetett fel. A probléma megítélését illetően feltétlenül említést érdemel a Kúria (akkor még Legfelsőbb Bíróság) érvénytelenség jogkövetkezményeiről szóló *1/2010. (VI. 28.) PK véleménye*, amely több lényeges megállapítást is tartalmaz. A PK véleményben a testület az érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánítását mint az érvénytelenségi ok kiküszöbölését, orvoslását célzó, „*ex tunc hatályú konstitutív bírósági döntést*” határozta meg, amelynek során a bíróság a felek szerződésébe alakítóan, lényegében azt módosítva nyúl bele. A PK vélemény ugyanakkor ezen a ponton külön hangsúlyozza, hogy *a szerződésnek az érvényessé nyilvánítás jogintézménye alkalmazásával járó ilyesfajta módosítása viszont semmiképpen sem azonosítható a bírói szerződésmódosítás esetkörével*. A testület hozzáteszi továbbá, hogy a bíróság általi beavatkozás korlátokhoz kötött, minthogy az eljáró bíróság mindig köteles szem előtt tartani bizonyos mérlegelési szempontokat³, nem terjed ki továbbá a lehetősége arra, hogy az érvényessé nyilvánítás során pótolja a felek (hiányzó) szerződési akaratát.

A fentebb hivatkozott PK véleményben foglaltak értelmezése alapján tehát *az érvénytelenségi ok kiküszöbölése* valójában nem jelent mást, mint *az érvénytelenségi ok miatt keletkezett érdeksérelem elhárítását a szerződés tartalmának módosítása útján*. Az érvényessé nyilvánítás célja tehát az érvénytelenségi ok folytán kialakult helyzet orvoslása, amely szükségképpen

¹ A szerződés módosítása és érvénytelensége közötti viszony kérdéskörének átfogó jellegű feldolgozását lásd: JUHÁSZ Ágnes: A szerződés érvénytelenségének és módosításának egyes határkérdései, *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Iuridica et Politica*, 2020/2., 187-211. o.

² Ptk. 6:110. § (1) bekezdés

³ Vö.: PK 267. II. pont, 1/2005. PJE, III/3. pont

„szerződésmódosító hatással” jár, amely azonban kizárólagosan a szerződés tartalmát érinti.

b) A szerződés érvénytelenségének és módosításának egymáshoz való viszonyában további vizsgálendő kérdésként merül fel a szerződés részleges érvénytelensége és tartalmi módosítása közötti határ megvonása. Kérdésként merül fel, hogy előbbi jogintézmény felfogható-e bizonyos értelemben a szerződéses tartalom terjedelembeli megváltoztatásaként.

Eörsi Gyula az 1980-as évek elején hívta fel a figyelmet arra a szerződési jog területén tapasztalható tendenciára, miszerint a szerződés részleges érvénytelenségének esetkörei folyamatosan bővülést mutatnak. Eörsi álláspontja szerint ezek az esetek – a szerződés érvényessé nyilvánításának esetéhez hasonlóan – szintén a szerződés módosulását eredményezik; a cél ugyanis ilyenkor szintén a szerződés „életben tartása”, „megmentése”, annak érdekében, hogy az a rendeltetését továbbra is betöltse, miközben a szerződésből – a (részleges) érvénytelenség folytán – bizonyos elemek kikerülnek.⁴

A szerződés érvénytelenségének egyes kérdéseit vizsgáló írásában Kemenes István a részleges érvénytelenség és az érvénytelenség okának kiküszöbölése esetének rokon vonásaként emeli ki, hogy a cél mindkét esetben azonos: a szerződés megmentése. Török Tamás szintén hangsúlyozza a részleges érvénytelenség és a konvalidáció egyes jogintézményeinek azonos jogpolitikai rendeltetését, nevezetesen a szerződő felek közös akaratának megfelelő szerződés fenntartását, megóvását.⁵ Kemenes hozzáteszi ugyanakkor, hogy az említett jogintézmények működésüket tekintve azonban teljes mértékben eltérő jelleget hordoznak⁶, hiszen míg az érvénytelenségi ok kiküszöbölése során a szerződés – a szükségképpen tartalom módosítás folytán – bizonyos változáson megy át, addig részleges érvénytelenség esetén a szerződés adott – érvénytelen – rendelkezéséhez, kikötéséhez, joghatás egyáltalán nem fűződik, hanem azt a bíróság a részleges érvénytelenség megállapításával – Vékás Lajos szóhasználatával élve – „kimetszi” a szerződésből.⁷ Hasonlóképpen foglal állást Wellmann György, amikor rögzíti, hogy bár céljukat tekintve nagyon hasonló, logikai szempontból nézve azonban éppen egymást kizáró két jogintézményről van szó.⁸

c) A szerződés módosítása és érvénytelensége közötti kapcsolódási pontok meghatározása során önálló vizsgálódási irányt képez a felek konszenzusán alapuló szerződésmódosításnak, vagyis magának a módosító ügyletnek az érvényessége. Vizsgálendő például, hogy a Ptk.-ban rögzített különböző érvénytelenségi okok miképpen jelennek meg a szerződés módosítására irányuló ügylet esetében.

⁴ Vö.: EÖRSI Gyula: *Kötelmi jog. Általános rész*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1981, 125. o.

⁵ TÖRÖK Tamás: A részleges érvénytelenség alapvető kérdései, *Gazdaság és Jog*, 2020/7-8., 12-19. o., 18. o.

⁶ KEMENES István: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2002/2., 7-27. o., 8. o.

⁷ WELLMANN György: A szerződés érvénytelenségének szabályozása, in: *Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz* (szerk.: VÉKÁS Lajos – VÖRÖS Imre), Wolters Kluwer, Budapest, 2014, 187-204. o. (a továbbiakban WELLMANN [1]), 200. o.

⁸ WELLMANN György: Az érvénytelenség, in: *Az új Ptk. magyarázata V/VI. Kötelmi jog. Első és Második Rész*, (szerk.: WELLMANN György), HVG-ORAC, Budapest, 2014 (a továbbiakban WELLMANN [2]), 187. o.

Vizsgálat tárgyát képezik továbbá a kötelező alakisági előírások és azok mellőzésének jogkövetkezményei, különös tekintettel arra, hogy a Ptk. a főszabálykénti semmisséget „feloldja” a szerződés alaki hibája orvoslásának elismerése által.⁹

d) Az egyoldalú szerződésmódosítás érvényességével kapcsolatosan szintén számos kérdés merül fel azok tisztességességét, illetőleg tisztességtelenségét illetően, különösen az elmúlt évtizedben a devizahitelek módosítása kapcsán kialakult jogi bizonytalanságok miatt. A bírói gyakorlatot áttekintve szintén viszonylag gyakoriak az elektronikus hírközlési és egyéb szolgáltatások igénybevételére kötött előfizetői szerződések egyoldalú módosítása érvénytelenségének megállapítására irányuló keresetek, a módosítás jogának jogszabályba ütköző voltára hivatkozással.

Jól érzékelhető, hogy a fentebb az a)-d) pontban felsorolt, a szerződés érvénytelenségének és módosításának határán körvonalazható kérdéskörök önmagukban is alkalmasak arra, hogy külön tanulmány tárgyát képezzék, így ezek teljes körű feldolgozására a jelen munka keretei között nem kerül sor. Ennek megfelelően a tanulmány további része kizárólag az egyik, a c) pontban röviden összefoglalt iránnyal, a módosító ügylet érvénytelenségével foglalkozik részletesen.

2. A szerződésmódosító ügylet érvénytelensége

A szerződő felek között fennálló szerződéses viszony módosítására irányuló ügylet (módosító szerződés) érvényességének megítélése során az elsődleges feladat annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a Ptk.-ban meghatározott, a jogalkotó által három csoportba (szerződéses akarat hibái, szerződéses jognyilatkozat hibája, célzott joghatás hibája) sorolt érvénytelenségi okok miként jelennek, jelenhetnek meg az eredeti szerződés módosítására irányuló, a felek konszenzusán alapuló megállapodások esetén.

A módosító ügylet érvénytelenségére irányuló vizsgálódás során a kiindulópontot a Ptk. 6:191. § (3) bekezdése képezi, amely kimondja, hogy *a szerződés módosítására a szerződés megkötésére vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni*. Ezt figyelembe véve a kiinduló hipotézis az, hogy mindazok a Ptk.-ban meghatározott esetkörök (hibák), amelyek szerződéskötés időpontjában való fennállása a szerződés érvénytelenségére vezet, elviekben a módosító szerződés érvénytelenségét is eredményezhetik. A módosítás érvénytelenségéhez kapcsolódó előbbi feltételezéshez ugyanakkor rögtön szükséges egy érdemi megjegyzést is fűzni, amely az érvénytelenség mint probléma felmerülésének lehetőségét eleve szűkebbre szabja. A szerződés módosítása ugyanis a szerződési életciklusnak nem szükségképpen eleme (mint például a teljesítési létszak), hanem arra valamilyen belső (a felek valamelyikében bármilyen okból és irányban változtatási szándékként megfogalmazódó) vagy külső (a körülményekben bekövetkező változások által indukált) igény eredményeként kerül sor. A módosító ügylet érvényességének vizsgálata tehát alapvetően azoknál a szerződéses jogviszonyoknál merül fel, ahol jellemzően megjelenik a szerződésmódosítás igénye, vagyis leginkább azok a

⁹ Vö.: Ptk. 6:94. §

megállapodások jöhetnek szóba, ahol a szerződés megkötése és annak teljesítése időben elválik egymástól, illetőleg a teljesítésre a kötelezett számára hosszabb idő áll rendelkezésre, a jogviszony tartós jelleggel bír.¹⁰

A következőkben a módosító ügylet érvényességét a Ptk.-ban meghatározott érvénytelenség okok mentén, a jogalkotó által meghatározott csoportosítást megtartva vizsgálom.

2.1. A szerződéses akarat hibái. A szerződés akarat hibái azokat az esetköröket fedik le, amelyeknél valamelyik (vagy mindkét) fél szerződési nyilatkozata nem a valós szerződési akaratot tükrözi, vagy a nyilatkozat olyan valós akaratot fejez ki, amelynek a hibája az ügyleti szándéknak a megformálásában közreható valamely tényezőre (pl. információ hiánya, akaratot kívülről befolyásoló hatás), vezethető vissza.

A *tévedés*, a *megettévesztés*, valamint a *jogellenes fenyegetés a szerződéses akarat nem tudatos*, a szerződés megtámadhatóságát eredményező *hibái*, amelyek az felek között fennálló szerződés módosítására irányuló megállapodás esetén is értelmezhetők, hiszen nem zárható ki, hogy a szerződő fél megettévesztéssel vagy jogellenes fenyegetéssel veszi rá a másik felet a nyilatkozattételre és így éri el a szerződés módosítására irányuló ügylet alapjául szolgáló konszenzus létrejöttét.¹¹

A fél tévedésének, illetve a felek közös feltevésének megítélése szintén az általános szabályok alapján lehetséges, így a tévedés – legyen akár jogi, akár ténybeli –, csak akkor eredményezi a szerződés módosítására irányuló ügylet megtámadhatóságát, ha az megfelel a Ptk. szerinti konjunktív körülményeknek.¹² Egyrészt, a tévedésnek lényeges körülményre kell vonatkoznia. A kapcsolódó bírói gyakorlat értelmében lényeges az olyan körülmény, amely a közfelfogás szerint alapvetően befolyásolja a felek szerződéses akaratát, amellyel kapcsolatos helyes ismeret birtokában a fél nem, vagy nem azzal a tartalommal kötötte volna meg az adott szerződést¹³, vagyis a módosító ügyletre vonatkoztatva, a fél az adott körülmény ismeretében egyáltalán nem vagy más tartalommal módosította volna a szerződést. Másrésztől szükséges, hogy a fél tévedését a másik fél okozta vagy azt felismerhette. A szerződésmódosító szerződést bármelyik fél akkor támadhatja meg, ha a felek valamely lényeges kérdés vonatkozásában ugyanabban a téves feltevésben voltak. Egy, még a korábbi Ptk.-hoz kapcsolódó ügyben az eljáró bíróság kimondta, hogy amennyiben a felek a vételárhoz járuló áfa mértékében közös tévedésben voltak, a szerződést bármelyikük megtámadhatja.¹⁴ Kevésbé életszerű ugyan, de egy olyan szerződés esetén például, ahol a felek áfaköteles tevékenység tartós nyújtásáról állapodnak meg és az időközben az áfa mértékében bekövetkező változás mindkét

¹⁰ A jogviszony tartósságával kapcsolatosan lásd: ALMÁSI ANTAL: Hosszú tartamú időszakos szolgáltatások, *Jogtudományi Közöny*, 1920/15., 113-114. o.; BECK SALAMON: Huzamos szerződések, *Jogtudományi Közöny*, 1920/17., 130-131. o.; TÖRÖK TAMÁS: Tartós jogviszony, *Gazdaság és Jog*, 2000/11., 16-21. o.; JUHÁSZ ÁGNES: A polgári jogviszony tartósságának kérdéséről, *Jogtudományi Közöny*, 2019/4., 156-164. o.

¹¹ Vö.: Kúria Pfv.II.21.584/2019/8.

¹² Ptk. 6:90. § (1) bekezdés

¹³ BH 2016. 114.

¹⁴ BH 2008. 158.

fél figyelmét elkerüli és a szolgáltatás ellenértékét a szerződéskötéskor hatályos áfa mértékét figyelembe véve módosítják, utóbb a szerződésmódosítást bármelyik fél megtámadhatja, ha tudomást szerez az áfa mértékének megváltozásáról és ennek folytán felismeri mindkettejük tévedését, közös téves feltevésüket.

A bírói gyakorlatot figyelembe véve jogellenes fenyegetésnek minősül – és erre tekintettel megtámadható – a szerződés módosítására irányuló megállapodás, amennyiben a bérbeadó úgy kényszeríti rá a bérlőt a számára előnytelen szerződésmódosításra, hogy annak elmaradása esetén a bérlő általa a bérelt helyiségben a bérlő üzleti tevékenysége körében szervezett rendezvény lebonyolítását megghiúsítja.¹⁵ Egy másik esetben az eljáró bíróság úgy foglalt állást, hogy társasági szerződés módosításának a szavazati és nyereségfelosztási arányok megváltoztatásához mint feltételhez kötése nem jogellenes, minthogy az erre irányuló törekvés a betéti társaság tagjai közötti alkufolyamat részeként fogható fel.¹⁶

A szerződési akarat színlelése (*színlelt szerződés*) a szerződés semmisségét eredményező súlyos akarati hiba, amikor a szerződő felek egymással egyetértve, akarategységben, a valódi akaratukkal nem egyező jognyilatkozatot tesznek, ezzel hamis látszatot keltve a külvilág, harmadik személyek felé. A szerződés módosítására irányuló ügylet esetére vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy a felek vagy egyáltalán nem kívánják a szerződésüket módosítani, vagyis egyáltalán nem áll fenn a szerződés módosítására irányuló szándékuk (abszolút színlelés), vagy a külvilág felé módosító ügyletük eredeti tartalmát leplezik. A színlelés megítélése az általános szabályok és a kapcsolódó ítélkezési gyakorlat mentén lehetséges azzal, hogy a szerződés módosítására irányuló ügylet esetén a szerződő felek oldalán a színlelés háttérben meghúzódó motivációjának feltárása ehelyütt is komoly feladatot jelent.

A *cselekvőképesség korlátozottsága vagy teljes hiánya* mint akarathiba a szerződés módosítására irányuló ügylet esetén is felmerülhet, amennyiben valamelyik szerződő fél cselekvőképességében a szerződéskötést követően következik be változás. Ennek az esetkörnek a megítélésére a Ptk. személyek jogára vonatkozó könyvében meghatározott rendelkezések irányadók. Abban az esetben, ha a szerződéskötést követően valamely okból a szerződő fél gondnokság alá helyezése válik szükségessé, úgy ennek megtörténtét követően a szerződés módosítására irányuló esetleges igény esetén a cselekvőképességében részlegesen vagy teljesen korlátozott személy nyilatkozattételére vonatkozó szabályok szerint¹⁷ kerülhet sor, vagyis a szerződésmódosító ügylet érvényességének megítélése az általános cselekvőképességi szabályok alapján történik. Hasonlóképpen, a módosító ügylet esetén is felmerülhet akarathibaként a szerződő fél cselekvőképtelen állapota.

2.2. A szerződéses jognyilatkozat hibája. A *szerződéses jognyilatkozat hibája* körében a Ptk. a szerződés alaktság megsértése miatti érvénytelenségéről rendelkezik. A szerződések alakjának megválasztásában ugyanis bár a szerződő felek alapvetően nincsenek kötve (formaszabadság), vagyis nyilatkozatukat szóban,

¹⁵ BDT 2012. 2651.

¹⁶ BH 2017. 268.

¹⁷ Ptk. 2:12. §, 2:14-2:15. §, 2:20-2:23. §

írásban vagy ráutaló magatartás útján egyaránt megtehetik¹⁸, vannak esetek, amikor *jogszabály vagy a felek megállapodása a jognyilatkozatra meghatározott alakot* (pl. írásba foglalás)¹⁹ *rendel.* Ilyen esetekben a jognyilatkozat kizárólag ebben az alakban tehető meg érvényesen²⁰, *az alakiság megsértése* főszabályként a szerződés semmisségére vezet.²¹

Lényeges, hogy a Ptk. alakiságra vonatkozó, fentebb hivatkozott szabálya a szerződő felek formaszabadságát nem pusztán a szerződéses kötelmet alapító ügylet vonatkozásában korlátozza, hanem az a szerződéses teljes „életciklusa” alatt hat. A Ptk. 6:6. § (2) bekezdése kimondja ugyanis, hogy mindazokban az esetekben, amikor egy adott jognyilatkozat érvényesen csak meghatározott alakban tehető meg, *úgy a jognyilatkozat módosítása, megerősítése, visszavonása, megtámadása, valamint a jognyilatkozat alapján létrejött jogviszony módosítása és megszüntetése is csak ebben a meghatározott alakban érvényes.* A módosító ügylet alakiságát tehát minden esetben a módosítandó jognyilatkozat vagy módosításra kerülő szerződés alakiságára vonatkozó előírások determinálják, vagyis az „alapügyletre” vonatkozó alakisági előírások kihatnak a módosító ügylet érvényességére.

Az alakiság kapcsán lényeges annak a kérdésnek megválaszolása, hogy az adott alakiság előírása, így például a szerződés írásba foglalása esetén pontosan mely elemekre terjed ki az írásba foglalás kötelezettsége.

A Ptk. 6:7. § (1) bekezdése szerint nem szükséges a teljes jognyilatkozat írásba foglalása, hanem annak érvényességéhez elegendő az is, ha a jognyilatkozat *lényeges tartalma* kerül írásbeli formában rögzítésre. A Ptk. hivatkozott rendelkezését a szerződéses jognyilatkozatra vonatkoztatva tehát az írásbeliség kötelezettsége pusztán a szerződés lényeges elemeire vonatkozik. Ennek megfelelően – analógia útján – az is belátható, hogy *a szerződésmódosítás írásbelisége is csak akkor követelhető meg, ha az a szerződés valamely lényeges elemére vonatkozik.* Amint látható, a szerződés lényeges elemei vonatkozásában a szerződéskötésnél alkalmazott forma határozza meg ugyanezen szerződéses elemek későbbi esetleges módosításának formáját. A felek ezzel szemben a lényegesnek nem minősülő szerződéses elemeket kötelező formamegkötés nélkül – a konszenzus mint előfeltétel fennállása mellett – akár szóban vagy ráutaló magatartással is érvényesen módosíthatják.²² Ezt erősíti meg *Menyhárd Attila* is a Ptk. 6:191. §-ához fűzött magyarázatában.²³

¹⁸ Ptk. 6:4. § (2) bekezdés

¹⁹ A Ptk. szerint – a teljesség igénye nélkül – kötelező például írásba foglalni a zálogszerződést (Ptk. 5:89. § (6) bekezdés), az ingatlan adásvételi szerződést (Ptk. 6:215. § (2) bekezdés), a haszonbérleti szerződést (Ptk. 6:349. § (2) bekezdés), a tartási szerződést (Ptk. 6:491. § (2) bekezdés), valamint az elővásárlási, a visszavásárlási, a vételi és az eladási jog alapítására vonatkozó szerződéseket (Ptk. 6:226. § (1) bekezdés) és a kezességi szerződést (Ptk. 6:416. § (3) bekezdés). A Ptk.-n kívüli jogszabályok közül kötelező írásba foglalási kötelezettséget ír elő például az építőipari kivitelezési tevékenységről szóló 191/2009. (IX. 15.) Korm. rendelet (Épkiv.) a kivitelezési szerződésekre vonatkozóan (Épkiv. 3. § (1) bekezdés).

²⁰ Ptk. 6:6. § (1) bekezdés

²¹ Ptk. 6:94. § (1) bekezdés

²² BH 2001. 573.

²³ MENYHÁRD Attila: A szerződés módosítása, in: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*, (szerk.: OSZTOVITS András), III. köt., Opten Kiadó,

A szerződésmódosító ügylet alakjára vonatkozó fenti szabály abban az esetben érvényesül, ha az alapszerződésre jogszabályi rendelkezés ír elő meghatározott alakot. A kötelmi jog diszpozitivitására tekintettel azonban az sem kizárt, hogy a felek a Ptk. vonatkozó rendelkezéseitől eltérjenek, és a szerződési szabadság elvéből következően konkrét írásba-foglalási kötelezettség fennállása nélkül is írásba foglalják szerződésmódosításra irányuló megállapodásukat. A feleknek lehetősége van továbbá arra is, hogy ne csak a szerződés lényeges, hanem adott esetben annak valamennyi elemét írásban rögzítsék vagy a szerződésükben úgy rendelkezzenek, hogy annak bármilyen módosítása érvényesen csak az ott meghatározott formában lehetséges.

Olyan kötelmi viszonyok esetén, ahol a szerződés létrejöttére jogszabály nem rögzít formai előírást és a felek sem „ragaszkodnak” a kontraktus adott formában való megkötéséhez, a szerződés mindenféle formai megkötés nélkül „szabadon”, akár szóban, akár írásban, akár ráutaló magatartással létrehozható, és ugyanez a formai szabadság vonatkozik a szerződés módosítására is.²⁴ A gyakorlatban jellemző ugyanakkor, hogy a felek a szerződés jövőbeli módosítására vonatkozóan még az alapszerződés formátlansága ellenére is meghatározott alakot írnak elő, a szerződésükbe iktatott ún. *alakszerűségi kikötés* útján.²⁵

A fentiek alapján megállapítható tehát, hogy a fennálló szerződéses jogviszony szóban vagy ráutaló magatartással történő módosítása – jogszabályi előíráson vagy a felek szándékán alapuló alaki kikötés hiányában – a felek számára alapvetően lehetséges.²⁶ A jognyilatkozat ilyen formában történő megtétele ugyanakkor bizonyítási nehézségeket vet fel: a ráutaló magatartás ugyanis csak abban az esetben eredményezi a már fennálló szerződés módosítását, ha abból egyértelműen megállapítható a felek szerződésmódosításra irányuló egyező akarata. Ennek megfelelően például a szerződésben kikötöttől eltérő összegű rendszeres juttatás folyósítása önmagában – az egyező akarat megállapíthatatlansága mellett – még

Budapest, 2014, 459-468. o., 460. o.

²⁴ Kúria Pfv.II.21.359/2013/6.

²⁵ A német magánjogi szabályok szerint a szerződő feleknek szintén van lehetősége arra, hogy szerződésükbe alakszerűségekre, mégpedig kifejezetten írásbeli formára vonatkozó kikötést (*Schriftformklausel*) iktassanak. Ekkor a szerződés módosítása csak írásban lehetséges. Az említett kikötés megjelenhet egyszerű írásbeliségi kikötés (*enfache Schriftformklausel*) vagy kettős (vagy más néven minősített) írásbeliségi kikötés (*doppelte/qualifizierte Schriftformklausel*) formájában. Előbbi esetben a felek a közöttük létrejövő szerződés jövőbeni módosítására ugyan az írásbeli formát írják elő, azonban ez irányú kikötésüket utóbb akár szóban is módosíthatják. Amennyiben azonban a felek szerződésükbe minősített alakszerűségi klauzulát helyeznek el (és a gyakorlatban ez a jellemzőbb), úgy az magára erre a szerződéses kikötésre is kihat, vagyis a szerződés bármely eleme – ideértve tehát a szerződés ezen alakisági kikötését is – csak az előírt formában, vagyis írásban módosítható. Vö.: BGB 309. § 13. pont.

Az alakszerűségi kikötéssel kapcsolatosan a vonatkozó szakirodalom köréből lásd továbbá: BREITLING, Siegfried: *Bedeutung und Wirkung von Schriftformklauseln: Eine Untersuchung mit Bezug auf Individualvereinbarungen und Allgemeine Geschäftsbedingungen unter Einbeziehung des schweizerischen Rechts, des amerikanischen UCC sowie des UN-Kaufrechts*. Centaurus Verlag, Freiburg, 1994.; HEISS, Helmut: *Formmängel und ihre Sanktionen: eine privatrechtsvergleichende Untersuchung*. Mohr Siebeck, Tübingen, 1999.; KÖTZ, Heim: *Schriftformklauseln*. *Juristen Zeitung*, 2018/20., 988-991. o.

²⁶ Vö.: Fővárosi Ítéltábla 25.Gf.40.113/2015/20.

nem bizonyítja megfelelőképpen azt, hogy a fél ráutaló magatartással módosítani kívánta a szerződést.²⁷ Szerződést módosító joghatás tehát csakis olyan magatartáshoz fűződhet, amely a közfelfogás szerint is kétségtelenül kifejezi a szerződési akarat módosult tartalmát.²⁸ Amint azt a Kúria több alkalommal is megerősítette, nem tekinthető ilyen magatartásnak és ebből kifolyólag nem minősül a szerződésben kikötött ár tekintetében szerződésmódosításnak a számla szerződésben foglaltaktól eltérő kiállítása.²⁹

A Kúria korábbi gyakorlatával ellentétesen foglalt állást egy, még az 1959-es Ptk. hatálya alá tartozó, mezőgazdasági termékértékesítési szerződés módosításával kapcsolatos ügyben, ahol a számla kiállítását olyan bizonyítéknak fogta fel, amely a ráutaló magatartással történő szerződésmódosítást juttatta kifejezésre.³⁰ A Kúria említett végzése ellen benyújtott alkotmányjogi panaszt az Alkotmánybíróság visszautasította.³¹

A hatályos Ptk. az alakisági előírás megsértéséhez főszabályként a semmisség jogkövetkezményét rendeli, egyúttal azonban lehetőséget is ad az alaki hiba orvoslására, ezzel kivételt teremtve a semmisség főszabálya alól.

A Ptk. 6:94. § (1) bekezdése kimondja, hogy amennyiben egy szerződés az alakiságra vonatkozó előírások megsértése miatt tekintendő semmisnek, úgy abban az esetben, ha a jogosult a kötelezett által felajánlott teljesítést elfogadja, a szerződés az elfogadás által a teljesített rész erejéig érvényessé válik. A teljesítés érvénytelenséget orvosló hatályának³² főszabálykénti elismerésével a jogalkotó a gyakorlat részéről (különösen a gazdasági forgalom szerződéseinél, valamint a tartós jogviszonyoknál) a már hosszú idő óta megfogalmazódott, jogosan felmerülő igényre reagált.³³ Egy már teljesedésbe ment szerződés esetén ugyanis a szerződéskötéskor „elkövetett”, alaki hibát eredményező mulasztás miatti érvénytelenséghez utóbb jellemzően már a feleknek sem fűződik érdeke.³⁴ Fontos rendelkezés, hogy a teljesítéshez mégsem kapcsolódik az érvénytelenséget orvosló hatás mindazokban az esetekben, amikor a szerződés alakiságát (közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalását) jogszabály rendelkezése kötelező jelleggel írja elő vagy a szerződés ingatlan tulajdonjogának átruházására irányul. Jól látható tehát, hogy nem mellékes, hogy a szerződés alakjára vonatkozó előírás jogszabályban nyer rögzítést avagy arról a szerződő felek rendelkeztek.

A szerződés érvénytelenségét eredményező alaki hibát azonban nemcsak a teljesítés orvosolhatja. A Ptk. ugyanis a szerződések módosítására vonatkozó alakiság megsértésének esetére külön szabályt is rögzít. A Ptk. 6:94. § (2) bekezdése

²⁷ BH 2002. 138.

²⁸ BDT 2007. 1713.

²⁹ BH 1987. 365., EBH 2004. 1118., BDT 2007. 1713.

³⁰ Kúria Gfv.VII.30.675/2016/5.

³¹ 3271/2017. (X. 19.) AB végzés

³² MENYHÁRD Attila: A szerződés módosítása, in: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja* (szerk.: OSZTOVITS András), III. köt., Opten Kiadó, Budapest, 2014, 459-468. o., 461. o.

³³ WELLMANN György: A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban, in: *Szerződések téra – az új Ptk. alapján* (szerk.: WELLMANN György), HVG-ORAC, Budapest, 2014 (a továbbiakban WELLMANN [3]), 21-41. o.; WEISS Emília: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, KJK, Budapest, 1969, 409. o.

³⁴ WELLMANN [2]), 133. o.

alapján az adott szerződés kötelező alakiság mellőzésével történt módosítását is érvényesnek kell tekinteni, ha az annak megfelelő tényleges állapot a felek egyező akaratából (konszenzus) jött létre (*de facto szerződésmódosítás*).

Lényeges ugyanakkor, hogy – hasonlóképpen a szerződés teljesítésének érvénytelenségét orvosló hatásához –, a szerződésmódosításnak megfelelő tényleges állapot létrehozása sem minden esetben eredményezi a szerződésmódosító ügylet érvényességét. A Ptk. nem ad ugyanis lehetőséget az alaki hibában szenvedő módosító szerződés orvoslására olyankor, ha a sajátos alakisági követelményt (pl. közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalást) jogszabály rendelkezése írja elő, vagy a szerződés ingatlan tulajdonjogának átruházására irányul. Ezekben az esetekben a módosító szerződés mindenképpen semmisnek tekintendő, az alaki hibát a módosító megállapodásnak megfelelő állapotnak a felek konszenzusán alapuló *de facto* létrehozása sem orvosolja.

Az alaki hiba esetén főszabályként alkalmazandó jogkövetkezmény, a semmisség kivételes orvoslásának Ptk. által elismert lehetősége több okra is visszavezethető. Egyrésztől, a *pacta sunt servanda* elv értelmében a felek vonatkozásában a közöttük létrejött szerződésnek a jogszabályhoz hasonló hatása, kötőereje van. A felek jogai és kötelezettségei a felek egyező akaratan alapulnak, így egy olyan esetben, amikor a felek a közöttük fennálló szerződéses jogviszonyban – szintén egyező akarattal – valamilyen változást kívánnak eszközölni, azonban ezt nem adott formában teszik meg, azonban a tényleges helyzetet – szerződésmódosítási szándékuknak megfelelően – utóbb már létrehozták, indokolt, hogy azt a jog elfogadja. Abban az esetben, ha a Ptk. az alakiság elmulasztását szigorúan venné, és nem tenné lehetővé a semmisség ilyen úton történő kivételes „feloldását”, az érvénytelenség Ptk. szerinti jogkövetkezményei (pl. eredeti állapot helyreállítása) nyernének alkalmazást, amelynek eredményeként a jog a felek között egy nem szándékolt, sőt adott esetben szándékukkal kifejezetten ellentétes helyzetet hozna létre, noha szerződésmódosításuk éppen ennek a helyzetnek a megváltoztatására irányult. Azáltal tehát, hogy a jogalkotó az alaki hiba orvoslásául elfogadja a felek akaratanak megfelelő tényleges állapot létrehozását, a szerződő felek akaratanak elsődlegességét hangsúlyozza.

Villányi szerint az alakszerűségi kellékek többnyire azt a célt szolgálják, hogy a fél komoly megfontolás nélkül kötelezettséget ne vállaljon. Éppen ezért, az ügylet – jelen esetben módosító ügylet – teljesítése a fél „komoly kötelezési szándékának legalább olyan bizonyosságát adta, mintha akaratanat valamilyen különös alakban nyilvánította volna ki.” Ellenkező esetben „[...] a jóhiszeműségbe ütköznek, ha a teljesítéssel egyszer már végkép lebonyolított jogviszonyt az alakszerűség hiányára hivatkozással újból meg lehetne bolygatni.”³⁵

Az alaki hiba orvoslásának ezen módja azonban nemcsak a felek szándékának elsődlegességére tekintettel fontos. Az utóbbi évek bírói gyakorlatában ugyanis egyre markánsabban rajzolódik ki az a tendencia, amely a szerződéses jogviszonyok – érvénytelenné nyilvánítás vagy megszüntetés útján történő – felszámolásával szemben a Ptk. adta keretek között a jogviszony fenntartását tartja fontosnak, akár

³⁵ VILLÁNYI László: *A magyar magánjog rövid tankönyve*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 52. o.

a szerződő felek szándékának ellenére is. A bíróságok sajátos – és alkalmanként önhatalmúnak tűnő – gyakorlata vitatható, amennyiben egy jogviszonyt például olyankor is fenn kíván tartani, amikor a fél (felek) szándéka kifejezetten a szerződés megszüntetésére irányul. Olyan esetben viszont, amikor valamennyi körülményt megvizsgálva egyértelműnek tűnik, hogy a felek szándéka a közöttük fennálló szerződés módosítására irányult, azonban nem tartották magukat az előírt formához, indokolt lehet, hogy a jog ne kényszerítse a feleket a korábbi – és a változtatás szándékára tekintettel érdekeiknek már nem megfelelő – állapot további fenntartására, hanem a feleknek a külvilág számára de facto is egyértelműen kifejezett akaratát fogadja el, és oldja fel a semmisséget, tekintse orvosoltnak az alaki hibát.

2.3. A szerződés célzott joghatás hibája miatti érvénytelensége. A szerződések érvénytelensége körében a jogalkotó számos okot jelöl meg, amelyek a szerződés által célzott joghatásban lévő valamely hiba miatt eredményezik az adott szerződés érvénytelenségét. Ezen okok egy része enyhébben ítélandó meg és a szerződés megtámadhatóságát eredményezi, míg más okok a szerződés abszolút érvénytelenségére (semmisség) vezetnek.

A Ptk. a célzott joghatás hibái körében nevesíti a szerződés jogszabályba ütközését és a jogszabály megkerülését (*tilos szerződés*)³⁶, a szerződés *jóerkölcsbe ütközését*³⁷, az *uzsorás szerződés*³⁸ és a *feltűnő értékaránytalanság*³⁹ tényállását. A célzott joghatás hibái körében rendelkezik továbbá a jogalkotó a *fiduciárius hitelbiztosítékok semmisségéről*⁴⁰, a *fogyasztói jogot csorbító feltételek*ől és a *fogyasztó joglemondó nyilatkozatáról*⁴¹, a *tisztességtelen általános szerződési feltételek*ől és annak fogyasztói szerződésben történő alkalmazásáról⁴², a fogyasztói szerződésben alkalmazott *egyes tisztességtelen kikötésekről*⁴³, valamint a *lehetetlen szolgáltatás* és az *érthetetlen, ellentmondó kikötés* megítéléséről.⁴⁴

A bíróságok ítélezési gyakorlatában számtalan olyan döntés jelenik meg, amelynek alapjául a szerződés módosításának valamely, a Ptk.-ban a célzott joghatás hibái körében felsorolt tényállás szolgál. Jól érzékelhető, hogy a szerződésmódosító ügylet érvénytelenségének megállapítására irányuló keresetek meglehetősen színes képet mutatnak, a Ptk.-ban a célzott joghatás hibái körében rögzített esetek szinte mindegyikét lefedik. Viszonylag gyakorinak mondható az általános szerződési feltétel, illetőleg egyes szerződéses kikötések tisztességtelenségére való hivatkozás, ahogyan az sem ritka, hogy a módosítás érvénytelenségét megállapítani kérő fél keresetét a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között a módosítás folytán előálló feltűnő értékaránytalanságra alapítja. A bírói gyakorlatból kiragadott példák

³⁶ Ptk. 6:95. §

³⁷ Ptk. 6:96. §

³⁸ Ptk. 6:97. §

³⁹ Ptk. 6:98. §

⁴⁰ Ptk. 6:99. §

⁴¹ Ptk. 6:100-101. §

⁴² Ptk. 6:102-103. §

⁴³ Ptk. 6:104. §

⁴⁴ Ptk. 6:107. §

áttekintését követően ugyanakkor az is jól látható tendencia, hogy sok esetben a fél által megtámadott szerződés módosítás már nem is releváns, minthogy az eljárás során bizonyítást nyer, hogy az érvénytelenség oka valójában már magában a felek által módosítani kívánt alapügyletben, annak megkötésekor fennállt, vagyis már az sem volt alkalmas a célzott joghatás kiváltására.

Annak fenntartása mellett, hogy a szerződés célzott joghatás hibája miatti érvénytelenségének esetköreit a módosító ügyletre vonatkoztatva érdemes lenne külön-külön vizsgálni, teljeskörűen feldolgozni, a jelen tanulmány keretei között – tekintettel a terjedelmi korlátokra – erre mégsem kerül sor. A továbbiakban mindössze egyetlen esetkört, a szerződés módosító ügylet jogszabályba ütközését emelem ki és azzal foglalkozom részletesen, néhány gondolat erejéig a polgári jog határain túlra, a közbeszerzési jog területére is kitekintve.

A szerződés célzott joghatás hibája miatti érvénytelenségének körén belül kiemelt helyet foglal el az ún. *tilos szerződések* tényállása, amely a szerződések érvénytelenségének egyik gyakran vizsgált témakörét képezi. A kifejezés két esetkört fed le: ide értendők egyrészt azok a szerződések, amelyek jogszabályba ütköznek, valamint azok, amelyeket jogszabály megkerülésével kötöttek.^{45 46} A Ptk. szerint az említett két csoportba sorolható szerződések *semmisek*, kivéve olyankor, amikor ahhoz a jogszabály *más jogkövetkezményt* fűz.

A hatályos Ptk. – a korábbi, 1959. évi polgári törvénykönyvvel azonos módon – nem határozza meg kifejezetten, hogy jogszabályba ütközés alatt kizárólag a polgári jogi kódex adott rendelkezésébe ütközés értendő vagy más, a Ptk.-n kívüli polgári jogi norma vagy adott esetben valamely közjogi jogszabály rendelkezésével ellentétes kikötés is ugyanúgy a szerződés semmisségét eredményezi.

A „jogszabályba ütközés” kifejezés értelmezése kapcsán vonatkozó tanulmányában *Darázs Lénárd* több lényeges szempontot is kiemel, így például rögzíti azt, hogy a Ptk. szóhasználata ellenére a helyes értelmezés szerint az adott szerződésnek *nem általánosságban történő jogszabályba ütközéséről, hanem a jogszabály által megfogalmazott tilalomba ütközéséről van szó*⁴⁷, vagyis a szerződés csak abban az esetben lesz semmis, ha az egy adott jogszabály kógens (tilalmat vagy kötelezettséget megfogalmazó) rendelkezésébe ütközik. Amennyiben tehát a szerződés módosítására irányuló ügylet a Ptk. kógens rendelkezésébe ütközik, az semmis lesz. A kérdés ugyanakkor továbbra is fennáll: mi a helyzet olyankor, amikor az adott szerződéses kikötés valamely Ptk.-n kívüli polgári jogi norma (hasznóképpen kógens) rendelkezésébe ütközik. *Vékás* szerint a helyzetet ilyenkor ugyanazon elvek alapján kell megítélni, mint ahogyan a Ptk. esetén⁴⁸, azzal, hogy a bíróság lesz az, aki az alkalmazandó jogkövetkezményt – az adott jogszabály erre irányuló konkrét rendelkezése hiányában – meghatározza.

⁴⁵ Ptk. 6:95. §

⁴⁶ *Darázs Lénárd* felhívja a figyelmet arra, hogy a „tilos szerződés” kifejezés tartalmilag valójában csak az új Ptk. megszületésével tisztázódott, minthogy korábban a szocialista jog a tilos szerződések alá tartozónak tekintette a jóerkölcsbe ütköző, valamint a közrendbe ütköző és az uszolás szerződéseket is. Vö.: *DARÁZS Lénárd: A jogszabályba ütköző (tilos) szerződések semmissége, Polgári Jogi Kodifikáció, 2008/5-6., 14-26. o., 14. o.*

⁴⁷ *DARÁZS i.m. 22. o.*

⁴⁸ *VÉKÁS Lajos: Szerződési jog. Általános rész, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 127. o.*

Más esetekben, így különösen egy adott kikötés valamely más jogági norma rendelkezésébe való ütközésekor a szerződés csak abban az esetben lesz semmis, ha az adott jogszabály ezt – vagy valamely más jogági jogkövetkezmény egyidejű alkalmazása mellett⁴⁹ – kifejezetten rögzíti.⁵⁰ Jogszabály által előírt kötelező pályázati eljárás mellőzése például a szerződést jogszabályba ütközővé és így semmissé teszi. A szerződéskötést megelőző pályáztatási szabályok pusztá megsértése viszont önmagában – ha az annak alapján létrejött szerződés tartalma, az abban vállalt feltétel nem ütközik jogszabályba – nem eredményezi a szerződés semmisségét.⁵¹ Ha a pályázati eljárás során – melynek eredményeképpen a szerződés létrejött – megsértették a verseny tisztaságát, a szerződés érvénytelenségének megállapítására és jogkövetkezményének levonására a Ptk. vonatkozó szakasza alapján nem kerülhet sor.⁵²

A szerződés nem magánjogi jogszabályba ütközése a vizsgálódás irányát a Ptk. határain túlra tolja és szükségessé teheti más, közjogi jellegű normák, így például a *közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvény* (a továbbiakban *Kbt.*) rendelkezéseinek közelebbi vizsgálatát is. Különösen indokolt ez a tanulmány témájául választott kérdés feldolgozásakor, hiszen a szerződés jogszabályba ütköző módosítása a közbeszerzési jog területének egyik gyakran vizsgált témakörét képezi, tekintve, hogy a *Kbt.* erre az esetre vonatkozóan sajátos, a Ptk.-tól jelentős mértékben eltérő rendelkezéseket tartalmaz.

A *Kbt.* hatálya alá tartozó szerződés (a továbbiakban *közbeszerzési szerződés*) megkötésének folyamata önmagában is számos, a klasszikus polgári jogi szerződéskötési folyamattól eltérő sajátossággal bír, hiszen a szerződési szabadság Ptk.-ban rögzített alapelvi maximája a szerződéskötés során korlátozottan, a *Kbt.* által behatárolt keretek között érvényesül. A szerződés szabadságba egyébként beleértendő szerződésmódosítási szabadság⁵³ szintén korlátozás alá esik, több szempontból is. Amíg ugyanis a Ptk. kötelmi jogi könyvében szabályozott szerződések vonatkozásában a felek szerződési szabadsága egyértelműen magában foglalja a szerződés módosítására irányuló szabadságukat is, addig a közbeszerzési eljárás alapján megkötött szerződésekre a Ptk. rendelkezéseit a *Kbt.*-ben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni⁵⁴, vagyis a szerződés módosítására vonatkozó polgári jogi szabályok csak kifejezett *Kbt.* rendelkezés hiányában, legfeljebb mögöttes jelleggel nyerhetnek alkalmazást.

A közbeszerzési szerződés módosításának esetére vonatkozó szigorú szabályozás az elmúlt másfél évtized során jelentős változáson ment keresztül, amennyiben a módosítás kezdeti tilalmát (vagy legalábbis meglehetősen szűk körű lehetőségét)⁵⁵

⁴⁹ WELLMANN [2] i.m. 138.

⁵⁰ A polgári jogon kívüli, más jogági szabályokba ütköző szerződések megítélésével kapcsolatosan lásd bővebben: KEMENES i.m. 9-16. o.

⁵¹ BH 2001. 234. I., EBH 2004. 1117.

⁵² BH 2005. 254.

⁵³ Vö.: JUHÁSZ Ágnes: *A szerződésmódosítás kérdésköre a magyar polgári jogban*, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 23-26. o.

⁵⁴ *Kbt.* 2. § (8) bekezdés

⁵⁵ BARABÁS Gergely: A közbeszerzési szerződések módosításának határai a Közbeszerzési Döntőbizottság joggyakorlatában, *Új Magyar Közigazgatás*, 2009/6-7., 39-54.; JUHÁSZ Ágnes: A szerződés

utóbb – az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban Bíróság) gyakorlata nyomán⁵⁶ – felváltotta a szerződésmódosítás lehetősége. Ennek megfelelően minden olyan esetben, amikor a módosítás – akár volumenére, akár a körülményekre tekintettel – nem tekinthető új beszerzésnek, vagyis nincs szükség új közbeszerzési eljárás lefolytatására, a közbeszerzési szerződés módosítása megengedett, a szerződés módosításának szigorú tilalma pedig pusztán az ún. *lényeges szerződésmódosítás* eseteiben áll fenn.

A Kbt. a közbeszerzési szerződés módosításának eseteit – az uniós közbeszerzési joggal és a kapcsolódó bírósági ítélkezési gyakorlattal összhangban – három csoportba sorolja.⁵⁷ Az az értékhatár alatti (*de minimis*) módosítások (a) mindig jogszerűnek tekintendők, feltéve, hogy a módosítás a szerződés alapvető jellemzőit egyébként nem változtatja meg.⁵⁸ Vannak továbbá olyan – nevesített – esetkörök, amikor a lényeges szerződésmódosítás megállapíthatóságának feltételeit nem kell vizsgálni (b)⁵⁹, így például akkor, a módosítást olyan körülmények tették szükségessé, amelyeket az ajánlatkérő kellő gondossággal eljárva nem láthatott előre.⁶⁰ ⁶¹ A harmadik csoportba azok a módosítások sorolhatók, amelyek a Kbt. értelmében *nem minősülnek lényegesnek* (c).⁶² ⁶³ A „*lényeges szerződésmódosítás*” kategória uniós jogi eredetű, a Bíróság esetjogában kimunkált kifejezés. Azoknak az eseteknek a megjelölésére szolgál, ahol a módosítás már a közbeszerzési szerződés olyan mértékű változását eredményezi, amely jelentőségénél fogva nem kezelhető a szerződés pusztán módosításként, hanem új közbeszerzési eljárás lefolytatását teszi szükségessé.⁶⁴

módosításának határai a közbeszerzésben, *Publicationes Universitatis Miskolciensis*, 2010/1., 373-393. o.

⁵⁶ Vö.: C-337/98. sz. Bizottság kontra Franciaország ügyben hozott ítélet, EBHT [2000], I-8377. o.; C-454/06. sz. Pressetext ügyben hozott ítélet, EBHT [2008], I-4401. o.; C-160/08. sz. Bizottság kontra Németországi Szövetségi Köztársaság, EBHT [2010] I-3713. o.

⁵⁷ BUKODI Gábor: A közbeszerzési szerződések módosításának új irányai a 2014/24/EU irányelvben, *Közbeszerzési Szemle*, 2014/8-9. sz., 55-63. o.

⁵⁸ A közbeszerzési szerződés értékhatár alatti módosítására vonatkozóan lásd: Kbt. 141. § (2)-(3) bekezdés

⁵⁹ Kbt. 141. § (4) bekezdés

⁶⁰ Ekkor további feltétel, hogy a módosítás nem változtatja meg a szerződés általános jellegét és az ellenérték növekedése nem haladja meg az eredeti szerződés értékének 50%-át. Vö.: Kbt. 141. § (4) bekezdés, c) pont

⁶¹ A Miniszterelnökség 2020. április 29-én közleményt tett közzé, amelyben a koronavírus járvány okozta veszélyhelyzettel összefüggésben a Kbt. 141. §-nak értelmezéséhez nyújt támpontot. A közlemény az „előre nem látható körülmény” feltétele kapcsán rögzíti, hogy bár a koronavírus járvány európai és magyarországi elterjedése ugyan 2020 tavaszán nem volt előre látható, azonban vizsgálni kell az adott beszerzés tárgyával összefüggésben azt is, hogy azok a körülmények, amelyekre a szerződésmódosítás szükségességét a felek alapozzák, valóban olyanok-e, amelyekre az ajánlatkérő nem számíthatott. A koronavírus járványnak és a veszélyhelyzet kihirdetésének tényére, ezek előre nem láthatóságára való általános hivatkozás tehát önmagában nem elegendő ahhoz, hogy megalapozza a szerződésmódosítás jogszerűségét. A közlemény elérhetősége: https://kozbeszerzes.hu/data/filer_public/f5/66/f5662f33-d790-496a-9707-c6137e487b3c/kozlemeny_szerzmod_covid_20200429.pdf.

⁶² Kbt. 141. § (6) bekezdés

⁶³ A közbeszerzési szerződés módosításáról részletesen lásd: JUHÁSZ Ágnes: A közbeszerzési szerződés, in: *Atipikus szerződések* (szerk.: PAPP Tekla), Opten Kiadó, Budapest, 2015, 473-529. o., 509-516. o.

⁶⁴ A Kbt. 141. § (6) bekezdés értelmében a szerződés módosítása lényeges, ha az eredeti szerződéses feltételektől lényegesen eltérő érdemi feltételeket határoz meg. A módosítást mindig lényegesnek kell

Egyéb, a fentiekben felsorolt eseteken kívül a közbeszerzési szerződés csak új közbeszerzési eljárás eredményeként módosítható, abban az esetben pedig, ha a szerződés módosítására közbeszerzési eljárás jogtalan mellőzésével kerül sor, úgy a módosítás – a Kbt. 137. § (1) bekezdés a) pontja alapján – semmis.⁶⁵ Lényeges rögzíteni, hogy a Kbt. szerződésmódosítás semmisségét kimondó rendelkezése *nem zárja ki a Ptk. 6:95. §-ának alkalmazását* a közbeszerzésre, illetve a közbeszerzési eljárásra vonatkozó jogszabályokba ütköző módon megkötött szerződés semmisségének megállapítása tekintetében. Ennek megfelelően, a Kbt. 137. § (1) bekezdésben meghatározott eseteken kívül a közbeszerzési eljárás szabályainak megsértése (a szerződés tartalmi elemeit szabályozó rendelkezéseket megsértésének kivételével) abban az esetben eredményezi a szerződés érvénytelenségét, ha az adott jogsértés súlyára és jellegére tekintettel a szerződés érvényessége a Kbt. céljaival és alapelveivel összeegyeztethetetlen lenne.⁶⁶ Lehetőség van továbbá arra is, hogy a felek a Kbt. szerinti érvénytelenségi okokon kívüli, Ptk.-ban meghatározott egyéb érvénytelenségi okok alapján hivatkozzanak a megkötött szerződés érvénytelenségére. Ekkor azonban az eljáró bíróságnak kizárólag a Kbt. hatálya alá eső szerződés polgári jogi érvénytelenségének vizsgálatára van lehetősége.

A szerződés módosításának jogszabályba ütköző volta kapcsán a közbeszerzési jogi területére tett rövid kitekintést követően, egyfajta konklúzióként érdemes megjegyezni, hogy amíg a Kbt. a szerződés lényeges módosításához a semmisség jogkövetkezményét rendeli⁶⁷, addig a polgári jogban – tekintettel a szerződési szabadság elvének kiterjedt érvényesülésére – az effajta lényeges módosításra is érvényesen lehetőség van. A szerződés módosíthatóságának határa a polgári jogban a szerződés azonossága (identitása) meghatározása segítségével jelölhető ki. Abban az esetben ugyanis, amikor a módosítás már olyan mértékű, hogy az a továbbiakban nem teszi lehetővé a szerződés azonosságának (identitásának) fenntartását⁶⁸, a szerződéses kötelemben eszközrendő változások kezelésére a régi kötelelem megszüntetése és azzal egyidejűleg egy – korábbtól eltérő jogalapú – új szerződés keletkeztetése (nováció) útján van lehetőség.⁶⁹

tekinteni továbbá akkor, ha a) olyan feltételeket határoz meg, amelyek ha szerepeltek volna a szerződéskötést megelőző közbeszerzési eljárásban, az eredetileg részt vett ajánlattevőkön (részvétellel jelentkezőkön) kívül más ajánlattevők (részvételre jelentkezők) részvételét vagy a nyertes ajánlat helyett másik ajánlat nyertességét lehetővé tették volna; b) a módosítás a szerződés gazdasági egyensúlyát a nyertes ajánlattevő javára változtatja meg, vagy c) a módosítás a szerződés tárgyát az eredeti szerződésben foglalt ajánlattevői kötelezettséghez képest jelentős új elemre terjeszti ki.

⁶⁵ Kbt. 141. § (8) bekezdés

⁶⁶ Kbt. 137. § (4) bekezdés

⁶⁷ A témával kapcsolatosan lásd AUER Ádám: Megjegyzések a tilos szerződések polgári dogmatikájához a közbeszerzési szerződés kapcsán, *Jogtudományi Közöny*, 2018/11., 486-495. o., valamint AUER Ádám: Versengő közérdekek a közbeszerzési szerződés semmissége kapcsán, *Pro Publico Bono*, 2018/4., 4-25. o.

⁶⁸ Vö.: JUHÁSZ Ágnes: *A szerződésmódosítás kérdésköre a magyar polgári jogban*, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 23-24. o.

⁶⁹ Uo. 43-75. o.

Irodalomjegyzék

- ALMÁSI ANTAL: Hosszú tartamú időszakos szolgáltatások, *Jogtudományi Közlöny*, 1920/15., 113-114. o.
- AUER Ádám: Megjegyzések a tilos szerződések polgári dogmatikájához a közbeszerzési szerződés kapcsán, *Jogtudományi Közlöny*, 2018/11., 486-495. o.
- AUER Ádám: Versengő közérdekek a közbeszerzési szerződés semmissége kapcsán, *Pro Publico Bono*, 2018/4., 4-25. o.
- BARABÁS Gergely: A közbeszerzési szerződések módosításának határai a Közbeszerzési Döntőbizottság joggyakorlatában, *Új Magyar Közigazgatás*, 2009/6-7., 39-54. o.
- BECK SALAMON: Huzamos szerződések, *Jogtudományi Közlöny*, 1920/17., 130-131. o.
- BREITLING, Siegfried: *Bedeutung und Wirkung von Schriftformklauseln: Eine Untersuchung mit Bezug auf Individualvereinbarungen und Allgemeine Geschäftsbedingungen unter Einbeziehung des schweizerischen Rechts, des amerikanischen UCC sowie des UN-Kaufrechts*. Centaurus Verlag, Freiburg, 1994.
- BUKODI Gábor: A közbeszerzési szerződések módosításának új irányai a 2014/24/EU irányelvben, *Közbeszerzési Szemle*, 2014/8-9. sz., 55-63. o.
- DARÁZS Lénárd: A jogszabályba ütköző (tilos) szerződések semmissége, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2008/5-6., 14-26. o.
- EÖRSI Gyula: *Kötelmi jog. Általános rész*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1981
- *Jogi Kodifikáció*, 2002/2., 7-27. o., 8. o.
- TÖRÖK Tamás: A részleges érvénytelenség alapvető kérdései, *Gazdaság és Jog*, 2020/7-8., 12-19. o., 18. o.
- HEISS, Helmut: *Formmängel und ihre Sanktionen: eine privatrechtsvergleichende Untersuchung*. Mohr Siebeck, Tübingen, 1999
- JUHÁSZ Ágnes: A közbeszerzési szerződés, in: *Atipikus szerződések* (szerk.: PAPP Tekla), Opten Kiadó, Budapest, 2015, 473-529. o.
- JUHÁSZ Ágnes: A polgári jogviszony tartósságának kérdéséről, *Jogtudományi Közlöny*, 2019/4., 156-164. o.
- JUHÁSZ Ágnes: *A szerződésmódosítás kérdésköre a magyar polgári jogban*, Wolters Kluwer, Budapest, 2019
- JUHÁSZ Ágnes: A szerződés érvénytelenségének és módosításának egyes határkérdései, *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Iuridica et Politica*, 2020/2. (megjelenés alatt)
- JUHÁSZ Ágnes: A szerződés módosításának határai a közbeszerzésben, *Publicationes Universitatis Miskolciensis*, 2010/1., 373-393. o.
- KEMENES István: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban, *Polgári*
- KÖTZ, Heim: Schriftformklauseln. *Juristen Zeitung*, 2018/20., 988-991. o.
- MENYHÁRD Attila: A szerződés módosítása, in: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja* (szerk.: OSZTOVITS András), III. köt., Opten Kiadó, Budapest, 2014, 459-468. o.

-
- TÖRÖK TAMÁS: Tartós jogviszony, *Gazdaság és Jog*, 2000/11., 16-21. o.
 - VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016
 - VILLÁNYI László: *A magyar magánjog rövid tankönyve*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941
 - WEISS Emília: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, KJK, Budapest, 1969
 - WELLMANN György: A szerződés érvénytelenségének szabályozása, in: *Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz* (szerk.: VÉKÁS Lajos – VÖRÖS Imre), Wolters Kluwer, Budapest, 2014, 187-204. o. (WELLMANN [1])
 - WELLMANN György: A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban, in: *Szerződések tára – az új Ptk. alapján* (szerk.: WELLMANN György), HVG-ORAC, Budapest, 2014 (WELLMANN [3]), 21-41. o.
 - WELLMANN György: Az érvénytelenség, in: *Az új Ptk. magyarázata V/VI. Kötelmi jog. Első és Második Rész*, (szerk.: WELLMANN György), HVG-ORAC, Budapest, 2014 (WELLMANN [2])
-
-

Jóerkölcsbe ütköző szerződések a hazai esetjog tükrében

Halász Csenge*

Jelen tanulmányban, egy rövid dogmatikai áttekintést követően, a rendszerváltozás időszakától napjainkig rendszerezésre kerülnek a vonatkozó bírói döntések, amelyek alapján, többféle, a jóerkölcsbe ütköző szerződésekből kialakítható, jellegzetes esetkör különíthető el. Kiemelt hangsúlyt helyezünk a hatályos Ptk.-hoz kötődő gyakorlat bemutatására és az esetleges anomáliák feltárására, mivel a generálklauszula alkalmazása fontos garanciát nyújt arra vonatkozóan, hogy a korábban elképzelhetetlen méretűre nőtt gazdasági forgalomban ne válhassák ki a kívánt joghatást az olyan ügyletek, amelyek a társadalom széles rétegének megítélése szerint egyértelműen erkölcsstelennek tekinthetőek.

Kulcsszavak: szerződés, jóerkölcsbe ütköző szerződés, érvénytelenség, semmisség

Contracts against public morals in the mirror of domestic jurisprudence

In the present study, after a brief dogmatic overview, the relevant judicial decisions are systematized from the period of the regime change to the present day, on the basis of which, a number of typical cases can be distinguished from contracts against public morals. We place special emphasis on the presentation of the practice related to the new Civil Code and the exploration of possible anomalies. After all, the application of the general clause provides an important guarantee that transactions which, in the opinion of the general public, are clearly immoral cannot cause the desired legal effect in the previously unimaginable economic turnover.

Keywords: contracts, invalidity, contract against public mores, nullity

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1023>

Bevezető gondolatok

Lábady Tamás rendkívül szemléletes megfogalmazásában „sok esetben fordul elő, hogy a kiegészítésre szoruló magánjogi szabály a maga kiegészítését más „kultúrhatalmaktól”, jogon kívüli társadalmi szabályokból, a metajurisztika köréből veszi. A társadalom különböző kultúrjelenségei közül szabályjellege van az erkölcsnek, a vallásnak, a szokásnak, az illemnek és a konvenciónak.”¹ Azt az esetet, ha a magánjogi jogszabály erkölcsi normára utal értékválasztásként definiálja, amely nézettel a magunk részéről is egyet értünk.²

Anélkül, hogy jogelméleti fejtegetésbe kezdenénk az erkölcs és a jog viszonyára vonatkozóan, elégedjünk meg *Georg Jellinek* széles körben ismert

* PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

¹ LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*, Szent István Társulat, Budapest, 2017, 254. o.

² LÁBADY i.m. 254. o.

megfogalmazásával, amely szerint a „[a] jog az erkölcs minimuma”.³ Az erkölcsi és a jogi szabályok közös töről fakadnak, közöttük a legmarkánsabb különbséget egyértelműen a jogi normák állami hatalommal történő kikényszeríthetősége jelenti. A két rendszer között minden egyes korszakban mutatkozott és mutatkozik átfedés, amely bizonyos szempontból - jogelméleti tanulmányok rámutattak arra, hogy a jog hatékony érvényesülésének elősegítése céljából - szükségesnek is ígérkezik. Ennek ellenére – *Leszkoven László* szavaival élve – „[a] jogi parancsok kapcsán az erkölcsre utalni mindig is kényes, de legalábbis magyarázatra szoruló kérdés”.⁴ Hiszen a jogi és az erkölcsi parancsok egymáshoz való viszonyának a meghatározása számos kérdéssel jár együtt. Abban az esetben, ha egy erkölcsi konvenció valamely jogszabályba beemelésre kerül, akkor maga is jogi normává válik. Erre remek példát nyújt a római jog időszaka, amelynek a rendszerében a korabeli jogi normák rendkívül erős erkölcsi beágyazottsággal rendelkeztek, így már ebben a korai időszakban is tilalmazásra kerültek a „*contra boni mores*” vagyis az erkölccsel ellentétben álló szerződések.⁵

Az ilyen ügyletek tilalma a jogfejlődés későbbi szakaszaiban is megmaradt, például középkori városok statútumaiban is találhatóak olyan rendelkezések, amelyek kimondták a társadalmi erkölccsel ellentétes ügyletek tilalmát.⁶

Ezen gondolatokat a hatályos polgári jog rendszerébe helyezve, arra a következtetésre juthatunk, hogy a XXI. századi „modern” polgári jog kódexében is találhatóak erkölcsi követelményekkel átitatott rendelkezések. Jelen tanulmány, e normák közül egyre, az érvénytelenségi okok rendszerében, a célzott joghatás körében nevesített, semmisségi okként meghatározott jóerkölcsbe ütköző szerződések joggyakorlati kérdéseire helyezi vizsgálatának a fókuszát.⁷

1. Rövid dogmatikai áttekintés

A hazai jogfejlődést tekintve, első ízben rögzíthető, hogy *Frank Ignác* már az 1840-es években foglalkozott az erkölcsi normákkal összeférhetetlen ügyletek jogi kérdéseivel, amelyek megfogalmazása szerint, „[a] becsülettel össze nem férnek”.⁸ Széles körben sorolta fel az olyan szerződéseket, amelyek nem minősültek ugyan jogszabályba ütközőnek mégis semmisnek voltak tekintendők. Ezek egy része a családi, nemi kapcsolatokkal függött össze pl. az eljegyzés során bánatpénz kikötése,

³ Georg JELLINEK: *Die sozioethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*, VDM Verlag Dr. Müller, 2007, 13. o.

⁴ LESZKOVEN László: A generálklauzulákról – a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmissége kapcsán, *Gazdaság és Jog*, 2020/11-12., 40-43. o., 42. o.

⁵ FÖLDI András - HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2011, 551. o.

⁶ MENYHÁRD Attila: *A jó erkölcsbe ütköző szerződések*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004, 16. o.

⁷ Ptk. 6:96. § „Semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.”

⁸ VAJNA Zita: Az erkölcs érvényesülése a polgári jogi szerződésekben. <https://jogaszvilag.hu/szakma/az-erkolcs-ervenyesulese-a-polgari-jogi-szerzodesekben/> (letöltés ideje: 2021.03.31.)

amely megfosztotta a felet a döntés szabadságától, és ezáltal erkölcstelen cselekedetnek minősült.⁹

A XX. század elején megjelent jogirodalmi művek közül kiemelést érdemel *Trócsányi József „Erkölcstelen ügyletek”* című munkája, amely behatóan foglalkozott a *turpis* ügyletek egyes típusaival.¹⁰ Csupán egyetlen példával élve, *Trócsányi* álláspontja szerint, tilosnak tekintendő a másik önkényének való kiszolgáltatottság, akár egy hivatal gyakorlása tekintetében vagy anyagi szempontból.¹¹

Az 1900-as évek elejének időszakát érintve, a *Magyar Királyi Kúria* gyakorlatát vizsgálva, arra a következtésre juthatunk, hogy több olyan döntés is megjelent, amely a jog és az erkölcs viszonyával hozható kapcsolatba. Erre jó példát nyújt, egy 1903-ból jegyzett döntése, amely kimondta, hogy az ágyassági viszony létesítésére vonatkozó megállapodás jóerkölcsbe ütközik, így az ilyen kapcsolatból bíróság előtt érvényesíthető követelés nem származhat.¹²

Az 1900-ban megszületett Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezet (a továbbiakban Áptk.) rögzítette, hogy az *„erkölcstelen tartalmú vagy a közrendbe ütköző szerződés semmis”*. A Tervezet indokolása szerint a szerződés tartalma azon *„intentionál”* fogva, mellyel a felek a szerződést megkötik, mutatkozhat erkölcstelennek, és semmis lesz, ha tartalma akár magában, akár a felek *„intetiójával”* kapcsolatban erkölcstelen.¹³

Az Áptk. 1916-ban elfogadott változatába foglalt generálklauzula szövege akképpen módosult, hogy *„erkölcstelen vagy a közrendbe ütköző szerződés semmis”*. Tehát ezen változat már nem tartalmazott a szerződés tartalmára vonatkozó utalást, amely meglehetősen szűk értelmezési keretrendszert eredményezett volna.¹⁴

A szerződés tartalmára történő utalás már elmaradt az *1928. évi Magánjogi Törvényjavaslatban* (a továbbiakban Mjt.) is, amely több normájában is nevesíti a jóerkölcsbe ütközés tilalmát. Egyrészt az alapítványokra és az egyesületekre vonatkozóan kimondja, hogy ha azok célja *„törvényes tilalomba, a jóerkölcsbe vagy a közrendbe ütközik, az alakulás semmis.”*¹⁵ Majd a személyiségi jogok oltalmára hivatkozással deklarálásra kerül, hogy azok oltalmáról lemondani vagy gyakorlásukat korlátozni nem lehet jóerkölcsbe ütköző módon.¹⁶ Illetve megjegyzést érdemel az is, hogy a családjogi rendelkezések körében számos, helyen történik utalás az erkölcstelen magatartás tilalmára, amely a terület erőteljes morális átítatottságát is jelzi, illetve érdekes következtetések vonhatóak le belőle a korabeli társadalmi

⁹ MENYHÁRD i.m. 26. o.

¹⁰ MENYHÁRD i.m. 96.o.

¹¹ TRÓCSÁNYI József: *Erkölcstelen ügyletek (turpis causa)*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1909, 120. o.

¹² BACHMANN Katalin – BOLERÁ CZKY Margit: *Semmis az a szerződés, amely jóerkölcsbe ütközik*, *Magyar Jog*, 1996/6. sz., 347-351.o., 347.o.

¹³ Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez (III.kötet, Kötelmi jog), Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1901, 956-959. §§.

¹⁴ DELI Gergely: *A generális klauzulák dogmatikai, történeti és összehasonlító elemzése, különös tekintettel a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmára (doktori értekezés)*, Győr, 2009, 161.o.

¹⁵ Mjt. 52. §, 86. §

¹⁶ Mjt. 107.§

berendezkedés és jogi szabályozás viszonyáról is.¹⁷ Az erkölcstelen ügyleteket tilalmazó szabályra vonatkozóan megállapítható, hogy az 1916-as módosításhoz hasonlóan elhagyta a szerződés tartalmára vonatkozó kitétel, és rendkívül egyszerű módon fogalmaz, amikor deklarálja, hogy „*A jóerkölcsbe vagy a közrendbe ütköző szerződés semmis.*”¹⁸ Az Mjt.-hez kapcsolódóan, a Jogtudományi Közlöny 1928-as évfolyamában publikálta írását *Liebmann Ernő*, aki az erkölcstelen ügyletek bírói gyakorlatának analizálásával foglalkozott, és ezen ügyletek tanát a magánjog egyik legszínesebb, legérdekesebb területeként határozta meg.¹⁹ „*A turpis causa joganyag keretében figyelemmel kell lennünk nem csupán a bíróság, hanem a közfelfogás, az egyes társadalmi körök és ezek világnézetét kifejező irodalom időnkénti változására is.*”²⁰ E tekintetben *Liebmann* utalt a korszak német házassági vagyoni jogi mozgalmára, amely a házasság bontó okainak elismerése vonatkozásában hangsúlyt fektetett a társadalom széles rétegében megjelenő értékítélet figyelembe vételére. *Liebmann* a maga részéről nem értett egyet az Mjt. szövegével, álláspontja szerint a Javaslat szövegének módosítása ekképpen lett volna szükséges: „*Semmis az az ügylet, amely arra szolgál, hogy közvetlenül oly célt valósítson meg, mely a közfelfogás szerint erkölcstelen.*”²¹ A szerző tehát a szerződés célját helyezte a szabályozás fókuszába, illetve nevesítette a társadalmi értékeket manifesztáló közfelfogást is.

Szladits Károly „*A magyar magánjog vázlat*” című, 1937-ben megjelent, alapvető jelentőségűnek tekinthető művében szintén érdekes megállapítások olvashatóak a jóerkölcsbe ütköző szerződésekre vonatkozóan. *Szladits* nézete szerint, „*a jó erkölcsökbe ütköző eljárásra általában nem lehet jogigényt alapítani; a bíró fenséges hivatása nem arra való, hogy piszkos üzelmekből eredő vitákban tegyen igazságot.*”²²

Kuncz Ödön a gazdasági és kereskedelmi jog kiemelkedő képviselőjeként 1938-ban megjelent művében szintén foglalkozott az erkölcstelen ügyletek jogi megítélésnek a kérdéseivel. „*A helyes jog az erkölccsel sohasem ütközhetik össze. (...) Hogy mi erkölcstelen, azt az ügyben döntő bírónak kell esetről-esetre eldöntenie. (...) E döntésnél figyelemre kell méltatnia a következő körülményeket: mértéknek a tisztességes kereskedőnek hasonló helyzetben követett magatartását kell venni (az ú.n. üzleti tisztességet, amely nem más, mint a kereskedelemmel foglalkozó erkölcsös ember pozitív életelve); nem szabad elfelejteni, hogy az erkölcs mellett a szabad verseny is igen alkalmas regulátora a haszonvágy szertelen kicsapongásának, hasonlóképpen a kereskedővel üzleti összeköttetésbe lépő feleknek önvédekezése. A bíróságnak a „jóerkölcs” generális klauzulájának alkalmazásánál igen óvatosan kell eljárnia. A generális klauzuláknak u.i. három nagy veszedelme van: a jogászi*

¹⁷ Lásd hozzá példaként: Mjt. 334. § 2. pont, 288. §, 289. §, 278. §.

¹⁸ 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat 973.§

¹⁹ *LIEBMANN Ernő*: Az erkölcstelen ügyletek a Magánjogi Törvénykönyvben és a bírói gyakorlatban, *Jogtudományi Közlöny*, 1928/4., 227-229. o., 231. o.

²⁰ *LIEBMANN* i.m. 232. o.

²¹ *LIEBMANN* i.m. 233. o.

²² *SZLADITS Károly*: *A magyar magánjog vázlat*, II. kötet, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1937, 24. o.

*gondolkodás elpuhulása, a jobbizonytalanság és az önkény.*²³ Nézetünk szerint, Kuncz meglehetősen előremutató következtetéseket fogalmazott meg az üzleti tisztesség és erkölcsösség követelményére vonatkozóan, ugyanakkor hangot adott a generálklauzulával történő szabályozás miatti aggályának is.

Hazánk első polgári jogi kódexe, az *1959. évi Polgári Törvénykönyv* (a továbbiakban 1959-es Ptk.) eredeti szövege is tartalmaz olyan rendelkezést, amely szerint párhuzamba vonható a mai jóerkölcsbe ütköző szerződésekre vonatkozó törvényi rendelkezéssel. Kimondta, hogy *„Semmis a szerződés akkor is, ha nyilvánvalóan a dolgozó nép érdekeibe vagy a szocialista együttélés követelményeibe ütközik”*²⁴. A generálklauzulában megjelenő vagylagosság hasonló a korábbi szabályozáshoz, mely a jóerkölcs és a közrend között alkalmazta ezt a formulát. Ezen logika alapján elképzelhető egy olyan értelmezés, amely szerint a *„dolgozó nép érdeke”* a közrendhez, míg a *„szocialista együttélés követelménye”* a jóerkölcshöz hasonló értéket határozhatott meg. Nehéz azonban pontosan lehatárolni, hogy mit is jelentenek ezek a kifejezések, hiszen rendkívül csekély számú bírói gyakorlat áll rendelkezésre. Egy eseti döntésben kifejtésre került, hogy nyilvánvalóan a szocialista együttélés követelményébe ütközik és ezért semmis az a társasági szerződés, amely valamely félnek munka végzése nélkül, aránytalan anyagi előnyt biztosít.²⁵A normából egyértelműen kitűnnek a szocialista államrend által meghatározott társadalmi értékek, így az idézett rendelkezés e konvenciók jogszabályi szinten történő oltalmának a manifesztumaként értékelhető.

Az *1959-es Ptk. 1977. évi novellája*²⁶ megváltoztatta a *„dolgozó nép érdekei”* kitéltet, a *„társadalom érdekei kitételre”*, amely módosítás jól mutatja a társadalmi rend megváltozását.

Az *1991. évi XIV. törvénnyel* történt Ptk. módosítás a civilizisztikai gondolkodásban és magánjogi gyakorlatban már ismert fogalomként vezette be a jóerkölcsbe ütköző szerződés tilalmát a kódexbe.²⁷

A 2014. március 15-én hatályba lépett, Polgári Törvénykönyvben (a továbbiakban Ptk.) a jogalkotó, a célzott joghatás hibája körében szabályozza a semmisségi oknak minősülő jóerkölcsbe ütköző szerződést, amikor kimondja: *„Semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközik”*²⁸

Ezen szakasz az 1959-es Ptk.-hoz hasonlóan szabályoz, azzal a különbséggel, hogy a tilos szerződés tilalmát kivette a normából, nagyobb hangsúlyt fektetve így a jóerkölccsel ellentétben álló szerződések szankcionálásra. A *„nyilvánvalóan”* jelző utalhat arra, hogy a szerződésnek egyértelműen és határozottan ellentétben kell állnia a társadalmi értékrenddel ahhoz, hogy beleütközzön a tilalomba, tehát egyfajta nyomatékosítást kíván szolgálni. Nézetünk szerint, ez a kitétel akár elhagyható is lenne a szabályozásból, mert egy szerződés vagy ellentétben áll a társadalom

²³ KUNCZ Ödön: *A magyar kereskedelmi- és váltójog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1938, 7-8.o

²⁴ 1959-es Ptk., 200. § (2) bekezdés

²⁵ Pécsi Törvényszék 20.818/1976.számú eseti döntése

²⁶ 1977. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről

²⁷ KISS Gábor – SÁNDOR István: *A szerződések érvénytelensége*, HVG-ORAC, Budapest, 2008, 101. o.

²⁸ Ptk. 6:96. §

erkölcsi értékítéletével vagy sem, köztes vagy kevésbé „nyilvánvaló” lehetőséget nehéz lenne elképzelni.

2. A jóerkölcsbe ütköző hazai bírói gyakorlatának a margójára

Ahogy az előzőekben kiemelésre került, a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmával egy metajurisztikus, morális norma került beemelésre a polgári jog rendszerébe. Így annak értelmezése érdekében, kiemelt figyelmet érdemel a bírói gyakorlat vizsgálata, hiszen az esetjog tölti ki tartalommal e törvényi rendelkezés kereteit. A továbbiakban felsorolásra kerülő esetkörökre vonatkozóan a jogirodalomban is széles körű egyetértés mutatkozik, azok a hazai bírói ítélkezési gyakorlat tanulmányozása alapján kerültek kidolgozásra.

A felsorolásra kerülő esetek közül több is, az 1959-es Ptk. bírói gyakorlatához kötődik, de azok a továbbiakban is relevanciával bírnak, hiszen a hatályos kódex nem változtatott az 1959-es Ptk. normaszövegén a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmát deklaráló generálklauzulára vonatkozóan.

A hazai ítéletekből történő tipizálás első egységét a *pilótajátékra* épülő szerződések alkotják, amely „*játékok*”, mint a jóerkölcsbe ütköző szerződések esetei, napjaink joggyakorlatában már kevésbé jellemzőek. Az 1990-es években azonban több közfelháborodást kiváltó eset is kötődött hozzájuk, ezért véleményem szerint indokolt említésük. Ezekben a hierarchikus szerződéses láncolatokban, a vállalt kötelezettség csak az új szerződéskötők által fizetett összegből fedezhető, amely gyakorlat viszonylag rövid időn belül a rendszer összeomlását eredményezi.²⁹ A játékban a résztvevők kockázata sem egyenlő, a szervezők jól csengő, könnyű pénzszerzési lehetőséget ígérő ajánlatokkal „*szervezik be*” a játékba az embereket, annak ellenére, hogy tisztában vannak azzal, hogy a vállalt kötelezettségüket nem tudják majd teljesíteni, sőt gyakran szakértelemmel sem rendelkeznek az ígért tevékenységhez. A magyar joggyakorlatban is számos, közfelháborodást kiváltó eset történt, melyeknek eredményeként több tízezer ember károsodhatott meg. Országos felháborodást kiváltó ügyek közül jelentősek az ún. biogilisztá-biohumusz ügyek.³⁰ Komárom-Esztergom Megyében kb. 500-600 ilyen jellegű per indult, amely közel 2000 fő kistermelőt érintett. Az 1990-ben alapított Biogold Kft. termékértékesítési szerződést kötött kistermelőkkel, akik gilisztaszaporulatot voltak kötelesek a Kft. telephelyén előállítani. A Kft. ügyvezetője a helyi Takarékszövetkezet vezetőivel megállapodott abban, hogy nemcsak a Kft.-nek ad a Takarékszövetkezet nagyobb összegű hitelt, hanem a beszerzett kistermelőknek is, akik hitelének visszafizetését a Biogold Kft. vállalta. Ezután a kistermelők, a kedvezőnek látszó feltételekben bízva, tömegesen kötöttek fogyasztási kölcsönszerződésnek nevezett ügyleteket a Takarékszövetkezettel, amely időszakban a Biogold Kft. gilisztaszaporulattal elenyésző mértékben bírt, humusztermesztés nem történt, az értékesítés pedig egyszerűen szóba sem jött. Egyértelműen kiemelhető az, hogy pilótajáték valósult meg, hiszen a megkötött termékértékesítési szerződések mögött a Biogold Kft.

²⁹ KISS – SÁNDOR i.m. 145. o.

³⁰ BACHMANN – BOLERÁCSKY i.m. 351. o.

bevételének a növelése húzódott meg célként, és maga a termelési tevékenység elhanyagolható maradt. A pilótajáték elemeit mind az elsőfokú, mind a másodfokú bíróság elismerte. A Legfelsőbb Bíróság azonban, a szerződéseket érvényesnek tekintette, és a kistermelőket, mint a hitelek felvevőit, a kölcsönök és kamatok visszafizetésére kötelezte.³¹

A pilótajátékokon túlmenően, a rendszerváltás időszakához kapcsolódóan megjegyzést érdemel a *privatizációval és az alapítványok működésével* kapcsolatosan felmerülő néhány eset, amelyek szintén az 1990-es évek sajátos, átalakuló társadalmi és gazdasági viszonyaira vezethetők vissza. A piacgazdaságot életre hívó során is figyelemmel kellett lenniük a feleknek arra, hogy az általuk megkötött szerződés ne ütközzön a rendszerváltásához köthető „*társadalmi közmegegyezésbe*”³². Ezen okból tekintett jóerkölcsbe ütközőnek egy olyan szerződést a Legfelsőbb Bíróság, amely eredetileg SZOT-vagyont képező ingatlanok adásvételét rögzítette, és nem felelt meg a rendszerváltáskor elfogadott társadalmi, erkölcsi követelményeknek. Az alapítványok működését érintően, a Legfelsőbb Bíróság 1995-ben hozott határozatában kifejtette, hogy „*a jóerkölcsbe ütközik a nyílt alapítvány alapító okirata, ha az arról rendelkezik, hogy a megszűnéskor meglévő vagyont az alapító vagy örökösei részére ki kell adni.*”³³ E tekintetben megjegyzést érdemel, hogy a hatályos Ptk.-ban már rögzítésre kerül, hogy semmis az alapító okirat olyan módosítása, amely az alapítvány vagyonának csökkentésére irányul, vagy ha az alapítványhoz való csatlakozás történt, az alapítvány jogutód nélküli megszűnése esetére kijelölt kedvezményezett személyét megváltoztatja.³⁴

A második csoportba a jóerkölcsbe ütköző *tartási szerződések* sorolhatóak. A hatályos szabályozás szerint, a tartási szerződés alapján, a tartásra kötelezett, a tartásra jogosult szükségleteinek, és körülményeinek megfelelő ellátásra, illetve gondozására, a tartásra jogosult pedig ellenérték teljesítésre köteles.³⁵

A tartásra kötelezett tehát allimentációs szolgáltatások nyújtását vállalja, amelyek kiterjednek a tartásra jogosult lakhatásának a biztosítására, élelemmel és ruházattal való ellátására, gondozásra, ha megbetegszik ápolására és gyógyíttatásra, halála esetén pedig illő eltemettetésére.³⁶ Ezen szerződésekben megjelenik egy ún. szerencse-elem amely az ügyletek jogszerűen egyensúlyhiányos voltából fakad, valamint tartós, bizalmi jellegük is meghatározó. Ezen szerződések kapcsán akkor merülhet fel a jóerkölcsbe ütközés kérdése, ha valaki olyan emberrel köt tartási szerződést, akinek súlyos betegsége közeli halállal fenyeget.

A Jász-Nagykun-Szolnok megyei Bíróság, egyik eseti döntésében kifejtette, hogy „*az ítélkezési gyakorlat egységes abban, hogy jóerkölcsbe ütközőnek tekinti az olyan tartási szerződést, amelynek megkötésekor a tartást vállaló személy tudta, vagy biztos alappal következtethetett arra, hogy vállalt kötelezettségét, csak rövid ideig kell teljesítenie, az érvénytelenség megállapításának kettős feltétele van, egyrészt,*

³¹ Uo.

³² Vö.: BH 1993. 604.

³³ BACHMANN – BOLERÁ CZKY i.m. 351. o.

³⁴ Ptk. 3:393. §

³⁵ Ptk. 6:491. §

³⁶ Ptk. 6:492. §

hogy a tartást vállaló személy tudjon az eltartó gyógyíthatatlan betegségéről, másrészt, hogy tudjon, vagy biztos alappal következtethessen arra, hogy a betegség következtében közeli időpontban számíthat az eltartott halálára.³⁷ Fontos megjegyezni, hogy bírói gyakorlat alapján mindkét feltétel szükséges egy tartási szerződés jóerkölcsbe ütközőnek minősítéséhez, hiszen e feltételek fennállása lényegében a szerencse-elem hiányát eredményezik. Önmagában az a tény viszont, hogy valaki súlyos beteg, csökkent élettartamú személlyel köt tartási szerződést, az nem eredményezi annak jóerkölcsbe ütközés miatti érvénytelenségét. A tartási szerződések megítélésénél a bírói gyakorlat azt a körülményt is értékeli, ha az eltartó már a tartási szerződés megkötése előtt gondozta az eltartottat.³⁸ Ilyen esetekben akkor sem minősül jóerkölcsbe ütközőnek a szerződés, ha az eltartott rövid időn belül bekövetkező halálára egyértelműen számítani lehet. A törvényes öröklés rendjét érintő tartási szerződések külön problémakört jelentenek.³⁹ Ez azzal magyarázható, hogy a rokontartást a Csjt.-ben, és az új Ptk. Családjogi Könyvében is nevesített kötelezettség. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint, a törvényes örökös által kötött tartási szerződés akkor nem ütközik jóerkölcsbe, ha a szerződésben valós gondozási igény és szándék jelenik meg, a szerződéskötéskor az örökhagyó közeli halálával még nem lehet bizonyosan számolni, és a többi törvényes örökös nem kívánja az örökhagyót megfelelően gondozni.⁴⁰ Több ítéletben is megállapításra került, hogy jóerkölcsbe ütközik a tartási szerződés, ha az eltartott súlyos betegsége ellenére képes önmagát ellátni, egzisztenciális értelemben sem szorul rá a tartásra, valamint a szerződés célját az jelenti, hogy az eltartott a törvényes örökösök terhére jusson vagyonhoz.⁴¹

A következő esetkörbe a jóerkölcsbe ütköző *házassági vagyoni szerződések* sorolhatóak. A házassági vagyoni szerződések tekintetében is fontos szerepet kap a szerződési szabadság elve, hiszen abban a felek maguk határozhatják meg azt a vagyoni rendszert, amelyet az életközösség alatt a vagyoni viszonyaikra alkalmazni kell. Előfordulhat azonban olyan eset, hogy valamelyik fél méltánytalanul hátrányosabb helyzetbe kerül a vagyoni szerződés megkötése esetén, mint a másik fél. Természetesen önmagában az a tény, hogy valaki a saját vagyona rovására a házastársának ingyenesen juttat, vagy a közös vagyonba tartozó tárgyat a másik fél különvagyonába utalja, még nem alapozza meg a szerződés jóerkölcsbe ütközését. A szerződés jóerkölcsbe ütközésének megállapításánál is szükséges az, hogy a vizsgált ügylet ellentétben álljon a társadalmi értékítélettel.⁴²

A Legfelsőbb Bíróság egyik vonatkozó határozata szerint a házastársi közös vagyon egészének, vagy valamely házastárs csaknem teljes különvagyonának, a másik házastárs általi ellentételezés nélküli megszerzése, a társadalom által elfogadott erkölcsi értékek szerint súlyosan méltánytalan azzal a házastárral szemben, aki ilyen módon elveszti a vagyonát. Bizonyos esetben néhány körülmény

³⁷ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság 16. P.20.054/2009/67.sz. ítélete

³⁸ KISS – SÁNDOR i.m. 146. o.

⁴⁰ BH 2006. 284.

⁴¹ BH 2002. 310., BH 1995. 158.

⁴² BH 1999. 409.

fennállása erkölcsileg indokoltá, elfogadhatóvá teheti az ügyletet pl. a felek átlagos mértéket meghaladó vagyoni viszonyai, a közöttük hosszú időn át tartó harmonikus kapcsolat, vagy adott esetben a közös gyermek érdekei.⁴³ A Legfelsőbb Bíróság ugyanezen határozatában, a tényállás alapján megállapította, hogy jóerkölcsbe ütközik a házastársak között létrejött olyan szerződés, amelyben az alperes ingatlanokat és jelentős értékű ingóságokat szerzett meg a felperes súlytalan ellentételezése mellett. Az ügyben a felek házassági életközösségének és az azt megelőző élettársi kapcsolatának együttes tartama sem haladta meg a két évet, és ez a rövidnek nevezhető időszak is állandó viszálykodással volt terhes. Ezek tükrében az eljáró bíróság megállapította, hogy a felek között fennálló kapcsolat nem tekinthető olyan mély érzelmi közösségnek, amely megfelelő erkölcsi alapot adna egy ilyen jellegű vagyoni szerződés megkötésére.

Érdekes eset olvasható a Somogy Megyei Bíróság egyik ítéletében. A bíróság egy öröklési perben vizsgálta azt, hogy az örökhagyó (férj) és az alperes (feleség), között létrejött házassági vagyoni szerződés jóerkölcsbe ütközik-e vagy sem. A házastársak által megkötött vagyoni szerződés egyik pontjában megállapításra került, hogy az életközösség fennállása alatt szerzett minden vagyontárgy a feleség tulajdonába kerül. A házastársak között harminchat év korkülönbség volt, az életközösség kezdetekor az alperes huszonhárom, az örökhagyó pedig ötvenkilenc éves volt, akinek ez volt az ötödik házassága. A bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a nagy korkülönbség ellenére a felek között tényleges érzelmi kötődésen alapuló kapcsolat alakult ki, és harmonikus viszonyukat támasztotta alá az is, hogy az alperes segítette az örökhagyó művészi tehetségének a kibontakozást, és annak betegsége idején is mindvégig gondoskodott róla. Az említett szempontok alapján, valamint a házasságkötés, és a házassági vagyoni szerződés megkötése között eltelt tizenegy éves időtartam alapján a bíróság megállapította, hogy a szerződés nem ütközik jóerkölcsbe. Az ítéleti indoklás szerint erre utal az a körülmény is, hogy a felek magatartása a szerződés megkötését követően sem változott meg egymás irányában.⁴⁴

A következő csoportba a jóerkölcsbe ütköző „sikerdíjas” megbízási szerződéseket sorolhatóak. A megbízási szerződésben alapvetően hangsúlyos a bizalmi jelleg, és a megbízott gondossági kötelezettsége is kiemelt szerepet kap. A megbízási díj tekintetében mind az 1959-es, mind a hatályos Ptk. rögzíti, hogy a megbízási díjat attól függetlenül meg kell fizetni, hogy a szerződés eredményre vezetett-e vagy sem. Kivételt képez ez alól, ha az eredmény részben vagy egészben olyan okból maradt el, amelyért a megbízott felelős.⁴⁵ A szerződési gyakorlatban elterjedt azonban az a díjazási módzat, hogy a felek a megbízási díjat eredményhez kötik. Ez a módszer a sikerdíjas juttatás, amely esetében az eredmény elérése és módja a megbízott kockázatába tartozik, így feltűnő értékaránytalanság címén nem támadhatóak meg az ilyen szerződések arra hivatkozással, hogy a megbízott által végzett munka mennyisége esetleg nincs arányban a kikötött díjjal. Fontos szerephez jut tehát a kockázati elem az ilyen szerződések esetén, és a megbízó tulajdonképpen az effajta

⁴³ BH 1999. 409.

⁴⁴ Somogy Megyei Bíróság 21.P.20.065/2008/86. sz. ítélete

⁴⁵ Ptk. 6:276. §

kikötéssel teszi érdekeltté a megbízottat a minél eredményesebb munkában. A Legfelsőbb Bíróság egyik döntésében kifejtette, hogy a sikerdíjas megbízási szerződésekkel kapcsolatos bírói gyakorlat a rendkívül magas jutalék kikötését akkor tekinti társadalmilag elfogadottnak, ha a megbízott a meghatározott eredmény elérése érdekében tényleges, valódi kockázatot vállal. A kockázat megléte, többek között „*leszűrhető*” abból, hogy az eredményt mennyi munkával, és milyen költséggel éri el a megbízott.⁴⁶

Országos közfelháborodást kiváltó esetként tarthatjuk nyilván a Tocsik Márta ügyvédnőhöz köthető esetet, amelyben a büntetőeljárás mellett polgári per is indult. A bonyolult, több szálon futó tényállás, témába vágó momentumait kiemelve, rögzíthető, hogy Tocsik Márta, több mint 804 millió forint sikerdíjat vett fel az ÁPV. Rt-től, amellyel megbízási jogviszonyban állt. Mivel az ÁPV. Rt. állami és önkormányzati vagyonnal gazdálkodott, így az alperes sikerdíja is közből származott. Tocsik Márta feladata az volt, hogy önkormányzatokkal folytasson tárgyalásokat belterületi földek ellenértéke tekintetében. A Fővárosi Bíróság úgy ítélte meg első fokon, hogy a szerződés sem jogszabályba sem jóerkölcsbe nem ütközik. Döntését azzal indokolta, hogy a rendelkezésre álló adatokból nem lehetett megalapozottan arra a megállapításra jutni, hogy az alperes semmilyen érdemi munkát nem végzett. A Legfelsőbb Bíróság helybenhagyta az első fokú bíróság ítéletének azon részét, hogy a szerződés nem ütközik jogszabályba, de megállapította, hogy jóerkölcsbe ütköző szerződésnek minősül. Ezt részben azzal indokolta, hogy állami pénzek felhasználásáról volt szó, így a megkötött ügyletek a társadalom fokozott „*rosszallását vonhatják maguk után*”. Az ítélet legfontosabb érve azonban az volt, hogy Tocsik Márta a sikerdíjas megbízási szerződésében egyáltalán nem vállalt kockázati elemet, annak megkötésekor már tisztában volt azzal, hogy milyen mértékű díjazásban fog részesülni, ezért megállapítható a szerződés jóerkölcsbe ütközése, és ezáltal semmissége.

Kiemelést érdemel továbbá, hogy az eredménykötelemnek tekinthető *vállalkozási szerződéseken* esetében is előfordulhatnak olyan megállapodások, amelyek ellentmondanak a társadalmi értékítéletnek. A vállalkozási szerződés alapján a vállalkozó tevékenységgel elérhető eredmény megvalósítására, a megrendelő a mű átvételére és annak fejében, díj fizetésére köteles.⁴⁷ Ezeknél a szerződéseknél külön kérdéskört vet fel az alvállalkozók igénybevételeének a lehetősége, amely általános, mindennapi gyakorlatnak minősül. A Legfelsőbb Bíróság az egyik ítéletében megállapította egy olyan vállalkozási szerződés jóerkölcsbe ütközését, amelyben a vállalkozó úgy bízott meg egy alvállalkozót önkormányzati csatornarendszer kivitelezésével, hogy tudta nem képes számára megfizetni a munkáért járó díjat. Ennek ellenére elvégeztette a szükséges munkálatokat az alvállalkozóval. Indokolta továbbá a jóerkölcsbe ütközés megítélését az a körülmény, hogy a vállalkozó Kft. felszámolás alatt állt, ennek ellenére elvállalt egy olyan tevékenységet, amelyre vonatkozóan tudomása volt, hogy nem képes neki eleget tenni. Ez ellentétes a polgári jog azon elvével is, hogy szolgáltatásért ellenszolgáltatás jár.⁴⁸

⁴⁶ EBH 2008. 1771.

⁴⁷ Ptk. 6:238.§

⁴⁸ BH 2001. 141.

A jóerkölcsbe ütköző szerződések tipizálásával kapcsolatos kiemelést érdemel a *munkajog* területe is. A hatályos *Munka Törvénykönyve, a 2012. évi I. törvény* (a továbbiakban *Mt.*), a IV. Fejezetében rendelkezik az érvénytelenség szabályairól. E körben először a semmisséget rendezi, és kimondja, hogy *„Semmis az a megállapodás, amely munkaviszonyra vonatkozó szabályba ütközik, vagy munkaviszonyra vonatkozó szabály megkerülésével jött létre vagy nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközik”*⁴⁹ Egy eseti bírósági döntésben megállapításra került, hogy a jóerkölcsbe ütköző munkaszerződés fogalmilag mindkét fél részéről fennálló, a társadalmilag elvárt zsinórmérték célzatos megsértésére, és az, *Mt.* rendeltetésével ellentétes tevékenységre irányul.⁵⁰ A munkajogi szerződések jóerkölcsbe ütközésének megállapításával kapcsolatosan rögzíthető, hogy mindkét jogterület kiemelkedő jelentőséget tulajdonít a szerződéskötő felek közötti viszonynak, személyi összefonódásnak, a felek tudattartamának, magatartásának, szándékának, a szerződéssel megvalósítani kívánt célnak, a szerződéskötés körülményeinek, a megállapodás tartalmának, joghatásának. Valamint az is közös metszatként jelenik meg, hogy az eset összes körülményét mérlegelve lehet csak a kérdésre a választ megadni. A munkajog területén fellelhető esetekből megfigyelhető, hogy szinte kivétel nélkül vezető állású, illetve vezető pozíciót betöltő személyek szerződéses kikötése körében került hivatkozásra a jóerkölcs mint követendő zsinórmérték. Ez a tény összefüggésbe hozható azzal a kialakult bírói gyakorlattal, ami a vezetővel szembeni elvárhatóság mércéjét az általánoshoz képest magasabb szinten állapítja meg. A jóerkölcsbe ütköző munkaszerződésekkel kapcsolatos jogesetek rendkívül színes képet mutatnak. Egy 2008-ban született ítélet kimondta, hogy *„nem felel meg a jóhiszemű és tisztességes eljárás követelményének, jóerkölcsbe ütközik, tehát semmis az a munkaszerződés, amelyet a házastársak a tulajdonukban lévő gazdasági társaság többségi tulajdonának átruházása előtt, de későbbi hatálybalépéssel kötnek, meg és amely a gazdasági társaság részére jelentős hátrányt okoz.”*⁵¹

Egy másik esetben a Kúria megállapította, hogy a jóerkölcsbe ütköző - társadalmilag elvárt erkölcsi normákat célzatosan megsértő - munkaszerződés semmis, ezért az abból eredő jogokat és kötelezettségeket nem lehet úgy elbírálni, mintha a szerződés érvényes lett volna. A tényállás értelmében a felperesek 2009. január 5-én kötöttek munkaszerződést az alperesi jogelőd céggel. A munkabér megállapítása oly módon történt, hogy a munkáltató a szerződésben garantált nettó munkabért a munkavállalók részére havi rendszerességgel 2009. április hónaptól folyósítja. A felperesek 2009. április 1-től az alperessel, mint jogutóddal újabb munkaszerződést kötöttek. Ebben azt rögzítették, hogy a felperesek a jogelőd cég alkalmazotti állományából a korábbi foglalkoztató által munkaszerződésben vállalt kötelezettségekkel együtt átvételre kerülnek. Így a felperesek munkaviszonya a munkáltatónál 2009. január 5-től folyamatosnak tekinthető. A jogelőd és alperesi kft. a biztosításközvetítő tevékenységet úgy kívánta kifejteni, hogy a belépő

⁴⁹ *Mt.* 27. §

⁵⁰ BH 2012. 157.

⁵¹ EBH 2008. 1891.

munkavállalók munkabérük terhére havi megtakarításos biztosítást kötnek, melynek összegét befizetik, ami után az alperes a biztosító cégetől járulékból részesül.

A Kúria megállapította, hogy a felperesek nem valódi munkaszervezetet építettek, az „alkalmazottak” felvételének, toborzásának és oktatásának valódi célja nem a törvényben szabályozott munkaviszony létesítése, hanem a felvett személyekkel biztosítási szerződés megkötése, ezen keresztül a biztosítótársaságok megtevesztése és jutalék megszerzése volt. Ennek megállapításánál különösen figyelemmel volt azon körülményekre, miszerint az alperes jogelődje 3 000 000 forint törzstőkével alakult, a megalakuláskor a felperesek magas összegű munkabérét a később befolyó jutalékokból és a felvett "alkalmazottak" munkaszerződésében kikötött, a munkaviszony kezdetekor fizetendő biztosítási díjból kívánta fedezni, és e célból kötött olyan szerződéseket, miszerint a 2009. januári jogviszony kezdetéhez képest csak áprilistól fizeti meg a bérüket. Az alperes a saját alkalmazottain kívül biztosítási szerződést mással nem kötött, nem felelt meg a biztosításközvetítésre vonatkozó jogszabályi feltételeknek, a jogosulatlanul felvett jutalékokat nem fizette vissza. Értékelte továbbá azt is, miszerint a felperesek vezetői pozíciót töltöttek be a munkaszervezetnek nevezett, de valójában biztosítási díjak és jutalékok megszerzésére irányuló tevékenység végzésében, abban vezetőként (szervezőként) vettek részt. Hangsúlyozta, hogy a jóerkölcsbe ütköző munkaszerződés éppúgy semmis, mint más szerződés. Összegzőképpen rögzíthető, hogy a jóerkölcsbe ütköző munkaszerződés fogalmilag a mindkét fél részéről fennálló, a társadalmilag elvárt erkölcsi zsinórmérték célzatos megsértésére, az 1992. évi Mt. rendeltetésével ellentétes tevékenységre irányul.

3. Konklúzió és záró gondolatok

A fent ismertetetésre került jogesetek alapján felmerülhet a kérdés, hogy a jóerkölcs tartalmára vonatkozóan milyen következtetések vonhatók le a segítségükkel.

A „jóerkölcs” alapvetően egy absztrakt érték, amely a társadalom általános értékítéletét és erkölcsi felfogását fejezi ki, amely fogalmának meghatározásához a Ptk. semmilyen támpontot, segítséget nem nyújt. A Pécsi Ítéltábla gyakorta idézett döntésének megállapításai szerint, a bírósági gyakorlat általában azokat a szerződéseket tekinti jóerkölcsbe ütközőnek *„amelyeket jogszabály nem tilt, de az azzal elérni kívánt cél, a vállalt kötelezettség jellege, vagy az azért vállalt ellenszolgáltatás felajánlása, vagy a szerződés tárgya az általánosan elfogadott erkölcsi normákat, szokásokat nyilvánvalóan sérti, és azokat az általános társadalmi megítélés egyértelműen tisztességtelennek minősíti”*⁵²

További kiemelendő körülményt jelent, hogy a jóerkölcsbe ütköző szerződések értékelésénél, hogy a bírónak minden esetben a társadalmi értékítéletet kell képviselnie. A tárgyalóteremben természetesen ő személyesíti meg a méltányosan gondolkodó emberek igazságérzetét, de az ítélezés során soha nem a saját erkölcsi

⁵² BH 2000. 260.

felfogását érvényesíti. Az sem lenne helyes, ha olyan szerződést vonna-e körbe, amely csak valamely társadalmi réteg erkölcsi bírálatát vonná maga után.⁵³

Leszűrhető az is, hogy a jóerkölcsbe ütközés megállapításának releváns időpontja a szerződés megkötéshez kapcsolódik, e tekintetben csakis a szerződéskötés körülményei, a szerződéskötéskor ismert adatok, tények vehetők figyelembe. Az utóbb a szerződés megkötése után bekövetkezett körülmények nem értékelhetők, és azok esetleges jogkövetkezményei a szerződés teljesítésnek a körében vonhatók le.⁵⁴

Annak megállapítása során, hogy egy szerződés sérti-e a jóerkölcsöt vagy sem, objektív és szubjektív elemeket is figyelembe kell venni. A magatartás szubjektív értékelése a jóerkölcsbe ütközésnek azonban nem önálló eleme, mert a jóerkölcsbe ütközés tilalma nem a felek magatartásának, hanem a szerződés tartalmának a kontrollját jelenti. A bírói gyakorlat a szubjektív elemek meglétét nem feltétlenül követeli meg, azt azonban igen, hogy a szerződő felek tudjanak, vagy az elvárható gondosság elmulasztása miatt ne tudjanak azokról a ténybeli körülményekről, amelyek a szerződés jóerkölcsbe ütközését előidézik.⁵⁵

A kifejtettek alapján megállapítható, hogy a jóerkölcsbe ütköző szerződések bizonyos tartalmi elemei megragadhatók, de nem adható rá általános definíció. A magam részéről helyesnek tartom a törvényi generálklauzulával való szabályozást, mert ez a megoldás nem szorítja keretek közé a bírói jogalkalmazást, amely tulajdonképpen ez által tölti be fontos rendeltetését. Ehelyütt kiemelendő, hogy a Ptk. szabályoz olyan további érvénytelenségi okokat, amelyek erkölcsi tartalommal bírnak. Ilyennek tekinthető például az uszorás szerződés és a feltűnő értékaránytalanság tilalma is. A jóerkölcsbe ütköző szerződés tilalma ezen normák mellett is generális, hiszen egyértelműnek látszik, hogy egy uszorás szerződés a társadalom széles rétegének a rosszallását is maga után vonja, viszont a tényállási elemek megléte esetén ilyen esetekben nem jóerkölcsbe ütközés, hanem az uszorás jelleg jelenti majd az érvénytelenség okát. Ez a körülmény azonban nem jelenti azt, hogy a jóerkölcsbe ütköző szerződés elveszítené jelentőségét, hiszen az nyitva áll a szerződéses viszonyok sokszínűsége és a társadalmi értékítélet megváltozása folytán a jövőben felmerülő újabb esetkörök előtt is. Érdekes kérdést jelent, hogy a felgyorsult digitalizációs folyamatok gyűrűjében megkötött szerződések milyen esetekben minősülhetnek jóerkölcsbe ütközőnek. Ez a kérdés nyilvánvalóan a jövőben lesz megválaszolható, az azonban egészen bizonyosnak tekinthető, hogy a generálklauzula normájára a hatályos polgári jogban is szükség van.

Az erkölcs és a jog viszonyára vonatkozóan *Grosschmid Béni* fogalmazott meg rendkívül értékes gondolatokat, amelyek ma is iránymutatásul szolgálhatnak, „[h]iszen a művelt országokban is a magánjog uralma nagy részben erkölcsi (bévülről ható) erőkön nyugszik. Legvégső elemzésben pedig az is, hogy a törvények

⁵³ Legfelsőbb Bíróság Gfv. VII.32.266/2001/5. sz. ítélete

⁵⁴ MENYHÁRD Attila: A jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmának tartalmi meghatározása, *Gazdaság és Jog* 2004/9., 3-9. o., 4. o.

⁵⁵ Uo.

megtartatnak, nem a törvény, hanem a törvényen kívüli rugónak a műve. Quis custodiet custodes..., ha nem valami belső indító erő...⁵⁶

Irodalomjegyzék

- BACHMANN Katalin – BOLERÁ CZKY Margit: Semmis az a szerződés, amely jóerkölcsbe ütközik, *Magyar Jog*, 1996/6. sz., 347-351. o.
- DELI Gergely: A generális klauzulák dogmatikai, történeti és összehasonlító elemzése, különös tekintettel a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmára (doktori értekezés), Győr, 2009
- FÖLDI András - HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2011
- GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata; Budapest, 1932
- JELLINEK, Georg: *Die sozioethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*. VDM Verlag Dr. Müller. 2007
- KISS Gábor – SÁNDOR István: *A szerződések érvénytelensége*, HVG-ORAC, Budapest, 2008
- KUNCZ Ödön: *A magyar kereskedelmi- és váltójog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1938
- LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*, Szent István Társulat, Budapest, 2017
- LESZKOVEN László: A generálklauzulákról – a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmissége kapcsán, *Gazdaság és Jog*, 2020/11-12., 40-43.o.
- LIEBMANN Ernő: Az erkölcsstelen ügyletek a Magánjogi Törvénykönyvben és a bírói gyakorlatban, *Jogtudományi Közöny*, 1928/4., 227-229. o.
- MENYHÁRD Attila: *A jó erkölcsbe ütköző szerződések*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004
- MENYHÁRD Attila: A jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmának tartalmi meghatározása, *Gazdaság és Jog* 2004/9., 3-9. o.
- VAJNA Zita: Az erkölcs érvényesülése a polgári jogi szerződésekben. <https://jogaszvilag.hu/szakma/az-erkolcs-ervenyesulese-a-polgari-jogi-szerzodesekben/> (letöltés ideje: 2021. 03. 31.)
- SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja*, II. kötet, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1937
- TRÓCSÁNYI József: *Erkölcsstelen ügyletek (turpis causa)*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1909

⁵⁶ GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1932, 857. o.

Az akarati hiba miatti jognyilatkozat és az általános szerződési feltétel, valamint az annak alapján kötött munkaszerződés megtámadását érintő munkajogi szabályozás problémája

Prugberger Tamás*

A tanulmány két témakört ölel fel. Az első azzal a diszkriminatív kettősséggel foglalkozik, ami abból ered, hogy a Munka Törvénykönyv a munkaviszonnyal kapcsolatos kötelezettségvállalási nyilatkozatát kényszer, fenyegetés, tévedés vagy megtévesztés esetében a Polgári Törvénykönyv szerződésmegtámadási határidővel szemben egész rövid határidőn belül támadhatja csak meg. A szerző szerint semmi sem indokolja a speciális, rövid munkajogi megtámadási határidőt. A másik témakörben a szerző azt veti fel, hogy a munkaszerződést többnyire előre gyártott blankettán kötik meg, ezért a fogyasztói szerződésekhez hasonlóan kellene kezelni a foglalkoztatással kapcsolatos jogügyleteket, kiterjesztve a blanketta munkaszerződésekre is a közérdekű kereset (polularis actio) lehetőségét.

Kulcsszavak: munkajogi-polgári jogi jognyilatkozat, eltérő szabályozás, megtámadás, szubjektív és objektív határidő, fogyasztó, fogyasztói szerződés, szerződés blanketta, közérdekű kereset

Problematic labour law provisions relating to invalid unilateral juridical acts, standard contract terms, and labour contracts because of error in contractual intention

The study covers two main topics. The first part of the study deals with the avoidance of the statement on commitment relating to relating to employment. Thus, the Hungarian Labour Code, in contrast to the provisions of the Hungarian Civil Code, assures a quite short period for the avoidance of the statement, in case of coercion, threat, mistake or mislead. In the opinion of the author, this special, shorter period is not justified.

In the second part of the study, the author proposes to handle the employment-related legal acts in a similar way as consumer contracts, since labour contracts are mostly concluded by using contract form. Moreover, the author suggests to extend the application of collective action (actio popularis) to these labour contracts.

Keywords: labour law and civil law statement, divergent regulation, avoidance, subjective and objective time limit, consumer, consumer contract, contract form, collective action

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1024>

1 1987-ben az ausztriai Zell am See-ben megrendezett nemzetközi munkajogi konferencia a „Menekülés a munkajogból” címen került annak idején megtartásra.¹ A konferencia eszmei mondanivalója az volt, hogy a munkajogi jogviszonyt – mely mindig is a polgári jog részét képezte – a aszociális piacgazdasági és a jóléti társadalom-, és állameszme („welfare society and state”) hatására egyre

* Prof. emeritus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Agrár- és Munkajogi Tanszék.

¹ PRUGBERGER Tamás: Munkavállalói biztonság a globalizációban, *Valóság*, 2008/2., 39-53. o., 42. o.

több egyre több szociális indítékú munkavállaló-védelmi előírás tette speciális területté. Ennek következtében a munkajog a magánjogon belül bizonyos fokig a polgári jognak egy elkülönített területévé vált a nyugat-európai államokban. A konferencia alaphangja az volt, hogy túlzottá vált a munkavállalók szociális védelme és ezért vissza kellene „terelni” a munkajogi szabályozást eredeti helyére, a polgári jogba. E munkavállalót védő szabályok általánossá válása következtében a frankofon-latin jogrendszert követő államok esetében átfogó munkatörvénykönyvek szabályozzák a munkajogot, a polgári törvénykönyvek a szolgálati / munkaszerződésről csupán keretjellegűen szólnak, a részletes szabályozást a munkajogi kódexre hárítva.² A germán jogrendszert követő nyugat-európai államokban is bekövetkezett – bár mérsékelten – egy hasonló folyamat, ahol a polgári jogi kódexek a szolgálati, illetve a munkaszerződést a frankofon-latin polgári törvénykönyvekhez viszonyítva jóval részletesebben szabályozzák.³ Sőt a svájci kötelmi törvény (*Obligationsgesetz – OR*) még a kollektív szerződést (*Gesamtarbeitsvertrag*) is magába foglalja, a részleteket viszont a többi germán jogrendszerbeli szabályozástól eltérően a Munkatörvény (*Arbeitsgesetz*) rendezi, ide értve az üzemi tanácsrendszert is.⁴ Az üzemi tanácsrendszert viszont bizonyos mértékig ehhez hasonlóan mind a német, mind az osztrák, mind pedig a holland jogban önálló és átfogó kódex rendezi. A kommunista-reálszocialista volt szovjet blokkhoz tartozott közép-kelet-európai országokban ma is ez a nézőpont az uralkodó, ami vonatkozik Szlovákiára, Csehországra, Lengyelországra és Magyarországra egyaránt.⁵

² Regulation generale: Code civil, Titre huitieme: Du contrat de louage, chaptire premier. Dispositions generales. Louage du travail. Art. 708-710. Du luage des domestiques ez uvriers (Háztartási alkalmazottak és munkások felvétele). La Code civil, Juris prudence Generale, Librairie Dallos, Paris. Regulation speciale in Code du travail. Jura Europae, (Droit du travail – Arbeitsrecht) Edition technique iuris chasseurs, Paris –C.H. Beck Verlag, München/Berlin. (Továbbiakra röv. J. E) I. 30-10. 5-7.(Fr.); J.E. I. 20.20.(B.); Codico civile (Span. + Port.), Estatuto de los trabajadores (Span), CALLE/PREHM: Arbeitsrecht in Spanien, in: Henssler/Braun: Arbeitsrecht in Europa, D. Otto Schmidt Verlag, 1388. p.; Codico du trabalho (Port.), E. FEDTKE/J.I. FEDTKE: Arbeitsrecht in Portugal, in Henssler/Braun (Hrsg.): 1057. p.; Olaszországban 1945 után a hatályát veszített „Carta de lavoro” sarkalatos szabályaival kiegészült a Codice civile, 1947-ben azonban hatályba lépett az „Estatuto de lavoro” amely mind az individuális, mind a kollektív munkajogot részleteiben szabályozza. Radoccia: Arbeitsrecht in Italien, In Henssler/Braun(Hrsg.): 609. p.

³ Gen .reg.: BGB. Dienstvertrag, §§ 610 –630, In: Adomeit/Sodan: BGB.. Nomos Verlag, Baden-Baden, 1998. 8-39. (BGB auzug und Arbeitsrecht, 8-39. p.; Az osztrák szabályozás hasonló, §§ 1157 –1164, ABGB, in: ABGB Textsammlung, Lxis-Nexis—ARD- Mancze Verlag, & Pelzmann: Arbeitsrecht in österreich, In: Henssler Braun (Hrsg.): Arbeitsrecht in Europa, Otto Schmidt Verlag, 3. Aufl. Köln, 2011. 931.; A svájci OR. 46. és köv. §§-ai nemcsak az Arbetsvertragot (munkaszerződést), hanem a Gesamtarbeitsvertragot (kollektív szerződést) is szabályozza, hasonlóképpen jár el a holland Burgelijkwetboek is. Textsammlung, Boom Uitgewers, den Haag, HOOGENDORN/ROGGMANN: Arbeitsrecht in Niederlanden. In Henssler/Braun (Hrsg.):779.p.; A germán jogban Svájc kivételével az egyes munkajogi speciális jogintézmények speciális szabályait résztörvények rendezik.

⁴ GADIENT: Arbeitsrecht in Schwaiz. In: Henssler/Braun (Hrsg.), 1270. p.

⁵ Jana MARKECOVA/Katerine KLIMANOVA: Arbeitsrecht in dem Slovakischen Republik. In: Henssler/Braun (Hrsg.): 1130. p.; Tomas INHART/Radin RANIC: Arbeitsrecht in Tschechien, in H/B. 1466-67. p.; Julia ZIMOCH-TUHOTKA/Monek KLIMANOVA-HYLA: Arbeitsrecht in Polen, in H/B. 998-999. p.; VALLASEK Magdolna: Román munkajog. Az egyéni munkaszerződés, Sapientia Forum Iuris, 12. p.

Ebben a felállásban a nyugat-európai államok ma is valamennyi szerződésre és jognyilatkozatra nézve egységesen szabályozzák az akarati hibák, hiányosságok helyreállításának jogi mechanizmusát a polgári jog alapul vételével, ami vonatkozik a munkavégzéssel összefüggő szerződésekre is.⁶ A bírói gyakorlat azonban az ítélezés során figyelembe veszi, hogy a munkaviszony esetében a munkavállaló bizonyos fokig kiszolgáltatott helyzetben van a munkáltatóval szemben és ezt az egyenlőtlen helyzetet igyekszik döntésével ellensúlyozni. Ez azonban egyáltalán nem mondható munkajogi specialitásnak, mivel a polgári jogi szabályozás és gyakorlat hasonlóképpen jár el minden olyan „dare, facere és praestare” típusú szerződés esetében, ahol a szolgáltató olyan iparszerű kereskedéssel vagy termék-előállítással foglalkozó szolgáltató cég – mint az adott szakma fortélyainak jó ismerője – a laikus fogyasztó szerződéskötési szándékát és akaratát rosszhiszeműen, reá nézve hátrányosan befolyásolni tudja. A polgári törvénykönyvekbe foglalt szabályozások ilyen helyzetekben hasonló védelmet nyújtanak a laikus fogyasztók számára a speciális fogyasztóvédelmi szerződések megalkotásával, valamint az egyoldalú akaratot megtestesítő blanketta szerződéseknek közérdekű keresettel történő megtámadásának a lehetősége révén.⁷

Ilyen formában a lényegét tekintve szinte ugyanaz a védelem szükséges az akarat-elhatározás vonatkozásában a munkaszerződésnél a munkáltatótól egzisztenciálisan függő munkavállaló javára, mint ami szükséges az iparszerű kereskedéssel és termék előállítással foglalkozóval szemben a fogyasztó érdekében, mivel az esetek többségében szerződéskötési ajánlatát előre megfogalmazott blankettán keresztül teszi meg. Ezzel függ össze az is, hogy ma már a nagyobb cégek a munkaszerződéseket is előre gyártott néhány pontot tartalmazó blanketta útján kötik meg, amelyek nem tartalmazzák a munkáltató elvárásait és azokat a problémás kérdéseket, amelyek ismeretében a munkavállalásra aspiráló nem vállalná el a neki felajánlott munkakört.⁸ Ennél fogva ezek a részletek „*reservatio mentalis*” módjára rejtve maradnak és csak hosszabb idő után derül ki, hogy mit is vár el a munkáltató a munkavállalótól.

És itt jelenik meg a már említett közép-európai országokban az a probléma, hogy ugyanaz a munkáltatói törekvés nem egyformán jelenik meg a nyugat-európai

Az itt említett szerzők közül egyedül ő utal arra, hogy háttér joganyagként joghézag esetén ott van a polgári jog. A nyugat-európai munkajogi szabályozásban az érvénytelenségre és a megtámadásra nincsen speciális jogi rendezés. Ennél fogva a munkaszerződés és az egyéb munkajogi megállapodások megtámadása esetén is az adott állam általános polgári jogi előírásait kell alkalmazni.

⁷ A gazdasági szervezetek blankettaszerződéseivel szemben a fogyasztót a Ptk. 6:77-6:81. és a 6: 101-6:105.§§-ai védik, ahol különös jelentősége van a 6:105. §-ba foglalt tisztességtelen általános szerződési feltétellel kapcsolatos közérdekű keresetnek, a populáris akciónak. Ezek a gyengébb fél védelmét hivatott jogintézmények valamennyi nyugat-európai jogrendszerben ismertek valamennyi szerződéstípusnál különbségtétel nélkül, ami vonatkozik a munkaszerződésre is.

⁸ Kiss György: A munkaszerződés mint fogyasztói szerződés?, in Szikora Vera (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és a gyakorlatban*, Debrecen, 2007, 83-94. o.; PRUGBERGER Tamás: A fogyasztói jogvédelem szerepe az élelmiszer előállítás és forgalmazás jogánál, valamint a munkajogban, in: Szikora Vera (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és a gyakorlatban*, Debrecen, 2007, 199-201. o.; PRUGBERGER Tamás: A kiszolgáltatottabb fél védelmének a kérdése az új magyar polgári törvénykönyv koncepciójának kötelmi jogi részében, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/3. sz. 38-39. o.

államok és a közép-európai államok munkajogában. Míg a nyugat-európai államokban az indokolatlannak tartott túlzott védelmi előírásoknak a „vissza a polgári jogba” jelszavával a munkaszerződést és annak megkötését a polgári jogba akarják visszavinni, addig Közép-Kelet Európában és mindenek előtt Magyarországon fenntartják azokat a polgári jogtól eltérő speciális munkajogi előírásokat is, amelyek a munkáltatók érdekeit helyezik előtérbe a munkavállalókkal szemben.⁹

A magyar munkajogon belül egyértelműen ez az utóbbi jelenik meg az akarat hiabával és hiányossággal szembeni megtámadhatóság esetében. Ugyanis a Ptk. 6:89. §-a alapján az a fél, aki a másik fél által a megállapodás megkötésekor akaratának a kialakításakor megtévesztés, tévedésben tartás, kényszer vagy fenyegetés következtében jogellenesen befolyásolt állapotban volt, az általa megkötött megállapodást, illetve szerződést egy éves elévülési időn belül megtámadhatja. A megtámadás lehetősége tehát fennáll a szerződési akarat, szerződési jognyilatkozat és a célzott joghatás hibája esetén, amiket a Ptk. a 6:90-6:98. §-okban részletesen megnevez. Ezeknek a túlnyomó többsége bekövetkezhet munkaszerződés esetében is, ideértve a bérezéssel kapcsolatos feltűnő értékaránytalanságot, valamint az uzsorás szerződést is. A polgári jogi elévülési időn belül megvan a realitása annak, hogy érvényesülni tudjanak az elévülés nyugvására és megszakadására/megszakítására vonatkozó előírások is. Ezzel szemben az Mt. 8. §-ában szabályozott megtámadhatóságra vonatkozó előírások szerint a tévedés, megtévesztés felismerésétől, valamint a kényszer és/vagy a fenyegetés megszűnésétől számított 30 nap áll rendelkezésre szubjektív határidőként a jognyilatkozat megtámadására, objektív határidőként pedig csak 6 hónap a kényszer, a fenyegetés, a tévedésbe esés vagy ejtés megtörténtétől számítva. Eme objektív határidő után a jogosult igényét törvényes úton érvényesíteni már nem tudja.¹⁰

Az igényérvényesítéshez nyitva álló határidők ilyen rövid időtartamban történő meghatározása egyértelműen a munkáltatónak kedvez, amivel vissza is élnek. Sűrűn fordul elő a gyakorlatban, hogy a munkáltatók azt a munkavállalójukat, akitől meg kívánnak szabadulni, de a felmondáshoz nem áll rendelkezésre megfelelő jogalap, fenyegetéssel vagy zsarolással megegyezéssel munkaviszony-megszüntetésre kényszerítik. Arra is már volt precedens, hogy az olyan munkavállalót, aki enyhe gondatlansággal okozott munkaviszonyából fakadó kötelezettsége során kárt a munkáltatójának, a munkáltató viszont az így keletkezett kárt teljes egészében a gondatlanul eljáró munkavállalóval kívánta megtéríttetni. Ha a munkavállaló ellenszegül, felmondással fenyegeti meg. Ha a munkáltató az ilyen jellegű fenyegetését egy fél évi időtartamon keresztül fenntartja, a 6 hónos objektív elévülési időtartam letelte után nem tudja a munkáltató a teljes kár megtérítését elvállaló nyilatkozatát megtámadni. Nem sűrűn, de arra is van példa, hogy a

⁹ L. a túlmunkára és a munkaidőkeret meghosszabbítására vonatkozó 2018. jan. 1.-el hatályba lépett Mt. módosítást és a munkaidőkeret ex lége két évre történő meghosszabbításának a lehetőségét. Vö.: PRUGBERGER Tamás – TÓTH Hilda: A 2012. évi Munka Törvénykönyvének egy újabb módosítása a munkavégzés korlátainak tágítása érdekében, *Jogtudományi Közlöny*, 2018/1. sz., 25-30. o.; PRUGBERGER Tamás: A többletmunkavégzés korlátainak liberalizálásával összefüggő jogi, ergonómiai, család és népesépolitikai problémák, *Új Magyar Közigazgatás*, 2019/2. sz., 110-116. o.

¹⁰ Mt. 28. § (4) bekezdés

munkavállaló kívánja a munkaviszonyát rendes felmondással megszüntetni, mivel egy jobb állásajánlatot kapott vagy pedig rendkívüli (azonnali hatályú) felmondással szeretné a munkáltatóját elhagyni pl. azért, mert a munkáltató vele szemben tanúsított magatartását, viselkedését nem tartja elfogadhatónak. Ilyen helyzetekben a munkáltatók szintén gyakran élnek a zsarolás és a fenyegetés eszközével, ami legtöbbször szintén hat hónapig tart, hogy a munkavállaló ne merje szándékát megvalósítani. Ilyen esetekben a megtámadási határidő letelte után a munkavállalók legfeljebb az Mt. 7. §-ára hivatkozással a joggal való visszaélési alapján tud a munkáltatóval szemben fellépni. Természetesen ez vonatkozik a fordított esetre is, amikor a munkavállaló zsarolja vagy fenyegeti a munkáltatót és kényszeríti ki a munkavállaló jognyilatkozatot a maga hasznára a munkáltatótól. Ez az eset azonban lényegesen ritkábban fordul elő mint az, amikor a munkáltató zsarol, vagy fenyegetőzik. A munkavállaló és ott is csak egy csoport, a számvitelt ellátók tudják csak zsarolni a munkáltatót, adóeltitkolás vagy más formájú adócsalás esetén. Feljelentésre azonban szinte alig kerül sor, mivel legtöbbször a feljelentő is részese a jogellenes ügynek és ezért félnek a következményektől.

A munkajogi jognyilatkozat megtámadási lehetőségére nyitva álló e rövid határidőn belül szinte lehetetlen e jogintézményt a versenykizárási megállapodásnál alkalmazni, holott igen sok esetben indokolt lenne. Nagyon gyakori jelenség, hogy a munkáltatók a felvételnél mindjárt alá íratnak a jelentkező munkavállaló jelölttel egy versenykizárási megállapodást a munkaviszony későbbi megszűnésének az esetére. A munkavállaló szorult helyzete esetében a munkáltatók az Mt. 8. §-ának (2) bekezdésében meghatározott alaplombabér egyharmadát hajlandók csak jövedelem-kiesés kompenzációképpen megadni, holott a munkavállaló a szaktudása és a munkakörének a bonyolultsága és fontossága alapján sokkal nagyobb összegű ellenértékre lenne érdemes. Gyakori az is, hogy a munkáltatók sokkal nagyobb körzetre állapítják meg a versenykizárási megállapodás hatáskörét, mint ami konkurenciaként veszélyeztetné volt munkáltatója jövedelemszerző tevékenységét. Abban az esetben, ha az ilyen versenykizárási megállapodást aláírt személy szorult helyzetben van és kiszolgáltatott helyzete miatt nem mer a munkaviszony megkötésétől számított 6 hónapon belül a munkáltatójával szemben fellépni és a versenykizárási megállapodást megtámadni, a magyar bírói gyakorlat értelmében annak ellenére nem áll fenn a munkajogi elévülés nyugvásának a lehetősége, hogy a munkaszerződésben a felek helyzete nem egyenjogú és egyenlő erejű. A munkavállaló ugyanis minden esetben függő helyzetben van a munkáltatójától. Ezt adott esetben a német és a francia munkajog tolerálja.¹¹

Mindezek alapulvételével összegzésül az az álláspontom, hogy „de lege ferenda” az Mt.-nek a munkajogi jognyilatkozat megtámadására vonatkozó előírásait hatályon

¹¹ Erfurter Kommentar zum Arbeitsrecht. Verlag C. H. Beck, München, 09. 430. 18. 2036. p.; BAG vom 14.12.- 1979, BAG vom 32, 257.: „Eine Anfechtung wegen Drohung ist zulässig, wenn die Drohung wiederrechtlich war. Die Anfechtung arglistiger Täuschung muss binnen binnen Jahresfrist erfolgen. Der Jahresfrist beginnt bei der Deckung der Täuschung, bzw. der Drohung der Ende der Zwangslage“, § 124. BGB vom I. 8. 1985., BAG 49. 214, BAG. vom 15. 10. 199. J. E. I. 10.10 -14-15. Ismerteti PRUGBERGER Tamás/ZACCARIA Márton Leó: A versenytilalmi megállapodás elméleti és gyakorlati problémái a megváltozott munkajogi környezetben. Jogtudományi Közlöny, 2015/5. sz. 51. p.

kívül kellene helyezni, és a Ptk. 6:88. §-tól a 6:105. §-ig terjedő szakaszaira való utalással a polgári jog szabályait kellene ilyen esetekben megfelelően alkalmazni.

A másik egyre erőteljesebb mértékben jelentkező probléma, hogy a mai felgyorsult világban elsősorban a nagyvállalatok néhány pontot tartalmazó előre gyártott általános munkaszerződés-blankettával kötik meg a munkavállalókkal a munkaszerződést, mely munkaszerződések meglehetősen formálisak és tartalmilag üresek. Erre a német jogirodalomban *Rolf Birk* már 1973-ban felhívta a figyelmet, utalva arra, hogy a munkaszerződések túlnyomó többsége tartalmilag üres.¹² Ennek részben az az oka, hogy legközvetlenebbül a vállalati (firma) kollektív (tarifa) szerződések, főleg azonban a hierarchikusan felettük álló területi és országos kollektív szerződések rendezik a kérdést. Ha a munkaszerződés-blankettában csak a kollektív szerződésre történik hivatkozás, általában nincsen probléma, mivelhogy sem az alacsonyabb kollektív szerződés a magasabbal nem állhat ellentétben és ugyanígy a munkaszerződés sem a firma kollektív szerződéssel sem. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a munkavállalókra vonatkozó szabályoknál a kedvezményezési elv (*Günstigkeitprinzip*) figyelembevételével az alacsonyabb szintű kollektív szerződés a magasabtból, a munkaszerződés pedig a cég (firma) kollektív szerződéstől csak a munkavállalókra kedvezőbb feltételekkel térhet el, hátrányosabbakkal nem. Ebben az esetben csak akkor áll fenn probléma, ha a munkaszerződés vagy a saját vállalati kollektív szerződésétől, vagy attól a magasabb ágazati kollektív szerződéstől tér el, amely alá tartozik. Ilyen esetben, mivel tételes munkajogi törvényi előírás megsértéséről van szó, a magyar munkajog esetében „analogia legis” a semmisség előírásait kell alkalmazni, tekintve, hogy a magyar tételes munkajogi szabályozás és a magyar szerzők egy része is a munkajogot önálló jogágnak tartja.¹³ Ez esetben az a törvényi analógia alkalmazása azért járható, mert a munkajog és a polgári jog két egymással hasonló jogág, így a Ptk. 6:88. §-ának analógiakénti alkalmazásával az e kérdésben fennálló munkajogi joghézag kitölthető.¹⁴

Abban az esetben áll fenn probléma, ha a cégnél, és az adott ágazatnál nincsen szakszervezeti képviselő és emiatt nincsen sem ágazati, sem vállalati kollektív szerződés. A multinacionális vállalatok erre a privatizáció során törekedtek is. Ha pedig volt és van is szakszervezet és szakszervezeti szövetség, az annyira gyenge, hogy a gyenge szakszervezettel vagy szakszervezeti szövetséggel megkötött kollektív szerződés minden további nélkül tartalmazhat olyan munkajogi tartalmi normákat, amelyek a munkavállalók számára kifejezetten hátrányos. Ilyen esetekben a kollektív szerződés általános érvényűsége következtében blankettaszerződésnek is tekinthető, úgyszintén, ha az ilyen kollektív szerződés alapján, valamint ilyenek nélkül is a munkaszerződéseket előre gyártott blanketták

¹² BIRK, Ralf: *Die Arbeitsrechtliche Leitungsmacht*, Carl Heymanns Verlag, Köln, 1973, 57-59. o. Kiemeli és utal rá: KISS György: *A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállás védelme*, Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2020, 207. o.

¹³ A korábbi 1992. évi Mt. hatályát és alkalmazását megállapító előírások egyértelműen, a jelenlegi, 2012. évi Mt. ide vonatkozó előírásai csak látenszen utalnak a munkajog önálló jogágiságára. Míg a korábbi Mt. kifejezetten megmondta, hogy mely intézménynél alkalmazhatók a polgári jog szabályai, addig az új Mt. a Ptk.-ról egy szóval sem tesz említést. A jogirodalomban a munkajog önálló jogágisága mellett érvel *Badó Katalin* és *Szekeres Bernadett*.

¹⁴ EÖRSI Gyula: *A szocialista polgári jog alapproblémái*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964

alkalmazásával kötik meg, megítélésem szerint alkalmazhatók a Ptk. 6:102. § és 6:103. §-ának szabályai és a 6:105. § szerinti közérdekű keresettel az ügyész, a miniszter, valamint a jogszabályban felsorolt közigazgatási szervek vezetői, továbbá a gazdasági és szalmi kamarák, valamint az érdekképviseleti szervek, jelen esetben a szakszervezetek, illetve szövetségeik is az ilyen munkaszerződés-blankettákat jogosultak megtámadni. Kiterjesztő értelmezésként ide lennének sorolhatók kollektív szerződések is. A kollektív szerződésekre is ki lehetne terjeszteni a közérdekű keresettel történő megtámadás lehetőségét, amiből azonban a kollektív szerződést megkötő szakszervezetet, illetve szakszervezeti szövetséget ki kell zárni. Neki viszont meg ellene adni a lehetőséget, hogy tévedésre, megtévesztésre, vagy pedig fenyegetésre hivatkozva az általa kötött kollektív szerződést jelenleg még eme előadás eső részében kritizált hatályos jogi szabályok, később pedig, ha „de lege ferenda” elképzelésem a jogalkotó részéről befogadást nyerne, akkor viszont pedig az ott kifejtettek szerint. Ahhoz azonban, hogy a kollektív szerződésekkel szemben a populáris akciót egyáltalán alkalmazni lehessen, meg kellene változtatni a kollektív szerződések nyilvántartási szabályait. Jelenleg ugyanis valamennyi kollektív szerződést, vagyis a helyieket is központilag a munkaügyekért felelős minisztérium tartja nyilván. Így semmi esély nincs arra, hogy azok tartalma hatósági megvizsgálására kerüljön. A kollektív szerződések bejelentési kötelezettségét és nyilvántartását a megkötés szerinti területi szintre kellene helyezni és csak az országos jelentőségűeket tartaná nyilván a központi munkaügyi hivatal.

Meg kívánom jegyezni, hogy a kollektív szerződések általános szerződésként történő felfogása megjelenik Kiss Györgynél is hasonló jogkövetkezmény-levonás irányában vizsgálódva.¹⁵ Ezen túlmenően ő is, miként én is felvettem a holland jogelmélet alapulvételével, hogy a munkaszerződés is hasonlít a fogyasztói szerződésekhez és ezért a munkavállaló is hasonló védelmet érdemel, mint a fogyasztó. A holland polgári jogelmélet ugyanis a munkaszerződésre is kiterjeszti a fogyasztóvédelem körét. Ahogy ugyanis a gazdasági/kereskedelmi szerződéseknel a laikus szerződő fél, vagyis a fogyasztó ki van szolgáltatva a szolgáltatást teljesítő félnek, mivel a szolgáltatását iparszerűen és szakértelemmel, valamint a minél nagyobb haszon elérését célozva uralmi pozícióban teljesíti, ugyanígy a munkavállaló is ki van szolgáltatva a munkáltatónak a neki alárendelt helyzete miatt.¹⁶ Ennek alapján úgy látom, hogy minden további nélkül lehetőség van arra, hogy az általános munkaszerződés-feltételt és a kollektív szerződést a fogyasztói szerződésblankettához hasonlóan a Ptk. 6:105.§ a szerinti populáris akció – amely

¹⁵ KISS György: Az általános szerződési feltételek és a kollektív szerződés lehetséges kapcsolódási pontjai.. In: Pál L.-Petrovics Z. (szerk.): XVI. Visegrádi Magyar Munkajogi Konferencia előadásai. Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 132-146. o.

¹⁶ PRUGBERGER Tamás: A kiszolgáltatottabb fél védelmének kérdése az új magyar Polgári Törvénykönyv kötelmi jogi részében, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2002/4. sz., 36-40. o.; KISS György: Alapjogok kollíziója a munkajogban, Pécs, 2000. II/1.; KISS György: A munkaszerződés mint fogyasztói szerződés?, in Szikora Vera (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és a gyakorlatban*, Debrecen, 2007, 83-92. o.; PRUGBERGER Tamás: A fogyasztóvédelem szerepe az élelmiszer-előállítás és a forgalmazás jogánál, valamint a munkajogban, in Szikora Vera (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és a gyakorlatban*, Debrecen, 2007, 199-201. o.

elsősorban a fogyasztók védelmét célozza – a munkavállalók védelme érdekében a munkaszerződésnél is alkalmazásra kerülhessen.

Végezetül csak annyit, hogy mindaz, ami e tanulmány (előadás) keretében kifejtésre került, vonatkozhat az olyan foglalkoztatásra is, amely az ún. „szürke zóna” kategóriájába tartozik, ide értve az önfoglalkoztatással és a tartós vállalkozással és megbízással összefüggő szerződéseket, ha azok esetében általános szerződési feltételek jelennének meg. Ezeknél a foglalkoztatási szerződéseknél ugyanis a tartalom nagyon a munkaszerződéshez hasonlít.

Irodalomjegyzék

- BIRK, Ralf: *Die Arbeitsrechtliche Leitungsmacht*, Carl Heymanns Verlag, Köln, 1973
- CALLE, Vicente – PREHM, Stefanie: *Arbeitsrecht in Spanien*, in: Henssler, Martin – Braun, Axel (Hrsg.): *Arbeitsrecht in Europa*, D. Otto Schmidt Verlag, Köln, 2011, 1385- 1462. o.
- EÖRSI Gyula: *A szocialista polgári jog alapproblémái*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964
- FEDTKE, Eberhard – FEDTKE, Jorg Johannes: *Arbeitsrecht in Portugal*, in: Henssler, Martin – Braun, Axel (Hrsg.): *Arbeitsrecht in Europa*, D. Otto Schmidt Verlag, Köln, 2011, 1053-1120. o.
- GADIANT, Niklaus R.: *Arbeitsrecht in der Schweiz*, in: Henssler, Martin – Braun, Axel (Hrsg.): *Arbeitsrecht in Europa*, D. Otto Schmidt Verlag, Köln, 2011, 1267-1326. o.
- HOOGENDORN, I. Martine – ROGMANS, JULIA N.: *Arbeitsrecht in den Niederlanden*, in: Henssler, Martin – Braun, Axel (Hrsg.): *Arbeitsrecht in Europa*, D. Otto Schmidt Verlag, Köln, 2011, 777-844. o.
- KISS György: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*, Justis Bt., Pécs, 2010
- KISS György: *A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállás védelme*, Wolters Kluwer, Budapest, 2020
- KISS György: *A munkaszerződés mint fogyasztói szerződés?*, in Szikora Vera (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jog új irányvai az elméletben és a gyakorlatban*, Debrecen, 2007, 83-94. o.
- KISS György: *Az általános szerződési feltételek és a kollektív szerződés lehetséges kapcsolódási pontjai*, in: Pál Lajos – Petrovics Zoltán (szerk.): *Visegrád 16.0 – A XVI. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai*. Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 132-146. o.
- LINHART, Tomáš – RANIČ, Radin: *Arbeitsrecht in Tschechien*, in: Henssler, Martin – Braun, Axel (Hrsg.): *Arbeitsrecht in Europa*, D. Otto Schmidt Verlag, Köln, 2011, 1463-1510. o.
- MARKECHOVÁ Jana – KLIMANOVÁ, Katarína: *Arbeitsrecht in dem Slovakischen Republik*. In: in: Henssler, Martin – Braun, Axel (Hrsg.): *Arbeitsrecht in Europa*, D. Otto Schmidt Verlag, Köln, 2011, 1327-1384. o.
- PELZMANN, Helen: *Arbeitsrecht in Österreich*, in: Henssler, Martin – Braun, Axel (Hrsg.): *Arbeitsrecht in Europa*, D. Otto Schmidt Verlag, Köln, 2011, 927-994. o.

-
- PRUGBERGER Tamás: A fogyasztói jogvédelem szerepe az élelmiszer előállítás és forgalmazás jogánál, valamint a munkajogban, in: Szikora Vera (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és a gyakorlatban*, Debrecen, 2007, 199-201. o.
 - PRUGBERGER Tamás: A kiszolgáltatottabb fél védelmének a kérdése az új magyar polgári törvénykönyv koncepciójának kötelmi jogi részében, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/3. sz. 38-39. o.
 - PRUGBERGER Tamás: A kiszolgáltatottabb fél védelmének kérdése az új magyar Polgári Törvénykönyv kötelmi jogi részében, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2002/4. sz., 36-40. o.
 - PRUGBERGER Tamás: A többletmunkavégzés korlátainak liberalizálásával összefüggő jogi, ergonómiai, család és népeséspolitikai problémák, *Új Magyar Közigazgatás*, 2019/2. sz., 110-116. o.
 - PRUGBERGER Tamás: Munkavállalói biztonság a globalizációban, *Valóság*, 2008/2., 39-53. o.
 - PRUGBERGER Tamás – TÓTH Hilda: A 2012. évi Munka Törvénykönyvének egy újabb módosítása a munkavégzés korlátainak tágítása érdekében, *Jogtudományi Közlöny*, 2018/1. sz., 25-30. o.
 - PRUGBERGER Tamás – ZACCARIA Márton Leó: A versenytilalmi megállapodás elméleti és gyakorlati problémái a megváltozott munkajogi környezetben, *Jogtudományi Közlöny*, 2015/5. sz., 244-245. o.
 - RADOCCIA, Stefania: *Arbeitsrecht in Italien*, in: Henssler, Martin – Braun, Axel (Hrsg.): *Arbeitsrecht in Europa*, D. Otto Schmidt Verlag, Köln, 2011, 607-680. o.
 - VALLASEK Magdolna: Román munkajog. Az egyéni munkaszerződés, Forum Iuris, Kolozsvár, 2017
 - ZIMOCZ-TUHOŁKA, Julia – MALINOWSKA-HYLA, Monika: *Arbeitsrecht in Polen*, in: Henssler, Martin – Braun, Axel (Hrsg.): *Arbeitsrecht in Europa*, D. Otto Schmidt Verlag, Köln, 2011, 995-1052. o.
-
-

Hányszor lehet a munkaviszonyt felmondani, avagy a hatálytalanság a munkajogban

Rácz Zoltán*

A szerződés létesítésének folyamatában a polgári jogban három fogalom bír jelentőséggel: a létre sem jött, az érvénytelen és hatálytalan szerződés. A munkajogban ugyanúgy vizsgálhatjuk a szerződés, illetve munkajogviszony létrejöttének alakulását, bár némiképpen eltérő módon. A munkajog kevésbé kutatott jogintézményei közé tartozik a létre sem jött, érvénytelen, hatálytalan munkaszerződés, a bírói gyakorlat is kevés esetet tartalmaz. Érdekes bírói ítélet született a hatálytalanság körében, amely szerint egy munkavállalói felmondást követően jogszerű a munkáltatónak is felmondani a jogviszonyt. Szorosan ide kapcsolódik a felmondás visszavonásának problémája is, visszavonható-e az egyoldalú felmondás a másik fél beleegyezésének hiányában.

Kulcsszavak: munkajog, érvénytelenség, hatálytalanság, felmondás

How many times can a labour relation be terminated or ineffectiveness in labour law

In the process of establishing a contract, three concepts are significant in civil law: the non-existent, the invalid and the ineffective contract. In labour law, we can examine the development of the establishment of a labour contract or a labour relation in the same way, although with a small difference. Non-existent, invalid and ineffective labour contract are less researched legal institutions of labour law, according to which judicial practice contains only a few cases as well. An interesting court ruling has been made in the field of ineffectiveness, stating the legality of termination of labour relationship by the employer after the termination of it by the employee. The problem of revocation of termination closely related here: it is a question if unilateral termination can be revoked in the lack of the other party's consent.

Keywords: labour law, invalidity, ineffectiveness, termination

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1025>

1. Bevezetés

Egy korábbi tanulmányunkban foglalkoztunk a munkajogi érvénytelenség jogalkotási és jogalkalmazási dilemmáival.¹ Jelen tanulmányunkban egy szintén kevésbé kutatott, de ugyancsak jelentős jogintézmény, a munkajogi hatályosság, illetve hatálytalanság kérdéseit kívánjuk elemezni.

1951. évet követően az ún. szocialista munkajog – követve a szovjet munkajog rendszerét és megközelítését – arra az álláspontra helyezkedett, hogy a munkajog önálló jogág. Az önálló jogágiság problémájával terjedelmi okokból nem kívánunk foglalkozni, hiszen ez egy önálló tanulmány tárgya is lehetne. Mindenesetre azt

* Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Agrár- és Munkajogi Tanszék.

¹ Rácz Zoltán: *A jogalkotás és jogalkalmazás ellentmondásai a munkajogi érvénytelenség körében*, in: Miskolci konferenciák 2018-2019. In memoriam Novotni Zoltán. Emlékkönyv Novotni Zoltán professzor halálának 25. évfordulója alkalmából (szerk.: Pusztahelyi Réka), Miskolc, 2021, 163-174. o.

tényként kezelhetjük, hogy a magyar munkajog magánjogiasodása², a polgári joghoz való közelítése egy hosszabb idő óta tartó folyamat. *Radnay József*nek az akkori Legfelsőbb Bíróságon betöltött kollégiumvezetői tevékenysége során egyre gyakrabban hivatkoztak a bírák a polgári jogi jogelvekre a munkaügyi perekben³(pl. utaló magatartás szabályai), illetve az 1992. évi XXII. törvény több olyan jogintézményt is tartalmazott, amelynek polgári jogi gyökerei voltak (érvénytelenség, jóhiszeműség és tisztesség elve, rendeltetésellenes joggyakorlás), továbbá a törvény használt polgári jogi fogalmakat (pl. jogképesség, cselekvőképesség) anélkül, hogy ezeket definiálta volna munkajogi szempontból. A jelenleg hatályos Munka Törvénykönyve is használja kifejezett utaló szabály nélkül a polgári jogi alapfogalmakat, illetve az egyes fejezetek végén megjelöli azokat a Ptk.-ban szabályozott rendelkezéseket, amelyeket megfelelően alkalmazni kell a Munka Törvénykönyvében is.

Ahhoz hogy, a munkajogi hatályosság és hatálytalanság elemzéséhez hozzá tudjunk látni, mellőzhetetlen a polgári jogi megfelelő intézményeinek bemutatása.

2. Hatályosság és hatálytalanság a polgári jogban

A polgári jogban a szerződés létesítési folyamatában három fogalom bír jelentőséggel: a létre nem jött, az érvénytelen és a hatálytalan szerződés fogalma. A Ptk. szerint a szerződés a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezésével jön létre. A szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges és a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges. A lényegesnek minősített kérdésben való megállapodás akkor feltétele a szerződés létrejöttének, ha a fél egyértelműen kifejezésre juttatja, hogy az adott kérdésben való megállapodás hiányában a szerződést nem kívánja megkötöni. A szerződés akkor jön létre, amikor az elfogadó jognyilatkozat hatályossá válik.⁴ A fenti feltételek hiányában a polgári jog értelmezése szerint a szerződés létre sem jön.

A polgári jogi érvénytelenség esetében az adott jognyilatkozat a célzott joghatás kiváltására akár alaki, akár tartalmi okok miatt alkalmatlan.

Rátérve a szerződés hatálytalanságának lényegére, arról van szó, hogy a felek közötti megállapodás létrejötté és érvényessége megvalósul, ugyanakkor mégsem képes a felek közötti joghatás kiváltására. Éppen ezért a hatálytalanság vizsgálatának a szerződés léte és érvényessége előfeltétele, bármelyik fennállása ugyanis kizárja a hatálytalanság jogkövetkezményeinek alkalmazhatóságát. A jogkövetkezmények tekintetében is komoly eltérés mutatkozik a három jogintézmény között. Tekintettel arra, hogy a nemlétező szerződések esetén a felek között hiányzik a megállapodás alapvető eleme, azaz a konszenzus, így ilyenkor nem beszélhetünk

² Lásd: Kiss György, Prugberger Tamás, Kenderes György tanulmányait

³ RÁCZ Zoltán: A polgári jogi elvek alkalmazhatósága a munkajog munkadíjazási szabályainak körében, in: *Emlékkönyv Román László születésének 80. évfordulójára.* (szerk.: Kiss György – Berke Gyula – Bankó Zoltán – Kajtár Edit), Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata,, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2008, 363-371. o.

⁴ Ptk. 6:63. § (1)-(2) bekezdés és Ptk. 6:69. § (1) bekezdés

joghatásokról. Amennyiben azonban mégis történik teljesítés, akkor a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint kell a felek közötti jogviszonyt rendezni.^{5 6}

A hatálytalanság kapcsán a Ptk. utaló szabályt alkalmaz, kimondja ugyanis, hogy hatálytalan kontraktus alapján a teljesítés nem követelhető, és a hatálytalan szerződés alapján történt teljesítésekre az érvénytelen szerződés jogkövetkezményeit kell megfelelően alkalmazni.

Egyebekben a hatálytalanság kapcsán a Ptk. kimondja, hogy ha a felek a szerződés hatályának beálltát bizonytalan jövőbeli eseménytől tették függővé, a szerződés hatálya a feltétel bekövetkeztével áll be, míg ha a szerződés megszűnését tették bizonytalan jövőbeli eseménytől függővé, úgy a feltétel bekövetkeztével a szerződés hatályát veszti (ugyanazt a szabályt kell alkalmazni, ha a szerződés hatályának beálltát vagy megszűnését valamely időponthoz kötötték a felek). A Ptk. ismeri a beleegyezéstől vagy jóváhagyástól függő szerződést is, ezekben az esetekben a beleegyezéssel vagy jóváhagyással a szerződés a megkötés időpontjára visszamenőlegesen válik hatályossá.⁷ Végezetül a Ptk. a szerződés hatálytalanságának joghatása körében kimondja, miszerint amennyiben a szerződés hatálya nem áll be vagy hatályát veszítette, a szerződés teljesítése nem követelhető, egyébként pedig a hatálytalan szerződés alapján történt teljesítésekre az érvénytelen szerződés jogkövetkezményeit kell megfelelően alkalmazni.⁸

A bírói gyakorlat is foglalkozott a polgári jogi hatálytalanság kérdésével (az érvénytelenséggel való összefüggései tekintetében).⁹ Az elvi bírói döntés szerint az érvényesség, valamint a hatályosság, illetve az érvénytelenség és a hatálytalanság nem használhatók szinonimaként, mert eltérő jogi tartalommal bírnak és eltérő jogkövetkezményekkel járnak. A szerződés (jogügylet) akkor érvényes, ha mind alakilag, mind tartalmilag megfelel azoknak a jogszabályoknak, melyek az adott szerződésre irányadók. A jogügylet hatályossága viszont azt jelenti, hogy az érvényes szerződésből eredő jogok érvényesíthetők, a kötelezettségek kikényszeríthetők, tehát a jogügylet képes kifejteni mindazokat a joghatásokat, amelynek érdekében a felek létrehozták.

3. A munkajogi hatályosság egyes kérdései

A munkajogban ugyanúgy vizsgálható a munkaszerződés, illetve munkaviszony létrehozásának folyamata, mint a polgári jogban, megkülönböztetjük a létre sem jött, érvénytelen és hatálytalan munkaszerződés kategóriáit. A létre sem jött

⁵ KRISTON Edit: A szerződés létrejöttének, érvényességének és hatályosságának általános megközelítése, In: *Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban* (szerk.: Kriston Edit – Sági Edit), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztésért, Miskolc, 2019, 3-5. o., 4. o.

⁶ WELLMANN György: *A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban*. Szerződések tára - Az új Ptk. alapján Új magánjog sorozat 1. kötete HVG-ORAC, Budapest, 21-41. o.

⁷ Ptk. 6:116. §, 6:117. §, 6:118. §, 6:119. §

⁸ V. Könyv: Kötelmi Jog Második rész A szerződés általános szabályai, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2007/3., 3-15. o., 14-15. o.

⁹ 1/2002. PJE

munkaszerződés kutatása csak a legutóbbi időben kezdődött meg,¹⁰ sem az eddigi munkajogi szakirodalom, sem a bírói gyakorlat nem tulajdonított ennek a kérdésnek túlzottan nagy jelentőséget, annak ellenére, hogy ez a fogalom számos anyagi jogi (jogágak közötti) és eljárásjogi problémát vet fel.

A munkajogi érvénytelenség kérdéseit jelen tanulmányban azért nem kívánjuk feszegetni, mert korábban már utaltunk rá, hogy ezzel kapcsolatos álláspontunkat egy ezt megelőző tanulmányunkban már kifejtettük.

A munkajogi hatályosság kérdéseivel a korábbi jogirodalom is foglalkozott, egy munkajogi jogintézmény, a munkáltatói utasítás relációjában.¹¹ A szerző álláspontja szerint az utasítás hatályosulásának általános szabályaként is a közlést, pontosabban a tudomásra hozatalt kell tekinteni. Tehát az érvényes utasítás a közléssel válik „érzékelhetővé”, vagyis ezen időponttól hatályosul.

Kiss György a munkajogviszony hatályossága kapcsán a munkajogviszony keletkezése és kezdő időpontja, a munkajogviszony egyéb hatályossági feltételei és végül a munkajogviszony időtartamának meghatározása kérdéseit vizsgálta. Hangsúlyozzuk, hogy ezek a kérdések nem a munkaszerződés, hanem a munkajogviszony hatályosságának körébe tartoznak. A munkajogban ugyanis – szemben a polgári joggal – a munkaszerződés és a munkajogviszony létesítésének folyamata szorosan összefügg egymással.

A jelenlegi szakirodalom a hatálytalanság kapcsán kifejti, miszerint csak az érvényes nyilatkozat lehet hatálytalan vagy hatályos. A hatálytalan jognyilatkozat képes ugyan kiváltani a célzott joghatást, de valamilyen oknál fogva mégsem teszi ezt, azaz még vagy már nem származnak belőle jogok és kötelezettségek (pl. felfüggesztő vagy bontó feltétel miatt). A hatályos jognyilatkozat nemcsak potenciálisan képes kiváltani a célzott joghatásokat, hanem ténylegesen ki is váltja azokat.^{12 13}

4. Hatályossági kérdések a hatályos Munka Törvénykönyvében

Az Mt. szabályozása értelmében az egyoldalú jognyilatkozat a címzettel való közléssel válik hatályossá és csak a címzett hozzájárulásával módosítható vagy vonható vissza (a normaszöveg megfogalmazásának körülményeire a későbbiekben visszatérünk).¹⁴ Az Mt. rendelkezései szerint a felek a megállapodás létrejöttét, módosítását vagy megszűnését jövőbeli, bizonytalan eseménytől (feltétel) is függővé tehetik. Mint látható, a kódex a Ptk. megoldását tette magáévá a függőben levő feltétel szabályozásánál. Ezen kívül az Mt. rögzíti még, hogy az ellentmondó, lehetetlen vagy

¹⁰ HERDON István: *A jogalap nélküli gazdagodás szabályainak alkalmazása a létre nem jött individuális munkajogi megállapodások esetén*, Munkajog, 2020/4., 4-13. o.

¹¹ ROMÁN László: *A munkáltatói utasítás érvényessége és hatályossága*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977, 72-76. o.; KISS György: *Munkajog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 112-117. o.

¹² KUN Attila – HOMICSKÓ Árpád Olivér – EMBER Alex – PETROVICS Zoltán: *Megújult munkajogi szabályozás*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2018, 15. o.

¹³ Lásd még erről: NÁDAS György: *Jogkövetkezmények a változó munkajogi szabályozás rendszerében*, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. klnsz., 401-408. o., 404. o.

¹⁴ Mt. 15. § (4) bekezdés

értelmezhetetlen feltétel érvénytelen, a megállapodást ilyen esetben úgy kell elbírálni, mintha a felek az adott feltételt nem kötötték volna ki.¹⁵

5. Hányszor lehet egy munkaviszonyt felmondani?

A bíróságok egy konkrét – nem publikált - ügyben foglalkoztak a hatálytalanság kérdésével (a jogesetben felmerült még a joggal való visszaélés, a jóhiszeműség és tisztesség követelménye is). Jelentőségénél fogva az ügy tényállását és jogi indoklását is a szokásosnál részletesebben ismertetjük. A Miskolci Közigazgatási és Munkaügyi Bíróságon folyamatban volt ügyben az alábbi tényállást állapította meg.

A felek 2016. augusztus 3-án határozatlan idejű munkaszerződést kötöttek, melyben felperes alapbére havi bruttó 2.500.000 forint volt. A felek a szerződés 3. pontjában rögzítették, hogy felperes a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) 208. § (1) bekezdése szerinti vezető állású munkavállalónak minősül, így munkaviszonyára az Mt. általános szabályait – a jelen munkaszerződés eltérő rendelkezése hiányában – a vezető állású munkavállalókra vonatkozó eltérésekkel (Mt. 208-211.§) kell alkalmazni. A munkaszerződés 12. pontja szerint a munkáltatónak a munkaviszony felmondással történő megszüntetése esetén az Mt. rendelkezései alkalmazandók azzal, hogy a munkáltató a felmondás indoklására nem köteles. A munkaszerződés 13. pontja szerint a felek megállapodtak abban, hogy a munkavállaló felmondási ideje a munkaviszony munkavállaló általi felmondása esetén hat hónap.

Felperes 2017. október 27. napján munkavállalói felmondást közölt alperessel, mely szerint a jogviszonyát hat hónapos felmondási idővel 2018. év április hó 26. napjára megszünteti. Alperes 2017. december 11. napján kelt felmondással felperes munkaviszonyát az Mt. 65. § (1) bekezdése, 68. § (1) bekezdése, 69. § (1) bekezdése és a 210. § (1) bekezdése, valamint a munkaszerződésének 12. és 13. pontja alapján felmondással megszüntette. A felmondás szerint a felmondási idő kezdete a felmondás közlését követő nap, a felmondási idő az Mt. rendelkezése szerint harminc nap, ennek alapján felperes munkaviszonya 2018. január 10. napján szűnik meg. A munkáltató a felmondási idő teljes tartamára felmentette a munkavégzési kötelezettsége alól a felperest.

Felperes 2018. január 10. napján keresetet terjesztett elő munkaviszony jogellenes megszüntetésének megállapítása iránt. Kérte a bíróságot, hogy állapítsa meg, hogy az alperes 2017. december 11. napján kelt munkáltatói felmondása jogellenes és a felperes 2017. október 27. napján kelt munkavállalói felmondása jogszerű, valamint kötelezze alperest, a felmondás jogellenességének következményeként az Mt. 82. § (4) bekezdése alapján harminc nap felmondási időre járó távolléti díj, bruttó 5. 087.719.- forint, továbbá 2018. január 11. napjától 2018. április 26. napjáig terjedő felmondási időre 12.719.325.- forint megfizetésére.

Írásbeli ellenkérelmében az alperes előadta, hogy felperes azon hivatkozása, mely szerint a munkaviszonyt csak egyszerre egy jogcímen lehet megszüntetni ellentétes

¹⁵ Mt. 19. § (1)-(2) bekezdés

érdekű felek által egyoldalú nyilatkozattal, ez téves, annak semmiféle jogszabályi alapja nincs. Tekintettel arra, hogy a munkaviszony nem a felmondás közlésével, hanem a felmondási idő lejártával szűnik meg, így a munkaviszony fennállásának ideje alatt a munkáltató nincs elzárva attól, hogy gyakorolja a munkajogviszony megszüntetésére vonatkozó jogát, ezt a munkavállaló megszüntető jognyilatkozata nem zárhatja ki.

Az első fokú ítélet szerint a felperes keresete az alábbiak szerint megalapozott volt.

A bíróság felperes azon hivatkozását megalapozottnak találta, miszerint a joggal való visszaélés azzal valósult meg, hogy alperes felmondása a felperes jogos érdekének csorbítására irányult, azzal, hogy alperes a felperes által közölt felmondás felmondási ideje alatt felperes jogviszonyát felmondással megszüntette 2018. január 10. napjával, így az eredetileg a felperes által közölt felmondási idő végéig, azaz 2018. április 26. napjáig nem kellett megfizetnie felperes bérét. A bíróság álláspontja szerint a joggal való visszaélés ebben a vonatkozásban további bizonyítást nem igényelt, tekintettel arra, hogy felperes ezen hivatkozása – miszerint alperes kedvezőtlenebb helyzetbe hozta felperest a felmondási idő tekintetében – olyan tény, aminek igazolása nem szükséges. A bíróság hivatkozott az Mt. 6. § (2) bekezdésében rögzített jóhiszeműség és tisztesség elvének megsértésére is. A jóhiszeműség és tisztesség elve alapján a jogok gyakorlása, illetve kötelezettségek teljesítése során a másik fél érdekére tekintettel kell lenni, ez a munkaviszonyban, a felek alá-és fölérendeltségi viszonya okán kiemelt jelentőségű elvnek tekintendő. Jelen perbeli esetben az alperes magatartása – a felperesi munkavállalói felmondást követően alperesi munkáltatói felmondás közlése – ebbe az elvbe ütközik, hiszen a felperes felmondási ideje alatt közölt felmondása ahhoz vezetett, hogy a felperes munkaviszonya jóval azt megelőzően szűnt meg, mint ahogy az az ő felmondása alapján szűnt volna meg, ezzel sérült felperes érdeke. A fentiek alapján a bíróság megállapította, hogy alperes felmondása sértette a joggal való visszaélés elvének tilalmát, ezáltal jogellenesnek minősült, erre tekintettel felperest kár érte.

Az ügyben másodfokon a Miskolci Törvényszék járt el és a fellebbezések közül az alperes fellebbezését találta megalapozottnak. A másodfokú bíróság szerint azt kellett vizsgálni, hogy a keresettel támadott intézkedés során megvalósult-e a joggal való visszaélés az alperes részéről. Önmagában a munkáltatói és munkavállalói felmondási idő hossza közötti különbség nem alapoz meg visszaélésszerű joggyakorlást, a felek ugyanis a munkaszerződésben megállapodtak, konszenzus jött létre közöttük ebben a kérdésben, melynek következtében a felek megállapodása határozta meg az eltérő mértékű felmondási idő alkalmazásának lehetőségét. Hangsúlyozta a törvényszék, hogy a felperes lehetségesnek, jogszerűnek és hatályosnak vélte, hogy a felperesi rendes felmondást követően, nem azonnali hatályú, hanem rendes felmondás gyakorlására kerüljön sor az alperes részéről. A felperes semmi olyan többlet-tényállítást azonban nem tett, nem bizonyított, ami alapján arra lehetne következtetni, hogy az alperesi intézkedés szemben állna a munkaviszony megszüntetésére vonatkozó szerződésben rögzített jog rendeltetésével.

Álláspontunk szerint a jogerős ítéletet hozó bíróság csak közvetetten foglalkozott a munkajogi hatályosság/hatálytalanság kérdésével, alapvetően a joggal való visszaélés elvét teljesen félre. A hatályosság problémáját illetően az a következtetés vonható le a jogerős ítéletből, miszerint kifejezett tiltás hiányában a munkaviszonyt egymás után többször is megszüntetheti felmondással a munkaviszony mindkét alanya (az ugyanazon alany által történő többszöri felmondás kérdésével a következőkben foglalkozunk).

6. A felmondás visszavonásának problémája

A munkaviszony két alanya által közölt felmondás lehetőségén túlmenően foglalkoznunk kell az ugyanazon alany által közölt felmondások kérdésével.

A munkajogi kommentár irodalom egyetért abban a kérdésben, hogy a felmondás egyoldalú jognyilatkozat¹⁶. A bírói gyakorlat és a jogirodalom is jogszerűnek ítéli meg azt az élethelyzetet, amikor a munkáltató a felmondás közlését követően a felmondási idő alatt szerez tudomást a munkavállaló részére közölhető azonnali hatályú felmondást megalapozó körülményekről és ezen időszak alatt közli az azonnali hatályú felmondást.¹⁷ Ezt erősíti meg a BH 2002.31. számon közzétett eseti döntés is, amely kimondta, hogy a munkáltató a rendes felmondás közlését követően, a felmondási idő alatt - miután a munkavállaló munkaviszonya még nem szűnt meg - rendkívüli felmondással élhet. Ilyen esetben a munkaviszony az azt azonnali hatállyal megszüntető rendkívüli felmondással szűnik meg, ennél fogva a rendes felmondást tartalmazó jognyilatkozathoz már nem fűződik munkaviszonyt megszüntető joghatás. Hozzá kell tennünk, hogy a jogirodalom a fenti megállapításokat a munkáltató részéről gyakorolható felmondásokra vonatkoztatja, mert arról sem a jogirodalom, sem a bírói gyakorlat nem szól, hogy ugyanezt az elvet alkalmazni kellene a munkavállalói felmondások esetében is. Álláspontunk szerint pedig elképzelhető olyan élethelyzet, amikor a munkavállaló szünteti meg felmondással a jogviszonyát, majd az általa is kötelezően betartandó felmondási idő alatt jut tudomására azonnali hatályú felmondást megalapozó munkáltatói kötelezettségzegés vagy lehetetlenüléshez vezető magatartás. A fenti kérdések vetik fel a felmondás visszavonásának a problémáját.

A jelen tanulmányban már korábban idézett Mt. 15. § (4) bekezdése értelmében – amely normaszöveg a korábbi bírói gyakorlat mechanikus átvételét jelentette – az egyoldalú nyilatkozat – így a felmondás is – a címmel való közléssel válik hatályossá és csak a címzett hozzájárulásával módosítható vagy vonható vissza. Ezt az elvet számtalan eseti döntés erősítette meg a bírói gyakorlatban.¹⁸

¹⁶ KOZMA Anna – LŐRINCZ György – PÁL Lajos – PETHŐ Róbert: *Az új Munka Törvénykönyvének magyarázata*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012, 134. o.; BANKÓ Zoltán – BERKE Gyula – KAJTÁR Edit – KISS György – KOVÁCS Erika: *Kommentár a Munka Törvénykönyvéhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2012, 350. o.

¹⁷ KOZMA – LŐRINCZ – PÁL – PETHŐ i.m. 163. o., BANKÓ – BERKE – KAJTÁR – KISS – KOVÁCS i.m. 355. o.

¹⁸ L. BH 1998. 51. A rendkívüli felmondás olyan egyoldalú jognyilatkozat, amely a másik fél hozzájárulása nélkül a munkaviszonyt azonnali hatállyal megszünteti. E jognyilatkozat visszavonására csak a másik fél kifejezett, egyértelmű hozzájáruló nyilatkozata alapján van lehetőség. BH 1997. 606. I. A felmondás

A felmondás visszavonhatatlanságának a felfogása korábban is vezetett életszerűtlen megoldásokhoz, például olyan esetekben, amikor még a korábbi Mt. hatálya alatt a munkáltató felmondást közölt a munkavállalóval úgy, hogy nem tudott arról, miszerint a felmondás közlésekor az érintett már keresőképtelen állományban áll (mert ezen tény a munkavállaló nem közölte vele). Ez a helyzet a korábbi Mt-ben felmondási tilalmat jelentett és nem volt lehetőség arra, hogy a munkáltató – miután tudomást szerzett a keresőképtelenség tényéről – visszavonja az immár jogellenesnek minősülő felmondást. A felmondás visszavonhatatlanságának szigorú szabályán az első részt az új Mt. 65. § (5) bekezdése, pontosabban annak a 17/2014. (V.30.) AB határozat miatti módosítása ütötte. 2012-ben az eredeti normaszöveg szerint a nő munkavállaló a várandósságára, illetve a lombikbébi programban való részvételére csak akkor hivatkozhatott, ha erről a munkáltatót tájékoztatta. Ezt az életszerűtlen és emberi méltóságot sértő szabályt az Alkotmánybíróság alkotmányosértőnek ítélte¹⁹. A régi szabály helyébe a következő lépett: „A munkavállaló a (3) bekezdés a) és e) pontjában meghatározott körülményre akkor hivatkozhat, ha erről a munkáltatót tájékoztatta. A felmondás közlését követő munkavállalói tájékoztatástól számított tizenöt napon belül a munkáltató a felmondást írásban visszavonhatja.” Álláspontunk szerint belátva az egyoldalú címzett jognyilatkozatok visszavonhatatlanságának életszerűtlenségét, változtatni kellene ezen a bírói gyakorlaton és indokolt esetben nem kellene belekényszeríteni felmondás jogellenességének jogkövetkezményei miatti perekbe a munka világának szereplőit.

7. Összegzés

A munkajog a szerződés, illetve munkaviszony létesítésének folyamatába a polgári jogihoz hasonló, de részleteiben mégis eltérő szabályozást választott. A létre sem jött szerződés kategóriájával a jogi oktatáson kívül rendkívül kevesen foglalkoztak, holott számtalan elméleti és gyakorlati probléma vetődik fel ennek kapcsán. A munkajogi érvénytelenség ugyan önálló szabályozást nyert az Mt-ben erős polgári jogi alapokon, de a jogalkotás és a jogalkalmazás során számos dilemma merül fel. Ezek közül kiemelésre szorul a munkajogi színlelt szerződések, illetve a közös megegyezéssel történő munkaviszony megszüntetések munkavállaló által történő megtámadásának bírói gyakorlata. A bírói ítéletek vizsgálatát követően kijelenthető, hogy ezen utóbbi kérdésben a munkavállalók kevés sikerélményről tudnak beszámolni. Szintén kiemelését érdemel az Mt. 31. §-nak utaló szabálya folytán

annak közlésével hatályosul, amelyet a munkáltató egyoldalúan, a munkavállaló hozzájárulása nélkül nem vonhat vissza. II. A joghatályosan közölt felmondást követő további felmondások már jogellenesek és az első felmondás jogellenessége miatt a munkavállalót a törvény szerinti juttatások megilletik. BH 2003. 168. A rendes felmondás olyan írásbeli nyilatkozat, mely annak közlésével hatályosul. A munkáltató azt egyoldalúan nem vonhatja vissza, hanem csak a munkavállaló hozzájárulásával. A később közölt újabb rendes felmondáshoz joghatás nem fűződik, miután a munkaviszonyt csak egy ízben lehet rendes felmondással jogszerűen megszüntetni.

¹⁹ KAJTÁR Edit: Miért nem szólít? A várandósságra vonatkozó tájékoztatási kötelezettségről munkajogi szemzőgöböl, *Infokommunikáció és jog*, 2014/2., 92-96. o., 93. o.

előállott anomália. A munkajogi hatálytalanság szintén kevésbé kutatott terület, a jelen tanulmányban elemzett jogeset is mutatja az ítélkezési gyakorlat bizonytalanságát ebben a kérdésben.

Irodalomjegyzék

- BANKÓ Zoltán – BERKE Gyula – KAJTÁR Edit – KISS György – KOVÁCS Erika: *Kommentár a Munka Törvénykönyvéhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2012
 - HERDON István: *A jogalap nélküli gazdagodás szabályainak alkalmazása a létre nem jött individuális munkajogi megállapodások esetén* Munkajog 2020/4., 4-13. o.
 - KAJTÁR Edit: *Miért nem szólt? A várandósságra vonatkozó tájékoztatói kötelezettségről munkajogi szemszögből*, *Infokommunikáció és jog*, 2014/2., 92-96. o., 93. o.
 - KISS György: *Munkajog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000
 - KOZMA Anna – LÖRINCZ György – PÁL Lajos – PETHŐ Róbert: *Az új Munka Törvénykönyvének magyarázata*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012, 134. o.
 - KRISTON Edit – SÁPI Edit (szerk.): *Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban*. Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztésért, Miskolc, 2019
 - KUN Attila – HOMICSKÓ Árpád Olivér – EMBER Alex – PETROVICS Zoltán: *Megújult munkajogi szabályozás*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2018
 - NÁDAS György: *Jogkövetkezmények a változó munkajogi szabályozás rendszerében*, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. klnsz., 401-408. o.
 - RÁ CZ Zoltán: *A jogalkotás és jogalkalmazás ellentmondásai a munkajogi érvénytelenség körében*, in: *Miskolci konferenciák 2018-2019. In memoriam Novotni Zoltán. Emlékkönyv Novotni Zoltán professzor halálának 25. évfordulója alkalmából* (szerk.: Pusztahelyi Réka), Miskolc, 2021, 163-174. o.
 - RÁ CZ Zoltán: *A polgári jogi elvek alkalmazhatósága a munkajog munkadíjazási szabályainak körében*, in: *Emlékkönyv Román László születésének 80. évfordulójára*. (szerk.: Kiss György – Berke Gyula – Bankó Zoltán – Kajtár Edit), Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata,, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2008, 363-371. o.
 - ROMÁN László: *A munkáltatói utasítás érvényessége és hatályossága*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977
 - WELLMANN György: *A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban*. Szerződések tára – Az új Ptk. alapján. Új magánjog sorozat, 1. kötet, HVG-ORAC, Budapest, 21-41. o.
-
-

Harmadik államok imperatív szabályai, mint a szerződés érvényességét befolyásoló tényező

Palásti Gábor Péter*

A több ország jogához is kapcsolódó szerződések esetén gyakori a többjogúság jelensége, amikor az egyes jogkérdésekre az elsődlegesen alkalmazandó jog szabályai mellett más államok jogrendszerei is hatással vannak. Ilyen esetkor az imperatív szabályok köre (az EU-ban lásd a szerződések kapcsolóelvéit egységesítő Róma I. rendelet 9. cikkét). A tanulmány annak a kérdését járja körül, hogy harmadik államok imperatív szabályai hogyan befolyásolják többek között a szerződések érvényességét, mind elméleti, mind gyakorlati szempontból.

Kulcsszavak: nemzetközi kollíziós magánjog, szerződésre alkalmazandó jog, Róma I. rendelet, imperatív rendelkezések.

Overriding mandatory provisions in the law of third countries as a factor effecting the validity of contracts

Contracts connected to more than one country often require the application of several legal systems at a time, where besides the primarily applicable law the legal systems of other countries also have an impact on the contract. One of these examples is the category of overriding mandatory provisions (in the EU: see Article 9 of the Rome I Regulation on the law applicable to contractual obligations). This paper discusses how the overriding mandatory provisions of third countries affect, inter alia, the validity of contracts, both from a theoretical and practical point of view.

Keywords: conflict of laws, applicable law to contracts, Rome I Regulation, overriding mandatory provisions

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1026>

1. Az érvénytelenség jogi környezete: egyjogúság vagy többjogúság

Mint a konferencia legtöbb előadásából kitűnt, az érvénytelenség és hatálytalanság – de általában is bármilyen polgári jogi probléma – elméletének és gyakorlatának értelmezése még a teljesen belföldi jogviszonyok esetén is számos kérdést vet fel. Sokszor még egyetlen jogrendszer határain belül maradván is több különféle értelmezési módszer létezik, melyek akár egymással ellentétes eredményre is vezethetnek. Amennyiben a polgári jogi jogviszonyba lényeges külföldi elem kerül – ami különösen EU-s tagságunkból kifolyólag napjainkban triviális –, a jogviszony könnyen átkerülhet egy másik jogrendszer anyagi magánjogi szabályainak hatálya alá. Ekkor a nemzetközi magánjogi

* Tudományos főmunkatárs, Szegedi Tudományegyetem, Nemzetközi Magánjogi Tanszék, az Európai Bizottság 800789 – CEPIL – JUST-AG-2017/JUST-JCOO-AG-2017 („Cross-border litigation in Central-Europe”) c. kutatási programjának jelentéstevő országfelelőse.

kapcsolóelv vezet el az alkalmazandó jog meghatározásához. Első ránézésre ez még mindig egyetlen állam anyagi polgári joga lesz, legfeljebb ha a kapcsolóelvben szereplő tényállási elem vagy jogi tény külföldre vezet, akkor a joghatósággal rendelkező ország jogához vagy valamely fél személyes jogához képest külföldi jogrendszer szabályait kell alkalmazni. Például ha a felek a szerződésükben külföldi jogot választottak, akkor a választott külföldi jog szerződési jogi szabályainak hatálya alá kerül a szerződés.¹ Ha a felek nem választottak jogot külkereskedelmi szerződésükre, és a hipotetikus példában a magyar és osztrák gazdasági társaság által kötött szerződésben az osztrák fél nyújtja a szerződésre leginkább jellemző szolgáltatást, akkor az osztrák jogot kell alkalmazni.² Ha a Németországban munkát vállalt magyar állampolgár ott letelepedett, szokásos tartózkodási helyet létesített, akkor elhunytá után a hagyatéki eljárásban jogválasztás hiányában a szokásos tartózkodási helyének jogát, azaz a német jogot fogják alkalmazni, a Magyarországon található vagyona és itthon maradt örökösei vonatkozásában is.³ Ha magyar állampolgár külföldön balesetet szenved és ebből őt kár éri, akkor a kártérítési igényét főszabályként a kár bekövetkezése helye szerinti jogot fogja alkalmazni az eljáró fórum.⁴ A sor hosszan folytatható, a nemzetközi magánjog az anyagi polgári jog minden kategóriájához fűz kapcsolóelvet, ezek jelentős része az EU-n belül mára rendeleti szinten egységesített.⁵ Ezen esetekben az alkalmazandó jog – az „ügy joga”, a *lex causae* – egyetlen jogrendszert jelent, még ha az egy külföldi jog is. Ekkor a külföldi jog alkalmazásával kapcsolatos problémák – mint annak megismerhetősége, beszerzésének és értelmezésének problémái⁶ merülnek

¹ Ld. pl.: Egyezmény a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (továbbiakban: Római Egyezmény. A magyar jogban kihirdette: 2006. évi XXVIII. törvény a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló, Rómában, 1980. június 19-én aláírásra megnyitott egyezmény és jegyzőkönyvei, valamint az azokat módosító egyezmények, továbbá a Ciprusi Köztársaságnak, a Cseh Köztársaságnak, az Észt Köztársaságnak, a Lengyel Köztársaságnak, a Lett Köztársaságnak, a Litván Köztársaságnak, a Magyar Köztársaságnak, a Máltai Köztársaságnak, a Szlovák Köztársaságnak és a Szlovén Köztársaságnak az említett egyezményhez és jegyzőkönyveihez történő csatlakozásáról szóló, Brüsszelben, 2005. április 14-én aláírt egyezmény kihirdetéséről) 3. cikk; Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (továbbiakban: Róma I rendelet) 3. cikk; 2017. évi XXVIII. törvény a nemzetközi magánjogról (továbbiakban: Nmjt.v.) 50. §

² Ld. pl. Római Egyezmény, 4. cikk (2) bekezdés, Róma I. rendelet, 4. cikk (2) bekezdés

³ Ld. Az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete (2012. július 4.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről (továbbiakban: Európai Öröklési Rendelet) 21. cikk (1) bekezdés

⁴ Ld. Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról (továbbiakban: Róma II. rendelet) 4. cikk (1) bekezdés

⁵ A rendeletek kimerítő felsorolásától azok nagy száma és területi korlátaink miatt eltekintünk. Azok részét képezik az EU-nak a polgári és kereskedelmi ügyekben folyó igazságügyi együttműködése keretében elfogadott joganyagok, azok alkalmazása mára az EU tagállamaiban – így Magyarországon is – triviális. Egyben minden jogi karon részét képezik a nemzetközi magánjog oktatásának a graduális jogászképzésben, több karon is záróvizsga anyagot jelentenek. A rendeletek mellett egészen kivételes jelleggel irányelvi szinten is léteznek kollíziós szabályok. Az EU-s jogforrások hatálya alá nem tartozó kérdésekre terjednek ki a tagállami kollíziós szabályok, mint a magyar Nmjt.v.

⁶ Ld. pl. CSEHI Zoltán (szerk.): *Magyarázat a nemzetközi magánjogról*, Wolters Kluwer, Budapest, 2020, 134-162. o.; SZABÓ Sarolta: A külföldi jog alkalmazásának (tartalma megállapításának) problematikája,

csak fel, azonban továbbra is egyetlen jogrendszer határain belül maradunk. Például az érvényesség kérdésében ekkor adott esetben egyetlen – külföldi – jog alapján kell eldönteni, hogy a külkereskedelmi szerződés vagy annak valamely rendelkezése érvényes-e; és ha adott esetben valamely rendelkezés érvénytelen, akkor az vajon az egész szerződés érvénytelenségét is maga után vonja-e, vagy sem. Ekkor az alkalmazandó külföldi jog alapján kell dönteni arról, hogy valamely végrendeleti rendelkezés, mint például egy végrendeleti tanú javára szóló juttatás, egy speciális végrendeleti feltétel tűzése vagy egy köteleSRésztől történő megfosztás – érvényes-e, illetve hogyan értelmezendő. Ekkor a külföldi jog alapján döntendő el, hogy a károsult az adott kárigénnyel felléphet-e, vagy a felek között a kárrendezés céljából létrehozott egyezség valamely pontját az alkalmazandó jog lehetővé teszi-e. Mindezen helyzetekre – amikor a jogviszony teljesen belföldi, vagy a lényeges külföldi elem miatt külföldi *lex causae*-t kell alkalmazni, azonban ez egyetlen állam joga lesz – az *egyjogúság* kifejezést alkalmazzuk.

A nemzetközi magánjogi helyzetek nagy része azonban *nem egyjogú*. Számtalan oka van annak, hogy egy lényeges külföldi elemmel rendelkező tényállásra egyszerre több ország jogát is alkalmazni kelljen. Ekkor a tényállás elemeit szétbontva, az egyes részekre alkalmazandó jogot külön-külön megállapítva könnyen több jogrendszer szabályaihoz juthatunk el. Ugyan a jogszabály szintjén ezek az esetek kivételesek, hiszen a nemzetközi magánjog jogbiztonságra vonatkozó törekvése azt diktálja, hogy egy tényállást lehetőség szerint egyetlen állam joga alapján kelljen elbírálni, azonban számos ok miatt – melyek kifejtésére terjedelmi korlátok miatt ebben a tanulmányban nincsen lehetőség – a valóságban a teljesen egyjogú tényállások kivételesek a többjogú tényállásokhoz képest. A többjogúság esetei közül különösen érdekes az ún. *imperatív szabályok* kérdése, melynek érvényesülési köre az EU nemzetközi magánjogi rendeletei tükrében részben éppen az érvényesség vagy azzal összefüggő kérdések területén figyelhető meg legmarkánsabban.⁷ Alább röviden felvázoljuk a többjogúság egyes közismertebb eseteit, majd pedig az imperatív szabályok kérdését fejtjük ki részletesebben, a szerződések jogára – elsősorban a Római Egyezmény és a Róma I rendelet vonatkozó rendelkezéseire – fókuszálva.

in: *Az új nemzetközi magánjogi törvény alapjai* (szerk.: Berke Barna – Nemessányi Zoltán), HVG-ORAC, Budapest, 2016, 60-83. o.

⁷ Ide tartozik a Római Egyezmény 7. cikke („Kötelező szabályok”), a Róma I rendelet 9. cikke (Imperatív rendelkezések”), a Róma II rendelet 16. cikke („Elsőbbséget élvező kötelező rendelkezések”) és 17. cikke („Biztonsági és magatartási szabályok”), az Európai Öröklési Rendelet 30. cikke („Bizonyos vagyontárgyak öröklésével kapcsolatos vagy arra kiható korlátozásokat megállapító különös szabályok”) is. Ugyan Magyarország nem részese ezeknek a megerősített együttműködéseknek, de imperatív szabályokra vonatkozó rendelkezés található a Házassági Vagyonjogi Rendelet (A Tanács (EU) 2016/1103 rendelete (2016. június 24.) a házassági vagyonjogi rendszerekkel kapcsolatos ügyekben a joghatóság, az alkalmazandó jog, valamint a határozatok elismerése és végrehajtása területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról) 30. cikkében („Imperatív rendelkezések”), és az Élettársi Vagyonjogi Rendelet (A Tanács (EU) 2016/1104 rendelete (2016. június 24.) a bejegyzett élettársi kapcsolatok vagyonjogi hatásaival kapcsolatos ügyekben a joghatóság, az alkalmazandó jog, valamint a határozatok elismerése és végrehajtása területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról) 30. cikkében („Imperatív rendelkezések”) is. A rendeletek hatályán kívül eső kérdésekre imperatív szabályokra vonatkozó rendelkezést tartalmaz az Nmjtvt. 13. §-a is („Feltétlen alkalmazást kívánó szabályok”).

2. A többjogúság főbb esetei

2.1. Többjogúság a kapcsolóelvek terjedelme miatt. A lényeges külföldi elemmel rendelkező *tényállások* szempontjából a többjogúság alapvetés, mely annak köszönhető, hogy a kapcsolóelvek az egyes *jogviszonyokra* – néha azokon belül egyes *jogintézményekre* – terjednek ki, nem pedig az adott esetben több jogviszonyt is lefedő tényállásra magára. Ezek az önálló kapcsolóelvek aztán ugyanazon az tényálláson belül megvalósuló különböző jogviszonyokban *más és más lex causae*-khoz vezethetnek. Ez a teljesen belföldi jogviszonyokban csak annyit jelent, hogy az ugyanazon tényálláson belüli különböző jogviszonyokhoz ugyanannak a polgári törvénykönyvnek más és más fejezeteit (esetleg más anyagi magánjogi jogszabályt) kell felapozni. Ha például a tényállásban szereplő adásvételi szerződés érvényessége azért kérdéses, mert nem biztos, hogy az eladó tulajdonos volt; vagy vitatott, hogy a dolog forgalomképes-e, akkor teljesen belföldi jogviszonyban ugyanannak a polgári törvénykönyvnek a dologi jogi – tulajdonjogi fejezetét kell felapozni a dologi jogi kérdések, és kötelmi jogi fejezetét a kötelmi kérdések megválaszolásához. Ám ha a jogviszonyban lényeges külföldi elem van, akkor a szerződés érvényességének dologi jogi előkérdésére a dologi jog kapcsolóelvét (pl. a fekvési hely jogát – *lex rei sitae* vagy *lex situs*) kell alkalmazni, míg a kötelmi vonzatokra a szerződés jogának kapcsolóelvét (pl. a választott jogot – *lex pro voluntate*) kell alkalmazni, és ezek könnyen vezethetnek más és más országok jogaihoz. Ha például egy házastársi közös vagyon megosztásának része egy gazdasági társaságban fennálló részesedés is, akkor teljesen belföldi jogviszonyoknál ugyanannak a jogrendszernek a házassági vagyongjogra és a társasági jogra vonatkozó szabályait is alkalmazni kell – lesznek kérdések, amelyek a házassági vagyongjog, és lesznek kérdések, amelyek a társasági jog, esetleg: cégjog alá tartoznak. Azonban ha ugyanez a jogviszony egyben nemzetközi magánjogi jogviszony is, akkor a házassági vagyongjogi kérdésekre a házassági vagyongjog kapcsolóelve által kijelölt *lex causae*, míg a társasági-cégjogi kérdésekre a társasági jogi kapcsolóelve által megtalált *lex causae* lesz alkalmazandó. Így ha például a házasfelek közös szokásos tartózkodási helye más államban van, mint a cég bejegyzésének országa, akkor a tényállás eleve kétjogú. A példák sora szabadon folytatható: a több jogviszonyt lefedő tényállások a nemzetközi magánjogban könnyen többjogúak lesznek.

2.2. Többjogúság a különkapcsolások miatt. Többjogúsághoz vezet az ún. *különkapcsolások* (másodlagos kapcsolások, utókapcsolások: *Sonderanknüpfung*, *Nachknüpfung*, *Durchgriff*, *disregard* stb.) rendszere is.⁸ Különkapcsolás esetén a konkrét magánjogi jogviszonytól és jogintézménytől függetlenül, előre meghatározott jogpolitikai érdekek mentén konkrét kérdésekben más kapcsolóelvet rendel alkalmazni a nemzetközi magánjog, mint ami az egyes jogviszonyokra vonatkozik. Ennek legközismertebb esete a *közrend* (*public policy*, *öffentliche*

⁸ A különkapcsolások néhány speciális esetének – pl. közrend – történetileg is régre visszanyúló, terjedelmes jogirodalma van. Rendszerbe szervezésük a magyar jogban az 1980-as években indult meg. Ld. pl.: MÁDL Ferenc: Az akarati autonómia a magyar nemzetközi magánjogban. *Állam- és Jogtudomány*, 1987-1988./3-4. összevont szám, 633-645. o.

Ordnung, ordre public) védelme,⁹ ami a nemzetközi magánjog tűrészatárát jeleníti meg a külföldi jog jelentette mássággal, eltérősséggel szemben a fórum országában. Ha az egyébként alkalmazandó külföldi jog olyan mértékben eltér a fórum jogának legalapvetőbb, legmeghatározóbb, különösen védett jogpolitikai, jogrendszeri vagy jogági értékeitől, „kemény magjától” (Vékás Lajos találó szóhasználata), hogy az eltérést a fórum már nem képes tolerálni, akkor a külföldi jog közrendbe ütköző szabálya helyett adott esetben a fórum a saját jogát alkalmazhatja, ezzel többjogúságot teremtve.¹⁰ Ennek közismert iskolapéldája az amerikai common law-ban létező büntető kártérítés (*punitive damages*): a kontinentális európai jogrendszerekben a kártérítés fő funkciója a reparáció, nem pedig a retorzió. Ezért a büntető jellegű kártérítési szabályt akkor sem alkalmazza a bíróság, ha a *lex causae* valamely, a büntető kártérítést ismerő USA tagállam joga. Kevésbé ismert, hogy a *punitive damages* a szerződésen kívüli kártérítési jogon kívül néhány állam jogában a szerződések jogában is létezik¹¹ – ilyen esetekben szerződéses jogvitában sem alkalmazandó közrendi alapon. A családi jog köréből aktuális példa a *sharia*-ban található *talaq*, amely a kizárólag a férj részére rendelkezésre álló eszköz: egyoldalú aktus, a feleség kitaszítása a házasságból, mely megszünteti a házasságot.¹² A *talaq* a házasság felbontására és különválásra alkalmazandó jogról szóló ún. Róma III. rendelet nevesített közrendi szabályának számító 10. cikke leggyakrabban idézett példája.¹³ Megjegyzendő, hogy ugyan a közrendi szabály a belföldön közrendbe ütköző külföldi joggal szemben nyújt védelmet, azonban az hasonlóképp alkalmazandó a belföldön közrendbe ütköző külföldi bírósági és választottbírósi

⁹ A közrend a magyar nyelvű nemzetközi magánjogi jogirodalomnak is egyik igen gazdagon feldolgozott témája, melynek ismertetésétől terjedelmi okokból eltekintünk. Monográfia szintjén ld. RAFFAI Katalin: *A nemzetközi magánjogi közrend rétegei – különös tekintettel a közösségi és a magyar jogra* (PhD értekezés), Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2008, RAFFAI Katalin: *A közrend fogalma a nemzetközi és belföldi kereskedelmi választottbíráskodásban*, Pázmány Press, Budapest, 2014. A közrenddel minden nemzetközi magánjogi egyetemi tankönyv önálló fejezet / alfejezet szintjén foglalkozik.

¹⁰ A közrendi hivatkozásnál a többjogúság csak lehetőség, de nem feltétlenül szükségszerű. Pl. elképzelhető, hogy az ügyet meg lehet oldani a közrendbe ütköző külföldi szabály egyszerű figyelmen kívül hagyásával, anélkül, hogy helyette a belföldi jogot kellene alkalmazni.

¹¹ Ld. HARMATHY Attila: Kártérítési kérdések a nemzetközi választottbírósi gyakorlatban. In: *Arbitrando Et Curriculum Bene Deligendo: Ünnepi kötet Horváth Éva 70. születésnapja alkalmából*. (szerk.: Burián László – Szabó Sarolta), Pázmány Press, Budapest, 2014, 128-129. o. A tanulmány legutolsó oldalán a Szerző kifejezett optimizmusa helyességét ezúton kívánom megerősíteni. ©

¹² Ugyan közkeletűen ez azt jelenti, hogy a férj a megfelelő szavak háromszor egymás után történő megismétlésével gyakorolja a *talaq*-ot és szünteti meg a házasságot, a valóságban a szabályozás ennél bonyolultabb, és a *talaq*-nak különféle változatai léteznek, pl. *Talaq-Ahsan*, *Talaq-Hasan*, *Talaq-ul-Bidaat*, stb., melyek pontos jelentése és elfogadottsága a *sharia* különféle változataiban is kisebb-nagyobb eltéréseket tartalmazhat. A téma kifejtése azonban meghaladná ennek a tanulmánynak a koncepcionális határait.

¹³ Ld. A Tanács 1259/2010/EU rendelete (2010. december 20.) a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról (Magyarország részese!), „10. cikk: Az eljáró bíróság országa szerinti jog alkalmazása:

Amennyiben az 5. vagy a 8. cikk szerint alkalmazandó jog nem rendelkezik a házasság felbontásáról, vagy az egyik házastársnak neme miatt nem biztosít azonos jogokat a házasság felbontásához vagy a különváláshoz, az eljáró bíróság országa szerinti jogot kell alkalmazni.”

A *talaq* közrendi vetületeiről ld. különösen az EUB által elbírált C-372/16 szám alatti Sahyouni-ügyben kelt ECLI:EU:C:2017:686 számú főtanácsnoki indítványt.

ítélettel szemben is, amikor a közrendbe ütköző külföldi jogot a külföldi bíróság már alkalmazta: ez az eljárásjogi lehetőség nem tartozik a többjogúság kategóriájába. Így például közrendi jellegűnek minősül Magyarország drogpolitikája, melynek büntetőjogi és közigazgatási jogi elemei ugyanúgy vannak, mint magánjogi jogkövetkezményei. Ha tehát magyar vevővel szemben a holland jog alapján indít a holland felperes szerződésszegéssel kapcsolatos pert olyan, kábítószer adásvételére vonatkozó szerződés alapján, amely a holland jog szerint érvényes, és amelyben a magyar vevő nem fizette ki a vételárat, akkor a holland jog alkalmazása közrendbe ütközik, ha Magyarországon – az alperes lakóhelyének az államában – perli a magyar vevőt a holland eladó. De ugyanígy a közrendbe ütközne az is, ha a holland eladó Hollandiában – a szerződés teljesítésének az államában – perelte be a magyar vevőt a holland jog alapján, és az ítéletet Magyarországon kívánná végrehajtatni a nem fizető vevővel szemben.

Különkapcsolást eredményez az az esetkör is, ha a *gyengébb fél védelme* alapján az adott jogviszony alá tartozó valamely speciális jogintézményt más kapcsolóelvvvel lát el a nemzetközi magánjog, mint a jogviszony vagy jogintézmény egészét. Ennek megfelelően a Róma I. rendelet a fuvarozási szerződések (5. cikk), a fogyasztói szerződések (6. cikk), a biztosítási szerződések (7. cikk) és az egyéni munkaszerződések (8. cikk) számára önálló kapcsolóelvi rendszert biztosított. Ez a rendszer több különkapcsolási lehetőséget is biztosít a gyengébb fél védelmében, rendszerint a választott jog mellett más jogrendszernek a gyengébb felet védő, kötelező szabályainak előírásával.

Hasonló különkapcsolást indokol a *favor validitatis* elve, melynek értelmében a szerződés alaki okból történő érvényben tartásához további jogrendszerek szabályai is felhasználhatók, mint a főszabályként alkalmazandó jog. Így például a Róma I. rendelet a szerződésre alkalmazandó jog területén nevesíti az alaki érvényesség (11. cikk) kérdését, és ott a rendeletben szereplő fő kapcsolóelvekhez képest további kapcsolóelveket tartalmaz, az alaki érvényesség megmentése céljából, ha a fő *lex causae* alapján a szerződés alaki okból nem lenne érvényes.

2.3. Többjogúság a nemzetközi magánjog más jogintézményei miatt. A különkapcsolások rendszerén kívül több olyan speciális nemzetközi magánjogi jogintézmény létezik, amely technikai értelemben végeredményben többjogúsághoz vezet. Ilyen például a *renvoi*, ha a kollíziós szabály megengedi a tovább- vagy visszautalást valamely kérdésben, a *dépeçage*, amely során a felek jogválasztásuk során feldarabolják a szerződést az alkalmazandó jog meghatározása céljából, a *helyettesítő jog* szabálya arra az esetre, ha a külföldi jog tartalma részben nem ismerhető meg; stb. Ezen esetek ismertetésétől ebben a tanulmányban eltekintünk; azok a nemzetközi magánjog közismert, triviális jogintézményei.

2.4. Speciális többjogúsági helyzetek. A többjogúság eseteit kimerítően felsorolni nem lehet: számos olyan partikuláris kategória létezik, amely csak egészen speciális esetekre alkalmazandó. Az állami *lex causae*-t például a befektetésvédelmi választottbíráskodás területén együtt kell alkalmazni a *nemzetközi befektetésvédelmi jog nemzetközi eredetű szabályaival*, ami egyből párhuzamosságot teremt a fogadó

állam joga, és egy tőle független, nagyon speciális külső szabályrendszer között.¹⁴ Az anyagi magánjogot egységesítő nemzetközi egyezmények – például az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye (kihirdette: 1987. évi 20. tvr.; továbbiakban: Bécsi Vételi Egyezmény) – rendszerint tartalmazzák a nemzetközi jellegre tekintettel történő értelmezésre és nemzetközileg egységes alkalmazásra felszólító rendelkezést (pl. Bécsi Vételi Egyezmény 7. cikk (1) bekezdés). Végeredményben többjogúságot eredményez, ha ugyan az egyezményt a belső jog részeként kell alkalmazni, azonban a nemzetközileg egységes értelmezés és alkalmazás követelménye külföldi bírósági ítéletekből és választottbírói határozatokból rekonstruálható.

A többjogúság esetei folyamatosan bővülnek, néha olyan esetekkel, amelyek a korábbi kategóriák egyikébe sem illenek bele. Az EU szempontjából például belföldinek („közösséginek”) minősülő szerződésekre vonatkozó szabály, amely alkalmazni rendeli az irányelvi szinten egységes, kötelező szerződési jogi szabályokat a választott jog szabályai mellett akkor, ha a szerződés ugyan nemzetközi, de minden lényeges külföldi eleme az EU tagállamain belül marad, csak a Róma I rendelet hatálybalépésével jelent meg, 2009. előtt nem létezett.¹⁵

3. Az imperatív szabályok érvényesülésére vonatkozó megközelítések

A nemzetközi magánjogi jogviszonyokat övező komplex szabályozási környezetben az egyes jogviszonyok kapcsolóelvi által kijelölt *lex causae* önmagában gyakran kevésnek bizonyulhat, ugyanis a jogviszonyra több olyan jogszabályi rendelkezés is hatással lehet, amelyre az adott kapcsolóelv nem vonatkozik. Például egy nemzetközi adásvétel teljesítése során a szerződés és esetleg a dologi jog *lex causae*-ján kívül az áruk kivitelével vagy behozatalával, címkézésével, csomagolásával, tárolásával, minőségbiztosításával stb. kapcsolatos közigazgatási, engedélyezési, vámjogi és egyéb szabályok alkalmazására is sor kerül, amelyek a származási ország, célország, tranzitország vagy egyéb, a jogviszonnyal kapcsolatban álló ország jogában találhatóak. Ugyan ezek a szabályok leggyakrabban a szerződéstől független, jellemzően közjogi jogviszonyt teremtenek valamely hatóság és ügyfél között, azonban a szerződésre, mint magánjogi jogviszonyra is hatásuk lehet: nem várt költséget jelentenek, melynek viselése a szerződő felek között vita tárgya; ellehetlenítik valamelyik fél teljesítését; érvénytelenné teszik a szerződést vagy annak valamely részét; kimentési okot jelentenek szerződésszegés esetére stb.

A gyakorlat és az elmélet különféle válaszokat adott az ilyen helyzetekre. Hely hiányában három megoldást ismertetünk. A *common law* hagyományosan *szuverenitási alapon* közelíti meg a problémát: a külföldi imperatív (általában közjogi) szabályok területileg érvényesülnek csak, a magánjogi jogviszonyban

¹⁴ Ld. Az Államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről szóló, Washingtonban, 1965. március 18-án kelt Egyezmény (kihirdette: 1987. évi 27. tvr.) 42. cikk (1) bekezdés

¹⁵ Ld. Róma I rendelet 3. cikk (4) bekezdés

alkalmazásuk vagy figyelembevételük merev elutasításából indul ki, amelyhez eseti jelleggel ugyan, de elismer bizonyos kivételeket, mint a viszonzosság.¹⁶ Ezzel ellentétes a hagyományos német megközelítés, amely az *anyagilag magánjog / polgári jog* kategóriáinak a felhasználásával kísérelte meg kezelni a helyzetet. A *lex causae*-n és annak alkalmazási körén kívül eső szabályt tipikusan, mint a magánjog / polgári jog által relevánsnak tekintett *tényt* vették figyelembe, vagy más polgári jogi kategória – például a „jóerkölcs” generálklauzulája – keretein belül értékelték az ügyet. Jól szemlélteti ezt a megoldást a magyar nyelvű jogirodalomban is tankönyvi esetként ismertetett ún. nigériai maszkok ügye.¹⁷ Ebben az esetben Nigériából az ottani exportkorlátozás megszegésével kicsempészett majd később állítólag elveszett népművészeti maszkok szállítmánybiztosításával kapcsolatosan merült fel jogvita. A biztosítóval szemben a biztosítási eseményből kifolyólag támasztott igény *előkérdése* a biztosítási szerződés *érvényessége* volt. A biztosítási szerződésre a német jogot kellett alkalmazni, a nigériai joghoz semmilyen kapcsolóelv mentén nem lehetett eljutni, a német jognak pedig nem volt része a nigériai kiviteli tilalom. Végül a bíróság a német jognak a „jóerkölcsbe ütközés” kategóriája mentén állapította meg a szerződés érvénytelenségét: a kulturális javakkal történő nemzetközi kereskedelmi morál oltalma, a kulturális értékek saját országukból történő illegális elvitelével szembeni védekezés olyan, a „jóerkölcs” fogalmába tartozó szempont, amely indokolja, hogy az ezt sértő szerződés ne részesüljön a magánjog védelmében.

A harmadik lehetőség pedig az, hogy a helyzetet a *nemzetközi magánjog* kezeli, túllépve ezzel azon a belső korláton, amely alapján a nemzetközi magánjog csak a *magánjogi* szabályok közötti nemzetközi kollízió feloldására szorítkozik. Az EU-n belül az imperatív rendelkezések problémája ebben a harmadik kategóriában – a nemzetközi magánjogon belül – nyert egységes szabályozást. Ennek oka az volt, hogy a Római Egyezmény kodifikálásának idejére (1980.) kiderült, hogy az imperatív szabályok erőteljes hatást gyakorolnak a nemzetközi áruforgalomra és szolgáltatáskereskedelemre, és az országonként eltérő módon és tartalommal történő kezelésük továbbra is lehetővé teszi a *forum shoppingot*, még akkor is, ha egyébként a hagyományos szerződési jog kapcsolóelveit egységesítik. Így született meg a Római Egyezmény 7. cikke („Kötelező szabályok” címmel), amely az imperatív szabályok első megjelenése lett az európai kollíziós jogban. Ezt követően a rendelkezés felvétele általánossá vált az EU nemzetközi magánjogi rendeleteiben, annyira, hogy az összes kollíziós jogi rendelet tartalmaz ilyen tárgyú rendelkezést.¹⁸ Ennek megfelelően napjainkban már a tagállamokban is a nemzetközi magánjogon belül kezelik e kérdést, azzal, hogy az első két megközelítésnek – a szuverenitási alapú és az anyagi polgári jogi alapú megközelítésnek – továbbra is maradt valamennyi kevés kiegészítő szerepe. A hatályos magyar jog imperatív szabályokra vonatkozó általános rendelkezését az Nmjtvt. 13. cikke („Feltétlen alkalmazást kívánó

¹⁶ Elemzéséhez lásd például: WALKER, Janet: Foreign Public Law and the Colour of Comity: What's the Difference between Friends?, *Canadian Business Law Journal*, 2003/1., 36–56. o.

¹⁷ Lásd például BURIÁN László – RAFFAI Katalin – SZABÓ Sarolta: *Nemzetközi magánjog*. Pázmány Press, Budapest, 2018, 376–377. o.; valamint CHECHI, Alessandro: *The Settlement of International Cultural Heritage Disputes*. Oxford University Press, Oxford, 2014, 280. o.

¹⁸ Supra 7.

szabályok”) tartalmazza; a nemzetközi magánjogi törvényerejű rendeletnek (1979. évi 13. tvr.) ugyanakkor nem volt még imperatív szabályokra vonatkozó rendelkezése.

A továbbiakban a szerződések jogán belül maradva: az imperatív rendelkezéseknek számottevő esetjoga van: a Római Egyezmény és Róma I rendelet imperatív szabályokra vonatkozó rendelkezéséhez jelenleg négy EUB ítélet tartozik.¹⁹ Az EU nemzetközi magánjogi rendeleteinek esetjogát tartalmazó Unalex-adatbázis a Római Egyezmény és Róma I rendelet imperatív szabályokkal kapcsolatos rendelkezéséhez 87 tagállami ítéletet tartalmaz.²⁰ A Róma I rendelet 9. cikkéhez a hazai döntvénytárakban jelenleg két ítélet hívható le.²¹ Az imperatív szabályok kérdését a nemzetközi magánjogi tankönyvek rendszerint a közrenddel együtt vagy közvetlenül utána tárgyalják, és a közrenddel kapcsolatos egyéb források (monográfia, szakcikk, tanulmány) egy része tartalmaz az imperatív szabályokra vonatkozó fejtegetéseket is. Kivételesen vannak olyan tanulmányok is, amelyek kifejezetten az imperatív szabályok témakörével foglalkoznak, a közrendi vetületektől többé-kevésbé függetlenül.²²

4. Az imperatív szabályok alkalmazásának egyes kérdései a nemzetközi magánjogban

4.1. Az imperatív szabályok elhatárolása a közjogi, kógens és közrendi szabályoktól. Azon szabályok átfogó elnevezésére, melyek a *lex causae*-n kívül találhatóak és nem minősülnek a fórum közrendi szabályainak, de alkalmazási igénnyel lépnek fel a nemzetközi magánjogi jogviszonyra egyébként alkalmazandó jogtól függetlenül, a nemzetközi magánjog önálló fogalmat alkotott: ez lett az *imperatív szabályok* vagy *feltétlen érvényesülést igénylő szabályok* vagy *nemzetközi magánjogi értelemben kötelező szabályok* fogalma.²³

Az imperatív szabályokat egyrészt a *közjogi szabályoktól*, másrészt a polgári jog *kógens szabályaitól*, harmadrészt a fórum *közrendi szabályaitól* kell elhatárolni.

¹⁹ C-149/18 számú da Silva Martins ügy (ECLI:EU:C:2019:84, ítélet), C-191/15 számú Verein für Konsumenteninformation kontra Amazon ügy (ECLI:EU:C:2016:612, ítélet); C-135/15 számú Nikiforidis-ügy (ECLI:EU:C:2016:774, ítélet); C-184/12 számú Unamar-ügy (ECLI:EU:C:2013:663, ítélet).

²⁰ <http://www.unalex.eu>, jogforrás és cikk szerinti keresés, 2020. november 5.

²¹ Fővárosi Ítéletábrta Gf. 40.608/2017/12. és BH2018. 250.

²² Mindhez lásd például: RAFFAI Katalin: Az imperatív normák jelentőségéről az európai unió nemzetközi magánjogban. *Iustrum Aequum Salutare, Pázmány Law Working Papers*, 2014/24. sz.; PALÁSTI Gábor: *Javaslat az új Ptk. imperatív szabályainak alkalmazásáról szóló jogszabály alkotására*, <https://ptk2013.hu/szakcikkek/palasti-gabor-javaslat-az-uj-ptk-imperativ-szabalyainak-alkalmazasarol-szolo-jogszabaly-alkotasara/2165>, (2020. november 5.); TÓTH János: Kötelező (imperatív) szabályok a Római Egyezmény és a Róma I. rendelet tükrében. In: *Európai kollíziós kötelmi jog* (szerk.: Palásti Gábor – Vörös Imre), Krim Bt., Budapest, 2009, 82–83. o.; PALÁSTI Gábor: Közrendi, imperatív, kógens és diszpozitív szabályok. *Magyar Jog* 2006/2, 65–77. o.; MERKEL Csenge – SZABADOS Tamás: The Application of Overriding Mandatory Rules in Hungarian Private International Law. *ELTE Law Journal*, 2020/1., 113–125. o.

²³ L. supra 7, különösen az egyes rendelkezések címeit.

Ugyan fentebb példaként külföldi *közjogi* szabályokra hivatkoztunk (árak kivitelével vagy behozatalával, címkézésével, csomagolásával, tárolásával, minőségbiztosításával kapcsolatos közigazgatási, engedélyezési, vámjogi és egyéb szabályok; a nigériai maszkok ügyében kiviteli korlátozás), a kérdés nem egyszerűsíthető le a külföldi közjogi szabályok magánjogi jogviszonyban való alkalmazásának vagy figyelembe vételének kérdésére. Az imperatív szabályok részben átfedésben lehetnek egyes közjogi szabályokkal, részben azonban nem, és a két kategóriapár (*közjog – magánjog* és *imperatív szabályok – lex causae*) nem ekvivalens egymással. Egyrészt a közjog-magánjog elhatárolás nem egyformán érvényesül minden jogrendszerben: míg a római jogi alapokon nyugvó kontinentális európai jogrendszerekben közismert, addig például a *common law* országokban hagyományosan kevésbé van jelen: a jogrendszer tagolása, a jogszabályok tárgya, a precedensek szerkezete és felosztása stb. nem követi ezt az elvet, az inkább csak elméleti kategória. Mivel nemzetközi magánjogi jogviszonyokban gyakran előfordulhat olyan jogrendszerre utalás, ahol a közjog-magánjog fogalompár szerepe eltérő (esetleg a megkülönböztetés ismeretlen), ezért olyan fogalmat kell használni, ami egyformán értelmezhető az érintett országok jogában. Másrészt, napjainkra a közjog-magánjog felosztás még a kontinentális civiljogi jogrendszerekben is egyre kevésbé alkalmas a jogszabályok és rendelkezéseik osztályozására: a munkajog egyes területeitől kezdve az agrárjogon vagy a közbeszerzési jogon át a kisajátítás részkerdeiseiig vagy a jóléti állam közszolgáltató funkciójával kapcsolatos számos részterületig egyre nehezebb a szabályok kategorizálása a közjog-magánjog fogalompáros mentén. Harmadrészt, az egyes szabályok besorolásában különbségek mutatkoznak a különböző jogrendszerek között: például az elévülési idő egyes jogrendszerekben az anyagi magánjog része, míg más jogrendszerekben eljárási, és így közjogi jogintézmény. Az állam szükségképpen örökös minősége egyes jogrendszerekben magánjogi (öröklési jogi) jogintézmény, más államokban közjogi jellegű megfontolásokon nyugszik. A közös jogkezelés a szerzői jogban egy sor államban magánjogi alapokon, máshol közjogi jellegű állami monopóliumon alapul. A sor tetszés szerint folytatható. Negyedrészt, még a közjoginak minősíthető szabályok sem igénylik feltétlenül az alkalmazásukat a különféle nemzetközi helyzetekben. Az árura vonatkozó közigazgatási előírások (engedélyezés, fizetési kötelezettségek stb.) gyakran például egészen máshogy érvényesülnek akkor, ha az árut az adott országban forgalomba hozzák, mintha csak keresztül szállítják azon vagy ott csomagolják, esetleg re-export céljából feldolgozzák. Ezért a szabály közjogi jellegéből nem következik annak feltétlen alkalmazási igénye. Végezetül: a polgári jog – anyagi magánjog ugyanúgy előírhatja azt, hogy valamely szabályát külföldi *lex causae-val* szemben is alkalmazni kell, mint a közjogi szabályok, bár erre valóban kevesebb példa van. Ennek néhány esetét nevesíti például a Róma I. rendelet (pl. 5. cikk (2) bekezdés – fogyasztói szerződések), de ilyen szabályok az anyagi magánjogon belül bárhol felbukkanhatnak.

Ami a *kógens* és *diszpozitív szabályok* minősítési rendszerét illeti, még ha az imperatív szabály a polgári jogon belülről kerül is ki, az imperatív szabály nem azonos a kógens szabállyal. A polgári jog kógens szabályai csak a felek rendelkezésével szemben kötelező erejűek, de a nemzetközi magánjogi kapcsolóelvel (és így a

külföldi *lex causae-va*) szemben nem. Külföldi jog alkalmazása esetén a belföldi kógens szabályoknak nincsen szerepük, csak akkor, ha egyben imperatívák (esetleg közrendiek) is.

Ugyan a *közrendi és imperatív szabályok* között számos kapcsolódási pont is létezik, a két szabálycsoport több szempont alapján is elválasztható egymástól. Az imperatív szabályoknak nem feltétele a közrendi érték védelme; egy hatósági engedély beszerzésére nyitva álló határidőnek például általában nincs közrendi tartalma. Az imperatív szabályok mindig tételes jogi normák, ugyanez a közrendi szabályokról – különösen például a joggyakorlat által kiérlelt alkotmányos értékekről – nem mondható el. A szabály imperatív jellege nem függ a konkrét ügy körülményeitől, míg a szabály közrendi jellege mindig *az adott tényállás keretei között* dönthető el. A nemzetközi magánjog mindig a *fórum* közrendjét védi, míg az imperatív szabályok *harmadik államok jogából* is kikerülhetnek. Ugyanakkor kétségtelen, hogy az imperatív szabályok elmélete a közrend elméletéből nőtt ki, és mindkét esetkör különkapcsoláshoz – és így többjogúsághoz – vezethet. Kivételes esetben ugyanaz a szabály egyszerre lehet imperatív, és konkrét ügyben közrendi jellegű is. Érdekes kérdés a fórum közrendi értékének és harmadik állam imperatív szabályának a *kollíziója*. Az uralkodó felfogás szerint harmadik állam imperatív szabálya sem írhatja felül a fórum közrendi szabályát, azaz a fórum közrendi szabálya az imperatív szabály alkalmazásának gátját képezi; mint ahogy gátját képezi a külföldi jog alkalmazásának, akár az elsődleges kapcsolóelvel, akár különkapcsolással szemben.

4.2. A szabály imperatív jellegének meghatározása. Az imperatív szabályok közös jellegzetessége, hogy azokat akkor is alkalmazni kell a magánjogi jogviszonyban is, ha egyébként az adott kérdésre a kapcsolóelv más állam jogát rendelné alkalmazni, vagy a magánjogi relevanciával is bíró kérdés nem tartozik egyetlen kapcsolóelv alkalmazási körébe sem. Azonban az anyagi jogi jogszabályok a gyakorlatban ritkán tartalmaznak arra vonatkozó diszpozíciót, hogy azokat akkor is alkalmazni kell, ha a nemzetközi magánjogi kapcsolóelv értelmében az adott kérdésre más ország jogát kellene alkalmazni; vagy arra vonatkozó meghatározást, hogy milyen esetekben kell alkalmazni őket több országhoz is kapcsolódó jogviszonyok esetén. A nemzeti jogalkotó rendszerint belföldi jogviszonyokból indul ki, így a szabályok imperatív jellegére vonatkozó utasítást az anyagi jog ritkán tartalmaz. Ilyen ritka kivétel például az 1977-es angol tisztességtelen szerződési feltételekről szóló törvény 27. cikkelyének (2) bekezdése, amely előírta, hogy bizonyos esetekben a választott külföldi jog ellenében is alkalmazni kell azt.²⁴ Mivel azonban a legtöbb esetben az anyagi jogi szabályok imperatív jellegére a szabály maga nem tartalmaz rendelkezést, ezért a nemzetközi magánjog saját maga alkotta meg az imperatív szabályok definíciós elemeit. Ugyan minden EU-s nemzetközi magánjogi rendeletnek önálló imperatív szabály definíciója van – általános szinten,

²⁴ A hatályos Ptk.-val kapcsolatosan az imperatív szabályok kategóriájának bevezetéséhez lásd: PALÁSTI Gábor: *Javaslat az új Ptk. imperatív szabályainak alkalmazásáról szóló jogszabály alkotására*, <https://ptk2013.hu/szakcikkek/palasti-gabor-javaslat-az-uj-ptk-imperativ-szabalyainak-alkalmazasarol-szolo-jogszabaly-alkotasara/2165>, (2020. november 5.)

és néha speciális, különös imperatív szabály szintjén is –, mi a továbbiakban koncepcionális okokból csak a szerződések kollíziós jogának imperatív szabályaival foglalkozunk.

Azt a kérdést, hogy minek alapján állapítható meg egy szabály imperatív jellege, legelőször a Római Egyezmény 7. cikk (1) bekezdése kodifikálta: ez olyan kötelező szabályokról beszél, amelyeket „a szerződésre alkalmazandó jogtól függetlenül alkalmazni kell. Annak vizsgálata során, hogy vajon alkalmazni kell-e e kötelező szabályokat, figyelembe kell venni azok jellegét és célját, valamint alkalmazásuk vagy nem alkalmazásuk következményeit”. Ugyanez a Róma I rendelet 9. cikk (1) bekezdésében: „Az imperatív rendelkezések olyan rendelkezések, amelyek betartását valamely ország a közérdek – mint például politikai, társadalmi vagy gazdasági rendjének megőrzése – szempontjából döntő fontosságúnak ítéli, és megköveteli a hatálya alá eső valamennyi tényállásra történő alkalmazását, függetlenül attól, hogy e rendelet a szerződésre mely jog alkalmazását írja elő”. Ezt a feltételt a 9. cikk (3) bekezdése azzal egészíti ki, hogy: „Annak mérlegelése során, hogy érvényre kell-e juttatni e rendelkezéseket, figyelembe kell venni természetüket és céljukat, és alkalmazásuk vagy nem alkalmazásuk következményeit.” Az Nmjt. 13. § (1) bekezdése értelmében olyan szabályokról van szó, amelyek „tartalmából és céljából egyértelműen megállapítható, hogy azok az e törvény hatálya alá tartozó jogviszonyokban is feltétlen érvényesülést kívánnak (imperatív szabályok)”.

A Római Egyezmény és Róma I rendelet esetjogából szemezgetve:²⁵ német bíróság vizsgálta meg a munkabér folyamatos fizetésére vonatkozó német törvény azon szabályát, amely értelmében a betegszabadságon lévő munkavállaló is folytatólagosan igényt tarthat díjazásra,²⁶ és úgy találta, hogy nemzetközi magánjogi értelemben csak akkor van imperatív jellege, ha a munkaviszony egyben a német társadalombiztosítás hatálya alá is tartozik.²⁷ A Hesseni Munkaügyi Bíróság úgy foglalt állást egy Németországban dolgozó török vendégmunkásokkal kapcsolatos ügyben, hogy a „Német Kollektív Szerződés” építőiparra vonatkozó rendelkezései imperatív szabálynak minősülnek, és a munkaerő-kölcsönzésre vonatkozó szerződésre alkalmazandó török joggal szemben is alkalmazni kell azt.²⁸ Ugyanakkor a francia Semmitőszék úgy ítélte meg, hogy a Code Civil és a francia fogyasztóvédelmi törvény kezeseket védő egyes rendelkezései a kezességvállalással történő visszaélés ellen nem minősülnek nemzetközi magánjogi értelemben kötelező szabályoknak a Római Egyezmény 7. cikke alapján.²⁹ Francia bíróság állapította meg, hogy a külföldi jogban szereplő, az egyik félnek kedvezőbb elévülési idő nem feltétlen alkalmazást igénylő szabály az egyébként alkalmazandó jogban – a hajó lobogójának jogában – szereplő elévülési időhöz képest.³⁰ Ugyancsak francia bíróság előtt próbálta bizonyítani – sikertelenül – az ügyfél, hogy a francia jognak az a rendelkezése, amely alapján a fuvarozó választhat, hogy igényét a feladóval vagy a

²⁵ A jogesetek letölthetők az Unalex adatbázisból. L. <http://www.unalex.eu>

²⁶ A Római Egyezmény és a Róma I rendelet kapcsolóelvei az egyéni munkaszerződésre kiterjednek, de nem vonatkoznak a kollektív szerződésre.

²⁷ BArbG 18.04.2012 - 10 AZR 200/11. Unalex-szám: DE-2898

²⁸ Landesarbeitsgericht Hessen 19.08.2016 - 10 Sa 1023/15. Unalex-szám: DE-3503

²⁹ Cour de cassation 16.09.2015 - 14-10373. Unalex-szám: FR-2450

³⁰ Cour d'appel Bastia 02.02.2011 - 08/00291. Unalex-szám: FR-1348

címzettel szemben érvényesíti, nemzetközi magánjogi értelemben feltétlen alkalmazást igénylő norma.³¹

Érdekes problémát – az imperatív szabályok kollízióját – oldott fel az EUB a C-184/12 szám ügyben (*Unamar*) hozott ítéletében. Eszerint az önálló vállalkozóként működő kereskedelmi ügynökre vonatkozó irányelvben előírt minimális védelmet biztosító tagállam jogától, mely a felek jogválasztása útján alkalmazandó az ügynöki szerződésre, akkor lehet eltérni a fórum jogának ezen kérdéseket szabályozó imperatív szabályaira hivatkozással, ha a fórum joga az irányelv átültetésekor az ügynök védelmének kérdésében az irányelvnél több védelmet biztosít, „figyelembe véve e tekintetben ezen imperatív rendelkezések jellegét és tárgyát.”

4.3. Az imperatív szabályok szempontjából releváns ország meghatározása. A jogbiztonság megőrzése és a jogviták parttalanná és kiszámíthatatlanná válásának elkerülése céljából a nemzetközi magánjog nem teszi lehetővé csak úgy, általánosságban *bármely ország* jogának a vizsgálatát abból a célból, hogy tartalmaz-e imperatív rendelkezéseket az adott jogviszonyra nézve. A nemzetközi magánjog – a Római Egyezmény, a Róma I. rendelet és az Nmjtvt. – nevesíti a *fórum* imperatív szabályainak az alkalmazását. Ezen túl a Római Egyezmény 7. cikke még olyan országok jogára volt figyelemmel, „amellyel a tényállás szoros kapcsolatban áll”. A megfogalmazás azonban a gyakorlatban bizonytalanságokat eredményezett, így a Róma I rendelet 9. cikk (3) bekezdése már a *teljesítési helyre* szűkíti a figyelembe vehető országok jogát. Ugyanakkor az EUB a már hivatkozott Nikiforidis ügyben kelt ítéletében kimondta, hogy ugyan a Róma I rendelet 9. cikkében szereplő állam (a fórum vagy a teljesítési hely állama) jogán kívüli jogrendszer imperatív szabályait jogként nem lehet figyelembe venni, azonban ha a *lex causae* azt lehetővé teszi, azok a szabályok „ténybeli elemként” továbbra is értékelhetők. Ez az a pont, ahol a külföldi imperatív szabályokat az *anyagilag polgári jogon belül* értékelő felfogás még kiegészítő szereppel bír.

Az Nmjtvt. 13. § (2) bekezdése a Római Egyezmény mintáját vette alapul: „Más állam jogának feltétlen érvényesülést kívánó rendelkezései akkor vehetők figyelembe, ha azok a tényállással szoros kapcsolatban vannak és annak megítélése szempontjából meghatározó jelentőségűek”. Ennek oka, hogy az Nmjtvt. 13. §-a *általános szabály*, így jogviszony-specifikus elemekkel – például „teljesítési hely” – nem lehetett ennél pontosabban leszűkíteni az imperatív szabályok céljából releváns országokat. A gyakorlatra vár annak kidolgozása, hogy mely országok minősülnek olyannak, amelyek „a tényállással szoros kapcsolatban vannak” és a tényállás „megítélése szempontjából meghatározó jelentőségűek”.

4.4. Az imperatív szabály figyelembe vételének tartalma. Míg a kapcsolóelv által meghatározott külföldi polgári jog alkalmazása nem igényel külön értelmezést, ugyanez nem mondható el az imperatív szabályokról. Mivel ezen szabályok közjogi jellegűek is lehetnek, szerkezeti-normatani értelemben nem lehetséges a szabály minden elemének az alkalmazása. Egy külföldi kiviteli korlátozás szankcióját például (mint a nigériai maszkok esetében), ami a kicsempészett népművészeti tárgy

³¹ Cour de cassation 13.07.2010 - 10-12154 – Sté Système U centrale régionale SA ./.. Unalex-szám: FR-2302

elkobzását és az állami részére történő visszaszolgáltatását is magában foglalja, a külföldi imperatív szabályok alkalmazására utasító nemzetközi magánjogi norma nem teszi lehetővé, itt jut szerephez az *állami szuverenitás szempontja* az imperatív szabályokon belül. Az ilyen jogkövetkezmények alkalmazására nemzetközi bűnügyi vagy egyéb közjogi tartalmú együttműködés keretében van lehetőség. Ugyanakkor az imperatív szabályhoz magánjogi jogkövetkezményt fűz a bíró – mint például a szerződés érvényessége – a nemzetközi magánjog imperatív szabályokra vonatkozó rendelkezése során. Ennek a helyzetnek az érzékeltetésére az imperatív szabályokra vonatkozó normák – elsősorban a harmadik államok imperatív szabályai körében – általában nem az „alkalmazás” kifejezést, hanem a „figyelembevétel” kifejezést használják.³² Néhány rendelet még ennél is jobban körülírja, hogy milyen értelemben alkalmazza / veszi figyelembe a bíró más állam imperatív szabályait. A Róma I rendelet 9. cikk (3) bekezdése értelmében a külföldi imperatív szabály figyelembevétele csak annyiban lehetséges, „amennyiben ezek az imperatív rendelkezések a szerződés teljesítését jogszerűtlenné teszik” – tehát a figyelembevétel megmarad a teljesít jogszerűtlensége és következményei fogalmi körében. A harmadik államok imperatív normáinak a figyelembevétele ráadásul a jogforrások egy részében nem kötelezettség, hanem csak *lehetőség*: így rendelkezik a Római Egyezmény 7. cikk (1) bekezdése, a Róma I. rendelet 9. cikk (3) bekezdése és az Nmjt. 13. § (2) bekezdése is.

5. Példa imperatív szabály értékelésére: a külföldi titkosügynök kiadói szerződésének teljesítése

A külföldi imperatív szabályok figyelembevételével kapcsolatos jogi környezet bonyolultságának érzékeltetésére egy érdekes és híressé vált ausztrál ügyet választottunk.³³ Ebben többek között egy brit titkosszolgálati ügynök titoktartási kötelezettségére vonatkozó brit szabály figyelembevételéről kellett ausztrál bíróságnak döntenie, az ügynöknek ausztrál kiadóval kötött kiadói szerződése teljesítésének bírósági úton történő megakadályozása céljából. A tényállás szerint egy nyugdíjas brit titkosszolgálati ügynök memoárjai ausztráliai kiadására kiadói szerződést kötött egy ausztrál kiadóval. A memoár számos olyan, különösen érzékeny titkosszolgálati információt tartalmazott, amelyek nyilvánosságra hozatala egyértelműen megsértette az Egyesült Királyságnak a titkosszolgálati ügynökök titoktartási kötelezettségére vonatkozó szabályait, és a konkrét ügynök szolgálati szerződését is, beleértve annak a szolgálati jogviszony megszűnése utánra is fennálló titoktartási rendelkezését. Ugyan az ítélet a common law jogfejlődésének kereteibe illesztve tárgyalja a külföldi közjogi szabályok alkalmazhatóságának kérdéseit a konkrét ügyben, mégis, a felvetett problémák és az azokra adott válaszok többé-

³² L. Római Egyezmény 7. cikk (2) bekezdés, Róma I. rendelet 9. cikk (3) bekezdés, Nmjt. 13. § (2) bekezdés

³³ Attorney-General (UK) v. Heinemann Publishers Australia Pty Ltd. (No. 2) (1988) 165 CLR 30. Lásd például: <https://jade.io/article/67426>, legutolsó megnyitás: 2020. november 5. Az ítélet, illetve elemzéseit több más URL-ről is letölthetők.

kevésbé megfeleltethetők az ebben a tanulmányban tárgyalt kérdésekkel; az eltérések inkább terminológiai jellegűek, mintsem érdemiak.

Előjáróban meg kell jegyezni, hogy az ügyben az Egyesült Királyság főállamügyésze volt a felperes; hogy az eljárás magánjogi jellegű volt, amelynek tárgya egy kiadói szerződés kiadó általi teljesítésének bíróság általi megtiltása jogsértés miatt; és hogy a kérdésben joghatósággal összefüggő probléma nem merült fel.

Az, hogy a kiadói szerződésre alkalmazandó ausztrál jog alapján a kiadói szerződés érvényes, nem volt vitás: annak nem képezte részét a titkosszolgálatokra vonatkozó brit jogszabály. A felperes beavatkozására – a kiadás megakadályozására – azonban az ausztrál jog eljárási lehetőséget biztosított az alapul fekvő kiadó szerződés érvényességétől függetlenül is. Ilyesfajta okokat a jog rendszerint ismer, tipikusan harmadik személyek jogainak védelmében (pl. harmadik személyek szerzői jogainak vagy személyiségi jogainak védelme), vagy közérdek sérelme esetén. Ezek a szabályok általában vegyesen találhatók meg az anyagi magánjogban és az eljárási jogban. Mindettől függetlenül ugyanilyen okból értelemszerűen felmerülhet az érvényesség kérdése is, azonban az a kiadó és a szerző között: amennyiben a külföldi jog imperatív szabálya alapján megakadályozható a kiadás, akkor a kiadó és szerző közötti elszámolási vitában óhatatlanul felmerült volna a szerződés érvényessége a brit titoktartási szabályok sérelme miatt. Amint majd látjuk, végül a brit imperatív szabályoknak nem lett jogkövetkezménye a jogvitában, így a szerződés érvényességének kérdése nem merült fel.

Az alkalmazandó jog egyes kategóriáinak kérdése tehát az alábbi sorrendben követte egymást:

1. Az ausztrál jog, ami a jogvitára elsődlegesen alkalmazandó jog, nem tartalmazott olyan szabályt, amelyet a titkosügynök megszegett volna a memoárjai kiadásával. Ennek megfelelően első lépésben, az ausztrál jog alapulvételével, nem található jogalap a kiadás megtiltásához.

2. A bíróság úgy találta, hogy a brit titoktartási szabályok, amelyek a titkosszolgálatban dolgozókat kötelezik, és amelyek időbeli hatálya kiterjed a már leszerelt ügynökökre is, olyan szabályok, amelyek alkalmazási igénye kiterjed az Egyesült Királyságon kívülre is. Ez egészen kézenfekvő: a titkosszolgálatok tevékenységi körébe tartozik a kémelhárítás és külföldön vagy külföldi személyekkel kapcsolatosan végzendő operatív akciók kivitelezése is (a memoár éppen ilyen jellegű információkat adott közre), így teljesen triviális, hogy az ügynökök titoktartási kötelezettsége az egész világra kiterjed. A brit szabály jellege tehát mindenben megfelelt a nemzetközi magánjog fent tárgyalt „imperatív szabályok” fogalmának. A bíróság talált példákat és érveket arra, amikor harmadik államok imperatív szabályai jogkövetkezményekkel bírnak ausztrál bíróság előtt. Így második lépésben, a brit jog feltétlen érvényesülést igénylő szabálya alapján, a kiadás megtilthatóvá vált.

3. Harmadik lépésben azonban a bíróság megvizsgálta azt is, hogy a brit szabály alkalmazása nem ütközik-e a fórum (Ausztrália) közrendjébe. Ennek során pedig azt találta, hogy egy külföldi szuverén titkosszolgálati érdekeinek Ausztráliában történő érvényesítése – aminek eszköze lenne az ausztrál bíróság – eleve közrendbe ütköző helyzetet eredményez. Sőt, a bíróság úgy fogalmazott, hogy az ausztrál közérdek

éppen az, hogy egy külföldi titkosszolgálat módszereit belföldön megismerhesse a közönség. Érdekes fordulat volt az ügyben, hogy az ausztrál kormány a brit felperes oldalán beavatkozott az ügybe, és olyan véleményt csatolt, amely szerint az Egyesült Királyság olyan baráti ország, amely érdekeinek a védelme egybeesik Ausztrália nemzeti érdekeivel. A bíróság ezzel kapcsolatosan azonban megállapította, hogy a kormány beavatkozása ellentétes a hatalmi ágak megosztásának elvével, ami így szintén közrendbe ütközik, mivel a kormány, mint végrehajtó szerv, így országról országra, esetleg írná elő a bíróságnak, hogy melyik ország titkosszolgálati (vagy egyéb, imperatív szabály szintjén érvényesülő) érdekeit kell figyelembe venni, és mely országét nem. Ilyen szabályt azonban csak jogszabály útján lehet kötelezővé tenni a bíróság számára, nem pedig beavatkozóként magánjogi eljárásban. Így végül, mivel a külföldi imperatív szabály belföldön közrendbe ütközött, annak alkalmazásától a bíróság eltekintett, és nem látta lehetségesnek az egykori ügynök memoárja kiadásának megakadályozását.

Ugyan a konkrét jogvitában a fő kérdés a kiadói szerződés kiadó általi teljesítésének megakadályozása volt, azonban amennyiben a bíróság úgy találta volna, hogy a kiadás a brit titkosszolgálati szabályokra hivatkozással megakadályozható, akkor a szerző és kiadó belső viszonyában vélelmezhetően ugyanez a kérdés előjött volna, elszámolási vita formájában. Ekkor a fő kérdés az, hogy a brit imperatív szabály érvényteleníti-e a szerződést. Márpedig ha a brit imperatív szabályt figyelembe kellett venni a kiadás megakadályozása céljából, akkor felmerül a kérdés, hogy a szerződés érvényességének jogi környezeténél ugyanolyan módon értékelheti-e azt a bíróság. Mivel azonban a brit imperatív szabály közrendbe ütközés miatt nem volt alkalmas arra, hogy a kiadást megakadályozza, így ugyanilyen okból nem alkalmas arra sem, hogy a szerződést érvénytelenítse.

Irodalomjegyzék

- BURIÁN László – RAFFAI Katalin – SZABÓ Sarolta: *Nemzetközi magánjog*. Pázmány Press, Budapest, 2018
- CHECHI, Alessandro: *The Settlement of International Cultural Heritage Disputes*. Oxford University Press, Oxford, 2014
- CSEHI Zoltán (szer.): *Magyarázat a nemzetközi magánjogról*, Wolters Kluwer, Budapest, 2020
- HARMATHY Attila: Kártérítési kérdések a nemzetközi választottbírói gyakorlatban. In: *Arbitrando Et Curriculum Bene Deligendo: Ünnepi kötet Horváth Éva 70. születésnapja alkalmából*. (szerk.: Burián László – Szabó Sarolta), Pázmány Press, Budapest, 2014, 128-129. o.
- MÁDL Ferenc: Az akarati autonómia a magyar nemzetközi magánjogban. *Állam- és Jogtudomány*, 1987-1988./3-4. összevont szám, 633-645. o.
- MERKEL Csenge – SZABADOS Tamás: The Application of Overriding Mandatory Rules in Hungarian Private International Law. *ELTE Law Journal*, 2020/1., 113-125. o.
- PALÁSTI Gábor: *Javaslat az új Ptk. imperatív szabályainak alkalmazásáról szóló jogszabály alkotására*, <https://ptk2013.hu/szakcikkek/palasti-gabor-javaslat-az->

- uj-ptk-imperatív-szabályainak-alkalmazasaról-szolo-jogszabaly-alkotasara/2165, (2020. november 5.)
- PALÁSTI Gábor: Közrendi, imperatív, kógens és diszpozitív szabályok. *Magyar Jog* 2006/2, 65-77. o.
 - RAFFAI Katalin: *A közrend fogalma a nemzetközi és belföldi kereskedelmi választottbíráskodásban*, Pázmány Press, Budapest, 2014
 - RAFFAI Katalin: *A nemzetközi magánjogi közrend rétegei – különös tekintettel a közösségi és a magyar jogra* (PhD értekezés), Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2008
 - RAFFAI Katalin: Az imperatív normák jelentőségéről az európai uniós nemzetközi magánjogban. *Iustum Aequum Salutare, Pázmány Law Working Papers*, 2014/24. sz.
 - SZABÓ Sarolta: A külföldi jog alkalmazásának (tartalma megállapításának) problematikája, in: *Az új nemzetközi magánjogi törvény alapjai* (szerk.: Berke Barna . Nemessányi Zoltán), HVG-ORAC, Budapest, 2016, 60-83. o.
 - TÓTH János: Kötelező (imperatív) szabályok a Római Egyezmény és a Róma I. rendelet tükrében. In: *Európai kollíziós kötelmi jog* (szerk.: Palásti Gábor – Vörös Imre), Krim Bt., Budapest, 2009, 82–83. o.
 - WALKER, Janet: Foreign Public Law and the Colour of Comity: What's the Difference between Friends? *Canadian Business Law Journal*, 2003/1., 36–56. o.
-
-

Elektronikus közlés dilemmái a munkajogban*

Mélypataki Gábor**

Az új munkajogi szabályok hatályba lépésével előtérbe kerültek olyan új élethelyzetekre adott válaszok, mint az elektronikus közlés lehetősége. A jogalkotó bizonyos feltételek mellett az elektronikus dokumentumot azonos módon kezeli a papír alapú iratokkal. A mindennapi kapcsolataink átalakulnak, egyre inkább digitalizálódnak. Ennek köszönhetően a munkaviszony alanyai is egyre többször használják a digitális megoldásokat a jognyilatkozataik megtételére. Ezek az élethelyzetek rengeteg kérdést vetnek fel. A kérdések egy részére a jogalkotó még nem adott választ. Az elektronikus formában megtett jognyilatkozatok esetében sokszor nem tisztázott az alanyok köre sem, és a postázás egyéb feltételei sem. Ezekre a kérdésekre szükséges lenne a jogalkotónak reagálnia, mivel a jelenlegi pandémia helyzetben is sok munkavállaló szorult az online térbe, amely a digitális megoldások gyakoribb használatát fogja eredményezni. A tanulmányban szeretnénk bemutatni a hatályos szabályozást és javaslatokat tenni az újragondolására.

Kulcsszavak: jognyilatkozat, elektronikus dokumentum, munkaviszony, érvénytelenség

Dilemmas of electronic communication in labour law

With the entry into force of the new labour law rules, responses to new life situations, such as the possibility of electronic communication, have come to the fore. Under certain conditions, the legislator treats the electronic document in the same way as paper documents. Our everyday relationships are transforming, becoming more and more digital. As a result, employees are increasingly using digital solutions to make their legal declarations. These life situations raise a lot of questions. Some of the questions have not yet been answered by the legislator. In the case of legal declarations made in electronic form, the scope of subjects and other conditions of mailing are often not clarified either. It would be necessary for the legislator to respond to these issues, as even in the current pandemic situation, many workers are trapped in the online space, which will result in more frequent use of digital solutions. In this study, we would like to present the current regulations and make suggestions for rethinking.

Keywords: legal declaration, electronic document, employment, invalidity

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1027>

1. Bevezetés

A munkajogban a jognyilatkozatok közlésének három alapvető módjáról beszélhetünk. A *munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény* (a továbbiakban *Mt.*) 24. § (1) bekezdése szerint három alapvető formája van a jognyilatkozatok közlésének. Az egyik legegyszerűbbnek tűnő megoldás a jognyilatkozatok *személyes közlése*. Ebben az esetben a közlő és a közlést fogadó

* A tanulmány alapját képező kutatás a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs hivatal által támogatott „K 120158, K_16 kutatási témapályázat – A kiszolgáltatottabb fél helyzete a munkavégzési jogviszonyokban az európai és a magyar szabályozás tükrében” projekt keretében valósult meg.

** Egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Agrár- és Munkajogi Tanszék.

térben és időben egy helyen tartózkodnak. A közlés maga lehet csak egy *szóbeli* közlés, azonban a legtöbb esetben az *írásba foglalt* munkavállalói vagy munkáltatói jognyilatkozat átadása. Ennél valamivel bonyolultabb a *postai úton való közlés*. Ebben az esetben már bizonyos esetekben (megdönthető) vélelmek alkalmazására is szükség van arra az esetre, ha a címzett – tudván vagy sejtve a jognyilatkozat tartalmát –, azt nem hajlandó átvenni. A technológia fejlődése azonban magával hozta egy harmadik közlési forma elismerését is, mely az *elektronikus dokumentum használatával történő közlés*. Hogy mit is takar az elektronikus dokumentum? A törvény tételesen nem sorolja fel, hogy milyen típusú elektronikus dokumentum minősül írásosnak. Bármilyen elektronikus közlési forma szóba jöhet, amennyiben megfelel a fenti feltételeknek (pl. sms, e-mail, blog bejegyzés, komment egy közösségi oldalon stb.).¹ Az Mt. tehát nem egy konkrét elektronikus dokumentum fogalmát rögzíti, hanem azt szabályozza, hogy egy elektronikus dokumentumnak milyen feltételeknek kell megfelelnie, hogy ahhoz az írásbeliség jogkövetkezménye fűződjön. Az Mt. 22. § (2) bekezdésének a) pontja szerint *írásbeli a jognyilatkozat, ha annak közlése a jognyilatkozatban foglalt információ változatlan visszaidézésére, a nyilatkozattevő személyének és a jognyilatkozat megtétele időpontjának azonosítására alkalmas elektronikusan kerül sor*. Erre vonatkozóan széles tárháza nyílik a kommunikációs csatornáknak.

A jogalkotó a fenti kritériumokat az alaki kötöttségek között tárgyalja, mely esetében a szabályozásban implicit módon határozza meg, hogy nem is a forma, ami meghatározza az elektronikus dokumentumot, hanem annak tartalma és az, hogy funkciójában tudjon legalább annyit, mint az írásbeli közlés. Éppen ezért, ha az elektronikus dokumentum, mely tartalmilag képes minimálisan ellátni azt a funkciót, mint az írásbeli közlés, akkor az írásbeli közléssel egyenrangúnak ismeri el a jogalkotó. A helyzet abból a szempontból nyakatekert, hogy azok az értelmezést segítő szabályok, amelyek az Mt. vonatkozó részeiben vannak, inkább gátolják, mintsem segítik a szabályok hatékony alkalmazását.²

Fontos kiemelnünk, hogy az elektronikus dokumentumok általános fogalmát nem tudjuk meghatározni. Korábban *az elektronikus aláírásról szóló 2001. évi XXXV. törvény* (a továbbiakban Eatv.) tartalmazott definíciót³ és fajta megjelölést. Az Eatv.-ben meghatározott elektronikus dokumentumok fogalmi körébe bevonható volt az sms, a chat, kép, de sok más digitális formátum is.⁴ Az Eatv.-vel szemben az azt részben felváltó, *az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény* (a továbbiakban E-ügyintézési törvény)

¹ HRECSKA RENÁTA: *Elektronikus dokumentumok munkajogviszonyokban – A munkajogi jogviszonyokkal szemben támasztott követelmények a digitális világban*, Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány, Budapest, 2016 <http://faydigitaliskönyvtar.hu/dokumentumok/120> (2020. október 3.), 18–21. o.

² KÁRTYÁS GÁBOR – RÉPÁCZKI RITA – TAKÁCS GÁBOR: *A munkajog digitalizálása. A munkajog hozzáalkalmazása a digitális munkakörnyezethez és a változó munkavállalói kompetenciákhoz*, Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány, Budapest, 2016, <http://faydigitaliskönyvtar.hu/dokumentumok/102> (2020.11.12.), 36. o.

³ Eat. 2. § 12. pont

⁴ *Az elektronikus dokumentum körüli dilemmák a munkajogban*, in: <https://szakszervezetek.hu/dokumentumok/munkajog/7198-az-elektronikus-dokumentum-koruli-dilemmak-a-munkajogban> (2020. 11. 06.)

nem rendelkezik egzakt fogalmi bázissal.

2. Az elektronikus dokumentum érvényessége a munkajogban

A munkajogi keretrendszerben az Eatv. korábbi fogalmi körébe illeszkedő egyszerű elektronikus dokumentumokról beszélünk. Az Eatv. 2. §-ának 12. pontja szerint az elektronikus dokumentum az elektronikus eszköz útján értelmezhető adategyüttes. Az Eatv. 2004-es módosítását követően már az elektronikus aláírás sem követelmény. Ha a munkajogviszony alapvonásait nézzük, akkor nem is léphetünk túl az egyszerű elektronikus dokumentum keretein. A munkavállaló, mint a kiszolgáltatottabb fél pozícióját betöltő személy, nagyon sok esetben még most sem rendelkezik azokkal a technikai feltételekkel és sokszor ismeretekkel sem, hogy minősített elektronikus aláírással ellátott elektronikus dokumentumokat készítsenek. Elektronikus közlést tipikusan, de nem kizárólagosan, a munkáltatók alkalmaznak.

Az elektronikus közléssel kapcsolatosan szükséges kiemelni, hogy annak egyszerűsége egyidejűleg jelent előnyt és a hátrányt. Könnyen létrehozható és kezelhető, ennek köszönhetően azonban legalább ennyire könnyen módosítható és hamisítható is. Az alkalmazásuk sok esetben egyfajta erősebb bizalmat is feltételezhet a felek között. Az elektronikus közlés sokszor kiegészítő közlésként valósul meg: az ilyen formában nyilatkozó fél az elektronikus közlést követően vagy azzal egyidőben, papír alapon is megteszi a nyilatkozatát. Az Mt. ugyanakkor ezt a kettősséget nem követeli meg, minthogy az elektronikus közlést azonos értékűnek fogadja el a személyes és postai közléssel.

A gazdasági munkajogban az elektronikus közlés alkalmazása egyelőre még nem olyan széles körben elterjedt, mint a közigazgatásban. A közszolgálati alkalmazottak esetében a közszolgálati jogviszonyukkal kapcsolatos közlések az Ügyfélkapun keresztül történnek meg. *A kormányzati igazgatásról szóló 2018. év CXXV. törvény* (a továbbiakban *Kit.*) 71. §-ának (11) bekezdése az Mt. szabályaihoz képest szigorúbb feltételeket fogalmaz meg. A *Kit.* szerint a *kinevezési okmány*nak a *beosztási okirat részét és annak módosítását, a jogviszony megszüntetésével kapcsolatos jognyilatkozatot, az összeférhetetlenség megszüntetésére irányuló felszólítást és a fizetési felszólítást a munkáltatói jogkör gyakorlója részéről elektronikus formában legalább fokozott biztonságú elektronikus aláírással kell kiadmányozni.*⁵

Az általunk tüzetesebben vizsgált gazdasági munkajogban azonban a fokozott biztonságú elektronikus aláírás még a munkáltatótól sem követelmény. Érdemes azonban megvizsgálni azt, hogy az alaki és tartalmi kötöttség kritériumai miként keverednek össze ebben a szabályozásban. Az elektronikus dokumentummal kapcsolatos bizonytalanságok egy része is ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik – a

⁵ *Kit.* 71. § (11) bekezdés. BANKÓ ZOLTÁN: A közszolgálati foglalkoztatási jogviszony módosulásának fogalmi keretei és hatásai a közszolgálati életpályára. in: *Közszolgálati életpályák jogi szabályozása* (szerk.: Kiss György), Dialóg Campus, Budapest, 2019, 176. o.; PETROVICS Zoltán: A közszolgálati tisztviselői jogviszony megszüntetése és megszüntetése, in: *Bevezetés a közszolgálati munkajogba* (szerk.: Kártyás Gábor), ELTE – Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 69. o.

jelen helyzetben a tartalom határozza meg a formát. A jogalkotó ugyanis nem határolja be azon elektronikus dokumentumoknak a körét, amelyek elismerését kizárólagossá tenné. Ez egyrészt logikus döntés, mivel technikafüggetlenné tette az elektronikus dokumentumok alkalmazhatóságát. Ami azonban előnye, az egyben hátránya is. A társadalmi felfogásban, ha van egy olyan helyzet, hogy mindent szabad, akkor annak akár akaratlanul is megkérdőjelezzük az értékét. Az elektronikus közlés esetében is ezzel a jelenséggel találkozhatunk. Mivel ezt a közlést szinte bárhogyan meg lehet tenni és nincs egy meghatározott forma, így az alkalmazásával kapcsolatos bizonytalanság és bizalmatlanság is nagy. A jogalkotó ugyanis ebben az esetben teljesen másképp értelmezi az alaki kötöttség meghatározást. Ennek megfelelően nem igazán működnek azok az automatizmusok, amelyek egy papír alapú dokumentumnál megvalósulnak az alaki kötöttség ellenőrzésekor. Az elektronikus dokumentumok formai érvényességét csak akkor fogjuk megtudni, ha azt tartalmilag is megvizsgáltuk. Ennek megfelelően az elektronikus dokumentum esetében egy *összevont érvénytelenségi helyzetről* tudunk beszélni. Összevont, mivel ha az elektronikus dokumentum nem a megfelelő adattartalommal jön létre, akkor a formai érvényességéről sem beszélhetünk. A két érvénytelenséget az elektronikus dokumentumok esetében így párhuzamosan kell vizsgálni. Amennyiben nem megfelelő a tartalom, úgy a forma sem az. A feleknek ebben az esetben fokozott figyelemmel szükséges eljárniuk.

Az érvényesség ilyen irányú vizsgálata sokszor a bíróságokra hárult. Azonban az ítélkezési gyakorlat sem teljesen egységes, mivel a digitális és elektronikus közlési formák megítélése az egyes bíróságok előtt sem azonos.

3. Az érvényesség kérdése egy bírói döntés tükrében

Azt, hogy a tanulmányban vizsgált kérdés nem pusztán elméleti jellegű, jól mutatja a Kúria Mfv.I.10.644/2013/9. számú ítélete is. Az alapul fekvő ügyben a felek az általuk megkötött munkaszerződés 6. pontjában rögzítették, hogy a kapcsolattartás módja munkaidőben MSN, e-mail, illetve telefon. Az MSN program egy internet alapú, azonnali üzenetküldő szolgáltatás volt, amelynek segítségével a felek valós időben tudtak chatelni egymással. A programon keresztül folytatott beszélgetésekben láthatjuk, hogy a másik fél olvasta-e az elküldött üzenetünket vagy sem, továbbá a beszélgetések teljes szövege visszakövethető és később is előhívható.

Az alperes 2010. május 25-én délelőtt MSN útján közölte a felperessel rendkívüli felmondását akként, hogy az írásba foglalt és cégszerű aláírással ellátott felmondási okiratot beszkenelte és JPG formátumban elküldte a felperes MSN postafiókjába. Ezt követően a munkáltatói jogkör gyakorlója SMS-ben felkérte a felperest az MSN program használatára. A felperes az MSN programba belépett, majd a programot használva kommunikációs felületként írásban nyilatkozott az alperesnek, hogy a JPG formátumban megküldött felmondást fogadta, azt meg tudta nyitni és el tudta olvasni. A felperes a rendkívüli felmondást elfogadta, csak a szabadságok kifizetését kérte az alperestől. Az alapvető kérdés, hogy egy chat üzenetben megküldött képfájl

vajon alkalmas-e arra, hogy elektronikus közlésnek minősüljön? Ha alkalmas, akkor vajon hatályosult-e a közlés?

A feltett kérdéseket annak a fényében kell vizsgálni, hogy a felperes a későbbiekben vitatta a közlés érvényességét. A felperes ugyanis a közölt munkáltatói rendkívüli felmondást nem tekintette szabályosnak, mert álláspontja szerint elektronikus aláírás nélkül és interneten keresztül a munkaviszonnyal kapcsolatos hivatalos iratot kézbesíteni nem lehet. Ezért még ugyanezen a napon, 2012. május 25-én a munkaviszonyát ő maga rendkívüli felmondással megszüntette. Kérdés, hogy a munkaviszonyok esetében lehet-e követelmény bármilyen nemű elektronikus aláírás megkövetelése az elektronikus dokumentumon. Az Mt. külön nem említi, azonban a Kttv. 20.§. (5) a közszolgálati jogviszony megszüntetése ügyfélszolgálaton keresztül elektronikus dokumentum formájában is kiadmányozható.

A bírói ítéletből is kiderül, hogy a perben nem volt vitatott, hogy a postai úton megküldött és az MSN útján továbbított munkáltatói rendkívüli felmondások azonosak. Ez alapján a bíróság megállapította, hogy a munkáltató 2010. május 25-én a munkaviszonyt rendkívüli felmondással megszüntette. A munkáltatói rendkívüli felmondás szabályszerű írásba foglalása az MSN-en keresztül történő továbbítást megelőzően megtörtént, melyet az alperes szkennelés útján digitalizált. A digitalizálási eljárás során a szkennel olvasófeje sorról sorra beolvasta a papíron lévő információt és annak tartalomhű digitális változatát hozta létre, amelyet az alperes JPG (kép) formátumban továbbított a felperesnek. Az ítélezési gyakorlat alapján – a távirathoz és a géptáviróhoz való hasonlósága folytán – írásba foglaltnak kell tekinteni az MSN útján JPG formátumban megküldött jognyilatkozatot is. Az alperes tehát elkészítette a dokumentum eredeti papír alapú verzióját, amelyet digitalizált. A szkennel funkciója okán lényegében és speciális technikával tulajdonképpen befotózta a dokumentumot. Az ítélet nem tér ki arra az a kérdésre, hogy mi a teendő az olyan elektronikus közlésformák esetében, ahol a dokumentum nem készül el papír alapon is. Véleményünk szerint az ítéletben megfogalmazott analógia csak azokra az esetekre irányadó, ahol elkészül a papír alapú változat is. Azon elektronikus közlés esetében, amely ezen túllép, újabb, sőt, önálló jogalpra lenne szükség. Ehhez azonban szükséges lenne az elektronikus dokumentumoknak a saját jogán való elismerése és saját érvénytelenségi kritériumrendszer meghatározása. Annál is inkább, mivel, ha mindezeket a felperes érvelésének a tükrében vizsgáljuk, láthatjuk, hogy melyek azok a korlátok, amelyeket át kellene lépniük.

A fenti ügyben a felperes arra hivatkozott, hogy a munkaszerződést a felek úgy hozták létre, hogy mindkét fél kézzel ellátta aláírásával az iratot, a munkáltató bélyegzővel igazolta az érvényességet és postai úton adták egymásnak az írott szerződést. Ennek megfelelően a rendkívüli felmondást is személyesen vagy postai úton kellett volna kézbesíteni a felperes részére. Az MSN program útján továbbított közlés csak szóbeli közlésnek minősül, amely alakilag hibás, ezért jogellenes. Véleménye szerint az Mt. 87. § (2) bekezdés alapján megkívánt írásbeli formának a Ptk.⁶ 38. §-ának (2) bekezdése alapján nem felel meg az e-mail, az MSN program és az egyéb chatprogram útján tett nyilatkozat. A papír alapú levélváltás lényege

⁶ 2013. évi CLXXVII. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről

éppen az, hogy az irat maradandó és utólagosan nem változtatható meg. A Ptké. 38. § (2) bekezdésben foglaltak szerint írásbeli alakban létrejött szerződésnek minősül a külön törvényben meghatározott maradandó eszközzel tett nyilatkozatváltás, így különösen a fokozott biztonságú, elektronikus aláírással aláírt okirat útján létrejött megegyezés. A fél szerint a perbeli esetben nem volt olyan dokumentum, amely a fenti írásbeliséggel kapcsolatos szabályoknak megfelelt volna. Elektronikus aláírás hiányában az MSN programon keresztül továbbított JPG formátumú számítógépes irat nem minősülhetett elektronikus dokumentumnak.

Az elektronikus dokumentum célja ugyanaz, mint bármely más munkajogi dokumentumé: joghatás kiváltása. Ezt a célt azonban abban a kettős elvárási rendszerben is eleget kell tennie, hogy tartalmilag és formailag is érvényes legyen. A forma és a tartalom azonban ebben az esetben nem választható szét.

4. Az elektronikus közlés hatályosulása

Amennyiben az elektronikus dokumentumot sikerül érvényes formában elkészíteni, akkor a másik nagyon fontos kérdés az, hogy miként fog hatályosulni. A jognyilatkozatok a közléssel hatályosulnak.

Az Mt. ismeri a személyes közlést, a postai kézbesítést és az elektronikus közlést. A személyes közlés esetében a jognyilatkozatot tevő fél személyesen szóban vagy írásban közli a másik féllel a jognyilatkozatot. Ez természetesen állhat csak a jognyilatkozat papír alapon történő vagy egyszerű szóbeli közléséből is. Itt is fontos figyelni arra, hogy milyen kötöttséget írnak elő a szabályok. Ha a személyes közlés esetében a másik fél megakadályozza a közlést vagy nem veszi át a jognyilatkozatot, akkor is közöltnek tekintendő. A jognyilatkozatok postai úton való közlésére is lehetőség van, melynek érvényesülését egy kézbesítési fikció is erősíti, külön arra az esetre, ha azt a címzett nem venné át.⁷ A korábbi szakirodalomban megdönthető vélelemként szerepelt a jogszabályszövegekben ez a lehetőség. Ezt tette helyre a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. tv. (továbbiakban Pp.). Azt azonban szükséges hozzátenni, hogy a Pp. csak a bírósági iratok vonatkozásában nyilatkozik. Az egyes egyéb jognyilatkozatokra való kiterjesztését az egyes anyagi jogi jogszabályok végzik el, úgy mint az Mt. 24.§ (2)-(3), ahol a felek közötti jognyilatkozatok megtételére is használja a megújult fogalmi bázist.

A fentieket egészítette ki a jogalkotó 2012-ben az elektronikus közlés elismerésével. Az Mt. megfogalmazásában *az elektronikus dokumentum akkor minősül közöltnek, ha a fél részére az elektronikus dokumentum hozzáférhetővé válik.*⁸ Ennek a bizonyítása nem egyszerű, főleg nem a közlő fél oldalán, mivel a másik fél által használt eszköz felett jellemzően nem rendelkezik semmilyen jogosítvánnyal. Az Mt. a hozzáférhetőség kapcsán hozzáteszi, hogy *az elektronikus dokumentum akkor válik hozzáférhetővé, amikor a címzettnek vagy az átvételre*

⁷ BÍRÓ ZSÓFIA: A digitális világ munkajogi kérdései. *Studia Iuvenum Iurisperitorum: A Pécsi Tudományegyetem Állam. és Jogtudományi Kara Hallgatóinak Tanulmányai*, 2018/9., 149-176. o.

⁸ Mt. 24. § (1) bekezdés

*jogosult más személynek lehetősége nyílik arra, hogy annak tartalmát megismerje.*⁹ Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az elektronikus dokumentum akkor válik hozzáférhetővé, amikor az az érintett személy (címezett vagy átvételre jogosult más személy) számítástechnikai eszközére megérkezik.¹⁰ Fontos azonban hozzátennünk, hogy szükséges annak a kiemelése is, hogy a jognyilatkozat át nem vétele vagy szándékos akadályozása is a korábbiakkal azonos joghatásokat vált ki, vagyis a közlést hatályosnak kell tekinteni.¹¹ A felmondást tartalmazó elektronikus levélnek a levelezőrendszerben történő „parkoltatása” és tudatos meg nem nyitása is minősülhet a közlés szándékos akadályozásának. Kijelenthető, hogy az elektronikus közlés megérkezését követő passzív magatartás ugyanúgy az átvétel megtagadásaként értelmezendő. Ahogy azonban korábban már említést nyert, a nyilatkozattevő fél részéről a fentiek bizonyítása komoly nehézséget okoz, ezért van olyan szakirodalmi álláspont is, amely kifejezetten azt javasolja, hogy a jelentős joghatást kiváltó jognyilatkozatok esetében az elektronikus közlést ne alkalmazzuk kizárólagos közlési formaként.¹²

Bizonyos szempontból ezt erősítik meg a korábbiakban hivatkozott, a Mfv.I.10.644/2013/9. ügyben felvetett felperesi érvek is. A felperes indoklásában előadta, hogy azon túl, hogy a JPG formátumú irat szabadon átírható és formázható, problémás az elküldés és fogadás bizonyítása is. Véleménye szerint ugyanis a dokumentum feladója és a címezettje sem a felperes, illetve az alperes, hanem fantáziánéven megjelölt felhasználók. Ez felveti a későbbiekben azt, hogy a feladó és a címezett személye nem bizonyított, ahogyan az sem, hogy ténylegesen ki ült a számítógép előtt akkor, amikor az üzenetváltás megtörtént. A felperes további érvként hozta fel, hogy a felmondás kézbesítéséről átvételi elismervény nincs, az iratokhoz becsatolt chatelési részlet pedig szintén manipulálható.

A jelen ügyben a felperes által említett bizonytalansági tényezők nem nyertek bizonyítást, különös tekintettel arra, hogy a dokumentum megérkezését és átvételét egyik fél sem tagadta. A felperes felvetései ugyanakkor általánosságban a szabályozást illetően helytálló kritikai észrevételeknek tekinthetők. A digitális tartalmak ugyanis tényleg könnyen manipulálhatók és a passzív magatartások is nehezen bizonyíthatók. Az elektronikus levelezés átvette a postai szolgáltatásoknál alkalmazott tértivevény intézményét. Természetesen nem ugyanabban a formában, mint a korábbi szabályok szerint normál postai kézbesítés. Ennek során átvételkor az átvevő aláírta a tértivevényt és ezzel a közlés időpontja és természetesen a közlés ténye is bizonyítható volt. A tértivevény azonban ezzel a névvel csak az elektronikus levelezésben maradt fenn. 2021. január 1-től a posta ezt a szolgáltatását is digitalizálta és bevezette az elektronikus kézbesítési visszaigazolást. A fentiek elsősorban a munkáltató és a munkavállaló közötti kommunikációban érvényesül. Elektronikus levelezés esetén ez nem automatikus, hanem a címezett szándékán

⁹ Mt. 24. § (1) bekezdés

¹⁰ BANKÓ ZOLTÁN - BERKE GYULA – KISS GYÖRGY: *Kommentár a Munka törvénykönyvéhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2017, 120. o.

¹¹ Mt. 24. § (1) bekezdés, utolsó mondat

¹² LŐRINCZ György: A jognyilatkozatok megtételének a módja. in: *Az új Munka törvénykönyvének magyarázata* (szerk.: Kardkovács Kolos), HVG-ORAC, Budapest, 2012, 69. o.

múlik, hogy visszaküldi-e a tértivevényt (kézbesítési igazolást) a feladónak. Természetesen nem csak a küldő, hanem a fogadó fél oldalán is felmerülnek bizonyítási nehézségek arra az esetre, ha ténylegesen nem ő nyitotta meg a közlést. Könnyen megfogalmazható lenne az olyan elvárás az elektronikus közlés körében, amely a Ptk.-ban jelenleg is benne van. A jogirodalom is felismerte ugyanakkor, hogy a gyakorlat igényli a kevésbé kötött formák joghatásának a kiváltását is.¹³ Ez az igény pedig még fokozottabb a munkaviszonyok esetében. Éppen ezért a jogalkotó a munkajogban az elektronikus úton megtett jognyilatkozatok esetében nem követi a Ptk.-ban megfogalmazott szigorúságot, ez nem is lenne túl életszerű. Ezt annak a fényében lehet elmondani, hogy az elektronikus úton való közlés szinte sosem a jogviszony keletkezése, hanem annak megszüntetése során jelentkezik. Ennek megfelelően a bíróságnak az egyes jognyilatkozatok jogerejét kell összeegyeztetnie, ha esetleg per alakul ki a felek között. Azt mindenképpen figyelembe kell vennünk, hogy a Ptk.-tól való eltérés alapját az képezi, hogy a munkaszerződés egy teljesen más habitusú szerződés. A szabályozás ennek megfelelően talán kicsit jobban figyelembe veszi a laikus elemet.

A Ptk. 6:84. § (2) bekezdése szerint az elektronikus utat biztosító fél köteles a másik fél szerződési jognyilatkozatának megérkezését elektronikus úton késedelem nélkül visszaigazolni. A munkajogi szabályozás ezt a kitéltet nem tartalmazza. Amint azonban erre fentebb is utaltam, a munkajogban nem a szerződéskötés során jelentkező problémáról beszélünk, mivel azt a felek – a közszolgálat kivételével – jellemzően papír alapon kötik meg. A felek akaratnyilatkozatai a szerződés megkötésekor egy irányba mutatnak, így a fent idézett Ptk. szabály érvényesítése is egyszerűbb. A jogviszony megszüntetésekor ugyanakkor a feleknek teljesen eltérő érdekei vannak. Az esetek egy részében a cél nem az, hogy a másik fél tudomást szerezzen arról, hogy az egyik megismerte a jognyilatkozatot, vagy azt, hogy mikor. Így a munkajogviszonyokban ennek a szabályozásnak a betartatása sokkal nehezebb, így a bizonyítási kérdések is sokkal komplexebbek.

5. Következtetések

Az elektronikus közlések és az elektronikus dokumentumok használata még mindig sok olyan kérdést tartogat, amelyet a XXI. század elejének munkajoga nem tud megválaszolni. Ennek részben az az oka, hogy a jogalkotó nem igazán halad a XXI. század foglalkoztatási jelenségeivel és továbbra is a korábbi munkajogi formákhoz ragaszkodik. A ragaszkodás önmagában ugyan nem rossz vagy jó, azonban ha a

¹³ POMEISL András József – POZSONYI Norbert: Az írásbeliség problematikája a modern digitális technológiák fényében. in: *Innovatív magánjogi megoldások a társadalmi-gazdasági haladás szolgálatában* (szerk.: Certický Mária), Miskolc, 2020, 44-49. o.. Ehhez lásd még: BARTA Judit – CERTICKY Mária: Az elektronikus szerződéskötés általában és a biztosítási, különösen a gépjármű-felelősség biztosítási szerződés elektronikus úton történő megkötése, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, XXXVI/2 (2018), 307–331. o.; JUHÁSZ Ágnes: Online szerződéskötés, digitális tartalom és szolgáltatás, intelligens szerződéssel – A szerződési jog új korszaka?, *Infokommunikáció és Jog* 2020/2. (75.), e-külszám

megváltozott munkafeltételek tükrében nem tudjuk azt rugalmasabbá tenni, akkor az nehezíti majd a joggyakorlást. Másrészt, a munkaviszonyban álló felek sem igazán felkészültek az új feltételek, így a digitalizált munkajogi jogintézmények alkalmazására. Az ő esetükben sokszor hiányzik a megfelelő infrastruktúra és a megfelelő edukáció is. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a digitalizált megoldások idővel ne kerül(het)nének előtérbe. Ahogyan azt a 2020-as év is megmutatta, a jelenlegi, pandémiával terhelt időszakban a digitális megoldások visznek minket előre, így az elektronikus dokumentumok közlése is egyre hangsúlyosabb lett és lesz. Ennek megfelelően szükséges újra gondolni ennek a jogintézménynek a sorsát. Véleményünk szerint az elektronikus dokumentumokra és közlésére vonatkozóan önálló formai és tartalmi érvényességi kritériumokat kellene meghatározni, a formai és tartalmi érvényeséget szükséges lenne jobban szétválasztani.

Annak ellenére, hogy a jelenlegi állapotában sok kritika éri az egyszerű elektronikus dokumentumok használatát, a munkajogban egyelőre nem javasolnánk annak a szigorítását, mivel sokak számára a minősített aláírási rendszerek nem elérhetőek. Erről majd akkor lesz szükséges újra elgondolkodni, ha ezen rendszerek elérhetősége általánossá válik. Addig is a formai és tartalmi kritériumok újrafogalmazása látszik szükségesnek.

Irodalomjegyzék

- BANKÓ ZOLTÁN: A közszolgálati foglalkoztatási jogviszony módosulásának fogalmi keretei és hatásai a közszolgálati életpályára. in: *Közszolgálati életpályák jogi szabályozása* (szerk.: Kiss György), Dialóg Campus, Budapest, 2019
- BANKÓ ZOLTÁN – BERKE GYULA – KISS GYÖRGY: *Kommentár a Munka törvénykönyvéhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2017
- BARTA Judit – CERTICKY Mária: Az elektronikus szerződéskötés általában és a biztosítási, különösen a gépjármű-felelősség biztosítási szerződés elektronikus úton történő megkötése, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, XXXVI/2 (2018), 307–331
- BÍRÓ ZSÓFIA: A digitális világ munkajogi kérdései. *Studia Iuvenum Iurisperitorum: A Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak Tanulmányai* 2018/9., 149-176. o.
- HRECSKA RENÁTA: *Elektronikus dokumentumok munkajogviszonyokban – A munkajogi jogviszonyokkal szemben támasztott követelmények a digitális világban*, Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány, Budapest, 2016, <http://faydigitaliskonyvtar.hu/dokumentumok/120> (2020. október 3.)
- JUHÁSZ Ágnes: Online szerződéskötés, digitális tartalom és szolgáltatás, intelligens szerződéssel – A szerződési jog új korszaka?, *Infokommunikáció és Jog* 2020/2. (75.), e-különszám
- LŐRINCZ György: A jognyilatkozatok megtételének a módja. in: *Az új Munka törvénykönyvének magyarázata* (szerk.: Kardkovács Kolos), HVGORAC, Budapest, 2012
- KÁRTYÁS GÁBOR – RÉPÁCKI RITA – TAKÁCS GÁBOR: *A munkajog digitalizálása. A munkajog hozzáalkalmazása a digitális munkakörnyezethez és a változó*

- munkavállalói kompetenciákhoz*, Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány, Budapest, 2016, <http://faydigitaliskonyvtar.hu/dokumentumok/102> (2020.11.12.)
- Az *elektronikus dokumentum körüli dilemmák a munkajogban*, in: <https://szakszervezetek.hu/dokumentumok/munkajog/7198-az-elektronikus-dokumentum-koruli-dilemmak-a-munkajogban> (2020. 11. 06.)
 - PETROVICS Zoltán: A közszolgálati tisztviselői jogviszony megszűnése és megszüntetése, in: *Bevezetés a közszolgálati munkajogba* (szerk.: Kártyás Gábor), ELTE – Eötvös Kiadó, Budapest, 2015
 - POMEISL András József – POZSONYI Norbert: Az írásbeliség problematikája a modern digitális technológiák fényében. in: *Innovatív magánjogi megoldások a társadalmi-gazdasági haladás szolgálatában* (szerk.: Certicky Mária), Miskolc, 2020, 44-49. o.
-
-

Érvénytelenségek kölcsönhatása – a kötelező ügylet érvénytelenségének hatásai, különös tekintettel az engedményezésre

Török-Tóth Soma*

A jelen tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy milyen összefüggések fedezhetők fel a tulajdonjog átruházással történő megszerzésének, valamint a követelések engedményezésének folyamatában az átruházásra irányuló kötelezettséget megalapozó kötelező, és a jogváltozást – a tulajdonjog átszállását, továbbá a követelés jogosulti pozíciójában történő jogutódlást – kiváltó rendelkező ügylet érvénytelensége között. A vizsgálat során szót ejtünk az érvénytelenség jogintézményének a piaccgazdaságban játszott szerepéről, a tulajdonjog átruházásának rendszereiről, valamint a követelések átruházásának modelljeiről, és a követelések dolgokhoz képesti sajátos jellemzőiről.

Kulcsszavak: érvénytelenség, vagyoni forgalom, tulajdonjog-átruházás, kettős ügyleti rendszer, követelés, engedményezés

Mutual effects of invalidity – effects of the obligating transaction’s invalidity, with special regards to assigning claims

In this paper we examine the correlations between the invalidities of the transaction that establishes obligation and those which factually results in the legal effect and how such transactions’ invalidity affects the process of assigning the ownership rights and claims. Over the course of our examination, we demonstrate (i) what role the legal institution of invalidity plays in the market economy’s well-functioning, (ii) the existing systems of assigning the ownership right and the specifics of the model that is applied in Hungarian civil law (especially how the Hungarian legislator introduced those types of transactions that result in changes in real property-related relationships), (iii) the way how claims could be assigned and (iv) compared to the invalidity of assigning real properties, what kinds of possible special situations could emerge if the invalidity affects a claim instead of a real property.

Keywords: *invalidity, asset circulation, assigning ownership, double-step transactional system, claim, assigning claims*

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1028>

1. Bevezetés

Egy piaccgazdaságban¹ – tegyük a jelenkor társadalmainak e szervezési modellje elé bármilyen előjelet is –, a javak elosztásának keretrendszerét a tulajdonosok számára meghatározott erőforrások felett kizárólagos hasznosítási

* PhD-hallgató, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

¹ A jelen tanulmány szerzője köszönettel tartozik doktori kutatásai témavezetőjének, *Menyhárd Attila* tanár úrnak a jelen tanulmány alapjául szolgáló konferencia-előadást megelőzően a témában folytatott tartalmas, gondolatébresztő beszélgetésekért, azzal, hogy a jelen tanulmány minden hibájáért felelősséggel kizárólag a jelen tanulmány szerzője tartozik.

monopóliumot biztosító magántulajdon, valamint az e monopólium átengedését és tulajdonosok közötti mozgását, dinamikáját lehetővé tevő szerződési szabadság intézményei együttesen határozzák meg:² a magántulajdon tárgyát képező, szűkösen rendelkezésre álló erőforrásokat az egyenrangú és egymás mellé rendelt tulajdonosok által szabadon kötött szerződések csatornázzák be a társadalmi szinten legjobban hasznosuló helyekre.³ A magántulajdon és a szerződési szabadság – az egyesülés és a társulás szabadsága mellett – ilyenformán a piacgazdaság alappilléreit képezik. Minthogy azonban napjaink piacgazdasága jellegénél fogva szociális is, azaz – legalábbis a nyugati országok politikai deklarációinak szintjén – a társadalom ellenőrzése alatt áll és a társadalomba integráltan működik, ma már világos, hogy amíg társadalmi szempontból a magántulajdon is szociális értelemben kötött, addig a szerződési szabadság sem tekinthető mindenekfelett álló, korlátozhatatlan önértéknek.⁴

Ennek megfelelően, a szerződési szabadság korlátait jelentik – egyebek mellett – a diszpozitivitás elvi talaján álló szerződési szabályok közé iktatott kógens normák is⁵, amelyekre a magyar polgári jogból a szerződések érvénytelenségére vonatkozó egyes rendelkezések hozhatók kiváló példaként.⁶ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban Ptk.) 6:108. §-ának (1) bekezdése szerint az „[é]rvénytelen szerződésre jogosultságot alapítani és a szerződés teljesítését követelni nem lehet” – az érvénytelen szerződés tehát – valamilyen, a szerződés megkötésekor fennálló, a törvény által meghatározott ok miatt – nem alkalmas arra, hogy a felek által szándékolt joghatást kiváltsa.⁷

Az érvénytelenség jogintézménye – annak szankciós jellege révén – a vagyoni viszonyok speciális, reparatív eszközökkel történő védelmét hivatott elősegíteni.⁸ Az érvénytelenség jogintézményével a jogalkotó egy olyan – *Vékás Lajos* megfogalmazásával élve – „biztonsági szűrőt”⁹ iktat a nem létező (a jog szférája számára megfoghatatlan¹⁰) és a joghatás kiváltására alkalmas (érvényes) szerződések kategóriái közé, amely lehetővé teszi a szerződési szabadság túlműködéséből – vagy *Lábady Tamás* kifejezését használva: „hipertrófiájából”¹¹ – esetlegesen adódható vadhajtások: a társadalom értékrendjébe (így például a jóerkölcsbe) ütköző, a helyes gazdaság rendjét sértő (így például jogszabály által

² MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*, Eötvös Kiadó, Budapest, 2010 (a továbbiakban MENYHÁRD [1]), 24. o.

³ VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog – általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2019 (a továbbiakban VÉKÁS [1]), 38-40. o.

⁴ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2002, 23. o.

⁵ VÉKÁS [1] i.m. 45. o.

⁶ VÉKÁS [1] i.m. 45. o.

⁷ Uo.; KRISTON Edit: A szerződés létrejöttének, érvényességének és hatályosságának általános megközelítése, in: *Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban*, (szerk.: KRISTON Edit – SÁPI Edit), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2019, 4. o.

⁸ KEMENES István: Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben I. rész, *Gazdaság és Jog*, 2016/1., 3-8. o.

⁹ VÉKÁS [1] i.m. 110. o.

¹⁰ SIKLÓSI Iván: A nemlétező szerződések problémája a római jogban és a modern jogokban, *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*, Tomus LXVII., Fasc. 19., 2005

¹¹ LÁBADY i.m. 20. o.

tiltott), illetőleg a felek elemi érdekeivel ellentétes (így például a feltűnően értékaránytalan, vagy a fogyasztói jogokat csorbító) szerződéses eredmények visszanyesetetését. Az érvénytelenség tehát a piacgazdaság bizonyos diszfunkcióinak korrigálásához járul hozzá, mindeközben ugyanakkor – mind eljárási szabályait, mind szankciós jogkövetkezményeit tekintve – a magánjog intakt rendszerében marad.¹²

A piacgazdaság másik alappilléreként felfogható magántulajdon tárgyai: a szűkösen rendelkezésre álló erőforrások – ahogyan korábban említettük – a vagyoni forgalomban a szabad szerződéskötések révén cserélnek gazdát, vagyis kerülnek át egyik vagyonkörből a másikba.¹³ Az erőforrások vagyonkörök közötti áramlásának jellemző, kiemelt jelentőségű formája az, amikor maguk a tulajdoni-tulajdonosi viszonyok rendeződnek át, a tulajdonjog átruházással történő megszerzésének szabályai éppen ezért a vagyoni forgalom jogának központi elemét képezik.¹⁴ És bár a magyar polgári jog vagyoni jogi rendszerében a tulajdonjog terrénumának számító dologi, valamint a szerződési szabadság medrét kijelölő kötelmi jog hatóköréit hagyományosan a vagyoni jog két, egymástól elkülönült területeként szokás kezelni (annak ellenére is, hogy a dologi és a kötelmi jog közötti merev, doktrinális különbségtételt maga *Szladits Károly* is mélyen helytelenítette¹⁵), ez az elkülönítés valójában elméleti konstrukció csupán, amely sem a polgári jog logikájából, sem belső szükségszerűségeiből egyébként nem következik:¹⁶ a magántulajdon és a szerződési szabadság, a dologi jog és a kötelmi jog sokkal szorosabban összefüggenek egymással annál, semmint hogy az éles fogalmi distinkció megtétele és fenntartása lehetséges (vagy egyébként szükséges) volna.

Remekül példázzák ezt a szoros összefüggést a tulajdonjog átruházással történő megszerzésének Ptk.-beli szabályai,¹⁷ amelyek az átruházást jogcímhez kötött, dologi ügylettel megvalósuló tulajdonszerzési módként határozzák meg.¹⁸ Ebben a modellben – annak átruházása esetén – a tulajdonjog egy kötelezettséget keletkeztető kötelmi, továbbá egy tulajdonos-változást eredményező dologi mozzanat alapján száll át a tulajdonjogot megszerző félre. Ez a konstrukció megítélésünk szerint érzékletesen juttatja kifejezésre a dologi és a kötelmi jog működésének szoros szimbiózisát, az pedig már a Ptk. egyik jelentős újítása – vagy egy régi adósság törlesztése –, hogy a tulajdonjog-átszállás folyamatának egyes állomásait jelentő kötelmi és dologi mozzanat tekintetében egyaránt a szerződések létrejöttére és érvényességére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

Az érvénytelen szerződés nem alkalmas a felek által szándékolt joghatás

¹² KEMENES i.m. 3. o.

¹³ ALMÁSI Antal: *A dologi forgalom*, Athenaeum, Budapest, 1910, 69. o.

¹⁴ MENYHÁRD [1] i.m. 223. o.

¹⁵ Uo. 35. o.

¹⁶ Uo. 33-35. o.

¹⁷ Ptk. 5:38. § (1) bekezdés: Ingó dolog tulajdonjogának átruházással való megszerzéséhez az átruházásra irányuló szerződés vagy más jogcím és erre tekintettel a dolog birtokának átruházása szükséges. 5:38.

§ (2) bekezdés: Ingatlan tulajdonjogának átruházással való megszerzéséhez az átruházásra irányuló szerződés vagy más jogcím és erre tekintettel a tulajdonjog átruházásának az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése szükséges.

¹⁸ KISFALUDI András: *Az adásvételi szerződés*, KJK-Kerszöv, Budapest, 2003, 133. o.

kiváltására. Így – amennyiben a szerződés célja ez volt – arra sem, hogy a tulajdonjog átszállását eredményezze. Ugyanakkor, ha a tulajdonjog két mozzanat: egy kötelmi és egy dologi ügylet alapján száll át, nem kellene-e rögtön mind a két ügyletnek érvénytelennek lennie a joghatás elmaradásához? Mi történik akkor, ha csak az egyik ügylet az, és hogyan hat az egyik ügylet érvényességére a másik érvénytelensége? Hogyan jelenhet meg, illetve, megjelenhet-e egyáltalán a szerződés kategóriája a hagyományosan a tulajdonjog területének tekintett dologi jogban, és ha igen, akkor mit jelent(het) az érvénytelenség a dologi jog körében? A jelen tanulmányban ilyen és ezekhez hasonló kérdéseket vizsgálunk, szándékaink szerint ezzel is hozzájárulva annak megvilágításához, hogy mennyire „úszóak” is a dologi jog és a kötelmi jog közötti határok.¹⁹

2. Toronyiránt a kettős ügyleti rendszerhez*

Noha a magyar polgári jog II. világháború előtti jogirodalmának képviselői között széles körben elfogadott volt a nézet, hogy átruházása esetén a tulajdonjog két lépcsőben száll át annak megszerzőjére,²⁰ a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvénynek (a továbbiakban régi Ptk.) a tulajdonjog átruházással történő megszerzésére vonatkozó néhány szabályát bizonytalanságok övezték: nem volt világos ugyanis, hogy az átruházás mint származékos szerzőmód hatásmechanizmusában „centrális jelentőséggel”²¹ bíró mozzanat: az átadás ('*tradíció*') valójában milyen jogi természettel bír.²² Nem volt világos, hogy a régi Ptk. – követve a hatályba lépése előtti kodifikálatlan magánjognak a kötelmi (vagy a korabeli szóhasználat szerint: '*elkötelező*') és a dologi (vagy szintén a korábbi szóhasználatnál élve: '*véghezvivő*') ügylet szétválasztásán alapuló megoldását – az átadást önálló, a tulajdonjog átruházására vonatkozó kötelezettséget keletkeztető szerződéstől: a kötelmi ügylettől elkülönülten valódi, a tulajdonjog átszállásának joghatását kiváltó dologi rendelkező ügyletként határozta-e meg, avagy pedig az ügyletegyeség elvi talaján állva az átadás mozzanatát jogügyleti tartalom nélküli

* A jelen tanulmány e fejezete a szerző „Van, aki kénytelen, van, aki képtelen” – jogok átruházása és forgalma a Ptk. rendszerében c. tanulmányának 3.1. alfejezete alapján készült.

¹⁹ Az idézett kifejezés a klasszikus magyar magánjog nagyszerű szerzője, *Szászy-Schwartz Gusztáv* egyik tanulmányára utal – Szászy-Schwartz előtt születésének 100. évfordulója alkalmából e tanulmány fordulatát parafrázálva róta le tiszteletét *Leszkoven László* a Magyar Jog folyóirat hasábjain, lásd *LESZKOVEN László: „Úszó határok a jogban”* – Szászy-Schwartz Gusztávra emlékezve, *Magyar Jog*, 2020/12., 725-732. o.

²⁰ MENYHÁRD [1] i.m. 233. o.; CSIZMAZIA Norbert – GÁRDOS István: A zálogjog alapítása a dologi jogok szerzésének rendszerében – Válasz Lohn Balázs: Az absztrakció jogintézménye, különös tekintettel a zálogjogra, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2007/1., 26-36. o., 28. o.; lásd például *ALMÁSI Antal: A kötelmi jog kézikönyve*, Tébe, Budapest, 1926, 520. o.; SZÁSZY-SCHWARTZ Gusztáv: *Magánjogi fejtegetések felősbírósi határozatok kapcsán*. Singer és Wolfner, Budapest, 1890, 90. o.; *GROSSCHMID Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből I.*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1932-1933, 112. o.

²¹ VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*, HVG-ORAC, Budapest, 2001 (a továbbiakban VÉKÁS [2]), 202. o.

²² VÉKÁS [2] i.m. 202. o.; MENYHÁRD [1] i.m. 236. o.; MENYHÁRD Attila: Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv dologi jogi koncepciójának kiegészítéséhez, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2002/ 5-6., 7-30. o. (a továbbiakban MENYHÁRD [2])17-18. o.

puszta reálaktusnak tekintette-e.²³

Az átadás jogi természetét övező kérdőjelek a régi Ptk. rendszerváltozás utáni joggyakorlatában az akkori Legfelsőbb Bíróság BH 1994. 500. számon közzé tett eseti döntése nyomán váltak ismét szélesebb körben is a szakmai viták tárgyává.²⁴ E döntésében a Legfelsőbb Bíróság a nyomdai úton előállított, névre szóló részvények átruházását eredményező, illetve ahhoz feltétlenül szükséges jogi tényekkel:²⁵ az átruházás jogcíméül szolgáló szerződéssel, valamint a részvények átruházására vonatkozó nyilatkozattal, a forgatmánnyal kapcsolatosan²⁶ – egyebek mellett – akként rendelkezett, hogy „(...) önmagában a részvény átruházásának a jogcímében és az ellenértékében történő írásbeli vagy szóbeli megállapodás kötelmet nem keletkeztet, mert nem felel meg a Vár.²⁷ 13. §-ának (1) bekezdésében írt átruházási módoknak”; hogy a „(...) a felperes a külön okiratba foglalt szerződés alapján perrel nem kényszerítheti ki, hogy az alperes a forgatmányt a részvényekre utólag vezesse rá, és nem igényelheti (...)” a teljesítést; továbbá, hogy „[a] szabályszerű forgatmány hiányában a felperes a tulajdonjogára alapítottan a részvények kiadását sem követelheti.” Ítéletének az ilyen, és ezekhez hasonló fordulataival a Legfelsőbb Bíróság látványosan, és meglehetősen sajátosnak nevezhető módon mosta össze a kötelmi és a dologi ügyletnek a II. világháború előtti jogirodalomban sokat tárgyalt és konzekvensen differenciált kategóriáit.

A BH 1994.500. számon közzé tett eseti döntés ennek megfelelően nem is maradt visszhang nélkül. A döntés obskúrus voltára és a döntésben taglalt okfejtés neuralgikusabb pontjaira a Gazdaság és Jog című folyóirat hasábjain hívta fel a figyelmet *Kisfaludi András*,²⁸ lényeglátó megállapításaival és következetességével még a döntésben részt vevő bírák – legalábbis a szavak szintjén kifejezett – elismerését is kiváltva.²⁹ Tanulmányának hatására a részvényátruházásról és a részvényátruházás jogi természetéről, ebből adódóan pedig a tulajdonjog átruházásának ügyleti kettősségéről – ahogyan aztán a vita lezárultát követően *Wellmann György* szintén a Gazdaság és Jogban megjelent munkájában fogalmazott³⁰ „színvonalas szakmai vita” bontakozott ki,³¹ amely vita végül is az akkori Legfelsőbb Bíróság 1/2000. számú, a részvényátruházás körüli

²³ MENYHÁRD [1] i.m. 236. o.; VÉKÁS: [2] i.m. 202. o., 209. o.

²⁴ MENYHÁRD [1] i.m. 238. o.; VÉKÁS [2] i.m. 212. o.

²⁵ VÉKÁS [2] i.m. 213. o.

²⁶ MENYHÁRD [1] i.m. 237. o.

²⁷ A BH 1994.500. számon közzé tett eseti döntés alapjául szolgáló ítélet meghozatalának idején hatályba volt, a váltójogi szabályok szövegének közzétételéről szóló 1/1965. (I. 24.) IM rendelet.

²⁸ Lásd KISFALUDI András: A részvényátruházási szerződés jogi természetéről, *Gazdaság és Jog*, 1996/4., 3-8. o., 4. o.

²⁹ Lásd SALAMONNÉ SOLYMOSI Ibolya: Az értékpapír átruházásának sajátos szabályai, *Gazdaság és Jog*, 1999/9., 17-20. o.

³⁰ WELLMANN György: Jogegységi döntés a részvényátruházásról, *Gazdaság és Jog*, 2000/9-10., 15-20. o., 15. o.

³¹ Ezen vita egyes állomásaihoz – ahogyan Vékás Lajos is hivatkozta (L. VÉKÁS [2] i.m. 212. o.) Lásd még, egyebek mellett: SZÉCSÉNYI László: Titulus és modus az értékpapírban, *Jogtudományi Közöny*, 2000/5., 187-193. o.; ZÁMBÓ Tamás: A névre szóló részvény tőzsdén kívül átruházásának néhány kérdéséről, *Gazdaság és Jog*, 1999/1., 5-8. o.; TÖRÖK Tamás: Néhány gondolat az átruházás jogi természetéről II., *Gazdaság és Jog*, 1999/11., 15-18. o.; KOVÁCS László: Kérdőjelek a névre szóló részvények átruházásának új szabályai körül, *Céghírnök*, 1999/12., 5. skk.

bizonytalanságokat eloszlatni hivatott Polgári Jogegységi Határozatának meghozatalában kulminált.

Az átadás jogi természete és a tulajdonjog átruházásának, valamint átszállásának folyamatában játszott szerepe körüli kérdőjeleket a Ptk. végleg eloszlatta.

Egyrészt, a tulajdonátruházás – immár egyértelműen kettős ügyleti rendszerben konstituált – szabályai közül elhagyta az eddig kifejtettek szerint kétes jogi karakterű átadást, és az ingó dolgok tulajdonjogának átruházással történő megszerzéséhez – ahogyan arra a bevezetőben utaltunk már – az átruházásra irányuló szerződésen vagy más jogcímen felül átadás helyett a dolog birtokának átruházását kívánja meg. Ezen túlmenően, az ingatlan-nyilvántartás szabályainak a dologi jogi könyvbe történt integrálása körében egyértelművé teszi, hogy ingatlanon fennálló tulajdonjogban bekövetkezett változást az ingatlan-nyilvántartásba (i) a jogváltozásra irányuló jogcím, valamint (ii) az ingatlanok tulajdonjogának átruházása esetén a dologi rendelkező ügylet funkcióját betölteni hivatott,³² a jogosulttól származó bejegyzési – vagy, a II. világháború előtti magyar magánjog irodalmának frazeológiája szerint: bekebelezési – engedély (*'clausula intabulandi'*) alapján lehet bejegyezni.³³

Másrészt, ezzel egyidejűleg, a birtokra vonatkozó szabályozást jelentős mértékben strukturálva át (a szabályozás újszerűsége a régi Ptk.-nak a birtok kategóriájával csupán a birtok védelméhez szükséges mértékben foglalkozó³⁴ szabályaival való összevetésben különösen szembeötlő) a birtokátruházásnak expressis verbis is ügyleti tartalmat ad: a Ptk. 5:3. §-ának (1) bekezdése értelmében „a birtok átruházása a dolog feletti tényleges hatalomnak az erre irányuló megállapodás alapján való átengedésével valósul meg.” Valamely dolog birtokának átruházás útján történő megszerzéséhez tehát – függetlenül attól, hogy a birtok a dolog tényleges átadásával, illetőleg a Ptk. 5:3. §-ának (2) és a soron következő bekezdései szerinti egyéb módon száll-e át – minden esetben szükséges a birtok átruházójának és megszerzőjének a birtok átengedésére és annak megszerzésére irányuló, a tényleges szándékot is magában foglaló megállapodása.³⁵ E megállapodásra és a birtokátruházásra a Ptk. pedig a szerződés létrejöttére és érvényességére vonatkozó szabályokat rendeli megfelelően alkalmazni.³⁶ A Ptk. 5:178. § (2) bekezdése értelmében a szerződés létrejöttére és érvényességére vonatkozó szabályokat kell továbbá alkalmazni a Ptk. által az – ebben az esetben ingatlanon fennálló – tulajdonjog átruházásának folyamatában a másik dologi rendelkező ügyletként meghatározott jogi tény:³⁷ a bejegyzési engedély tekintetében is.

³² FABÓK Zoltán: Tulajdonjog-fenntartás és dologi jogügylet, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2004/3., 14-17. o., 14. o.; MENYHÁRD [1] i.m. 254. o.; MENYHÁRD [2] i.m. 27. o.

³³ Ptk. 5:178. § (2) bekezdés: Az ingatlan-nyilvántartási bejegyzéshez jogváltozásra irányuló jogcím és a jogváltozással érintett, ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett jogosult bejegyzési engedélye; a jog törléséhez a jogosult törlési engedélye szükséges.

³⁴ VÉKÁS [2] i.m. 204. o.

³⁵ MENYHÁRD Attila: A birtok és a birtokvédelem. In: *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal* (szerk.: Vékás Lajos), Complex Kiadó, Budapest, 2013 (a továbbiakban MENYHÁRD [3]), 366-374., 369. o.

³⁶ Ptk. 5:3. § (1) bekezdés: A birtokátruházásra a szerződés létrejöttére és érvényességére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. Ptk. 5:178. § (2) bekezdés: A bejegyzési és a törlési engedélyre a szerződés létrejöttére és érvényességére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

³⁷ Vö. 32. lj.

A dologi rendelkező ügylet formai és tartalmi kereteit a szerződések létrejöttére és érvényességére vonatkozó szabályokra tett utalással szabva meg,³⁸ a Ptk. meghonosította polgári jogunkban a 'valódi dologi jelleg nélküli dologi rendelkező ügylet' intézményét. A dologi ügylet modelljének ekképpen történt kialakítása, noha az ügyleti kettősség szempontjából logikailag és dogmatikailag is tisztának tekinthető helyzetet eredményezett, bizonyosan nem alkalmazható minden adódható élethelyzetben teljes következetességgel:³⁹ ehhez vagy arra lett volna szükség, hogy a jogalkotó – a német polgári jog bevett és kiforrott formulájának mintájára – a kötelmi kötelező és a dologi rendelkező ügylet genusának szerepét egyaránt betöltő általános ügyleti szabályokat vezessen be, vagy pedig arra, hogy a dologi ügyletnek a kötelmi ügyletkezéssel képesti sajátos tartalmát és fogalmi elemeit megfelelően kifejezésre juttató és kezelő szabályait a dologi jogi könyvben, önállóan határozza meg. A magyar polgári jogi gondolkodástól, polgári jogunk hagyományaitól és a régi Ptk. joggyakorlatától azonban mindkét megoldás idegen lett volna, nem beszélve arról, hogy a Ptk. rendszerében bármelyik megoldás választásával a magyar polgári jog ökoszisztémájában nem őshonos, mind értelmezésüket, mind alkalmazásukat tekintve vélhetően nehézkes jogalkotói implantátumok jelentek volna meg, e rendszert szükségtelenül terhelve és bonyolulttá téve.⁴⁰

3. Absztrakció és kauzalitás – mi szavatol a forgalom biztonságáért?

A tulajdonjog-átruházás tradíciós rendszereinek (mint amilyen például a német, az osztrák és a magyar is), amelyek a tulajdonjog átszállásához a tulajdonos és a szerző fél megállapodásán mint jogcímen, vagyis a kötelmi kötelező ügyleten túlmenően további aktust: ingók esetében átadást (*'tradíciót'*), ingatlanok esetében pedig ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzéshez szükséges engedély kiadását (*'tabuláris tradíciót'*),⁴¹ vagyis dologi rendelkező ügyletet tesznek szükségessé,⁴² választ kell adniuk arra a kérdésre is, hogy milyen hatással lehet egymásra a kötelmi és a dologi ügylet hibája – nem létezése, érvénytelensége, hatálytalansága. Azaz, hogy a kötelmi ügylet érvénytelensége érintse-e a dologi ügyletnek a tulajdonjog átszállását eredményező joghatását akkor is, ha a dologi ügylet egyébként hibátlan, érvényes volt. Vagy másképpen fogalmazva: a szabályszerű dologi ügylet érvényességét, és a tulajdonjog ennek eredményeképpen történő átszállását megdöntse-e a tulajdonjog átruházásának jogcímenként tételezett kötelmi ügylet hibája, érvénytelensége.⁴³

Absztrakt tradíciós rendszerben (mint amilyen a tradíciós rendszerek közül például a német) a hibátlan dologi ügylet önmagában is a tulajdonjognak a szerző félre

³⁸ MENYHÁRD [2] i.m. 18. o.

³⁹ MENYHÁRD [1] i.m. 238. o.

⁴⁰ MENYHÁRD [1] i.m. 238. o.; VÉKÁS [2] i.m. 199. o.

⁴¹ CSIZMAZIA – GÁRDOS i.m. 28. o.

⁴² GÁRDOS Péter: *Az engedményezés*, Eötvös Kiadó, Budapest, 2010 (a továbbiakban GÁRDOS [1]) 96. o.; LENKOVICS Barnabás: *Dologi jog*. Eötvös József Kiadó, Budapest, 2008, 129. o.; MENYHÁRD [1] i.m. 224.

o.

⁴³ MENYHÁRD [1] i.m. 224. o., 240–241. o.; GÁRDOS [1] i.m. 97. o.

történő átszállását eredményezi, még ha a dologi ügylet gazdasági vagy jogi célját, illetőleg a felek kötelezettségvállalásának okát jelentő⁴⁴ kötelmi ügylet érvénytelen volt is.⁴⁵ (Ennek kapcsán szükségesnek tűnik ugyanakkor megjegyezni, hogy a dologi joghatás kiváltásához, azaz a tulajdonjog átszállásához a dologi ügylet érvényessége mellett – a tulajdonjog átruházásának tradíciós modelljéről lévén szó – a kötelmi ügylet jogi ténye is elengedhetetlen, legyen az akár hibás, avagy érvénytelen; az előző mondatban szereplő „önmagában” állapothatározó tehát nem a dologi ügylet jogcím nélküliségét, hanem a dologi ügyletnek a hibás, érvénytelen jogcím fennállása esetén is joghatást kiváltó erejét hivatott kifejezésre juttatni.)

A tulajdonjog átruházásának absztrakt tradíciós rendszere alapvetően a forgalom biztonságának szavatolására és a jóhiszeműen tulajdonjogot szerző harmadik személyek védelmére törekszik,⁴⁶ azáltal ugyanis, hogy a szerző fél a tulajdonjogot érvényes dologi ügylet alapján is megszerzi, a tulajdonosi pozíció elnyeréséhez és igazolásához elegendő, ha csupán a dologi ügylet: a tradíció érvényes;⁴⁷ azaz a tulajdonjog megszerzésének ténye és így a tulajdonosi minőség anélkül is beállhat és megtámasztást nyerhet, hogy a kötelmi ügyletek érvényességét szerződések netalán hosszas láncolatán átívelően kelljen bizonyítani. Kicsit más megközelítésben a dologi ügylet absztraktsága a forgalom szempontjából azt jelenti, hogy a jogszerzés alapját jelentő egyetlen kötelező ügylet hibája vagy érvénytelensége nem vonja maga után az e jogszerzést követő egész szerződési láncolat érvénytelenségét is egyben.⁴⁸ A tulajdonjog átruházójának védelmét ugyanakkor természetesen a dologi ügyletet absztraktként felfogó rendszerek is biztosítják: a kötelező ügylet érvénytelensége nyomán kialakuló, a jogrend által következésképpen nem támogatott vagyoni jogi helyzet⁴⁹ a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint nyerhet rendezést.⁵⁰

A tulajdonjog átruházásának a magyar polgári jog által is követett kauzális-tradíciós rendszerében ehhez képest a jogcímet jelentő, érvénytelen kötelmi ügylet alapján a tulajdonjog még abban az esetben sem száll át a dologi rendelkező ügylet révén szerezni kívánó félre, ha a dologi rendelkező ügylet maga egyébként megfelelt az érvényesség kritériumainak.⁵¹ Másképpen fogalmazva: kauzális-tradíciós rendszerben érvényes kötelmi ügylet hiányában joghatások az egyébként hibátlan dologi ügyletkez sem fűződhetnek.

A kauzális-tradíciós rendszerekben az érvénytelen kötelmi ügylettel átruházó tulajdonos mindebből adódóan kedvezőbb helyzetben van, mint a tulajdonátruházásnak a – korábbiakban kifejtettek szerint – elsődlegesen forgalombiztonsági szempontokat érvényre juttatni kívánó absztrakt tradíciós

⁴⁴ LAJER Zsolt – LESZKOVEN László: A bizalmi (fiduciárius) biztosítékokról, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2004/1-2., 23-33. o., 26. o.

⁴⁵ VÉKÁS [2] i.m. 213. o.

⁴⁶ MENYHÁRD [1] i.m. 240. o.

⁴⁷ VÉKÁS [2] i.m. 215. o.

⁴⁸ MENYHÁRD [1] i.m. 241. o.

⁴⁹ MENYHÁRD Attila: Jogalap nélküli gazdagodás. In: *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal* (szerk: VÉKÁS Lajos), Complex Kiadó, Budapest, 2013 (a továbbiakban MENYHÁRD [4]), 976-978., 977. o.

⁵⁰ MENYHÁRD [1] i.m. 241. o.; VÉKÁS [2] i.m. 214. o.

⁵¹ MENYHÁRD [1] i.m. 241. o.; LENKOVICS i.m. 121. o.; GÁRDOS [1] i.m. 103. o.

rendszerében, a tulajdonjog-átruházással ilyen módon érintett dolgot az érvénytelen kötelező ügylet alapján rendelkező tulajdonos ugyanis dolog kiadása iránti igény: '*rei vindicatio*' útján követelheti vissza.⁵² A jóhiszeműen szerző harmadik személyek védelméről, valamint a forgalom biztonságáról ugyanakkor a kauzális-tradíciós rendszereknek is megfelelően szükséges gondoskodnia, hiszen e modell rugalmatlanul kezelése esetén egyetlen rendelkező ügylet érvénytelensége későbbi szerzések és átruházások egész sorát zárhatná ki. A kauzális-tradíciós modellt alkalmazó modern magánjogok éppen e dominóhatás kiküszöbölése célból engednek széles körben kivételeket a „tulajdonjogot szerezni csak tulajdonostól lehet” elve alól,⁵³ például azzal, hogy bizonyos feltételek fennállása esetén lehetővé teszik a nem tulajdonostól történő tulajdonszerzést is (ahogyan teszi ezt a Ptk. az 5:39. § (2) bekezdésében is, amikor akként rendelkezik, hogy „[a] kereskedelmi forgalomban jóhiszeműen és ellenérték fejében szerző megszerzi az átruházással az ingó dolog tulajdonjogát akkor is, ha az átruházó nem volt tulajdonos.”) Az ilyen kivételek lehetővé tétele mögött rendszerint az a jogpolitikai megfontolás áll, hogy a nem tulajdonostól történő tulajdonszerzés ekként meghatározott kritériumainak meg nem felelő szerző nem is „érdemli meg” az absztrakt dologi ügylet által garantált védett pozíciót.⁵⁴

Amint láthattuk, bár a tradíciós tulajdonjog-átruházási rendszerek eltérő válaszokat adnak ugyanarra a kérdésre, jelesül, hogy milyen viszonyban áll egymással a kötelező és a rendelkező ügylet érvénytelensége, ugyanazon érdekek: a tulajdonosok és a jóhiszeműen szerző harmadik személyek jogainak védelmét, ezzel egyidejűleg pedig a forgalom biztonságát is mind a két modell a maga szempontjai szerint, sajátos jogtechnikai megoldások révén igyekszik biztosítani. Mindez pedig megítélésünk szerint nagyban hozzájárulhat az érvénytelenség polgári jogi eszközéről és annak hatósugaráról, alkalmazhatóságának sokszínűségéről kialakult kép árnyalásához.

4. Érvénytelenség és engedményezés – a dolgok és a követelések „halmazállapotának” eltéréséből eredő sajátosságok

Sajátos fénytörésben jelenik meg az ügyleti kettősség, az absztrakció és a kauzalitás problematikája a követelések átruházásával összefüggésben.

A követelések: vagyontárgyak. A Ptk. 8:1. §-a (1) bekezdésének 5. pontja értelmében a követelések mellett vagyontárgyak még a dolgok és a jogok is. Tulajdonjog tárgya a Ptk. 5:14. §-ának (1) bekezdése értelmében csak dolog lehet. Abból pedig, hogy a Ptk. a dolgok körét szűken határozta meg,⁵⁵ azaz dolognak ugyanezen § szerint csak a birtokba vehető testi tárgyak minősülnek, egyenesen

⁵² MENYHÁRD [1] i.m. 241. o.

⁵³ VÉKÁS [2] i.m. 215.

⁵⁴ VÉKÁS [2] i.m. 215.

⁵⁵ VÉKÁS [1] i.m. 332. o.; A dolgok körének szűkebb és tágabb értelemben vett meghatározásának hátteréhez és jogösszehasonlító bemutatásához lásd MENYHÁRD [1] i.m. 37. o.; GÁRDOS [1] i.m. 28-34. o.

következik, hogy a követelések tehát nem dolgok, és azok így tulajdonjog tárgyai sem lehetnek. Egy vagyoni rendszernek ugyanakkor – lévén a magánjog első sorban a vagyoni forgalom joga⁵⁶ – az összes, forgalomképesnek elfogadott vagyoni jószág tekintetében meg kell határozni az adott jószág feletti kizárólagos hasznosítási jog tartalmát, valamint e jog védettségének és átruházhatóságának kereteit.⁵⁷ Amennyiben pedig egy vagyoni rendszer – akárcsak az itt elmondottak szerint a magyar – szűk dologfogalommal „operál”,⁵⁸ akkor a nem dologi természetű vagyoni javak⁵⁹ – így a követelések – forgalomképességéről és átruházásának mikéntjéről e vagyoni rendszernek a tulajdonjogi szabályokon kívül: a kötelmi jogban, esetleg külön jogszabályokban szükséges rendelkeznie.⁶⁰ Figyelembe véve pedig a nem dologi természetű vagyoni javak – így különösen a követelések – forgalmának nemzetgazdasági szempontból megnövekedett, a dolgok forgalmáéval is összevethető volumenét és súlyát,⁶¹ valamint az engedményezés alapképletének alkalmazásával kialakult, illetve e képlet mentén folyamatosan alakulóban lévő új gazdasági konstrukciók és finanszírozási formák egyre szélesebb körben történő elterjedését,⁶² kiemelkedő jelentőséggel látszik bírni a kérdés, hogy az ilyen típusú javak, illetőleg a jelen tanulmány által tárgyalt példa szerint a követelések átruházását a polgári jog miképpen oldja meg, és a követelések fizikai sajátosságaiból, illetve természetrajzából kiindulva milyen összefüggések világíthatók a követelések átruházásának érvénytelensége szempontjából.

A Ptk. – 1959-es elődjének kodifikációs adósságait törlesztve – lényegesen kibővítette az engedményezésre vonatkozó szabályokat.⁶³ A régi Ptk. alapján bizonytalan kimenetellel, de legalábbis nagyon áttételesen lehetett csupán állást foglalni abban a kérdésben, hogy egy követelés érvényes átruházásához szükség van-e arra, hogy a követelés egyik vagyonkörből a másikba történő átmozgásának⁶⁴ gazdasági funkcióját jogcím jelölje ki,⁶⁵ vagy pedig az engedményezés bármiféle jogcím hiányában is a követelésnek az engedményező és az engedményes közötti átszállását eredményezi.⁶⁶ A Ptk. azonban immár egyértelművé tette, hogy az engedményezés maga valójában nem más, mint a dolgok esetében a birtokátruházás és a bejegyzési engedély kiadása, azaz a tradíció formáját öltő dologi rendelkező ügylet mozzanatát a kötelmi jogban, követelések tekintetében leképezni hivatott, a kötelmi jogi jogváltozást: a követelés jogosulti pozíciójában történő különös

⁵⁶ VÉKÁS [1] i.m. 331. o.

⁵⁷ MENYHÁRD [1] i.m. 36. o.

⁵⁸ VÉKÁS [1] i.m. 331. o.

⁵⁹ MENYHÁRD [1] i.m. 68. o.

⁶⁰ MENYHÁRD [1] i.m. 38. o.

⁶¹ VÉKÁS: *Szerződési jog – általános rész.* 331. o.

⁶² GÁRDOS Péter: Engedményezés, jogátruházás, tartozásátvállalás és szerződésátruházás. In: *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal* (szerk: Vékás Lajos), Complex Kiadó, Budapest, 2013 (a továbbiakban GÁRDOS [2]), 658-676., 658. o.

⁶³ GÁRDOS [2] i.m. 658. o.

⁶⁴ Ahogyan a vagyoni forgalom fogalmát ALMÁSI Antal meghatározta, vö. 13. lj.

⁶⁵ GÁRDOS István – GÁRDOS Péter: Van-e a fiduciárius biztosítékoknak helyük a magyar jogban?, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2004/1-2., 33-47. o., 35. o.

⁶⁶ GÁRDOS [1] i.m. 95. o.

jogutódlás joghatását ténylegesen kiváltó kötelmi rendelkező ügylet,⁶⁷ egy követelés átruházással történő megszerzéséhez pedig ezen az ügyleten túl az átruházásra irányuló szerződés vagy más jogcím is feltétlenül szükséges.⁶⁸

A Ptk. a követelések átruházásának mikéntjét e megoldás hadrendbe állításával a tulajdonjog átruházásának sémájára: az átruházás kötelezettségét megalapító kötelező, valamint az – engedményezés esetében kötelmi jogi – jogváltozást ténylegesen kiváltó rendelkező ügylet különválasztásával, a tradíciós átruházási rendszer előző fejezetben ismertetett modellje szerint konstruálta meg.⁶⁹ E modell alkalmazásával a Ptk. nem csupán a – magyar polgári jogban kizárólag dolgokon fennállható – tulajdonjog átruházásának dogmatikáját viszi át a követelésekre mint nem dologi természetű vagyonelemekre is (a dogmatikai következetesség megvalósítása – álláspontunk szerint – önmagában véve még volna nem elegendő indok jelentős újítások bevezetéséhez⁷⁰), és teszi ezzel alapjait tekintve – némileg ironikus módon az ügyleti kettősség kiterjesztésével – egységessé a vagyontárgyak átruházásának szabályozási logikáját, de a gazdasági élet számára is komoly gyakorlati előnyöket is biztosít: a kötelezettségvállalás és a rendelkezés fázisainak elkülönítésével egyértelműen kezelhetővé teszi például a jövőbeli követelések átruházásának kérdéskörét.⁷¹ Tekintettel azonban pont a tradíciós átruházási modell strukturális sajátosságaira, az engedményezés körében is választ kell találnunk arra az előző fejezetben a tulajdonjog átruházásával kapcsolatosan vizsgált kérdésre is, hogy milyen viszonyban áll a követelés átruházásának jogcíméül szolgáló kötelező, valamint a jogutódlást kiváltó kötelmi rendelkező ügylet, az engedményezés érvénytelensége.

Igyekezvén nem elcsúszni az önisméltés banánhéján, tanácsosnak tartjuk ehelyütt mégiscsak röviden feleleveníteni a korábban előadottakat, miszerint a fenti kérdésre a tulajdonjog átruházásának tradíciós rendszerei kétféle választ adnak: absztrakt felfogás mellett a tulajdonjog hibátlan dologi ügylet alapján a kötelező ügylet érvénytelensége esetén is átszáll, míg a kauzális-tradíciós megközelítés szerint a kötelező ügylet érvénytelensége a tulajdonjog átszállását a dologi ügylet hibátlansága esetén is kizárja. A kötelező ügylet érvénytelensége miatt a jogrend által nemkívánatosnak ítélt vagyoni helyzetet absztrakt rendszerben a jogalap nélküli gazdagodás vagy a kártérítés szabályai szerint, kauzális-tradíciós rendszerben dolog kiadása iránti igény alapján lehet rendezni. És minthogy a tulajdonjog átruházásának szabályai a Ptk.-ban a kauzális-tradíció elvét követik, a jogalkotó ezen elv alkalmazásától a követelések átruházása tekintetében sem kívánt eltérni; engedményezés alapján követelés a magyar polgári jogban következképpen kizárólag érvényes jogcím, illetőleg a jogcím érvényessége esetén kerülhet át az engedményező vagyonköréből az engedményesébe.

⁶⁷ MENYHÁRD Attila: Engedményezés. In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja III.* (szerk: OSZTOVITS András), Budapest, Opten, 2014 (a továbbiakban MENYHÁRD [5]), 469-481. o., 469. o., GÁRDOS [2] i.m. 660. o.; VÉKÁS [1] i.m. 333. o.

⁶⁸ Ptk. 6:193. § (2) bekezdés

⁶⁹ GÁRDOS [2] i.m. 660. o.; VÉKÁS [1] i.m. 333.; MENYHÁRD [5] i.m. 469. o.

⁷⁰ Vö.: VÉKÁS: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései* című munkájának „A magánjogi dogmatika becsülete” című fejezetével, uo. 197-234. o., különösen a 199. o-lal

⁷¹ GÁRDOS [2] i.m. 659. o.

Egy követelés átruházására való kötelezettségvállalás érvénytelensége ugyanakkor egészen más jellegű hatást vált ki a kívüllág számára, vagy ha úgy tetszik, a forgalomban, mintha az érvénytelen kötelezettségvállalás dolog tulajdonjogának átruházására irányult volna. Amíg ugyanis a dolgokon fennálló tulajdonjog érvénytelen átruházása nyomán a kialakult vagyoni helyzet diszfunkciói a tulajdonjog átruházójára és annak megszerzőjére (illetőleg az azt megszerezni kívánó személyre) tartoznak csupán, addig az engedményezés hárompólusú, relatív szerkezetű jogviszonyában⁷² ott van az engedményezés tárgyát képező követelés kötelezettje – nevezzük „B”-nek –, akitől a követelés teljesítése követelhető.

Mivel a vele szemben fennálló követelés „B” vagyonának a passzív részéhez tartozik, a követelés felett „B”-t pedig rendelkezési jog ebből adódóan nem illeti meg,⁷³ a követelés átruházásához „B” hozzájárulására sincsen szükség: „B” egyedüli kötelezettsége az, hogy a követelést a követelés jogosultja részére teljesítse. A követelés jogosultja viszont az engedményezési jogviszony adott időpillanatában lehet „A”, a követelés eredeti jogosultja, a jogviszony egy későbbi időpillanatában, a követelésnek az „A” pozíciójában jogutódlást kiváltó engedményezését követően pedig lehet „C” is, aki „A” „B”-vel szemben fennálló követelését engedményezés útján „A”-tól megszerezte. „B” viszont a vele szembeni követelést annak engedményezése után már csak „C” részére teljesítheti jogszerűen. Az egyedüli körülmény, amely alapján a követelés jogosultja – az a személy tehát, akinek részére „B” teljesíteni köteles – „B” számára egyértelművé válhat, az az „A” vagy „C” által őneki az engedményezésről küldött értesítés, illetőleg a követelés teljesítésére vonatkozó utasítás.

Az engedményezés képletében a „B” által „A” vagy „C” részére teljesítendő követelés tölti be azt a szerepet, mint amelyet a tulajdonjog átruházásában a dolog. Amíg azonban a dolog önmagában hordozza és jeleníti meg azt az értéket, amelynek megszerzése vagy cseréje céljából az átruházására sor került (vagyis egy dologtól annak fizikai létezésén túl – a példa elvontsága okán ide nem értve ezúttal természetesen a minőségi követelményeket és szavatosságokat – senki nem vár semmit), addig egy követelés funkciója akkor válik teljessé, ha annak kötelezettje a követelést teljesíti. Egy dolog szempontjából mindebből adódóan teljességgel közömbös, hogy ki a tulajdonosa, illetve, hogy ővele kapcsolatosan ki, milyen igényt (jogalap nélküli gazdagodásra hivatkozót, kártérítést, vagy kiadása irántit) érvényesít; ezzel szemben „B” számára az, hogy a követelést kinek tartozik teljesíteni, vagyis ki a követelés jogosultja, korántsem mindegy. Egy utolsó, és egyben az itt felhozott példák képletességének szélsőértékét is jelentő összehasonlítással élve: átruházásának érvénytelensége esetén egy dolog az aktuális gazdájánál várja, hogy vele kapcsolatosan az érvénytelenség miatt igénnyel lépjenek fel, a jóhiszeműen szerző harmadik személyek védelméről pedig a tulajdonjog átruházásának absztrakt és kauzális-tradíciós rendszerei – az előző fejezetben bemutatottaknak megfelelően – a maguk eszközeivel gondoskodnak. Mit tegyen, tehet ugyanakkor „B”, ha az engedményezés alapjául szolgáló, „A” és „C” közötti kötelező ügylet valamilyen okból (például jóerkölcsebe ütközés miatt) érvénytelen

⁷² VÉKÁS [1] i.m. 334. o.; MENYHÁRD [1] i.m. 34. o.

⁷³ GÁRDOS [2] i.m. 671. o.

volt?

Absztrakt rendszerekben a „B”-vel szembeni követelés jogosultja ebben az esetben „C”, míg a – Ptk. által is követett – kauzális-tradíció elve szerint továbbra is „A” lenne. Mindkét rendszerben minden további nélkül adódhatnak azonban olyan helyzetek, amelyekben „B” megfelelő teljesítési utasítást kap „C”-től,⁷⁴ „A” viszont – a közte és „C” között létrejött kötelező ügylet érvénytelenségére való hivatkozással – úgy dönt, hogy a követelést „B”-vel szemben maga érvényesíti; hogy „B”, „A”-tól és „C”-től eltérő értesítéseket, vagy ellentmondásos tartalmú teljesítési utalásokat kap; netán valamelyik fél arra hívja fel, hogy a kötelező ügylet érvénytelenségére tekintettel a teljesítést a másik fél felhívása esetén akkor is tagadja meg, ha a másik fél az engedményezés megtörténtét egyébként igazolja. Kinek teljesítsen „B” ezekben a helyzetekben? Megtagadhatja-e „B” „C”-nek a követelés teljesítésére vonatkozó felhívását az „A” és „C” közötti kötelező ügylet érvénytelenségére való hivatkozással?

Elképzelhető, hogy pont az ilyen és ezekhez hasonló diszkrepanciák kiküszöbölése érdekében tekintették az engedményezést absztrakt, illetőleg az engedményező és az engedményes szempontjából jogcímes, és a kötelezett vonatkozásában absztrakt ügyletnek a magyar magánjog II. világháború előtt alkotó klasszikusai. Ahogyan az engedményezés témáját átfogóan feldolgozó monográfiájában *Gárdos Péter* részletesen is bemutatja,⁷⁵ e felfogás szerint az engedményezés érvényességét, és így a követelés átszállását az engedményezés alapját adó jogcím hibája vagy eleve nem érinti, vagy az érvényes engedményezés önmagában, akár a jogcím teljes hiánya esetén is kiváltja a jogosulti pozícióban történő jogutódlás joghatását.⁷⁶ Egy további – mások mellett *Szászy István* által is vallott – megközelítés az engedményezést Janus-arcú jogintézményként fogta fel, amely az engedményező és az engedményes közötti relációban jogcímes, a kötelezett szempontjából viszont absztrakt; vagyis a kötelező ügylet érvénytelenségére csak az engedményező, a kötelezett azonban nem hivatkozhat;⁷⁷ az engedményezés jogi természetének ezen értelmezése szerint a kötelezett kizárólagos dolga, hogy teljesítsen, az érvénytelenség jogkövetkezményeit pedig a kötelező ügyletben részes felek majd elintézik egymás között.

Bár hivatkozott munkájában *Gárdos* némiképp vitatja, a rendelkezésre álló kommentárok alapján is nagyon úgy tűnik, hogy az engedményezés a régi Ptk-ban is absztrakt ügylet volt,⁷⁸ ezt a megközelítést pedig a Régi Ptk. közzétett bírósági gyakorlata is alátámasztani látszik. Az akkori Legfelsőbb Bíróság az EBH 2003.806. számon közzé tett elvi határozatában például a következőképpen rendelkezett: „Az engedményezési szerződés esetleges érvénytelensége az engedményezési szerződés alanyainak jogviszonyára hat ki, az érvénytelenség jogkövetkezményeit a közöttük fennálló jogviszonyban kell levonni. Az érvénytelenség az adós fizetési

⁷⁴ Ptk. 6:198. § (2) bekezdés: A teljesítési utasítás akkor váltja ki az (1) bekezdés szerinti joghatást, ha az utasítás az engedményezőtől származik, vagy az engedményes engedményezési okirattal vagy más hitelt érdemlő módon igazolja, hogy a követelést rá engedményezték

⁷⁵ GÁRDOS [1] i.m. 116-124. o.

⁷⁶ GÁRDOS [1] i.m. 119. o.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ GÁRDOS [1] i.m. 122. o.

kötelezettségét nem befolyásolja.” A – Gárdos által is hivatkozott – EBH 2005.1227. számú határozatában pedig ekként: „Az engedményezés az adós vonatkozásában absztrakt jogügylet, annak hiányosságaira hivatkozással a teljesítést nem tagadhatja meg.” E határozatok elvi sarkosságát viszont valamelyest mintha árnyalná – és a teljesítési utasítással kapcsolatban általunk korábban előadottakkal is összecseng – a Fővárosi Ítéltábla BDT 2013.3011. számon közzétett eseti döntése, amely szerint „[a]bból a szempontból, hogy a kötelezett kinek köteles teljesíteni, nem az engedményező és az engedményes közötti kötelmi jogviszony lényeges elemeinek, hanem a jogosult által küldött értesítés világos és egyértelmű tartalmának van jelentősége.”

Mindezek alapján úgy tűnhet, hogy a kötelezett számára az engedményezés mint kötelmi rendelkező ügylet absztrakt jellege mintha nagyobb biztonságot nyújtana, nincs azonban ez így Gárdos Péter szerint. Amint kifejti: az engedményezés „hárompólusú rendszeréből adódóan - a kötelezett nincs abban a helyzetben, hogy megállapítsa, hogy ki minősül a vele szemben fennálló követelés tényleges jogosultjának, ezért minden jogrendszernek világos szabályokat kell adni arra a kérdésre, hogy a kötelezett melyik időpillanatban kinek köteles teljesíteni. Ez azonban az adósvédelem elvének és nem a követelésátruházás absztraktságának a kérdése.”

Megítélésünk szerint – a gyakorlat igényeit, továbbá a gyakorlatból nyert tapasztalatokat is szem előtt tartva – egy jogosult kötelezettjét tiszta helyzet elé állító szabályozás kialakításának igényével mindenképpen csak azonosulni lehet, hiszen a tiszta helyzet a követelés jogosultja, jogosultjai számára is kedvez. Legyen az akár az engedményezés absztraktságának, akár a megfelelő adósvédelmi szabályozás eredménye.

Irodalomjegyzék

- ALMÁSI Antal: *A dologi forgalom*, Budapest, Athenaeum, 1910
- ALMÁSI Antal: *A kötelmi jog kézikönyve*, Budapest, Tébe, 1926
- CSIZMAZIA Norbert – GÁRDOS István: A zálogjog alapítása a dologi jogok szerzésének rendszerében – Válasz Lohn Balázs: Az absztrakció jogintézménye, különös tekintettel a zálogjogra, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2007/1., 26-36. o.
- FABÓK Zoltán: Tulajdonjog-fenntartás és dologi jogügylet, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2004/3., 14-17. o.
- GÁRDOS István – GÁRDOS Péter: Van-e a fiduciárius biztosítékoknak helyük a magyar jogban?, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2004/1-2., 33-47. o.
- GÁRDOS Péter: *Az engedményezés*. Budapest, Eötvös Kiadó, 2010 (GÁRDOS [1])
- GÁRDOS Péter: Engedményezés, jogátruházás, tartozásátvállalás és szerződésátruházás, in: *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal* (szerk: Vékás Lajos), Complex Kiadó, Budapest, 2013, 658-676. o. (GÁRDOS [2])
- GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből I.*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1932-1933
- KEMENES István: Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben I. rész, *Gazdaság és Jog*, 2016/1., 3-8. o.

- KISFALUDI András: A részvényátruházási szerződés jogi természetéről, *Gazdaság és Jog*, 1996/4., 3-8. o.
- KISFALUDI András: *Az adásvételi szerződés*, KJK Kerszöv, Budapest, 2003
- KOVÁCS László: Kérdőjelek a névre szóló részvények átruházásának új szabályai körül, *Céghírnök*, 1999/12., 5. skk.
- KRISTON Edit: A szerződés létrejöttének, érvényességének és hatályosságának általános megközelítése, in: *Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban* (szerk.: KRISTON Edit – SÁPI Edit), Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2019
- LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2002
- LAJER Zsolt – LESZKOVEN László: A bizalmi (fiduciárius) biztosítékokról, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2004/1-2., 23-33. o.
- LENKOVICS Barnabás: *Dologi jog*, Budapest, Eötvös József Kiadó, 2008
- LESZKOVEN László: „Úszó határok a jogban” – Szászy-Schwarz Gusztávra emlékezve, *Magyar Jog*, 2020/12., 725-732. o.
- MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*, Eötvös Kiadó, Budapest, 2010 (MENYHÁRD [1])
- MENYHÁRD Attila: Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv dologi jogi koncepciójának kiegészítéséhez, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2020/5-6., 7-30. o. (MENYHÁRD [2])
- MENYHÁRD Attila: A birtok és a birtokvédelem, in: *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal* (szerk.: VÉKÁS Lajos), Complex Kiadó, Budapest 2013, 366-374. o. (MENYHÁRD [3])
- MENYHÁRD Attila: Jogalap nélküli gazdagodás. In: *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal* (szerk.: VÉKÁS Lajos), Complex Kiadó, Budapest, 2013, 976-978. o. (MENYHÁRD [4])
- MENYHÁRD Attila: Engedményezés. In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja III.* (szerk: OSZTOVITS András), Budapest, Opten, 2014, 469-481. o. (MENYHÁRD [5])
- SALAMONNÉ SOLYMOSI Ibolya: Az értékpapír átruházásának sajátos szabályai, *Gazdaság és Jog*, 1999/9., 17-20. o.
- SIKLÓSI Iván: A nemlétező szerződések problémája a római jogban és a modern jogokban, *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*, Tomus LXVII., Fasc. 19., 2005
- SZÁSZY-SCHWARTZ Gusztáv: *Magánjogi fejtegetések felősbíróági határozatok kapcsán*, Budapest, Singer és Wolfner, 1890
- SZÉCSÉNYI László: Titulus és modus az értékpapírjogban, *Jogtudományi Közlöny*, 2000/5., 187-193. o.
- TÖRÖK Tamás: Néhány gondolat az átruházás jogi természetéről II., *Gazdaság és Jog*, 1999/11., 15-18. o.
- VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog – általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2019 (VÉKÁS [1])
- VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*, HVG-ORAC, Budapest, 2001, (VÉKÁS [2])

- WELLMANN György: Jogegységi döntés a részvényátruházásról, *Gazdaság és Jog*, 2000/9-10., 15-20. o.
 - ZÁMBÓ Tamás: A névre szóló részvény tőzsdén kívül átruházásának néhány kérdéséről, *Gazdaság és Jog*, 1999/1., 5-8. o.
-
-

A feltűnő értékkülönbség kezelési lehetőségei a szerzői jogi viszonyokban *

Sápi Edit**

Az alábbi tanulmányban azt kívánjuk bemutatni, hogy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között felmerülő feltűnő értékkülönbség hogyan jelenhet meg a szerzői jogi jogviszonyokban és milyen speciális megoldási lehetőségeket kínál a szerzői jogi szabályrendszer erre, a szerzőket érintő problémára. A tanulmány tehát azt vizsgálja, hogy a szerzőt ért anyagi hátrány esetén melyik jogintézmény kínál neki hatásosabb védelmet: a polgári jogból ismert klasszikus jogintézményre, a feltűnő értékaránytalanságra való hivatkozás, vagy egy speciális szerzői jogi szabály, a bestseller klauzula alkalmazása.

Kulcsszavak: szerzői jog, feltűnő értékkülönbség, bestseller klauzula, szerzői érdekvédelem

Possible solutions of gross disparity in copyright law relations

In the following study, I would like to show how the difference in values between service and consideration can appear in copyright law relations and what special solutions are offered by the copyright law system to this problem affecting authors. The study therefore examines which legal institution offers the more effective protection for authors in the event of financial disadvantage: the classical legal institution of gross disparity known from civil law, or the application of a special copyright rule, the bestseller clause.

Keywords: copyright law, gross disparity, bestseller clause, interests of authors

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1029>

1. Bevezetés

Noha Mark Twain egyszer azt írta, „Egyetlen dolog lehetetlen Isten számára: hogy bármelyik szerzői jogi törvényben bármilyen értelmet találjon”, ezt vitatjuk. Igaz, hogy az idézett, híres író korában a szerzői jogi jogalkotásban még nem szerepeltek a szerzői érdekeket védő különösebb garanciák, manapság is találhatunk jócskán szerzői jog-szkeptikus nézeteket.

A szerzői jogi jogalkotás célja, hogy összhangot biztosítson a szerzők, a felhasználók és a társadalom tagjai számára, mindezt pedig azzal igyekszik elérni, hogy a szerzőt megillető kizárólagos jogokat egyfelől korlátozza a felhasználók és a társadalom érdekében, míg a másik oldalról e kizárólagos jogok megerősítésére kínál garanciákat a szerzők számára.

A polgári jogból jól ismert *feltűnő értékaránytalanság* a szerzői jogi jogviszonyoktól sem idegen, annak megjelenése a felhasználási jogviszonyokban

* A tanulmány „Az érvénytelenség és hatálytalanság vizsgálata az új Ptk. tükrében” elnevezésű, K124797 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K17 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

** Egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

fordulhat elő a leggyakrabban. A polgári jog szabályai szerint a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékkülönbség – a törvényben meghatározott kivételek figyelembevételével – megtámadhatóságra vezet.¹ Ugyanakkor ez a Ptk.-beli érvénytelenségi szabály olyan kérdéseket vet fel *a szerzői jogi jogviszonyokban*, amelyek miatt *az alkalmazása nem megszokott. A szerzői jogi viszonyok sajátossága* okán a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékkülönbség esete sokkal inkább egy másik, kifejezetten szerzői jogi jogintézménynek, a bestseller klauzulának az alkalmazhatóságához vezet el minket.

A szerzői jogi szabályrendszer célja kétségtől elválasztott, amelyet nemcsak a törvény preambuluma, hanem annak miniszteri indokolása is bizonyít. Elsődleges cél egyrészt a szellemi alkotások létrehozásának ösztönzése, másrészt pedig a szerzői jogi jogviszony alanyainak érdekei közötti megfelelő egyensúly kialakítása. A szellemi alkotások – jelen téma szempontjából az irodalmi, tudományos és művészeti alkotások – létrehozásának ösztönzése céljából alakítja ki a szerzői jogi törvény a szerzőt megillető személyhez fűződő és vagyoni jogok rendszerét. Az érdekek egyensúlyának kialakítása a közérdek, valamint a magánérdek között kell, hogy megvalósuljon, a szerzői, felhasználói és a széles értelemben vett közönség, a társadalom oldalán.² A két cél megvalósulása ugyanakkor össze is fonódik, hiszen a szabályozás csupán abban az esetben tudja ösztönözni a szerzőket műveik létrehozására, ha érdekeiket is megfelelő védelemben részesíti, tekintetbe véve természetesen a magánjog egyik legfontosabb sajátosságát, a mellérendeltség és egyenjogúság elvét. Mindezek alapján megállapítható, hogy nincs könnyű helyzetben a jogalkotó akkor, amikor a mellérendeltség elve mentén úgy kell kialakítania a szabályokat, hogy a szerzői, a felhasználói és a végfelhasználói érdekek – különös tekintettel az információk áramlására³ – egymás mellett kiegyenlítetten valósuljanak meg.⁴

Az érdekek egyensúlyának eltolódása a szerzői jogi viszonyokban leggyakrabban egy adott mű felhasználása során merülhet fel, így természetesen összefügg a felhasználási szerződésekkel. A felhasználási szerződések kapcsán *a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény* (a továbbiakban *Szjt.*) *garanciális jellegű szabályokat*⁵ tartalmaz, amelyek célja az, hogy a felek közötti egyensúlytalanságot megpróbálja kiküszöbölni. Ehhez kapcsolódóan meg kell jegyeznünk, hogy *ezek a rendelkezések elsősorban a szerző érdekeinek védelmére hivatottak*, tekintettel arra, hogy egy

¹ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban Ptk.), 6:98. § (1) bekezdés

² Vö.: A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény miniszteri indokolása. Általános indokolás, I. rész

³ RIKOWSKI, Ruth: *Rethinking the „Balance in Copyright”: 3 parts to the balance, not just one!* 1. Information for Social Change, 2005, Summer Issue 21. (elektronikus formában elérhető tanulmány)

⁴ Lásd bővebben: HILTY, Reto M – NÉRISSON, Sylvie: The Balance of Copyright, in: *General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, (eds.: B.Brown, Karen – Snyder, David V.) Springer, Dordrecht, 2012, 355-392. o., 355. o.

⁵ Ilyen többek között az Szjt. 45. § (3) bekezdésében olvasható ún. *szerzői érdekvédelmi klauzula*, amely szerint, ha a felhasználási szerződés tartalma nem állapítható meg egyértelműen, a szerző számára kedvezőbb értelmezést kell elfogadni, vagy a 47. §, amely a felhasználási engedély tartalmát korlátozza. Szintén ilyen jellegű szabály az Szjt. 53. §-a, amely a mű nyilvánosságra hozatalához adott engedély visszavonásának jogát részletezi, valamint a tanulmányban ismertetett 48. §-ban olvasható bestseller klauzula.

szerződéskötési folyamat során tipikusan⁶ a szerző az, aki a kiszolgáltatottabb helyzetbe kerülhet.⁷ A szerzői jog szerződéskötési gyakorlatában általánosságban megfigyelhető, hogy a szerző van a gyengébb tárgyalási, érdekérvényesítési pozícióban.⁸

A fentebb említett garanciális jellegű rendelkezések közül jelen tanulmányban a *bestseller klauzula* néven ismertté vált szabályt kívánjuk bemutatni és elemezni. Szerzői jogi szempontból a bestseller klauzula fogalmi vizsgálatát, a szabály okát a szerzői jogdíj oldaláról ragadhatjuk meg, míg a tágabb, általános polgári jogi szemléletet tükröző kutatás a feltűnő értékaránytalanság és a bírói szerződésmódosítás jogintézményét állítja a középpontba.

Az alábbi tanulmányban azt kívánjuk bemutatni, hogy a feltűnő értékaránytalanság hogyan jelenhet meg a szerzői jogi jogviszonyokban és milyen speciális megoldási lehetőségeket kínál a szerzői jogi szabályrendszer erre, a szerzőket érintő problémára. A kérdés tehát az, hogy a szerzőt ért anyagi hátrány esetén melyik jogintézmény kínál neki hatásosabb védelmet: a feltűnő értékaránytalanságra való hivatkozás vagy a bestseller klauzula alkalmazása.

2. A felhasználási engedély és a szerzőt megillető díjazás

Az alapvető szabály a szerzői művek felhasználása során, amely tulajdonképpen a szabályozás – és a jogviszonyban részt vevő felek kapcsolatrendszerének – gerincét alkotja, a szerzőt megillető kizárólagos engedélyezési jog. Valójában a jogszerű felhasználás, amely – a szabad felhasználási esetkörök kivételével – a művekre vonatkozó felhasználási szerződések megkötésével történik, ténylegesen a jogviszony lelkét adja, hiszen, ha a felek kapcsolatában a felhasználással kapcsolatban problémák adódnak, jogviszonyuk könnyedén összeomolhat.

Az alapvető szabály a jogosításra, jogszerű felhasználásra vonatkozóan az Sztj. 16. §-ának első mondata, mely kógens előírásként rögzíti, hogy „[a] szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére.” Ehhez a rendelkezéshez kapcsolódó magyarázatként *Gyertyánfy Péter* kifejti, hogy a vagyoni jogok abszolút jogosultságára épül a szerző kizárólagos felhasználási joga és azok

⁶ Természetesen ezzel ellentétes gyakorlatokra is lehet példát találni, azonban a tanulmányban a tipikus helyzetekből indulunk ki.

⁷ *Gyenge Anikó* megjegyzi, hogy a szerzők kiszolgáltatott helyzete tipikusan azon esetekben fordul elő, mikor egyénileg szerződnek, így az egyéni felhasználási szerződések kötése során jutnak fokozottabb szerephez a jogszabály garanciális szabályai. L. GYENGE ANIKÓ: A szerzői mű ára – díjak az egyedi felhasználási szerződésekben 1. rész, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2004/12. <http://www.sztjh.gov.hu/hu/kiadv/ipsz/200412/01-gyenge-aniko.html?printable=1#1>

⁸ Csécsy György: Fogyasztóvédelem a szellemi alkotások joga területén, in: *Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére* (szerk.: Nochta Tibor – Fabó Tibor – Márton Mária), Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2013., 163-170. o., 164. o., valamint CSÉCSY György: A szellemi alkotások jogának fogyasztóvédelmi aspektusai, in: *Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2012* (szerk.: Szalma József), Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2013, 103-112. o.

engedélyezése. Emellett veleje a szabálynak, hogy a kizárólagos jog a mű teljes társadalmi felhasználási lehetőségeit átfogja.⁹

A szerző oldalán megjelenő kizárólagos jog kapcsán – igaz, még a régi Sztj.¹⁰ hatálya alatt – fejtette ki *Benárd Aurél*, hogy a vagyoni jogok következménye az, hogy elegendő a szerző művének bármiféle felhasználását észlelni, a törvényi szabály a felhasználóra hárítja azt a terhet, hogy felhasználásának jogszerűségét igazolja, melyet leggyakrabban a szerzőtől kapott engedély legitimál.¹¹ Ezzel összefügg egyebekben a szabad felhasználás azon szabálya is, miszerint a felhasználónak kell bizonyítania azt, hogy cselekménye valamely szabad felhasználási esetkört valósított meg.¹²

További megköteként, az engedélyre vonatkozóan teszi hozzá az Sztj. 16. §-ának második mondata, hogy a törvény eltérő rendelkezése hiányában¹³ a felhasználásra engedély felhasználási szerződéssel szerezhető. Ez különösen a korábbi jogszabályi háttér, valamint a gyakorlatban még néhol jelen lévő helytelen beidegződés miatt lényeges. A régi Sztj. 13. §-a ugyanis megengedte, hogy a szerző egyoldalú nyilatkozattal adjon engedélyt műve felhasználására. Ezzel ellentétben tehát a jelenleg hatályos Sztj. szövegéből leszűrhető, hogy kifejezetten szerződéses formában adhat a szerző engedélyt a mű felhasználására¹⁴ és nem engedi meg az egyoldalú jognyilatkozat formájában tett szerzői hozzájárulást.¹⁵

A szerzői jogi jogviszonyokban megjelenő feltűnő értékkülönbség különösen a szerzőnek a műve felhasználásáért járó díjazás tekintetében merülhet fel, akkor, amikor a szerző lényegesen csekélyebb díjazást kap ahhoz képest, hogy a mű kiaknázása milyen bevételt hozott a felhasználónak.

Az Sztj. fentebb említett 16. §-át egészítik ki a felhasználási szerződésre vonatkozó szabályok. Az Sztj. 42. §-a meghatározza a felhasználási szerződés fogalmát, annak lényegi ismérveivel. Eszerint *felhasználási szerződés alapján a szerző engedélyt ad művének a felhasználására, a felhasználó pedig köteles ennek fejében díjat fizetni*. A felhasználási szerződés – a napilapban és folyóiratban való közlés kivételével – alakiságára irányadó, hogy azt írásban kell megkötni.¹⁶

⁹ GYERTYÁNFY Péter: *Vagyoni jogok*, in: *A szerzői jogi törvény magyarázata* (szerk.: Gyertyánfy Péter), KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000, 95-182. o. (a továbbiakban GYERTYÁNFY [1]), 96. o.

¹⁰ 1969. évi III. törvény a szerzői jogról (a továbbiakban régi Sztj.)

¹¹ BENÁRD Aurél: *Vagyoni jogok*, in: *A szerzői jog kézikönyve* (szerk.: Benárd Aurél – Tímár István), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973, 115-168. o., 117. o.

¹² A Fővárosi Ítéltábla 8. Pf. 20 112/2003/5. számon közzétett döntésében kimondta, hogy „[s]zerzői mű engedély nélküli felhasználására alapított kereseti követelésekkel szemben a szabad felhasználással védekező alperest terheli annak bizonyítása, hogy a szabad felhasználás körébe esett a felhasználás.” (Közzétéve: BDT 2004. 137.)

¹³ Az eltérő rendelkezés hiánya nem azt jelenti, hogy nem szükséges az engedély megléte, hanem a közös jogkezelés – nem pedig az egyedi engedélyezés – alkalmazhatóságára utal.

¹⁴ GYERTYÁNFY [1] 100. o.

¹⁵ BENÁRD i.m. 115. o.

¹⁶ Sztj. 45. § (1) bekezdés. Ezt hangsúlyozta a bíróság például a BDT 2019. 3989. számon közzétett döntésben is, miszerint „[a] kézirat szerző általi átadásával érvényes kiadói szerződés nem jön létre, mert felhasználási engedély ráutaló magatartással nem adható.” Egy másik ügyben kiemelték, hogy „[a] kiadói szerződés érvényességi kelléke annak írásba foglalása. E követelménynek nem felel meg a felek elektronikus levelezése, amelyre nem fokozott biztonságú elektronikus aláírással ellátott ajánlatváltással került sor.” (BDT 2017. 3734.)

A fogalmi elemek tekintetében érdemes rögzíteni, hogy a felhasználó oldalán csupán *jogosultság keletkezik a mű felhasználására*, egyetlen kötelezettsége a díjfizetésre vonatkozóan áll fenn, függetlenül attól, hogy valóban megkezdte-e a mű felhasználása, avagy sem. Mindez azt jelenti, hogy a felhasználási szerződés megkötése esetén a díjban való megállapodás – vagy a törvény által megengedett esetekben a díjazásról való lemondás¹⁷ – a szerződés lényegi elemének tekinthető. Ha pedig e lényegi elem tekintetében a felek nem állapodnak meg, közöttük a szerződés nem jön létre.¹⁸ Ezt hangsúlyozta a bírói gyakorlat is több esetben, így például a BDT 2008. 1862. számon közzétett ügyben, miszerint „[a] felhasználási szerződés lényegi ismérve, hogy a szerző a felhasználásra ellenérték fejében engedélyt ad. A jövőben megalkotandó műre vonatkozó szerződés esetében, amennyiben a felhasználó elfogadja az elkészített művet és megfizeti a díjat, megszerzi a mű felhasználására a szerződésben meghatározott terjedelmű felhasználási jogot is. Ezért a kikötött díj – a felek ellenkező megállapodásának hiányában – fedezi az engedély alapján megszerzett jog és az elvégzett tevékenység ellenértékét is.”

Látható tehát, hogy a felhasználási szerződés fogalmilag visszerthes, ugyanakkor a jogszabály lehetővé teszi a szerződés ingyenes alakzatát, viszont kizárólag arra az esetre, ha szerző kifejezetten lemond a díjazásáról.

A szerzőnek járó díjazás a Ptk.-ban speciális szerződési alapelvként nevesített visszerthesség vélelméből is levezethető, hiszen az elv alapján a szerződéssel kikötött szolgáltatásért amennyiben a szerződésből vagy a körülményekből más nem következik, ellenszolgáltatás jár.¹⁹ A felhasználási szerződés alapján – mint ahogyan azt a törvényi definíció is tartalmazza –, a szerző szolgáltatása abban áll, hogy a művet felhasználásra átengedi, míg a felhasználó főkötelezettsége, főszolgáltatása a szerzőnek járó díj megfizetése. Mindez azt is jelenti, hogy a szerzőnek jogdíj jár akkor is, ha a mű felhasználása a felhasználó számára semmilyen közvetlen vagyoni előnnyel nem járt.²⁰

Az Szjt. 16. §-ának (4) és (5) bekezdése tartalmaz részletszabályokat a díjazás tekintetében, amikor előírja, hogy a szerzőt a mű felhasználására adott engedély fejében díjazás illeti meg, amelynek - eltérő megállapodás hiányában – a *felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel kell arányban állnia*. A törvény előírja, hogy a díjazásról a jogosult csak kifejezett nyilatkozattal mondhat le, amely nyilatkozatot írásban kell megtenni abban az esetben, ha a felhasználási szerződést is írásban kell megkötni.²¹

A díjazás mértékét illetően rögzíti a jogszabály, hogy a törvényben meghatározott esetekben a szerzőt a mű felhasználásáért *megfelelő díjazás* illeti meg anélkül, hogy a felhasználás engedélyezésére kizárólagos joga volna. A fentebb hivatkozott

¹⁷ Szjt. 16. § (4) bekezdés

¹⁸ Ptk. 6:63. §

¹⁹ Ptk. 6:61. §

²⁰ FALUDI Gábor: A felhasználási szerződések, in: *Nagykommentár a szerzői jogról szóló törvényhez*, (szerk.: Gyertyánfy Péter), Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2020, 275-349. o. (a továbbiakban FALUDI [1]), 278. o.

²¹ E körben megjegyzendő, hogy a felhasználási szerződés két kivétellel – napilapban, folyóiratban való közzététel esetén – írásbeli alakhoz kötött.

jogszabályszöveg tehát a felhasználás bevételeivel arányos díjazást határozza meg.

A gyakorlatban a szerzőt megillető díjazásfajták tekintetében alapvetően három féle díjazási módszert alkalmaznak: az egyösszegű díjazást, az arányos (bevételekhez kapcsolódó százalékok alapján megállapított) és a kombinált díjazást. Ezek közül a szerző (anyagi) érdekeit az egyösszegű díjazás szolgálja legkevésbé, azonban a gyakorlatban még mindig alkalmazott. Emellett megjegyzendő, hogy vannak olyan felhasználási formák, ahol a bevétellel arányos díjazás gyakorlati nehézségekbe ütközik, különösen például a tudományos publikációk esetében.²²

3. A bestseller klauzula – itthon és külföldön

A szerzőt megillető arányos díjazás követelményével függ össze az Sztj. 48. §-ban olvasható bestseller klauzula. Az Sztj. már kihirdetésekor tartalmazta a bestseller klauzulát, melyet a felhasználási szerződésekre irányadó szabályok között helyezett el a jogalkotó. Ezzel a jogszabály szerkesztése is mutatja, hogy mely viszonyokban alkalmazható a jogintézmény. Az Sztj. 48. §-a szerint *„[a] polgári jog általános szabályai szerint a bíróság akkor is módosíthatja a felhasználási szerződést, ha az a szerzőnek a felhasználás eredményéből való arányos részesedéshez fűződő lényeges jogos érdekét azért sérti, mert a mű felhasználása iránti igénynek a szerződéskötést követően bekövetkezett jelentős növekedése miatt feltűnően nagygyá válik a felek szolgáltatásai közötti értékkülönbség.”*

A bestseller klauzula összekapcsolódik a szerzői jogi törvény azon céljával, hogy egyszerre hangolja össze a szerzői, a felhasználói és a közérdeket biztosítva mind a szerző, mind pedig a felhasználó érdekeinek védelmét, és egyben ösztönözze a szellemi alkotások létrehozását is.

Mint azt fentebb már érintettük, a bestseller klauzula a régi Sztj-ben nem szerepelt.²³ A törvény a szerzői jogdíj tekintetében annyit mondott ki, hogy a szerzőt vagy jogutódját a mű felhasználása ellenében – ha a törvény másként nem rendelkezik – díjazás illeti meg, mely díjazásról a jogosult csak kifejezett nyilatkozattal mondhat le.²⁴

A szerzői díj szempontjából a bestseller klauzula célja az, hogy a szerző oldalán biztosítsa, hogy a műve iránti megnövekedett kereslet eredményéből is részesülhessen abban az esetben, ha a felhasználási szerződés megkötését követően a mű iránti kereslet oly mértékben nőtt meg, hogy a felek szolgáltatásai közötti különbség feltűnően nagygyá vált, oly módon, hogy az a szerző érdekét sérti. A bestseller klauzula kapcsán tehát alapvetően arról van szó, hogy szerzőnek járó díjazás és a mű megnövekedett kereslete miatt a felhasználás folytán előállt eredmény között feltűnően nagy értékkülönbség keletkezik, mégpedig a szerző hátrányára. A későbbiek során azonban látni fogjuk, hogy ez nem érvénytelenségre vezet, hanem a *clausula rebus sic stantibus* szabályára tekintettel megnyitja a szerződés módosításának lehetőségét. Meg kell jegyeznünk ugyanakkor, hogy a

²² FALUDI [1] 279. o.

²³ Az akkori társadalmi, politikai és gazdasági berendezkedéstől idegen is lett volna egy ilyen jogintézmény.

²⁴ régi Sztj. 13.§ (3) bekezdés

jogdíjak tekintetében a bestseller klauzula alkalmazása az *egyösszegű szerzői díj kikötése esetén merülhet fel*, hiszen amennyiben a felek százalékos, a felhasználás bevételéhez igazodó díjazásban állapodnak meg, az minden esetben arányos. Más kérdés azonban, hogy méltányos-e.

3.1. A kikerülhetetlenné váló bestseller klauzula. Eredetét tekintve a bestseller klauzula egy angolszász jogintézmény. Egészen 2019-ig a bestseller klauzula szabályozása európai országonként eltérő volt. Míg hosszú ideje megtalálható volt a magyar mellett például a német²⁵ és a francia²⁶ szerzői jogban, addig például az olasz,²⁷ vagy a görög²⁸ szerzői jogi törvények kifejezetten nem tartalmazták. Az európai egységesség hiányának oka ezen a területen hosszú ideig az volt, hogy a szerzői jogi szerződési jog a nemzeti jogokhoz kötődik, így sokáig nem lett átfogó jogharmonizáció tárgya. 2019-ben azonban az Európai Unió elfogadta a *2019/790/EU irányelvet* (a továbbiakban: *DSM irányelv*),²⁹ amely bár nem a szerzői szerződési jog egyöntetű harmonizációját szolgálja, azonban előírja az ún. *méltányos díjazás* és a *szerződés kiigazítási mechanizmus* (lényegében bestseller klauzula) szabályát. Biztosítani kell ugyanis annak lehetőségét, hogy a jogosultak méltányos díjazásban részesüljenek a műveik és más védelem alatt álló teljesítményeik felhasználásáért.³⁰

E tekintetben lényeges, hogy míg az Sztj. a szerzők vonatkozásában írja elő a bestseller klauzula alkalmazhatóságának lehetőségét, addig a DSM irányelv a szerzők mellett az előadóművészeket érintő felhasználási szerződések esetén is lehetővé teszi.³¹

Első körben a méltányos díjazás címszó alatt előírja, hogy a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy amennyiben a szerzők és előadóművészek műveik vagy más védelem alatt álló teljesítményeik felhasználása céljából kizárólagos jogaik gyakorlását másnak engedélyezik vagy azokat másra átruházzák, megfelelő és arányos díjazásra legyenek jogosultak.³² A méltányos díjazás követelményével összhangban az irányelv nevesíti a szerződés kiigazítási mechanizmus jogintézményét, amely tartalmilag a bestseller klauzulával azonos. Eszerint a tagállamok biztosítják, hogy a szerzők és az előadóművészek vagy képviselőik jogosultak legyenek további megfelelő és méltányos díjazást követelni attól a féltől, akivel a jogok gyakorlásáról szerződést kötöttek, illetve azok jogutódjaitól, amennyiben az eredetileg kialakított díjazás aránytalanul alacsonynak bizonyul a művek vagy előadások felhasználásából származó valamennyi későbbi bevételhez

²⁵ *Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte (Urheberrechtsgesetz)*, a továbbiakban UrhG

²⁶ *Code de la propriété intellectuelle* (92-597. sz., 1992. július 1.)

²⁷ Diritto d'autore Law no. 633 of 22 April 1941

²⁸ Law 2121/1993 Copyright, Related Rights and Cultural Matters, <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/gr/gr219en.pdf>

²⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (HL L 130., 2019.5.17., 92-125. o.)

³⁰ DUSOLLIER, Séverine: EU Contractual Protection of Creators: Blind Spots and Shortcomings, *The Columbia Journal of Law & the Arts*, 2018/41., 435-457. o., 437. o.

³¹ DSM irányelv, 3. fejezet

³² DSM irányelv, 18. cikk (1) bekezdés

képest.³³ Más szóval az irányelv a különböző felhasználási megállapodások esetére általános jelleggel biztosítja a szerzők számára a méltányos díjazást, ami megfelelő és arányos díjazás elveként kerül nevesítésre.³⁴

Ezt a szabályt egészíti ki a DSM 20. cikke, az ún. *szereződéskegázítási mechanizmussal*, amely előírja, hogy a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy a szerzők és az előadóművészek vagy képviselőik jogosultak legyenek további megfelelő és méltányos díjazást követelni attól a féltől, akivel a jogok gyakorlásáról szerződést kötöttek, illetve azok jogutódjaitól, amennyiben az eredetileg kialakított díjazás aránytalanul alacsonynak bizonyul a művek vagy előadások felhasználásából származó valamennyi későbbi bevételhez képest. Valójában a szerződéskegázítási mechanizmus ezen szabálya a német bestseller klauzulából nyert ihletet.³⁵ Erre tekintettel az alábbiakban részletesebben is bemutatásra kerül az UrhG vonatkozó szabálya.

A kézirat lezárásának időpontjában már a változás szele elérte az Szjt.-t, hiszen 2021. május 6-án a Magyar Közlöny 2021. évi 81. száma kihirdette az Szjt. DSM miatti módosítását.³⁶ Eszerint az Szjt. 48. §-a kiegészülne egy második bekezdéssel, amely a közös jogkezelő szervezetek és független jogkezelő szervezetek által kötött szerződésekre vonatkoznak.³⁷

3.2. A bestseller klauzula a német mintán keresztül. A klauzula az uniós tagállamok szerzői jogi törvényeiben még mindig nem jelent meg egységesen, hiszen a DSM irányelv átültetése számos országban még folyamatban van. Az UrhG szintén régóta tartalmazza³⁸ a bestseller klauzulát, „méltányos díjazás” cím alatt.³⁹ Németországban a jelenleg hatályos szerzői jogi törvény 2020. november 26. napjával beiktatott és 2020. december 1. óta hatályba lépett módosításokat

³³ DSM irányelv, 20. cikk

³⁴ SÁPI Edit – SZUNYOGH Örs Péter: A szerzőket megillető méltányos díjazás szabályai – egy jogvita margójára, *Miskolci Jogtudó*, 2020/2., 31-39. o., 33. o.

³⁵ GOLDSTEIN, Paul – HUGENHOLTZ, P. Bernt: *International Copyright: Principles, Law, and Practice*, Oxford University Press, 2019, 252. o.

³⁶ 2021. évi XXXVII. törvény a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról. (A továbbiakban: Szjt. módosítás). A törvényt az Országgyűlés a 2021. április 28-i ülésnapján fogadta el.

³⁷ Szjt. módosítás 17. § Az Szjt. 48. §-a helyébe a következő rendelkezés lép:

„48. § (1) A polgári jog általános szabályai szerint a bíróság akkor is módosíthatja a felhasználási szerződést, ha

az a szerzőnek a felhasználás eredményéből való arányos részesedéshez fűződő lényeges jogos érdekét azért sérti, mert a mű felhasználása iránti igénynek a szerződéskötést követően bekövetkezett jelentős növekedése miatt feltűnően nagygyá válik a felek szolgáltatásai közötti értékaránytalanság.

(2) Az (1) bekezdés rendelkezései nem alkalmazhatók a Kjkt. alapján a közös jogkezelő szervezet és független jogkezelő szervezet által a felhasználóval kötött felhasználási szerződésre, valamint a közös jogkezelő szervezet által a díjigény gyakorlása körében a díjfizetésre kötelezettel kötött megállapodásra.”

³⁸ KRETSCHMER, Martin: Copyright and Contract Law: Regulating Creator Contracts: The State of the Art and a Research Agenda, *Journal of Intellectual Property Law*, 2010/1, 141-172. o., 160. o.

³⁹ MATULIONYTE, Rita: Empowering Authors via Fairer Copyright Contract Law, *The University of New South Wales Law Journal*, 2019/2., 681-718. o., 700.; DIETZ, Adolf: Amendment of German Copyright Law in Order to Strengthen the Contractual Position of Authors and Performers, *International of Intellectual Property and Competition Law*, 2002/33., 828 - 842. o

tartalmazza,⁴⁰ azonban a DSM átültetése előtt is szerepelt a jogszabályban a bestseller klauzula.⁴¹ A német megoldás, hogy e kellőképpen rugalmas fogalom megragadásához kapaszkodókat ad, hogy mely körülmények alapulvételével állapítható meg a díjazás megfelelő mértéke.⁴² A német szerzői jog bestseller klauzulája⁴³ rögzíti, hogy azon felhasználási módok esetében, ahol a felhasználó harmadik személyre átruházta a felhasználási jogot, ez utóbbi felet a szerző felé közvetlen felelősség terheli a szerzőnek járó további díjazás tekintetében a licenciába adás láncolata miatt, amely jogáról a szerző nem mondhat le.⁴⁴ Figyelemmel kell lennünk arra ugyanakkor, hogy a joglemondás tilalma nem csupán a szerző azon jogát érinti, hogy a szerződés módosítását kérheti, hanem arra is, hogy a licencia láncon szereplő azon felhasználóval szemben is közvetlenül érvényesíthesse, akinek a felhasználása során az eredeti megállapodáshoz képest a bevétel feltűnően magas volt.⁴⁵ E jogról való lemondás természetesen nem jelenti azt, hogy a szerző nem adhat engedélyt művének felhasználására, jogainak gyakorlására úgy, hogy azért nem kér jogdíjat, figyelemmel arra, hogy ez a licencia csak nem kizárólagos lehet.⁴⁶ A német példa szerint lényegtelen, hogy a felek, vagy a felek bármelyike előre látta-e vagy sem a mű felhasználásából keletkező bevétel aránytalanságát.⁴⁷

⁴⁰ <https://dejure.org/gesetze/UrhG> (letöltés ideje: 2021. 04. 18.)

⁴¹ <https://iot.taylorwessing.com/update-copyright-in-the-digital-single-market-on-the-implementation-of-the-dsm-copyright-directive-in-germany/> (letöltés ideje: 2021. 04. 18.)

⁴² UrhG 32. § (2) bekezdés

⁴³ UrhG 32a. § [Angemessene Vergütung]

(1) *Der Urheber hat für die Einräumung von Nutzungsrechten und die Erlaubnis zur Werknutzung Anspruch auf die vertraglich vereinbarte Vergütung. 2Ist die Höhe der Vergütung nicht bestimmt, gilt die angemessene Vergütung als vereinbart. 3Soweit die vereinbarte Vergütung nicht angemessen ist, kann der Urheber von seinem Vertragspartner die Einwilligung in die Änderung des Vertrages verlangen, durch die dem Urheber die angemessene Vergütung gewährt wird.*

(2) *Eine nach einer gemeinsamen Vergütungsregel (§ 36) ermittelte Vergütung ist angemessen. 2Im Übrigen ist die Vergütung angemessen, wenn sie im Zeitpunkt des Vertragsschlusses dem entspricht, was im Geschäftsverkehr nach Art und Umfang der eingeräumten Nutzungsmöglichkeit, insbesondere nach Dauer, Häufigkeit, Ausmaß und Zeitpunkt der Nutzung, unter Berücksichtigung aller Umstände üblicher- und redlicherweise zu leisten ist.*

(2a) *Eine gemeinsame Vergütungsregel kann zur Ermittlung der angemessenen Vergütung auch bei Verträgen herangezogen werden, die vor ihrem zeitlichen Anwendungsbereich abgeschlossen wurden.*

(3) *Auf eine Vereinbarung, die zum Nachteil des Urhebers von den Absätzen 1 bis 2a abweicht, kann der Vertragspartner sich nicht berufen. Die in Satz 1 bezeichneten Vorschriften finden auch Anwendung, wenn sie durch anderweitige Gestaltungen umgangen werden. Der Urheber kann aber unentgeltlich ein einfaches Nutzungsrecht für jedermann einräumen.*

(4) *Der Urheber hat keinen Anspruch nach Absatz 1 Satz 3, soweit die Vergütung für die Nutzung seiner Werke tarifvertraglich bestimmt ist.*

⁴⁴ UrhG 32a. § (3) bekezdés

⁴⁵ Institution for Information Law: *Study on the conditions applicable to contracts relating to intellectual property in the European Union. Final report.* Amsterdam, The Netherlands, 2002, 80. o.

⁴⁶ UrhG 32a. § (3) bekezdés, harmadik mondat,

⁴⁷ Institution for Information Law: *Study on the...* 80. o.

3. A feltűnő értékaránytalanság vagy bestseller klauzula?

A korábban már említett Ptk.-beli érvénytelenségi ok, a feltűnő értékaránytalanság és a bestseller klauzula közös pontja a *szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékkülönbség, értékaránytalanság*. E fogalmat leszámítva ugyanakkor a két jogintézmény közt sokkal inkább különbségeket fedezhetünk fel, mint hasonlóságokat. A Ptk. szerint „[h]a a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke között anélkül, hogy az egyik felet az ingyenes juttatás szándéka vezetné, a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az aránytalanság, a sérelmet szenvedett fél a szerződést megtámadhatja. Nem támadhatja meg a szerződést az, aki a feltűnő értékaránytalanságot felismerhette vagy annak kockázatát vállalta.”⁴⁸

Érdeemes már azt is figyelembe venni – amely lehetett tudatos elválasztása, megkülönböztetése is a két jogintézménynek – hogy a szerzői jog fogalomrendszere *feltűnő értékkülönbséggel*, míg a Ptk. a *feltűnően nagy aránytalansággal* operál. Ugyanakkor érdemes körüljárni, hogy melyik lehetőség kínálkozik jobb megoldásnak a szerző számára, ha felhasználási engedélyért kapott díjazás és a felhasználó bevétele komoly értékkülönbséget mutat.

Az első szembeötlő különbség a bestseller klauzula és az objektív értékaránytalanság közt, hogy a bestseller klauzula alapján az értékkülönbség a szerződéskötést követően áll elő, míg objektív értékaránytalanság esetén már a szerződés megkötésekor feltűnően nagyak kell lennie az értékaránytalanságnak, az érvénytelenség jogi természete miatt. Egyébként egy szerzői alkotás – piaci – értékét meghatározni szerződéskötéskor szinte lehetetlen, az értéke csak utóbb derül ki, miután a vagyoni forgalomban részt vesz.⁴⁹

Eltérő a két rendelkezés jogkövetkezménye is, hiszen a szerzői jogi szabály következménye egy speciális bírói szerződésmódosítás lehetősége,⁵⁰ míg a feltűnő értékaránytalanság következménye a szerződés megtámadhatósága. A felhasználási szerződések mögött rejlő szerzői és felhasználói viszonyrendszer, valamint a mű már folyó felhasználásának szempontjából is sokkal inkább igazodik a helyzethez a módosítás lehetősége, nem pedig az érvénytelenségé.

A jogosulti kör tekintetében kiemelendő, hogy a Ptk. a „sérelmet szenvedett fél” részére biztosítja a megtámadás jogát, míg az Sztj. kifejezetten a szerző részére állapítja meg a módosítás jogát, ezáltal vélelmezi azt az egyébként is valószínű helyzetet, hogy a szerző a sérelmet szenvedett fél.

A feltűnő értékaránytalanság kapcsán megjelenő üzleti kockázat elemét szintén másként kell értékelnünk a felhasználási szerződésekben, amihez pedig tisztán kell látni a szerződő alanyok helyzetét. A felhasználási szerződésekben szereplő szerző és a felhasználó pozíciója alapvetően eltér egymástól és legtöbbször eltérő tárgyalási

⁴⁸ Ptk. 6:98. § (1) bekezdés

⁴⁹ GYENGE Anikó: A szerzői mű ára - díjak az egyedi felhasználási szerződésekben 2. rész, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2005/2., <http://www.sztnh.gov.hu/hu/kiadv/ipsz/200502/01-gyenge-aniko.html>

⁵⁰ FALUDI Gábor: A felhasználási szerződés, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1999 (a továbbiakban FALUDI [2]), 163. o.; JUHÁSZ Ágnes: *A szerződésmódosítás kérdésköre a magyar polgári jogban*, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 230. o.

helyzetben vannak.⁵¹ Ebből következik, hogy a kockázat megjelenését nem lehet úgy értelmezni a felhasználási szerződések esetén, mint ahogyan azt a Ptk. kezeli a feltűnő értékaránytalanság kapcsán. A Ptk. feltűnő értékaránytalanságot szabályozó normaszövege kivételként rögzíti azt az esetkört, ha a szerződést kötő fél az értékaránytalanságot felismerhette, vagy annak kockázatát vállalta. A kockázat fogalmának szerzői jogi értelmezésekor ki kell emelni, hogy a felhasználási viszonyokban a szerző kockázata nem terjedhet annál tovább, minthogy talál-e felhasználót a művére. Ezt nevezi a jogirodalom *az alkotás kockázatának*,⁵² és kiemeli, hogy ezzel szemben a felhasználó oldalán egy vállalkozói, befektetői kockázat jelenik meg, vagyis az ő kockázata ott kezdődik, hogy az adott művet sikeresen tudja-e a közönséghez közvetíteni.⁵³ Amennyiben Ptk. 6:98. §-ra alapítaná egy szerző a keresetét, a kockázatvállalás elemén könnyedén elbukhatna, ez pedig nem lenne összhangban a szerzői jog logikájával és dogmatikájával.

A Ptk. 6:192. § szerint a fél akkor kérheti a szerződés bírósági módosítását, ha *a felek közötti tartós jogviszonyban a szerződés megkötését követően olyan körülmény állott elő, melynek következtében a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése lényeges jogi érdekét sértené*. Ezen alapfeltétel mellett a Ptk. további konjunktív feltételeket ír elő. Így a fél csak abban az esetben hivatkozhat a fenti körülményre, ha a körülmények megváltozásának lehetősége a szerződés megkötésének időpontjában nem volt előrelátható, a körülmények megváltozását nem a fél idézte elő, továbbá a körülmények megváltozása a fél rendes üzleti kockázata körébe sem tartozik. A Ptk. ily módon kizárja a bírósági szerződésmódosítás és a *clausula rebus sic stantibus* elvének alkalmazását arra az esetre, ha a fél gondos körütekintés nélkül lépett a szerződéses kötelembé.⁵⁴ A Ptk. azon feltétele, hogy a bírósági szerződésmódosításra csak a felek közötti *tartós jogviszonyban* van lehetőség, már megkérdőjelezhető a szerzői jogi viszonyokban. A bestseller klauzula pedig ezt a feltételt nem is tartalmazza.⁵⁵ Egyszeri felhasználási szerződések kötésében is – ha az Szjt. 48. § feltételei fennállnak – módosítható a szerződés annak ellenére, hogy nem jött létre tartós jogviszony.

Az Szjt. azon szóhasználata, hogy *„[a] polgári jog általános szabályai szerint a bíróság akkor is módosíthatja a felhasználási szerződést, ha...”*, arra enged következtetni, hogy a felhasználási szerződés bírósági úton történő módosításának két esetköre lehetséges. Egyrésztől, ha a Ptk.-beli szabály alkalmazását lehetővé tévő kritériumok fennállnak, másrésztől pedig, ha a bestseller klauzula alkalmazásának feltételei teljesülnek. Ugyanakkor nehezen tudunk elképzelni olyan esetkört egy felhasználási szerződés bíróság általi módosításának, mely nem érinti a szerzői díjazást és ezáltal a módosítás jogalapja a bestseller klauzula érintése nélkül

⁵¹ NAHMIAŠ, Yifat: The cost of coercion: Is there a place for “hard” interventions in copyright relations in copyright law?, *Northwestern Journal of Technology & Intellectual Property*, 2020/2., 155-216. o., 157. o.

⁵² GYERTYÁNFY Péter: Vagyon jogok. in: *Nagykommentár a szerzői jogról szóló törvényhez*, (szerk.: Gyertyánfy Péter), Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2020, 148-234. o. (GYERTYÁNFY [2]), 155. o.

⁵³ Uo.

⁵⁴ LANDI Balázs: Szerződés megerősítése és módosítása, in: *Az új Polgári Törvénykönyv magyarázata* (szerk. Csehi Zoltán), 6. rész, Menedzser Praxis Kiadó, Budapest, 2014, 158-162. o., 162. o.

⁵⁵ FALUDI [1] 316. o.

valósulna meg. Egyet értünk abban a szerzői jogi törvényhez fűzött Nagykommentárral, hogy a norma szerint a „[a] polgári jog általános szabályai szerint ...” utalás megtévesztő, hiszen a bírói módosításnak speciális szerzői jogi előfeltételei vannak.⁵⁶ Valójában ennek az utalásnak az elhagyásával is értelmezhető lenne a bestseller klauzula alkalmazása.

Fontos hangsúlyozni továbbá, hogy a Ptk. bármelyik fél részére biztosítja a szerződés módosításának kérelmezését, míg a bestseller klauzula esetén a bíróság *csak a szerző kérelmére* módosíthat, amely feltétel ismét azt a nézetet támasztja alá, hogy az Szjt. vélelmezi, hogy a szerző a sérelmet szenvedett és védendő fél.

4. Záró gondolatok

A fentiekben láthattuk, hogy a szerző – és sok esetben a felhasználó is – sokkal jobban járnak, ha a bestseller klauzulát hívják segítségül jogvitájukhoz, nem pedig a megtámadhatóságra vezető feltűnő értékaránytalanságot. Kifejezetten igazolja a felhasználási jogviszony számos sajátossága, hogy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékkülönbség esetén nem a Ptk.-beli feltűnő értékaránytalanságra, hanem a speciális, szerzői jogi jogintézményre, a bestseller klauzulára érdemes hivatkozni.

A bestseller klauzula hazai, bírósági alkalmazására eddig még nem került sor. Ennek oka azonban nem abban keresendő, hogy a jogintézmény felesleges volna, hanem sokkal inkább abban, hogy a felek jogvita esetén megállapodnak peren kívül és a vita nem kerül bírósági útra. A felek maguk is módosíthatják a szerződésüket abban az esetben, ha a mű megnövekedett kereslete miatt fellép a túlzott mértékű aránytalanság. A bírói gyakorlat hiányának másik oka, hogy a felek már szerződéskötésükkor gyakran rögzítik, hogy bizonyos esetekben a szerzőt további plusz díjazás illeti meg, így például magasabb példányszámú eladás esetén magasabb díjazás jár. Ezáltal a törvényi bestseller klauzula a felek szerződésében rögzített kikötésként szerepel.

Nem véletlen az sem, hanem kifejezetten ennek a rendelkezésnek a fontosságát és a szerzői érdekvédelem hangsúlyozását mutatja az a tény is, hogy az uniós jogalkotó is felfigyelt a szerzőket megillető méltányos díjazás és a szerződéskiigazítás fentebb bemutatott követelményeire, ezzel szorgalmazva, hogy a – jelenleg még töredezett – európai szabályok a jövőben fokozottabban védjék a szerzők anyagi érdekeit is.

⁵⁶ FALUDI [1] 316. o.

Irodalomjegyzék

- BENÁRD Aurél: Vagyoni jogok. In: Benárd Aurél – Tímár István (szerk.): *A szerzői jog kézikönyve*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973, 115-168. o.
- CSÉCSY György: A szellemi alkotások jogának fogyasztóvédelmi aspektusai, in: *Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2012* (szerk.: Szalma József), Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2013, 103-112. o.
- CSÉCSY György: Fogyasztóvédelem a szellemi alkotások joga területén, in: *Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére* (szerk.: Nochta Tibor – Fabó Tibor – Márton Mária), Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2013., 163-170. o.
- DIETZ, Adolf: Amendment of German Copyright Law in Order to Strengthen the Contractual Position of Authors and Performers, *International of Intellectual Property and Competition Law*, 2002/33., 828 - 842. o
- DUSOLLIER, Séverine: EU Contractual Protection of Creators: Blind Spots and Shortcomings, *The Columbia Journal of Law & the Arts*, 2018/41., 435-457. o.
- FALUDI Gábor: *A felhasználási szerződés*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1999 (FALUDI [2])
- FALUDI Gábor: A felhasználási szerződések, in: *Nagykommentár a szerzői jogról szóló törvényhez* (szerk.: Gyertyánfy Péter), Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2020, 275-349. o. (FALUDI [1])
- GOLDSTEIN, Paul – HUGENHOLTZ, P. Bernt: *International Copyright: Principles, Law, and Practice*, Oxford University Press, 2019
- GYENGE Anikó: A szerzői mű ára – díjak az egyedi felhasználási szerződésekben 1. rész, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2004/12.
- GYENGE Anikó: A szerzői mű ára – díjak az egyedi felhasználási szerződésekben 2. rész, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2005/2.
- GYERTYÁNFY Péter: Vagyoni jogok, in: *A szerzői jogi törvény magyarázata* (szerk.: Gyertyánfy Péter), KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000, 95-182. o. (GYERTYÁNFY [1])
- GYERTYÁNFY Péter: Vagyoni jogok. in: *Nagykommentár a szerzői jogról szóló törvényhez* (szerk.: Gyertyánfy Péter), Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2020, 148-234. o. (GYERTYÁNFY [2])
- HILTY, Reto M – NÉRISSON, Sylvie: The Balance of Copyright, in: *General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, (eds.: B.Brown, Karen – Snyder, David V.) Springer, Dordrecht, 2012, 355-392. o.
- INSTITUTION FOR INFORMATION LAW: *Study on the conditions applicable to contracts relating to intellectual property in the European Union. Final report*. Amsterdam, The Netherland, 2002
- JUHÁSZ Ágnes: *A szerződésmódosítás kérdésköre a magyar polgári jogban*, Wolters Kluwer, Budapest, 2019.
- KRETSCHMER, Martin: Copyright and Contract Law: Regulating Creator Contracts: The State of the Art and a Research Agenda, *Journal of Intellectual Property Law*, 2010/1., 141-172. o

-
- LANDI Balázs: Szerződés megerősítése és módosítása, in: *Az új Polgári Törvénykönyv magyarázata* (szerk.: Csehi Zoltán), 6. rész, Menedzser Praxis Kiadó, Budapest, 2014, 158-162. o.
 - MATULIONYTE, Rita: Empowering Authors via Fairer Copyright Contract Law, *The University of New South Wales Law Journal*, 2019/2., 681-718. o.
 - NAHMIAS, Yifat: The cost of coercion: Is there a place for “hard” interventions in copyright relations in copyright law? *Northwestern Journal of Technology & Intellectual Property*, 2020/2., 155-216. o.
 - RIKOWSKI, Ruth: *Rethinking the „Balance in Copyright”: 3 parts to the balance, not just one!* 1. *Information for Social Change*, 2005, Summer Issue 21. (elektronikus formában elérhető tanulmány)
 - SÁPI Edit – SZUNYOGH Örs Péter: A szerzőket megillető méltányos díjazás szabályai – egy jogvita margójára, *Miskolci Jogtudó*, 2020/2., 31-39. o.
-
-

Az értékaránytalanság, mint érvénytelenségi ok a családtagok vagyoni szerződéseiben*

Kriston Edit**

A családtagok vagyoni szerződése sajátos helyet foglalnak el a kontraktusok világában. A vonatkozó jogszabályi rendelkezések komplex rendszert alkotnak, hiszen egyfelől a családi jogi normák, másrészt a kötetlen jog általános előírásai irányadóak. A szerződések tartalma kapcsán a szerződési szabadság teljeskörűen érvényesül, ugyanakkor mégis találkozunk különböző korlátokkal. Az egyik ilyen korlát éppen a szerződések érvénytelenségének megítélése. Jelen tanulmányban arra helyezem a hangsúlyt, hogy a családtagok vagyoni szerződéseinek érvénytelenségét kifejezetten csak az értékarányosság szempontjából vizsgáljam.

Kulcsszavak: családi vagyoni jog, családi vagyoni szerződések, szerződési szabadság, érvénytelenség

Disparity in value as a ground for invalidity in the family property contract

Property contracts of family members have a special place in the system of contracts. The relevant legal provisions generate a complex system, which contain the family law norms and the general provisions of contract law also. Regarding the content of contracts, content freedom is fully exercised, but at the same time in the Hungarian legal system there is a various limit of the contract freedom. One of the limits is precisely the invalidity of contracts. In this study, I examine the invalidity of family property contracts, specifically from the viewpoint of proportionality of values.

Keywords: family property law, family property contracts, contract freedom, invalidity

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1030>

1. Bevezetés – A családi vagyoni szerződések

A családtagok közötti jogviszonyok mindig is sajátos helyet foglaltak el a polgári jog rendszerében. A családi jog, mint önálló jogterület sokáig külön törvényben volt szabályozva, elválasztva a polgári jog egyéb normáitól, ugyanakkor sosem volt vitatott a jogirodalomban, hogy a családi jog a magánjog része.¹ *A házasságról, családról és gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény* (a továbbiakban *Csjt.*) önálló

* A tanulmány „Az érvénytelenség és hatálytalanság vizsgálata az új Ptk. tükrében” elnevezésű, K124797 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K17 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

** Tudományos segédmunkatárs, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

¹ *Weiss Emília* ezt csak annyival egészíti ki, hogy a családi jogi jogviszonyok akkor is magánjogi jogviszonynak tekinthetőek, ha a korábbi szabályozás nem egészen ezt tükrözte. Itt nem csak a Csjt. és az 1959-es Ptk. elkülönülésére gondol, hanem arra is, hogy 1959-ig a polgári jog hagyományos jogviszonyai a szokásjogon alapultak, míg ezzel egyidejűleg már írott törvény szabályozta a házassági jogot, illetve a gyámságot. L. *WEISS Emília: Az új Polgári Törvénykönyv és a családi jogi viszonyok szabályozása, Polgári Jogi Kodifikáció, 2000/2. sz., 4-13. o.*

normaként igyekezett szabályozni a családtagok jogviszonyait, ugyanakkor nem kizárólagos jelleggel tette mindezt. Sok esetben ugyanis elengedhetetlen volt, hogy a *Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény* (a továbbiakban *1959-es Ptk.*) szabályaival közösen értelmezze a bíróság a jogviták rendezése érdekében. A *Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény* (a továbbiakban: *Ptk.*) kodifikációja során ez a fajta szimbiózis realizálódott is, hiszen a jogalkotó a kódexbe integrálta a családjog szabályanyagát. A családjogi jogviszonyok eltérő értelmezésének indokoltságát azonban mégis két nagyon fontos tényező alapozza meg:

- a családi jogviszonyok esetében a jogi előírásokon túlmenően az *erkölcsi követelményeknek* való megfeleltetés is erőteljesebben érvényesül, mint más jogviszonyokban,
- a családi jogviszonyok közül sok olyan van, amely kevésbé vagy egyáltalán nem is igényli a jogi beavatkozást, azaz a családtagok *magánautonómia*ja rendkívül széleskörű.²
- Megállapítható ezek alapján, hogy a családjogi jogviszonyokban a Ptk. családjogi normái az egyéb rendelkezésekkel szemben *lex specialis*-ként viselkednek, amíg az egyéb Ptk.-beli szabályok (például a kötelmi jog vagy a dologi jog szabályai) a generális szerepet töltik be.
- A két terület kölcsönhatása erősebben érvényesül azonban a családtagok szerződéses viszonyaiban, főképpen a vagyoni jogi kérdésekben. Ezen szerződésekre is igaz az álláspontom szerint, hogy az üzleti életben megjelenő, és a Ptk. szerződési joga által szabályozott élethelyzetektől mindenképpen megkülönböztetést érdemelnek, a szeparációt pedig az alábbiakkal támaszthatjuk alá:
 - A családi vagyoni jogi szerződések megkötésének oka, motivációja általában emocionális tényezőkön is alapszik,³ az üzleti élet szerződéseiben azonban mindig az egyéni érdek a hangsúlyos, leggyakrabban pedig a szerződő fél gazdasági érdekének előtérbe helyezése.
 - A családi vagyoni jogi szerződésekben a joghatások kivétel nélkül a családtagok közötti tulajdoni viszonyok rendezésében és hozzá kapcsolódó egyéb hatásokban öltenek testet, míg más szerződésekben az adott szerződés tárgya és típusa határozza meg a jogi relevanciát.
 - Ebből adódóan a családi vagyoni jogi szerződések tárgya kizárólagosan a felek vagyoni viszonyainak rendezése, az egyéb szerződésekben azonban a szolgáltatás típusa határozza meg a szerződés tárgyát.⁴

² BARZÓ Tímea: *A magyar család jogi rendje*, Patrocínium Kiadó, Budapest, 2017, 21. o.

³ Gondoljunk csak bele, hogy egy vagyonkülönítés háttérében sokszor a vagyoni védelme, illetve a vagyoni függetlenség megőrzése áll, ezzel szemben a vagyonösszesítő szerződések célja sokszor az együvé tartozás és főleg a vagyoni jogi értelemben való összetartozás kifejeződése. Emellett a felek a vagyoni viszonyaikat ezen kontraktusokkal saját igényeiknek megfelelően tudják rendezni, – különösen a közös vagyont megosztó szerződésekben – amiben sokkal inkább az érzelmi alapú döntés, mint a racionális elgondolás valósul meg.

⁴ A szerződésekben megjelenő szolgáltatások többféle szempont szerint kerülnek csoportosításra, ugyanakkor típusát tekintve négyféle lehet: valaminek az adására irányuló szolgáltatás (*dare* típus), tevékenység kifejtésére irányuló szolgáltatás (*facere* típus), helytállásra irányuló szolgáltatás (*praestare* típus) és végül a tűrésre irányuló szolgáltatás (*non-facere* típus). – LESZKOVEN László: A kötelelem tárgya és tartalma: a szolgáltatás, *Kötelmi jog. A kötelek közös és a szerződés általános szabályai* (szerk.:

- A családi vagyoni szerződésekben fokozottabban érvényesül a harmadik személyek védelme, ami nyomon követhető a speciális hitelezővédelmi és felelősségi szabályokban egyaránt. Ezzel szemben az üzleti élet szerződéseiben a belső jogviszonyban van kiemelt relevanciája a szerződési garanciáknak, amik leginkább a szerződés szerű teljesítésre ösztönzik a feleket.⁵

Mindebből azonban téves lenne arra a következtetésre jutni, hogy a családi vagyoni szerződések élesen elkülönülnek az egyéb szerződéstípusoktól. Ezek az elhatárolási szempontok csupán azt hivatottak szemléltetni, hogy a családi vagyoni szerződések egyedi sajátosságokkal is rendelkeznek, amit értékelni szükséges. A jogalkotó meg is teszi ezt, hiszen a vagyoni szerződés szabályait jórészt a IV., Családjogi Könyvben helyezi el, kiemelve azokat a speciális elemeket, amik megkülönböztetést érdemelnek. Mindazonáltal ezek a szerződésnek minősülnek, így természetesen speciális szabályok hiányában a szerződési jog általános szabályai irányadóak rájuk.⁶

A bevezetőben a családtagok közötti vagyoni szerződéseket *családi vagyoni szerződésként*⁷ említem. A fogalom egy *összefoglaló terminológia, mely nóvum a családjogi jogirodalomban* és azt hivatott kifejezni, hogy a családi kapcsolatok átalakuló rendszerében szükségszerűen változnak a családtagokat érintő vagyoni kérdések is. Korábban ugyanis a vagyoni jogviták szinte kizárólagosan a házassági vagyoni jog kérdéskörére koncentráltak, a jogalkotásban és a joggyakorlatban is ez a problémakör jutott hangsúlyos szerephez. Ma azonban a családi jogviszonyok rendszere komplexebb képet mutat⁸, a Ptk. megújult és kibővült családjogi szabályozása szükségszerűen megkívánja a progresszív megközelítések alkalmazását is. Ennek megfelelően *családi vagyoni szerződés* alatt *azon szerződéseket értjük, amelyek a családi jogviszonyban álló személyek egymás közötti, valamint harmadik személyekkel szemben álló viszonyait rendezik* eltérve a Ptk. családtagokra vonatkozó vagyoni jogszabályi rendelkezéseitől vagy éppen megerősítve, kiegészítve azokat.

Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka), Novotni Alapítvány, Miskolc, 2015, 38-44. o., 41-42. o.

⁵ Ez persze nem azt jelenti, hogy az üzleti élet szerződéseiben ne jelenne meg hitelezővédelem. Előfordulhat ugyanis olyan helyzet, amelyben a szerződéses partnereken kívül harmadik személy is érintett (például egy jelzálogjoggal terhelt ingatlan adásvétele esetén), viszont ilyen helyzeteket a szerződés általános szabályai is képesek rendezni.

⁶ Kőrös András: Alapelvek, in: *Polgári jog – Családjog* (szerk.: Petrik Ferenc), HVG-ORAC, Budapest, 2013, 119. o.

⁷ A családi vagyoni szerződések a családi vagyoni jog részét képezik, ehhez kapcsolódóan lásd részletesen: KRISTON Edit: A „családi vagyoni jog” és ami mögötte van – Párkapcsolatban élők közötti vagyoni viszonyok a magyar Ptk.-ban, in: *Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union. – Part 1* (eds.: CSÁK, Csilla – BARZÓ, Tímea – BIELOV, Dmitro – LAZUR, Jaroslav – BULETSA, Sibilla), Izdavnictva „Baltija Publishing”, Riga, 2020, 77-92.o.; KRISTON Edit: A családi vagyoni jog szerződéses viszonyainak rendszere és jellemzői a Ptk.-ban, különös tekintettel a párkapcsolatban élők jogi szabályozására, in: *Studia Iurisprudentiae Doctorandum Miskolciensium – Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai* (szerk.: Róth Erika), 2020/1., 137-154. o.

⁸ Lásd részletesebben: KRISTON Edit: A család fogalma a társadalmi innováció sűrűjében, különös tekintettel a jogi és szociológiai megközelítésre, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Series Juridica et Politica*, 2018/2., 396-407. o.

A családi vagyoni szerződéseknek is azonban megkülönböztethetünk *tágabb és szűkebb fogalmi körét*. A *legtágabb értelmezésbe* ide sorolhatók a családi jogviszonyban álló jogalanyok valamennyi vagyoni jogot érintő kontraktusai, így például a rokonságot rendező megállapodások vagy a lakáshasználat szerződéses rendezése is. A *szűkebb értelmezés* azonban két irányból is csökkent a kontraktusok körén: egyfelől az alanyok esetében, szűkebb értelemben ugyanis a jogilag szabályozott párkapcsolatban élők vagyoni viszonyait érintő szerződésekre redukálhatjuk a meghatározást, másrészt a kontraktusok tárgyát tekintve a klasszikusnak mondható vagyoni viszonyokat rendező megállapodásokat sorolhatjuk ide, melynek felosztása *Csúri Éva*⁹ nevéhez köthető. Ennek megfelelően a párkapcsolatban élő személyek klasszikusnak mondható vagyoni szerződésait három csoportba sorolhatjuk:

- Egyfelől ide tartoznak a felek vagyoni viszonyait diszpozitív módon, a Ptk. törvényes vagyoni jogától eltérően rendező szerződések, amelyeknek a fő funkciója az, hogy a felek együttélésének időtartamára határozza meg az irányadó vagyoni helyzetet.
- Másrészt ide soroljuk a felek vagyoni viszonyait megszüntető kontraktusokat, amelyeknek az a célja, hogy a kapcsolat megszűnését követően a felek egyedi igényeihez igazodva ossza meg vagy éppen rendezze a felek vagyoni vitáját.
- Végül harmadszorban ide sorolhatjuk a párkapcsolatban élő felek egymás közötti, egyszeri szolgáltatásra irányuló kontraktusait, amelyek ugyan nem sokban különböznek az üzleti élet hasonló szerződéses viszonyaitól, a családjogi jellege azonban olyan erősen érvényesül, hogy mégis szükségszerű az elhatárolás.

A továbbiakban a vizsgálódás tárgyát ez utóbbi szűkebb értelmezés képezi, ennek megfelelően, ahol családi vagyoni szerződést említek, ott csak az utóbbi szerződéstípusok sajátosságait mutatom be.

2. Tartalom szabadság és annak határai a családi vagyoni szerződésekben

A *családi vagyoni szerződések esetében a tartalom szabadság igen nagyfokú*, hiszen akik szerződést kívánnak kötni vagyoni viszonyaik körében, azok nagy valószínűséggel a saját egyéni életviszonyaikhoz kívánják igazítani a megegyezésük tartalmát, élve a diszpozitivitás adta lehetőséggel.¹⁰ Éppen ezért a jogalkotó kötelező tartalmi elemeket nem határoz meg e szerződések esetében, a Ptk. 4:63. § szerinti kontraktusokban a két alternatív vagyoni rendszert csupán iránymutatásként biztosítja a családtagok számára. Az ítélkezési gyakorlat is arra az álláspontra helyezkedett, hogy sem a Csjt. korábbi szabályanyaga, sem a Ptk. nem tartalmaz a

⁹ CSÚRI ÉVA: *A házassági vagyoni jog gyakorlati kérdései*, Complex Kiadó, Budapest, 2006, 229. o.

¹⁰ BARZÓ Tímea: A szerződési szabadság korlátai a házassági vagyoni jogban, in: *Lege Duce, Comite Familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára* (szerk.: Görög Márta – Hegedűs Andrea), Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2017, 33. o.

vagyonjogi szerződések minimális tartalmát illetően olyan korlátozást, amely szerint a felek csupán a jövőben megszerzendő vagyonuk sorsát rendezhetik vagy a vagyonjogi szerződésben más, kapcsolódó polgári jogi kérdéseket ne rendezhetnének. Csúri Éva hozzáteszi, hogy *a minimális tartalom hiánya esetén a szerződés vagyonjogi kontraktusként érvénytelennek minősül ugyan, érvényesnek minősülhet viszont valamely más szerződésként, ha az arra irányadó tartalmi és alaki követelményeknek egyaránt megfelel.*¹¹ A minimális tartalom hiánya azonban a konszenzus hiányát is eredményezheti a felek között, hiszen éppen a lényeges kérdésekben nem egyeznek meg. A Ptk. pedig rögzíti, hogy a szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges és a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges.¹² Ebből tehát arra is lehet következtetni, hogy a minimális tartalom hiánya nem a szerződés érvénytelenségét, hanem a nemlétezését eredményezi. Ugyanakkor más szerződésként még értékelhető lehet.

A minimális tartalom megítélése eltérő a családi vagyonjogi szerződések különböző típusaiban. A családtagok közötti egyszeri szolgáltatásra irányuló szerződések esetében maga az adott szerződéstípus az, ami meghatározza ezt. Ennek megfelelően például a családtagok közötti adásvételi szerződésben azon túlmenően, hogy rögzíteni szükséges, magát a tulajdonátruházási szándékot, ingatlan esetében a XXV. számú PED-nek megfelelő minimális tartalmi elemek is meg kell jelenjenek a felek kontraktusában.

A Ptk. 4:63. § szerinti vagyonjogi szerződések esetében a jogalkotó azt a kritériumot támasztja, hogy azt a vagyonjogi rendszert szükséges feltüntetni, amelyet a törvényes vagyonjog szabályai helyett a szerződésben meghatározott időponttól életközösségük időtartama alatt a vagyoni viszonyaikra alkalmazni kívánnak. Az eltérő vagyonjogi rendszer rögzítése azonban kiterjedhet a felek teljes vagyonára, de akár egy-egy vagyontárgyra is.¹³

A felek vagyoni viszonyainak felszámolására irányuló kontraktusokban a tartalomszabadság szintén sajátosan érvényesül, sokszor ugyanis a felek azt vitatják, hogy a közös vagyont megosztó szerződés nem tartalmaz vagyonmérleget, illetve, hogy nem tartalmaz minden vagyonelemet. A Kúria ezzel összefüggésben számos esetben rámutatott arra, hogy nem teszi vitathatóvá a közös vagyont megosztó megegyezést az, hogy a szerződésben foglalt vagyonrendezés nem teljeskörű, mert valamely vagyontárgyra, közös adósságra vagy pótlási, illetve megtérítési igényre nem tér ki. A kihagyott vagyonelemek vonatkozásában a felek ugyanis újraszereződhetnek, vagy azok sorsáról a bíróság is dönthet.¹⁴ Ezt meghaladóan a vagyonmérleg sem tartalmi eleme a közös vagyont megosztó szerződéseknek, ugyanis a tartalmi érvényességhez elegendő, ha a szerződésből a ténylegesen megosztott vagyontárgyak köre és a feleket egymással szemben terhelő birtokbaadási, illetve fizetési kötelezettségek köre és összege megállapítható.¹⁵ Ha viszont a felek konkrét fizetési kötelezettségben nem állapodnak meg, csupán

¹¹ CSÚRI Éva: *Házassági vagyonjog az új Ptk-ban*, Opten Kiadó, Budapest, 2016, 330. o.

¹² Ptk. 6:63. § (2) bekezdés

¹³ Vö.: Ptk. 4:63. § (2) bekezdés

¹⁴ Pfv. II. 20.685/2007.

¹⁵ Pfv. II. 21.525/2009.

felsorolják a közös vagyon megosztásaként jóváírandó tételeket és ezek összegével kiszámítják az egymással szemben fennálló „tartozást”, annak rendezéséről nem állapodnak meg, az nem keletkeztet jogcímet a követelésre. Ezt meghaladóan pedig, ha a szerződésből nem tűnik ki a partnerek vagyoni jogi igényének akár csak egy részére vonatkozó végleges rendezési szándéka, az szintén nem tekinthető közös vagyont megosztó szerződésnek.¹⁶

Mindebből egyértelműen érzékelhető, hogy *a családtagok vagyoni viszonyaik rendezésekor nagy szabadságot élveznek, ugyanakkor ez a szerződési szabadság sem határtalan*. A jogalkotó számos korlátot is beépített a Ptk.-ba, melyek egyfelől tisztán családjogi megoldások, másrészt azonban a kötelmi jogi szabályokból levezethetők. A családjogi normák között az *alapelvek tartalomformáló hatása*¹⁷, valamint a speciális, elsősorban hitelezőket védő rendelkezések képezik gátját a szerződés tartalmának, míg a kötelmi jog oldaláról elsősorban a szerződések érvénytelenségének és hatálytalanságának kérdése jelenti a korlátot. Valamennyi korlát részletes bemutatása jelentősen meghaladná jelen tanulmány kereteit, ennek megfelelően – ahogy a tanulmány címéből is érzékelhető – a vizsgálódást egyetlen probléma köré építem fel, méghozzá az értékarányosság kérdésének elemzésére. Arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen egyedi jellegzetességei, értelmezési lehetőségei vannak az értékarányosság családi vagyoni jogi szerződésekben való megjelenésének és melyek azok a(z értékbeli) határok, melyek között a felek a szerződési szabadság nevében még mozoghatnak.

3. A feltűnő értékaránytalanság, mint érvénytelenségi ok megítélése a családi vagyoni jogi szerződésekben

A szolgáltatások értékarányossága védendő elem a gazdasági életben, melynek megítélése a piac egyre nagyobb szabadságával változott. *Eörsi Gyula* még úgy fogalmazott, hogy *„a szerződések általában akkor felelnek meg a felek és a társadalom érdekeinek, ha bennük a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke nagyjából egyensúlyban van.”*¹⁸ Amennyiben azonban ez az egyensúly megbomlik, akkor indokolt lehet a jogi úton történő beavatkozás. A feltűnő értékaránytalanság, mint érvénytelenségi ok célja az ilyen helyzetek elkerülése, valamint az üzleti forgalom zavartalanosságának biztosítása. A Ptk. rögzíti, hogy ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke között – anélkül, hogy az egyik felet az ingyenes juttatás szándéka vezetné – a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az aránytalanság, a sérelmet szenvedett fél a szerződést megtámadhatja.¹⁹ Az aránytalanság megállapításához tehát három feltételnek kell együttesen teljesülnie:

- a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti jelentős értékbeli különbség,

¹⁶ Pfv. II. 21.057/2009.

¹⁷ Lásd ehhez részletesen: KRISTON Edit: A családjogi alapelvek tartalomformáló hatása a családtagok közötti megállapodásokban, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Series Juridica et Politica*, 2020/1., 358-374. o.

¹⁸ EÖRSI Gyula: *Kötelmi jog - Általános rész*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981, 104. o.

¹⁹ Ptk. 6:98. (1) bekezdés

értékaránytalanságot felismerhette vagy annak kockázatát vállalta.²⁷ Ezt meghaladóan a feltűnő értékaránytalanságra alapított megtámadási jog érvényesen kizárható a szerződésből. A Ptk. csak egy kivételt létesít ez alól, méghozzá a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződéses jogviszonyt.²⁸

*A feltűnő értékaránytalanság megítélése a családi vagyoni jogi szerződésekben azért ütközik nehézségekbe, mert egyik kontraktus esetében sem követeli meg a jogalkotó a visszterhesség és az arányosság betartását.*²⁹ ³⁰ Számos esetben hangsúlyozta ugyanis a legfőbb ítélkező testület, hogy a felek közötti, vagyoni viszonyaik rendezésére vonatkozó szerződésnek a feltűnő értékaránytalanságra alapított megtámadásánál az általános szempontok mellett *a családjogi viszonyok sajátosságait* is figyelembe kell venni.³¹ A bíróságnak a szerződéskötés körülményeit, a szerződés egész tartalmát, az eset valamennyi körülményét vizsgálnia kell. A családi vagyoni jogi szerződésekben a feltűnő értékaránytalanság megállapítására csak akkor kerülhet sor, ha a feltűnő értékkülönbség a felek valamelyikére nézve kirívó és indokolatlan hátrányokkal jár. A házastársakat, bejegyzett élettársakat vagy de facto élettársakat vagyonrendezésük során nem csak vagyoni, hanem sokkal inkább személyes szempontok vezethetik, mint például a kiskorú gyermekük érdeke vagy az, hogy vagyoni vitáikat mihamarabb rendezzék. Ezen okok nagyobb mértékben befolyásolják a szerződéses akaratukat, mint a szigorúan vett arányosság követelménye, és sok esetben ezeket nem tárják a bíróság elé a szerződés megtámadása iránti perekben.³²

A felek vagyoni jogi kontraktusaiban gyakori, hogy a házastárs, bejegyzett élettárs vagy de facto élettárs akár az életközösség alatt, akár annak megszűnését követően a vagyoni igények rendezése során ingyenesen juttat a másik félnek vagy akár a gyermeküknek. Az ingyenes juttatás leggyakoribb formája általában az ajándékozás, amire a Ptk. kapcsolódó kötelmi jogi szabályai is irányadóak, viszont gyakran megjelenik a felek vagyonrendezése során a *különvagyonba utalás* is, mint ingyenes juttatás. A különvagyonba utalás a felek belső viszonyában érvényesülő ingyenes juttatás, amit a bírói gyakorlat egyértelműen elkülönít az ajándékozástól. A különvagyonba utalás a házastárs, bejegyzett élettárs vagy de facto élettárs réészéről annak az egyoldalú kifejezésre juttatása, hogy a másik partner különvagyonára fordított közös- vagy saját különvagyonnak a megtérítésére nem tart igényt. Ennek megfelelően a nyilatkozat joglemondásnak minősül, ami kiterjesztően

²⁷ Ezt erősíti meg a bírói gyakorlat is, kimondva, hogy a megtámadási jog nem szolgálhat a megbánt szerződéstől való szabadulás vagy kedvezőbb szerződési feltételek kikényszerítésének eszközüél. (BDT 2009. 2060.)

²⁸ Ptk. 6:98. § (2) bekezdés

²⁹ BARZÓ Tímea: A szerződési szabadság korlátai a házassági vagyoni jogban, in: *Lege Duce, Comite Familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára* (szerk.: Görög Márta – Hegedűs Andrea), Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2017, 31-43. o., 35. o.

³⁰ A házastársak egymás közötti szerződési kapcsolataira nem vonatkozik a szerződések visszterhességének vélelme, a visszterhességet annak a házastársnak kell bizonyítani, aki arra hivatkozik. (BDT 2012. 2633.)

³¹ BH 2000. 539, BH 1994. 537.

³² BH 2000.539, Pfv. II. 21.438/2008.

A feleket a legkülönbözőbb indokok és motivációk vezethetik ahhoz, hogy mellőzzék az arányosság alkalmazását. Lásd ehhez még: BH 1998.17., BH 1995. 570., Pfv. II. 21.997/2017., Pfv. II. 21.556/ 2015.

azonban nem értelmezhető.³³ Ugyanakkor a különvagyonba utalás – ha a fél szabad akaratelhatározásából döntött így – köti a juttatót felet, azaz nem követelhető vissza, mint az ajándék.³⁴

A felek vagyoni viszonyait megszüntető szerződések jellemzője, hogy azok megkötésére általában a kapcsolat végleges megromlásának időszakában, sokszor olyan körülmények között kerül sor, amikor a felek között feszült, kiélezett a viszony. Ez az ok a feleket a konfliktus mielőbbi megoldása érdekében különböző megfontolásokra készíti, kényszeríti, melyek között az egyenértékűség kívánalma gyakran háttérbe szorul.³⁵ Előfordul, hogy a házastárs, bejegyzett élettárs vagy de facto élettárs ebből kiindulva annak tudatában köti meg a megegyezést, hogy a szerződésben rögzített vagyonmérleg nem felel meg a valós állapotoknak. Ezzel összefüggésben a Kúria rámutat arra, hogy ilyen esetekben a feltűnő értékaránytalanságra hivatkozva, még a Ptk.-ban rögzített feltételek fennállása esetén sem támadható meg a szerződés. Ekkor ugyanis a sérelmet szenvedett fél maga is hozzájárul az arányosságnak ellentmondó helyzet kialakításához, aminek következtében magatartása *felróható*. Felróható magatartására azonban előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat.³⁶

A Kúria arra is rámutatott, hogy nincs jogi jelentősége annak, hogy a szerződés tartalmának kialakításában mindkét fél részt vett-e³⁷, úgyszintén annak sem, hogy a szerződés a közös aktív és passzív vagyon körét, illetve annak értékét a valóságnak megfelelően vagy attól eltérően rögzíti-e, a megosztás módját pedig kimerítően vagy csupán hiányosan tartalmazza.³⁸ Életszerű ebből adódóan az a helyzet, hogy a felek a szerződésben csak a vitás ingóságok sorsáról rendelkeznek, az egyéb vagyontárgyaikról, illetve a passzív vagyronról más formában, akár szóban állapodnak meg. Önmagában az a körülmény ugyanis, hogy a szerződés egyes vagyontárgyakat tételesen nem sorol fel, még nem jelenti azt, hogy azokat a felek a vagyonmegosztásnál nem vették figyelembe, főként akkor, ha a közös vagyon megosztása előtt folyamatosan egyeztetnek vagy esetlegesen rögzítik a szerződésükben, hogy további követelésük egymással szemben nem áll fenn.³⁹ A közös vagyont megosztó szerződésnek ugyanis nem kötelező tartalmi eleme a vagyonmérleg. Az ilyen tárgyú szerződések tartalmi érvényességéhez elég az, ha abból a *ténylegesen megosztott vagyontárgyak köre és a feleket egymással szemben terhelő birtokbaadási, illetve fizetési kötelezettségek köre és összege* megállapítható. Nincs ugyanis akadálya annak, hogy a rendezetlenül hagyott kérdésekben a felek újabb kontraktust kössenek vagy a kihagyott vagyontárgyak tekintetében a bíróság ítélettel döntsön.⁴⁰

³³ Pfv. II. 21.709/2008., Pfv. II. 20.456/2013.

³⁴ EBH 2011.2403.

³⁵ EBH 2001.530.

³⁶ Ptk. 1:4. § (2) bekezdés

³⁷ Megjegyzendő, hogy amennyiben részt vettek a felek a tartalom alakításában, akkor a részvétel körülményeit már szükséges értékelni.

³⁸ Pfv. II. 20.069/2017.

³⁹ BH 2009.207.

⁴⁰ Pfv. II. 21.525/2009.

A vagyoni viszonyokat felszámoló szerződésekben a reális értékviszonyoktól történő eltérésnek szintén gyakori indoka, hogy az egyik fél a partnerrel vagy a gyermekkel szembeni tartási kötelezettsége alól akar mentesülni. A másik oldalon ilyenkor pedig az a cél, hogy az ingatlanon vagy az egyéb vagyontárgyakon fennálló közös tulajdon olyan módon szűnjék meg, hogy annak fejében összegű megváltási ár megfizetésére ne legyen köteles a partner. Tekintettel arra, hogy egy ilyen helyzetben az adott rokon tartásának az értéke is belekeveredik a jogviszonyba, kérdésként merül fel, hogy ekkor is csak a kirívó értékkülönbség eredményezheti az érvénytelenség megállapítását, vagy itt szigorúbban értékelendő az arányosság. A gyermektartás esetén a Ptk. rögzíti, hogy a szülők megegyezhetnek abban is, hogy a gyermektől különálló szülő a tartási kötelezettségének megfelelő vagyontárgy vagy pénzösszeg egyszeri juttatásával tegyen eleget. Ahhoz azonban, hogy ez a szerződés érvényes legyen, két feltétel fennállására van szükség: egyfelől annak az időszaknak a meghatározására, amelynek tartamára a juttatás a tartást fedezi, másrészt pedig a gyámhatóság vagy bíróság jóváhagyására.⁴¹ A jogszabályhely nyelvtani értelmezése alapján a feltételek konjunktívák, ennek megfelelően bármelyik hiánya a kontraktus érvénytelenségét eredményezi. A tartás mértékét a jogosult indokolt szükségletei határozzák meg, ami nem jelenthet „szüksős tartást,” azaz nem azonosítható a létminimummal, hanem a jogosulti igényeknek megfelelően egyéniesített, átlagos színvonalú kielégítést foglalja magában.⁴² Az is vizsgálat tárgyát képezi ilyen esetekben, hogy a gyermeket saját háztartásában nevelő szülő képes lesz-e egyedül eltartani a gyermeket a továbbiakban.

A szerződéssel történő jogviszony-rendezés elsődlegességét az indokolja, hogy nyilvánvalóan a szülők ismerik legjobban a gyermekük indokolt szükségleteit, érdeklődési körét, egészségi állapotát, sport-, illetve kulturális igényét, iskolán kívüli elfoglaltságai szükségességét és ezzel összefüggésben a tartásának rendszeres pénzbeli költségeit. A megegyezés tehát feltételezi egyrészt a gyermek szükségleteinek ismeretét, másrészt az indokolt szükségletek kielégítésében a kötelezett szülő tehervállalásának mértékében való egyetértést. A Kúria ezzel összefüggésben megállapította, hogy a gyermek érdekének fokozott védelme családjogi alapelvvel⁴³ összhangban elvárható a szülőktől az az előrelátás, hogy számoljanak egyrészt azzal, hogy a szerződés szerinti tartás mértéke kiszámíthatóan, hosszabb időtartamban is teljesíthető legyen. Másrészt az a gyermek indokolt – a harmonikus személyiségfejlődéséhez szükséges – szükségleteit ne csak aktuálisan, hanem folyamatosan és stabilan biztosítsa. Éppen ezért ezeknek a kontraktusoknak a kontrollja – a Ptk. 4:217. § összhangban – a szerződés gyámhatóság által történő vagy az egyezség bírói jóváhagyása.⁴⁴

A Ptk. 4:217. § (3) bekezdése ezzel összefüggésben azt is rögzíti, hogy a bíróság a szerződés ellenére maga is megállapíthatja a gyermektartást, ha az a körülmények előre nem látható, lényeges változása miatt a gyermek érdekében vagy valamelyik fél súlyos érdeksérelmének elhárítása miatt indokolt. Mindez pedig arra enged

⁴¹ Ptk. 4:217. § (2) bekezdés

⁴² BARZÓ Tímea: *A magyar család jogi rendje*, Patrocínium Kiadó, Budapest, 2017, 511. o.

⁴³ Ptk. 4:2. § (1) bekezdés

⁴⁴ BH 2019. 204.

következtetni, hogy ezekben a kontraktusokban az értékarányosság szigorúbban kell, hogy érvényesüljön, mint az egyéb családi vagyoni jogi szerződésekben.

Más a helyzet azonban, ha a tartásra nem a gyermek, hanem a másik házastárs, bejegyzett élettárs vagy de facto élettárs jogosult. A Ptk. ebben az esetben is lehetővé teszi, hogy a felek szabadon megállapodhassanak a tartás meghatározott vagyontárgy vagy pénzösszeg egyszeri juttatásával történő teljesítéséről, esetükben azonban ennek az a joghatása, hogy a juttatásban részesített fél a jövőben tartási követeléssel akkor sem léphet fel, ha arra e törvény alapján jogosulttá válik.⁴⁵ Ezen szerződésekben azonban nem jelentkezik kontrollként a gyámhatóság vagy bíróság általi jóváhagyás, a teljesítőképeség vonatkozásában pedig szintén eltérésként jelentkezik a gyermektartáshoz képest, hogy a házastárs, bejegyzett élettárs vagy de facto élettárs nem köteles volt társát eltartani, ha ezáltal saját szükséges tartását vagy gyermekének tartását veszélyeztetné.⁴⁶ Mindebből az a következtetés vonható le, hogy ezekben a kontraktusokban a szerződési szabadság nagyobb, mint a gyermektartások esetében, így itt az értékarányosság nem lesz követelmény. Ezt erősíti az is, hogy a jogalkotó az igényérvényesítés lehetőségét kógens módon zárja ki, hiszen a szerződés megkötését követően nem teszi lehetővé az újbóli igényérvényesítést, még akkor sem, ha a tartás jogszabályi feltételei fennállnak.

4. Az uzsora, mint lehetséges érvénytelenségi ok a családi vagyoni jogi szerződésekben

A feltűnő értékaránytalansághoz kapcsolódóan szót kell ejteni a szerződések uzsorás jellegéről. A Ptk. 6:97. § szerint semmis az a szerződés, amelyben a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt kötött ki. A következetes ítélkezési gyakorlat szerint ennek megfelelően a szerződés uzsorás jellegének a megállapításához objektív és szubjektív feltételek együttes megléte szükséges, ha közülük bármelyik hiányzik, a szerződés uzsorás jellegének megállapítására nincs lehetőség. Objektív feltételként jelentkezik a szerződésben kikötött szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékkülönbség, amelynek hasonlóan a feltűnő értékaránytalansághoz, a szerződéskötés időpontjában kell fennállnia. A szubjektív tényező pedig a másik fél hátrányos helyzetének a kihasználása, amely szándékos és célzatos magatartás eredményeként áll elő. E szubjektív elem többlételemű elem a fedezetelvonás feltételeihez képest, aminek következtében jelentős különbség mutatkozik a két érvénytelenségi ok között:

- A feltűnő értékaránytalanság megtámadási ok, és ahogy fentebb is részleteztük az aránytalanság felismerésének vagy tudatos elfogadásának az a következménye, hogy a szerződés nem támadható, ezt meghaladóan pedig a megtámadás joga is kizárható a kontraktusban. Az uzsorás szerződés ezzel szemben semmisnek minősül, így akár hivatalból is

⁴⁵ Ptk. 4:32. § és 4:89. §

⁴⁶ Ptk. 4:31. § és 4:88. §

vizsgálható és az érvénytelenség megállapításának a kizárására nyilvánvalóan nincs lehetőség.

- A feltűnő értékaránytalanság megállapíthatósága objektív feltételeken alapszik, aminek következtében közömbös a felek motivációja vagy az aránytalanságot kiváltó ok. Az uzorás szerződésekben azonban egyértelmű szubjektív elemként jelentkezik a másik fél helyzetének kihasználása, így ebben az esetben ez is vizsgálendő körülmény.⁴⁷

Az objektív és szubjektív feltételek ráadásul konjunktívak, bármelyik hiánya esetén nem minősíthető érvénytelennek a felek szerződése. Önmagában tehát az értékaránytalanság, a célzatos magatartás hiányában nem alapozza meg az uzora megállapítását, továbbá a helyzetet kihasználó fél magatartásának szándékosnak és rosszhiszeműnek kell lennie.⁴⁸ Az uzorás szerződések esetében a másik fél helyzetének kihasználását a bírói gyakorlat és a korábbi szabályozás elsősorban valamilyen szorult helyzettel, legtöbbször az anyagi egzisztenciális helyzet kihasználásával azonosítja.⁴⁹ Ezzel összefüggésben mondta ki azt a Kúria, hogy az uzora megállapításának egyik objektív feltétele, hogy a szerződő fél gazdasági helyzete válságos legyen, a szubjektív feltételek pedig, hogy az ellenérdekű fél ezt célzatosan kihasználva olyan előnyhöz jusson, ami őt egyébként nem illeti meg.⁵⁰ A Ptk. azzal azonban, hogy csak a másik fél „helyzetének”⁵¹ kihasználását említi, kifejezésre juttatja: az anyagi kihasználás mellett a személyes helyzettel való visszaélés is értékelést nyerhet. Ez utóbbinak kiemelt jelentősége van a családtagok közötti vagyoni szerződésekben. A közös vagyont megosztó szerződések kapcsán már a feltűnő értékaránytalanság vizsgálatakor is kiemelésre került, hogy az aránytalanság indoka sokszor a felek azon szándéka, hogy minél előbb szabaduljanak a rossz kapcsolatból.⁵² Ebből adódóan azonban felmerül a kérdés, hogy a szabadulási szándék értékelhető-e a Ptk. 6:97. §-ban megfogalmazott kihasználható helyzetnek. A vagyoni szerződés megkötését sokszor egyeztető tárgyalások előzik meg és a felek gyakran kölcsönös engedményeket tesznek egymással szemben, így ilyen esetekben nem állapítható meg a fél hátrányos helyzete.⁵³ Abban az esetben viszont, ha az egyeztetések során csak az egyik partner tesz sorozatosan engedményeket, már megalapozhatja az uzorás szerződés esetében vizsgálendő hátrányos helyzet kihasználását, főképp olyan helyzetekben, amikor az egyoldalú engedmények az érzelmi nyomásgyakorlás hatására történnek. Ilyen lehet például, amikor az anyagilag egyébként is kedvezőbb helyzetben lévő házastárs, élettárs a közös kiskorú gyermekek feletti szülői felügyeleti jog „elperlésével” gyakorol nyomást a másik félre.⁵⁴ Egy ilyen helyzet azonban felveti a

⁴⁷ VERESS Emőd: Az uzora magánjogi jogkövetkezmenyei, in: *Tisztelgés és antológia sajtójogi, szerzői jogi és személyiségi jogi műveiből, halálának 70. évfordulóján – Balás P. Elemér emlékkönyv* (szerk.: Koltay András), Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2018, 131-133. o.

⁴⁸ BH 2007.46.

⁴⁹ BH 2007.46.; BH 2009.300. és VERESS i.m. 122. o.

⁵⁰ EBH 2001.436.

⁵¹ Ptk. 6:97. §

⁵² Pfv. II. 21.912/2012.

⁵³ Pfv. II. 22.262./2016.

⁵⁴ BARZÓ Tímea: *A magyar család jogi rendje*, Patrocínium Kiadó, Budapest, 2017, 160. o.

kérdést, hogy nem állapítható-e meg inkább a jogellenes fenyegetés? A jogellenes fenyegetés esetében nem feltétel a feltűnően nagy értékkülönbség, így, ha ez fennáll a felek vagyonrendezése során és a szerződési kikötés a partner célzatos magatartására vezethető vissza, akkor helytállóbb lehet uzsoraként értékelni.

Mindezt meghaladóan az is elképzelhető, hogy a fél azért megy bele a számára előnytelen megegyezésbe, mert mihamarabb szüksége van anyagi forrásra egy nagyobb különadósság vagy más tartozások (például egy betegség kezelési költségeinek) fedezése érdekében. Ilyenkor, ha a másik partner tudatosan, a tények és körülmények ismeretében, célzatosan kihasználja ezt az állapotot, akkor az uzsora, mint érvénytelenségi ok szintén megállapítható. A szándékosság és rosszhiszeműség tehát abban érhető tetten a családtagok közötti szerződésekben, hogy a nyomást gyakorló tisztában van a másik fél akár vagyoni, akár érzelmi alapú, hátrányos helyzetével, és erre alapozva kívánja elérni a számára előnyös megegyezést, ami által egyoldalúvá válik az egész szerződés. Álláspontom szerint az érzelmi nyomásgyakorlás a gyakoribb a családtagok közötti vagyoni szerződésekben, ugyanakkor ennek a bizonyítása nehezebb, mint a vagyoni helyzet kihasználásának igazolása. Amennyiben azonban nem nyer bizonyítást a szándékos és rosszhiszemű magatartás, akkor a szerződés érvényes.⁵⁵

5. Összegzés

A családi vagyonjog szerződésekben érvényesülő szerződési szabadság rendkívül nagy, mégis bizonyos határok között érvényesül csak. Az értékviszonyok egyensúlyban tartása egyáltalán nem követelmény ezekben a megállapodásokban, hiszen magának a tartalomnak a kialakítása sosem a családtagok gazdasági érdekeinek szem előtt tartásával történik, hanem inkább egyéb motiváló körülmények vezetnek a feleket arra, hogy az értékviszonyaikat kialakítsák. Ebből eredően az értékarányosság, vagy éppen pont az aránytalanság megítélése rendkívül nehézkes ezekben a kontraktusokban, hiszen a piaci viszonyok itt nem vehetőek figyelembe, így nincs olyan viszonyítási alapunk, amely iránymutatásul vagy bázis mérceként szolgálhatna a kérdés eldöntéséhez. Látható az általam bemutatott eseti döntésekből is, hogy egységes rendezőelvekről ebben az esetben aligha beszélhetünk, itt mindig az egyedi körülmények és mérlegelési szempontok határozzák meg a bíróságok döntését. Éppen ezért sem a jogirodalom, sem a joggyakorlat nem teszi kötelezővé a családi vagyoni szerződések esetében az értékarányosság követelményének szem előtt tartását, ehelyett inkább a szerződéskötés körülményeire, valamint a feleket motiváló egyéb tényekre alapozza a jogvita rendezésének lehetőségét. Magam részéről egyetértek ezzel a megoldással, ugyanakkor be kell látni, hogy a feleket motiváló körülmények feltárása sokszor nehézséget jelent a bíróságok számára, így talán mégis szükség lehet egységesebb rendezőelvek felállítására. Éppen ezért a továbbiakban is nagy körültekintést érdemel a joggyakorlat részéről az értékarányosság követelményének vizsgálata a

⁵⁵ Pfv. II. 22.262./2016.

családtagok vagyoni jogi kontraktusaiban.

Kizárólag érdekességnek szántam – de mindenképpen elgondolkodtató – a családi vagyoni jogi szerződések uzsorás jellegének megállapíthatósága, ami véleményem szerint a megváltozott jogszabályi környezetben abszolút vizsgálható és akár értelmezhető, érvényesíthető igény is lehet. Ehhez azonban szintén szükséges a körülmények részletes feltárása, illetve olyan szempontok (például az érzelmi nyomásgyakorlás bizonyítása) ami szintén akadályt gördíthet a bíróságok ítélezése elé.

Irodalomjegyzék

- BARZÓ Tímea: *A magyar család jogi rendje*, Patrocínium Kiadó, Budapest, 2017
- BARZÓ Tímea: A szerződési szabadság korlátai a házassági vagyoni jogban, in: *Lege Duce, Comite Familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára* (szerk.: Görög Márta – Hegedűs Andrea), Iursperitus Kiadó, Szeged, 2017, 31-43. o.
- CSÜRI Éva: *A házassági vagyoni jog gyakorlati kérdései*, Complex Kiadó, Budapest, 2006
- CSÜRI Éva: *Házassági vagyoni jog az új Ptk-ban*, Opten Kiadó, Budapest, 2016
- EÖRSI Gyula: *Kötelmi jog – Általános rész*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1981
- KÖRÖS András: Alapelvek, in: *Polgári Jog-Családjog* (szerk.: Petrik Ferenc), HVG-ORAC, Budapest, 2013
- KRISTON Edit: A család fogalma a társadalmi innováció sűrűjében, különös tekintettel a jogi és szociológiai megközelítésre, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Series Juridica et Politica*, 2018/2., 396-407. o.
- KRISTON Edit: A családjogi alapelvek tartalomformáló hatása a családtagok közötti megállapodásokban, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Series Juridica et Politica*, 2020/1., 358-374. o.
- KRISTON Edit: A „családi vagyoni jog” és ami mögötte van – Párkapcsolatban élők közötti vagyoni viszonyok a magyar Ptk.-ban, in: *Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union. – Part 1* (eds.: Csák, Csilla – Barzó, Tímea – Bieľov, Dmitro – Lazur, Yaroslav – Buletsa, Sibilla), Izdevniecība "Baltija Publishing", Riga, 2020, 77-92.o.
- KRISTON Edit: A családi vagyoni jog szerződéses viszonyainak rendszere és jellemzői a Ptk.-ban, különös tekintettel a párkapcsolatban élők jogi szabályozására. in: *Studia Iurisprudentiae Doctorandum Miskolciensium – Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai* (szerk.: Róth Erika), 2020/1., 137-154. o.
- LESZKOVEN László: A kötelem tárgya és tartalma: a szolgáltatás. In: Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka: *Kötelmi jog. A kötelmek közös és a szerződés általános szabályai*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2015, 38-44. o.
- VERESS Emőd: Az uzsora magánjogi jogkövetkezményei, in: *Tisztelgés és antológia sajtójogi, szerzői jogi és személyiségi jogi műveiből, halálának 70.*

évfordulóján – Balás P. Elemér emlékkönyv (szerk.: Koltay András), Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2018, 131-133. o.

- VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016
 - WEISS Emília: *Az új Polgári Törvénykönyv és a családjogi viszonyok szabályozása, Polgári Jogi Kodifikáció, 2000/2. sz., 4-13. o.*
-
-

Az ajánlat hatálytalansága és érvénytelensége a közbeszerzési jogban

Máté Gergő*

A közbeszerzési jog alapvető elemének, az ajánlat fogalmának mélyebb megértését teszi lehetővé érvénytelenségének, illetve hatálytalanságának megfelelő elhatárolása, amely végső soron az ajánlat eljárásjogi létezésének kérdését veti fel.

A tanulmány azt az általános elméleti következtetést vonja le az ajánlat példáján keresztül, hogy a jog(ügylet)i létezés (vagy nemlétezés) megállapítása egyrészt önálló, másrészt elsődleges döntést feltételez az érvényességének vagy érvénytelenségének megállapítását megelőzően.

Kulcsszavak: ajánlat a közbeszerzési jogban, hatálytalan, érvénytelen, (nem)létező

The ineffectiveness and invalidity of the offer in public procurement law

A better understanding of the offer in public procurement law can be attained, if we properly distinguish between its ineffectiveness and invalidity, which ultimately leads us to the question of its procedural existence.

The study asserts the general claim that the determination of the existence (or the inexistence) of a juridical act – in this case, the offer – is of primary importance preceding the validity/invalidity distinction.

Keywords: offer in public procurement law, ineffective, invalid, (non)existent

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1031>

1. Az ajánlat fogalma mint hiányzó fundamentum

Aligha tűnik túlzásnak a közbeszerzések világában az ajánlat megkerülhetetlenségét állítani, hiszen köztudottan a nyertes ajánlat tartalmának megfelelően kell megkötni – és persze később teljesíteni – a szerződést. Ha nincs ajánlat, amelyet nyertesként lehetne kihirdetni, esetleg ajánlatot sem tettek, úgy nem is lehet szerződni, tehát sok idő és energia veszett kárba. Márpedig az az általános tapasztalat, hogy egy működő rendszerről beszélünk, ahol túlnyomó részt eredményes eljárásokat folytatnak le az ajánlatkérők függetlenül attól, hogy az „egyajánlatos” eljárások száma mekkora, és e tekintetben milyen arányszámmal lehetnének (jogpolitikailag) megelégedve.

Érdemes rámutatunk arra a tényre is, hogy a polgári jog jelentős részét kitevő szerződések joga sem képzelhető el ajánlat nélkül még ott sem, ahol nem a szerződési szabadság, hanem a szerződéskötési kötelezettség érvényesül, hiszen a Ptk. 6:71. §-ának (2) bekezdése szerint a jogosult ajánlattételre hívhatja fel azt, akit

* Felelős akkreditált közbeszerzési szaktanácsadó.

szerződéskötési kötelezettség terhel, és akinek a felhívás hatályossá válásától számított harminc napon belül kell az ajánlatát megtennie.

A hazai közbeszerzések területén kevésbé jártas megfigyelő azt gondolná tehát, hogy ami ennyire banális és hétköznapi, az nyilván egyértelmű és konkrét – nem érdemel különösebb figyelmet. Amennyiben viszont ez így van, akkor felmerül kérdés: a jogalkotó vajon miért nem adta meg egyszerűen az ajánlat fogalmát a *közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvény* (a továbbiakban *Kbt.*) több, mint negyven pontjából álló értelmező rendelkezéseiben, illetve a hazai szabályozás negyed évszázados múltja során, ahol még az olyan csekély jelentőséggel bíró fogalmak is definiáltak, mint például a keresleti vagy kínálati kockázat? Vélhetően ennek nem az az oka, hogy ne lenne gyakorlati haszna, hiszen az értelmezési különbségekből számos jogvita fakad, de talán azért sem, mert az ajánlat közbeszerzési fogalmának megalkotása eleve lehetetlen vállalkozás lenne.

Ugyan a jelen tanulmány nem vállalkozik a jelzett feladat elvégzésére, azonban az alapvető dogmatikai kategóriák vizsgálatával hozzá kíván járulni a tárgyi jogterületben benne rejlő – illetve azon túlmutató – fejlődési lehetőségek kihasználásához.

2. Paradigmaváltás a közbeszerzési jogban

Mielőtt részletesen foglalkoznék a tanulmány címében megjelölt témakörrel, szükségesnek tartom rögzíteni, hogy a hiányzó fundamentum lefektetése messzemenő következményekkel járhat.

Könnyen belátható, hogy az ajánlat fogalma érinti a közbeszerzési szerződést, a szakmai ajánlat és az ajánlati kötöttség fogalmát, amelyek szoros kapcsolatban állnak a hiánypótlás és számítási hiba javítása intézményével. Összefüggésben van továbbá az ajánlattétellel és az ajánlattal kapcsolatos egyéb ügyletekkel, mint amilyen az ajánlat módosítása, illetőleg visszavonása, hogy csak a legnyilvánvalóbbakat emeljem ki.

Az az állításom tehát, hogy amennyiben az ajánlat közbeszerzési fogalma megragadhatóvá válik, úgy az kihatással lesz szinte a teljes közbeszerzési eljárásra, illetve a legjelentősebb jogintézményekre, vagyis a közbeszerzés tulajdonképpen – az uniós szabályozástól függetlenül – új alapokra helyeződne.

Egy, a témában készített korábbi munkámban¹ már kifejtettem, hogy a fogalom-meghatározást az ajánlat általános fogalmára építve, a *Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény* (a továbbiakban *Ptk.*) dogmatikája alapján, ugyanakkor a közbeszerzési jog sajátosságaira figyelemmel célszerű elvégezni azzal, hogy a kérdés összetettségére tekintettel kerülendő az ad hoc szabályozás.

¹ MÁTÉ Gergő: Mi az ajánlat?, *Közbeszerzési Szemle*, 2017/1-2., 64-82. o.

3. Dogmatikai kulcskérdés: a hatályosság

Meglátásom szerint a lehetséges paradigmaváltást a közbeszerzési jog dogmatikai megújulása hozhatja el, amely következetesen érvényesít alapvető, a jogbiztonságot szolgáló anyagi-, és eljárásjogi szabályokat.

Mindenekelőtt rögzíteni szükséges, hogy *a hatályos Kbt. nem ismeri az ajánlat hatályosságának / hatálytalanságának kérdését*², vagyis az elkésett ajánlat is hatályosulhat és hatályos marad a visszavont ajánlat is azzal, hogy ezen „ajánlatokat” a Kbt. érvénytelenséggel szankcionálja.³

Előjáróban szeretném jelezni, hogy a jelen tanulmányban képviselt dogmatika alapján az ajánlat hatályossága feltétel(rendszer)hez kötött, amely minden egyes eljárásban megtett ajánlat esetén vizsgálandó, mivel eljárásjogilag másként kezelendő a hatályos, illetve a hatálytalan ajánlat. A hatályosság feltételének a *nem teljesítésülése* azonban nem az ajánlat érvénytelenségét okozza, mivel annak eljárásjogi megállapítása nem lehetséges hatályos – tulajdonképpen eljárásjogilag létező – ajánlat *hiányában*.

A hatálytalanság és érvénytelenség viszonyának elméleti vizsgálata előtt próbáljuk értelmezni az ajánlat hatályossá és hatálytalanná válását.

4. A Ptk. szerinti ajánlat, mint ajánlati kötöttség hatályossá válása

A Ptk. az ajánlat fogalmát az ajánlati kötöttséggel azonosítja az alábbiak szerint:

6:64. § [Ajánlati kötöttség]

(1) Aki szerződés megkötésére irányuló szándékát egyértelműen kifejező és a lényeges kérdésekre kiterjedő jognyilatkozatot tesz, nyilatkozatához kötve marad. Az ajánlattevő kötöttségének idejét meghatározhatja.

(2) Az ajánlati kötöttség ideje az ajánlat hatályossá válásával veszi kezdetét.

A jognyilatkozat hatályossá válására vonatkozó általános szabályok az alábbiak.

6:5. § [A jognyilatkozat hatályosulása]

(1) A jelenlevők között tett jognyilatkozat nyomban hatályossá válik. Jelenlevők között tett a jognyilatkozat abban az esetben, ha a jognyilatkozat tartalmáról a címzett annak megtételével egyidejűleg tudomást szerez.

(2) A távollevők között tett jognyilatkozat a címzetthez való megérkezéssel válik hatályossá.

(3) A ráutaló magatartással tett jognyilatkozat a címzett tudomásszerzésével válik hatályossá.

(4) A nem címzett jognyilatkozat megtételével válik hatályossá.

Összefoglalóan tehát az állapítható meg, hogy az ajánlat annak megtételével, tudomásra jutásával, illetve a tudomásra jutás lehetőségével hatályossá válik, vagyis

² Megjegyzem, nemcsak az ajánlat vonatkozásában érvényes a megállapítás – általánosságban az eljárás során tett jognyilatkozatokra érthetjük.

³ Kbt. 73. § (1) bekezdés, a) pont és (6) bekezdés, a) pont

amikor a címzett (potenciálisan) megismer(het)i az ajánlat tartalmát. Nem válik el tehát egymástól sem az ajánlat, sem az ajánlati kööttség, sem pedig a hatályosság – azok egyszerre jelentkeznek.

5. Az ajánlati kööttség kérdése a Ptk. szerinti versenyeztetési és közbeszerzési eljárásban

Kérdésként merül fel, hogy vagyon ugyanez-e a helyzet eljárásjogilag is? Igaz-e, hogy:

[ajánlattételi határidő lejárta] = [ajánlati kööttség beállta] = [ajánlat hatályossá válása]?

Számít-e itt az időbeliség, ha az alapesetben ennek – úgy tűnik (mint látni fogjuk, tévesen) – nincs jelentősége?

Versenyeztetési eljárásban az első egyenlet az alábbiak szerint megerősítést nyer, miközben a hatályossá válás kapcsán nem kapunk az alapesettől eltérő meghatározást.

6:75. § [Ajánlati kööttség versenyeztetési eljárásban]

(1) Az ajánlati kööttség a felhívásban megjelölt határidő lejártával kezdődik. Az ajánlattevő ajánlatát e határidő lejártáig módosíthatja vagy visszavonhatja.

A közbeszerzési eljárásban is ajánlattételi határidő kerül előírásra, azonban két eset különböztethető meg egymástól:

1) [ajánlattételi határidő lejárta] = [ajánlati kööttség beállta]

2) [ajánlattételi határidő lejárta] ≠ [ajánlati kööttség beállta]

Nyilván a 2) eset érdemel magyarázatot, hiszen ez az ajánlat Ptk. szerinti fogalmának elvetésével jár, mivel az ajánlattételi határidő lejártával a megtett ajánlat nem „kötött”. Beszélhetünk-e ez esetben egyáltalán ajánlatról?

A Kbt. 87. §-a a tárgyalásos eljárásban írja elő az első, ajánlati kööttséggel nem terhelt ajánlat megtételét az alábbiak szerint:

(3) Az első ajánlat benyújtására vonatkozó ajánlattételi határidő meghatározására a 84. § (4)–(8) bekezdését kell alkalmazni.

(4) A tárgyalásos eljárásban az ajánlatkérő a közbeszerzési dokumentumokban meghatározott feltételekhez, az ajánlattevő az ajánlatához a tárgyalások befejezésének időpontjától van kötve. [...]

(6) Az ajánlatkérő, ha az eljárást megindító vagy meghirdető felhívásban jelezte, hogy fenntartja ennek a lehetőségét, az első ajánlatok beérkezését követően dönthet úgy, hogy nem tart tárgyalást, hanem a benyújtott ajánlatok bírálatával és értékelésével befejezi az eljárást. Ebben az esetben döntéséről haladéktalanul értesíti az ajánlattevőket, az ajánlattevő ajánlati kööttsége az értesítés ajánlatkérő általi megküldésével áll be, az ajánlatkérő által – a (4) bekezdésben foglalt maximális időtartamok alkalmazásával – meghatározott időre.

(7) Tárgyalásos eljárásban kötelező végleges ajánlat benyújtása, amennyiben az ajánlatkérő nem él a (6) bekezdésben foglalt lehetőséggel

Láthatjuk tehát, hogy az első ajánlat a tárgyalási alap, amely alapján tárgyalhatnak az ajánlattevővel, majd egy végleges ajánlat megtételére kerül sor, amely már kötöttséggel terhelt. Az első ajánlat megtételének tehát eljárásjogilag nagy jelentősége van, mivel anélkül egyrészt nem tárgyalhat ajánlattevő és végleges ajánlatot sem tehet, másrészt az első ajánlat az ajánlatkérő döntése alapján kötöttséget szerezhet a Kbt. 87. § (6) bekezdése szerint.

Megemlíthetjük továbbá az elektronikus árlejtés intézményét, amelynek „*során az ajánlattevők új, – egyre csökkenő – árakat, illetve az ajánlat egyes számszerűsíthető elemeire vonatkozó új értékeket ajánlanak*”⁴, vagyis lényegében új ajánlatokat tesznek. Az ajánlattevők ajánlati kötöttsége főszabály szerint az árlejtés lezárásakor áll be⁵.

6. A hatályosság kérdése a Ptk. szerinti versenyztetési és közbeszerzési eljárásban

A továbbiakban érdemes megvizsgálni azt, hogy az ajánlati kötöttség sajátos szabályaihoz képest hogyan ítéendő meg az ajánlat hatályossá válása, vajon eltérő logika érvényesül-e? Az ajánlat hatályossá válása kapcsán szintén két lehetséges eset vázolható fel:

- 1) [ajánlattételi határidő lejárt] \neq [ajánlat hatályossá válása], vagyis az ajánlat a megtétellel válik hatályossá
- 2) [ajánlattételi határidő lejárt] = [ajánlat hatályossá válása], vagyis a megtett ajánlat az ajánlattételi határidő lejártával válik hatályossá

Abban az esetben, ha az (első) ajánlat megtételével a kötöttség sem áll feltétlenül be, úgy érvelhetnénk a mellett is, hogy nem az ajánlattételi határidő lejárt számít a hatályosság szempontjából sem, hanem az ajánlat megtétele.

Meglátásom szerint ez az állítás csak az elektronikus árlejtés során megtett ajánlattételre alkalmazható az árlejtés eltérő logikája miatt, hiszen ez esetben nem egy ajánlattételi határidő van ameddig ajánlattevőnként egy ajánlatot kell benyújtani, hanem az árlejtésnek van egy időtartama, amelynek során az ajánlattevők hatályos ajánlato(ka)t tehetnek azzal, hogy az újabb (és persze hatályos) ajánlattal a korábbi ajánlatuk hatályát veszti.

Most pedig nézzük meg azokat az érveket, amelyek alátámasztják azt az állítást, hogy főszabályként miért nem az ajánlattétellel válik hatályossá az ajánlat.

Először is praktikusán kezelhetetlen, ha az ajánlattételi határidőtől függetlenül – például a határidő lejárt után 2 évvel – megtett ajánlat hatályosulhatna, miközben az az ajánlat a célját soha nem érheti el az elkészsége miatt. Ha viszont valamilyen korlátot állítunk a hatályossá válás elé, úgy már nem igaz az állítás, hogy az tisztán a megtétellel hatályosulna.

⁴ Kbt. 108. § (1) bekezdés

⁵ 424/2017. (XII. 19.) Korm. rendelet az elektronikus közbeszerzés részletes szabályairól, 31. § (2) bekezdés

Másodszor azt is felvethetjük, hogy amennyiben zárt csomagolásban kell az ajánlatot benyújtani, úgy adott esetben egy üres csomag kerülhet ajánlatként benyújtásra és felbontásra, vagyis a megtételkor egy ál/látszat-ajánlat válna hatályossá, ami sem az ajánlat, sem pedig a hatályosság (egymással összefüggő) fogalmával nem igazolható.

Fontos megállapítani végül a Ptk. 6:75 § (1) bekezdésének második mondata alapján („Az ajánlattevő ajánlatát e határidő lejártáig módosíthatja vagy visszavonhatja.”), hogy a határidő lejárta előtt megtett ajánlat *függő jogi státuszban* van, mert szabadon módosítható/visszavonható, ami a határidő lejártát követően már nem megengedett.

A függő jogi helyzet azonban nyilvánvalóan nem összeegyeztethető a hatályossággal, ahogyan egy már kihirdetett, de még függő helyzetben lévő jogszabály, vagy egy megkötött, de a hatálybalépés tekintetében feltételhez kötött szerződés is éppen a hatálybalépéssel veszíti el függő jellegét.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy az eljárásjogilag releváns címzetti tudomásra jutás – amire a jognyilatkozat hatályossá válásánál utaltunk – a határidő lejártához kötődik, vagyis függetlenül a kötöttség beálltától abban a pillanatban válik hatályossá a megtett ajánlat, amikor az ajánlattételi határidő lejárt.

Az ajánlattétel szempontjából az ajánlat hatályossága, illetőleg létezése az alábbiak szerint vázolható fel a versenyztetési/közbeszerzési eljárásban:

- „ajánlat” nem-előírásszerű megtétele = *nem létezik és nem hatályosul ajánlat*. Ilyen eset például, ha az előírt elektronikus ajánlattétel helyett papír alapon nyújtják be az ajánlatot ajánlatkérőnek.
- „ajánlat” előírásszerű módon való megtétele = *létezik és hatályosulhat (adott esetben) az ajánlat*. Az előírt csomagolásban benyújtják az ajánlatot a megadott helyre és határidőben, de annak tartalma nem ismert – lehet, hogy nincs benne ajánlat.
- ajánlat előírásszerű módon és tartalommal való megtétele = *létezik ajánlat és hatályosul a határidő lejártakor* (és az esetek többségében a kötöttség is beáll). Az ajánlat hatályossága és létezése tehát egymástól nem elválasztható a versenyztetési/közbeszerzési eljárásban, vagyis egy hatálytalan ajánlat nemlétezőnek minősül, ezért nem is minősíthető érvénytelenséggel.

A fentiek alapján az is megállapítható, hogy az ajánlat hatályossá válása feltételhez kötött:

- ajánlatkérő felhívása alapján, és
- az ajánlatkérő és a jogszabályok által meghatározott minimális feltételeknek eleget téve
- válhat hatályossá a megtett ajánlat.

A feltételrendszer vonatkozik

- az ajánlattétel *módjára* (határidőben, az előírt helyre/formában/technikai feltételeknek megfelelően)
- az ajánlat *tartalmára* (a közbeszerzési ajánlat-fogalomnak megfelelően).

7. Az ajánlat hatálytalanná válása

Nemcsak az vizsgálendő, hogy hatályos ajánlat került-e benyújtásra, hanem az is, hogy az elbírálható (adott esetben nyertes) ajánlat hatályos-e még. Térjünk vissza ismét a kályhához, és nézzük meg, mint mond a Ptk. a jognyilatkozat hatálytalanságáról.

6:9. § [A szerződés szabályainak megfelelő alkalmazása]

A jognyilatkozat hatályára, érvénytelenségére és hatálytalanságára - ha e törvény eltérően nem rendelkezik - a szerződés általános szabályait kell megfelelően alkalmazni.

6:119. § [A hatálytalan szerződés joghatása]

(1) Ha a szerződés hatálya nem állt be, vagy a szerződés hatályát vesztette [...] a szerződés teljesítése nem követelhető.

A Ptk. alapján az szűrhető le, hogy a hatálytalan ajánlat, mint szándéknyilatkozat – a szerződéshez hasonlóan - nem számonkérhető, vagyis jogi relevancia hiányában nem létezőnek tekintendő.

Kérdés azonban, hogy miképpen következhet be a közbeszerzési eljárásban a hatályvesztés? Mivel egy eljárásban megtett egyoldalú jognyilatkozatról van szó, ezért meglátásom szerint alapvetően

- ajánlattevő által:
 - az ajánlat visszavonásával
 - új, hatályos ajánlat megtételével
- ajánlatkérő (esetleg hatóság/bíróság) által:
 - az ajánlat hatályának eljárásjogi megszüntetésével
- meghatározott jogi tény bekövetkeztével:
 - az ajánlat hatályának eljárásjogi megszűnésével⁶

lehetséges.

A főbb dogmatikai tanulságokat, és a további releváns kérdéseket a tanulmány soron következő pontjaiban szeretném összefoglalni.

8. Nemlétező és hatálytalan – létező és hatálytalan

Először is érdemes rámutatni arra a megfigyelésre, hogy az ajánlat, illetve az egyéb egyoldalú jognyilatkozat hatályosságának hiánya – eljárásjogilag – a nemlétezését jelenti, ami nem feltétlenül magától értetődő, hiszen van olyan jogintézmény (pl.: a szerződés), amely jogszerűen létrejöhet (pl. a szerződés megkötődő), azonban nem lép egyből hatályba:

Ptk. 6:116. § [Feltétel és időhatározás]

(1) Ha a felek a szerződés hatályának beálltát bizonytalan jövőbeli eseménytől tették függővé, a szerződés hatálya a feltétel bekövetkeztével áll be.

A hatálytalanság egyik esetében tehát nem beszélhetünk ajánlatról (csak jogilag nemlétező ajánlatról, amely ezért joghatást sem válthat ki – lásd lentebb), míg a

⁶ Például más ajánlattevő új, kedvezőbb ajánlata által – lásd: Ptk. 6:76. § (2) bekezdés.

másik esetben a jogilag kifogástalan (vagy éppen érvénytelen) szerződés a célzott joghatását (ti. a szerződés jogszerű teljesülését) nem képes a feltétel bekövetkeztéig (vagy adott esetben utána sem) kiváltani.

Megállapítható tehát, hogy elsősorban az egyes jogügyletek lét(rejött)e vizsgálendő, amely bizonyos esetekben közvetlen összefüggésben van a hatálytalansággal, más esetekben viszont nem.

9. Nemlétező és hatálytalan – létező és érvénytelen

Az egzisztenciális kérdés megválaszolásának primátusa mindkét ismertett esetben hátrébb rangsorolja az *érvénytelenség* szempontját.

Az első esetkörben (ti. amikor a hatálytalanság nemlétezéssel azonosítható) a hatályosság kérdése elsődleges az érvénytelenség szempontjával szemben, vagyis bármilyen, az érvénytelenségre vonatkozó előírás vizsgálata csak a hatályosságra vonatkozó pozitív eredmény megállapítását követően vetődhet fel.

Ugyanakkor a második esetkörben is alárendelt szerepet játszik az érvényesség kérdése a létezés szempontjához képest. Egy másik jogterületről vett példán szemléltetve: egy jogszerűen elfogadott, majd csak a napilapban „kihirdetett” jogszabály nem érvénytelen, hanem nemlétező jogszabálynak minősül annak köszönhetően, hogy nem érvénytelen, hanem nemlétező kihirdetés történt, mivel a jogszabály napilapban történő közzététele a kihirdetés jogi fogalmába nem sorolható⁷. Mindez attól függetlenül is megállapítható, hogy a szóban forgó jogszabály hatálybalépése tervezetten csak a jövőben várható (pro futuro hatálybalépés).

Megkülönböztetendő tehát az a „látszat-jogi” jelenség, amit a jog nemlétezőnek tekint attól, amit létezőnek, de érvénytelennek tart.

Hasonló következtetést vont le Siklósi Iván is a nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletekről írt monográfiájában⁸, melyben a jogügyletek négyféle lehetséges állapotát (szintjét) különbözteti meg, melyek közül az

1. szint „*a jogügylet nemlétezése, amikor is a jogügylet minden vonatkozásában alkalmatlan jogügyleti joghatások kiváltására*”, a

2. szint „*a létező jogügylet érvénytelensége, amely azt jelenti, hogy a külső tényállással rendelkező jogügylet elvben sem válthatja ki a kívánt joghatásokat, mert a jogrend ezzel szankcionálja a jogrendbe ütköző jogügyletet*”⁹.

⁷ A példát *Jakab András* egyik tanulmányából vettem (JAKAB András: *Jogszabályok érvényessége, hatálya és alkalmazhatósága*. http://jesz.ajk.elte.hu/jakab6.html#_ftnref37 – letöltve: 2020. 12. 07), aki szerint a hiba érvénytelenséget jelent. Jakab nem ismeri fel, hogy a nemlétezés folytán az érvénytelenség megállapítása dogmatikailag hibás, hiszen az érvényesség-szempontú vizsgálat (és így az érvénytelenségről hozott döntés) nem értelmezhető egy nemlétező jogszabály kapcsán. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy nem beszélhetünk érvénytelen jogszabályról abban az esetben, ha jogszabályról sem beszélhetünk legfeljebb egy újságcikkről.

⁸ SIKLÓSI Iván: *A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014

⁹ SIKLÓSI i. m. 388. o.

Érdekes, hogy Siklósi az 1. szint kapcsán *jogügyletről* értekezik (amely minden vonatkozásában alkalmatlan jogügyleti joghatások kiváltására), noha jogi nemlétezése folytán az éppen *jogügyletként* nem minősíthető¹⁰, legfeljebb – *jogügyletre hasonlító* – ügyletként.

Kifogásolhatónak gondolom Siklósi azon állítását is, mely szerint az érvénytelen jogügylet *elvben sem* válthatja ki a kívánt joghatást.

Vegyük szemügyre az állításom alátámasztására a következő – a szerződésszerű teljesítést követően jogilag nem támadott – jogeseteket:

	Jogesetek leírása	Jogesetek minősítése
1.	a jogellenes fenyegetés hatására megkötött szerződést az arra jogosult nem támadja meg, ezért érvénytelensége nem kerül bíróság által megállapításra és a szerződést a felek teljesítik	az implicite érvénytelen, de explicite nem érvénytelen szerződés érvényesként tekintett szerződésként teljesül
2.	a semmis szerződést a felek teljesítik	az érvénytelen szerződés érvénytelen szerződésként teljesül
3.	a semmis szerződés más szerződés érvényességi kellékeinek megfelel, amely a szerződő felek feltehető szándékával nem ellentétes, úgy az utóbbi szerződés érvényes (a Ptk. 6:88. § (2) bekezdés szerinti <i>conversio</i>), a felek pedig az érvényes szerződést teljesítik	az érvénytelen szerződés helyett végül érvényes szerződés teljesül
4.	az érvénytelen szerződést a bíróság a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal érvényessé nyilvánítja (Ptk. 6:110. §), a felek pedig az érvényessé nyilvánított szerződést teljesítik	az érvénytelen szerződés végül érvényes szerződésként teljesül
5.	a szerződés a felek akaratából érvényessé válik (Ptk. 6:111. §), a felek pedig az érvényessé vált szerződést teljesítik	

Meggyőző érvvel kellene meglátásom szerint cáfolni, hogy az (implicite, vagy explicite is) érvénytelen szerződés jogi kifogás nélküli teljesülése ne jelentené a joghatás bekövetkeztét (1. és 2. eset), míg a 3. jogesetben az érvénytelen szerződés kívánt joghatása megegyezhet az érvényes szerződés – teljesült – joghatásával.

¹⁰ Meglátásom szerint Siklósi csupán terminológiai pontatlanságot követ el, hiszen a „nemlétezőnek” minősítés folytán ő sem gondolja, hogy jogügyletről lenne szó, ugyanakkor úgy tűnik számomra, hogy éppen ez mutat rá arra a felvetésre, hogy a külső tényállás kérdésköre egyáltalán nem csak a 2. szint kapcsán merül fel, hiszen „valamiért” már az 1. szint kapcsán is nemlétező *jogügyletről* beszélünk, vagyis az ügylet olyan külső tényállással rendelkezik, amely a jogügyleti státuszát felveti, de nem biztosítja.

A használható érv azon alapulhat, hogy a célzott joghatás a szerződési kötőerővel (ti., hogy a felek a szerződést kölcsönösen, kötelezően teljesítsék) és az állami kikényszeríthetőséggel azonosítandó¹¹, melyekről érvénytelen szerződések esetén nem beszélhetünk.

Mindazonáltal úgy vélem, hogy a két komponens végső soron instrumentális, és ezért alárendelt szerepet játszhat a szerződés jogilag elfogadott (de legalábbis nem kifogásolt) teljesülése esetén, hiszen sem a kötőerőnek, sem az állami kényszernek nincs már ekkor relevanciája, azok a szerződésszerű teljesítést csupán elősegítik (azt indukálják/garantálhatják), de nem okozzák.

A 4. és 5. eset pedig arra mutat rá, hogy mennyire alapvető a statikus szemléletmód helyett a jog folyamatszerűségét tudatosítani, hiszen ami kezdetben definíció-szerűen és kizárólagosan egyféleképpen ítélandó meg, az egy későbbi idő- és tényállapotban gyökeresen eltérő jogi minősítést nyerhet.

A fentiek alapján talán nem túlzás hibásnak minősíteni azt a kategorikus állítást, hogy a jog az érvénytelen jogügylettől *feltétlenül* megtagadná a célzott joghatást.

10. Létező és hatályossá váló – az időtényező újragondolása

Mind az utóbb említett jogesetek, mind az ajánlattételi határidő és a hatályosság összefüggésének korábbi tárgyalása rámutat arra a tényre, hogy az idő milyen alapvető fontossággal bír a jog területén.

A hatályosság kérdésköre azonban nem csak a közbeszerzési jog revízióját vet(heti) fel, hanem többek között a Ptk. időszemléletét is. A tanulmány ezen (záró) fejezete erre kívánja felhívni a figyelmet az alábbiak szerint.

Nem vitatható, hogy a korábbi Ptk. dogmatikai rendszeréhez képest fejlődésként tekinthetünk a 2013. évi Ptk.-ra abban a tekintetben, hogy a „*tételes jogi szabályozás szintjén világos különbséget tesz a szerződés létrejötte, érvényessége és hatályossága között.*”¹²

Vizsgáljuk meg a változást egy jól demonstrálható tárgykörben. Az 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban rPtk.) 215. §-a a következőképpen rendelkezett:

„(1) Ha a szerződés létrejöttéhez harmadik személy beleegyezése vagy hatósági jóváhagyás szükséges, ennek megtörténteig a szerződés nem jön létre, de a felek nyilatkozatukhoz kötve vannak. Kötöttségétől bármelyik fél szabadul, ha az általa a másik féllel közölt megfelelő határidőn belül a harmadik személy a beleegyezés, illetőleg a hatóság a jóváhagyás felől nem nyilatkozik.

(2) A beleegyezés, illetőleg a jóváhagyás megtörténteivel a szerződés – ha jogszabály kivételt nem tesz – megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal jön létre.”

A hatályos Ptk. vonatkozó szabályai a következők:

„6:118. § [Beleegyezéstől vagy jóváhagyástól függő szerződés]

¹¹ Kötelmi jog I. a 2013. évi V. törvény alapján (szerk.: Csehi Zoltán), Menedzser Praxis, Budapest, 2014, 89. o.

¹² Kötelmi jog I. a 2013. évi V. törvény alapján (szerk.: Dr. Csehi Zoltán), Menedzser Praxis, Budapest, 2014, 53. o.

(1) *Ha a szerződés hatályosságához jogszabály harmadik személy beleegyezését vagy hatóság jóváhagyását teszi szükségessé, a beleegyezéssel vagy a jóváhagyással a szerződés megkötésének időpontjára visszamenőleg válik hatályossá.*"

Jól látható tehát, hogy a beleegyezés/jóváhagyás (helyesen) már nem a szerződés létrejöttét, hanem a hatályossá válását eredményezi, azonban megkérdőjelezhető módon továbbra is ex tunc, vagyis visszamenőleges hatállyal. Miért kifogásolható ez? Fontos megállapítani, hogy a visszamenőleges rendezés szükségességét/indokoltságát mindenekelőtt a szabályozás megalkotójának kellene meggyőző módon alátámasztania.

Meglátásom szerint ez nem azért nem járhat végső soron sikerrel, mert tiltott lenne a múlt jogi átminősítése – ennek elvi akadályai alapvetően nincsen –, hanem azért, mert dogmatikailag hibás a hatályossá válását visszamenőlegesen megítélni¹³: a hatályosság éppen akkor állhat be, amikor a függő feltétel megszűnik – előtte nincs értelme hatályosságról beszélni. Ez akkor is így van, ha jogilag – talán a rossz berögződés miatt – újra akarjuk írni a múltat egy hibás és felesleges fikcióval.

A hiba szemléltetésére elégséges az alábbi példa: egy megkötött vállalkozási szerződés szerint a hatálybalépésétől számított 25 nap alatt kellene a vállalkozónak teljesítenie a szolgáltatást, de a hatóság csak a szerződés megkötésétől számított 30. napon hagyja jóvá a szerződést és léphet hatályba a szerződés. Mivel úgy kell tekinteni a jóváhagyást követően, mintha a szerződés a megkötés időpontjában már hatályossá vált volna, így a hatálybalépéstől – vagyis a megkötéstől – számított 25 napos teljesítés lehetősége ellehetetlenült. Hozzátehetjük: még ha lenne is elegendő ideje a vállalkozónak a teljesítésre, a Ptk. által előírt időugrás így is indokolatlanul hátrányosan érintené.

A fikció szükségtelenségét – úgy vélem – különösebben nem kell magyarázni, hiszen a beleegyezés/jóváhagyás hatályossá válásával történő hatálybalépés se a felekre, se harmadik személyre nézve nem járna hátrányos jogkövetkezéssel, ezért az alkalmazása nem csak hogy nem volna káros, de dogmatikailag éppen, hogy kívánatosnak tekinthető.

Irodalomjegyzék

- CSEHI Zoltán (szerk.): Kötelmi jog I. a 2013. évi V. törvény alapján, Menedzser Praxis, Budapest, 2014
- JAKAB András: Jogszabályok érvényessége, hatálya és alkalmazhatósága. http://jesz.ajk.elte.hu/jakab6.html#_ftnref37 (Letöltés időpontja: 2020. december 7.)
- MÁTÉ Gergő: Mi az ajánlat?, *Közbeszerzési Szemle*, 2017/1-2., 64-82. o.
- SIKLÓSI Iván: *A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014

¹³ Természetesen más az az eset, amikor később születik bírói döntés arról, hogy egy korábban nem hatályosként „kezelt” szerződés jogilag (helyesen) hatályosként minősül.

Arculatátvitel – véleményvezér – érvénytelenség

Strihó Krisztina*

A digitális környezet kifejezés napjainkra széles körben elterjedt és általánosan használatos. Egy meglehetősen szerteágazó jelenség, amely áthatja életünk valamennyi színterét, befolyással van a kapcsolattartásunk módjára, a vásárlási szokásainkra, az általános életvitelünkre, gazdasági és társadalmi viszonyainkra. A fogyasztók tájékoztatása körében az újdonság erejével hat az influencer, vagy más néven véleményvezér megjelenése a reklámozás területén. Egy-egy termék, szolgáltatás, vagy valamely cég népszerűsítése egyre inkább áttevődik az internet világába, a különböző közösségi platformokra.

Kulcsszavak: arculatátvitel, véleményvezér, reklám, érvénytelenség

Mercandising – Influencer – Invalidity

The phrase 'digital environment' is widespread and it is generally used. It is a rather diversified phenomenon which appears in all walks of life affecting the way of our keeping in touch, our buying habits, our lifestyle in general, and our economic and social relations. The appearance of influencers affects the consumer information within the advertising field as a new phenomenon. The promotion of a product, a service, or a firm is moving into the world of the internet, to the different social platforms.

Keywords: merchandising, influencer, advertisement, invalidity

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1032>

1. Bevezetés

Az utóbbi évtizedekben megfigyelhető, hogy a robbanásszerű technikai-technológiai fejlődés eredményeképpen a társadalmi viszonyok keretei is megváltoznak, folyamatosan alakulnak, új típusú jogviszonyok, szerződések jelennek meg. Az értékesítés során is módosulnak az igénybe vett eszközök és módszerek, például akarattnyilatkozat tehető elektronikus kommunikációs eszköz által, a szerződés közvetett tárgyától függően továbbá a teljesítés és/vagy az ellenszolgáltatás nyújtása is realizálódhat digitális úton, miközben a marketing eszközök köre is bővül. Ez utóbbira jó példa a reklámhordozók digitalizálódása, a merchandising (szerződés) megjelenése és elterjedése, az *influencerek* térnyerése.¹ Meghatározó tényezővé váltak a különböző közösségi médiafelületek (például az Instagram, a Facebook vagy a Twitter), hiszen a társas kapcsolataink, a társadalmi-

* Tudományos munkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Európai Köz- és Magánjogi Tanszék, KJE Nemzetközi Tanulmányok Tanszék (főiskolai docens).

¹ STRIHÓ Krisztina: A tudás fájának egy levele, in: „Hervainé Szabó Gyöngyvér köszöntésére” (szerk.: Folmeg Márta – Lőrinczné Bencze Edit – Simándi Irén), ENIGMA 2001. Kiadó és Médiaszolgáltató Kft., Székesfehérvár, 2020, 221-228. o.

és a gazdasági célú hirdetések, valamint kereskedelmi ügyletek színtereként terjedtek el. Napjainkra a digitális környezet teljesen természetes, elfogadott jelenségnek tekinthető, amelynek alapja az elektronikus kommunikációs eszközök megjelenése és dinamikus fejlődése.² A digitalizáció³ áthatja életünk szinte valamennyi szegmensét, így a magánjogi és a közjogi jogviszonyokat egyaránt, befolyásolja a kapcsolattartás módját.

Jelen tanulmányban az újszerűséget állítjuk párhuzamba egy klasszikus jogintézménnyel, nevezetesen az *arculat-átviteli szerződést és a véleményvezéréket vesszük górcső alá az érvénytelenség viszonylatában*. Kérdésként merül fel, hogy jogi szempontból minek minősül, hova sorolható be a véleményvezér. Önmagában az arculatátvitelre, az arculat-átviteli szerződésre mennyiben vonatkoznak speciális érvénytelenségi rendelkezések és az említett globálisan érvényesülő folyamatok mennyiben befolyásolják, avagy módosítják az irányadó érvénytelenségi szabályokat. A következőkben az arculatátvitel meghatározásából kiindulva elemezzük a feltett kérdéseket.

2. Az arculatátvitelről általánosságban

Az arculatátvitel egyetlen helyen kerül nevesítésre a jogrendszerünkben, mint egy speciális szerződéstípus. A *sportról szóló 2004. évi I. törvény* (a továbbiakban: *St.*) akként rendelkezik, hogy arculat-átviteli szerződés alapján a felhasználó marketingtevékenysége keretében ellenérték fejében a sportoló nevét, képmását, továbbá a sportszervezet, sportszövetség vagy sportköztestület nevét, jelvényét, illetve a sporttevékenységgel összefüggő más eszmei javakat használ fel hirdetőtáblákon, dísz- és ajándéktárgyakon, ruházaton, más tárgyakon, valamint elektronikus úton a fogyasztói döntések befolyásolása céljából.⁴ Arculat-átviteli szerződést a felhasználó sportolóval, sportszövetséggel, sportvállalkozással vagy sportköztestülettel köthet.⁵ Az arculatátvitel, vagy az arculat-átviteli szerződés a jogrendszerünkben máshol nem kerül nevesítésre. A *Szerzői Jogi Szakértő Testület* azonban a szerzői jogról szóló törvény kapcsolódó rendelkezéséből⁶ kiindulva meghatározta⁷ az arculatátvitel fogalmát, amelynek értelmében a hatálya alá tartozik

² Ezzel kapcsolatban lásd BARTA Judit: Az EU által meghirdetett digitális forradalom hatása a kereskedelmi jog egyes területein: szerződések, fogyasztóvédelem, gazdasági verseny, gazdasági társaságok, *Miskolci Jogi Szemle*, 2020/3., 14-26. o. PAPP Tekla: *Atipikus szerződések*, HVG-ORAC, Budapest, 2019.; STRIHÓ Krisztina: *Az elektronikus kereskedelem. A kereskedelem digitalizációjának alapvetései*. Wolters Kluwer, Budapest, 2020

³ A digitalizáció egy sajátos területével kapcsolatban lásd GOMBOS Katalin – GYURANECZ Franciska Zsófia – KRAUSZ Bernadett – PAPP Dorottya: *A mesterséges intelligencia jogalkalmazási területen való hasznosíthatóságának alapjogi kérdései*, Ludovika Kiadó, Budapest, 2020. (megjelenés alatt), továbbá SIMON Emese Réka: A mesterséges intelligencia kihívásai a szellemi tulajdon védelmének területén, in: *Európai szabályozáspolitikai kihívások* (szerk.: Strihó Krisztina – Szegedi László), Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021 (megjelenés alatt)

⁴ St. 35. § (3) bekezdés

⁵ St. 35. § (4) bekezdés

⁶ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról, 16. § (3) bekezdés

⁷ SZJSZT. 13/2003. számú szakvélemény, Ad. 1. pont, 1.4. alpont; STRIHÓ Krisztina: Egy fictio és a

a szerzői művek jellegzetes alakjainak és egyéb ilyen elemeinek felhasználása más művek, árucikkek, szolgáltatások kelendőségének fokozására.⁸

A jelenségre általánosságban használatos kifejezés a merchandising és a merchandising szerződés. „A merchandising szóhasználat először angol és francia nyelvterületen jelent meg.”⁹ Tekintettel arra, hogy a jogrendszerünk az St.-n kívül más helyütt nem nevesíti a vizsgált jogintézményt, a kifejezés jelentésének tisztázásához – annak angolszász eredetére tekintettel – az egy nyelvű angol szótár vonatkozó részét vesszük alapul. Fellapozva a keresett kifejezést azonnal szembetűnik, hogy kétfajta megközelítést is tartalmaz a merchandising használati körére, értelmezésére vonatkozóan.

A merchandising kifejezés egyrészt jelenti az áruk eladásához vagy azok értékesítésének kísérletéhez kapcsolódó tevékenységet a reklámozás vagy a termékek elhelyezése segítségével; vagyis a közgazdaságtan területét érintő terminológiaként kezeli a szótár, a polcszervizzel azonosítható magatartást kiegészítve az egyéb eladásösztönző eszközökkel.

A merchandising szó másrészt azt a magatartást jelöli, amely a merchandising termékek összekapcsolását valósítja meg népszerű filmmel, személlyel vagy eseménnyel, az adott termékek értékesítésének folyamatában.¹⁰ Az utóbbi meghatározás egy szóval arculatátvitelként írható le, vagy „másképpen imágóátvitelről (imagertransferről) van szó,”¹¹ amelyre a jogásztársadalom tekint sajátjaként. A jelenség jogi vetülete jelezhető a „szerződés” kiegészítés feltüntetésével, így egy sajátos szerződéstípusként definiálható a merchandising vagy arculat-átviteli szerződés. Az angol szótár egyértelműen jelzi, hogy a merchandising valójában egy kétarcú jelenség, hiszen mind a közgazdászok, mind a jogászok által használatos. Megjegyezzük, hogy „a merchandisingnek nincs tételes jogi fogalma Európában, így Magyarországon sem.”¹²

Célszerű áttekinteni a merchandising szóhoz kapcsolódó kifejezések, nevezetesen a 'merchandise' és a 'merchanser' szavak jelentését is.

A merchandise főnévként a forgalomba kerülő (eladott vagy megvásárolt) termékeket foglalja magában, valamint azokat a megvásárolható dolgokat, amelyek valamely eseménnyel, rendezvénnyel állnak kapcsolatban (például a hivatalos olimpiai termékek).¹³ Az angolszász országokban az árucikkek megjelölésére két

merchandising szerződés. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica: publicationes doctorandorum iuridicorum*. Szeged, 2009/9., 339-355. o., 350. o.

⁸ A jogintézmény másik megjelenési helye a szerzői jog területe, miszerint a szerzőt megilleti a műben szereplő jellegzetes és eredeti alak kereskedelmi hasznosításának és az ilyen hasznosítás engedélyezésének kizárólagos joga is [Szjt. 16. § (3) bekezdés]. A jogalkotó a hivatkozott rendelkezésben ugyan nem nevesíti az arculatátvitelt, de egyértelműen azonosítható a vizsgált intézménnyel. Fontos azonban megjegyezni, hogy az St. és az Szjt. alanyi köre eltérő.

⁹ TATTAY Levente: *A merchandising, Külgazdaság*, 2002/1-12. sz., 77-92. o., 77. o.

¹⁰ Oxford advanced learner's Dictionary of Current English, Oxford University Press. Oxford, 1997, 959-960. o.

¹¹ CSÉCSY György: *A merchandising, mint sajátos gazdasági és jogi jelenség*, in. Ünnepi kötet Sárközy Tamás 65. születésnapjára (szerk.: Pázmándy Kinga), HVG-ORAC, Budapest, 2006, 63-74. o., 63. o.

¹² TÓTH Nikolett Ágnes: *A sportjog, mint sajátos szakjog* (PhD-értekezés), Miskolc, 2014, 255. o.

¹³ Oxford advanced learner's Dictionary of Current English. Oxford University Press. Oxford, 1997, 959., a merchandise szót az áruval azonosítja a kétnyelvű jogi szótárak közül a magyar-angol/angol-magyar

kifejezés szolgál, nevezetesen a goods és a merchandise. Az előbbi használata abban az esetben javasolt, ha a termék anyaga vagy a felhasználási köre bír jelentőséggel, míg az utóbbit akkor célszerű alkalmazni, ha maga a termék kevésbé hangsúlyozandó, helyette a márkája vagy az értékesítés ténye a fontos.¹⁴ A merchandise szó igeként megjelenve valaminek az értékesítését jelenti reklámozáshoz történő felhasználás érdekében.¹⁵ A témánk szempontjából az utolsóként megjelölt tartalom illeszthető (azonosítható) leginkább az elemzésünkbe, hiszen az említett aspektust elemezzük.

A 'to merchandise' szó német megfelelője, a 'vermarkten' általános megközelítése is utal a vizsgált területre.¹⁶ A 'vermarkten' kifejezés egy szóval elpiacosodásként, elpiacosításként fordítható (nem igazán magyarosan), amely használatos:

- egyrészt az olimpiai bajnokok áruvá bocsátására (megjegyezzük, hogy valamely személy nem lehet a szerződés tárgya, csak alánya, tehát itt például a sportoló neve, képmása használati jogának az átengedése; de a jó hírnévre önmagában már nem terjedhet ki, hiszen az személyhez tapadó jogosultság);
- másrészt a magánéletben ismertebb személyiségek elpiacosítását (a magánélet szűk értelmezése esetén jelen megközelítés a vizsgálódási körünkön kívül esik, mivel a merchandising esetén széles körben, a közéletben ismert személyekről van szó);
- harmadrészt jelenti a felhasználási, a fogyasztási szükségletekhez igazodó piacra vitelt, pontosan egy termék vagy árucikk eladásra kínálását.

A 'vermarkten' szó fent ismertetett három lehetséges jelentése közül az első áll a témánkhoz a legközelebb, azzal azonban, hogy a merchandising (szerződés) valódi tartalmát nem fedi le teljeskörűen. Talán ez a körülmény állhat annak hátterében, hogy a német szakirodalomban a téma után keresve azt tapasztalhatjuk, hogy az angolszász kifejezés terjedt el.¹⁷

A merchandiser jogszabálybeli és szótárbeli meghatározása hiányában egyelőre a kiírt álláshirdetésekből¹⁸ következtethetünk a szó jelentésére. A merchandiser többnyire a közgazdaságtani értelemben használt merchandisinghez kapcsolódó jogalanyt takar, akinek a tevékenysége korlátozódhat a polcszervizes tevékenységre, vagy a kereskedelmi egységek polcainak áruval történő folyamatos feltöltése mellett kiterjedhet egyéb kapcsolódó feladatokra is. Például a merchandiser munkakörébe tartozhat az értékesítési helyek rendszeres látogatása, a készletgazdálkodás, az eladáshelyi reklámanyagok kihelyezése, az árukihelyezés megszervezésében és lebonyolításában való részvétel, végső soron pedig (az előbbiektől által) az értékesítési volumen növelése. A megvizsgált álláshirdetések jól tükrözik, hogy napjainkban a jogi keretek között minden olyan magatartás és tevékenység a merchandiser feladatai közé tartozhat – a munkáltató döntésétől és a felek megállapodásától függően –,

315., és az angol–német/német–angol szótár (Neues Grosses Wörterbuch) Buch und Zeit Verlagsgesellschaft mbH, Köln, 2008, 156.

¹⁴ Oxford advanced learner's Dictionary of Current English, Oxford University Press. Oxford, 1997, 1204. o.

¹⁵ Oxford advanced learner's Dictionary of Current English, Oxford University Press. Oxford, 1997, 959. o.

¹⁶ Das Bedeutungswörterbuch, Dudenverlag, Mannheim, 2002, 986. o.

¹⁷ A Németországban található heidelbergi Karls Ruprecht Universität könyvtárának adatbázisában tapasztaltam, a témával kapcsolatos szakirodalom felderítésekor.

¹⁸ Merchandiser elnevezésű állásokra rákeresve az internetes álláskereső portálokon.

amely az eladás ösztönzését támogatja, tehát viszonylag széles spektrumot érinthet ez a megnevezés (mint munkakör/álláshely).

A jogi megközelítés¹⁹ értelmében a merchandising szerződés valamely ismert, széles körben kedvelt, keresett személy személyhez fűződő jogi védelme alatt álló dolog, védjegy kereskedelmi hasznosítását, szerzői mű másodlagos felhasználását jelenti, a jogosult hozzájárulása alapján, az eredeti funkciójától eltérő körben. A röviden csak reklámarcnak minősített gyűjtőfogalom a szerződés lehetséges közvetett tárgyainak széles skáláját takarja, így például lehet valódi vagy fiktív személy neve, hangja, karaktere; védjegy; szerzői mű vagy annak egy részlete.

Közgazdasági szempontból több tevékenységet foglalhat magában a merchandising, nevezetesen az áru külső megjelenését, a kiszerezését és a csomagolását, az értékesítés módját, bolti megjelenés esetén a termék elhelyezését, a polcszervizes teendőket. Minden olyan magatartás a merchandising fogalma alá tartozik, amely a termékek eladásához vagy értékesítésének kísérletéhez kapcsolódik: akár a reklámozás segítségével, akár a termékkel/szolgáltatással összefüggő külső paraméterek célcsoporthoz történő igazítása révén. Például meghatározó körülmény lehet, hogy az adott termék milyen magasságban kerül elhelyezésre bolti értékesítés esetén, hiszen a gyermekek és a felnőttek szemmagassága eltérő; vagy jelentős szerepe lehet a csomagolásnak is (exkluzív ajándéktárgyakat nem célszerű gazdaságos kivitelezésben kínálni, vagy a gyermekeknek szánt csokoládénak, joghurtnak érdemes színes külsőt kölcsönözni, esetleg ismert és kedvelt mesefigurákkal díszíteni).

A jogász társadalom és a közgazdászok által egyaránt használatos kifejezés eltérő tartalommal, a gyakorlatban mégis egymást kiegészítve, hatásukat erősítve jelenik meg. Legyen szó akár jogintézményről, akár közgazdász jelenségről, a cél azonos, nevezetesen a fogyasztó megszólítása, meggyőzése egy konkrét termék, szolgáltatás, cég érdekében, végső soron a piacon való megjelenés, terjeszkedés és hasznosítás eszközeként szolgál. A két szakterület találkozási pontja tipikusan a reklámjog, konkrétan egy-egy reklámfilm, tehát a marketing területe.²⁰

3. Az arculat-átviteli szerződés érvénytelensége

A merchandising szerződés érvénytelenségének eseteit az alábbi pontban vizsgáljuk meg azzal, hogy kizárólag a sajátos rendelkezéseket emeljük ki. Az elemzés során célszerű az arculathoz igazodóan, így a merchandising szerződés közvetett tárgya alapján áttekinteni az irányadó rendelkezéseket.

¹⁹ „A merchandising szimbólumok, védjegyek, szerzői jogi alkotások részei, valódi vagy képzeletbeli személyek külső megjelenésének felhasználását jelenti abból a célból, hogy a kérdéses megjelöléseket nem eredeti funkcióinak megfelelően, mint a meghatározott áruk és szolgáltatások azonosítására alkalmas megnevezésként, hanem más áruk és szolgáltatások értékesítésére használják fel a kérdéses figurák általános ismertségének, vonzerejének kiaknázásával.” [Nemzetközi Iparjogvédelmi Egyesület (AIPPI), 1995., Forrás: <https://www.aippi.org/download/committees/129/RS129English.pdf> (utolsó hozzáférés: 2020.04.27.). POGÁCSÁS Anett: Szerzők és műveik a meggyőzés szolgálatában – reklámalkotók és reklámarcok, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2007/2., 21-31. o.

²⁰ STRIHÓ Krisztina: *A merchandising szerződés*. Wolters Kluwer, Budapest, 2020, 13-16. o.

< „Érvénytelenség — mi az? ... Szemben azon külső látszattal, mintha itt (jogilag) történt volna valami, fennforgása annak, hogy nem történt semmi. Pontosabban: szemben azzal, ami (tényleg) csakugyan történt, fennforgása annak, hogy nem úgy történt, hogy a történeteknek látszóhoz fűződni szokott jogkövetkezések beálltak volna. Az érvénytelenség ekként két valaminek az összetétele. Valaminek, ami fix, t. i. a jogi negatívumnak. És valaminek, ami fokozatokban elmosódó, t. i. az ellenkező látszatának.” (Grosschmid Béni)>²¹

Érvénytelenség esetében a szerződéskötés pillanatában fennálló érvénytelenségi ok – megtámadhatóságra vezető vagy semmisséget megalapozó – következtében az adott kontraktus nem alkalmas a felek által célzott joghatás kiváltására. „Az érvénytelenség egy egész jogrendszert átható kérdés, mégis alapvetően egy klasszikus magánjogi jogintézmény.”²² Megvizsgáljuk a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) érvénytelenségre vonatkozó generális rendelkezéseit, nevezetesen a merchandising szerződésre való alkalmazhatóságuk és realitásuk szempontjából. Az általános szabályok ismertetését követően bemutatjuk a speciális eseteket is.

3.1. A merchandising szerződés érvénytelensége a Ptk. általános rendelkezései tükrében. A Ptk.-ban nevesített érvénytelenségi okok köréből elvileg valamennyi körülmény fennállhat a szerződés kötésének pillanatában, mégis célszerű megvizsgálni, hogy melyiknek van reális alapja.

- (a) A semmisségi okok közül alkalmazható érvénytelenségi okok a következők:
- az alakszerűségi előírások hiánya, akár jogszabályban, akár megállapodásban kötötték ki a felek: a Ptk. nem sorolja az érvényességi kritériumok közé a szerződés formáját, tehát ez nem releváns; azonban a felek által megállapított alakszerűségi előírásoktól való eltérés, azok be nem tartása semmisséget eredményez;²³
 - a titkos fenntartások, a színlelt szerződések közül relevanciával bír az az eset, amikor a felek „akarnak, de takarnak”, ha például valójában tartalmilag szponzorálási szerződést kötnek a felek;
 - a valódi akarat hiányának esete (ezt az okot nem látjuk tipikusnak a szerződés jellege miatt, de nem zárható ki az alkalmazhatóságának a lehetősége);
 - a célzott joghatásbeli hibára vezethető jogszabályba ütközés esete, különösen a jó erkölcsbe ütköző szerződés (a merchandising szerződés közvetett tárgya valós értékének a meghatározása meglehetősen körülményes, hiszen a szolgáltatás-ellenszolgáltatás viszonylatában azt is valószínűsíteni kell, hogy az arculat felhasználásának köszönhetően mekkora a megtakarítható költség aránya és az elérhető profit mértéke); továbbá

²¹ KRISTON Edit: A szerződés létrejöttének, érvényességének és hatályosságának általános megközelítése, in: *Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban* (szerk.: Kriston Edit – Sági Edit), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2019, 3-6. o., 4. o.

²² HALÁSZ Csenge: A semmisség és megtámadhatóság elméleti és gyakorlati jellegzetességei, in: *Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban* (szerk.: Kriston Edit – Sági Edit), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2019, 7-11. o., 7. o.

²³ Ptk. 6:6. §, Ptk. 6:94. §

- a lehetetlenség, például, ha a szerződéskötés pillanatában még fejlesztés alatti fázisban sem lévő termék (ahhoz kapcsolódna a szerződés közvetett tárgya) népszerűsítésére kötik a szerződést a szerződő partnerek vagy a tényleges engedély hiánya.

A semmisségi okok közül az uzsorás szerződés megvalósulása is lehetséges elméletileg, azonban az arculat-átviteli szerződés sajátossága folytán nem releváns ok, mert nem jellemző az egyik fél hátrányos helyzete és annak kihasználása, ebből kifolyólag feltételezhetjük, hogy a feltűnő értékkülönbség előfordulása sem jellemző a szolgáltatás-ellenszolgáltatás relációjában.

(b) A megtámadás alapjául szolgáló érvénytelenségi okok közül az alábbiak alkalmazhatóak merchandising szerződés esetén:

- a tévedés; a megtévesztés (tévedés és a megtévesztés vonatkozásában is nehezen elképzelhető, hogy a reklámarc keresettsége és közkedveltsége tekintetében ne legyen megfelelő információk birtokában a merchandiser, vagy a jogosult);
- a fenyegetés (alkalmazható elvileg, de nem tekinthető tipikus érvénytelenségi oknak, például a merchandising szerződés alanyai közül valamelyik jó hírneve, goodwill-e vonatkozásában valótlan állítás széles körben történő terjesztésének a felvetése);
- a tisztességtelen általános szerződési feltételek (A szerződéstípus egyre gyakrabban történő alkalmazása folytán fennállhat a veszélye a tisztességtelen szerződési feltételek alkalmazásának, különösen nagyobb cégeknél. Ugyanakkor éppen a kontraktus sajátossága folytán szinte kizárható a tisztességtelen szerződési feltételek széles körben való alkalmazása, hiszen a reklámarcot „vásárló”, gazdasági jelentőségét és általában piaci részesedését tekintve nagy vállalkozás szerződő partnere szinten „nagyak” minősül a saját tevékenységi területén.) Megjegyezzük, hogy az általános szerződési feltételek alkalmazásának elterjedése a későbbiekben képzelhető el, az is a merchandising típusú szerződésekre szakosodott cégeknél;
- a szolgáltatás-ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékkülönbség (elméletileg előfordulhat feltűnő értékkülönbségen alapuló szerződés kötése, azonban nehéz meghatározni a reklámarc valós forgalmi értékét, így jellemzően a piaci árakhoz tudnak igazodni a felek. Komoly közgazdaságtani elemzésekkel megbecsülhető a reklámarc kereskedelmi hasznosításával járó kereslet- és egyben forgalom-növekedés, azonban ez az érték mindig csak következtetéseken alapuló becslést, valószínűség-számításokon alapuló érték.).

3.2. Az arculat-átviteli szerződés érvénytelenségének speciális esetei. Jelen pontban ismertetjük a merchandising szerződés érvénytelenségére vonatkozó speciális, tehát a konkrét megállapodásban szereplő közvetett tárgy függvényében irányadó szabályokat.²⁴

²⁴ Az egyes típusokkal kapcsolatban lásd GÖRÖG Márta: Gondolatok a merchandising jelentéstartalmához, egyes típusaihoz, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2011/6., 19-29. o.

(a) A személyiség merchandising

A merchandising szerződés kötésére vonatkozóan nem található semmiféle speciális előírás személyiségi jogok használati jogának átengedésére, hiszen a kontraktus egyáltalán nem fordul elő nevesített formában a Ptk.-ban. A szerződő partnerek egy meghatározott személyiségi jog használatának a felhasználására irányuló szerződést kötnek.

(b) A sporteseményhez, sporttevékenységhez kapcsolódó szerződés

Az általános rendelkezések az irányadóak azzal a különbséggel, hogy az érvénytelenségre vezető okok a konkrét példánál eltérhetnek, a sporttevékenységhez kötődő specialitás miatt. Az St. értelmében a sportoló nevét, illetve képmását arculat-átviteli szerződés keretében - amennyiben a szerződést sportszervezet, sportszövetség vagy sportköztestület köti a felhasználóval - csak a sportoló előzetes írásbeli hozzájárulása alapján lehet felhasználni, az ezzel ellentétes megállapodás semmis. Ez a szabály irányadó a sportoló nevét vagy képmását érintő reklám- vagy egyéb szerződésekre is.²⁵

(c) A karakter (szerzői mű) merchandising

Az Sztj. alapján főszabály szerint a felhasználási szerződést írásba kell foglalni²⁶ az alábbi kivételekre tekintettel:

- a napilapban vagy folyóiratban történő kiadásra kötött felhasználási szerződést,²⁷ továbbá
- a szoftver kereskedelmi forgalomban való megszerzésekor.²⁸

Az írásbeliség, mint a szerződés érvényességi kritériuma kiterjed a felhasználási szerződés egyes létszakaszaihoz kapcsolódó nyilatkozatokra is. A digitális forradalom idején azonban megfontolandó az írásbeliség formakényszerének észszerű keretek között történő oldása – természetesen az indokolt jogi garanciák bevezetése mellett – a kereskedelmi folyamatok hatékony lefolytatása érdekében.

„Nincs értelme az alakiságok szempontjából különbséget tenni az elvileg csupán a díjazásról szóló szerződés, és a sokkal több tárgyat érintő felhasználási szerződés között.”²⁹ A formai követelmény megsértésével elfogadott szerződést a bíróság hatályossá nyilvánítja annak érdekében, hogy a felek rendezni tudják elszámolásukat.³⁰

További különbség, hogy a szerzői művek felhasználására irányuló szerződések vonatkozásában külön nevesít speciális semmisségi okokat, nevezetesen az életmű szerződés esetét,³¹ valamint a jövőben ismertté vált, tehát a szerződéskötéskor még nem ismert felhasználási módok és módszerek tekintetében.³²

Nem lehet érvényesen megállapodást kötni életműszerződésre, mivel semmis a felhasználási szerződésnek az a kikötése, amellyel a szerző meghatározatlan számú jövőbeli művének felhasználására ad engedélyt.

²⁵ St. 35. § (5) bekezdés

²⁶ Sztj. 45. § (1) bekezdés

²⁷ Sztj. 45. § (2) bekezdés

²⁸ Sztj. 60. § (5) bekezdés

²⁹ FALUDI Gábor: *A felhasználási szerződés*, KJK, Budapest, 1999, 133. o.

³⁰ FALUDI: i.m. 134-135. o.

³¹ Sztj. 44. § (1) bekezdés

³² Sztj. 44. § (2) bekezdés

A szerződés megkötésekor ismeretlen felhasználási módra vonatkozó felhasználási engedély érvényesen nem adható. A felhasználásnak a szerződés megkötését követően kialakuló módszere nem tekinthető a szerződés megkötésekor még ismeretlen felhasználási módnak pusztán azért, mert a korábban is ismert felhasználási mód megvalósítását hatékonyabban, kedvezőbb feltételekkel vagy jobb minőségben teszi lehetővé (a szerződéskötéskor még nem ismert mód, módszer). A szerzői jog területén több, nevesített körülmény is szerepel a fent vázoltak szerint.

(d) A márka vagy védjegy merchandising

„Önálló védjegylicencia-szerződéssel a gyakorlatban ritkán találkozunk, a védjegy használatára vonatkozó megállapodás rendszerint műszaki megoldás hasznosítására vonatkozó szerződéshez kapcsolódik.”³³ Merchandising szerződés esetén tisztán valamely konkrét védjegy felhasználására kerül sor, így az arra irányadó szabályokból kell kiindulni.

Az érvénytelenségi okok körében a védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény (a továbbiakban: Vft.) külön nevesíti azt az esetet, amikor a szerződés teljesítése a fogyasztók megtévesztését eredményezné,³⁴ a jogalkotó semmisnek minősíti a használati szerződést, ha annak teljesítése a fogyasztók megtévesztését eredményezhetné. Fontosnak tartjuk azt kihangsúlyozni, hogy önmagában nem a fogyasztó megtévesztésére alkalmas kijelentésről van szó, hanem a szerződés teljesítése járna olyan hatással, amely a fogyasztókat megtévesztené.

Megjegyezzük, hogy „a speciális érvénytelenségi okok nem a fogyasztó védelmének, hanem a fogyasztóvédelemnek az eszközei, így nem az individuuum védelmét, hanem gazdaságpolitikai intézményvédelmet szolgálnak.”³⁵ A következő pontban a fogyasztóvédelem területét érintő speciális érvénytelenségi esetkört mutatunk be.

4. Véleményvezér

Napjainkban meglehetősen divatos kifejezéssé vált a véleményvezér, vagy sokkal inkább az influencer. Az influencer szó az angol eredetű 'influence' kifejezés képzővel bővített változata, ezért az egynyelvű angol szótár meghatározását vesszük alapul. A vizsgált jelenség főnévként az alábbiakat jelenti:

- egyrészt egy olyan erőteljes hatást, ami tárgyra vagy személyre irányulhat;
- másrészt egy olyan erőt, amely valakit, vagy valamit meghatározott cselekvésre, viselkedésre készítet;
- harmadrészt egy olyan személyt vagy dolgot, amely érinti valamely személy viselkedésének, vagy gondolkodásának a módját.

Az 'influence' szó igeiként kifejezheti:

³³ CSÉCSY György: Védjegyjog és piacgazdaság. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2001, 165. o.

³⁴ Vft. 23. § (2) bekezdés

³⁵ DARÁZS Lénárd: *Érvénytelenség, mint fogyasztóvédelmi eszköz (és hatásanalízis)* c. tudományos előadása, „Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban” c. online konferencia, Miskolc, 2020. november 12-13.

- egyrészt a valamely személy viselkedésének vagy gondolkodásának módjára történő hatásgyakorlást (követendő példaként szolgál, egyfajta iránymutatásként hat);
- másrészt egy különös helyzetre és a fejlesztés módjára történő hatásgyakorló tevékenységet.³⁶

Valamennyi megközelítésből egyértelműen kitűnik, hogy a központi elem a befolyásoló erő és a tényleges hatásgyakorlás ténye.

Az 'influencer' kifejezés az 'influence' szóból ered, amelynek releváns része szintén a hatásgyakorlás. Általánosságban az 'influencer' (véleményvezér) szó egy olyan személyre utal, aki valamilyen termék, szolgáltatás, ezáltal akár valamely cég iránti kereslet növelése érdekében lép fel. „A véleményvezér olyan személy, aki az informális kommunikáció során tanácsot vagy információt nyújt termékről vagy termékcsoporról, arra vonatkozóan, hogy a sok közül melyik márka a legjobb, vagy az adott termék hogyan használható. Véleményvezetés egy adottság, amely képes az egyént megfertőzni és irányítani más emberek attitűdjeit.”³⁷

„Az influencer kifejezés nem egy szerződéstípussal azonosítható, hanem lényegében maga a jogosult megjelölésére szolgál. A kérdés csak az, hogy a merchandise és az influencer egyező lehetőséget takar vagy sem. Álláspontunk szerint az influencer jelenleg élő személyt jelöl, tehát lényegesen szűkebb a merítési lehetőség, hiszen a merchandising esetén meglehetősen széles paletta kínálkozik. Az influencer egy olyan személy, aki közösségi platformokon megjelenve meghatározó befolyással bír a követői körében. Kiemeljük azonban, hogy az influencer kifejezést célszerű kicsit tágabban kezelni, mivel például van néhány ismert és sokak által kedvelt házi állat, amely saját profillal rendelkezik, úgy mint „Demény a kötsög”, vagy a közelmúltban elhunyt morcos macskaként ismert „Grumpy Cat”. Ez utóbbi esetekben valós állatokról van szó, értelemszerűen a jogosult ilyen esetben a tulajdonos lehet. (...)

Álláspontunk szerint a véleményvezér mint kifejezés tekinthető viszonylag újnak azzal azonban, hogy maga a jelenség viszont nem bír újdonság értékkel.³⁸ Az influencer sajátossága abban mutatkozik meg, hogy a közösségi média felületeken jelenik meg. Az influencer-ek népszerűségének számtalan mérőszáma alakult ki, így az érintett közösségi oldal követőinek, a megtekintéseknek, továbbá a kedvteléseknek és a megosztásoknak a száma.

A Gazdasági Versenyhivatal (a továbbiakban: GVH) három közismert, sokak által kedvelt influencer-t vont versenyfelügyeleti eljárás alá. Mindhárom véleményvezér jelentős követői bázissal rendelkezik már huzamos ideje óta, így az általuk tanúsított magatartás egyértelműen meghatározó összetársadalmi szinten. A GVH Kasza Tibor,³⁹ Dukai Regina,⁴⁰ és Rubint Réka⁴¹ hivatalos közösségi oldalain közzétett bejegyzések kapcsán indított eljárást. A kötelezettségvállalással záruló ügyekben megállapítást

³⁶ Oxford advanced learner's Dictionary of Current English. Oxford University Press, Oxford, 1997. 796.

³⁷ www.mediapedia.hu/velemenyvezes; VJ/112/2016. sz. 15. pont; VJ/111/2016. sz. 16. pont; VJ/110/2016. sz. 18. pont

³⁸ STRIHÓ Krisztina: Az influencer jogi megítélése, *Jogtudományi Közöny*, 2020/4., 174-179. o., 179. o.

³⁹ VJ/110/2016.

⁴⁰ VJ/111/2016.

⁴¹ VJ/112/2016.

nyert, hogy a sokak által ismert, híres, sok esetben kedvelt személyek által reklámozott termékek, szolgáltatások esetén a fogyasztókat nem tájékoztatták arról a körülményről, hogy a részükről történő bejegyzés (kvázi gazdasági célú reklám)⁴² mögött ellenszolgáltatás vagy egyéb közvetlen gazdasági érdek (is) áll (például ajándék, kedvezmény). Mindhárom ügy esetén a versenyfelügyeleti eljárás alapja a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmának feltételezett megsértése volt.⁴³

A GVH által lefolytatott eljárások hozadéka, hogy publikálásra került egy szakmai iránymutatás „#GVH#Megfeleles#Velemenyezer” címmel,⁴⁴ melyben alapvető elvárásként fogalmazódik meg a véleményvezér irányába, hogy az általa népszerűsített termék, szolgáltatás, márkanév, cég vonatkozásában ténylegesen fennálló gazdasági érdekelttség tényéről minden esetben tájékoztatni kell a potenciális fogyasztókat. A tájékoztatással szemben alapvető követelmény a közérthetőség, az egyszerűség az egyértelműség és az észlelhetőség.

Versenyjogi szempontból a GVH az alábbi megjelölési módokat minősíti elfogadhatónak:

- egyszerű tartalom, amely a fogyasztók által is könnyen és jól értelmezhető;
- azonos platformon azonos jelölések alkalmazása;
- az üzleti kapcsolat hangsúlyos, egyértelmű és jól észlelhető megjelölése;
- az üzleti kapcsolat az adott tartalomhoz közvetlenül kapcsolódik;
- az elsősorban képi elemeket tartalmazó felület, mint például az Instagram, elegendő a megfelelő címkézés (#hashtag) alkalmazása;
- a főként szöveges oldalak, mint a Facebook esetében opcionális a címkézés szerinti tájékoztatás.

A GVH tapasztalatai szerint a következő megoldásokat viszont célszerű kerülni:

- ha a címkézés nem utal az ellenszolgáltatás tényére;
- a homályos és pontatlan megjelölés, például #partner#, #promóció#;
- az üzleti kapcsolatra történő utalás burkolt formában történik meg, például hyperlink segítségével;
- elégtelen megoldás önmagában a hirdető oldalára mutató link alkalmazása, vagy a cégnév feltüntetése;
- nehezen fellelhető megjelölés;
- az üzleti kapcsolat ténye csak a hosszabb szöveges részt követően jelenik meg.⁴⁵

5. Összegzés

⁴² Nem társadalmi hirdetés.

⁴³ Az Fttv. Mellékletének 11. pontjában foglalt magatartás megvalósításával valószínűsíthetően megsértették az Fttv. 3. § (1) bekezdésében megjelölt tilalmat.

⁴⁴

http://www.gvh.hu/data/cms1037278/aktualis_hirek_gvh_megfeleles_velemenyezer_2017_11_20.pdf

⁴⁵ #GVH#Megfeleles#Velemenyezer

A digitális környezet kifejezés napjainkra széles körben elterjedt és általánosan használatos. Egy meglehetősen szerteágazó jelenség, amely áthatja gyakorlatilag életünk valamennyi színterét, befolyással van a kapcsolattartásunk módjára, a vásárlási szokásainkra, az általános életvitelünkre, gazdasági és társadalmi viszonyainkra. A digitális környezet alapja az elektronikus kommunikációs eszközök megjelenése és dinamikus fejlődése.

A digitalizáció által érintett területek közül kiemelten foglalkoztunk az influencer-ek jogi minősítésével és az irányadó érvénytelenséggel kapcsolatos rendelkezésekkel, esetekkel. Kiemeltük, a véleményvezér jelensége nem tekinthető új jelenségnek, vagy jogintézménynek, hiszen gyakorlatilag a merchandising témakörét érinti.

Összességében és általánosságban elmondhatjuk, hogy a dinamikus fejlődés a jogalkotó számára is komoly feladatot jelent. Az újabb és újabb kihívások jogi megítélése szempontjából az is jelentős, hogy az Európai Unió miként viszonyul ezen helyzetekhez, milyen szabályozáspolitikát.

Irodalomjegyzék

- BARTA Judit: Az EU által meghirdetett digitális forradalom hatása a kereskedelmi jog egyes területein: szerződések, fogyasztóvédelem, gazdasági verseny, gazdasági társaságok, *Miskolci Jogi Szemle*, 2020/3., 14-26. o.
- CSÉCSY György: A merchandising, mint sajátos gazdasági és jogi jelenség, in. Ünnepi kötet Sárközy Tamás 65. születésnapjára (szerk.: Pázmándy Kinga), HVG-ORAC, Budapest, 2006, 63-74. o.
- CSÉCSY György: Védjegyjog és piaccgazdaság. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2001, 165. o.
- DARÁZS Lénárd: *Érvénytelenség, mint fogyasztóvédelmi eszköz (és hatástanalízis)* c. tudományos előadása, „Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban” c. online konferencia, Miskolc, 2020. november 12-13.
- FALUDI Gábor: *A felhasználási szerződés*, KJK, Budapest, 1999
- GOMBOS Katalin – GYURANECZ Franciska Zsófia – KRAUSZ Bernadett – PAPP Dorottya: *A mesterséges intelligencia jogalkalmazási területen való hasznosíthatóságának alapjogi kérdései*, Ludovika Kiadó, Budapest, 2020 (megjelenés alatt)
- GÖRÖG Márta: Gondolatok a merchandising jelentéstartalmához, egyes típusaihoz, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2011/6., 19-29. o.
- HALÁSZ Csenge: A semmisség és megtámadhatóság elméleti és gyakorlati jellegzetességei, in: *Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban* (szerk.: Kriston Edit – Sági Edit), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2019, 7-11. o.
- KRISTON Edit: A szerződés létrejöttének, érvényességének és hatályosságának általános megközelítése, in: *Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban* (szerk.: Kriston Edit – Sági Edit), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2019, 3-11. o.

-
- Oxford advanced learner’s Dictionary of Current English. Oxford University Press, Oxford, 1997. 796.
 - PAPP Tekla (szerk.): *Atipikus szerződések*. HVG-ORAC, Budapest, 2019
 - POGÁCSÁS Anett: Szerzők és műveik a meggyőzés szolgálatában – reklámalkotók és reklámarcok, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2007/2., 21-31. o.
 - SIMON Emese Réka: A mesterséges intelligencia kihívásai a szellemi tulajdon védelmének területén, in: *Európai szabályozáspolitikai kihívások* (szerk.: Strihó Krisztina – Szegedi László), Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021 (megjelenés alatt)
 - STRIHÓ Krisztina: *A merchandising szerződés*, Wolters Kluwer, Budapest, 2020
 - STRIHÓ Krisztina: A tudás fájának egy levele, in: „Hervainé Szabó Gyöngyvér köszöntésére” (szerk.: Folmeg Márta – Lőrinczné Bencze Edit – Simándi Irén), ENIGMA 2001. Kiadó és Médiaszolgáltató Kft., Székesfehérvár, 2020, 221-228. o.
 - STRIHÓ Krisztina: *Az elektronikus kereskedelem. A kereskedelem digitalizációjának alapvetései*. Wolters Kluwer, Budapest, 2020
 - STRIHÓ Krisztina: Az influencer jogi megítélése, *Jogtudományi Közlöny*, 2020/4., 174-179. o.
 - STRIHÓ Krisztina: Egy fictio és a merchandising szerződés. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica: publicationes doctorandorum juridicorum*. Szeged, 2009/9., 339-355. o.
 - TATTAY Levente: A merchandising, *Külgazdaság*, 2002/1-12. sz., 77-92. o.
 - TÓTH Nikolett Ágnes: A sportjog, mint sajátos szakjog (PhD-értekezés), Miskolc, 2014
-
-

Az érvénytelenség további jogkövetkezményei, különös tekintettel az árfolyamkockázat fogyasztóra telepítése tisztességtelenségének megállapítása esetén alkalmazandó jogkövetkezményekre

Pomeisl András József*

A tanulmány a deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződés érvénytelenségének megállapítása esetén alkalmazandó jogkövetkezmények problémáját vizsgálja. Áttekinti az alkalmazandó jogkövetkezmények kiválasztásának általános szempontjait a hazai jogban. Rámutat a tisztességtelenség fogalmi elemeinek jelentőségére, és az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata alapján összegzi a 93/13/EGK irányelv 6. és 7. cikkéből fakadó követelményeket. Végül a mellett érvel, hogy a Kúria elnöke által felállított Konzultatív Testület által javasolt két megoldás lényegében egyenértékű.

Tárgyszavak: tisztességtelenség, érvénytelenségi jogkövetkezmények, deviza alapú kölcsönszerződés

Further legal consequences of invalidity, in particular the legal consequences applicable in the event of unfairness of the transfer of exchange rate risk to the consumer

The study examines the problem of legal consequences applicable in the event of invalidity of foreign currency-based consumer loan agreements. It reviews the general aspects of the selection of applicable legal consequences in domestic law. It points to the importance of the conceptual elements of unfairness and summarizes the requirements under Articles 6 and 7 of Directive 93/13/EEC in the light of the case law of the CJEU. Finally, it argues that the two solutions proposed by the Consultative Board set up by the President of the Curia of Hungary are essentially equivalent.

Keywords: unfairness, legal consequences of invalidity, foreign currency loan agreement

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1033>

1. Bevezetés

Az elmúlt évek egyik legtöbbet vitatott magánjogi problematikája a deviza alapú finanszírozási konstrukciókhoz kapcsolódik. Jelen írásomban alapvetően nem a deviza alapú kölcsönszerződés konstrukciójának érvényességének kérdését teszem vizsgálat tárgyává – ezt megtettem a korábbi cikkemben¹ – hanem az érvénytelenség jogkövetkezményei meghatározásának szempontjait tekintem át.

* Főtanácsadó, Kúria, megbízott oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

¹ POMEISL András József: A devizaalapú kölcsön fogalmi elemei és konstrukció jogi megítélése a Kúria gyakorlatában, *Acta Humana*, 2017/4., 71–88. o.

Teszem ezt különösen azért, mert a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának (a továbbiakban: CKOT) 2015. november 9-10-ei ülésén e tárgyban (valójában egyhangúlag) elfogadott álláspont az én előterjesztésem alapján. Ezt az álláspontot azóta többen vitatták; a joggyakorlatban teljes egészében nem gyökeresedett meg, bár egyes törvényszékek gyakorlatában alkalmazzák. A Kúria Elnöke által 2016-ban felállított, a fogyasztói kölcsönszerződések érvénytelenségével kapcsolatos kérdéseket vizsgáló konzultációs testület (a továbbiakban: Konzultációs Testület) 2019. június 19-ei állásfoglalásában e megoldás mellé – az uniós jogi szempontokra figyelemmel – egy másik megoldást is megfogalmazott.

Kétségtelen, hogy a két megoldás különböző dogmatikai érvrendszeren alapul, ám ebből nem vonható le az a következtetés, hogy az egyik vagy a másik álláspont dogmatikailag tarthatatlan, akár az uniós jog, akár a magyar polgári jogi dogmatika alapján. A különböző megközelítések ellenére ugyanis a két megoldás álláspontom szerint valójában ugyanazon eredményre vezet, és egyformán kielégíti az uniós jogi követelményeket.

2. Az érvénytelenségi jogkövetkezmények megválasztásának szempontjai

Szladits Károly megfogalmazása szerint „[h]a valamely tényállásban megvan a jogügylet külső látszata, de a jogügylet egyik-másik kelléke hiányzik, akkor érvénytelen jogügylettel van dolgunk. (...) A semmis jogügylet egyszerűen nem jogügylet, hanem annak csupán látszata”.² A régi magyar jogirodalom meglegedett ennek a kimondásával, hiszen a magyar magánjog kauzális rendszerében a szerződéses jogcím érvénytelenségből fakadó hiánya folytán megnyílt a lehetőség az alaptalan vagyonmozgásokra vonatkozó szabályok alkalmazására, így az érvénytelenség további, speciális jogkövetkezményeinek elméleti kidolgozására nem került sor.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban régi Ptk.) 237. §-a ezzel szemben kifejezetten szabályozta az érvénytelen szerződésre tekintettel történt teljesítés esetére alkalmazandó *tipikus* jogkövetkezményeket, és azokat az akkori gyakorlat hivatalból alkalmazandónak tekintette. A régi Ptk. jogirodalmában – tekintettel a további jogkövetkezmények hivatalbóli alkalmazására – „[e]lfogadottá vált az az álláspont, amely az érvénytelenség lényegét nem abban látja, hogy az ügyletnek nem fűződik joghatás, hanem abban, hogy a polgári jog sajátos szankciói kerülnek alkalmazásra”.³ Ahogy Weiss Emília rámutatott: „a szocialista jog az érvénytelenség szankciójával – ahol ez indokolt – erősebbet kíván

² SZLADITS Károly: A magyar magánjog I. – Általános Rész. Személyi jog, Budapest, Grill, 1941., 35. §, 363. o.

³ HARMATHY Attila: A semmisség és a megtámadhatóság, in: A Polgári Törvénykönyv magyarázata (szerk.: Gellért György), Budapest, Complex, 2004, 883-884. o. A Ptk. vonatkozásában is ezt az elvet vallja: ČERTICKÝ Mária: Az érvénytelen szerződés jogkövetkezményeinek dogmatikai alapjai a 2013. évi V. törvényben, *Advocat*, 2014/1-2., 45-47. o.

*ütni, mint a joghatás pusztá megtagadását, (...) Az érvénytelenségben közös csak az marad, hogy a célzott joghatás beálltát (...) a törvény kizárja. A célzott joghatás helyén keletkező új meghagyása vagy kitöltése, az utóbbi esetben a kitöltés eszközeinek megválasztása azonban alapvetően a szerződés funkciója által meghatározottan differenciálódik.*⁴

A hivatalbóliság visszaszorulásával a magyar jogirodalom és joggyakorlat visszatért ahhoz az állásponthez, hogy „[a]z érvénytelenség lényege (...) az, hogy az ilyen szerződés – törvény által meghatározott valamely okból – nem alkalmas a felek által célzott joghatás elérésére, mert a jog nem biztosít lehetőséget a szerződésből származó jogok és kötelezettségek bírósági úton való kikényszeríthetőségére”.⁵ „Az érvénytelenség mindenekelőtt azt jelenti, hogy a szerződéshez nem fűződhetnek a felek által célzott joghatások: az érvénytelen szerződés nem köti a feleket, nem kötelesek vállalásaikat teljesíteni, az érvénytelen szerződést bírósági úton nem lehet kikényszeríteni.”⁶

Az érvénytelenség alapvető jogkövetkezménye, hogy – miként azt a Ptk. 6:108. §-ának (1) bekezdése is megfogalmazza – érvénytelen szerződésre jogosultságot alapítani és a szerződés teljesítését követelni nem lehet, vagyis az érvénytelen szerződést nem hoz létre kötelmet a felek között. Ez azt jelenti, hogy az érvénytelen szerződésen alapuló teljesítés jogalap/jogcím nélkül történik, ez nyitja meg az utat az érvénytelenség *további jogkövetkezményeinek* alkalmazása előtt.

Az érvénytelenség alapvető jogkövetkezményére tekintettel a további jogkövetkezmények alkalmazása során nem hagyhatunk figyelmen kívül négy alapvető fontosságú szempontot:

1.) Az első, hogy a jogkövetkezmények alkalmazásának alapvető célja a tartozatlan szolgáltatás következményeinek rendezése.

2.) A második, hogy az érvénytelenségi ok által védett érdeket, értéket a további jogkövetkezmények alkalmazása során is védelemben kell részesíteni. Ez utóbbi szempontra vezethető vissza több tételes szabály is, mint például az a régi Ptk. 237. §-ának (3)-(4) bekezdésében foglalt szabályok, vagy az, hogy az érvényessé nyilvánításra csak akkor van lehetőség, ha az érvénytelenség oka kiküszöbölhető⁷, vagy az a joggyakorlatban kialakult elv, miszerint a szerződés hatályossá nyilvánítása folytán nem lehet olyan helyzetet létrehozni, mintha a szerződés érvényes lenne⁸, illetve abban, hogy a szerződést a bíróság csak akkor nyilváníthatja érvényessé, ha a szerződés egyéb – el nem hárítható – okból nem érvénytelen.⁹

3.) A jogkövetkezmény alkalmazása során a polgári jog általános alapelveinek (jóhiszeműség és tisztesség, elvárható magatartás, joggal való visszaélés tilalma)

⁴ WEISS Emília: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1969, 162-164. o.

⁵ WELLMANN György: Az érvénytelenség, in: *Polgári jog – Kommentár a gyakorlat számára V/VI. – Kötelmi jog. Első és Második rész* (szerk.: PETRIK Ferenc – WELLMANN György), Budapest, HVG-ORAC, 2018, 183. o.

⁶ VÉKÁS Lajos: Az érvénytelenség, in: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez* (szerk.: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter), Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 1486-1487. o.

⁷ régi Ptk. 237. § (2) bekezdés második mondat; Ptk. 6:110. § (1) bekezdés

⁸ EBH 2008. 1767.

⁹ BH 1983. 194.

figyelembevételével kell a felek jogait és kötelezettségeit meghatározni. Ez jelenik meg abban a szabályban, amely a harmadik személlyel szembeni felelősségi kérdéseket rendezi¹⁰, illetve a kölcsönösség alóli jogszabályi kivételekben.¹¹

4.) A magyar polgári jog utóbbi ötvenéves fejlődése oda vezetett, hogy – 1978. március 1-je óta a tételes jogszabály szintjén is – a szerződéses kötelelem fenntartására törekszik, miként az az érvényessé nyilvánítás lehetőségének általánossá tételéből¹², illetve a részleges érvénytelenség¹³ szabályozásából¹⁴ kitűnik.

A fenti elvekből az is következik, hogy elvben két rendezési mód adódik: az egyik a szerződés hibájának orvoslásával a szerződés érvényessé nyilvánítása, amely a szerződéses kötelelem következményeinek legalábbis részleges fenntartását jelenti, illetve a tágabb értelemben vett *in integrum restitutio*, vagyis az érvénytelen szerződéses kötelelem következményeinek felszámolása.¹⁵ Ez utóbbi esetén – mivel a viszonyítási pont, a jogszerűnek tekinthető helyzet azonos (mintha a szerződést meg sem kötötték volna) – a különböző rendezési módoknak elvben a nyújtott szolgáltatások, illetve az azok folytán bekövetkező változások jellegére tekintet nélkül, az alaptalan vagyonmozgásokra vonatkozó szabályok szerint legalábbis értékben azonos eredményre kell vezetniük.

Fontos szempontot fogalmaz meg a Legfelsőbb Bíróságnak az érvénytelenség jogkövetkezményeiről szóló 1/2010. (VI. 28.) PK véleményének 8. pontjához fűzött indokolás is, amely paradigmaváltást hajt végre az érvénytelenség jogkövetkezményeinek felfogását illetően, és e körben hangsúlyozza, hogy „[a] Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának álláspontja szerint a Ptk. tételes jogi szabályai nem képezik akadályát annak, hogy a bírói gyakorlat a jövőben a jogalap nélküli gazdagodás elvére támaszkodva ítélje meg az érvénytelenség jogkövetkezményeit. Ebből következően az eredeti állapot helyreállítása nem azt jelenti, hogy a teljesített szolgáltatások »egy az egyben« kerülnek visszatérítésre, hanem azt, hogy az eredeti állapot helyreállítása során érvényesülnie kell annak az elvnek, hogy az eredetileg fennállt értékegyensúly fennmaradjon, hogy egyik fél részéről se következhesen be jogalap nélküli gazdagodás. Ezt az elvet kell érvényesíteni az érvényessé nyilvánítás, illetve a hatályossá nyilvánítás során is az esetleg ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének a pénzbeli megtérítésekor. A bíróságnak a jogviszony rendezése során tehát arra kell törekednie, hogy a már teljesített szolgáltatással egyenértékű ellenszolgáltatást rendeljen el. Az elszámolás során a bíróságnak figyelemmel kell lennie arra, hogy egyik fél se kerüljön kedvezőbb helyzetbe annál, mintha eleve érvényes szerződést kötött volna.”

Az alábbiakban a fenti elvek figyelembevételével fogjuk elemezni a deviza alapú kölcsönszerződés érvénytelenségének megállapítása esetén alkalmazandó jogkövetkezmények kérdéskörét a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos

¹⁰ régi Ptk. 238. § (2) bekezdés; Ptk. 6:115. § (3)-(4) bekezdés

¹¹ Ptk. 6:113. § (2)-(3) bekezdés

¹² régi Ptk. 237. § (2) bekezdés második mondat; Ptk. 6:110-6:111. §§

¹³ régi Ptk. 239. §; Ptk. 6:114. §

¹⁴ Lásd erről bővebben a tanulmány V.2.1. pontjában.

¹⁵ Erről lásd bővebben: POMEISL András József: Az érvénytelenség jogkövetkezményeiről általában, *Polgári Jog*, 2020/5-6., 51-55. o.

Tanácskozása és a Konzultációs Testület e körben kifejtett állásfoglalásainak alapulvételével.

3. A tisztességtelenség fogalmi elemeinek jelentősége a jogkövetkezmények szempontjából

A deviza alapú kölcsönszerződéseknek az árfolyamkockázat fogyasztóra telepítésének tisztességtelensége miatti érvénytelensége esetén figyelembe kell venni a tisztességtelenségre vonatkozó uniós jogi szabályokat, különös tekintettel a Tanács 1993. április 5-ei, a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 93/13/EGK irányelvére (a továbbiakban: fogyasztói irányelv).

A fogyasztói irányelv 3. cikkének (1) bekezdése szerint „[e]gyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel abban az esetben tekintendő tisztességtelen feltételnek, ha a jóhiszeműség követelményével ellentétben a felek szerződésből eredő jogaiban és kötelezettségeiben jelentős egyenlőtlenséget idéz elő a fogyasztó kárára”. E rendelkezést értelmezve az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban EUB) a C-415/11. sz., ún. Aziz-ügyben¹⁶ leszögezte: „annak megállapításához, hogy valamely feltétel a felek szerződésből eredő jogaiban és kötelezettségeiben »jelentős egyenlőtlenséget« idéz-e elő a fogyasztó kárára, különösen a nemzeti jognak a felek ezirányú megállapodása hiányában irányadó szabályait kell figyelembe venni. Ilyen összehasonlító vizsgálat alapján ítélni meg a nemzeti bíróság, hogy adott esetben a szerződés mennyiben hozza a hatályos nemzeti jogban szabályozottnál kedvezőtlenebb jogi helyzetbe a fogyasztót”.¹⁷

A másik előfeltételt elemezve rámutatott: „[a]zon kérdés kapcsán, hogy milyen körülmények között jön létre az ilyen egyenlőtlenség »a jóhiszeműség követelményével ellentétben«, meg kell állapítani, hogy az irányelv tizenhatodik preambulumbekzdésére tekintettel, (...) a nemzeti bíróságnak e célból meg kell vizsgálnia, hogy az eladó vagy szolgáltató a fogyasztóval szembeni tisztességes és méltányos eljárása esetén ésszerűen elvárhatta-e, hogy utóbbi az egyedi tárgyalást követően elfogadja az érintett feltételt. (...) Ezenkívül az irányelv 4. cikke szerint valamely szerződési feltétel tisztességtelen jellegét az e szerződés tárgyát képező áruk vagy szolgáltatások természetének figyelembevételével, és a szerződés megkötésének időpontjában fennálló, a szerződés megkötését kísérő összes körülmény alapján kell megítélni (...). Ebből következik, hogy ezzel összefüggésben értékelni kell azokat a következményeket is, amelyeket az említett feltétel a szerződésre irányadó jog keretében előidézhet, és ez a nemzeti jogrend szerinti vizsgálatot feltételez (...).¹⁸

¹⁶ C-415/11. sz. Mohamed Aziz kontra Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa ügyben 2013. március 14-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2013:164)

¹⁷ Aziz-ügyben hozott ítélet indokolásának 68. pontja

¹⁸ Aziz-ügyben hozott ítélet indokolásának 69-71. pontja

A fenti megállapításra tekintettel tehát elsősorban a nemzeti jog diszpozitív szabályaira tekintettel kell megállapítani azt, hogy (1) a felek jogaiban és kötelezettségeiben fennáll-e fogyasztó kárára jelentős egyenlőtlenség, (2) ez a jóhiszeműség és tisztességtelenség követelményeivel ellentétben áll-e. Valójában arról van szó, hogy ha a felek megállapodásukkal a fogyasztó hátrányára eltérnek a nemzeti jog diszpozitív rendelkezésétől, akkor vizsgálni kell, hogy ez az eltérés a jóhiszeműség és tisztességtelenség követelményeivel ellentétes-e, vagyis van-e a szerződésnek olyan kapcsolódó rendelkezése, amely az eltérést objektíve indokoltá teszi, azaz az abból eredő hátrányt megfelelően kompenzálja. Valójában tehát a diszpozitív szabályozástól való eltéréseknek az *együttes hatását* értékelve lehet eldönteni, hogy a vitatott kikötés folytán a fogyasztót érte-e hátrány. Ez azt is jelenti, hogy ha a kikötés tisztességtelenséget a bíróság megállapítja, a diszpozitív szabályoktól a fogyasztó hátrányára való eltérésnek a kompenzációra szolgáló kikötésekkel csökkentett, együttes hatása lesz az az érdeksérelem, amely alól a fogyasztót a fogyasztói irányelv 6. cikkének (1) bekezdésének első fordulata alapján alól mentesíteni kell.

4. A tisztességtelenség megállapításának jogkövetkezményei a 93/13/EGK irányelv 6. és 7. cikke alapján

A fogyasztói irányelv 6. cikkének (1) bekezdése szerint „[a] tagállamoknak le kell fektetniük, hogy egy eladó vagy szolgáltató által egy fogyasztóval kötött szerződésben használt tisztességtelen feltételek a nemzeti joguknak megfelelően nem kötelezőek a fogyasztóra, és hogy a szerződés továbbra is kötelezi a feleket ezen feltételeken felül, ha az alkalmas, hogy továbbra is létezzen a tisztességtelen feltételek nélkül”.¹⁹ A 93/13/EGK irányelv 7. cikkének (1) bekezdése szerint „[a] tagállamok biztosítják, hogy a fogyasztók és a versenytársak érdekében megfelelő és hatékony eszközök álljanak rendelkezésre, hogy megakadályozzák a tisztességtelen feltételek az eladók vagy szolgáltatók által a fogyasztókkal kötött szerződésekben való további felhasználását”.²⁰

Az EUB a C-618/10. számú, ún. *Banco Español-ügyben*²¹ a 93/13/EGK irányelv 6. cikkének (1) bekezdését értelmezve kimondta, hogy „e rendelkezés első fele – bár elismeri, hogy a tagállamok bizonyos autonómiával rendelkeznek a tisztességtelen feltételekre alkalmazandó jogszabályok meghatározása tekintetében – kifejezetten annak előírását teszi kötelezővé, hogy az említett feltételek »nem jelentenek kötelezettséget a fogyasztóra nézve« (...) olyan kógens rendelkezésről van szó, amely arra irányul, hogy a szerződő felek jogai és kötelezettségei tekintetében a szerződés által megállapított formális egyensúlyt az e felek egyenlőségét helyreállító, valódi egyensúllyal helyettesítse (...) az uniós jogalkotó a 93/13/EGK irányelv 6. cikke (1) bekezdésének a második felében, valamint az irányelv huszonegyedik

¹⁹ Az angol és a német szöveg alapján pontosított rendelkezés.

²⁰ Az angol és a német szöveg alapján pontosított rendelkezés.

²¹ C-618/10. sz. Banco Español de Crédito, SA kontra Joaquín Calderón Camino ügyben 2012. június 14-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2012:349)

preambulumbekezdésében kifejezetten előírta, hogy az eladó vagy szolgáltató és a fogyasztó közötti szerződés »változatlan feltételekkel« továbbra is köti a feleket, ha a szerződés »a tisztességtelen feltételek kihagyásával« is fennmaradhat. A 6. cikk (1) bekezdésének szövegezéséből következik tehát, hogy a nemzeti bíróságok kötelesek csak kizárni a tisztességtelen szerződéses feltételt annak érdekében, hogy az ne gyakoroljon kötelező hatást a fogyasztóra, anélkül hogy fel lennének hatalmazva arra, hogy felülvizsgálják annak tartalmát. Ennek a szerződésnek továbbra is fenn kell állnia, elvben, bármely más módosulás nélkül, mint amelyet a tisztességtelen feltételek törlése eredményez, mindaddig, amíg a nemzeti jog szabályaival összhangban a szerződés ilyen további fennmaradása jogilag lehetséges”.²²

Az EUB a 93/13/EGK irányelv 7. cikkének (1) bekezdését értelmezve azt is kimondta ebben az ügyben, hogy „tekintettel a közérdek természetére és jelentőségére, amely az eladókkal vagy szállítókkal szemben gyengébb helyzetben lévő fogyasztók számára biztosított védelem alapját képezi, a 93/13 irányelv a tagállamoktól megköveteli, amint az a 7. cikk (1) bekezdéséből nyilvánvaló, összefüggésben annak huszonnegyedik preambulum-bekezdésével, hogy megfelelő és hatékony eszközökről biztosítsanak, »hogy megakadályozzák a tisztességtelen feltételek további alkalmazását az eladók vagy a szolgáltatók által a fogyasztókkal kötött szerződésekben«. Ebben az összefüggésben világos, (...) hogy ha a nemzeti bíróság számára lehetséges lenne az ilyen szerződésekben foglalt tisztességtelen feltételek tartalmának felülvizsgálata, akkor egy ilyen hatáskör veszélyeztetné a 93/13 irányelv 7. cikke hosszú távú céljának elérését. Ez a hatáskör hozzájárulna ahhoz, hogy megszüntesse az ilyen tisztességtelen feltételek fogyasztók tekintetében való egyszerű mellőzésének az eladókra vagy a szolgáltatókra gyakorolt visszatartó hatásait, (...) egészen addig, hogy ezeknek az eladóknak vagy szolgáltatók számára továbbra is kísértést jelentene ezeknek a feltételeknek a használata, tudatában annak, hogy még ha érvénytelennek is nyilvánítják őket, a nemzeti bíróság ennek ellenére olyan módon fogja módosítani a szerződést, a szükséges mértékben, hogy biztosítsa az eladók vagy a szolgáltatók érdekeit. Ennélfogva egy ilyen hatáskör, amennyiben azt megadnánk a nemzeti bíróságnak, nem lenne olyan, amely önmagában biztosítja a fogyasztó olyan hatékony védelmét, mint amely a tisztességtelen feltételek alkalmazásának mellőzéséből származik”.²³

A C-453/10. számú Jana Pereničová és Vladislav Perenič SOS financ, spol. s r. o. elleni ügyében²⁴ az előzetes döntéshozatali kérelmet előterjesztő bíróság arra kérdezett rá, hogy „a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdését úgy kell-e értelmezni, mint amely lehetővé teszi a nemzeti bíróságok számára – abban az esetben, amikor az eladó vagy szolgáltató és a fogyasztó között kötött szerződésben tisztességtelen szerződési feltételek fennállását állapítják meg – az arra való

²² Banco Español-ügyben hozott ítélet indokolása 62-65. pontjának angol változat alapján pontosított szövege.

²³ Banco Español-ügyben hozott ítélet indokolása 68-70. pontjának angol változat alapján pontosított szövege.

²⁴ C-453/10. sz. Jana Pereničová és Vladislav Perenič kontra SOS financ spol. s r. o. ügyben 2012. március 15-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2012:144)

következtetést, hogy az említett szerződés a maga egészében nem köti a fogyasztót, amennyiben ez a fogyasztó számára kedvezőbb”.²⁵

Az EUB válaszában leszögezte, hogy „a nemzeti bíróságok, amelyek úgy találják, hogy a szerződés feltételei tisztességtelenek, a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdése alapján kötelesek először levonni valamennyi jogkövetkezményt, amely a nemzeti jog alapján abból következik, hogy a fogyasztót ezek a feltételek nem kötik, (...) és másodsor, felmérni, hogy a szóban forgó szerződés továbbra is létezhet-e e tisztességtelen feltételek nélkül (...) az európai uniós jogalkotó által a 93/13 irányelvvel kapcsolatban kitűzött cél abban áll, hogy helyreállítsa a felek közötti egyensúlyt, míg elvben megőrzi a szerződés mint egész érvényességét, és nem valamennyi, tisztességtelen feltételeket tartalmazó szerződés eltörlésében”.²⁶

Az EUB szerint „[a]nnak értékelési szempontjait illetően, vajon egy szerződés valóban tovább létezhet-e a tisztességtelen feltételek nélkül, ki kell emelni, hogy mind a 93/13 irányelv 6. cikke (1) bekezdésének szövegezése, mind a gazdasági tevékenységek jogbiztonságával kapcsolatos követelmények egy objektív megközelítés mellett szólnak e rendelkezés értelmezése során, így az, hogy (...) az egyik szerződő fél, ebben az esetben a fogyasztó helyzete nem tekinthető döntő, a szerződés sorsát meghatározó szempontnak. Következésképpen a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdését nem lehet úgy értelmezni, mint hogy azt jelenti: amikor értékelik, vajon egy szerződés, amely egy vagy több tisztességtelen feltételt tartalmaz, tovább létezhet-e e feltételek nélkül, az ügyet tárgyaló bíróság döntését alapíthatja egyedül az egész szerződés megsemmisítéséből a fogyasztóra háruló lehetséges előnyre”.²⁷

Az EUB végül utalt arra, hogy „a 93/13 irányelv a tisztességtelen feltételekre vonatkozó nemzeti jogszabályoknak csak részleges és minimális harmonizációját végzi el, elismerve a tagállamok azon lehetőségét, hogy a fogyasztók számára az irányelvben előírtaknál magasabb szintű védelmet biztosítsanak. (...) Következésképpen a 93/13 irányelvvel nem ellentétes az, ha valamely tagállam az uniós jog tiszteletben tartásával olyan nemzeti szabályozást ír elő, amely lehetővé teszi az eladó vagy szolgáltató és a fogyasztó között kötött, egy vagy több tisztességtelen feltételt tartalmazó szerződésnek a maga egészében történő semmissé nyilvánítását, amennyiben ez a fogyasztó fokozottabb védelmét biztosítja”.²⁸

Ezt az értelmezést az EUB továbbfejlesztette a C-26/13. számú, ún. *Kásler-ügyben*²⁹, amelyben kimondta, hogy „[a]z alapeljáráshoz hasonló helyzetben azonban ebből nem következik, hogy a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdése

²⁵ Pereničová ügyben hozott ítélet indokolásának 26. pontja.

²⁶ Pereničová ügyben hozott ítélet indokolásának 30-31. pontjának az angol szöveg alapján pontosított szövege. Ugyanígy: C-126/17. sz. ERSTE Bank Hungary Zrt kontra Czako Orsolya 2018. február 22-én hozott végzés indokolásának 38. pontja; C-118/17. sz. Zsuzsanna Dunai kontra ERSTE Bank Hungary Zrt ügyben 2019. március 14-én hozott ítélet indokolásának 42-44. pontja

²⁷ Pereničová ügyben hozott ítélet indokolásának 32-33. pontjának az angol szöveg alapján pontosított szövege.

²⁸ Pereničová ügyben hozott ítélet indokolásának 34-35. pontja.

²⁹ C-26/13. Kásler Árpád és Káslerné Rábai Hajnalka kontra OTP Jelzálogbank Zrt. ügyben 2014. április 30-án hozott ítélet (ECLI:EU:C:2014:282)

elve kizárja, hogy a nemzeti bíróság a szerződések jogának elveivel összhangban törölje a tisztességtelen feltételt, és helyettesítse a nemzeti jog diszpozitív rendelkezésével. Éppen ellenkezőleg, egy tisztességtelen feltétel helyettesítése egy ilyen rendelkezéssel, amelyről – amint az a 93/13 irányelv tizenharmadik preambulum-bekezdéséből kitűnik – vélelmezik, hogy nem tartalmaz tisztességtelen feltételeket, amennyiben az azt eredményezi, hogy a szerződés továbbra is fennmaradhat annak ellenére, hogy a III/2. bekezdést törölték, és továbbra is kötelező a felekre, a 93/13 irányelv fényében teljes mértékben indokolt. A tisztességtelen feltétel helyettesítése a nemzeti jog diszpozitív rendelkezésével összhangban áll a 93/13 irányelv 6. cikke (1) bekezdésének céljával, mivel az állandó ítélkezési gyakorlat szerint e rendelkezés célja a szerződésben a felek jogai és kötelezettségei között kialakított formális egyensúly helyettesítése a közöttük fennálló egyenlőséget helyreállító valós egyensúllyal, és nem az összes tisztességtelen feltételeket tartalmazó szerződés megsemmisítése (...). Ha azonban az alapügyben szóban forgó helyzetben nem lenne megengedett a tisztességtelen feltétel kicserélése egy diszpozitív rendelkezéssel, ezzel megkövetelve azt, hogy a bíróság a szerződést teljes egészében semmisítse meg, akkor a fogyasztó különösen hátrányos következményeknek lehetne kitéve, úgy, hogy az a szerződés megsemmisítéséből eredő visszatartó erőt jelentősen veszélyeztetné. Általában a megsemmisítés következménye az, hogy a kölcsön fennmaradó egyenlege haladéktalanul esedékes, amely valószínűleg meghaladja a fogyasztó fizetőképességét, és ennek eredményeként inkább a fogyasztót, mint a hitelezőt bünteti, aki ennek következményeként nem lenne visszatartva az ilyen feltételek szerződéseibe iktatásától”.³⁰

Az EUB a C-483/16. sz., ún. *Sziber-ügyben*³¹ leszögezte: „jóllehet a tagállamok feladata az, hogy a nemzeti joguk által meghatározzák a valamely szerződésben foglalt kikötés tisztességtelen jellege megállapításának és e megállapítás konkrét joghatásai érvényesülésének módját, a tisztességtelen jelleg megállapításának lehetővé kell tennie azon jogi és ténybeli helyzet helyreállítását, amelyben a fogyasztó e tisztességtelen feltétel hiányában lett volna; többek között azzal, hogy a fogyasztó számára biztosítja az eladó vagy szolgáltató jogalap nélküli – a fogyasztó kárára az említett tisztességtelen feltétel alapján való – gazdagodásának visszatérítéséhez való jogot”.³²

Az EUB a C-38/17. számú ügyben³³ ismételten hangsúlyozta, hogy „a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdése a felek közötti egyensúly helyreállítására, nem pedig a tisztességtelen feltételeket tartalmazó valamennyi szerződés semmissé nyilvánítására irányul. Ugyanakkor a szerződésnek főszabály szerint úgy kell fennmaradnia, hogy csak a tisztességtelen feltételek elhagyása jelentsen módosulást, ha a belső jogszabályok értelmében a szerződés ilyen módon való fennmaradása jogilag lehetséges, amit objektív megközelítésből kell vizsgálni ... A

³⁰ Kásler-ügyben hozott ítélet indokolása 80-84. pontjának angol változat alapján pontosított szövege.

³¹ C-483/16. sz. Zsolt Sziber kontra ERSTE Bank Hungary Zrt ügyben 2018. május 31-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2018:367)

³² Sziber-ügyben hozott ítélet indokolásának 34. pontja

³³ C-38/17. sz. GT kontra HS ügyben 2019. június 5-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2019:461)

kérdést előterjesztő bíróság szerint az alapeljárás tárgyát képező feltétel a 93/13 irányelv 4. cikkének (2) bekezdése értelmében a szerződés elsődleges tárgyát határozza meg. E körülmények között a szerződés e feltétel kihagyását követően történő fennmaradása jogilag nem tűnik lehetségesnek, amit ugyanakkor a kérdést előterjesztő bíróságnak kell adott esetben értékelnie”.³⁴

A C-126/17. sz. ügyben, az ERSTE Bank Hungary Zrt. és Czakó Orsolya között folyt, a Bíróság abban a kérdésben foglalt állást, hogy „a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdését akként kell-e értelmezni, hogy amennyiben valamely nemzeti bíróság megállapítja a fogyasztó és a pénzügyi intézmény által megkötött kölcsönszerződésben foglalt, az alapeljárásban vizsgáltakhoz hasonló feltételek tisztességtelen jellegét, e rendelkezéssel ellentétes, ha e bíróság e szerződést teljes egészében érvénytelennek nyilvánítja”.³⁵ A Bíróság kiemelte: „[a]bban az esetben, ha e bíróság – különösen az első kérdésre adott választ figyelembe véve – megállapítaná az érintett feltételek tisztességtelen jellegét, az ő feladata lenne a nemzeti jogszabályok alapján ebből eredő valamennyi következményt alkalmazni annak érdekében, hogy az említett feltételek ne jelentsenek kötelezettséget a fogyasztóra nézve”.³⁶

A C-118/17. számú, Dunai Zsuzsanna és az Erste Bank Hungary Zrt. között folyó ügyben a Bíróság emlékeztetett: „[a]bban a körben, ahol a magyar jogalkotó a hitelintézetek gyakorlatához kapcsolódó problémákat, amely az árfolyamkülönbséggel kapcsolatos feltételeket tartalmazó kölcsönszerződések megkötéséből állt, e feltételek jogalkotási eszközökkel történő módosításával és a kölcsönszerződések érvényességének egyidejű biztosításával orvosolta, ez a megközelítés megfelel az uniós jogalkotó által a 93/13 irányelvvel és különösen annak 6. cikke (1) bekezdésével összefüggésben kitűzött célnak. Ez a cél a felek közötti egyensúly helyreállítása, míg elvben megőrzi a szerződés egészének érvényességét, nem pedig a tisztességtelen feltételeket tartalmazó szerződések megszüntetése. ... Ennek ellenére az említett irányelv 6. cikkének (1) bekezdését illetően, a Bíróság úgy is tartotta, hogy azt úgy kell értelmezni, mint amely azt jelenti, hogy a tisztességtelennek tartott szerződéses feltételt elvben úgy kell tekinteni, mintha soha nem létezett volna, tehát annak semmilyen hatása sincs a fogyasztóra, és hogy annak az a következménye, hogy visszahelyezi a fogyasztót abba a jogi és ténybeli helyzetbe, amelyben e feltétel hiányában lenne”.³⁷ A Bíróság leszögezte: „a kérdést előterjesztő bíróságnak kell megvizsgálnia, hogy a nemzeti szabályozás, amely az ilyen jellegű feltételeket tisztességtelennek nyilvánította, lehetővé tette-e annak a jogi és ténybeli helyzetnek a helyreállítását, amelyben Dunai asszony ilyen tisztességtelen feltétel hiányában lett volna, különösen azáltal, hogy jogot biztosított az ő kárára az eladó vagy a szolgáltató által e tisztességtelen feltétel alapján jogellenesen szerzett előnyök visszatérítésére (...)”.³⁸

³⁴ GT kontra HS ügyben hozott ítélet indokolásának 43. pontja.

³⁵ ERSTE Bank ügyben hozott ítélet indokolásának 36. pontja.

³⁶ ERSTE Bank ügyben hozott ítélet indokolásának 39-40. pontja.

³⁷ Dunai-ügyben hozott ítélet indokolás 40-41. pontjának angol változat alapján pontosított szövege.

³⁸ Dunai-ügyben hozott ítélet indokolás 42-44. pontjának angol változat alapján pontosított szövege.

A C-260/18. számú ügyben³⁹ az Európai Unió Bírósága – visszautalva a Kásler-ügyben kifejtettekre – leszögezte: „[j]óllehet a Bíróság úgy találta, hogy az (...) irányelv 6. cikkének (1) bekezdése nem zárja el eleve a nemzeti bíróságot attól, hogy egy tisztességtelen feltételt helyettesítsen a nemzeti jog egy diszpozitív szabályával vagy egy olyannal, amely akkor alkalmazandó, ha a szóban forgó szerződés felei így állapodnak meg; ez a lehetőség azonban azokra a helyzetekre korlátozódik, amikor e tisztességtelen feltétel mellőzése a bíróságtól azt követelné, hogy a szerződést teljes egészében semmisítse meg, és ez által a fogyasztót különösen kedvezőtlen következményeknek téve ki, azzal az eredménnyel, hogy ezért a fogyasztó lesz megbüntetve (...) Elsősorban, e következmények értékelésének időpontja kapcsán emlékeztetni kell arra, hogy a helyettesítés e lehetősége teljes egészében a 93/13 irányelv 6. cikke (1) bekezdése céljának tárgyi hatálya alá tartozik, amely a fogyasztó védelme a közte és az eladó vagy szolgáltató közötti egyenlőség helyreállítása révén (...). Mivel ez a helyettesítési lehetőség a fogyasztóvédelem végrehajtásának biztosítását szolgálja, biztosítva a fogyasztó érdekeit a szóban forgó szerződés teljes megsemmisítéséből fakadó esetlegesen kedvezőtlen következményekkel szemben, egyértelmű, hogy e következményeket szükségképpen értékelni kell a jogvita felmerülésének időpontjában fennálló vagy előrelátható körülményekkel kapcsolatban. A fogyasztóvédelem csak akkor biztosítható, ha a tényleges és ezért folyó érdekeit, és nem a vitatott szerződés megkötésekor fennálló körülmények között fennálló érdekeit veszik figyelembe (...). Hasonlóképpen azok a következmények, amelyek ellen ezeket az érdekeket meg kell védeni, azok, amelyek a jogvita felmerülésének időpontjában fennálló vagy előrelátható körülmények között vetődnek fel, ha a bíróság megsemmisíti a szerződést, és nem azok, amelyek a szerződés megsemmisítéséből annak megkötése napján származnának”.⁴⁰

A fentiekből kitűnően az, hogy a szerződés a tisztességtelen feltétel elhagyásával fennmaradhat-e, alapvetően a nemzeti jogra tartozó kérdés. Az uniós jogból fakadó követelmény csupán az, hogy 1.) vissza kell helyezni a fogyasztót abba a jogi és ténybeli helyzetbe, amelyben e feltétel hiányában lenne; 2.) a rendezés nem lehet részleges, tehát *ex tunc* hatállyal mentesíteni kell a fogyasztót minden hátrányos követelménytől; 3.) a rendezés módjának kellő visszatartó erővel kell rendelkeznie ahhoz, hogy elrettentsen a tisztességtelen szerződési feltételek alkalmazásától.

Ennek megfelelő a Kúria által a 6/2013. PJE határozata 5. pontjához fűzött indokolásban kifejtett álláspontja, miszerint: „(...) az érvénytelen szerződéses rendelkezéseket úgy kell tekinteni, mintha nem váltak volna a szerződés részévé; a tisztességtelen feltételek elhagyásával a szerződés változatlan formában továbbra is köti a feleket. A felek közötti elszámolásra erre irányuló kereset, illetve viszontkereset esetén van lehetőség, ami azt jelenti, hogy az érvénytelen rendelkezések figyelmen kívül hagyásával újra kell számolni, hogy az adósnak mennyit kellett volna fizetnie és ténylegesen mennyit fizetett. Ha a szerződés az érvénytelennek talált feltétel nélkül nem teljesíthető, ez már az egész szerződés

³⁹ C-260/18. sz. Kamil Dziubak és Justyna Dziubak kontra Raiffeisen Bank International AG, prowadzący działalność w Polsce w formie oddziału pod nazwą Raiffeisen Bank International AG Oddział w Polsce, anciennement Raiffeisen Bank Polska SA ügyben 2019. október 3-án hozott ítélet (ECLI:EU:C:2019:819)

⁴⁰ Dunai-ügyben hozott ítélet indokolás 48-51. pontjának angol változat alapján pontosított szövege.

érvénytelenségét eredményezi és annak megfelelően kell a jogkövetkezményt levonni.”

5. A Konzultációs Testület által javasolt két megoldás

Az első megoldás, amelyet a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10. napján a Magyar Igazságügyi Akadémián tartott Országos Tanácskozása fogadott el, az, hogy „[a]bban az esetben, ha az adott szerződés tekintetében az 2/2014. PJE határozat 1.pontjának harmadik bekezdésében megjelölt okból teljesen érvénytelen, és ezért a fogyasztó az árfolyam-kockázat viselésére nem kötelezhető, a szerződés érvényessé vagy hatályossá nyilvánítása esetén a tartozás tőkeösszegének a ténylegesen folyósított forintösszeget kell tekinteni, ügyleti kamatként pedig a szerződésben kikötött kamatfelár alapulvételével megállapított piaci forintkamatot kell alkalmazni. Amennyiben a kamatfelár mértékét a szerződésben a felek kifejezetten nem rögzítették, a kamatfelárat akként kell megállapítani, hogy a szerződéskötéskor meghatározott ügyleti kamatból ki kell vonni a szerződéskötés napján a szerződésben kirovó pénznemként meghatározott devizanemre irányadó pénzpiaci kamat mértékét. Az így képzett kamat-felárat kell hozzáadni a szerződéskötés napján a forintra irányadó pénzpiaci kamat (HUF BUBOR) mértékéhez. Ebben az esetben az érvényessé vagy hatályossá nyilvánított szerződés – minthogy a kirovó pénznem megváltozása miatt már nem minősül devizaszerződésnek – nem tartozik a *2014. évi LXXVII. törvény*⁴¹ hatálya alá.”⁴²

A gyakorlatban ez az álláspont nem érvényesült csonkítatlanul. Néhány ügyben a szerződés hatályossá nyilvánítására került sor, forintkölcsönként, a BUBOR és a kamatfelár összegével megegyező mértékű kamattal; más ügyekben a szerződést forintkölcsönként érvényessé nyilvánították, az ügyleti kamat mértékének érintetlenül hagyásával. A problémát egyfelől az okozta, hogy egyes bíróságoknak kétségei voltak abban a tekintetben, hogy van-e helye az érvényessé nyilvánításnak, vagyis az érvénytelenség oka – különösen már megszűnt szerződések esetén – kiküszöbölhető-e, másfelől az, hogy a fogyasztói irányelv 6. cikkének (1) bekezdése – figyelemmel az Európai Unió Bíróságának az ún. Banco Espanol-ügyben hozott határozatára – lehetőséget ad-e a kamatmérték módosítására.

Az e megoldással kapcsolatos első aggályt a Konzultációs Testület sem osztotta, hiszen a 2019. június 19-ei állásfoglalás szerint „[a]z 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 5. pontja értelmében, ha az érvénytelenség oka kiküszöbölhető, a bíróság az érvénytelen szerződést a megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal érvényessé nyilváníthatja. A szerződés érvényessé nyilvánítása egyenrangú lehetőség az eredeti állapot helyreállításával; ha mindkettő alkalmazható lenne, akkor a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozik annak eldöntése, hogy az

⁴¹ 2014. évi LXXVII. törvény az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről

⁴² Emlékeztető a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10. napján a Magyar Igazságügyi Akadémián tartott Országos Tanácskozásáról, II. napirendi pont, A/II.1.1. pont. Megjelent: a Kúriai Döntések – Bírósági Határozatok, 2016. januári számában.

érvénytelenség melyik jogkövetkezményét alkalmazza. A 6/2013. PJE határozat 4. pontja is megerősítette, hogy ha a bíróság a szerződés érvénytelenségét állapítja meg – a jogkövetkezmények alkalmazására irányuló kereset (vizontkereset) esetén, feltéve, hogy az érvénytelenség oka kiküszöbölhető – a bíróságnak elsősorban a szerződés érvényessé nyilvánítására kell törekednie. (...) Az érvényessé nyilvánításnak nincs akadálya, ha a szerződés érvénytelenségének kizárólag az az oka, hogy az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződéses rendelkezés(ek) tisztességtelen(ek), hiszen ebben az esetben az érvénytelenség oka kiküszöbölhető azáltal, hogy a fogyasztót mentesítjük a tisztességtelen kikötésből fakadó árfolyamkockázat viselése alól. Az érvénytelenség jogkövetkezményeiről szóló 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 5. pontja szerint ugyanis »[a]z érvénytelenségi ok kiküszöbölése voltaképpen a szerződés tartalmának a módosításával az érvénytelenségi ok miatt keletkezett érdeksérelem kiküszöbölését jelenti.« Mindezekből következően az egyedüli alkalmazható érvénytelenségi jogkövetkezmény ilyen esetben a szerződés érvényessé nyilvánítása”.⁴³

Ami a második aggályt illeti, a Konzultációs Testület 2019. június 19-ei állásfoglalása rámutatott: „[a]z 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 8. pontja szerint az érvénytelenség jogkövetkezményei levonásánál a bíróságnak gondoskodnia kell az eredetileg egyenértékű szolgáltatások értékegyensúlyának a fenntartásáról, meg kell akadályoznia bármelyik fél jogalap nélküli gazdagodását. A PK vélemény indokolása szerint »A bíróságnak arra kell törekednie, hogy az érvénytelenség jogkövetkezményeinek rendezése során egyik fél se kerüljön a másikkal szemben aránytalanul kedvezőbb, illetve méltánytalanul súlyosabb vagyoni helyzetbe, más szóval meg kell akadályozni bármelyik fél jogalap nélküli gazdagodását (...) érvényesülnie kell annak az elvnek, hogy az eredetileg fennállt értékegyensúly fennmaradjon, hogy egyik fél részéről se következhesen be jogalap nélküli gazdagodás. Ezt az elvet kell érvényesíteni az érvényessé nyilvánítás, illetve a hatályossá nyilvánítás során is az esetleg ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének a pénzbeli megtérítésekor. A bíróságnak a jogviszony rendezése során tehát arra kell törekednie, hogy a már teljesített szolgáltatással egyenértékű ellenszolgáltatást rendeljen el. Az elszámolás során a bíróságnak figyelemmel kell lennie arra, hogy egyik fél se kerüljön kedvezőbb helyzetbe annál, mintha eleve érvényes szerződést kötött volna«”.⁴⁴ A CKOT 2015. november 9-10-ei ülésén elfogadott megoldás tehát mindenben megfelel a magyar jog szabályainak és elveinek.

Az uniós jogi aggályokra tekintettel azonban a Konzultációs Testület kidolgozott egy alternatív megoldást, amely szerint „[a] szerződést a bíróság akként nyilvánítja érvényessé, hogy a deviza-forint átváltási árfolyamot maximálja, a szerződésben rögzített kamatmérték forintosítási fordulónapig történő érintetlenül hagyásával. ...

⁴³ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. L.: <https://kuria-birosag.hu/hu/konzervenytelensegi>

⁴⁴ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. L.: <https://kuria-birosag.hu/hu/konzervenytelensegi>

A bíróság által maximált árfolyam a forintosítás során is irányadó. A forintosítás fordulónapjától a forintosítási törvényekben meghatározott kamatszabályok az irányadóak. A fogyasztó tartozását, vagy a részére esetleg visszajáró összeget ennek megfelelően kell kiszámítani.⁴⁵

Az álláspont indokolása szerint „[a] megoldás kiindulópontja, hogy az EUB joggyakorlata [C-453/10., C-415/11., C-26/13., C-186/16., C-483/16., C-38/17., C-51/17., C-118/17.]. értelmében nem önmagában az árfolyamkockázat viselésével kapcsolatos tájékoztatás nem megfelelő volta eredményezi a vonatkozó szerződési rendelkezés tisztességtelenségét, hanem annak az a következménye, hatása, amely a fogyasztó hátrányára jelentős mértékben felborítja a felek közötti érdekegyensúlyt. Nem önmagában az egyenlőtlenség, hanem annak jelentős mértéke az, ami a 93/13. Irányelv 3. cikk (1) bekezdés, valamint az EUB e rendelkezéshez kapcsolódó joggyakorlata szerint megalapozza a tisztességtelenség megállapítását. A »jelentős egyenlőtlenség« – amely a tisztességtelenség kategóriáján keresztül a semmiség jogkövetkezményével jár – lényegében analóg fogalom a magyar jogban megtámadási okként szabályozott feltűnő értékaránytalanság fogalmával, így az érvényessé nyilvánítás során analóg módon alkalmazhatóak a bírói gyakorlatban (PK 267. számú állásfoglalás) kialakult elvek, amelyek szerint nem teljes érdekegyensúlyt kell létrehozni az érvényessé nyilvánítás során, hanem az aránytalanságnak csak azt a mértékét kell kiküszöbölni, amely már feltűnővé (jelentőssé) tette az értékaránytalanságot (egyenlőtlenséget). (...) Annak meghatározása, hogy a fogyasztó milyen mértékű árfolyamkockázat viselésére köteles (maximált árfolyam) bírói mérlegelés tárgya, hiszen a jelentős egyenlőtlenség mindig csak a konkrét szerződés tekintetében vizsgálható szükség esetén szakértő bevonásával”.⁴⁶

Az indokolás kiemeli, hogy „[a]z árfolyamváltozás azon mértékének a meghatározása, amely a felek jogaiban és kötelezettségeiben bekövetkezett egyenlőtlenséget az adott esetben már „jelentőssé” teszi, több szempont figyelembevételével állapítható meg. Elsődlegesen annak van jelentősége, hogy a devizaalapú szerződés alacsonyabb kamatmértéke által nyújtott előnyök meddig ellensúlyozták - az adott szerződési tartalom mellett - az árfolyamváltozásból eredő hátrányokat. Jelentősége van továbbá a felvételtől kezdődő árfolyamnak, az alkalmazott kamatmértéknek. Figyelembe kell venni, hogy tisztességtelenség hiányában milyen helyzetben lenne a fogyasztó. Ennek kapcsán figyelembe vehető, hogy tájékoztatás hiányában, vagy nem megfelelő tájékoztatás mellett is az átlagos fogyasztónak tudnia kellett, miszerint az árfolyam akár reá nézve kedvezőtlen irányban is változhat, különösen, ha csak annak mértékéről nem kapott megfelelő tájékoztatást.”⁴⁷

Az álláspont elvi magja tehát az, hogy a „jelentős egyensúlytalanság” fennálltának megállapításánál vizsgálni kell (I) elsődlegesen azt, hogy „a devizaalapú szerződés alacsonyabb kamatmértéke által nyújtott előnyök meddig ellensúlyozták -

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. L.: <https://kuria-birosag.hu/hu/konzervenytelensegi>.

az adott szerződési tartalom mellett - az árfolyamváltozásból eredő hátrányokat"; (II) továbbá – valójában korrekciós tényezőként – (1) a felvételtkor árfolyamot; (2) az alkalmazott kamatmértéket; (3) a fogyasztó által a tájékoztatás hiányában is belátható kedvezőtlen változás mértékét.

Ez a megoldás – a kamatmérték változatlanul hagyására tekintettel – a fogyasztói irányelv 6. cikke (1) bekezdésének második fordulatában foglalt szabályra koncentrálni, ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a 6. cikke (1) bekezdésének első fordulatával csak akkor egyeztethető össze, ha jelentős egyensúlytalanság hiánya esetén nem állapítja meg a tisztességtelenséget, mert ha az árfolyamkockázatra vonatkozó szerződési kikötés tisztességtelen, akkor ahhoz semmilyen joghatás nem fűződhet, hiszen a Banco Espanol-ügyben az Európai Unió bírósága világosan kimondta, hogy: „[a] 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan tagállami szabályozás, (...) amely a nemzeti bíróság számára lehetővé teszi, hogy az eladó vagy szolgáltató és a fogyasztó közötti szerződésben foglalt feltétel tisztességtelen jellegének a megállapítása esetén az említett szerződést e feltétel tartalmának a módosítása útján kiegészítse”.

6. A javasolt megoldások értékelése

A deviza alapú kölcsönszerződések és pénzügyi lízingszerződések esetén a „jelentős egyenlőtlenéget” az okozta, hogy a forintban fennálló finanszírozási igényt kielégítő kölcsönszerződésben a felek – a szerződés támadott kikötése alapján – kölcsönösszegként nem a ténylegesen átadott forintösszeget, hanem annak folyósításkori deviza-egyenértékét vették figyelembe, és ennek következtében a fogyasztó forintban kiszámított tartozása a folyósítást követő árfolyamváltozás hatására megnövekedett, ami egyfelől a tőketartozás forintban kiszámított összegét növelte, másrészt ugyanazon forintösszeg megfizetése kisebb mértékben csökkentette a fogyasztó tartozását. Ez a kikötés a 2/2014 PJE határozat 1. pontja értelmében valójában akkor volt a „jóhízeműség és tisztesség követelményeivel ellentétes”, ha a fogyasztó – a pénzügyi intézménytől származó megfelelő tájékoztatás hiányában – nem volt tisztában az árfolyamkockázat mibenlétével és mértékével, és ezért nem tudta felmérni a rá háruló valós pénzügyi terheket.

A fogyasztói irányelv 4. cikkének (1) bekezdése szerint egy szerződési feltétel tisztességtelen jellegét azon áruk vagy szolgáltatások természetének a figyelembevételével kell megítélni, amelyekre vonatkozóan a szerződést kötötték, és hivatkozással a szerződés megkötésének időpontjában az akkor fennálló összes körülményre, amely a szerződés megkötését kísérte, valamint a szerződés minden egyéb feltételére vagy egy olyan másik szerződés feltételeire, amelytől e szerződés függ.

A 6/2013. PJE határozat a devizaalapú kölcsön konstrukciójának lényegét abban ragadta meg, hogy a fogyasztó alacsonyabb kamatmérték mellett devizában adósodik el, és „[a] szerződéses konstrukcióból származó árfolyam kockázatot az adós szempontjából kiegyenlíthette az az előny, amely az alacsonyabb kamatban és törlesztőrészletben mutatkozott”. A „jelentős egyenlőtlenéget” fennálltát tehát az

árfolyamkockázat és a kamatmérték együttes hatásának vizsgálatával legcélszerűbb megítélni. Ahogyan a Konzultációs Testület 2019. június 19-ei állásfoglalásában ajánlott megoldás indokolása is rögzíti: „[e]lsődlegesen annak van jelentősége, hogy a devizaalapú szerződés alacsonyabb kamatmértéke által nyújtott előnyök meddig ellensúlyozták – az adott szerződési tartalom mellett – az árfolyamváltozásból eredő hátrányokat”.

Figyelemmel arra, hogy az árfolyamváltozás hatás egészen a szerződések forintosításáig fennállt, a folyósítástól a forintosításig terjedő időszak vonatkozásában kell megvizsgálni, hogy a fogyasztó jelentősen rosszabbul jár-e a devizalapú elszámolás és az alacsonyabb kamatmérték alkalmazása mellett, mintha forintalapú, forintkölcsönökre irányadó kamatmérték elszámolást alkalmaznának. Az esetleges hátrány egyetlen tényezőben is megragadható: a fogyasztónak – adott törlesztés mellett – a forintosítás fordulónapján forintban magasabb tőketartozása áll fenn, mintha nem viselte volna az árfolyamváltozást. Olyan megoldást kell tehát találni, amely alapján a forintosításkor forintban kifejezve annyi tőketartozása legyen a fogyasztónak, mintha nem devizában adósodott volna el.

A gyakorlati problémát valójában az okozza, hogy hogyan határozzuk meg azt, hogy „a devizaalapú szerződés alacsonyabb kamatmértéke által nyújtott előnyök meddig ellensúlyozták - az adott szerződési tartalom mellett - az árfolyamváltozásból eredő hátrányokat”. Ehhez ugyanis azt kell meghatározni, hogy deviza alapú elszámolás hiányában milyen fizetési kötelezettsége keletkezne a fogyasztónak. Ennek kapcsán viszont jelentősége van annak, hogy a pénzügyi intézmény – miként arra a 6/2013. PJE határozat is utal – arra tekintettel állapított meg a szerződésben „az adott időszakban irányadó forintkölcsönnél kedvezőbb” kamatmértéket, mert a fogyasztó „devizában adósodott el”. Maga a 6/2013. PJE határozat indokolása is utal rá: „[a] deviza alapú kölcsönszerződés megkötésekor a kölcsönvevő szándéka arra irányult, hogy forintban jusson a kölcsönhöz és tartozását is forintban fizesse vissza, kamatfizetési kötelezettsége ugyanakkor a szerződéskötés idején jellemző forint kölcsönre irányadó kamatnál jelentősen alacsonyabb legyen”.

Ha abból indulunk ki, hogy az ügylet jellege az ügyletben rejlő kockázatokat is magában foglalja, akkor az a kamatmérték, amelyhez képest a deviza alapú elszámolásra tekintettel a fogyasztóval szerződő fél „engedményt” adott, mintegy kompenzálva a devizában történő eladósodást, ugyanazon kockázatot kell, hogy tükrözze, vagyis a fogyasztói irányelv 4. cikkének (1) bekezdésének is az felel meg, hogy a deviza alapú szerződés alapján fennálló tartozást az ugyanazon forintösszegű, azonos kockázatú forintszerződéshez viszonyítjuk. Mivel a banki gyakorlatban a kamatfelár szolgál arra, hogy az ügyletben és az adós személyében rejlő speciális kockázatot tükrözze, míg a referenciakamat – amely lehet akár a törvényes kamatmérték, akár a pénzügyi kamat, akár az állampapírok kamata – az adott pénznemben fennálló tartozások általános kockázatát, így a „jelentős egyenlőtlenség” fennálltát ahhoz a forintszerződéshez viszonyítva kell vizsgálni, amelyben a tőke a ténylegesen folyósított forintösszeg, és a kamatmérték a szerződésben meghatározottal azonos típusú referenciakamat és a szerződésben meghatározott kamatfelár összege; a törlesztéseket pedig a ténylegesen teljesített összegben és időpontokban kell figyelembe venni.

A „jelentős egyenlőtlenség” meghatározásához tehát valójában az első megoldásban javasolt tartalmú szerződést kell figyelembe venni. Ezzel kapcsolatban a legfontosabb ellenérv az szokott lenni, hogy a jelentősen magasabb kamatmérték miatt a fogyasztó lényegében nem nyer semmit az érvénytelenség megállapításával, így ennek a megoldásnak nincsen a fogyasztói irányelv 7. cikkének (1) bekezdésében megkövetelt „hatékony visszatartó hatása”. Ez azonban pusztán feltevés; az általam végzett modellszámítások azonban ezt nem támasztják alá.⁴⁸ E számításokból ugyanis kitűnik: az eset körülményeitől függ, hogy az adós fogyasztó szenvedett-e el ténylegesen valamilyen érdeksérelmet a deviza alapú elszámolásból adódóan. Az első megoldás a magas CHF/HUF árfolyamon, rövid futamidővel és alacsonyabb kamat mellett felvett, lineárisan törlesztett kölcsön mellett „hátrányos” a fogyasztóra. Lineáris törlesztés esetén azonban – különösen, ha a kölcsön rövidebb futamidejű – a tőketartozás gyorsabban csökken, így az adós eleve kisebb mértékben volt kitéve az árfolyam-kockázatnak. Ez tehát nem jelenti azt, hogy a megoldás ne lehetne hatékony a fogyasztói irányelv 7. cikkének (1) bekezdése értelmében.

Ha viszont elfogadjuk, hogy a „jelentős egyenlőtlenség” fennálltát ahhoz a forintszerződéshez viszonyítva kell vizsgálni, amelyben a tőke a ténylegesen folyósított forintösszeg, és a kamatmérték a szerződésben meghatározottal azonos típusú referenciakamat és a szerződésben meghatározott kamatfelár összege, akkor a Konzultációs Testület 2019. június 19-ei állásfoglalásában megjelölt két megoldás céljában és hatásában egyenértékű megoldás. A 93/13/EGK irányelv éppúgy az érdeksérelme kiküszöbölését kívánja meg a nemzeti jogból, mint ahogy az a szerződés érvényessé nyilvánításának is a feltétele. Ez az érdeksérelme a forintosításkori magasabb tőkeösszegben ragadható meg.

A Konzultációs Testület 2019. június 19-ei állásfoglalásában megjelölt 1. megoldás, amely megegyezik a CKOT 2015. november 9-10-ei ülésén javasolt megoldással, ezt akként küszöböli ki, hogy a szerződést olyan tartalommal nyilvánítja érvényessé, hogy az érvényessé nyilvánított szerződés a forintosításig a referenciaszerződéssel egyezzen meg, tehát a tőkeösszeget forintban, a kamatot az irányadó referenciakamat (törvényes kamat, pénzpiaci kamat) és a kamatfelár összegében határozza meg. A Konzultációs Testület 2019. június 19-ei állásfoglalásában megjelölt 2. megoldás pedig akként, hogy kiszámítja azt a maximális árfolyamot, amely alkalmazása mellett a forintosításig a deviza-tőkeösszeg és a kamatmértéket érintetlenül hagyva az árfolyamkockázatot csak olyan mértékig terheli a fogyasztóra, hogy összes fizetési kötelezettsége ne haladja meg a referencia-szerződés szerinti.

Igaz, hogy a Konzultációs Testület 2019. június 19-ei állásfoglalásában megjelölt 2. megoldás olyan további korrekciós tényezők figyelembe vételét is előírja, mint (1) a felvételtől árfolyamot; (2) az alkalmazott kamatmértéket; (3) a fogyasztó által a tájékoztatás hiányában is belátható kedvezőtlen változás mértékét. Ennek kapcsán csak utalnék arra, hogy a felvételtől árfolyamot és a kamatmértéket a referencia-szerződés tartamának meghatározásánál és a támadott szerződéssel való

⁴⁸ Lásd bővebben: POMEISL András József: Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötés tisztességtelensége esetén alkalmazandó jogkövetkezmény, in: *Gazdasági jogi és adójogi tanulmányok 2020* (szerk.: Bodzási Balázs), Budapest, Corvinus, 2020, 258-260. o.

összevetésénél már figyelembe vettük. A tájékoztatás hiányában is belátható tartozás mértékének figyelembevétele viszont önmagában problematikus.

Ha ugyanis megállapítható az a mérték, amely erejéig a fogyasztó az árfolyamkockázat fennálltát felismerhette, akkor a 2/2014. PJE határozat 1. pontja szerint az árfolyamkockázatot telepítő rendelkezés csak részlegesen érvénytelen. Márpedig a CKOT 2015. november 9-10-ei ülésén elfogadottak szerint „ha a bíróság azt állapította meg, hogy a fogyasztó csak egy konkrét mértéket meghaladón nem kötelezhető az árfolyamkockázat viselésére (»részleges érvénytelenség«), a szerződést – a tőkeösszeget és az ügyleti kamat mértékét meghatározó kikötés érintetlenül hagyásával – olyan tartalommal nyilvánítja érvényessé vagy hatályossá, hogy az árfolyamkockázat e meghatározott mértékig terhelje a fogyasztót, vagyis az átszámításra a hivatalos árfolyamon, illetve a banki középárfolyamon, de legfeljebb a tájékoztatásban "konkrét, hitelt érdemlőnek tűnő" módon megjelölt maximális árfolyamon kerüljön sor”.⁴⁹ Ez áll összhangban azzal az uniós jogi követelménnyel, hogy ha megállapítható – és a referencia-szerződésre tekintettel megállapítható – „azon jogi és ténybeli helyzet (...), amelyben a fogyasztó e tisztességtelen feltétel hiányában lett volna”, akkor ezt kell a bíróságnak helyreállítania.

7. Zárszó

A fentiekre tekintettel látható, hogy a Konzultációs Testület 2019. június 19-ei állásfoglalásában ajánlott két megoldás – noha más-más módon közelíti meg a kérdést – hatásában lényegében ugyanarra az eredményre vezet, és mindkét megoldás lényegét tekintve nemcsak a magyar polgári jog dogmatikájának felel meg, hanem az uniós jogi következményeknek is, hiszen azt az érdeksérelmet kívánják teljes egészében, maradéktalanul és *ex tunc* hatállyal kiküszöbölni, amely a fogyasztót az árfolyamkockázat tisztességtelen áthárítása révén érte, figyelemmel az adott ügy körülményeire.

Ha figyelembe vesszük, hogy mind a magyar jog, mind az uniós jog az érvénytelen kikötés által okozott érdeksérelmet maradéktalanul, *ex tunc* hatályú kiküszöbölésére törekszik, ezen a hatásbeli egyezésem nem is csodálkozhatunk, hiszen az érdeksérelmet, amelyet így vagy úgy ki kell a bíróságnak küszöbölnie, azonos. Más kérdés, hogy az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő kikötések tisztességtelenségének vizsgálata körében eddig talán nem kapott kellő súlyt az érdeksérelmet mibenlétének és mértékének kérdése, noha az uniós jog szerint – miként az az EUB Aziz-ügyben kifejtett álláspontjából kitűnik – az a tisztességtelenség megállapításának is elengedhetetlen feltétele.

A társadalmi vitákban eddig is felmerült az az érv, hogy a deviza alapú kölcsönszerződések adósai nem minden esetben tekinthetők a konstrukció veszteséinek, hiszen voltak olyan – különösen rövid- és középtávra felvett – kölcsönök, amelyek esetén az árfolyamváltozásból eredő hátrány nem haladta meg

⁴⁹ Emlékeztető a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10. napján a Magyar Igazságügyi Akadémián tartott Országos Tanácskozásáról, II. napirendi pont, A/II.1.2. pont. Megjelent: a Kúriai Döntések – Bírósági Határozatok, 2016. januári számában.

az alacsonyabb kamatmértékből származó előnyöket. Ebben az esetben azonban a fogyasztó érdekei ténylegesen akkor sem sérültek, ha az árfolyamkockázatról nem tudott, vagy számára annak mibenléte és jelentősége nem volt ismert. Ezekben az esetekben tehát egy olyan jogi rendezés, amely a fogyasztó számára pénzvisszatérítési kötelezettséggel nem jár, nem sérti sem a hazai, sem az uniós jogot. nyilvánvaló más a helyzet azokban az esetekben, ahol az árfolyamváltozásból eredő hátrány meghaladta az alacsonyabb kamatmértékből származó előnyöket, mert ebben az esetben már van olyan érdeksérelem, amelyet – a tisztességtelenség egyéb feltételeinek fennállta esetén – feltétlenül és teljeskörűen orvosolni kell – függetlenül attól, hogy a bíróság az orvoslásnak melyik konkrét módját választja.

Irodalomjegyzék

- ČERTICKÝ Mária: Az érvénytelen szerződés jogkövetkezményeinek dogmatikai alapjai a 2013. évi V. törvényben, *Advocat*, 2014/1-2., 45-47. o.
 - POMEISL András József: A devizaalapú kölcsön fogalmi elemei és konstrukció jogi megítélése a Kúria gyakorlatában, *Acta Humana*, 2017/4., 71–88. o.
 - POMEISL András József: Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötés tisztességtelensége esetén alkalmazandó jogkövetkezmény, in: *Gazdasági jogi és adójogi* POMEISL András József: Az érvénytelenség jogkövetkezményeiről általában, *Polgári Jog*, 2020/5-6., 51-55. o.
 - SZLADITS Károly: A magyar magánjog I. – Általános Rész. Személyi jog, Budapest, Grill, 1941., 35. §, 363. o.
 - HARMATHY Attila: A semmisség és a megtámadhatóság, in: *A Polgári Törvénykönyv magyarázata* (szerk.: Gellért György), Budapest, Complex, 2004, 883-884.
 - VÉKÁS Lajos: Az érvénytelenség, in: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez* (szerk.: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter), Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 1486-1487. o.
 - WEISS Emília: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1969
 - WELLMANN György: Az érvénytelenség, in: *Polgári jog – Kommentár a gyakorlat számára V/VI. – Kötelmi jog. Első és Második rész* (szerk.: PETRIK Ferenc – WELLMANN György), Budapest, HVG-ORAC, 2018
-
-

A vagyonkezelési szerződés érvénytelenségével és hatálytalanságával összefüggő egyes kérdések

Dúl János*

A tanulmány a nemzeti vagyonnal kapcsolatos vagyonkezelési szerződés érvényességének, illetve hatályosságának kérdéskörével foglalkozik. Az érvényesség témakörét elsődlegesen az érvénytelenségi okok mentén vázolom fel, míg a hatályosságot az időhatározás, a feltétel, valamint harmadik személy beleegyezése és a fedezetelvonó szerződés mentén fogom megvizsgálni. Azon érvénytelenségi és hatálytalansági okok, amelyek nem vehetők figyelembe, alapvetően vagy a közfeladat ellátásával, mint a vagyonkezelési szerződés céljával, nem függenek össze, vagy a vagyonkezelési szerződés más sajátosságából fakadóan nem állják meg a helyüket.

Kulcsszavak: érvénytelenség, semmisség, megtámadhatóság, hatálytalanság, nemzeti vagyon, vagyonkezelési szerződés

Certain issues in connection with invalidity and ineffectiveness of asset management contracts

The study addresses the issue of the validity and effectiveness of asset management contract of national assets. I will outline the issue of validity primarily along the grounds for invalidity, while I will examine effect of the contract under conditions and time clauses, the consent or approval of the third party and contracts aimed at concealing assets. Reasons for invalidity and ineffectiveness that cannot be taken into account are in principle either unrelated to the performance of the public task as the purpose of the asset management contract or due to other specificities of the asset management contract.

Keywords: invalidity, nullity, contestability, ineffectiveness, national assets, asset management contract

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1034>

1. Bevezető általános megjegyzések

Ezen tanulmányban a nemzeti vagyonnal kapcsolatos vagyonkezelési szerződés érvényességének, érvénytelenségének, illetve hatályosságának, hatálytalanságának kérdéskörével foglalkozok. Az érvényesség, érvénytelenség témakörét elsődlegesen az érvénytelenségi okok mentén vázolom fel, nevezetesen olyan módon, vajon az egyes érvénytelenségi okok alkalmazhatók-e, és ha igen, mennyiben, a vagyonkezelési szerződéssel összefüggésben. E szerződés hatályosságát az időhatározás, a feltétel, valamint harmadik személy beleegyezése és a fedezetelvonó szerződés mentén fogom megvizsgálni.

Jelen munka abba a kutatási irányba illeszkedik, amelyet a doktori értekezésem

* Tudományos segédmunkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Civilisztikai Tanszék.

megvédése óta folytatok, amelynek tárgya a vagyonkezelési szerződés lehető legrészletesebb, átfogó elemzése.

Elméleti szinten több különféle munkában (folyóiratcikk, tanulmány, könyv) foglalkoztak már a vagyonkezelési szerződéssel összefüggő kérdésekkel, azonban nem határozták meg egészen pontosan a vagyonkezelés, a vagyonkezelői jog, valamint az azt létrehozó vagyonkezelési szerződés fogalmát.¹ Előbbi mondatot annyiban megszorítóan kell értelmezni, hogy a vagyonkezelés kifejezéssel sokféle jogintézményt illettek, több definíciót adtak, ám az állami és önkormányzati tulajdonban lévő vagyonnal nem sok efféle fogalom hozható kapcsolatba, hanem alapvetően a természetes személyek és a jogi személyek jellemzően üzleti életbeli, professzionális vagyonkezelésével függnek ezek össze. Azon fogalmak, amelyek pedig a nemzeti vagyon vagyonkezeléséről szólnak, nem adnak kellően átfogó definíciót vagy éppen túl általánosak.

Meglátásom alapján a *vagyonkezelési szerződés* esetében egy *olyan jogviszonyról van szó, amelynek keretében a tulajdonosi joggyakorló az állam, illetve a helyi önkormányzat tulajdonába tartozó vagyont a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény (a továbbiakban Nvt.) szerinti vagyonkezelőre bízva rá a szerződésben meghatározott időre vagy feltétel bekövetkezéséig, azaz a tulajdonosi jogok gyakorlását és a tulajdonosi kötelezettségek teljesítését meghatározott körben engedi át, amelynél fogva a vagyonkezelőt megilletik a tulajdonos jogai, illetve terheli a tulajdonos kötelezettségei, így a jogok közül különösen a birtoklás, a használat, valamint a hasznosítás joga, amennyiben jogszabály vagy a vagyonkezelési szerződés eltérően nem rendelkezik, miközben a rendelkezés joga a Nvt. szerinti korlátozott mértékben illeti meg. A vagyonkezelő köteles a vagyontárgy állagának megóvásáról, jó karbantartásáról, működtetéséről gondoskodni, jogszabályban és szerződésben előírt más kötelezettségét teljesíteni, valamint a vagyontárgyat a Nvt.-ben és a szerződésben meghatározott célnak megfelelően használni, a vagyonkezelési szerződés megszűnése esetén pedig a vagyonkezelésbe vett/kapott tárgyat visszaszolgáltatni, valamint azzal elszámolni.² A szerződés határozottan *polgári jogi elemekkel bír; ugyanakkor jelentős közjogi behatás is éri, ennél fogva meglátásom szerint vegyes jogági szerződésnek minősíthető*, lényeges polgári jogi vonásokkal.*

A téma részletesebb kifejtése előtt néhány, részben módszertani, részben a tartalommal összefüggő megjegyzést teszek. Kutatásaim jelenlegi állása alapján ezzel a témakörrel a magyar jogirodalomban átfogó jelleggel még nem foglalkoztak, emiatt egyes állításaim alátámasztására szorosan a témakörrel kapcsolatos

¹ Lásd például a vagyonkezeléssel összefüggésben: B. SZABÓ Gábor – ILLÉS István – KOLOZS Borbála – MENYHEI Ákos – SÁNDOR István: *A bizalmi vagyonkezelés* (Második, aktualizált és bővített kiadás), HVG-ORAC, Budapest, 2018; CSEHI Zoltán: A vagyonkezelés jogi formái és az önállóul vagyontömegek. *Jogállam* 2001-2002/1-4. 103-152. o. *Állami vagyonkezelés Európában és Magyarországon. Utak és lehetőségek.* (szerk.: DICZHÁZI Bertalan – MACHER Ákos), GJW-CONSULTATIO Konzorcium, Budapest, 2000. DRINÓCZI Tímea – FRANK Ádám: Az állami vagyon kezelésének egységesülő jogi szabályozása. *Közjogi Szemle* 2008/4. 14-22. o. NÉMETH András – SÍK László: A vagyonkezelési szerződések típusai és biztosítékai. *Pénzügyi Szemle* 1997/2. 97-112. o.

² A vagyonkezelési szerződéssel kapcsolatos fogalmi megközelítéseket részletesen lásd: DÜL János: A vagyonkezelési szerződés fogalmáról. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás* 2019/4., 46-79. o.

jogirodalmi álláspontot nem tudok felmutatni, ugyanis vonatkozó résztanulmányok sem születtek. Tekintettel arra, hogy a felvetett gondolatok javarészt teljes mértékben a saját gondolkodásom eredményét képezik, a tévedés lehetőségét fenntartom, az észszerű, érveken alapuló tudományos diszkusszióra nyitott vagyok. Az általános jellegű, érvénytelenséggel kapcsolatos irodalmi álláspontokkal ehelyütt nem kívánok vitatkozni, már csak azért sem, mert ahol külön ezzel összefüggésben nincsen megjegyzésem, úgy az(oka)t az álláspont(ka)t elfogadom, és a mű részévé kívánom tenni.

A vagyonekezelési szerződéssel kapcsolatban eddigi kutatásaim során mindössze csekély számú bírósági határozatot találtam, a szerződés érvénytelenségét, illetve hatálytalanságát illetően pedig ez hatványozottan igaz. Mindenképpen elmondható ugyanakkor, hogy vannak olyan más, e szerződéssel pusztán laza kapcsolatot felmutató döntések, amelyekben megfogalmazott gondolatok azonban mindenféleképpen hathatós támogatást tudnak nyújtani egyes részletekbe menő kérdések megválaszolásában. Különösen ilyen döntéseknek számítanak azok a határozatok, amelyek bármelyik vonatkozásukban a nemzeti vagyonnal kapcsolatosak. El kell azonban kerülni annak az eshetőségét, hogy bármely hasonlóságot felmutató döntés, illetve ezek által a vizsgálódás körébe bevont jogintézményt teljes mértékben megfeleltessünk a vagyonekezelési szerződésnek: ezek kizárólag *mutatis mutandis* vehetők figyelembe. Az elemzés során felhasználok továbbá olyan döntéseket is, amelyek a szerződések általános szabályainak gyakorlatbeli megjelenései.

A jogszabályi környezet alapján meggyőződésem, hogy a vagyonekezelési szerződésekre, az egyes speciális szabályoktól eltekintve, minden további nélkül alkalmazni kell és alkalmazni lehet a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényben (a továbbiakban Ptk.) rögzített kötelmi általános és szerződési jogi közös szabályokat. Véleményem szerint a Ptk.-beli érvénytelenségi és hatálytalansági okok vizsgálata a vagyonekezelési szerződésekkel összefüggésben minden további megszorítás nélkül megalapozott. Úgy vélem, a vizsgált kontraktus *vegyes jogági szerződésnek* tekintendő,³ *ugyanakkor nem mondható el az, hogy abban akár a magánjog, akár a közjog dominálna*: amennyiben ugyanis bármely magánjogi elemét elveszjük, a közjogi rész már-már értelmezhetetlen, míg ha a közjogi elemet távolítjuk el, akkor a vagyonekezelési szerződés ebbéli formájában elveszíti a létjogosultságát és egy, a Ptk.-ban nem szabályozott sajátos jogviszonnyá válna.

Nincs ez másképp a szerződések érvényességével és hatályosságával sem: mindenképpen a polgári jogi kódex szabályait kell alapul venni, amelyek azonban *lex generalis*ként jelennek meg a nemzeti vagyonnal kapcsolatos további jogszabályok, így a Nvt., a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény (a továbbiakban Möt.), az állami vagyronról szóló 2007. évi CVI. törvény (a továbbiakban Ávtv.), valamint az állami vagyonnal való gazdálkodásról szóló 254/2007. (X. 4.) Korm. rendelet mellett, amelyek egyes rendelkezéseit veszem górcső alá.

³ A szerződések klasszifikációja során *Papp Tekla* rendszerét veszem alapul, lásd: PAPP Tekla: *Atipikus szerződések*, HVG-ORAC, Budapest, 2019, 33-51. o.

Alapvetően nem kívánok foglalkozni a semmisség és a megtámadhatóság elhatárolásával,⁴ valamint az egyes érvénytelenségi okokkal összefüggő dogmatikai kérdésekkel sem, azokra pusztán olyan mértékben fogok kitérni, amennyiben az a vagyonkezelési szerződésekkel kapcsolatos érvénytelenségi okok tárgyalásánál meglátásom alapján elengedhetetlennek tűnik.

Az Alaptörvény XIII. cikk (1) bekezdése a tulajdonhoz és az örökléshez való jog deklarálása mellett lakonikusan megjegyzi azt is, miszerint a tulajdon társadalmi felelősséggel jár. A tulajdonnal kapcsolatos társadalmi felelősség alaptörvényi szintű kimondása alapvetően nem volt idegen a magyar alkotmányjogi, alkotmánybírói gyakorlatból, minthogy az 1993 óta jelen volt már abban,⁵ ennek a társadalmi felelősségnek a jelentősége az állam és a helyi önkormányzatok vagyonával összefüggésben a magántulajdonhoz kapcsolódó társadalmi felelősséghez viszonyítva magasabb szintű tartalmat ad.⁶ *Fábián Adrián* a helyi önkormányzatok vagyonával összefüggésben jegyzi meg azt, miszerint „[a] vagyonkezelői jog alapítása nem érinti a helyi önkormányzat – törvényen alapuló – feladatellátási kötelezettségét, és a feladat ellátásáért való felelősségét. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a vagyonkezelő bármilyen oknál fogva nem képes a közfeladatot ellátni, akkor az önkormányzat köteles a feladat ellátását más módon biztosítani. A vagyonkezelői jog átadása célhoz kötött, célja az önkormányzati feladatellátás feltételeinek hatékony biztosítása, a vagyon állagának és értékének megőrzése, védelme, továbbá értékének növelése.”⁷ A közfeladat ellátásába való bekapcsolódást jelenti a vagyonkezelés jogintézménye az állami vagyonnál is, és az idézett gondolatok az állami vagyonnal összefüggésben is megállják a helyüket. Mindezekre mindvégig figyelemmel kell lenni a szerződés érvénytelenségénél és a hatálytalanságánál is.

Az érvénytelenséghez és a tanulmány egészéhez viszonyítva a hatálytalansággal összefüggő rész rövidnek tűnhet, amelynek indoka jelentős részben abban keresendő, hogy az érvénytelenség és a hatálytalanság Ptk.-beli szabályozásának aránya is jelentős részben eltér egymástól előbbinek a javára; miután jóval több érvénytelenséggel összefüggő rendelkezés van – még akkor is, ha nem is nézzük a semmisség és a megtámadhatóság közötti különbségek szabályait, valamint az érvénytelenség jogkövetkezményeit –, szükségszerűnek és indokoltnak is tűnik az érvénytelenség hosszabb tárgyalása. A két jogintézmény merev elválasztása azonban nem lenne helyes, ezért együttes (*in concreto* egy tanulmányban) történő tárgyalásuk azért indokolt, mert az érvényesség és a hatályosság a szerződések

⁴ E kérdéssel összefüggésben lásd például: SIKLÓSI Iván: A semmisség és a megtámadhatóság szembeállításának problémáihoz a magyar polgári jogban. *Polgári Jog* 2016/9. (online tanulmány); SIKLÓSI Iván: A semmisség és a megtámadhatóság distinkciójához a magyar polgári jogban, különös tekintettel e distinkció csorbulásának legújabb tendenciáira. *Magyar Jog* 2014/6., 329-333. o.; továbbá a jelen tanulmányban hivatkozott munkák jelentős része is kitér erre a kérdéskörre.

⁵ TÉGLÁSI András: A tulajdonhoz való jog korlátozása és elvonása magyar és nemzetközi tekintetben. in: *Az alapjogvédelem nemzeti, nemzetközi és jogösszehasonlító aspektusai* (szerk.: Antal Tamás – Papp Tekla), Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013, 67-80. o., 69. o.

⁶ BENDE-SZABÓ Gábor: *Állami vagyonjog – civilisztika*, Nemzeti Közszerződésközpont, Budapest, 2014, 4. o.

⁷ FÁBIÁN Adrián: *Kommentár a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvényhez*, 109. § (Wolters Kluwer Jogtár)

létszakaszához kapcsolódó kérdések, hiszen amennyiben egy szerződés nem érvényes, úgy annak hatályosságáról már nem is eshet szó.

2. A szerződés érvényességével összefüggő alapvető gondolatok

A szerződések érvényességével és érvénytelenségével kapcsolatosan a hatályos kódexhez készült kommentárokon⁸ túlmenően számos monográfia, szakkönyv⁹ mellett megszámlálhatatlan folyóiratcikk született mind a Ptk.-val, mind az 1959. évi IV. törvénnyel (a továbbiakban régi Ptk.) összefüggésben.¹⁰

Kiss Gábor és Sándor István szerint „[a] szerződést akkor tekinthetjük érvényesnek, ha a felek akaratuknak megfelelő nyilatkozatot tesznek, vagyis az akaratuk és nyilatkozatuk egymással összhangban áll, nyilatkozatukat a jogszabályi előírásoknak megfelelő formában és tartalommal teszik meg és a szerződő felek részéről tett nyilatkozatok találkoznak, továbbá a felek akaratnyilatkozata alkalmas az általuk kívánt joghatás kiváltására.”¹¹

Osztovits András az érvénytelenség felől közelít, negatív irányból adja meg az alapfogalmat, azaz érvénytelenségről beszélünk „abban az esetben, ha a szerződés valamely lényeges eleme (akarat, jognyilatkozat, joghatás) hibában szenved, nem alkalmas arra, hogy a célzott joghatást kiváltsa. Az ilyen szerződések esetén a polgári jogi szabályozás a felek jogviszonyát érvénytelennek nyilvánítja, és ezáltal a felek által elérni kívánt joghatás beálltát kizárja.”¹²

A nem létező, az érvénytelen (és a hatálytalan) szerződés kategóriája természetesen nemcsak jogszabályi és jogirodalmi szempontból bír relevanciával.

⁸ L. *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, II. kötet (szerk. VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter), Wolters Kluwer, Budapest, 2018; A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, III. kötet (szerk. OSZTOVITS András), Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014; Polgári jog V/VI. kötet (szerk.: PETRIK Ferenc [főszerk.]), Harmadik, átdolgozott, bővített kiadás, HVG-ORAC, Budapest, 2018.*

⁹ A teljesség igénye nélkül néhány átfogó jellegű munka: WEISS Emília: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969; MENYHÁRD Attila: *A szerződés akaratihibák miatti érvénytelensége*, ELTE-ÁJK, Budapest, 2000; KISS Gábor – SÁNDOR István: *A szerződések érvénytelensége* (Második, hatályosított kiadás), HVG-ORAC, Budapest, 2014; SIKLÓSI Iván: *A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014.

¹⁰ A teljesség igénye nélkül a tanulmányban nem hivatkozott munkákból: KEMENES István: *Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben, I. rész, Gazdaság és Jog, 2016/1., 3-8. o.*; KEMENES István: *Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben, II. rész, Gazdaság és Jog, 2016/2., 9-13. o.* Wellmann György: *A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban, Bírósági Határozatok, 2012/11., 965-972. o.*; Wellmann György: *Szerződések tára – Az új Ptk. alapján*, HVG-ORAC, Budapest, 2014; VÉKÁS Lajos: *Javaslat a szerződések általános szabályainak korszerűsítésére, Polgári Jogi Kodifikáció, 2001/3., 3-14. o.*; VÉKÁS Lajos: *Parerga. Dolgozatok az Új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, HVG-ORAC, Budapest, 2008; *Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban (szerk. Kriston Edit – Sági Edit), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2019*

¹¹ KISS – SÁNDOR i. m. 15. o.

¹² OSZTOVITS András – HAJNAL Zsolt: VI. cím *Az érvénytelenség*, in: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, III. kötet (szerk.: Osztovits András), Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014, 209-292. o., 210. o.*

A BH 2017. 60. számon közzétett eset alapján a nem létező szerződést meg kell különböztetni az érvénytelen szerződéstől. Ennek alapja az, hogy míg a nem létező ügylet egyáltalán nem válthat ki semmilyen joghatást, addig a létező, de érvénytelen ügyletnek lehet joghatása. A nem létező szerződésre alapítottan kontraktuális igények érvényesítésének nincs helye, míg a szerződés érvénytelensége esetén kontraktuális joghatásként érvényesülnek a jogkövetkezmények. Ha a felek között disszenzus van. Ettől még azonban a két dogmatikai kategória nem válik azonossá. A Kúria meglátásom szerint rendkívül szabatosan foglalta össze e jogintézmények kvintesszenciáját. Érdekeséggé válhat az, miszerint erre a fejtegetésre nem egy „klasszikus” anyagi jogi jellegű jogvita során került sor, amennyiben azt tekintjük, hogy a közzétett eset középpontjában az 1952. évi III. törvény (a továbbiakban régi Pp.) 36. §-a (2) bekezdésében foglalt illetékességi ok megállapíthatósága állt fenn. Miután a felek nem vitatták a jogviszony létrejöttét, hanem „csak” annak érvényessége volt kérdéses, minden további nélkül alkalmazhatónak gondolta a Kúria azt az illetékességi okot, miszerint a gazdálkodó szervezet által tevékenysége körében kötött ügyletből eredő követelés iránti pert az ügyletkötés vagy a teljesítés helyének bírósága előtt is meg lehet indítani. Ez a szabály a hatályos polgári perrendtartásunkban némileg átalakulva ugyan, de megmaradt: a 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban Pp.) 28. § (1) bekezdésének c) pontja alapján kizárólagos illetékesség hiányában a felperes választása szerint az alperesre általánosan illetékes bíróság helyett a szerződéses jogviszonyból eredő igény érvényesítése iránti pert az ügyletkötés vagy a szolgáltatás teljesítésének helye szerint illetékes bíróság előtt is megindíthatja.

3. Az egyes érvénytelenségi okok

3.1. A szerződési akarat hibája

3.1.1. Tévedés, közös téves feltevés, megtévesztés. A tévedés tekintetében akképp rendelkezik a Ptk., hogy aki a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt, a szerződési jognyilatkozatát megtámadhatja, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette. Lényeges körülményre vonatkozik a tévedés akkor, ha annak ismeretében a fél nem vagy más tartalommal kötötte volna meg a szerződést.¹³ Meglátásom szerint minden további nélkül elképzelhető az, hogy a vagyonkezelési szerződés bármely része vonatkozásában bármelyik fél tévedésben volt. Ha a tévedés elképzelhető, már pedig álláspontom alapján lehetséges, akkor amennyiben ennek következtében a felek a szerződéskötéskor lényeges kérdésben ugyanabban a téves feltevésben is lehettek, amely szintén megtámadási ok.¹⁴

Egy eseti döntés szerint¹⁵ az önkormányzat készfizető kezességét vállalt és az ingatlanon jelzálogot alapított egy pályázat összegével egyenlő mértékű tartozásért.

¹³ Ptk. 6:90. § (1) bekezdés

¹⁴ Ptk. 6:90. § (2) bekezdés

¹⁵ ÍH2014. 149.

A jogvita során az önkormányzat sérelmezte, hogy a beruházó közhasznú egyesület elnöke és az akkori polgármester ugyanaz a személy volt, és az idő előrehaladtával maga az építés nem haladt, a pályázatot nem nyerték meg, emiatt a támogatást nem is fizették ki, a felvett kölcsönösszeg futamideje lejárt, majd a készfizető kezesség vállalása miatt követelték a hitelt az önkormányzattól. A közzétett eset alapján maga a beruházás alapvetően nemes cél, településfejlesztési érdeket szolgált. A beruházással összefüggésben bérleti szerződést is kötöttek, a bíróság szerint maga a bérbeadás nem volt jóerkölcsbe ütköző, (miután erre is hivatkoztak a tévedés mellett), mert a szerződéskötéskor sem volt az, miután arra a fentebb megfogalmazott jó ügy érdekében került sor.

Kérdésként merült fel az, hogy az önkormányzati vagyonnal összefüggő döntés meghozatala során, testületi döntés hozatala előtt, határozathozatalkor a képviselők tévedésben voltak-e, lehettek-e amiatt, mert egyes részletkérdések tekintetében nem bírtak megfelelő tájékozottsággal. Az eljáró bíróság – véleményem szerint helyesen – azt az álláspontot fogadta el, miszerint ilyen jellegű kérdésnek nincs jelentősége, ugyanis a képviselő-testületi határozat meghozatala közjogi aktus, míg a tévedés, az együttműködési kötelezettség (döntéshozatal során) a közjogban ismeretlen fogalmak, ennél fogva azokra nem is lehet hivatkozni annak érdekében, hogy valamely általuk meghatározott határozat ne fejtse ki az abban foglalt joghatásokat.

Önmagában az a tény, hogy a képviselőtestület döntését a polgármester „interpretálja” a külvilág felé, a közjogi jellegű jogszabályon nyugszik,¹⁶ ugyanakkor a bírói gyakorlatban is megjelent az a tétel, miszerint az önkormányzati vagyon felett a tulajdonosi jogok gyakorlásáról a képviselőtestület rendelkezik. E rendelkezési jogok körében felhatalmazást adhat a polgármesternek a szervezeti és működési szabályzatban arra, hogy a képviselő-testület milyen jogokat, milyen vagyoni körben gyakorolhat.¹⁷ A *betudás elve* alapján¹⁸ a *polgármestemek*, mint (polgári jogi értelemben vett) képviselőnek a *cselekményeit az önkormányzatnak kell betudni*, tehát végső soron a polgármester képviseleti jogkörében eljárva kell, hogy tévedésben legyen, és nem a képviselő-testület tagjainak kell tévedésben lenniük.¹⁹ Ennek az elvnek az alkalmazásával kapcsolatban azért nem merül fel kérdés, mert a Mötv. alapján a helyi önkormányzat jogi személy, a Ptk. jogi személyekre vonatkozó rendelkezéseit a törvényben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.²⁰ A tévedés természetesen nemcsak a helyi önkormányzatok esetében valós, hanem a vagyonkezelő és az állami vagyon feletti tulajdonosi jogok gyakorlására jogosult személy tekintetében is.

¹⁶ Mötv. 65. § A képviselő-testület elnöke a polgármester. A polgármester összehívja és vezeti a képviselő-testület ülését, valamint *képviseli a képviselő-testületet*. (Kiemelés a szerzőtől.)

¹⁷ BH2009. 302. Érdemes megjegyezni, miszerint a megfogalmazás abban a vonatkozásban félreérthető, hogy a rendelkezési jog a tulajdonosi triász része, ehelyett helyesebb lenne az, ha a tulajdonosi jogok gyakorlásáról lenne szó. Az észrevételért köszönetemet fejezem ki a lektornak.

¹⁸ AUER Ádám: *Betudás elve*, in: *Társasági jogi lexikon* (szerk.: Dúl János – Lehoczki Zsófia – Papp Tekla – Veress Emőd), Dialóg Campus, Budapest, 2018, 44.

¹⁹ E kérdéssel összefüggő szakmai beszélgetésért hálával tartozok mesteremnek, Papp Tekla professzor asszonynak.

²⁰ Mötv. 41. § (1) bekezdés

Figyelemmel arra a tényre, miszerint meglátásom szerint tévedés bármely elem tekintetében fennállhat, elméleti síkon akár a megtévesztés is megállhatja a helyét, abban a vonatkozásban nevezetesen, hogy a valóságtól eltérő tudattartalom kialakításában a másik, illetve harmadik fél is szerepet játszhat.

3.1.2. Jogellenes fenyegetés. A jogellenes fenyegetés ugyancsak érvénytelenségi okként került meghatározásra, a Ptk. szerint az, akit a másik fél jogellenes fenyegetéssel vett rá a szerződés megkötésére, a szerződési jognyilatkozatát megtámadhatja.²¹ Véleményem szerint ez az érvénytelenségi ok kevésbé képzelhető el a vagyonkezelési szerződések tekintetében. A fenyegetést ugyanis eleve legfeljebb a vagyonkezelő vagy a tulajdonosi jogok gyakorlója képviselője irányában lehet kifejezni, jogi személy felé konkrétan nem. Nem tartom továbbá valószínűnek azt a lehetőséget sem, hogy fenyegetés hatása alatt kössenek meg egy olyan szerződést, amely mögött közfeladat ellátásának az átadása húzódik meg.

3.1.3. Titkos fenntartás, színlelt szerződés. A titkos fenntartás vagy rejtett indok a vagyonkezelési szerződések esetében is lehetséges bármely fél részéről, azonban a Ptk. 6:92. § (1) bekezdése szerint a szerződés érvényességét ezek a körülmények nem érintik.

A színlelt szerződés izgalmas és érdekes jogintézmény, a Ptk. velős, lényegre törő megfogalmazása számtalan elméleti fejtegetésnek ad teret. A színlelt szerződés semmis, ha pedig más szerződést leplez, a felek jogait és kötelezettségeit a leplezett szerződés alapján kell megítélni.²² A vagyonkezelési szerződés esetében meglátásom szerint ez az érvénytelenségi ok nem kifejezetten merülhet fel: lehetne vizsgálni akképp, hogy ezt a szerződést színlelik-e, tehát ez a leplezett, palástolt szerződés, illetve olyan módon is, hogy a vagyonkezelési szerződés lesz a leplező szerződés. Ha ez a leplezett szerződés, akkor a színlelés célja közfeladat ellátásának átadása, és olyan nemzeti vagyontárgyra irányulhatna, amely vonatkozásában nem lehet vagyonkezelési szerződést kötni, sem más jogintézmény nem jöhetne számításba, ám a palástoló jogügylet jogilag lehetséges. A Nvt. szabályai – különösen a Nvt. 6. § (1) bekezdése – alapján éppen hogy vagyonkezelési szerződést lehet kötni olyan vagyontárgyakra, amelyek vonatkozásában sok más jogintézmény nem alkalmazható. A felmerült esetkörök közül²³ némi relevanciája annak az esetnek lehet, ami szerint a jogalanyok tekintetében állna fenn színlelés annak érdekében, hogy olyan személy vehessen részt a vagyonkezelésben, aki a vagyonkezelő lehetséges személyére vonatkozó törvényi feltételeknek nem felel meg. Ez azonban „orvosolható” azzal, ha a vagyonkezelő ilyen személynek adja példának okáért bérbe az adott dolgot. Mindezek mellett ugyanakkor nem valószínű, hogy az állam, illetve a helyi önkormányzat, valamint a vagyonkezelő részéről a színlelés, mint alattomos

²¹ Ptk. 6:91. § (2) bekezdés

²² Ptk. 6:92. § (2) bekezdés. A régi Ptk. 207. § (6) bekezdése ugyanígy szabályozta ezt a jogintézményt. A jogirodalomban lásd például: GELLÉN Klára: *A színlelt szerződés*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008; GELLÉN Klára: *A színlelt jogügyletek kauzalitása*, *Jogelméleti Szemle* 2006/1.; GELLÉN Klára: *A fedezetelvonó és a fedezetelvonás céljából kötött színlelt szerződés elhatárolása*, *Jogelméleti Szemle* 2005/4.

²³ VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog, Általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 120-121. o.

magatartás felmerülhetne.

3.2. A szerződési jognyilatkozat hibája. A Ptk. 6:6. §-a alapján, ha jogszabály vagy a felek megállapodása a jognyilatkozatra meghatározott alakot rendel, a jognyilatkozat ebben az alakban érvényes. *„Az írásba foglalás elmulasztása esetén az egész szerződés érvénytelen. (...) A kötelező alakiség lényege, hogy közérdekű vagy forgalombiztonsági okból a szerződéses nyilatkozatokat olyan módon kelljen rögzíteni, hogy utóbb annak létrejötte és tartalma ne képezhesse vita tárgyát, ne lehessen bizonyítás kérdése.”*²⁴

Mindezekre tekintettel lényeges kérdés annak megítélése, vajon a vagyonkezelési szerződéseket illetően van-e valamilyen kötelező alakisági előírás, írásba kell-e foglalni.

A Ptk.-ban nem nevesített szerződésről lévén szó, a kódex ezzel összefüggésben nem szolgál semmilyen iránymutatással, emiatt a további jogszabályokat is szükséges megvizsgálni. Az Ávtv. 25. § (4) bekezdése szerint *az állami vagyon hasznosítására irányuló szerződést írásba kell foglalni.* Kérdésként merül fel, hogy *a vagyonkezelés hasznosításnak minősül-e az állami vagyonnal összefüggésben,* amely kérdés megválaszolására egy másik szabályt hívok segítségül. Az Ávtv. 23. § (1) bekezdése alapján az állami vagyonnal a tulajdonosi joggyakorló maga gazdálkodik vagy szerződés – így különösen bérlet, haszonbérlet, megbízás – alapján hasznosításra átengedi, illetőleg vagyonkezelésbe, haszonélvezetbe adja. A szöveg nyelvtani értelmezése alapján, meglátásom szerint, miután példálózó jelleggel felsorol egyes szerződéseket, amelyek hasznosításnak minősülnek (ezek a bérleti szerződés, a haszonbérleti szerződés, a megbízási szerződés), és a vagyonkezelésbe adás kifejezetten ezektől elkülönítve van a jogszabályban, *azt a következtetést vonhatjuk le, miszerint a vagyonkezelés és a hasznosítás közé nem tehető egyenlőségjel* abban az értelemben semmiféleképpen nem, hogy az Ávtv. alapján *nem minősül hasznosításnak,* emiatt a vonatkozó bekezdéshez viszonyítva nem kell írásba foglalni, vagyis jogszabály nem támaszt alaki követelményt. Ugyanezt a következtetést vonhatjuk le a Nvt. alapján is. A Nvt. értelmező rendelkezése explicit kizárja azt, hogy a hasznosítás körébe tartozna a vagyonkezelésbe adás: hasznosításnak minősül a tulajdonosi joggyakorló vagy a nemzeti vagyon használója által a nemzeti vagyon birtoklásának, használatának, hasznok szedése jogának bármely – a tulajdonjog átruházását nem eredményező – jogcímen történő átengedése, ide nem értve a vagyonkezelésbe adást, valamint a haszonélvezeti jog alapítását;²⁵ azaz e tekintetben összhangban van egymással a nagyobb kategóriát átfogó nemzeti vagyonnal kapcsolatos törvény, és annak az egyik elemét képező állami vagyonról szóló törvény. E törvények nyelvtani és rendszertani értelmezése alapján a vagyonkezelés nem minősül hasznosításnak, valamint explicit törvényi rendelkezés nincs azzal összefüggésben, miszerint írásba kellene foglalni

Az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény (a továbbiakban Inytv.) szerint az állami tulajdonban álló ingatlan esetében az állam tulajdonosi jogait gyakorló szervezet, és a vagyonkezelői jog, helyi önkormányzati tulajdon esetében a

²⁴ KISS – SÁNDOR i. m. 120. o.

²⁵ Nvt. 3. § (1) bekezdés, 4. pont

vagyonkezelői jog, valamint annak jogosultja, a vagyonkezelő az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezhető;²⁶ jogok bejegyzésének pedig – ha törvény másként nem rendelkezik – olyan közokirat, teljes bizonyító erejű magánokirat vagy ezeknek a közjegyző által hitelesített másolata alapján van helye, amely a bejegyzés tárgyát képező jog vagy tény keletkezését, módosulását, illetve megszűnését igazolja, továbbá tartalmazza a bejegyzést, feljegyzést megengedő nyilatkozatot az ingatlan-nyilvántartásban bejegyzett, vagy közbenső szerzőként bejegyezhető jogosult részéről.²⁷

Az állami vagyonnal összefüggésben a 254/2007. (X. 4.) Korm. rendelet 7. § (1) bekezdése alapján ingatlanra vonatkozó, vagyonkezelési szerződésen alapuló vagyonkezelői jog az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzéssel jön létre, a (2) bekezdés pedig akképp rendelkezik, hogy a vagyonkezelői jog ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzetéséről (...) a vagyonkezelő gondoskodik a szerződés megkötésétől számított harminc napon belül. Álláspontom szerint ezt úgy kell érteni, ha az állami tulajdonú ingatlanra nem jegyik be a vagyonkezelői jogot, akkor nem gyakorolhatja a vagyonkezelői jogot.

Az idézett szakasz (2) bekezdésének kijelentő módú megfogalmazását lehet úgy érteni, hogy az egy kötelezettséget állapít meg a vagyonkezelő részére. Ha ezt így tekintjük, abban az esetben az Inyvt. 29. §-ával együtt értelmezve megfelelő okirat szükséges; ha jogszabályi kötelezettség az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés, akkor eleve írása kell foglalni az állami tulajdonú ingatlanon fennálló vagyonkezelési szerződést. A helyi önkormányzatok tulajdonán létrehozott vagyonkezelési szerződésnél a Mötv. ilyen jellegű szabályokat nem tartalmaz, a törvény felhatalmazása alapján alkotott önkormányzati rendeletekben írhatnak elő ilyen kötelezettséget.

A kifejtettkre tekintettel *meglátásom alapján a vagyonkezelési szerződést írásba fogják foglalni*: a nemzeti vagyonra irányadó szabályok összessége, a vagyonkezelési szerződéssel szemben támasztott alanyi és tartalmi követelmények összessége alapján kevésbé látom annak életszerűségét, hogy egy ilyen, közfeladat ellátásához kapcsolódó szerződés nem lenne írásos formában létrehozva. Ám a kifejtettek okán ezt az érvénytelenségi okot jelenleg nem tartom alkalmazhatónak, ugyanis a jogszabályokat értelmezve nem kell írásba foglalni, alakíságot így nem lehet megsérteni. *De lege ferenda* javaslatként érdemes lenne egyértelműen, a Nvt.-ben konkrét rendelkezésként megfogalmazni azt, hogy a vagyonkezelési szerződést írásba kell foglalni.²⁸

²⁶ Inyvt. 16. § a) pont

²⁷ Vö. Inyvt. 29. §

²⁸ Az alponnttal kapcsolatos észrevételeket köszönöm a lektornak.

3.3. A célzott joghatás hibája

3.3.1. Tilos szerződés.²⁹ Egy, a közelmúltban közzétett eseti döntés helyesen követi a Ptk.-ban foglalt rendelkezéseket a jogszabályba ütköző szerződéssel összefüggésben: *a szerződés semmisségét nemcsak polgári jogi, hanem más jogági norma megsértése is megalapozhatja*. A szerződés (a szerződés kikötése) semmis akkor is, ha ezt a más jogági jogszabály külön nem mondja ki, megállapítható azonban, hogy a jogszabály célja a szerződéssel elérni kívánt joghatás megtiltása.³⁰ A nemzeti vagyonnal kapcsolatos jogszabályba ütköző semmisség, ha nem is bír oly' gazdag bírói gyakorlattal, mégis több kiindulópontot tud szolgáltatni, amelyek a vagyonekezelési szerződések során is megállhatják a helyüket. Az önkormányzat a törzsvagyonába tartozó vagyonelemekkel a nemzeti vagyonra vonatkozó törvényi korlátok között gazdálkodhat, ezért jogszerűen nem alakíthatja a törzsvagyonba tartozó ingatlant társasházzá,³¹ ezzel ugyanis lehetővé tennék azt, hogy az egyébként törzsvagyonba tartozó ingatlanok nemcsak az önkormányzat lenne tulajdonosa, hanem azon mások is tulajdont szerezhetnének.

A nemzeti vagyonba tartozó ingatlan forgalomképtelenségét húzza alá az a jogeset, amely szerint az elidegenítésére szolgáló adásvételi szerződés érvénytelen függetlenül attól, hogy a telekalakításhoz az eljáró hatóságok hozzájárultak. Nincs jelentősége annak, hogy az ingatlan megfelel-e a közút műszaki jellemzőinek, mert ennek hiányában sem válik forgalomképesé.³² Ezen az állásponton az sem változtat, és a szerződés érvénytelensége szempontjából közömbös, hogy a szerződő fél a szerződés megkötésekor tudott-e a vagyontárgy nemzeti vagyonba tartozásáról.³³

Problémaként jelentkezett a helyi önkormányzat kizárólagos tulajdonát képező nemzeti vagyonnal összefüggésben, hogy annak ilyen jellege nem került feltüntetésre az ingatlan-nyilvántartásban, ám az ingatlan egyébként a törzsvagyonba tartozott, és ennek ellenére került sor adásvételi szerződés megkötésére. Az ügyben a felülvizsgálati kérelem folytán eljáró Kúria döntése szerint az eljáró bíróságok helyesen állapították meg, hogy a perbeli „kivett közút és épület” megnevezésű ingatlan a Nvt. 5. § (3) bekezdés a) pontja szerint a helyi önkormányzat kizárólagos tulajdonát képező nemzeti vagyonba tartozik. Az ilyen jellegű vagyontárgyak a Nvt. 6. § (1) bekezdése szerint nem idegeníthetőek el. Az ingatlan tehát forgalomképtelen, így az annak eladására kötött adásvételi szerződés a Ptk. 6:95. §-a szerint jogszabályba ütközés folytán semmis. Az ítélet indokolásába azonban nem került bele a Nvt. 15. §-ára való utalás, amely alapján önmagában azzal, hogy ennek a törvénynek a rendelkezéseibe ütköző szerződés, más jogügylet

²⁹ A tilos szerződésekkel összefüggésben lásd még különösen: AUER Ádám: Lehet-e semmis a közbeszerzési szabályok megsértésével megkötött szerződés?, *Közbeszerzési Szemle*, 2012/12., 47-57. o.; AUER Ádám: Megjegyzések a tilos szerződések polgári jogi dogmatikájához a közbeszerzési szerződés kapcsán, *Jogtudományi Közöny*, 2018/11., 486-494. o.; AUER Ádám: Versengő közérdekek a közbeszerzési szerződés semmissége kapcsán, *Pro Publico Bono – Magyar Közígazgatás*, 2018/4., 4-25. o.

³⁰ BDT2020. 4227.

³¹ KGD2015. 183.

³² PJD2017. 20. I.

³³ PJD2017. 20. II.

vagy rendelkezés semmis, megerősíti a Ptk. vonatkozó rendelkezéseinek felhívását, egyúttal a Ptk. 6:95. § második mondatának alkalmazását.

Az állami vagyonnal összefüggésben az Ávtv.-be való ütközés miatti semmisséget erősíti meg annak 5/A. §-a, miszerint az e törvény anyagi és eljárási szabályainak megsértésével kötött szerződés semmis. Amennyiben egy vagyonkezelési szerződés jogszabályba ütközik, meg kell nézni, milyen (állami vagy önkormányzati) vagyontárgyról van szó és mely jogszabályba ütközik a szerződés adott rendelkezése. Ha az a Nvt. valamely rendelkezésébe ütközik, úgy a Ptk. alapján mint tilos szerződés semmis, ugyanakkor a Nvt. szerint is annak minősül, és mivel a Nvt. nem határoz meg a Ptk.-tól eltérő jogkövetkezményt, így teljes mértékben érvényesülni tud a Ptk. Az állami vagyonnal kapcsolatos rendelkezések egy részét az Ávtv. tartalmazza. Minthogy az Ávtv. rendelkezéseibe ütköző szerződés semmisségét is külön kimondja a speciális szabály, az előbbiekhöz hasonlóan alakul a szerződés sorsa.

A Möt. a szerződés semmisségével összefüggő generális vagy speciális szabályt nem tartalmaz, ám meglátásom szerint erre nincs is szükség: egyrészt, a helyi önkormányzat vagyona is nemzeti vagyon, a nemzeti vagyon kezelésére vonatkozó szerződést a Nvt. is szabályozza, a Nvt.-be ütköző szerződés pedig semmis. Másrészt, ennek hiányában a Ptk. tilos szerződésre vonatkozó tilalmát is alapul lehetne venni ezekben a helyzetekben.

3.3.2. Jóerkölcsbe ütköző szerződés. *„A jóerkölcsbe ütközés tilalma olyan nyitott, az absztrakció magas szintjén megfogalmazott generálklauzulának tekinthető, amely nem bizonyos, meghatározott magatartásokat tilt vagy tesz kötelezővé. Természete szerint a magánjogi szabadság (privátautonómia) morális határát jelöli ki, és azon belül a jogalanyok magatartását, döntéseik irányát és tartalmát kívánja befolyásolni. (...) A jóerkölcsbe ütközés tilalmának generálklauzulájában, a társadalomban érvényesülő erkölcsi normarend követelményei jelennek meg.”³⁴* Az alkotmánybírói határozatot idéző BDT 2016. 3604. számon közzétett jogeset lakonikusan össze is foglalja a bírói gyakorlatnak a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződésekkel összefüggésben kifejeződött tételmondatait, miszerint általánosságban azok a szerződések tekinthetők ilyeneknek, amelyeket jogszabály ugyan nem tilt, de az azzal elérni kívánt cél, a vállalt kötelezettség jellege, azért ellenszolgáltatás felajánlása, illetve a szerződés tárgya az általánosan elfogadott erkölcsi normákat vagy szokásokat nyilvánvalóan sérti, és ezért azt az általános társadalmi megítélés is egyértelműen tisztességtelennek, elfogadhatatlannak minősíti.

Meglátásom szerint – a már korábban hivatkozott ÍH 2014. 149. döntésben foglaltakat elfogadva és a jelen tanulmány bevezető gondolatait egymásra vetítve – a vagyonkezelési szerződéseknél nem lehet szó jóerkölcsbe ütközésről. A vagyonkezelési szerződések mögött közfeladat ellátása áll, azért kerül sor e kontraktusok megkötésére, mert az állami, illetve önkormányzati tulajdonosi joggyakorló akképp gondolta, hogy a vagyonnal elérhető, elérendő közfeladatnak az ellátása hatékonyabban meg tud valósulni a vagyonkezelés által. A közfeladat ellátása pedig jóerkölcsbe nem ütközhet, erre tekintettel véleményem szerint a

³⁴ 81/B/2002. AB határozat 3.2., 3.3. pont

nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközés nem releváns érvénytelenségi ok a vagyongazdálkodási szerződések esetében.

3.3.3. Feltűnő értékaránytalanság – uzsorás szerződés. A szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti arányosság nem ismeretlen a nemzeti vagyonnal összefüggésben. A Nvt. alapján törvényben, valamint a helyi önkormányzat tulajdonában álló nemzeti vagyon tekintetében törvényben vagy a helyi önkormányzat rendeletében meghatározott értékhatár feletti nemzeti vagyont hasznosítani – ha törvény kivételt nem tesz – csak versenyeztetés útján, az összességében legelőnyösebb ajánlatot tevő részére, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékarányosságával lehet.³⁵

Ugyanilyen szabály érvényesül a tulajdonjog átruházása esetén is.³⁶ Abban az esetben, ha az adott ügylet ennek a kritériumnak nem felel meg, akkor a törvény általános szabálya alapján az semmisnek minősül.³⁷ E rendelkezésre figyelemmel állapította meg egy konkrét ügyben az eljáró bíróság azt, hogy a nemzeti vagyonnal való felelős gazdálkodás követelménye kizárja azt a fajta gazdasági kockázatvállalást, amely lehetőséget teremt arra, hogy a vagyontárgy tulajdonjogát értéken alul ruházzák át. *Ha a nemzeti vagyon tulajdonjogának visszterhes átruházása nem értékarányos, a jogügylet semmis.*³⁸ Kérdéses ugyanakkor, mikor valósul meg az arányosság, vagy a másik oldalról közelítve, mikor lesz a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között aránytalanság. A hivatkozott döntés alapjául szolgáló ügyben eljáró bíróság szerint miután a Nvt.-ben az értékaránytalanság tekintetében további speciális megköötés nincs, a Ptk. fogalomkészletét kell használni. Egyetértek abban *Auer Ádámmal*,³⁹ miszerint ez a megközelítés teljes mértékben nem állja meg a helyét. Habár jelentős mértékben magánjogi jogintézményekről van szó (tulajdonátruházás, hasznosítás stb.) mindkét törvényben, a Nvt. szabályozási rendszerének egészében a nemzeti vagyonra másabb, speciális alapelvek és szabályok vonatkoznak, mint a magántulajdonban lévő dolgokra, és az arányosság sem biztos, hogy ugyanilyen módon megállná a helyét. Noha mindenképpen jó lenne ugyanolyan fogalmi készlettel operálni, a feltűnő értékaránytalanság és a jelző nélküli arányosság nem azonosítható, abban az esetben, ha egyébként ugyanazt is kellene alatta érteni, a jogalkotónak a jogszabályok közötti összhangot meg kellett volna teremtenie.

*„Főszabályként a vagyongazdálkodási szerződés visszterhes szerződésként köthető meg. E főszabály alól kivételt képez az az eset, ha a nemzeti vagyont kizárólag közfeladat ellátása céljából adják vagyongazdálkodásba; ekkor a vagyongazdálkodási szerződés – a szóban forgó közfeladat ellátásához szükséges mértékig – ingyenes formában is létrejöhet.”*⁴⁰ A Nvt. a vagyon hasznosítására irányuló szerződéseknel írja elő az

³⁵ Nvt. 11. § (16) bekezdés

³⁶ Vö. 13. § (1) bekezdés

³⁷ Nvt. 15. §

³⁸ BDT2018. 3882. I.

³⁹ Vö.: AUER Ádám: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a nemzeti vagyonnal kapcsolatban. A Magánjogot Oktatók Egyesületének online térben megrendezett konferenciáján 2020. november 20. napján elhangzott előadása.

⁴⁰ BENE-SZABÓ Gábor: *A vagyongazdálkodási jogi keretei*, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Budapest, 2014,

arányosságot (ide nem véve jelen esetben az átruházást), ám a 3.2. pontban kifejtettek miatt álláspontom szerint ezt a rendelkezést *ab ovo* nem kell a vagyonezerelési szerződésnél alkalmazni, mert az nem tekinthető a vagyonezerelésének. Ám ez nem jelenti azt, hogy egyúttal a Ptk.-beli érvénytelenség alkalmazási lehetőségét egy az egyben ki lehetne vagy ki kellene zárni. Úgy vélem, amennyiben meghatározható a visszerhes vagyonezerelési szerződéseknel a vagyonezerelési díj mértéke, akkor a Ptk. vonatkozásában kimunkált gyakorlat alapján a feltűnő értékaránytalanság megállhat. „A közfeladat-ellátás körében pedig, ahhoz igazodva, az önkormányzatok alapvetően mentesülhetnek a vagyonezerelési díj megfizetése alól, de a gyakorlatban valamennyi helyi önkormányzat esetében ingyenes vagyonezerelési szerződést köt az MNV Zrt.”⁴¹

Az uzorás szerződések tekintetében a Ptk.-ban meghatározott feltűnően aránytalan előny fennállásán túlmenően szükséges az egyik fél (szorult) helyzete, valamint ennek a másik fél általi kihasználása.⁴² Megint csak a közfeladat ellátására kell utalnom, mivel a vagyonezerelési szerződéseknel nem lehet szó szorult helyzetről: a vagyonezerelő közfeladat ellátásában való részvétel miatt kapja vagyonezerelésbe a vagyontárgyat, míg a tulajdonosi jogok gyakorlója annak érdekében adja át azt, hogy a közfeladat megfelelően el legyen látva, ez csak az egyik lehetősége. A közfeladat ellátásának szükségessége nem jelent olyan helyzetet, amely az uzorás szerződéseknel meglátásom szerint fenn kellene állnia, valamint a közfeladatot el kell látni.

3.3.4. Fiduciárius célú hitelbiztosíték. A Ptk. szerint semmis az a kikötés, amelyben fogyasztó követelés biztosítása céljából tulajdonjog, más jog vagy követelés átruházására vagy vételi jog alapítására vállal kötelezettséget.⁴³ A fiduciárius hitelbiztosítékok olyan konstrukciók, amelyekben a hitelező és az adós, a biztosítékul szolgáló vagyontárgy tekintetében, elválasztják, azaz eltérő tartalommal töltik meg a belső, felek közötti és a külső, harmadik személyekkel szembeni jogviszonyokat.⁴⁴ Ebbe a körbe tartozik a biztosítéki célú engedményezés, a biztosítéki célú vételi jog, a biztosítéki célú visszavásárlási jog, a biztosítéki célú tulajdonjog-fenntartás, valamint az önálló zálogjog.⁴⁵ A jogirodalomban elfogadottaknak megfelelően ezen körökben érdemes gondolkodni a fiduciárius hitelbiztosítékokat illetően, és ezeknek a gyors elemzéséből megállapítható, hogy ez az érvénytelenségi ok a vagyonezerelési szerződés tekintetében nem alkalmazható: a vagyonezerelési szerződés nincs összefüggésben a tulajdonjoggal (a biztosítéki célú

14. o.

⁴¹ BOROS Anita: Az állami és az önkormányzati vagyongazdálkodás kapcsolódási pontjai az aktualitások tükrében. in: *Az önkormányzati vagyongazdálkodás aktuális kérdései* (szerk.: AUER Ádám – BOROS Anita – SZÓLIK Eszter), Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 68. o.

⁴² Az uzorás szerződésekkel összefüggésben lásd még: MENYHÁRD Attila: Az uzorás szerződésről. in: *Liber amicorum. Studia L. Vékás dedicata. Ünnepi tanulmányok Vékás Lajos hatvanötödik születésnapjára és egyetemi oktatói működésének harmincötödik évfordulójára*, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 1999, 223-240. o.

⁴³ Ptk. 6:99. §

⁴⁴ GÁRDOS Péter: Előszó, in: *Tanulmányok a fiduciárius biztosítékok köréből* (szerk.: Gárdos Péter), HVG-ORAC, Budapest, 2010, 7-9. o., 8. o.

⁴⁵ OSZTOVITS - HAJNAL i. m. 241-242.

vételi jog, a biztosítéki célú visszavásárlási jog, a biztosítéki célú tulajdonjog-fenntartás), nincs szó követelésről sem (biztosítéki célú engedményezés), végül önálló zálogjogról sem lehet szó, mert a vagyonkezelési szerződés megkötése, a vagyonkezelői jog létrehozása önmagában nem teherként jelenik meg, ráadásul a vagyonkezelőnek csak rendkívül szűk mezsgyéje van a vagyonkezelésbe vett dolog megterhelésére, amelybe a zálogjog nem tartozhat bele (részben a Nvt. már citált szabálya miatt, másrészt már csak azért sem, mert nem lesz tulajdonos); azaz még csak arról sem lehetne beszélni, hogy a vagyonkezelői jogviszony keretében önálló zálogjogot alapíthatna. Ez utóbbi egyébként is kívül rekedne a vagyonkezelési szerződés hatáskörén, mert az legfeljebb jogosultságot adhatna erre (de az említett okok miatt nem fog). Mindezek mellett a következő pontban részletezettek szerint nem beszélhetünk fogyasztói szerződésről sem.

3.3.5. Fogyasztói jogot csorbító feltétel – fogyasztó joglemondó nyilatkozata – tisztességtelen általános szerződési feltétel fogyasztói szerződésben – egyoldalú indokolatlan előny kikötése fogyasztói szerződésben. A Ptk. fogyasztói szerződésekkel összefüggésben meghatározza a fogyasztó (a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy)⁴⁶ és a vállalkozás (a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körében eljáró személy)⁴⁷ fogalmát. Meglátásom szerint a fogyasztói szerződésekkel kapcsolatos érvénytelenségi okok azért nem alkalmazhatóak a vagyonkezelési szerződéseknel, mert nem lehet szó a fogyasztói szerződés alanyairól: az állam, illetve a helyi önkormányzat tulajdonában álló vagyontárgyak és azok vagyonkezelése vonatkozásában az állam és az önkormányzat semmiféleképpen nem minősülhet sem fogyasztónak, sem vállalkozásnak (természetesen maga a tulajdonosi jogok gyakorlója sem), miután nem beszélhetünk szakmáról, önálló foglalkozásról vagy üzleti tevékenységről, illetve ezeken kívül történő eljárásról, amikor közfeladat ellátásáról van szó.

3.3.6. Tisztességtelen általános szerződési feltétel nem fogyasztói szerződésben. Az első kérdés, amit ezzel az érvénytelenségi okkal kapcsolatban tisztázni kell, az az, hogy lehet-e szó egyáltalán általános szerződési feltételről a vagyonkezelési szerződéseknel. Érdemes abból kiindulni, hogy amikor az MNV Zrt. mint az állami vagyon feletti tulajdonosi joggyakorló köti a szerződéseket a vagyonkezelőkkel, akkor az MNV Zrt. előre meghatározhatja az egyes szerződéses feltételeket, de végül a jogszabályok fogják az alapvető tartalmi elemeket lefektetni, ezen kell alapulnia a kialakított szerződéses kikötéseknek, amelyek mint olyanok, emiatt nem lehetnek tisztességtelenek.

Nem szabad azonban teljes mértékben figyelmen kívül hagynunk azt az álláspontot, miszerint „*[v]agyonkezelés esetén – az állami vagyon hatékony működtetése érdekében – a vagyonkezelési szerződések megkötésénél igen szigorú, a magyar állam számára előnyös, az állami vagyon felügyeletéért felelős miniszter által meghatározott, a felmondási jogot, a birtokvédelmet és a megtérítési*

⁴⁶ Ptk. 8:1. § (1) bekezdés, 3. pont

⁴⁷ Ptk. 8:1. § (1) bekezdés, 4. pont

*kötelezettséget érintő garanciális klauzúrák kerülnek a szerződés szövegébe.*⁴⁸ Véleményem szerint ugyanakkor ezek sem minősülhetnek tisztességtelen feltételnek, mert a nemzeti vagyon mint vagyonkör rendkívül sajátos védelmet élvez – és kell is, hogy élvezzen –, ezért indokoltak az ilyen jellegű kitételek (főleg abban az esetben, ha a vagyonkezelési szerződés nem visszterhes), és a feltétel tisztességtelen volta akkor állapítható meg, ha a feltétel a szerződésből eredő jogokat és kötelezettségeket a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg.⁴⁹

3.3.7. Érthetetlen, ellentmondó kikötés. Lehetetlen szolgáltatás. Az érthetetlen, egymásnak ellentmondó kikötések nem bírnak olyan specialitással, illetve a vagyonkezelési szerződés sem rendelkezik olyan ismérvvvel, ami kizárná azt, hogy a vagyonkezelési szerződésekben ne fordulhatnának elő ilyen kikötések, ez az érvénytelenségi ok minden további nélkül alkalmazható.

A lehetetlen szolgáltatás fajtáit tekintve⁵⁰ a jogi okból lehetetlen szerződések merülhetnek fel a vagyonkezelési szerződéseknel abban az esetben, ha a Nvt. és a kapcsolódó további jogszabályoknak nem teljes mértékben megfelelő módon kötik meg a szerződést. Objektíve lehetetlen lenne a vagyonkezelési szerződés abban az esetben, ha egy bizonyos idő elteltével a vagyonkezelő tulajdonjogot szerezhetne a vagyontárgy felett, míg szubjektíve lenne lehetetlen akkor, ha a tulajdonosi joggyakorló a szerződést olyan személlyel köti meg, aki nem tartozik a Nvt. szerinti vagyonkezelői körbe.

4. A szerződés hatályossága, hatálytalansága

A szerződések hatályossága alapvetően azt jelenti, hogy a szerződés a hatályosság ideje alatt tudja valóban kifejtetni azokat a joghatásokat, amelyeket a felek az adott szerződéssel el kívántak érni. A Nvt. szerint a vagyonkezelői jog vagyonkezelési szerződéssel vagy törvényi kijelöléssel jön létre,⁵¹ ám annak valódi gyakorlásához szükséges a szerződés hatályba lépése is. Mindezeket támasztja alá a 254/2007. (X. 4.) Korm. rendelet rendelkezése is: vagyonkezelési szerződésen alapuló vagyonkezelői jog – ha a vagyonkezelési szerződés másként nem rendelkezik –, a vagyonkezelési szerződés megkötésével keletkezik. Ingatlanra vonatkozó, vagyonkezelési szerződésen alapuló vagyonkezelői jog az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzéssel jön létre, a vagyonkezelőt azonban a vagyonkezelési szerződés hatálybalépésének időpontjától kezdve megilletik a vagyonkezelő jogai, és terhelik kötelezettségei.⁵²

Mindezekből az következik, hogy a szerződések meg fogják határozni a

⁴⁸ BOROS i. m. 68. o.

⁴⁹ Ptk. 6:102. § (1) bekezdés, VÉKÁS (2018) i.m. 139. o.

⁵⁰ BARZÓ Tímea – JUHÁSZ Ágnes – LESZKOVEN László – PUSZTAHELYI Réka: *Kötelmi jog*, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2015, 223. o.

⁵¹ Vö. Nvt. 11. § (1) és (5) bekezdés

⁵² 254/2007. (X. 4.) Korm. rendelet, 7. § (1) bekezdés

vagyonkezelési szerződés hatálybalépésének időpontját vagy az ahhoz szükséges feltételt. Ugyanez vonatkozik lehetőségként a hatályvesztésre is; a vagyonkezelési szerződéseket határozott időre is megköthetik,⁵³ továbbá bontó feltételt is alkalmazhatnak.⁵⁴ Egy konkrét, interneten közzétett vagyonkezelési szerződés⁵⁵ akképp rendelkezett, hogy a szerződés 2018. január 1-jén lép hatályba (azaz időhatározással éltek a hatályosság kezdete tekintetében), míg a hatálya a vagyonkezelőnek a szerződésben rögzített közfeladatai ellátásának megszűnéséig áll fenn, azaz nem tudható, ez mikor következik be, és nem is biztos, hogy be fog következni (lehet, hogy előbb más okból meg fog szűnni a szerződés). Ehhez a szerződéses kikötéshez természetesen az kellett, hogy a szerződésben ezt egészen pontosan körül is írják, amit abban valóban meg is tettek.

4.1. Beleegyezéstől vagy jóváhagyástól függő szerződés. Beleegyezéstől vagy jóváhagyástól függő szerződés esetén a szerződés hatályosságához jogszabály harmadik személy beleegyezését vagy hatóság jóváhagyását teszi szükségessé, és a beleegyezéssel vagy a jóváhagyással a szerződés megkötésének időpontjára visszamenőleg válik hatályossá.⁵⁶ Példának okáért a Nemzeti Földalapról szóló 2010. évi LXXXVII. törvény 20. § (7) bekezdése kifejezetten rendelkezik a vagyonkezelési szerződéssel összefüggő hatósági jóváhagyásról, így ez a témakör kifejezetten szabályozásra is került: az állam 100 %-os tulajdonában álló erdő és erdőgazdálkodási tevékenységet közvetlenül szolgáló földterületet érintő vagyonkezelési szerződés létrejöttéhez az erdészeti hatóságnak – a vagyonkezelő erdőgazdálkodói alkalmasságát megállapító – jóváhagyása szükséges.

4.2. Fedezetelvonó szerződés. Fedezetelvonó szerződés az a szerződés, amellyel harmadik személy igényének kielégítési alapját részben vagy egészben elvonták. Az ilyen szerződés a harmadik személy irányában hatálytalan, ha a szerző fél rosszhiszemű volt vagy rá nézve a szerződésből ingyenes előny származott.⁵⁷ Meglátásom szerint a vagyonkezelési szerződés nem irányulhat fedezetelvonásra, minthogy a vagyonkezelési szerződés nem fogja elvonni a kielégítési alapot, a vagyontárgy a szerződéskötést követően továbbra is az állam vagy a helyi önkormányzat tulajdonában fog állni.

5. Záró gondolatok

A tanulmányban foglaltakat összegezve elmondható, hogy a vagyonkezelési szerződések tekintetében a Ptk.-ban szabályozott legtöbb, szerződésekkel

⁵³ A 254/2007. (X. 4.) Korm. r. 12. § (1) bekezdésének a) pontja kifejezetten kimondja, hogy a vagyonkezelési szerződés megszűnik a szerződésben megállapított idő elteltével.

⁵⁴ A 254/2007. (X. 4.) Korm. r. 12. § (1) bekezdésének b) pontja szerint a szerződés megszűnését a szerződésben meghatározott körülmény bekövetkeztéhez is lehet kötni, amely egyértelműen ezt a polgári jogi kifejezést takarja.

⁵⁵ https://szentendre.hu/wp-content/uploads/2017/12/276-hoz-mell%C3%A9glet-vagyonkez.szerz_-Barcsay-Izb%C3%A9gi-Isk..pdf (A letöltés ideje: 2021. 01. 15.)

⁵⁶ Ptk. 6:118. § (1) bekezdés

⁵⁷ Ptk. 6:120. § (1) bekezdés

összefüggő érvénytelenségi és hatálytalansági ok alkalmazható. Véleményem szerint ez betudható annak a ténynek, hogy a magánjogi és a közjogi elemekkel egyaránt bíró vagyonkezelési szerződés magánjogi beágyazottságának elgondolása megalapozott, további kérdéskörök vizsgálata indokolt. Azon érvénytelenségi és hatálytalansági okok, amelyek nem vehetők figyelembe a fenti elemzést követve, alapvetően vagy a közfeladat ellátásával mint a vagyonkezelési szerződés céljával nem függenek össze, vagy a vagyonkezelési szerződés más sajátosságából fakadóan nem állják meg a helyüket. Mindezek mellett azt gondolom, még ha elméleti síkon egyes okok alkalmazhatók is lennének, más, a jogintézménnyel összefüggő elgondolások mentén azok gyakorlati alkalmazására nem fog sor kerülni.

Irodalomjegyzék

- AUER Ádám: Betudás elve, in: *Társasági jogi lexikon* (szerk.: Dúl János – Lehoczki Zóra Zsófia – Papp Tekla – Veress Emőd), Dialóg Campus, Budapest, 2018
- AUER Ádám: Lehet-e semmis a közbeszerzési szabályok megsértésével megkötött szerződés?, *Közbeszerzési Szemle*, 2012/12., 47-57. o.
- AUER Ádám: Megjegyzések a tilos szerződések polgári jogi dogmatikájához a közbeszerzési szerződés kapcsán, *Jogtudományi Közlöny*, 2018/11., 486-494. o.
- AUER Ádám: Versengő közérdekek a közbeszerzési szerződés semmissége kapcsán, *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2018/4., 4-25. o.
- B. SZABÓ Gábor – ILLÉS István – KOLOZS Borbála – MENYHEI Ákos – SÁNDOR István: *A bizalmi vagyonkezelés*, HVG-ORAC, Budapest, 2018
- BARZÓ Tímea – JUHÁSZ Ágnes – LESZKOVEN László – PUSZTAHELYI Réka: *Kötelmi jog*, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2015
- BENDE-SZABÓ Gábor: *A vagyongazdálkodás jogi keretei*, Nemzeti Közszerződések Egyetem, Budapest, 2014
- BENDE-SZABÓ Gábor: *Állami vagyonjog – civilisztika*, Nemzeti Közszerződések Egyetem, Budapest, 2014
- BOROS Anita: Az állami és az önkormányzati vagyongazdálkodás kapcsolódási pontjai az aktualitások tükrében. in: *Az önkormányzati vagyongazdálkodás aktuális kérdései* (szerk.: AUER Ádám – BOROS Anita – SZÓLIK Eszter), Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018
- CSEHI Zoltán: A vagyonkezelés jogi formái és az önálló vagyonösszegek, *Jogállam*, 2001-2002/1-4., 103-152. o.
- *Állami vagyonkezelés Európában és Magyarországon. Utak és lehetőségek.* (szerk.: DICZHÁZI Bertalan – MACHER Ákos), GJW-CONSULTATIO Konzorcium, Budapest, 2000.
- DRINÓCZI Tímea – FRANK Ádám: Az állami vagyon kezelésének egységesülő jogi szabályozása. *Közjogi Szemle*, 2008/4., 14-22. o.
- DÚL János: A vagyonkezelési szerződés fogalmáról. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás* 2019/4., 46-79. o.
- FÁBIÁN Adrián: *Kommentár a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvényhez, 109. § (Wolters Kluwer Jogtár)*

- GÁRDOS Péter: Előszó, in: *Tanulmányok a fiduciárius biztosítékok köréből* (szerk.: Gárdos Péter), HVG-ORAC, Budapest, 2010
- GELLÉN Klára: *A színlelt szerződés*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008
- GELLÉN Klára: A színlelt jogügyletek kauzalitása, *Jogelméleti Szemle*, 2006/1.
- GELLÉN Klára: A fedezetelvonó és a fedezetelvonás céljából kötött színlelt szerződés elhatárolása, *Jogelméleti Szemle*, 2005/4.
- KEMENES István: Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben, I. rész, *Gazdaság és Jog*, 2016/1., 3-8. o.
- KEMENES István: Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben, II. rész, *Gazdaság és Jog*, 2016/2., 9-13. o.
- KISS Gábor – SÁNDOR István: *A szerződések érvénytelensége* (Második, hatályosított kiadás), HVG-ORAC, Budapest, 2014
- KRISTON Edit – SÁPI Edit (szerk.): *Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban*, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2019
- MENYHÁRD Attila: *A szerződés akarathibák miatti érvénytelensége*, ELTE-ÁJK, Budapest, 2000
- MENYHÁRD Attila: Az uzsorás szerződésről. in: *Liber amicorum. Studia L. Vékás dedicata. Ünnepi tanulmányok Vékás Lajos hatvanötödik születésnapjára és egyetemi oktatói működésének harmincötödik évfordulójára*, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 1999, 223-240. o.
- NÉMETH András – SÍK László: A vagyonekezelési szerződések típusai és biztosítékai. *Pénzügyi Szemle*, 1997/2., 97-112. o.
- OSZTOVITS András – HAJNAL Zsolt: VI. cím Az érvénytelenség, in: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, III. kötet* (szerk.: Osztovits András), Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014, 209-292. o.
- PAPP Tekla: *Atipikus szerződések*, HVG-ORAC, Budapest, 2019
- SIKLÓSI Iván: *A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014
- SIKLÓSI Iván: A semmisség és a megtámadhatóság szembeállításának problémáihoz a magyar polgári jogban. *Polgári Jog* 2016/9. (online tanulmány)
- SIKLÓSI Iván: A semmisség és a megtámadhatóság distinkciójához a magyar polgári jogban, különös tekintettel e distinkció csorbulásának legújabb tendenciáira, *Magyar Jog*, 2014/6., 329-333. o.
- TÉGLÁSI András: A tulajdonhoz való jog korlátozása és elvonása magyar és nemzetközi tekintetben. in: *Az alapjogvédelem nemzeti, nemzetközi és jogösszehasonlító aspektusai* (szerk.: Antal Tamás – Papp Tekla), Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013, 67-80. o.
- VÉKÁS Lajos: Javaslat a szerződések általános szabályainak korszerűsítésére, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/3., 3-14. o.
- VÉKÁS Lajos: *Parerga. Dolgozatok az Új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, HVG-ORAC, Budapest, 2008
- VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog, Általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018

- WEISS Emília: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969
 - WELLMANN György: A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban, *Bírósági Határozatok*, 2012/11., 965-972. o.
 - WELLMANN György: *Szerződések tára – Az új Ptk. alapján*, HVG-ORAC, Budapest, 2014
-
-

Az érvénytelenség mint a fogyasztói jogvédelem eszköze

Bartha-Tóth Martina*

A tanulmány alapvető célja a fogyasztói jogok és az érvénytelenség kapcsolatának, valamint a két jogintézmény közötti kapcsolat fejlődési tendenciájának a vizsgálata. Az elemzés ezen kérdéskörhöz kapcsolódóan elsősorban a magyar polgári törvénykönyvek releváns rendelkezéseit veszi számba (alacsonyabb szintű jogszabályok rendelkezését csak említés szintjén érinti), illetve az fogyasztói szerződések érvénytelenségének joggyakorlatban alkalmazott jogkövetkezmenyei közül emel ki néhány példát.

Kulcsszavak: érvénytelenség, semmisség, fogyasztóvédelem, fogyasztói jogok.

Nullity as an instrument of consumer protection

The main objective of the study is to examine the relationship between consumer rights and invalidation, and the development trend of the relationship between the two jurisdictions. The analysis relates to this issue in the first line, taking into account the relevant provisions of the Code of Civil Procedure (the provisions of a lower level of legislation are only mentioned at the level of mention). In addition, it also sets out some examples of the legal consequences of nullity of consumer contracts.

Keywords: invalidity, nullity, consumer protection, consumer rights.

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1035>

Bevezetés

Az érvénytelenség elvi alapjait hatályos polgári törvénykönyvünk a szerződések általános szabályai keretében taglalja. Noha az új kódex a jogintézmény életében lényeges változásokat hozott, amelyek érintik az érvénytelenség szerepét, szabályanyagának rendszertani elhelyezkedését, szerkezeti felépítését és részletmegoldásait egyaránt,¹ jelen dolgozatban mégsem ezekre a változásokra szeretném a hangsúlyt fektetni, hanem arról szeretnék képet alkotni, hogy az érvénytelenség jogintézménye, hogyan kapcsolódik a fogyasztói jogok védelméhez, és milyen változásokon ment keresztül a szabályozás – gondolok itt elsősorban az érvénytelenség mint jogkövetkezmény alkalmazására – a fogyasztóvédelmi jog jelentőségének növekedésével párhuzamosan, illetve mik a fogyasztói szerződések érvénytelenségének következményei a gyakorlatban.

* PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

¹ KEMENES István: Az érvénytelenség jogkövetkezmenyeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben I. rész, *Gazdaság és Jog*, 2016/1., 3-8. o., 3. o.

1. A fogyasztói szerződések sajátos jellemzői

A polgári jog és ezen belül a szerződések joga a felek mellérendeltségének elvén, a felek akaratautónómiáján alapul. A szerződések jogát, illetve annak szabályanyagát a szerződéskötési szabadság, a partnerválasztási szabadság, a típuszabadság és a tartalom szabadsága jellemzi.

A fogyasztói szerződések azonban speciálisnak mondhatók abból a szempontból, hogy akár tradicionális, akár atipikus szerződésről beszélünk, fennáll annak a lehetősége, hogy a szerződéskötés során egyensúlyhiányos helyzet alakul ki. Az egyensúlyi eltolódás létrejöttének okai a fogyasztók informáltságának hiányában, kiszolgáltatottságában, a szerződést kötő másik fél gazdasági erejében, tehát a magánjogi viszonyokkal ellentétes alá-fölérendelt kapcsolatokban jelennek meg. Emiatt pedig indokolt lehet többletgaranciák nyújtása.² Ezek a többletgaranciák a kógens és klaudikálóan kógens szabályokon keresztül érvényesülnek, mely szabályok az érvénytelenség jogkövetkezményét alkalmazzák a jogszabályi rendelkezésektől eltérő tiltott szerződési magatartások esetén.

Általánosságban elmondható tehát, hogy az érvénytelenség egyik fő funkciója az, hogy megakadályozza a piaci árukapcsolatok rendjét megzavaró vagyoni viszonyok létrejöttét és beteljesedését,³ mely szerepkör fokozott jelentőséggel bír a fogyasztó és vállalkozás között létrejövő szerződéses jogviszonyokban.

2. A fogyasztói jogok és érvénytelenség az 1959. évi polgári törvénykönyvben

Hazánkban a szocializmus politikai, társadalmi berendezkedésének keretein belül nem beszélhettünk kifejezetten fogyasztóvédelmi tárgyú normaalkotásról, és a fogyasztóvédelmi jellegű jogalkotásra a rendszerváltást követően sem egy organikus fejlődés eredményeként, hanem az Európai Unióhoz történő csatlakozásra való felkészülés kapcsán kerül sor. Az ehhez kapcsolódó jogalkotói munka eredményeként már az 1959-es polgári jogi kódex⁴ (a továbbiakban régi Ptk.) is átért több olyan módosítást, amelynek eredményeként a fogyasztóvédelmi normák megjelentek a jogszabályban.⁵

A régi Ptk. legelső olyan rendelkezése, amelyben már megjelenik az a jogalkotói szándék, hogy a szerződéses jogviszonyban a gyengébb fél valamiféle többletgaranciában részesüljön, a kódex 1977-es novelláris módosítása⁶ (a továbbiakban Ptk. novella) nyomán lépett hatályba. A régi Ptk. 209. §-ának (1) bekezdése szerint a jogi személy által kötött szerződésekben, ahol a jogi személy

² ZOVÁNYI Nikolett: A fogyasztóvédelem történeti fejlődése és szabályozási elvei, *Debreceni Jogi Műhely*, 2011/3., 75-76. o.

³ KEMENES i.m. 3. o.

⁴ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

⁵ VARGA Nelli: Gondolatok a fogyasztói szerződési jog kialakulásáról és fejlődéséről, *Debreceni Jogi Műhely*, 2013/3., 138-157. o., 149. o.

⁶ 1977. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről

egyoldalúan meghatározott általános szerződési feltételt használt, és az számára indokolatlan, egyoldalú előnyt biztosított, lehetőség volt a szerződés megtámadására.⁷ A megtámadásra nemcsak a sérelmet szenvedett félnek volt lehetősége, hanem közérdekű kereset alapján a külön jogszabályban, a Ptk. novella végrehajtására kiadott törvényerejű rendeletben⁸ (a továbbiakban Tvr.) meghatározott személyeknek is biztosított volt ez a jogosultság. A Tvr. a közérdekű kereset lehetőségét a legfőbb ügyésznek, a Központi Népi Ellenőri Bizottságnak, a Szakszervezetek Országos Tanácsának, a szakmai (ágazati) szakszervezetek elnökségének és a működési területükön a szakszervezetek megyei (budapesti) tanácsának, a minisztereknek, az országos hatáskörű szervek vezetőinek, valamint a fővárosi, megyei tanácsok végrehajtó bizottságainak, illetve érdekképviselési feladatkörükben a szövetkezetek országos tanácsainak, továbbá az állampolgárok érdekképviselését ellátó más országos szervezeteknek és egyesületeknek is biztosította.⁹

Látható tehát, hogy az első terület, ahol a gyengébb szerződő felek védelemben részesítése és az érvénytelenség összekapcsolódott, az általános szerződési feltételek témaköre volt.

A következő fontos lépcsőfokot a 93/13/EGK irányelv¹⁰ implementációja jelentette. Ennek egyik lényeges hozománya az volt, hogy megjelent, és definiálásra került a fogyasztó fogalma:¹¹ A régi Ptk. jogharmonizációs célú módosítását¹² követően akként rendelkezett, hogy a gazdálkodó szervezet és fogyasztó közötti szerződés tisztességtelen kikötését a fogyasztó megtámadhatja akkor is, ha az nem minősül általános szerződési feltételnek.¹³ Fogyasztónak a gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül eső célból szerződést kötő személy minősült.¹⁴ A módosítás legfontosabb újítása, jelentősége tehát abban állt, hogy már nemcsak az általános szerződési feltételek esetében alkalmazta a megtámadhatóságot mint jogkövetkezményt, hanem a szerződés alanyainak szűkítése, egyértelmű meghatározása mellett azt már valamennyi szerződéses rendelkezés tekintetében lehetővé tette, feltéve, ha az tisztességtelennek minősült.

További változásokat hozott az Európai Parlament és a Tanács 1999/44/EK irányelvének¹⁵ átültetése amely a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak az egyes vonatkozásairól szólt. A jogharmonizációs munka eredményeként a 2002. évi XXXVI. törvény, beiktatta az értelmező rendelkezések közé a fogyasztói szerződés általános fogalmát, és eltérő szabályokat fogalmazott

⁷ ZOVÁNYI i.m. 73. o.

⁸ 1978. évi 2. törvényerejű rendelet a Polgári Törvénykönyv módosításáról és egységes szövegéről szóló 1977. évi IV. törvény hatálybalépéséről és végrehajtásáról

⁹ Tvr. 5. §

¹⁰ A Tanács 93/13/EGK irányelve (1993. április 5.) a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről, HL L 95., 1993.4.21., 29-34. o.

¹¹ VARGA i.m. 149. o.

¹² 2002. évi XXXVI. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény, valamint egyes törvények fogyasztóvédelemmel összefüggő jogharmonizációs célú módosításáról

¹³ régi Ptk. 209/A. § (1) bekezdés

¹⁴ régi Ptk. 685. § d) pont

¹⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 1999/44/EK irányelve (1999. május 25.) a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól, HL L 171., 1999.7.7., 12-16. o.

meg a fogyasztói szerződésekre a hibás teljesítés körében.¹⁶ Azokban az esetekben, ahol ezektől a szabályoktól eltértek a felek, a semmisség jogkövetkezményéről rendelkezett a jogalkotó.

Végezetül egy utolsó módosítást szeretnék még kiemelni a régi Ptk. életéből, mely ismételt az általános szerződési feltételekhez kapcsolódóan hatályosult.

2006-ban a korábban megalkotott szabályok felülvizsgálatának és átdolgozásának eredményeként kifejezetten rögzítésre került kódexünkben a fogyasztói szerződések tisztességtelen kikötéseinek semmissége.¹⁷ Ez a rendelkezés jelentős előrelépést jelentett, hiszen korábban a fogyasztónak csak megtámadásra volt lehetősége, míg az új rendelkezés már egyértelműen a semmisséget alkalmazta jogkövetkezményként ezekben az esetekben. A 93/13/EGK irányelv implementációja kapcsán egyébként kritika is érte hazánkat abból a szempontból, hogy az irányelv szövege eredetileg is a semmisség jogkövetkezményét tartalmazta, törvénykönyvünkbe azonban ennek ellenére a megtámadhatóság szerepelt.¹⁸

A régi Ptk.-val összefüggésben megállapítható tehát, hogy a fogyasztói jogok védelmét szolgáló és az érvénytelenség jogkövetkezményét tartalmazó szabályok elsősorban az általános szerződési feltételek, tisztességtelen szerződési feltételek és a hibás teljesítés jogintézményeihez kapcsolódtak. A szerződési feltételek körében a megtámadhatóság, 2006-tól a fogyasztói szerződések esetében a semmisség, a hibás teljesítés esetében pedig a semmisség volt az elsődlegesen alkalmazott jogkövetkezmény.

3. A fogyasztói jogok és az érvénytelenség az új kódexben

A 2013. évi V. törvény (a továbbiakban Ptk.) normarendszerében még inkább előtérbe került az a jogpolitikai, jogalkotói szándék, hogy a fogyasztók védelme érdekében a szerződéskötés során kialakult egyensúlyhiányos helyzeteket kiegyenlítsék és a magánjogi viszonyokban megszokott mellérendeltséget érvényre juttassák. Ennek a szándéknak köszönhető az, hogy jelentősen megnövekedett azon törvényi rendelkezések száma és jelentősége, amely az érvénytelenség jogkövetkezményét tartalmazza.

A kódex – elődjével ellentétben – nem határozza meg a fogyasztói szerződés fogalmát. A fogyasztó definiálása során azonban egyértelművé teszi azt, hogy a fogyasztó szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy, és csakis természetes személy lehet.¹⁹ Ebből következik, hogy kizárólag természetes személyek által kötött olyan szerződések esetében alkalmazhatóak a fogyasztói szerződések vonatkozásában meghatározott

¹⁶ VARGA i.m. 149. o.

¹⁷ 2006. évi III. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény, valamint egyes törvények fogyasztóvédelemmel összefüggő jogharmonizációs célú módosításáról, 5. § (2) bekezdés

¹⁸ GYURIS Árpád: Az Európai Unió hatása a magyar szerződési jogra (különös tekintettel a fogyasztói szerződés tisztességtelen feltételei szabályainak meghatározására a magyar magánjogi kódexekben), (doktori értekezés), Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2018, 271. o.

¹⁹ Ptk. 8:1. § (1) bekezdés, 3. pont

követelmények, ahol az egyik szerződő fél természetes személy, a másik viszont nem.

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni azt, hogy fogyasztóvédelmi hatóság gyakorlatában ez korábban is ekként valósult meg, vagyis az eljárás megszüntetését, kérelem elutasítását eredményezte, ha a kérelmező nem természetes személy volt, úgyszintén az is, ha két természetes személy között kötött szerződéssel kapcsolatban merült fel vitás helyzet.

A bírósági gyakorlat ettől kicsit eltérően alakult és a nem adott teljesen egyértelmű állásfoglalást a kérdésben. A Legfelsőbb Bíróság az EBH 2005. 1321. számon közzétett döntésében kifejtette, hogy a szerződő fél csak akkor minősül fogyasztónak, ha a szerződést olyan célból köti, amely független az általa folytatott gazdasági tevékenységtől.

Ezzel szemben a Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiuma is foglalkozott a fogyasztóvédelmi törvény által meghatározott fogyasztó fogalommal, és az EBH 2004. 1093. számon közzétett határozat éppen ellentétes végkövetkeztetésre jut a szakmai, gazdasági tevékenység vizsgálata körében, mint a fentebb hivatkozott döntés.

A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (a továbbiakban Fgytv.) 2. §-ának e) pontja alapján az a személy minősült fogyasztónak, aki – gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül – árut vesz, rendel, használ, illetve akinek a részére a szolgáltatást végzik, aki az áruval vagy szolgáltatással kapcsolatos tájékoztatás, vagy ajánlat címzettje.

A tényállás szerint az elsőfokú közigazgatási szerv határozatával a felperes minőségi kifogás szabálytalan intézésével kapcsolatos panaszát hatáskör hiányában elutasította, megállapítva, hogy a felperes, mint kft. vásárolt telefonkészüléket, ezért nem minősül fogyasztónak. A Legfelsőbb Bíróság szerint a fogyasztói státus egyik legfontosabb kritériuma, hogy a dolog megszerzése, birtoklása, használata annak végső felhasználása érdekében történjen. Arra nem merült fel adat, hogy a felperes a telefonkészüléket – amelyre előfizetői szerződést is kötött – további értékesítés céljából vásárolta volna. Tévedett tehát az alperes, mert az Fgytv. fenti rendelkezésének általa adott ilyen tág értelmezése azt eredményezné, hogy a nem természetes személy fogyasztó minden vásárlása gazdasági vagy szakmai tevékenysége körébe tartozna, következésképpen fogyasztónak egyetlen áru vásárlásakor sem lenne minősíthető.²⁰ Ez az elvi döntés tehát egyértelműen hibásnak minősítette a fogyasztóvédelmi hatóság azon (éveken át alkalmazott) gyakorlatát, hogy nem természetes személy által benyújtott kérelem esetében automatikusan, az ügylet céljának, gazdasági funkciójának vizsgálata nélkül hatáskör hiányában elutasította a kérelmet.

Ezekhez az elvi döntésekhez kapcsolódóan megjegyzést érdemel, hogy az Fgytv.-be már 2008. szeptember 1. napjával²¹ bekerült az a kitétel, hogy a fogyasztó

²⁰ Az eset részletes ismertetését lásd: OSZTOVICS András: A fogyasztó fogalma az új Ptk.-ban., <https://ptk2013.hu/szakcikkek/osztovics-andras-a-fogyasztó-fogalma-az-új-ptk-ban/2267>

²¹ L. 2008. évi XLII. törvény a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény, valamint egyes kapcsolódó törvények módosításáról, 2. §

természetes személy²², vagyis a jogalkotó végül rendezte, egyértelművé tette a hatóság és a bíróság álláspontja közötti ellentmondást.

A fogyasztó fogalmában hozott változáson túl mindenképpen meg kell említeni azt a generális rendelkezést, amely a célzott joghatás hibáira vonatkozó szabályozás keretében azt rögzíti, hogy semmis az a kikötés, amely a törvénynek a fogyasztó jogait megállapító rendelkezéseitől a fogyasztó hátrányára eltér (fogyasztói jogot csorbító feltétel).²³

Ezen általános szabály mellett a Ptk. több ponton is tartalmaz releváns rendelkezéseket. A fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben például nem zárható ki érvényesen a megtámadás joga feltűnő értékaránytalanság esetében²⁴, semmis továbbá a fogyasztó jogáról lemondó nyilatkozata²⁵, a tisztességtelen szerződési feltétel²⁶, valamint semmisk azok a kikötések, amelyek a törvénykönyv kellékszavatosságra és jótállásra vonatkozó szabályaitól a fogyasztó hátrányára eltérnek.²⁷

Szintén semmisség a következménye a fogyasztói biztosítási szerződés és a fogyasztói összegbiztosítási és egészségbiztosítási szerződések kógens szabályaitól való eltérésnek.²⁸

A polgári jogi kódexek szabályrendszerének áttekintését követően az a következtetés vonható le, hogy már a régi Ptk. is hordozott egy jelentős jogszabályanyagot a fogyasztók speciális helyzetére figyelemmel, amely jelenség a hatályos törvényben még inkább tetten érhető.²⁹

Megállapítható továbbá, hogy az európai tendenciával összhangban a magyar szerződések jogában is egyre nagyobb mértékben, egyre erőteljesebben jelenik meg a jogterület, bár a jogalkotó eléggé óvatos az egyes fogyasztóvédelmi tárgyú irányelveknek a kódexben történő elhelyezését illetően, és a külön fejezetben való elhelyezés helyett csak elszórta, egyes jogintézményekhez rendelt tartalmaz fogyasztóvédelmi tárgyú előírásokat.³⁰

²² Fgytv. 2. § a) pont

²³ Ptk. 6:100. §

²⁴ Ptk. 6:98 § (2) bekezdés

²⁵ Ptk. 6:101. §

²⁶ Ptk. 6:102. §

²⁷ Ptk. 6:157 § (2) bekezdés

²⁸ Ptk. 6:456 §

²⁹ TÓTH Gergő József: A fogyasztóvédelem megjelenése és kihívásai az érvénytelen és hatálytalan szerződésekben. in: *Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban* (szerk: Kriston Edit – Sági Edit), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztésért, Miskolc, 2019, 40-42. o., 40. o.

³⁰ VARGA i.m. 152. o.

4. A fogyasztói szerződések érvénytelenségének jogkövetkezmenyei a gyakorlatban

Az olyan fogyasztói jogviták³¹, ahol a szerződés, illetve azok egyes rendelkezéseinek érvényessége is kérdésessé válik, hatáskör hiányában³² nem képezhetik a fogyasztóvédelmi hatóság eljárásának a tárgyát. A békéltető testületi eljárás elviekben ugyan nem zárja ki az ilyen jellegű kérdéseket felvető ügyekben sem a döntést, azonban a gyakorlatban az a tapasztalat, hogy nem igazán születtek olyan határozatok, amelyek ilyen jellegű jogkérdésben állást foglaltak volna.

A bíróság elé kerülő ügyek közül az úgynevezett devizaperek azok, ahol a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés érvénytelensége és az érvénytelenség jogkövetkezmenyei kapcsán jelentős bírói gyakorlat alakult ki. A devizaperek elbírálása a régi Ptk. rendelkezései alapján zajlott, illetőleg zajlik. Általánosságban elmondható, hogy a felperes adósok gyakorlata számos esetben csak az érvénytelenség megállapítását kérte, az érvénytelenség jogkövetkezmenyeinek a levonása nélkül. Ha ilyen esetben a bíróság az érvénytelenséget megállapította, de az alperes viszontkeresettel nem kérte az érvénytelenség jogkövetkezmenyeinek a levonását – mivel ő maga érvényesnek véli a szerződés minden elemét –, akkor a felperes az érvénytelen szerződés nyomán nem köteles a továbbiakban törleszteni, és a bank csak külön kérheti az érvénytelenség jogkövetkezmenyeként azt, hogy adós köteles legyen a felvett és még nem törlesztett kölcsönösszeg és kamatai megfizetésére.

Az érvénytelenség, valamint az általános szerződési feltételek, illetve a fogyasztóval egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételek kapcsán több dolgot is vizsgáltak a bíróságok. Vizsgálták többek között a főszolgáltatást megállapító szerződéses kikötést, az árfolyamkockázatot, az árfolyamkülönbözetet és az árfolyamrést, a kamatok, díjak egyoldalú megváltoztatását stb. Az ügyek elbírálása során kiemelkedő jelentőséggel bírt a Kúria 2/2014. számú polgári jogegységi határozata, amely a szerződéses rendelkezések tisztességtelenségével, érvénytelenségével kapcsolatos irányutakat tartalmazta, és amely jogi értelemben megalapozta a forintosítást.³³

Az ügyekben született ítéletekben az érvénytelenség jogkövetkezmenyeinek megállapítása mellett is a szerződés érvényessé nyilvánítása volt az általánosan alkalmazott jogkövetkezmeny, amely egybevág az új kódex szabályozási elveivel. Ezt a gyakorlatot erősítette meg a Kúria devizahiteles érvénytelenségi perek jogalkalmazási gyakorlatát vizsgáló Konzultációs Testület 2019. június 19-i ülésén

³¹ Az Fgytv. 2. §-ának s) pontja szerint a fogyasztói jogvita a fogyasztó és a vállalkozás közötti adásvételi vagy szolgáltatási szerződés megkötésével és teljesítésével kapcsolatos vitás ügy, valamint a fogyasztó és a vállalkozás között külön megkötésre kerülő adásvételi vagy szolgáltatási szerződés hiányában a termék minőségével, biztonságosságával, a termékfelelősségi szabályok alkalmazásával, a szolgáltatás minőségével összefüggő vitás ügy.

³² Vö.: Fgytv. 45/A. §

³³ SIMON Károly László: A tisztességtelen szerződési feltételek vizsgálatának hazai bírói gyakorlata a devizahiteles perekben, *Európai Tükör*, 2019/3., 59-78. o., 61. o.

elfogadott állásfoglalása³⁴, amely szerint az érvényessé nyilvánítás az egyetlen alkalmazható jogkövetkezmény.

Az érvénytelen kölcsönszerződés érvényessé nyilvánítása során két – dogmatikailag egyaránt alátámasztható – megoldás alkalmazása ajánlható a bíróságok számára. A szerződést a bíróság akként nyilvánítja érvényessé, hogy a kirovó pénznem a forint válik, és ügyleti kamat az irányadó forintkamat szerződéskötéskori értékének kamatfelárral növelt mértékével egyenlő.

A másik megoldás, hogy a szerződést a bíróság akként nyilvánítja érvényessé, hogy a deviza-forint átváltási árfolyamot maximálja, a szerződésben rögzített kamatmérték forintosítási fordulónapig történő érintetlenül hagyásával.³⁵

Az érvénytelenség jogkövetkezményeivel összefüggésben a fent ismertetett példa is jól szemlélteti azt a tendenciát, hogy a bírói gyakorlat a jogkövetkezmények közül érvényessé nyilvánítást preferálta, és így a valóságban nem volt olyan nagy szakadék az érvénytelenség jogkövetkezményei tekintetében, mint amelyet a két törvénykönyv szövege alapján feltételezhettünk.³⁶

Összegzés

A fogyasztóvédelmi tárgyú jogalkotás térnyerésével párhuzamosan megemelkedett a polgári törvénykönyvek fogyasztói (többlet)jogokat biztosító rendelkezéseinek száma is. Ezek a jogszabályhelyek jellemzően kógens, illetőleg klaudikálóan kógens szakaszok, és a jogszabályi rendelkezésektől való tiltott eltérés esetében az érvénytelenség jogkövetkezményét tartalmazzák.

A fogyasztói többletjogokat és az egyensúlyhiányos szerződéses jogviszonyok kiegyenlítését biztosítani hivatott érvénytelenség és az arra vonatkozó rendelkezések fejlődési tendenciája, az uniós jogszabályok és jogharmonizáció által kijelölt keretek figyelembevételével zajlottak le.

A téma szempontjából releváns szabályok kezdetben az általános szerződési feltételek, majd tisztességtelen szerződési feltételek, valamint a hibás teljesítés keretében a kellékszavatosság és a jótállás szabályai köré csoportosultak, majd az új kódexben ezek a rendelkezések jelentős mértékben bővültek, és a kódexeken túl alacsonyabb szintű jogszabályokban is megjelentek. Ilyen jogszabályi rendelkezés például az Fgytv. azon szakasza, amely szerint a fogyasztói csoport létrehozására irányuló szerződés semmis³⁷, valamint a kötelező jótállás szabályait meghatározó kormányrendelet azon bekezdése, amely a jogszabályi rendelkezésektől a fogyasztó hátrányára való eltérést semmisséggel szankcionálja és egyben a semmisség jogkövetkezményeként deklarálja, hogy az érvénytelen rész helyébe a rendelet

³⁴ Elérhető: https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf

³⁵ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó további jogkövetkezmények köre és tartalma, https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf

³⁶ WELLMANN György: A szerződés érvénytelenségének a szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben, *Jogtudományi Közöny*, 2014/2., 61-70. o., 61. o.

³⁷ Fgytv. 16/B § (2) bekezdés

szabályai lépnek.³⁸ Az elemzés eredményeként végső soron a következő konklúziók vonhatók le.

A jelen tanulmány témája szempontjából számításba vehető szabályok, rendelkezések, jogintézmények száma jelentősen növekedett az idő előrehaladtával, a rendelkezések a megtámadhatóság irányából egyértelműen a semmisség irányába mozdultak el, a fogyasztó fogalma és az oltalom alá helyezett szerződések körének meghatározása számos pontosításon, szűkítő értelmezésen, meghatározáson esett át. Az új kódex hatálybalépésével az érvénytelenség esetében a szerződés érvényessé nyilvánítása az elsődlegesen alkalmazott jogkövetkezmény, amely szemléletbeli változás a kódex hatályba lépése előtti joggyakorlat tapasztalatait tükrözi.

Összességében elmondható, hogy az új polgári törvénykönyv érvénytelenség körében alkotott szabályai, a korábbi kissé elszórt jellegű szabályok helyett komplexebb, rendszerszintűbb megoldásokat alkalmaznak, és a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésekre vonatkozó rendelkezések külön fejezetben történő szabályozásának mellőzésével is képesek biztosítani a fogyasztói jogok magas szintű védelmét.

Irodalomjegyzék

- GYURIS Árpád: Az Európai Unió hatása a magyar szerződési jogra (különös tekintettel a fogyasztói szerződés tisztességtelen feltételei szabályainak meghatározására a magyar magánjogi kódexekben), Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2018
- KEMENES István: Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben I. rész, *Gazdaság és Jog*, 2016/1., 3-8. o.
- OSZTOVITS András: A fogyasztó fogalma az új Ptk.-ban., <https://ptk2013.hu/szakcikkek/osztovits-andras-a-fogyaszto-fogalma-az-uj-ptk-ban/2267>
- SIMON Károly László: A tisztességtelen szerződési feltételek vizsgálatának hazai bírói gyakorlata a devizahiteles perekben, *Európai Tükör*, 2019/3., 59-78. o.
- TÓTH Gergő József: A fogyasztóvédelem megjelenése és kihívásai az érvénytelen és hatálytalan szerződésekben. in: *Érvénytelenség és hatálytalanság a polgári jogban* (szerk: Kriston Edit – Sági Edit), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztésért, Miskolc, 2019, 40-42. o.
- VARGA Nelli: Gondolatok a fogyasztói szerződési jog kialakulásáról és fejlődéséről, *Debreceni Jogi Műhely*, 2013/3., 138-157. o.
- WELLMANN György: A szerződés érvénytelenségének a szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben, *Jogtudományi Közlöny*, 2014/2., 61-70. o.
- ZOVÁNYI Nikolett: A fogyasztóvédelem történeti fejlődése és szabályozási elvei, *Debreceni Jogi Műhely*, 2011/3., 1-8. o.

³⁸ A tartós fogyasztási cikkekre vonatkozó kötelező jótállásról szóló 151/2003. Korm. rendelet, 1. § (5) bekezdés

Az okos szerződések létrejöttének és érvénytelenségének kérdései

Stefán Ibolya*

Jelen tanulmány célja a technológiai fejlődés által életre hívott okos szerződések tanulmányozása. Ennek keretében a fogalmi alapvetéseket – okos szerződés, intelligens jogi szerződés stb. – követően ismertetjük a 'smart contract' jellemzőit, valamint annak létrejöttét. Végezetül pedig a szerződés létrejötte szempontjából kiemelkedő jelentőségű akarat kérdését tanulmányozzuk, mint érvénytelenségi okot.

Kulcsszavak: okos szerződések, szerződéskötés, érvénytelenség, szerződéses akarat

Certain issues of concluding contracts and their invalidity regarding smart contracts

The aim of our study is the examination of smart contracts, which are the result of technological development. After describing the conceptual basis (smart contracts, smart legal contracts etc.), we present the characteristics of smart contracts and the concluding process. Lastly, we analyse the issues of contractual intent – as a cause of invalidity –, which has a great significance regarding the conclusion of contract.

Keywords: smart contracts, conclusion of contract, invalidity, contractual intent

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1036>

Bevezető

A negyedik ipari forradalom által életre hívott digitalizáció,¹ technológiai fejlődés nyomán olyan új fogalmak jelentek meg – már a köztudatban is –, mint például az algoritmusok, *Big Data*, *IoT* (*Internet of Things* – dolgok internete), *mesterséges intelligencia*² (a továbbiakban: *MI*), vagy az okos szerződések. Ezek az újdonságok

* PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

¹ Lásd: MOLNÁR Szilárd: A negyedik ipari forradalom nem várt hatásai, *Új magyar közigazgatás*, 2018/3, 43-51. o.

² „A mesterséges intelligencián (*Artificial intelligence* – *AI*) alapuló rendszerek olyan, emberek által megtervezett szoftverrendszerek (és lehetőség szerint hardverrendszerek), amelyek összetett céljukra tekintettel a fizikai vagy a digitális dimenzióban úgy működnek, hogy a környezetüket adatszerezés révén észlelik, értelmezik a gyűjtött strukturált és nem strukturált adatokat, ismereteik alapján érvelnek vagy ezekből az adatokból származó információkat dolgoznak fel, valamint eldöntik, hogy az adott cél eléréséhez melyek a leghatékonyabb intézkedések. Az *MI*-rendszerek használhatnak szimbolikus szabályokat vagy numerikus modellt is betanulhatnak, és a magatartásukat is megváltoztathatják annak elemzése révén, hogy a korábbi intézkedések hogyan hatottak a környezetre.” Vö.: Európai Bizottság: Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése. COM (2020) 65 final. Brüsszel, 2020. 02. 19., 20. o. Az *MI*-hez kapcsolódóan érdemes a szoftver fogalmát is részletesebben tanulmányozni. Ezzel kapcsolatban lásd: BARZÓ Tímea: A szoftverek szerzői jogi

soha nem látott kihívás elé állítják az emberiséget, hiszen a számos előnnyel és hátránnyal járó technológiai novumok mindennapi életünk részévé válnak. Az említett újítások számos próbatétel elé állítják a jogalkotást,³ sőt az egyes jogrendszereket is. Felmerül a kérdés, hogy a jogrendszerek, jogintézmények hogyan tudnak megbirkózni a technológiai forradalom által életre hívott újdonságokkal, s azok vonatkozásában hogyan tudnak kialakítani megfelelő szabályozást, mely egyaránt képes arra, hogy védelmet nyújtson a jogalanyoknak a felmerülő veszélyekkel szemben és teret engedjen a technológia további fejlődésének. A jogi szabályozás kialakításán túl, a technológiák alkalmazása következtében megjelenő problémák megoldása sem lesz egyszerű. Mindent egybevetve tehát elmondható, hogy a technológiai fejlődés a közeljövőben a jogásztársadalmat soha nem látott próbatételek sora elé fogja állítani. Jelen tanulmányban a technológia újdonságok körébe tartozó okos szerződések témáját kívánjuk körül járni. Arra vállalkozunk, hogy feltárjuk az okos szerződések fogalmát és működését – az általános szerződés-kötési mechanizmus relációjában –, s megvizsgáljuk azok érvénytelenségi kérdéseit, az akarathiba kérdéskörére fókuszálva.

1. Az okos szerződésekről általában

1.1. Az okos szerződések fogalma. Az okos szerződések – másnéven: intelligens szerződés(ek), angolul: smart contract(s)⁴ – fogalmának meghatározása és a technológia megértése elengedhetetlen ahhoz, hogy annak érvénytelenségi kérdéseit vizsgálni tudjuk. „*A fogalmat Nick Szabo alkotta meg 1994-ben, aki az okos szerződést olyan tranzakciós protokollként határozta meg, amely végrehajtja a szerződési feltételeket.*”⁵ Szabo, informatikusként úgy vélekedett, hogy a szerződések számos típusa beágyazható számítógépes szoftverbe és hardverbe. Az okos szerződések tipikus példájának tartotta az ún. automata ügyleteket – automatából történő vásárlás esetei⁶ – amely meghatározott dolog, áru feletti tulajdonjog 'átszállását' biztosítja pénzüsszegért cserébe.⁷ Szabo szerint az automata

védelmének határai, in: *Quaerendo et Creando: Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából* (szerk.: Pogácsás Anett), Szent István Társulat, Budapest, 2014, 45-47. o.

³ Fazekas Judit tanulmányában feltárja azokat a kihívásokat, amelyek a magánjog XXI. századi fejlődésére hatást gyakorolnak. L. FAZEKAS Judit: A magánjog kihívásai a XXI. században, *Jog – Állam – Politika*, XII. évfolyam (Különszám), 2020, 131-144. o.

⁴ A továbbiakban az okos szerződés, intelligens szerződés és smart contract kifejezéseket egyaránt alkalmazzuk.

⁵ CSSTEI Béla: Okos szerződések, *Opuscula Civilia*, 2019, 6. o. Elérhető: https://antk.uni-nke.hu/document/akk-copy-uni-nke-hu/Opuscula_Civilia_2019_Csitei_Bela.pdf (Letöltés ideje: 2020. 08. 25.)

⁶ Az automata ügyletek kapcsán lásd: BARZÓ Tímea: A jogi tények, in: *Civilisztika I.* (szerk.: Barzó Tímea – Papp Tekla), Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 90. o.

⁷ CORRALES, Marcelo – FENWICK, Mark – HAPIO, Helena: Digital Technologies, Legal Design and the Future of the Legal Profession, in: *Legal Tech, Smart Contracts and Blockchain* (eds.: Corrales, Marcelo – Fenwick, Mark – Haapio, Helena), Springer, Singapore, 2019, 5. o.

hajtja végre a szerződést, az rendelkezik az áru tulajdonjoga felett,⁸ hiszen az fizikailag 'be van zárva' a gépbe.⁹ Kiemelendő, hogy a Szabo által leírtak alapján a szerződés létrejötte – megkötése – és annak teljesítése egybe esik.

Fontos megjegyeznünk, hogy az okos szerződések első megjelenése és definiálása óta több, mint két évtized telt el, ezért úgy gondoljuk érdemes más meghatározásokat is megismernünk, melyek teljesebb képet adhatnak a vizsgált technológiáról. Az intelligens szerződéseknek számos fogalma ismert, a teljesség igénye nélkül csak néhányat kívánunk kiemelni.

Kost egy 2016-os írásában az okos szerződések, mint *önmagukat végrehajtó/teljesítő autonóm* – önálló – *számítógépes protokollok* jelennek meg, melyek létrehozzák, végrehajtják/teljesítik és kikényszerítik a két vagy több személy közötti kereskedelmi megállapodásokat.¹⁰

Kosthoz képest *Wattenhofer* már árnyalja a fogalmat – technológia-specifikusan –, az okos szerződésre, mint két vagy több fél között fennálló olyan megállapodásra tekint, melyek úgy kerülnek programozásra, hogy azok teljesítését/végrehajtását a blockchain technológia biztosítja.¹¹

A hazai szerzők közül kiemelendő *Juhász Ágnes* álláspontja, aki a technológiát az alábbiak szerint definiálja: „*A legegyszerűbb, legtömörebb megfogalmazás szerint az okos szerződés nem más, mint egy önvégrehajtó megállapodás.*”¹² Az említett fogalmakból tehát egyértelműen kitűnik, hogy az okos szerződéseknek meglehetősen sok, más-más attribútumot kihangsúlyozó definíciója van. Ugyanakkor a vizsgálandó téma feltárásához elengedhetetlen valamilyen közös álláspont, egységes fogalom. Ennélfogva azt tartjuk a legmegfelelőbbnek, ha a kiindulási alapot a különböző uniós dokumentumok adják. Az Európai Unió által 2019 szeptemberében kiadott blokklánc és okos szerződések jogi és szabályozási kereteire vonatkozó dokumentum szerint az okos szerződés „*olyan számítógépes kód, melyet*

⁸ Ehhez kapcsolódóan kiemelendő *Bíró György* álláspontja, aki az automatákkal teljesített adásvétel vonatkozásában az automatát, mint az „*eladó megszemélyesítőjeként és teljesítési segédjeként*” definiálja. L. *BÍRÓ György: Átruházó szerződések, Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/2., 14-30. o., 25. o.*

⁹ Ezt a jelenséget *Nick Szabo* a 'contract with bearer' kifejezéssel jelöli, melynek magyar nyelvű meghatározása nehézkes. Kellene a hivatkozás Nick Szabo-ra! A terminológia vizsgálata és értelmezése kapcsán, egyrészt kiütözik az angolszász és kontinentális – magyar – jogrendszer közötti különbség, másrészt pedig az a jelenség, ami a feltörekvő technológiák jogi szabályozása kapcsán problémaként felmerülhet, miszerint egy-egy kifejezés más-más jelentést hordoz a jogászok, informatikusok és programozók számára. A 'contract with bearer' jelentését leginkább hordozóval ellátott szerződésként lehetne megragadni. Fontos megjegyeznünk, hogy a 'bearer' terminológia a jogi szaknyelvben az ún. 'negotiable instruments' – lásd még 'bearer paper' – a forgatható (bemutatóra és névre szóló) értékpapírok birtokosait, tulajdonosait jelöli, lásd 'Bearer': <https://dictionary.law.com/Default.aspx?selected=45> (Letöltés ideje: 2020. 08. 27.)

¹⁰ »self-executing, autonomous computer protocols that facilitate, execute and enforce commercial agreements between two or more parties.« *CORRALES – FENWICK – HAAPIO* i.m. 5. o.

¹¹ »an agreement between two or more parties, encoded in such a way that the correct execution is guaranteed by the Blockchain.« *CORRALES – FENWICK – HAAPIO* i.m. 5. o.

¹² *JUHÁSZ Ágnes: Online szerződéskötés, digitális tartalom és szolgáltatás, intelligens szerződések – a szerződési jog új korszaka? Infokommunikáció és jog, 2020/2, (75.) e-külszám (a továbbiakban JUHÁSZ [1]), <https://infojog.hu/juhasz-agnes-online-szerzodeskotes-digitalis-tartalom-es-szolgalattas-intelligens-szerzodessele-a-szerzodesi-jog-uj-korszaka-2020-2-75-e-kulonszam/> (2021. 04. 12.)*

*blokkláncon tárolnak és egy vagy több fél által is hozzáférhető (...) gyakran önvégrehajthatók...*⁴³

Fontos tisztáznunk röviden a blokklánc¹⁴ – angolul blockchain – technológia mibenlétét is. „A blokklánc egy megosztott (distributed) főkönyv vagy decentralizált adatbázis (továbbiakban: DLT), amely általában nyilvános, és a kriptográfiai eljárásoknak köszönhetően hitelt érdemlően bizonyítja a megtörtént tranzakciókat bármilyen közvetítő személy vagy szerv nélkül.”⁴⁵ A blokklánc technológia lényegében¹⁶ egy olyan adatbázis, mely nem egy központi, hanem egy elosztott – más néven decentralizált – rendszeren van jelen. Amennyiben ezt egy példával szeretnénk szemléltetni, egy olyan számítógépes rendszerre kell gondolnunk, melyben nem egy központi számítógéphez csatlakozik a többi eszköz és attól kapja az információkat, hanem az egyes, egymással összeköttetésben álló gépek egymástól kapják az információt – ha ezt polgári jogi kontextusba helyezzük azt is mondhatjuk, hogy a rendszert mellérendeltség jellemzi.

Visszatérve az okos szerződések fogalmához az uniós dokumentum nevesíti az *intelligens jogi szerződéseket* és a *jogkövetkezményekkel járó okos szerződéseket*. Előbbiek olyan blokkláncon megjelenő okos szerződések, melyek jogi szerződést szeretnének képviselni vagy azt képviselnek, illetve az ehhez kapcsolódó kérdéseket.¹⁷ Utóbbiak pedig olyan intelligens technológián alapuló konstrukciók, amelyek jogkövetkezményekkel járnak/jogi következményeket vonnak maguk után.¹⁸

Mindent egybevetve megállapítható, hogy az okos szerződés fogalmának jogi megragadása meglehetősen nehézkes, ugyanakkor annak kidolgozása elengedhetetlen, hiszen az intelligens szerződések alkalmazása a várhatóan ugrásszerűen növekedni fog.

¹³ „In the blockchain context, it generally means computer code that is stored on a blockchain and that can be accessed by one or more parties. These programs are often self-executing and make use of blockchain properties like tamper-resistance, decentralised processing, and the like.” L. LYONS, Tom – COURCELAS, Ludovic – TMSIT, Ken: *Legal and Regulatory Framework of Blockchains and Smart Contracts*. – A thematic report prepared by the European Union Blockchain Observatory and Forum. 27th September 2019, 22. o.: https://www.eublockchainforum.eu/sites/default/files/reports/report_legal_v1.0.pdf (Letöltés ideje: 2020. 08. 27.)

¹⁴ Megjegyzendő, hogy az okos szerződésnek nem szükséges fogalmi eleme, előfeltétele a blokklánc technológia, illetve a mesterséges intelligencia, habár számos esetben ezeken alapszik. Vö. „Az okos szerződések legnagyobb részének működése a blokklánc technológián alapul. Ez azonban nem törvényszerű. A magyar fejlesztésű TrustChain szerződéskötő platform például lehetővé teszi az online szerződéskötést, de a fejlesztők annak alapjául szándékosan nem blokklánc technológiát választottak.” JUHÁSZ [1], 20. lj.

¹⁵ GLAVANITS Judit – KIRÁLY Péter Bálint: A blockchain-technológia alkalmazásának jogi előkérdései: a fogalmi keretek pontosításának szükségessége, *Jog – Állam – Politika*, 2018/3, 173-183. o., 174. o.

¹⁶ A technológia kapcsán lásd részletesebben: Mi az a decentralizáció a blokkláncoknál? És miért hasznos? <https://www.virtualis.cash/blokklancc-decentralizacio/> (Letöltés ideje: 2020. 08. 27.)

¹⁷ “Smart legal contracts, which are smart contracts on a blockchain that represent – or that would like to represent – a legal contract, along with the issues that involves.” L. LYONS – COURCELAS – TMSIT: i.m. 23. o.

¹⁸ “Smart contracts with legal implications, which are artefacts/constructs based on smart technology that clearly have legal implications.” L. LYONS – COURCELAS – TMSIT: i.m. 23. o.

1.2. Az okos szerződések előnyei és hátrányai. A tanulmányunk tárgyát képező technológiának igen nagy jelentőséget tulajdonítanak, főként annak várható versenyképességet növelő, gazdaságélénkítő hatásai miatt. Az anyagi előnyök túl az okos szerződéseknek számos jellemzője, előnye és hátrány van, a továbbiakban ezek közül szeretnénk ismertetni néhányat:

1. *Állandóság:* Az intelligens szerződésekben feltételes módot, 'ha – akkor' formátumot alkalmaznak, minden a szerződés szempontjából lényeges információt ilyen formában tüntetnek fel. Ennélfogva a fogyasztó számára a szerződésben meghatározott összeg teljesítését követően megnyílik a szolgáltatás, tehát lényegében a szerződés teljesítésre kerül, az automatizáltság révén pedig kiküszöbölhetőek a hagyományos szerződésből eredő problémák. Ugyanakkor az *állandóság – megváltoztathatlanság* nemcsak pozitívumként, hanem negatívumként is értékelhető. A klasszikus szerződések módosítása sokkal könnyebb, ám az okos szerződések esetében ez a folyamat a szerződés jellegéből adódóan (maga a szerződés kódokból áll¹⁹) már jóval körülményesebb.²⁰ A probléma megoldása érdekében és az okos szerződések megfelelő működésének zálogaként jelent meg az ún. 'escape hatch', ez a szerződésbe előre beprogramozott lehetőség, ami lehetővé teszi a már létrehozott szerződés módosítását.²¹

2. *Átláthatóság:* mivel a szerződéses feltételek elektronikusan kerülnek betáplálásra, ezért azok a hálózatban szereplő összes többi részt vevő számára láthatóak, sőt mi több a felek tranzakciói is nyomon követhetőek. Továbbá a szerződés létrehozását követően annak módosítása meglehetősen nehéz feladat. Mindezeket egybevetve a csalás lehetősége igen csekély.

3. *Gyorsaság – hatékonyság – automatizáltság:* ez az előny lényegében az emberi beavatkozás hiányának – természetesen a szerződő feleket kivéve – köszönhető, hiszen ahogy arra már korábban kitértünk a feltételek teljesülését követően a szerződés lényegében végrehajtja magát, az teljesedésbe megy.²²

4. *Költséghatékonyság:*²³ ez a pozitívum leginkább olyan nagyvállalatok, gazdasági társaságok esetén jelenik meg, melyek napi szinten jelentős mennyiségű szerződést kötnek, s azok intelligens módozata jelentősen lecsökkenti a klasszikus szerződéskötés költségeit.²⁴

¹⁹ A smart legal contract példaként lásd: <https://www.aline.co/post/smart-legal-contracts> (Letöltés ideje: 2021. 04. 12.)

²⁰ NZUVA, Silas: Smart Contracts Implementation, Applications, Benefits, and Limitations, *Journal of Information Engineering and Applications*, 2019/5., 63-75. o., 71–72. o. Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/336369143_Smart_Contracts_Implementation_Applications_Benefits_and_Limitations (Letöltés ideje: 2020. 08. 27.)

²¹ Capgemini Consulting. Smart Contracts in Financial Services: Getting from Hype to Reality. 8. o. Elérhető: https://www.capgemini.com/consulting-de/wp-content/uploads/sites/32/2017/08/smart_contracts_paper_long_0.pdf (Letöltés ideje: 2021. 04. 12.)

²² NZUVA i.m.71. o.

²³ Álláspontunk szerint a költséghatékonyság nem állhat a szerződéskötéssel foglalkozó, az ahhoz kapcsolódó adminisztratív feladatokat ellátó foglalkoztatottak számának csökkentésében, hiszen munkájuk szignifikáns a jogilag megfelelő okos szerződés elkészítésében.

²⁴ NZUVA i.m. 72. o.

5. *Biztonság*²⁵: a biztonság lényegében a már korábban említett előnyökből – automatizáltság és helyesség – fakad. Ugyanakkor fontos megjegyeznünk, hogy a gyakran biztonságosként és megtámadhatatlanként emlegetett nívumnak sajnos vannak gyenge pontjai is, melyekről nem szabad megfeledkeznünk. A napjainkban használt különböző programok, szoftverek igen sérülékenyek, különböző vírusoknak és támadások kitéttek, ezek alól az okos szerződések sem képeznek kivételt, éppen ezért fontos a különböző védelmi mechanizmusok technológiába történő beépítése.²⁶

2. A szerződés létrejöttének egyes rendelkezései és az okos szerződések „születése”

Álláspontunk az okos szerződésekhez kapcsolódó érvénytelenség kérdéskörének körüljárása előtt érdemes a hagyományos szerződéskötési módozatot²⁷ és az intelligens szerződések létrejöttének vizsgálata. Ennélfogva az alábbiakban a hatályos, szerződéskötésre vonatkozó szabályokat kívánjuk tanulmányozni az új technológiára tekintettel.

2.1. Klasszikus szerződéskötési módozatok

2.1.1. A szerződés létrejöttének általános szabályai. *„A szerződés a felek kölcsönös és egybehangzó jognyilatkozata, amelyből kötelezettség keletkezik a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás követelésére.”*²⁸ A szerződés a felek közös akaratának kifejezésével jön létre, konszenzusuknak ki kell terjednie a szerződés lényeges elemeire, mint például a szerződés tárgyát képező szolgáltatás meghatározására. A lényeges elemek vonatkozásában fontos, hogy a felek – vagy bármely fél – által lényegesnek ítélt kérdésekben megegyezzenek. A szerződés létrejöttének csak akkor feltétele a nevezett megállapodás, ha valamely fél ennek hiányában nem kíván szerződést kötni, s ezt a tényt egyértelműen a másik fél tudomására hozta. A szerződés – mint a felek kölcsönös és egybehangzó akaratnyilatkozata²⁹ – kapcsán elengedhetetlen szólnunk a szerződés tartalmáról. A Ptk. irányadó rendelkezései alapján a szerződés tartalmát képezi a felek közötti korábbi üzleti kapcsolatukban kialakított gyakorlat, illetve szokás, valamint amennyiben az indokolt „az adott üzletágban a hasonló jellegű szerződés alanyai

²⁵ Fontos megjegyeznünk, hogy az okos szerződések jelen előnye magából a blockchain technológiából fakad, melyen gyakran a smart contract alapját képezi. Ugyanakkor a biztonság kapcsán leírtak más technológiák, például a már említett ‘trustchain’ esetén eltérőek lehetnek.

²⁶ KIZOR-AKARAIWE, Somto: Smart Contracts, Copyright and Artificial Intelligence, 27th April 2019.: https://www.researchgate.net/publication/335273097_Smart_Contracts_Copyrights_and_Artificial_Intelligence (Letöltés ideje: 2020. 08. 27.)

²⁷ Ennek keretében a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) vonatkozó szabályait kívánjuk röviden ismertetni. Különösen az ajánlattétel és elfogadás útján, az általános szerződési feltételekkel, valamint a digitális úton történő szerződéskötés rendelkezéseire térünk ki.

²⁸ Ptk. 6:58. §

²⁹ LESZKOVEN László: A szerződés fogalma, in: *Kötelmi jog. A kötelmek közös szabályai és a szerződés általános szabályai* (szerk.: Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2016, 141. o.

által széles körben ismert és rendszeresen alkalmazott szokás”.³⁰ Ugyanakkor a jogszabály által rendezett kérdésekben nem kell a feleknek megállapodniuk, mint például a Ptk. diszpozitív szabályai – teljesítés helyére, idejére vonatkozó szabályok.³¹

Az általános szabályok rövid ismertetése fontos, ám témánk szempontjából mégis a szerződéskötés folyamata bír kiemelkedő jelentőséggel. A szerződés létrehozatalának *klasszikus módozata az ajánlattétel és annak elfogadása*. Ebben az esetben a szerződéskötés folyamata a szerződés megkötésére irányuló lényeges kérdéseket is magában foglaló címzett jognyilatkozat megtételével indul, ez az *ajánlattétel*. Ennek kapcsán megjegyzendő az *ajánlati kötöttség* terminológiája. Lényege, hogy az ajánlattevő fél a jognyilatkozatában foglaltakhoz tartja magát, attól nem tér el, kezdete az ajánlat hatályosulásához köthető, megszűnését számos tényező eredményezheti, mint például a visszautasítás vagy az ajánlattevő által meghatározott időszak letelte. Fontos, hogy a nevezett időszak alatt megtett és megérkezett – kivételesen elkésett³² – elfogadó nyilatkozattal létrejön a szerződés.

A szerződés az ajánlat elfogadásával jön létre: *„az ajánlatot az azzal való egyetértést kifejező jognyilatkozattal lehet elfogadni.”*³³ Ennélfogva, ha az elfogadó nyilatkozat a lényeges kérdésekben eltér az ajánlattól, akkor a megtett elfogadó nyilatkozat már *új ajánlatnak* minősül. Főszabály szerint, ha a jognyilatkozatban szereplő kiegészítő vagy eltérő feltételek nem érintik a lényeges kérdéseket a szerződés akkor is létrejön.³⁴ Ennek vonatkozásában a Ptk. két kivételt képező esete nevesít: *„az ajánlat az elfogadás lehetőségét kifejezetten az ajánlatban szereplő feltételekre korlátozta; vagy az ajánlattevő késedelem nélkül tiltakozik a kiegészítő vagy eltérő feltételekkel szemben.”*³⁵

2.1.2. Az általános szerződési feltételekre vonatkozó rendelkezések. *„Az általános szerződési feltételek alkalmazása mellett megvalósuló szerződéskötés mindennapivá vált. A tömeges méretű szerződéskötés jogi sztenderdizációra kényszeríti a feleket, e kényszer folytán a blanketták alkalmazása mellőzhetetlenné, megkerülhetetlenné vált.”*³⁶ Az általános szerződési feltételek³⁷ (a továbbiakban: ÁSZF) útján történő szerződéskötés lényege abban áll, hogy a tömegesen előforduló ügyletek kapcsán felmerülő szerződéskötési folyamatot leegyszerűsíti és meggyorsítja. Az ÁSZF legfontosabb jellemzője, hogy az, a felek által nem kerül

³⁰ Ptk. 6:63. § (5) bekezdés

³¹ LESZKOVEN László: A szerződés létrejötte. A szerződéskötés, in: *Kötelmi jog – A kötelmek közös szabályai és a szerződések általános szabályai*. (szerk.: Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2016, 158-178. o. (a továbbiakban LESZKOVEN [1]), 160. o.

³² Ptk. 6:68. § (2)-(3) bekezdés

³³ Ptk. 6:66. §

³⁴ Ptk. 6:67. § (1) bekezdés

³⁵ Ptk. 6:67. § (2) bekezdés

³⁶ LESZKOVEN László: Az általános szerződési feltételek útján létrejövő szerződések, *Gazdaság és Jog*, 2014/10., 3-9. o. (a továbbiakban LESZKOVEN [2]), 3. o.

³⁷ *„Általános szerződési feltételnek minősül az a szerződési feltétel, amelyet az alkalmazója több szerződés megkötése céljából egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül előre meghatározott, és amelyet a felek egyedileg nem tárgyalta meg.”* (Ptk. 6:77. § (1) bekezdés)

egyedileg megtárgyalásra, mely a fordulatra reflektálnak a jogszabályi rendelkezések. A Ptk. az ÁSZF fogalmából eredően azt veszi alapul, hogy a feltételeket a felek nem tárgyalják meg – ennek ellenkezőjét az ÁSZF alkalmazójának kell bizonyítani –, ennél fogva a szerződési feltétel csak akkor válik a szerződés részévé, ha két konjunktív feltétel teljesül: az ÁSZF-et alkalmazó személy lehetővé tette a másik fél számára a szerződési feltétel tartalmának megismerését, s azt a másik fél is elfogadta. Kiemelendő azonban, hogy a szerződő felet a jogszabálytól vagy a szokásos szerződési gyakorlattól – kivéve, ha az a felek közötti gyakorlatnak megfelel –, *lényegesen*, illetve a felek között korábban alkalmazott feltételtől *eltérő* tartalmú ÁSZF-ről külön kell tájékoztatni a szerződő felet, s az érintett feltétel vonatkozásában törvényi követelmény, hogy az a szerződés részévé csak a kifejezett elfogadás okán válhat.³⁸ Megjegyzendő továbbá, hogy egy, a szerződésben szereplő feltétel és egy általános szerződési feltétel eltérése esetén, előbbi válhat a szerződés részévé.³⁹ Abban az esetben viszont, ha a felek kölcsönösen általános szerződési feltételek útján kívánnak szerződést kötni, s a két dokumentum lényeges rendelkezéseinek kollíziója áll fenn a szerződés nem jön létre a felek között⁴⁰, ellenkező esetben az létrejön.⁴¹

2.1.3. Az elektronikus úton történő szerződéskötésről. Az utóbbi évtizedekben szignifikánsá váló digitalizáció szerződési jogi manifesztációjának is tekinthető az elektronikus szerződéskötés megjelenése, s annak meghonosodása. Az elektronikus szerződéskötésre vonatkozó szabályokat, az intelligens szerződések szerződéskötési módozata vonatkozásában akár előfutárként is tekinthetjük, hiszen az okos szerződések tekintetében maga a szerződés létrejötte igen speciális. Ennél fogva a továbbiakban az elektronikus úton történő szerződéskötés okos szerződések vonatkozásában is releváns rendelkezéseit kívánjuk röviden ismertetni.⁴² A Ptk. szabályainak értelmében az elektronikus utat biztosító fél köteles a másik fél szerződés megkötésére irányuló jognyilatkozatának megtétele előtt, többek között tájékoztatni őt a szerződés létrejöttének technikai lépéseiről, az elektronikus szerződés jellegéről (írásba foglaltnak minősül-e; rögzítésre kerül-e a szerződés; az később elérhető lesz-e stb.), s általános szerződési feltételeit tárolható, előhívható formában kell hozzáférhetővé tennie. [Ptk. 6:82. §] A nevezett szerződés vonatkozásában kardinális jelentősége van a hibás adatbevitelnek, hiszen az egy önvégrehajtó, okos szerződés esetében a célzott joghatástól eltérő, más eredményre vezethet. Eppen ezért fontos a Ptk. azon rendelkezése, mely szerint az elektronikus utat biztosító fél kötelezettsége annak biztosítása, hogy a másik fél a szerződéses

³⁸ Ptk. 6:78. §

³⁹ Leszkoven László eme „*elsőbbségi szabályt*” az általános szerződési feltétel jogi természetéből vezeti le. L. LESZKOVEN [1] 171. o.

⁴⁰ Ptk. 6:81. § (1) bekezdés

⁴¹ Vö.: Ptk. 6:681. § (2)-(3) bekezdés

⁴² Az elektronikus szerződéskötés vonatkozásában kiemelő a 2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről (a továbbiakban: Ekertv.), mely szintén tartalmaz az elektronikus szerződéskötésre vonatkozó rendelkezéseket. A párhuzamos szabályozás kapcsán. lásd: BARTA Judit: Az elektronikus úton történő szerződéskötés és a Ptk., in: *Studia in honorem Lajos Vékás* (szerk.: Lamm Vanda – Sajó András), HVG-ORAC, Budapest, 2019, 13-20. o.

jognyilatkozat megtétele előtt kijavíthassa a hibásan rögzített adatokat. A szerződéskötés ezen módozatának sajátossága, hogy a másik fél általi hozzáférhetőség, annak bekövetkezése a feltétele a jognyilatkozat hatályosulásának. A jognyilatkozat megtételét, s megérkezését követően pedig az elektronikus utat biztosító félnek utóbbi tényt késedelem nélkül kell visszaigazolnia⁴³, amennyiben erre nem kerül sor a nyilatkozatot tevő fél vonatkozásában nem áll be az ajánlati kötöttség, s teljesítésre sem kötelezhető. [Ptk. 6:83–6:84. §]

2.2. Néhány gondolat az intelligens szerződések létrejöttéről. Az okos szerződés vonatkozásában az egyik fontos lépés annak meghatározása, hogy az milyen módon jelenjen meg, ez megvalósulhat *kódolt* vagy *hibrid formában*. Előbbi esetén a felek akarata kizárólag kódolt alakban ölt testet – jelen formánál azt vélelmezzük, hogy a felek között szóbeli megállapodás⁴⁴ jön létre –, míg utóbbi esetben a felek között van egy klasszikus, írott szerződés, melyet az okos szerződéshez kapcsolnak.⁴⁵ A nóvumnak négy létszaka van, melyek az alábbiak:

1. *A szerződés létrehozatalának* (create) szakasza két részre osztható, e szerint a felek először megállapodnak a szerződés tárgyát és tartalmát tekintve – utóbbit széleskörűen határozzák meg – online vagy offline (clause negotiation), majd pedig azok kodifikálására, kódolt formába történő átültetésükre kerül sor (implementation). Az elosztott főkönyvhöz megküldött szerződést a főkönyvben résztvevő csomópontok (nodes) egy tranzakciós blokk részeként kapják meg, s miután azt a csomópontok nagyrésze megerősítette, igazolta a szerződés készen áll a végrehajtásra.

⁴³ A Ptk. és az Ekertv. eltérő szabályozásából eredő bizonytalanság kapcsán lásd: BARTA Judit – CERTICKY Mária: Az elektronikus szerződéskötés általában és a biztosítási, különösen a gépjármű-felelősségbiztosítási szerződés elektronikus úton történő megkötése, *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXVI/2 (2018), 307-331. o., 313-314. o.

⁴⁴ Az okos szerződések egyik neuralgikus pontjaként tekinthetünk a kikényszeríthetőség kérdéskörére. Például a felek között létrejön egy okos szerződés, amit egyik esetben egy szóbeli megállapodás, másik esetben pedig egy írásbeli szerződés előz meg, majd az okos szerződés valamilyen oknál fogva kerül teljesítésre. Míg az okos szerződést kiegészítő írásbeli szerződés esetén nem áll fenn a kikényszeríthetőség problémája, addig a szóbeli megállapodás esetkörének megítélése problémás lehet, ugyanakkor a kódolt szerződésben megjelenő feltételek kiegészítő jelleggel bírhatnak a peres eljárás során. Ehhez kapcsolódóan érdemes Labancz Andrea álláspontját ismertetni, aki szerint a kikényszeríthetőség fokozottan van jelen az okos szerződések esetében, s azok alkalmazása a bírói úton történő igényérvényesítést nem zárja ki. „Okos szerződések alkalmazása során ezért logikusabbnak tűnik az állami kikényszeríthetőség alternatívájáról beszélni és nem a kikényszeríthetőség hiányáról.” LABAN CZ Andrea: Innováció a szerződéses jogban: smart contract, in: *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században* (szerk.: Gellén Klára), Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2018, 151-162. o., 155. o.

⁴⁵ D. NEUBURGER, Jeffrey – CHOY, Wai L. – MILEWSKI, Kevin P.: Smart Contracts: Best Practices, Practical Law, 2019, 1. o.: <https://prfirmppwwcdn0001.azureedge.net/prfirmstgacctpwwcdncont0001/uploads/dc2c188a1be58c8c9bb8c8babc91bbac.pdf>

Ezzel szemben a *Cieplak – Leafett* szerzőpáros megjelenésüket tekintve másként csoportosítja az okos szerződéseket, azok kizárólag kódként, vagy a klasszikus írott szerződés kódolt formájaként, illetve az előbbieket ötvözve hibrid formában jelenhetnek meg. CIEPLAK, Jenny – LEEFATT, Simon: Smart Contracts: A Smart Way to Automate Performance, *Georgetown Law Technology Review*, 2017/2., 417-427. o., 418. o. *Juhász Ágnes* osztja álláspontjukat, lásd: JUHÁSZ Ágnes: The Applicability of Artificial Intelligence in Contractual Relationships, *Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies*, 2020/9., 63-82. o. (a továbbiakban JUHÁSZ [2]), 73. o.

2. *Zárolás* (freeze) során bármely a digitális pénztárcához⁴⁶ kapcsolódó tranzakció befagyasztásra kerül, s a csomópontok irányító szerepet betöltve biztosítják, hogy a szerződés teljesítésének előfeltételei megvalósuljanak.

3. A *végrehajtás* folyamán az elosztott főkönyv csomópontjai (be)olvassák a szerződést, annak integritása hitelesítésre kerül, majd az okos szerződés következtető motorja végrehajtja a kódot.

4. *Véglegesítés* során a zárolás feloldásra kerül, ennél fogva a korábban lekötött digitális javak átszállása megtörténik, s a tranzakciók megerősítésével a szerződés teljesedésbe megy.⁴⁷

Az intelligens szerződés létrejötte kapcsán kiemelendő, hogy azok kodifikálása igen speciális szaktudást igénylő feladat, ennél fogva a szerződéskötés folyamatába informatikusok és programozók is bekapcsolód(hat)nak. Ezzel összefüggésben érdemes néhány szót szólni az ún. *'Legal Design'* jelenségről, mely lényegében a jog és szerződések interdiszciplináris és proaktív megközelítését⁴⁸ tükrözik, s nemcsak a jogi információkat és dokumentumokat foglalja magában, hanem például a jogi szolgáltatásokat és eljárásokat is. Ennél fogva a szemléletmódot alkalmazó szakemberek az okos szerződések vonatkozásában segíthetik a szerződéskötés folyamatát.⁴⁹

Az okos szerződés létrejöttének és különböző létszakainak ismertetése után kijelenthetjük, hogy a nóvum a szerződéskötés vonatkozásában számos kérdést vet fel. Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy a klasszikus szerződéskötési módok mellett a jövőben várhatóan megjelenik majd az okos szerződések alkalmazásának lehetősége is.

3. Az okos szerződések érvénytelenségének kérdése

3.1. Az érvénytelenségről általában. A hatályos Ptk. – a kötelmi jog területén – az érvénytelenségre vonatkozó részletszabályokat a 6:88.§ – 6:115. § paragrafusokban tárgyalja,⁵⁰ ám annak definícióját nem adja meg. *„Érvénytelenség kizárólag már létrejött szerződések esetén merülhet fel akkor, ha a jogszabálya a felek valamelyikének – a szerződés megkötésekor fennálló – akarat hiánya, vagy az*

⁴⁶ A digitális pénztárca (*wallet*) megléte az okos szerződés alkalmazásának feltétele, előmozdítja a szerződő felek azonosítását és a pénzügyi tranzakciók lebonyolítását. Lásd: SILLABER, Christian – WALT, Bernhard: *Life Cycle of Smart Contracts in Blockchain Ecosystems, Datenschutz und Datensicherheit – DuD*, 2017/8., 497-500. o., 498. o. Ehhez kapcsolódóan fontos leszögeznünk, hogy a digitális pénztárcák nemcsak a virtuális valuták (kriptoaluták), hanem a törvényes fizetőeszközök tárolására és kezelésére is alkalmasak. Vö.: GLAVANITS – KIRÁLY i.m. 179. o.

⁴⁷ SILLABER – WALT: i.m. 498-499. o.

⁴⁸ A 'Legal Design' célja az emberközpontú – laikusokra is fókuszáló – jogi szolgáltatások megteremtése, ennek érdekében a legújabb technológiai vívmányokat is felhasználják. Lásd: <https://www.legaltechdesign.com/> (Letöltés ideje: 2021. 04. 12.)

⁴⁹ CORRALES – FENWICK – HAAPIO i.m. 6-7. o.

⁵⁰ Fontos azonban megjegyeznünk, hogy az érvénytelenség a polgári jog más területein is megjelenik, például a házasság érvénytelensége (Ptk. 4:14 - 4.19§) vagy a végrendelet érvénytelensége (Ptk. 7:37-7.40. §).

*akaratnyilatkozat, illetve a szerződéssel elérni kívánt célzott joghatás hibája miatt a szerződés nem alkalmas a felek által elérni kívánt, célzott joghatás kiváltására.*⁵¹

A hatályos kódex – akárcsak az 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről és az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat –, az érvénytelenség két formáját, a semmisséget és a megtámadhatóságot ismeri. A két kategória közötti különbségtétel alapja a védendő jogi érdekekben rejlik.⁵²

A semmisség, azaz abszolút vagy feltételen érvénytelenség esetén a szerződés valamely eleme olyan súlyos hibában szenved, hogy az a szerződésből eredő joghatás kiváltására alkalmatlan, annak lehetőségét a jogszabály kizárja, s az „*ipso iure*” érvénytelen, *ex tunc* hatállyal, tehát a megkötés időpontjára visszamenőlegesen.⁵³ Az érvénytelenség ezen formájának megállapításához nincs szükség külön eljárásra, arra a bíróság külön megállapítása nélkül lehet hivatkozni peres és nemperes eljárásban egyaránt. Továbbá az érvénytelenséget maga a bíróság *ex officio* észleli. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy a semmisség jogkövetkezményeit is hivatalból alkalmazhatja,⁵⁴ arra csak a fél kifejezetten erre irányuló kérelme alapján jogosult, melyben foglaltaktól eltérhet ugyan a bíróság, de nem alkalmazhat olyan jogkövetkezményt, amely ellen mindkét fél tiltakozik.⁵⁵ Semmisségre az kizárólag csak az hivatkozhat, akinek ahhoz jogi érdeke fűződik – ezt a bíróság minden ügyben egyedileg vizsgálja meg⁵⁶ – vagy a törvény arra felhatalmazza,⁵⁷ kivételt képeznek ez alól a relatív semmisség esetei, melyek a cselekvőképesség hiányához vagy annak korlátozott voltához kapcsolódnak.⁵⁸

Ezzel szemben a megtámadhatóság másnéven relatív vagy feltételes érvénytelenség esetén az érvénytelenségi ok nem kirívóan súlyos. Ennélfogva a szerződés egészen addig érvényes, amíg annak ellenkezőjét a bíróság meg nem állapítja, mely csak az arra jogosultak – a sérelmet szenvedő fél; illetve a jogi érdekekkel bíró személy – eredményes megtámadása folytán áll elő, ami a szerződés megkötésének időpontjára visszamenőleges hatállyal áll be. A megtámadási jog gyakorlása a másik félhez intézett jognyilatkozattal vagy közvetlenül bíróság előtti érvényesítéssel valósulhat meg, melyre nyitva álló egyéves határidő a szerződés megkötésétől kezdődik, s annak leteltét követően megtámadási jogát kifogás formájában gyakorolhatja. Tehát a határidő eltelte nem eredményezi a megtámadási

⁵¹ BARZÓ Tímea: A szerződés érvénytelensége, in: *Kötelmi jog – A kötelmek közös szabályai és a szerződések általános szabályai*. (szerk.: Barzó Tímea – Juhász Agnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2016, 179-180. o.

⁵² WELLMANN György: Az érvénytelenség, in: *Polgári jog – Az új Ptk. magyarázata V/VI.* (főszerk.: Petrik Ferenc), HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013, 118. o.

⁵³ SIKLÓSI Iván: A semmisség és a megtámadhatóság szembeállításának problémái a magyar polgári jogban, *Polgári Jog*, 2016/9. (online tanulmány)

⁵⁴ Kivételt képez ez alól a Ptk. 6:108. § (1) bekezdés első fordulata: „*Érvénytelen szerződésre jogosultságot alapítani és a szerződés teljesítését követelni nem lehet.*”

⁵⁵ WELLMANN i.m. 173-174. o.

⁵⁶ A 'jogi érdek fordulat' a több évtizedes bírói gyakorlat Kódexbe történő implementálása okán került a jogszabály szövegébe, azt megelőzően a régi Ptk. a 'bárki' kifejezést alkalmazta. WELLMANN i.m. 121. o.

⁵⁷ Vö.: Ptk. 6:88. § (4) bekezdés

⁵⁸ Vö.: Ptk. 2:17. § és 2:24.§

jog megszűnését, arra csak a már említett egyéves határidőn belül megtett megerősítő vagy joglemondó nyilatkozattal kerülhet sor.⁵⁹

Az érvénytelenségi okok rendszerét tekintve megkülönböztethetünk egymástól a szerződési jognyilatkozat, a célzott joghatás és a szerződési akarat hibáját, melyek közül utóbbi képezi további vizsgálódásunk tárgyát.

3.2. Röviden a szerződő felek akaratáról. Almási Antal „*A kötelmi jog kézikönyve*” című munkájában az ügyleti akaratnak két elemét határozza meg, nevezetesen az ügylet megkötésének tudatát és annak szándékát, melyek – egyik vagy mindkettő – hiánya az ügyleti akarat hiányát eredményezi. Az ügyletkötés magában foglalja az akarat kinyilvánítását és a joghatások beálltának tudatát, az ügyleti szándék pedig ezek óhaját öleli fel.⁶⁰ Ahogyan az Almási munkájából kitűnik, s arra már mi is utaltunk, a szerződés esszenciális eleme az akarat, hiszen csak a felek konszenzusával jöhet létre a szerződés, a közöttük fennálló disszenzus nemlétező szerződést eredményez. Az okos szerződések esetében az akarat manifesztálódása számos kérdést vet fel.

Álláspontunk szerint az akaratkérdés egyaránt problémás a kizárólag kódolt formában megjelenő és az írásbeli szerződéshez kapcsolódó okos szerződések esetén. A kizárólag kodifikált formával bíró szerződések esetében a – korábban leírtak alapján – a felek megegyeznek ugyan a szerződés tárgyában és annak tartalmában, mégis kérdéses, hogy ezen ‘megállapodás’ valóban elegendő-e, s magában foglalja-e azokat a lényeges kérdéseket, melyek szerződés létrejöttéhez szükségesek. Abban az esetben, ha a felek közös akarata kiterjed a lényeges feltételekre vagy az okos szerződés egy írásbelihez csatolt, azok kodifikálása is rendellenességekhez vezethet. Az alábbiakban megpróbáljuk szemléltetni az érvénytelenségi okként előálló akarathibákat,⁶¹ ám fontos leszögeznünk, hogy a hiba álláspontunk szerint mind a szóbeli vagy írásbeli megállapodás, mind pedig a szerződés programozása során előállhat. Az igen szokatlan helyzet az okos szerződések technológia-specifikus jellegéből, a kétfázisú szerződéskötésből fakad. Ez lényegében két külön megállapodást jelent, mégis úgy véljük, hogy szerencsésebb azokat egy egységként kezelni.

1. A kizárólag kódolt formában megjelenő okos szerződések vonatkozásában előállhat az az eset, hogy az nem tükrözi hűen a felek akaratát azért, mert azt nem megfelelően mondták el a szerződés készítőjének.⁶² Arra is sor kerülhet, hogy az okos szerződést készítő személy azt valamilyen ok (például a jogi ismeretek hiánya) miatt nem megfelelően kódolta. Ebben az esetben feltételezzük, hogy az okos szerződés alapját képező szóbeli vagy írásbeli megállapodás érvényes, s pusztán az okos szerződés nem tükrözi a felek akaratát. Ehhez kapcsolódóan felmerülhet a kérdés, hogy az okos szerződés érvénytelennek tekinthető-e, illetve a szóbeli

⁵⁹ WELLMANN i.m. 123-125. o.

⁶⁰ ALMÁSI Antal: *A kötelmi jog kézikönyve*, Tébe Kiadó Vállalat, Budapest, 1926, 315-316. o.

⁶¹ Az érvénytelenséget eredményező akarathibák kérdése kapcsán lásd: MENYHÁRD Attila: *A szerződés akarathibák miatti érvénytelensége*, ELTE-ÁJK, Budapest, 2000.; GELLÉN Klára: *A színlelés jogi természete, különösen a szerződések körében* (doktori értekezés), Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2007

⁶² JUHÁSZ [1]

megállapodás és az írott szerződés bírhat-e akaratópótló funkcióval? További kérdést vehet fel az okos szerződést létrehozó személy felelősségének megítélése, a felek által tanúsított magatartás, s az, hogy vajon az ilyen jellegű hibáért való felelősséget – választásuk okán – vajon a szerződő feleknek kell-e viselnie? Felhívjuk a figyelmet arra, hogy jelen probléma feloldására alkalmas lehet a már korábban ismertetett *'Legal Design'* megközelítésének alkalmazása, mely esetén technológiát és a jogi kérdéseket is jól ismerő szakemberek feloldhatják a szerződés kodifikációja során felmerülő problémákat.

2. Az előzetes szóbeli megállapodás vagy a felek írásbeli szerződése vonatkozásában fennálló érvénytelenségi ok álláspontunk szerint automatikusan az okos szerződés érvénytelenségét eredményezi.

3. A kizárólag kódolt formában megjelenő okos szerződések esetén – az írásbeliség hiánya és a pontos technológiai ismeretek hiánya miatt – fennállhat a rejtett disszenzus megjelenésének veszélye, ami akár 'non existens', illetve érvénytelen szerződést is eredményezhet.⁶³ Utóbbi körülmény álláspontunk szerint szintén az okos szerződés érvénytelenségére vezethet.

Fontos azonban megjegyeznünk, hogy az okos szerződések érvénytelenségének részletes feltárása kapcsán elengedhetetlen a további technológia-specifikus vizsgálódás.

Záró gondolatok

Jelen írásunkban az egyre gyakrabban megjelenő okos szerződések jogi mibenlétének megragadására fókuszáltunk. Ennek keretében ismertettük az okos szerződések fogalmát, s azok előnyeit, mint például a gyorsaság; költséghatékonyság; automatizáltság. A folyamatosan változó és egyre gyorsuló világban ezen jellemzők rendkívül vonzóvá teszik a technológiát, melynek alkalmazására vonatkozó igény a jövőben egyre szignifikánsabb lehet, ennél fogva ezen szerződések jogi szabályozása elengedhetetlen. Igyekeztünk rávilágítani az okos szerződések technológia-specifikus jegyeire, s a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseinek ismertetésével a neuralgikus pontokra, amelyek közül a legizgalmasabbnak a szerződő felek akaratának maniszfesztációját találtuk.

Az okos szerződések igen bonyolult folyamat eredményeként jönnek létre, melyek során a technológia maga, a szerződést létrehozó szakember és a felek akaratát bír kardinális jelentőséggel. A nevezett novum kapcsán felmerül a kérdés, hogy vajon mire terjed ki a felek akaratát, az hogyan jelenhet meg. A jövőbeli szabályozásnak ehhez hasonló kérdésekre kell választ adnia, amelyek külön kihívást jelentenek majd a polgári jog számára, hiszen egy eddig ismeretlen technológia lesz a szabályozás tárgya.

A nevezett szerződések számtalan olyan technológiai kérdést is felvetnek, amelyek jelenleg is a szakemberek válaszára várnak. Éppen ezért úgy véljük, hogy a szabályozás kialakítása során mindenképpen törekedni kell a sajátos jellemzők

⁶³ BÍRÓ György: *A kötelmi jog és a szerződés tan közös szabályai*, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2000, 284. o.

figyelembevételére, valamint arra, hogy a jogi szabályozás kialakításában egyaránt közreműködjenek a technológiát jól ismerő informatikusok, programozók, ezzel előmozdítva a gyakorlatban is megfelelően alkalmazható rendelkezések kidolgozását.

Irodalomjegyzék

- ALMÁSI Antal: A kötelmi jog kézikönyve, Tébe Kiadó Vállalat, Budapest, 1926
- BARTA Judit – CERTICKY Mária: Az elektronikus szerződéskötés általában és a biztosítási, különösen a gépjármű-felelősségbiztosítási szerződés elektronikus úton történő megkötése, in: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXVI/2 (2018), 307-331. o.
- BARTA Judit: Az elektronikus úton történő szerződéskötés és a Ptk., in: *Studia in honorem Lajos Vékás* (szerk.: Lamm Vanda – Sajó András), HVG-ORAC, Budapest, 2019, 13-20. o.
- BARZÓ Tímea: A jogi tények, in: *Civilisztika I.* (szerk.: Barzó Tímea – Papp Tekla), Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 86-100. o.
- BARZÓ Tímea: A szerződés érvénytelensége, in: *Kötelmi jog – A kötelmek közös szabályai és a szerződések általános szabályai.* (szerk.: Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2016, 179-227. o.
- BARZÓ Tímea: A szoftverek szerzői jogi védelmének határai, in: *Quaerendo et Creando: Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából* (szerk.: Pogácsás Anett), Szent István Társulat, Budapest, 2014, 41-60. o.
- BÍRÓ György: *A kötelmi jog és a szerződés tan közös szabályai*, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2000
- BÍRÓ György: Átruházó szerződések, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/2., 14-30. o.
- CIEPLAK, Jenny – LEEFATT, Simon: Smart Contracts: A Smart Way to Automate Performance, *Georgetown Law Technology Review*, 2017/2., 417-427. o.
- CORRALES, Marcelo – FENWICK, Mark – HAAPIO, Helena: Digital Technologies, Legal Design and the Future of the Legal Profession, in: *Legal Tech, Smart Contracts and Blockchain* (eds.: Marcelo Corrales – Mark Fenwick – Helena Haapio), Springer, Singapore, 2019, 1-15. DOI: 10.1007/978-981-13-6086-2_1
- CSITEI Béla: Okos szerződések, *Opuscula Civilia*, 2019, 1-13. o.
- FAZEKAS Judit: A magánjog kihívásai a XXI. században, *Jog – Állam – Politika*, XII. évfolyam (Különszám), 2020, 131-144. o.
- GELLÉN Klára: *A színlelés jogi természetes, különösen a szerződések körében* (doktori értekezés), Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2007
- GLAVANITS Judit – KIRÁLY Péter Bálint: A blockchain-technológia alkalmazásának jogi előkérdései: a fogalmi keretek pontosításának szükségessége, *Jog – Állam – Politika*, 2018/3, 173-183. o.
- JUHÁSZ Ágnes: Online szerződéskötés, digitális tartalom és szolgáltatás, intelligens szerződések – a szerződési jog új korszaka? *Infokommunikáció és jog*, 2020/2, e-különszám (JUHÁSZ [1])

-
- JUHÁSZ Ágnes: The Applicability of Artificial Intelligence in Contractual Relationships, *Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies*, 2020/9., 63-82. o. (JUHÁSZ [2]) DOI: 10.47745/AUSLEG.2020.9.1.04
 - Somto KIZOR-AKARAIWE: Smart Contracts, Copyright and Artificial Intelligence, 27th April 2019, 1-22. o. DOI:10.13140/RG.2.2.35802.49609
 - LABAN CZ Andrea: Innováció a szerződéses jogban: smart contract, in: *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században* (szerk.: Gellén Klára), Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2018, 151-162. o.
 - LESZKOVEN László: A szerződés létrejötte. A szerződéskötés, in: *Kötelmi jog – A kötelmek közös szabályai és a szerződések általános szabályai*. (szerk.: Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2016, 158-178. o.
 - LESZKOVEN László: Az általános szerződési feltételek útján létrejövő szerződések, *Gazdaság és Jog*, 2014/10., 3-9. o.
 - LESZKOVEN László: A szerződés fogalma, in: *Kötelmi jog. A kötelmek közös szabályai és a szerződés általános szabályai* (szerk.: Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka), Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2016, 141-145. o.
 - LYONS, Tom – COURCELAS, Ludovic – TIMSIT, Ken: *Legal and Regulatory Framework of Blockchains and Smart Contracts*. – A thematic report prepared by the European Union Blockchain Observatory and Forum. 27th September 2019, 2–38. o.
 - MENYHÁRD Attila: *A szerződés akaratihibák miatti érvénytelensége*, ELTE-ÁJK, Budapest, 2000
 - MOLNÁR Szilárd: A negyedik ipari forradalom nem várt hatásai, *Új magyar közigazgatás*, 2018/3., 43-51. o.
 - NZUVA, Silas: Smart Contracts Implementation, Applications, Benefits, and Limitations. *Journal of Information Engineering and Applications*, (2019) No. 5. Vol. 9., 63-75. o. DOI:10.7176/JIEA/9-5-07
 - SIKLÓSI Iván: A semmisség és a megtámadhatóság szembeállításának problémái a magyar polgári jogban, *Polgári Jog*, 2016/9., (online tanulmány)
 - SILLABER, Christian – WALTZ, Bernhard: Life Cycle of Smart Contracts in Blockchain Ecosystems, *Datenschutz und Datensicherheit – DuD*, 2017/8. (41), 497-500. o. DOI:10.1007/s11623-017-0819-7
 - WELLMANN György: Az érvénytelenség, in: *Polgári jog – Az új Ptk. magyarázata V/VI.* (főszerk.: Petrik Ferenc), HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013, 113-192. o.
-
-